

Tesi doctoral

**XARXES PERSONALS, ASSOCIACIONISME I
INTEGRACIÓ SOCIAL DE LA POBLACIÓ IMMIGRADA:
una aproximació des dels mètodes mixtos**

Mireia Bolívar Planas

Directors:

Carlos Lozares Colina

Joel Martí Olivé

Març de 2014

Doctorat en Sociologia
Departament de Sociologia
Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia
Universitat Autònoma de Barcelona

[Dibuix i disseny de la portada de Raimon Guarro i Nogués, www.imatgedart.com]

Agraïments

Aquesta tesi doctoral ha estat possible gràcies al suport de moltes persones i institucions, a les quals els vull agrair el seu suport i acompanyament durant aquests anys.

A nivell institucional en primer lloc vull d'agrair al Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball (QUIT) per haver-me convidat a formar part del grup i a participar en la vida acadèmica de la universitat des d'un espai privilegiat. La tesi també ha estat possible gràcies a l'obtenció d'una beca per a la *formación del profesorado universitario* (FPU) del *Ministerio de Educación*, i s'ha vist beneficiada d'un ajut de la UAB per a la correcció lingüística de la tesi. Així mateix, en el procés d'elaboració de la tesi ha estat molt enriquidor poder realitzar estades a la "University of Manchester", de la mà de Nick Crossley, i al "Trinity College of Dublin", amb James Wickham i Antje Roeder.

La tesi és fruit d'un intens treball en equip, al qual vull reconèixer i agrair la seva feina. El projecte CASREDIN, en el qual s'inscriu la tesi, s'ha tirat endavant gràcies a la participació d'un extens equip de treball de camp (format per la Mireia Sala, l'Adaya Bermúdez, l'Ares Dalmau, el Marc González, el Pablo Sanz, i el Wilson Muñoz), i gràcies a la gestió de la Isabel Hernández. També vull agrair a les moltes persones que ens han cedit el seu temps i la seva intimitat per tal que les poguéssim enquestar i entrevistar, així com a les que ens han ajudat desinteressadament en el treball de camp facilitant-nos contactes. Vull agrair també a en Joan Miquel Verd, el José Luis Molina, el Pedro López-Roldán, l'Oriol Barranco, la Irene Cruz i la Dafne Muntanyola la oportunitat d'haver treballat amb ells. Ha estat una experiència molt enriquidora gràcies a la qual he pogut aprendre i adquirir una major maduresa professional, i de ben segur que ha quedat reflectida en aquestes pàgines.

El meu agraïment, sobretot, és per en Carlos Lozares i el Joel Martí; el seu suport i guiatge ha estat imprescindible per realitzar aquesta tesi. M'han orientat per dur a terme aquesta investigació i també m'han ensenyat a navegar pel món acadèmic. Em quedo amb la forma de treballar que combina el rigor i la creativitat, i amb la passió per la recerca que m'han transmès.

Finalment, vull agrair a les persones que m'han acompanyat al llarg d'aquest camí. Als companys i companyes del QUIT amb els qui hem compartit el procés de fer la tesi, per les complicitats i les experiències compartides. A la Clara, la Marta, la Eli, el Javi, la Berta, l'Alba, la Maria, la Sònia, la Gina, el Raimon, l'Alba Foz, l'Helena, el Ricard, la Katie i totes les amistats que he tingut la sort que m'animessin i m'ajudessin de mil maneres diferents. Per acabar vull agrair a la família, en especial als meus pares, per haver estat un suport i un puntal imprescindible per perseverar en aquest projecte; i al Dani, per haver estat sempre a prop.

ÍNDIX DE CONTINGUTS

SUMMARY (MENCIO “DOCTORAT EUROPEU”)	1
--	----------

INTRODUCCIÓ	17
--------------------------	-----------

A) Presentació de la recerca	17
B) L’objecte d’estudi.....	18
Justificació de la pertinença i plantejament de les preguntes de recerca	18
La dinàmica de la recerca i les hipòtesis d’ investigació	24
C) El mètode	25
D) El context: ubicació institucional i acadèmica de la tesi	27
E) L’organització del text	29

PART I MARC TEÒRIC I CONCEPTUAL	33
--	-----------

1. L’ENFOCAMENT RELACIONAL: DEL CAPITAL SOCIAL A LA PERSPECTIVA DE XARXES	35
--	-----------

1.1. Capital social: orígens i diversificació del concepte	36
1.2. La tradició de l’anàlisi de xarxes socials: presentació de la perspectiva i breu recorregut històric.....	42
1.3. Dimensions i propietats d’anàlisi de les xarxes socials	46
1.3.1. La xarxa com una estructura: propietats i/o principis	47
1.3.2. Els continguts de les xarxes.....	48
1.3.2.1. Les contribucions teòriques al ‘gir cultural’ en l’anàlisi de xarxes....	48
1.3.3. Les xarxes socials com una estructura estructurada i estructurant.....	51
1.3.3.1. Les xarxes i l’acció dels individus.....	52
1.3.3.2. Les xarxes com a resultat d’una estructura holística	54
1.4. Resum del capítol i aplicacions en la tesi	55

2. LA INTEGRACIÓ SOCIAL DE LA POBLACIÓ IMMIGRADA	57
---	-----------

2.1. El concepte de integració social	58
2.1.1. La perspectiva de l’assimilació.....	60
2.1.2. Crítiques a l’assimilacionisme	61
2.1.2.1. La bidireccionalitat del canvi: el “melting pot”	62
2.1.2.2. El pluralisme cultural	62
2.1.2.3. La perspectiva transnacional	65
2.1.3. La conjunció de la perspectiva micro sobre el “procés” amb les polítiques i estructures econòmiques que emmarquen la integració social.....	69
2.2. La perspectiva relacional en l’estudi del procés d’integració social.....	72

2.2.1.	La perspectiva relacional per a l'estudi de les migracions: una conceptualització diferent i alternativa sobre el procés migratori	72
2.2.2.	La perspectiva relacional en l'estudi de la integració social.....	74
2.2.2.1.	Les estructures relacionals com a escenaris del procés d'integració .	75
2.2.2.2.	Les xarxes socials: relacions amb contingut.....	77
2.2.2.3.	Factors explicatius de les xarxes de les persones immigrades	79
2.3.	Resum del capítol i aplicacions en la tesi	85
3.ASSOCIACIONISME I PARTICIPACIÓ DE LA POBLACIÓ IMMIGRADA		89
3.1.	L'estudi de les associacions d'immigrants.....	89
3.2.	Les associacions: una conceptualització	91
3.2.1.	Quina forma pren l'associacionisme immigrant?	92
3.3.	Els orígens de la diversitat d'experiències associatives: pluralitat associativa .	93
3.3.1.	Aproximacions a les diferents funcions de l'associacionisme	94
3.3.2.	El territori i el col·lectiu als quals s'orienta l'activitat associativa.....	100
3.4.	Resum del capítol i aplicacions en la tesi	101
4.LES XARXES PERSONALS I LA PARTICIPACIÓ ASSOCIATIVA		103
4.1.	Les xarxes com a factor d'impuls per a la participació	104
4.1.1.	Enfocaments generals des d'on s'ha tractat la vinculació entre xarxes i participació.....	104
4.1.1.1.	La participació des de l'òptica del capital social	104
4.1.1.2.	La participació des de la perspectiva de la governança.....	105
4.1.1.3.	La participació des de l'estudi dels moviments socials.....	106
4.1.2.	Factors que impulsen la participació.....	109
4.1.2.1.	Recursos.....	110
4.1.2.2.	Oportunitats	115
4.1.2.3.	Motivacions	118
4.2.	Efectes de la participació en associacions sobre les xarxes personals	128
4.2.1.	Els debats entre la teoria de la integració vs La teoria de l'enclavament	131
4.2.2.	La participació associativa des de l'aproximació transnacional	133
4.3.	En resum: aportacions del capítol a la recerca de la tesi.....	134
PART II DISSENY TEÒRIC I METODOLÒGIC		137
5.MODEL D'ANÀLISI		139
5.1.	Concepcions sobre la problemàtica i la contextualització del propi model en la literatura sociològica existent.....	140
5.1.1.	Objectiu 1: els models d'integració i la seva vinculació relacional	140
5.1.2.	Objectiu 2: la participació associativa en el procés d'integració	143

5.2.	Hipòtesis i conceptes	145
5.2.1.	Hipòtesis i conceptes relacionats amb l'objectiu específic 1	146
5.2.2.	Hipòtesis i conceptes relacionats amb l'objectiu específic 2	151
5.2.3.	Esquema gràfic del model d'anàlisi	156

6.METODOLOGIA..... 157

6.1.	Fonaments teòric-metodològics de la metodologia de mètodes mixtos	158
6.1.1.	Introducció: en què consisteix la metodologia de mètodes mixtos?	158
6.1.1.1.	La justificació de l'ús dels mètodes mixtos	159
6.1.1.2.	Del debat paradigmàtic al desenvolupament dels mètodes mixtos ..	160
6.1.2.	Els mètodes mixtos en l'anàlisi de xarxes socials	162
6.1.2.1.	Resistències a la combinació metodològica	163
6.1.2.2.	Plantejaments i formes d'integrar els mètodes qualitius i quantitatius.....	164
6.2.	El disseny de la investigació	171
6.2.1.	Descripció general del disseny	171
6.2.1.1.	Les línies metodològiques generals i l'estratègia d'articulació metodològica	171
6.2.1.2.	El camp d'anàlisi i la lògica de la investigació.....	174
6.2.2.	L'aproximació quantitativa: mostra, instruments d'obtenció de dadesi tècniques d'anàlisi	177
6.2.2.1.	La mostra	177
6.2.2.2.	La dinàmica del treball de camp.....	180
6.2.2.3.	El qüestionari de l'Enquesta de Xarxes Personals	182
6.2.2.4.	Variables i mesures: l'operativització quantitativa dels conceptes ..	186
6.2.2.5.	Les tècniques d'anàlisi.....	190
6.2.3.	L'aproximació qualitativa: mostra, instruments d'obtenció de dades i tècniques d'anàlisi	197
6.2.3.1.	La mostra	197
6.2.3.2.	La dinàmica del treball de camp.....	199
6.2.3.3.	Continguts i objectius del guió de l'entrevista	202
6.2.3.4.	La lògica de la interpretació i les tècniques d'anàlisi	204
6.2.3.5.	Les categories d'anàlisi.....	205
6.3.	Nota final sobre la integració metodològica	207
6.3.1.1.	Què s'ha observat per mitjà de cada aproximació?.....	208

PART III ANÀLISI, RESULTATS I CONCLUSIONS211

7.ELS MODELS D'INTEGRACIÓ DES D'UNA PERSPECTIVA DE XARXES213

7.1.	Comparativa entre els col·lectius: la tendència a l'homofília entre la població de la societat d'acollida.....	214
------	---	-----

7.2.	El pes dels autòctons, els coètnics i els alteri en origen en les xarxes de la població immigrada: una mirada estàtica sobre la composició de les xarxes ..	217
7.3.	L'evolució de les xarxes: una mirada dinàmica sobre la seva composició	220
7.4.	La tipologia de xarxes.....	222
7.5.	Conclusions del capítol	230

8.FACTORS EXPLICATIUS DELS MODELS D'INTEGRACIÓ233

8.1.	Les cadenes migratòries	233
8.1.1.	Les cadenes migratòries en el tipus dual	237
8.1.2.	Les cadenes migratòries en el tipus mixt.....	239
8.1.3.	Les cadenes migratòries en el tipus enclavament ètnic	241
8.1.4.	Comparació dels vincles més rellevants en la definició dels tipus de xarxes.	243
8.1.5.	Dinàmiques d'atracció entre els egos i els alteri premigratoris residents en destí	244
8.2.	El projecte migratori.....	246
8.2.1.	El projecte migratori en el tipus dual.....	247
8.2.2.	El projecte migratori en el tipus mixt	249
8.2.3.	El projecte migratori en el tipus enclavament	251
8.2.4.	Reflexió sobre la categoria analítica “projecte migratori”	257
8.3.	Els àmbits de sociabilitat en el procés d'assentament	258
8.3.1.	Els ritmes de desenvolupament de les xarxes en la trajectòria d'ego en la societat d'acollida	259
8.3.2.	Els àmbits de sociabilitat en les xarxes de la població immigrada	262
8.3.3.	Els àmbits de sociabilitat en l'etapa postmigratòria	265
8.3.4.	El balanç entre els efectes premigratoris i postmigratoris	268
8.4.	L'efecte dels eixos de desigualtat	269
8.4.1.	Les cadenes i projectes migratoris segons la posició dels individus en els eixos de desigualtat.....	269
8.4.2.	Els àmbits de sociabilitat segons la posició dels individus en els eixos de desigualtat.....	271
8.5.	Conclusions del capítol	277

9.ELS VINCLES ENTRE LES XARXES PERSONALS I LA PARTICIPACIÓ ASSOCIATIVA281

9.1.	Diferents xarxes, diferent participació?	282
9.2.	El paper de les xarxes en la promoció de la participació associativa entre la població immigrada	284
9.2.1.	Xarxes i participació entre les persones amb xarxes de tipus dual	285
9.2.2.	Xarxes i participació entre les persones amb xarxes de tipus enclavament	289
9.2.2.1.	El paper de les xarxes de tipus enclavament ètnic entre els qui no participen o bé ho fan de forma poc activa.....	289

9.2.2.2.	El paper de les xarxes de tipus enclavament ètnic entre els qui participen activament o com a dirigents	291
9.2.3.	Xarxes i participació entre les persones amb xarxes de tipus mixt	301
9.2.3.1.	El perfil ambivalent: xarxes mixtes amb participació ètnica.....	301
9.2.3.2.	El perfil del contacte: la participació com a forma de diàleg i pertinença a la societat d'acollida	302
9.3.	La participació associativa com a àmbit de sociabilitat: l'efecte de la participació sobre les xarxes personals	311
9.3.1.	La presència de l'àmbit associatiu en l'estructura i composició de les xarxes	311
9.3.2.	El significat de la participació associativa com a factor explicatiu del canvi que provoca en les xarxes	318
9.3.2.1.	La participació que no deixa rastre: l'impacte de la participació associativa sobre les xarxes de tipus dual	318
9.3.2.2.	Elements comuns en l'impacte de la participació associativa sobre les xarxes de tipus mixt i enclavament.....	321
9.3.2.3.	L'impacte de la participació associativa en les xarxes de tipus enclavament.....	323
9.3.2.4.	L'impacte de la participació associativa en les xarxes de tipus mixt	325
9.4.	Conclusions del capítol	328
10.	CONCLUSIONS	329
10.1.	Síntesi del plantejament	329
10.2.	Síntesi dels resultats i reflexions teòriques	330
10.2.1.	El procés d'integració social de la població immigrada a Catalunya.....	331
10.2.1.1.	Hipòtesis i resultats	331
10.2.1.2.	Idees de síntesi i reflexions finals.....	338
10.2.2.	Xarxes personals i participació associativa de la població immigrada: una relació bidireccional	339
10.2.2.1.	Hipòtesis i resultats	339
10.2.2.2.	10.2.2.3. Idees de síntesi i reflexions finals.....	343
10.3.	Revisió de la proposta metodològica.....	345
10.4.	Limitacions de la recerca i futures línies de desenvolupament	348
11.	CONCLUSIONS (MENCIO "DOCTORAT EUROPEU")	353
12.	BIBLIOGRAFIA	375
ANNEX	I

TAULES

Taula 1. Diferències en la conceptualització del 'capital social' entre els 'fundadors' del concepte	40
Taula 2. Model de Berry d'estratègies d'aculturació	64
Taula 3. Principals models d'integració social.....	59
Taula 4. Classificació de les tradicions d'anàlisi dels moviments socials.....	108
Taula 5. Resum dels factors explicatius de la participació associativa	135
Taula 6. Característiques de la mostra	178
Taula 7. Operativització dels principals conceptes del model d'anàlisi	187
Taula 8. Tècniques (quantitatives) emprades per al contrast de les hipòtesis	191
Taula 9. Graella tipològica i característiques de les persones entrevistades.....	199
Taula 10. Característiques dels alteri de les xarxes personals a partir de les característiques dels egos que les creen, segons l'origen:	215
Taula 11. E-I índex per als grups d'origen tenint en compte només la divisió d'origen i no la divisió generacional:	216
Taula 12. Tipus d'alteri segons moment de coneixença	219
Taula 13. Mesures de centralitat i dispersió de les variables sobre la presència dels diferents tipus d'alteri en les xarxes dels egos (percentatge d'alteri de cada tipus en la xarxa).....	223
Taula 14. Mitjana dels percentatges de les variables que componen els tipus de xarxes.	225
Taula 15. Caracterització sociodemogràfica dels tipus identificats. Percentatges i residus tipificats corregits.	226
Taula 16. Mitjana d'anys de residència a Catalunya, segons el tipus de xarxa (test no paramètric).....	229
Taula 17. Coeficients Beta de la regressió logística amb la connectivitat mitjana entre grups d'alteri com a variables predictores del tipus de xarxa (categoria de referència: tipus dual)	244
Taula 18. Moment en relació al procés migratori d'ego en què els alteri arriben a Catalunya segons tipus de xarxa d'ego (N=137). Percentatge i residus corregits.	245
Taula 19. Forma de convivència a la llar segons tipus de xarxa. Percentatges i residus corregits.....	253
Taula 20. El paper de les cadenes i projectes migratoris en la configuració de les xarxes personals de la població immigrada:	256

Taula 21. Tipus d'alteri segons el moment del cicle migratori en què ego els incorpora a la seva xarxa. Percentatges i residus corregits. (N=137 egos, 4110 alteri)	260
Taula 22. Percentatge mitjà de creixement anual de la xarxa de les persones immigrades que porten just 10 anys residint a Catalunya en el moment de l'enquesta, segons el tipus de xarxa i l'etapa d'incorporació d'alteri a les xarxes (N=22)	262
Taula 23. Moment de coneixença de l'alteri segons el tipus d'àmbit al qual pertany. Percentatges i residus corregits.....	265
Taula 24. Coeficients beta de les regressions logístiques amb les variables d'àmbit i les variables temporals com a variables explicatives del tipus d'alteri que es coneix (autòctons, coètnics en destí i en origen). (N=2171 alters de 137 egos)	266
Taula 25. Coeficients beta de tres regressions logístiques amb les variables d'àmbit de sociabilitat al qual pertanyen els alteri, anys de residència a Catalunya d'Ego, i els vincles entre els diferents tipus d'alteri premigratori amb els postmigratori, com a variables independents explicatives del tipus d'alteri que es coneix a la societat d'acollida (autòctons, coètnics i en origen, per separat):.....	269
Taula 26. Coeficients beta de regressions logístiques amb la variable "alteri postmigratori (vs premigratori)" com a variable dependent, i les variables temporals i les característiques individuals com a variables dependents (N=4110 alteri de 137 egos) ..	272
Taula 27. Coeficients beta de regressions logístiques amb la variable "tipus d'alteri postmigratori" com a variable dependent, i les variables d'àmbit, temporals i definidores de les característiques individuals com a variables dependents. (N=2171 alteri –només els postmigratori– de 137 egos).....	273
Taula 28. Tipus d'associació en la qual es participa segons el tipus de xarxa (N=137 egos). Percentatges i residus corregits.....	283
Taula 29. Resum dels principals recursos, oportunitats, motivacions, identitats i marcs de referència que es deriven del tipus de xarxa que han elaborat les persones immigrades a Catalunya:	309
Taula 30. Moment de la trajectòria d'assentament en què s'inicia la relació entre ego i alter (N=4110 alteri).	311
Taula 31. Tipus d'alteri en les xarxes segons si ego participa o no, i, en cas que sí, si l'alteri és de l'àmbit associatiu (N=4500).	312
Taula 32. Grau de proximitat ego-alter (percebuda per ego) d'aquells alteri de l'àmbit associatiu, segons el tipus de xarxa (N=337 alteri)	318
Taula 33. Mitjana d'anys de coneixença dels alteri postmigratori de l'àmbit associatiu, segons el tipus de xarxa :	320
Taula 34. Resum del significat que atribueixen els diferents perfils a la participació associativa i el tipus de procés de canvi de les xarxes que suposa:.....	327

GRÀFICS

Gràfic 1. Evolution of the population living in Catalonia born abroad. 2000-2012.	2
Gràfic 2. Evolució de la població resident a Catalunya nascuda a l'estranger. 2000-2012.	18
Gràfic 3. Localització geogràfica dels municipis on s'ha dut a terme el treball de camp:	176
Gràfic 4. Tipus d'alteri que conformen les xarxes de les persones immigrades enquestades	218
Gràfic 5. Distribució de tipus d'alteri segons els anys de residència a Catalunya de l'entrevistat	220
Gràfic 6. Distribució mitjana d'alteri, etapa de coneixement i anys de residència a Catalunya de la persona entrevistada.....	222
Gràfic 7. Clustered graph segons el tipus d'alteri i l'etapa de coneixement. Dades globals (N=137 egos, 4110 alteri).....	236
Gràfic 8. Clustered graph segons el tipus d'alteri i l'etapa de coneixement, en funció del tipus de xarxa	237
Gràfic 9. Clustered graph segons tipus d'alteri i moment de coneixença. Tipus de xarxa dual (N=44 egos)	239
Gràfic 10. Clustered graphs segons tipus d'alteri i etapa de coneixement. Tipus de xarxa mixta (N=54 egos)	241
Gràfic 11. Clustered graph segons el tipus d'alteri i el moment de coneixença. Tipus de xarxa: enclavament ètnic (N=39 egos)	243
Gràfic 12. Intensitat de la participació en associacions segons el tipus d'associació a la qual es participa:	284
Gràfic 13. Presència dels alteri de l'àmbit associatiu en les xarxes segons el tipus d'alteri i el tipus de xarxa d'ego, de les persones que participen en associacions (N=76). Mitjana del percentatge:	314
Gràfic 14. Diferència entre el percentatge d'alteri de l'àmbit associatiu segons el tipus d'alteri i el mateix percentatge per als alteri que pertanyen a altres àmbits, entre les persones que participen en associacions (N=76).....	315
Gràfic 15. (A, B, C i D).Mitjana d'alteri autòctons o coètnics en destí que pertanyen a l'àmbit associatiu segons el tipus de xarxa i la forma en què es participa (intensitat i tipus d'associació) (N=137)	317

FIGURES

Figura 1. Formes de les estructures de les xarxes socials amb diferents possibilitats d'establir dinàmiques d'incentius, sancions i normes que permetin l'acció orientada a la provisió de bé públic.	38
Figura 2. La interrelació entre estructura social, interacció i agència individual des de la perspectiva de l'interaccionisme estructural.	52
Figura 3. Esquema gràfic del model d'anàlisi.....	156
Figura 4. Estructura del disseny de la investigació.....	173
Figura 5. Clustered graph segons el tipus d'alteri i l'etapa de coneixement.....	196
Figura 6. Exemple d'una xarxa comentada i treballada durant una entrevista	202
Figura 7. Categories d'anàlisi que guien l'anàlisi qualitativa:	206
Figura 8. Esquema d'articulació de les diferents vessants de l'objecte d'estudi.	347

SUMMARY

A) PRESENTATION OF THE RESEARCH

The overarching research objective of this thesis is to study the social integration process of the migrant population in Catalonia. It focuses specifically on the role of associative participation in this process, analysing it from a relational standpoint.

The research study falls within the realm of social network analysis and relational sociology, on the one hand, and within the domain of migration and social and political participation, on the other. Therefore, it stands between different sociological specialties, while also developing an in-depth theoretical and applied methodological reflection on the use of the mixed methods methodology in the field of social network analysis.

Firstly, the research carried out identifies and analyses migrants' relational social capital. Through social networks, the immigrant population reveals their different patterns of social integration. We studied their development as a product of both the situation at the time of arrival (the initial context) and the specific trajectories of this population in Catalonia. Secondly, we also analysed participation in associations and its relationship with immigrants' personal networks. Specifically, both the role of networks in shaping the way actors participate in associations, and the manner in which the associative field contributes to the process of development and change in social networks are examined.

The methodological design is based on social network analysis and the qualitative analysis of biographical interviews. This methodological option allows an integrated analysis aimed at incorporating three aspects to be undertaken: (i) identifying and analysing relational structures, (ii) setting them in their social contexts and sociability spheres, as well as in the dynamics of migrants' biographical histories; and (iii) considering the meanings actors attach to the interactive processes that create those structures. Thus, the research study takes relationships as the main object of study, but at the same time contextualises and associates them with other facets of social life.

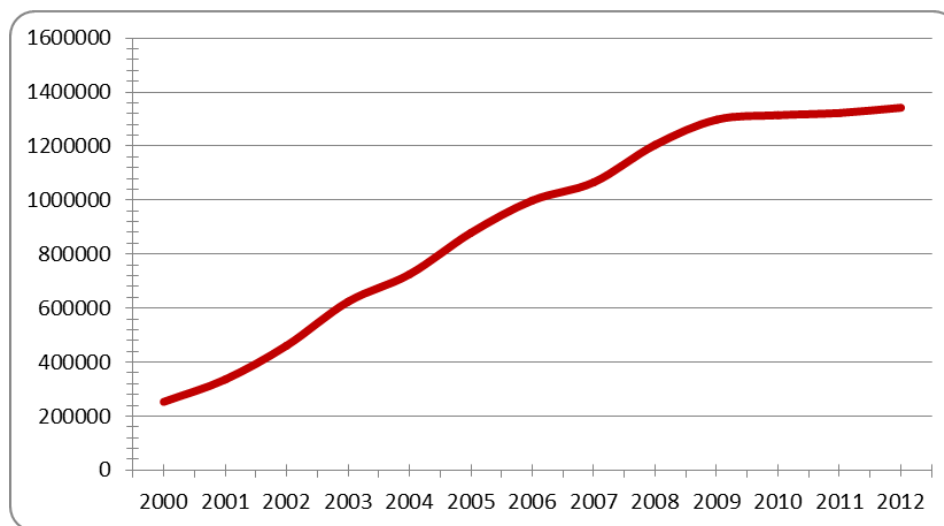
B) THE OBJECT OF STUDY

Justification of the Relevance and Outline of the Research Questions

The research undertaken in this thesis addresses a topical sociological issue of great interest and which is pertinent in the academic, social and political spheres.

Southern European countries have undergone major changes and transformations in recent decades. One of these changes is (or has been reflected in) the shift in migration flows. Spain, in particular, has gone from being a sending country to become a receiving country, especially between the latter half of the 1990s and 2010. This trend has also occurred in the case of Catalonia. Although the economic crisis has slowed this process down, the arrival of immigrants has led to a significant change in the population's demographic make-up and, therefore, has yielded greater diversity and a shift in the challenges facing society to move towards equality and social cohesion.

Gràfic 1. Evolution of the population living in Catalonia born abroad. 2000-2012.

Source: Idescat (Statistical Institute of Catalonia), statistics from the register of inhabitants, 2012.

Within this context of consolidation of a significant presence of foreign immigrants (according to the statistics from the register of inhabitants in 2012, 17.7% of the current

population living in Catalonia is born abroad¹), the first question that guides the research study is raised:

P1. How is the migrant population being integrated?

This is a very generic research question that in this study is narrowed down in a double way. Firstly, it is approached from the perspective of social networks, and secondly, it delves into how the associative involvement relates to and contributes to the process of social integration.

Therefore, the object of study is first addressed from the networks' perspective, which considers social reality as a set of interactions and social ties contextualised within relational structures (Wellman, 1988; Wasserman and Faust, 1994). This conception is particularly pertinent in contemporary societies, since, as Bonet (2006: 1) points out, in increasingly globalised and interconnected societies, the paradigm of *access* tends to replace the paradigm of *possession*. Thus, the availability of intangible assets takes on a decisive role in explaining power and centrality and, as a result, processes of social exclusion (and inclusion) increasingly turn into relational problems. This conception of social reality is also the basis of the concept of social capital. The core idea of the social capital theory —as seen from the relational perspective, based on authors such as Bourdieu (1986), Coleman (1988) and Lin (1999)— is that social relationships are a resource for individuals embedded in them.

The theoretical approach of this thesis is founded on the contributions of several authors who have applied this relational perspective to their research on migrants' integration process. Thus, to begin with, it assumes that an individual's personal network reveals his or her "personal community" (Wellman, 1979; Chua, Madej and Wellman, 2011). Therefore, in the case of migrants, it also shows their pattern of social integration, as it conveys the form and the extent of their fitting in, in their many instances of belonging to different types of relational settings. Those relational settings or environments are set in different time and space dimensions, that is, they are spatial in nature (local or transnational²); temporal ("new" and "old", created before or after emigration); and also have a homophilic or heterophilic nature (Martínez, García and Maya-Jariego, 2001;

¹ Source: Idescat (Statistical Institute of Catalonia), statistics from the register of inhabitants, 2012.

² The dissertation takes into account the transnational critique of "methodological nationalism" inherent in certain epistemological approaches to the study of migration, which confine the objects of study and the way of understanding social life to the borders of a particular nation-state (Wimmer and Glick-Schiller, 2003). Hence, this research also includes the study of networks, communities and transnational practices.

Maya-Jariego, 2002; Pascual de Sans, De Miguel i Solana, 2007; Molina *et al.*, 2008; Lubbers *et al.*, 2010; Lozares *et al.*, 2011; Cruz, 2014). Therefore, this thesis examines relationships, relational circles and networks, considering that the extent to which immigrants' personal networks change after emigration and the direction in which they change over the settlement process in the host society are indicative of the migrants' social integration process. The networks are considered to express the patterns of social segregation that structure social relations, and therefore, the degree of permeability of ethnic boundaries, and the strength, openness or closure of social groups.

From this standpoint, the previous research question is developed by dividing it into several specific questions that raise the “what”, “how” and “why” surrounding migrants' social integration process in Catalonia:

P1.1. What types of personal networks do migrants build in Catalonia?

P1.2. How are migrants' networks developed over the settlement process in the host society?

P1.3. Which factors influence the constitution of different patterns and processes of social integration?

Secondly, in order to further delimit the object of study, this thesis focuses in greater depth on the role of the associative field in migrants' process of social integration. The associative field is a major component of social life, which lies at the heart of the current challenges concerning democracy and the management of co-existence in the context of diversity. In addition, it is a phenomenon often (and often fairly loosely) associated with social networks and social capital.

The research proposed holds a sound sociological interest in the sense that it seeks to consolidate and clarify the concept of social capital from a relational perspective, applying it to the study of the associative field. Research that combines associative involvement and networks or social capital is usually approached from the communitarian perspective of social capital, the perspective taken from the work of Putnam (1993, 2003). This approach, presented in greater scope and depth in chapter 1, assumes that participation in associations creates a “virtuous circle” of trust that promotes social networking, and thus participation in associations in itself can be considered social capital. However, the precise relationship and the factors by which associative involvement and social networks are associated lie within a black box. In this thesis we use the social capital's relational approach and thus make use of the conceptual and operational framework of social network analysis in order to face the challenge of

opening this “black box”, while at the same time enriching the study of migrants’ social integration process.

It is within this framework that the second question that guides this research arises:

P2. What is the specific relationship between migrants’ social integration process in Catalonia and their participation in associations?

Regarding the role of associative participation in the process of migrants’ social integration, the public authorities consider associative participation to be a tool for the management of the immigration phenomenon and for the promotion of migrants’ integration into a “common public culture”³. In this respect, however, there is no academic consensus on what the effects of associative participation on that social integration process really are, and what the circumstances or factors that account for these effects are.

The literature points out that associations and civic organisations are a sphere of sociability with the local community and thus a source of relational resources (Wollebaék and Selle, 2004). However, there is also a debate in which Glanville (2004) and Lauer and Yan (2010) make a distinction between two different stances. On the one hand, the “integration hypothesis”, which lays emphasis on the “virtuous circle” of associative involvement and its potential for the promotion of heterogeneous networks, which provide opportunities for interaction among different segments of a community (Putnam, 1993, 2000; Wollebaék and Selle, 2004; Glanville, 2004); and on the other hand, the “sorting hypothesis”, which considers associations to be institutions that reinforce ethnic networks and homophily and that create parallel structures which produce an “associative ghettoization” effect on the minority (Popielarz and McPherson, 1995; Garreta 1998; Morell, 2005). Finally, the transnational perspective, though not in direct dialogue with the aforementioned debates, also point to the existence of forms of participation that strengthen the maintenance of interpersonal transnational ties (Portes and Rumbaut, 2010).

The previous (P2) question is therefore specified as follows:

P2.1. How does participation in associations shape the personal networks of the people involved therein? In what direction, and due to which mechanisms?

³ The National Agreement on Immigration approved by the Government of Catalonia in 2008, for example, includes several measures related to associations and the participation of immigrants under the section “Integration into a common public culture”.

Spain and Catalonia uphold legal systems of social and political exclusion that deny the migrant population many of the rights to citizenship and participation (De Lucas *et al.*, 2008). Discrimination based on origin hinders migrants' access to citizenship and to the public sphere (López-Sala, 2002), particularly in the most formalised domains (such as suffrage). In this context, associations are seen as a mechanism by which to promote the presence of the migrant population beyond the economic and private spheres, i.e. to make them visible as part of the *demos* or the public sphere. Moreover, associations are also a potential arena from which migrants could bear an impact on the community, both on a "social" level (by introducing new forms of sociability) and on a political level (working for the achievement of some form of social transformation). However, migrant participation in associations is rather low: In Catalonia only around 25% of them are involved in any kind of organisation or group, more than 15% below the average participation rate in the overall population⁴.

This context lays the foundations for the interest in ascertaining the factors which bring migrants to participate in associations in general, and in different types of organisations in particular. Furthermore, in this research study, we propose a comprehensive approach that seeks to enhance the insight into what leads migrants to understand and experience associative involvement and its consequences as they do. This question addresses what Funes (2006) calls "the second dilemma of collective action", i.e. one that approaches not only what makes someone participate, but also what is it that makes participation make sense for those participating.

It is a multi-faceted issue and is therefore a question that can be answered from the wide range of factors that explain it. Nevertheless, the scope of this thesis is limited, focussing on those elements of social networks that contribute to explaining the matter. Thus, this research study seeks to shed light on the expressive and contextual logic of associative action (Funes, 2006). This means that the thesis develops a "microstructural foundation" of participation based on social networks (Kitts, 2000), which takes into account the incentives and constraints involved in the relational context in which individuals make decisions. Furthermore, in this research study, the relevance of social networks in social and political participation is considered to be due not only to the formal properties of the network structures, but also due to the properties of the networks as a support for the generation, transmission and consolidation of cognitive contents (Diani, 1995; Crossley, 2007).

⁴ Source: Survey on Living Conditions and Habits of the Population, 2011.

In this regard, the specific research question that guides the development of the research study is as follows:

P2.2. How do social networks shape the way migrant people participate in associations?

It is also necessary to explain the appropriateness of the methodological approach adopted in the research. This thesis adopts a mixed methods design that breaks with three traditions deeply rooted in the social sciences in general and in the field of network analysis in particular: firstly, the exclusively attribute-based approach to the social structure, which considers social structure as the sum of individuals and social groups that are not necessarily connected, and that are classifiable within a structure defined solely according to their attributes. Secondly, addressing quantitative and qualitative methodologies as opposite paradigmatic approaches. And thirdly (but closely linked to the previous one) the exclusive quantitative and factual approach to social networks.

This research draws upon other traditions and schools that have come up with new approaches and that, to a greater or lesser extent, have introduced new views and methods. The methodological approach of this thesis lies within the “structural” or relational approach (Wellman, 1988; Wasserman and Faust, 1994; Scott, 2011), and more specifically within structural interactionism (Degenne and Forsé, 1999; Bottero and Crossley, 2008; De Federico, 2009; Lozares and López-Roldán, 2012); within the developments around mixed methods (Creswell, 2003; Mason, 2006; Moran-Ellis et al, 2006; Verd and López-Roldán, 2008; Tashakkori, 2009) and their application in the field of social networks (Crossley, 2010a; Edwards, 2011; Hollstein, 2011; Bidart and Cacciuttolo, 2012); and finally, within the cultural approach to networks rooted in relational sociology (White, 1992; Emirbayer and Goodwin, 1994; Fuhse and Mützel, 2011; Crossley, 2010b).

Namely, the research is based on a mixed methods’ methodology which employs both quantitative and qualitative methods to address the complexity of the subject and to tackle two main aspects. On the one hand, the thesis considers both the content of the relationships (including their cognitive content) and the structures they create. Actually, the research study aims to explore the links between these two aspects of social reality: the factual (such as the networks of personal relationships and the agent’s involvement in associations) and the cognitive (the representations and meanings attributed to the networks, to the migration process and to association participation). On the other hand, the thesis considers the different levels of structuring of the social structure, and therefore takes into account the links between the micro level (the subjective meanings

that individual agents grant to social interaction); the meso level (such as the network structures and associations) and the macro level (the structural constraints of factors of inequality which influence the contexts and spheres of sociability where interaction takes place). This particular way of approaching the object of study allows the process of network building, development and change to be placed in the foreground⁵, while setting it within its social and institutional context.

The mixed methods methodology appears to be the most appropriate approach for this thesis, given its capacity to capture the social phenomenon's complex and multi-dimensional nature, as well as its manifestation at different levels (Layder, 1993; Moran-Ellis, 2006). Moreover, it allows greater flexibility to optimise both “methodological efficiency”, in the sense that it offsets the weaknesses and combines the strengths of each method, and “theoretical efficiency”, since it yields greater richness and depth in its knowledge outcomes (Verd and López-Roldán, 2008).

In short, the methodological side of the thesis and particularly the discussion regarding the applications of mixed methods in the field of social network analysis plays a central role in the dissertation. The justification of the approach and the reflection on the process and on the way partial findings are integrated also constitute one of the interests of the research study.

Research Process and Hypotheses

The research process is driven by the research questions posed. From this starting point, first of all, a review of the sociological literature has been conducted, showing the manner in which different schools have reflected and provided empirical evidence regarding the topic under study. Based on this review and on the subsequent construction of a theoretical and conceptual framework, operational research objectives are established. While seeking to answer the research questions, they are presented as a means of contributing to the development of sociological debates and covering the gaps and contradictions discovered in the review. These objectives, in turn, are turned into hypotheses. The hypotheses are created by drawing upon the sociological background but

⁵ Since the research is not only focussed on the analysis of the consequences of reticular structures, it moves beyond what Salvini (2010) identifies as the “vocational focus” of social network analysis.

also in dialogue with the first empirical explorations, and show a model of relationships between concepts to be weighed against the empirical research⁶.

Though the hypotheses are justified and developed in further detail in chapter 5, in order to introduce the contents of the empirical research, the hypotheses are also outlined here.

The first research question establishes the following hypotheses:

H1: A variety of (relational) social integration patterns for Ecuadorian and Moroccan migrants in Catalonia can be identified. They are defined by the presence in the networks of inter or intra-ethnic ties, as well by their geographical and temporal location. This diversity corresponds to divergent processes concerning assimilation, the creation of ethnic enclaves and the maintenance of transnational ties.

H2. The integration patterns are the result of both (H2.1) pathways in the post-migration stage in various spheres of sociability, and (H2.2) relational resources and strategies resulting from the initial migration project. Moreover, (H2.3) both effects on networks are influenced by the individual attributes that place them on axes of inequality (H2.3).

The second research question leads to the following hypothesis:

H3. There is a two-way relationship between the patterns of social integration and migrants' participation in different types of organisations (community-based, service provider or political), with different orientations (intra or exo-group) and at different levels of involvement (more or less active). Specifically, (H3.1.) social networks, both as formal structures that constitute a source of organisational resources and opportunities for participation, and as cognitive support (i.e. a space where motivations, identities and interpretative frames are created) shape how migrants participate in associations. Moreover, (H3.2.) the meaning of associative participation and the associative environment fosters different processes and patterns of social integration.

C) THE METHOD

The methodological strategy employed in this thesis combines different methods and techniques. They are combined, according to the model of Creswell *et al.* (2002), using a

⁶ Moreover, the hypotheses we work with are drawn up in a manner open to the identification of different processes and categories. In other words, the overall design and methodological approach of the research study follows an abductive reasoning, albeit with greater strength of its deductive side.

sequential explanatory design, as well as some features of the nested design. This strategy facilitates the integration of quantitative and qualitative data and resolves the tension between depth and scope. I.e. it provides a sufficiently large sample to make statistical comparisons between the cases, and sufficiently limited to analyse the data in a contextualised and intensive manner.

The sequential design refers to the integration of several methods applied in successive stages, such that the former facilitate a better and more precise collection and analysis of the latter. In this research study, there is a sequential linkage between the different phases of the fieldwork. On the one hand, a preliminary analysis (carried out with census data) of the main factorial dimensions that structure the social variability of the Catalan population allowed the quota sampling criteria of the personal networks survey to be selected. The findings of the analysis of this survey, in turn, together with theoretically-driven criteria, guided the selection of cases in the first interviews. Finally, the findings of the first exploratory interviews helped to complement the definition of the following qualitative questionnaires. On the other hand, different procedures were also integrated into the data collection, since part of the qualitative interviews was devoted to discussing the findings of the personal networks survey. Furthermore, the nested design (or “integrated articulation”, according to Callejo and Viedma, 2006) occurred in the phase of analysis and interpretation of the findings: each technique is used to measure complementary aspects of the research questions, which are integrated into a joint interpretation of the information obtained.

In short, the main research techniques used to answer the research questions are as follows:

Firstly, the personal networks survey: it is a survey that identifies and explores the ego-centred network of the interviewees (ego) with the closest 30 people (alters) with whom the interviewee has had contact in the last two years. The survey was conducted in 2009 and 2010. The stratification criteria for the quotas were the city of residence (three different cities of different sizes that represent the urban variability of Catalonia), gender, and the community of origin (understood as the place of birth, parents’ birthplace and age of the interviewees). A total of 153⁷ interviews were conducted with

⁷ This is the data that refers to the foreign migrant population, the main target audience of this thesis. Nevertheless, those interviews only account for one third of the whole survey carried out under the CASREDIN project (see section 4 of this introduction), which is also used at some point as a comparative or contextual reference.

Moroccan and Ecuadorian migrants⁸ living in three Catalan cities: Barcelona, Sant Feliu de Llobregat and Balaguer.

Secondly, the qualitative data was obtained by means of 18 semi-structured narrative biographical interviews. They were intentionally selected among the participants of the survey following criteria of origin (Moroccans and Ecuadorians), city of residence (Barcelona, Sant Feliu and Balaguer), gender, network type and degree or intensity of the associative participation. The interviews have, firstly, “relational-narrative” content which, based on the information concerning their personal network (obtained through the survey’s questionnaire), is enhanced qualitatively by delving into the biography of the interviewee. By commenting the visualization of the network, the interview explores his or her life course and the people and relationships that have marked stages and transitions. Secondly, the information that links the personal network with the associative experience is particularly relevant. The interview explores the characteristics of the respondent’s associative practices and identifies the meaning granted to the experience, by stimulating a narrative on the activities, objectives, level of involvement, internal organisation, history, motives for participation, etc. To sum up, the interviews introduce the qualitative information that complements the quantitative results, elucidating how and why the different processes of integration occur.

As a result of the sampling method used, statistical inference of the findings cannot be applied to the entire immigrant population in Catalonia. The interest of this research study is based on shedding light on the complexity of the object of study. It does not seek to generalise the findings to populations or universes but to theoretical propositions (Yin, 1994). In other words, the expected outcome of this research is theoretical development through an understanding of the “causes of the effects”, instead of the “effects of the causes” (Bennett and Elman, 2006) and the transferability of the findings through an exercise of logical inference on the basis of the strength of explanatory reasoning (Yacuzzi, 2005). Therefore, although the thesis is carried out in the Catalan context, the empirical contributions of the research seek to transcend the immediate territorial context in order to establish a dialogue with the sociological body of knowledge.

⁸ These two ethnic groups were selected because they represent the recent wave of immigration from outside the EU that the country has received during the last 15 years. They are the largest ethnic groups in Spain and show interesting differences, such as religion and language. Nevertheless, the aim of selecting these two groups has not been to carry out a comparative case study, but to select two cases whose characteristics cover the most relevant features and are somehow close to representing the non-EU immigrants in Spain.

D) THE CONTEXT: INSTITUTIONAL AND ACADEMIC PLACEMENT OF THE THESIS

The approach of this research study is largely indebted to the context that has made it possible.

This thesis falls within the framework of the research conducted at the *Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball* (QUIT) in the Sociology Department at the Universitat Autònoma de Barcelona. It commenced with the elaboration of the research report “Associative Networks, Immigration and Participation: an Empirical Approach to the Relationship between Social Capital and Associative Participation” undertaken for the award of the Master’s Degree in Applied Sociological Research also in the Sociology Department at the UAB. It was conducted under the supervision of Prof. Carlos Lozares and Prof. Joel Martí, who have supported and guided me since then in the learning and maturing process necessary to undertake the doctoral thesis.

The preparation of the dissertation itself, however, began in September 2009 thanks to the award of the grant *Formación del Profesorado Universitario* (University Faculty Training programme) from the Spanish Ministry of Education. Moreover, the research is part of the CASREDIN project (“Comparative Case Study on the Mutual Influence between Social Capital, Social Integration and Integration, Stability, Promotion and Qualification in Employment”). It is a project run by the *Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball* (QUIT) conducted between 2009 and 2011 and funded by the Ministry of Education and Science within the framework of the 6th National Scientific Research, Development and Technological Innovation Plan 2008-2011.

As a result of this association, the collective work that has provided the framework for the research of this thesis and its design, both regarding the theoretical and the methodological approach, must be acknowledged. This research study adopts many of the decisions and methodological strategies taken collectively within the group’s research project, and also uses the empirical material obtained in its fieldwork⁹. Nevertheless, the association of this thesis with the CASREDIN research project has not been one-way and passive. I have also been an active member of the research team and a fieldworker. Furthermore, I have thereby been able to make contributions to the design

⁹ A team of eight researchers were involved in this research study (Carlos Lozares, Joel Martí, José Luis Molina, Joan Miquel Verd, Pedro López, Oriol Barranco, Irene Cruz and myself) and ten fieldworkers (Mireia Sala, Vanessa Alcaide, Ares Dalmau, Marc Gómez, Adaya Bermúdez, Pablo Sanz, Wilson Muñoz, Jazmin Castresana, Irene Cruz and also myself). Moreover, we had the contributions of David Franquesa from the company Information Works for the automatic processing and transformation of the data; Eric Lavigne for the improvement and ad/hoc development of the EgoNet programme, and Mercè Tafalla for transcribing the interviews.

of the CASREDIN project in order to include some questions of specific interest for the research of this thesis, while I also developed some independent lines of inquiry. The fact that the CASREDIN project was designed as a broad study of the Catalan social structure has allowed it to work as an omnibus umbrella that can accommodate various in-depth developments of particular topics, this dissertation being among them.

E) TEXT STRUCTURE

The dissertation is structured around three sections and ten chapters. The first section (chapters 1 to 4) conducts a literature review to present the existing sociological background in relation to the three topics where the research lies: social networks, migrants' social integration process, and associative participation; which are intertwined as a coherent unit. The second section (chapters 5 and 6) outlines the theoretical and methodological design specific to this research study. It presents the analytical framework and the methodological design that guides the empirical approach. Finally, the third section brings together the findings of the analysis (chapters 7, 8 and 9) and ends with the conclusions' chapter.

Chapter 1, entitled “**The Relational Approach: from Social Capital to the Networks' Perspective**” presents the theoretical-methodological assumptions of social network analysis, the approach from which the thesis is addressed. The chapter begins with a presentation of the concept of social capital and its link to social networks. The different ways in which this concept is defined and the two major and consolidated perspectives from which it is broached (the community-based and the relational) are identified; and the reasons for the adoption of the relational perspective, linked to the conceptual and operational notion of social networks are outlined. Secondly, the chapter expands upon the relational perspective, presenting the different contributions and schools that have contributed to it and the key elements and properties that define it. In this regard, the chapter delves into the link between networks and culture, and the role of networks in the interplay of structure, agency and social change.

Chapter 2, entitled “**Migrants' Social Integration Process**”, introduces the perspectives and debates regarding the processes and patterns of migrants' social integration. First of all, a literature review on the conceptualisation of the social integration process in sociological literature is carried out. The chapter subsequently explores the specific theoretical framework of the research study in greater detail, presenting the contributions of the social networks' approach to the understanding of the social integration process.

Chapter 3, “Associations and Immigrants’ Participation”, reviews the research on migrants’ cultural, social and political associative participation. The chapter shows the different ways in which its study has been addressed, defines what associations are, and identifies the main elements that make up the variety of forms of participation in the associative field.

Chapter 4, entitled “**Personal Networks and Associative Participation**”, concludes the first part of the dissertation, conducting a literature review of the two-way relationship between social networks and participation in associations. The chapter identifies and explains the network mechanisms that account for the link between the different types of participation and the social integration of the migrant population. Therefore, it addresses two questions: firstly, the effect of social networks on participation —for which contributions from different approaches (social capital, governance and social movement studies) are gathered; and secondly, the effect of associative participation on personal networks and therefore on the process of migrants’ social integration.

The second section begins in **chapter 5**, with the presentation of the **analytical framework** of the thesis. This chapter encapsulates the core of the research proposed. It starts by summarising the theoretical background that provides the framework and justifies the interest of the contributions of this thesis. It defines the main concepts used in the empirical approach and concludes by outlining the specific objectives and hypotheses of the research.

Given the key role played by methodological issues in this research study, **chapter 6** is divided into two large sections: the first part reviews the uses of mixed methods in the field of social network analysis. It introduces **mixed methods methodology**, the paradigmatic debates in which it is set, the rationale behind its use and especially the applications in social network analysis. This review is used in order to make the most of this methodological approach and to help define the specific design in an accurate and appropriate manner. The second section provides an in-depth description of the methodological design of the research, outlining the specific analysis methods and techniques, and the operationalisation (or categorisation) of the concepts employed.

The third section of the dissertation presents the findings of the research. It starts with **chapter 7**, entitled “**Relational Patterns of Migrants’ Social Integration**”. In this chapter we examine the changes that have occurred to migrants’ networks due to the migration process and identify the consequent variety of types of “structural fitting in” in the host society. This is done by conducting an analysis of the main features of their networks, looking at their evolution and identifying a typology of networks based on a combination of different types of ties.

Chapter 8, entitled “**Explanatory Factors behind Integration Patterns**” analyses the factors underpinning migrants’ adoption of those integration patterns. On the one hand, it takes into account both the role of pre-migratory factors, i.e. migrant networks (contacts made prior to migration) and migration projects (reasons for emigration and accommodation strategies). And on the other hand, the role of post-migratory factors, i.e. migrants’ type of connection with different sociability spheres during their arrival and settlement in Catalonia. Finally, the chapter also explains how both types of effects are clearly influenced by the position of migrants in intersecting axes of inequality.

Chapter 9, entitled “**The Links between Migrants’ Personal Networks and their Associative Participation**”, focuses on the sociability sphere of the associative field, presenting the findings of the analysis of the mutual connections between personal networks and the participation in associations.

The final chapter outlines the **conclusions**. It summarises how the findings of the analysis of the data contribute to the understanding of the topic and examines the extent to which they validate the hypotheses. The chapter ends with some general thoughts and considerations on the implications and limitations of the research study, and points to future developments and new lines of research that stem from the findings.

Finally, the dissertation features an **appendix** that contains research material that is provided in order to make the research process more transparent, but that is not reproduced within the text to facilitate a more fluid reading of the content. In particular, the appendix expands upon the analysis of the context, the methodological design and the empirical findings.

INTRODUCCIÓ

A) PRESENTACIÓ DE LA RECERCA

La investigació de la present tesi doctoral té com a objectiu general *aprofundir en el coneixement dels mecanismes que intervenen en el procés d'integració social de la població immigrada a Catalunya, i analitzar específicament el paper de la participació associativa en aquest procés des d'una perspectiva relacional*. La recerca s'inscriu, d'una banda, en el camp de l'anàlisi de xarxes socials i de la sociologia relacional, i de l'altra, en els àmbits temàtics de les migracions i de la participació social i política. Es troba, per tant, a cavall entre diferents especialitats de la sociologia, alhora que desenvolupa una reflexió metodològica en profunditat, tan teòrica com aplicada, al voltant de l'ús de les metodologies mixtes en el camp de l'anàlisi de xarxes socials.

La recerca duta a terme identifica i analitza, en primer lloc, el capital social relacional de la població immigrada (que expressa, a través de les xarxes socials, les diferents formes d'integració social) i el seu desenvolupament com a producte tant d'unes situacions de partida com d'unes trajectòries específiques d'aquesta població a Catalunya. En segon lloc, analitza també la participació en associacions i la seva relació amb les xarxes personals de la població immigrada. Concretament, estudia tant el paper de les xarxes en la configuració de la forma en què els actors participen en el món associatiu, com la manera en què l'àmbit associatiu contribueix al procés de desenvolupament i canvi en les xarxes personals.

La metodologia emprada en aquesta tesi fa ús de l'anàlisi de xarxes socials i de l'anàlisi qualitativa d'entrevistes biogràfiques. Aquest angle metodològic té com a finalitat dur a terme una anàlisi integrada que permeti integrar tres aspectes: (i) identificar i analitzar les estructures relacionals i els seus continguts; (ii) situar-les en contextos socials i en la dinàmica dels recorreguts biogràfics de les persones immigrades; i (iii) tenir en compte els significats que els actors atorguen als processos interactius que les creen. D'aquesta manera, la recerca pren les relacions com a objecte d'estudi central, però al mateix temps les situa i les articula amb altres dimensions de la vida social, al nivell micro, meso i macro social.

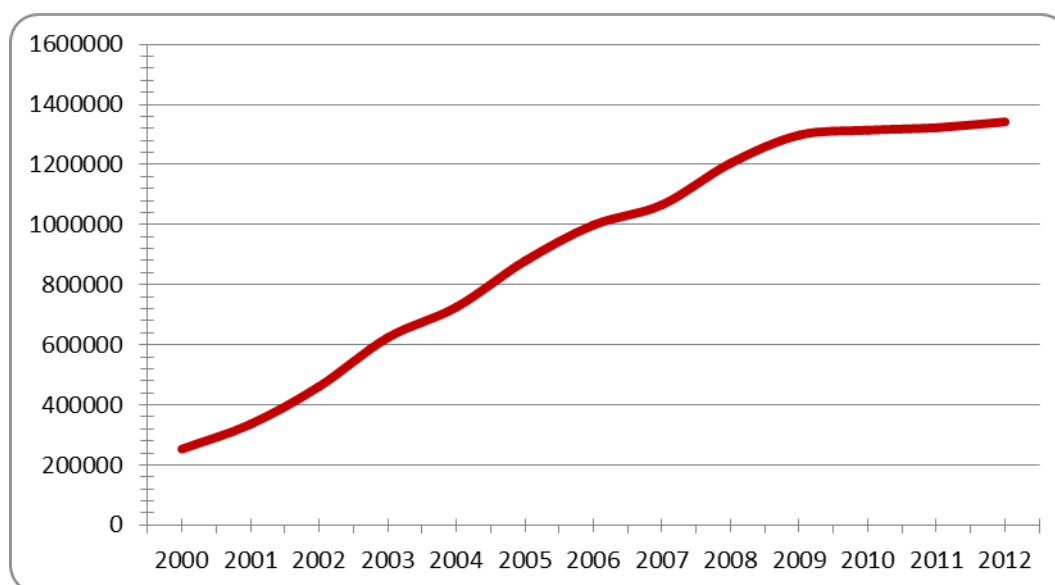
B) L'OBJECTE D'ESTUDI

Justificació de la pertinença i plantejament de les preguntes de recerca

La investigació que es du a terme en aquesta tesi s'emmarca en una problemàtica sociològica de gran interès i actualitat, amb rellevància tant acadèmica com social i política.

Els països de l'Europa del sud han experimentat grans canvis i transformacions en les últimes dècades. Un d'aquests canvis és (o s'ha vist plasmat en) el gir en la dinàmica dels fluxos migratoris. Espanya concretament ha passat de ser un país emissor a ser, especialment des de la segona meitat dels anys 90 i fins a finals de la dècada del 2000 un país receptor d'immigració. Es tracta d'una tendència que es produeix també per al cas de Catalunya, i que si bé s'ha frenat en el context de crisi econòmica, ha comportat un canvi important en la composició demogràfica i, per tant, un increment de la diversitat i una transformació dels reptes per avançar vers la igualtat i la cohesió social.

Gràfic 2. Evolució de la població resident a Catalunya nascuda a l'estranger. 2000-2012.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró Municipal d'Habitants

En el marc d'aquest període d'assentament i consolidació d'una important presència de població estrangera immigrada (actualment el 17,7% de la població que resideix a

Catalunya és nascuda a l'estranger¹⁰) sorgeix una de les primeres preguntes que guia aquesta recerca:

P1. De quina manera s'està produint la integració social de la població immigrada?

Es tracta d'una pregunta de recerca molt genèrica que s'acota focalitzant-nos en dues qüestions: en primer lloc, el seu abordatge des de la vessant de les xarxes socials, i en segon lloc, l'aprofundiment en qüestions relacionades amb la participació associativa que tenen a veure i que contribueixen al procés d'integració social.

En primer lloc, doncs, abordem l'objecte d'estudi des de la perspectiva de xarxes, que contempla la realitat social com conjunts d'interaccions i vincles socials contextualitzats en estructures relacionals (Wellman, 1988; Wasserman i Faust, 1994). Aquesta concepció pren una especial pertinència en les societats contemporànies ja que, com assenyala Bonet (2006:1), degut a què són societats cada vegada cada vegada més globalitzades i interconnectades, el paradigma de l'*accès* tendeix a substituir el paradigma de la *possessió*. D'aquesta manera, la disponibilitat d'actius intangibles pren una rellevància decisiva per explicar el poder i la centralitat social, i els processos d'exclusió (i d'inclusió) social esdevenen cada cop més una problemàtica relacional. Aquesta visió i concepció de la realitat social és la base també del concepte de capital social. La idea central del capital social —especialment des de la perspectiva *relacional* de capital social, pròpia d'autors com Bourdieu (1986), Coleman (1988) o Lin (1999)—, és que les relacions socials constitueixen un recurs per als individus encastats (*embedded*, en anglès) en elles.

L'orientació conceptual d'aquesta tesi es fonamenta en les contribucions de diversos autors que han optat per la perspectiva relacional en les seves investigacions per explicar el procés d'integració de la població immigrada. Es parteix de la base que les xarxes personals d'un individu mostren la seva “comunitat personal” (Wellman, 1979, Chua, Madej i Wellman, 2011). Així, per al cas de la població immigrada, mostren també la forma en què es produeix el seu procés d'integració social, en la mesura que expressen el tipus i la intensitat de l'encaix en les seves múltiples pertinences a diferents tipus d'entorns relacionals. Els entorns de pertinença dels immigrants es desenvolupen en entorns relacionals situats en diferents dimensions de l'espai i el temps —és a dir, són de naturalesa espacial (locals o transnacionals¹¹) i temporals (“nous” i “vells”, previs o posteriors a l'emigració)—, així com de caràcter homofílic o heterofílic (Martínez, García

¹⁰ Font: Idescat. Padró municipal d'habitants. 2012.

¹¹ En la tesi incorporem la crítica transnacional sobre el “nacionalisme metodològic” i epistemològic inherent en certs plantejaments en l'estudi de les migracions, que confinen els objectes d'estudi i la forma d'entendre la vida social en les fronteres d'un particular Estat-nació (Wimmer i Glick-Schiller, 2003). Així, per tant, en el tractament de l'objecte d'estudi també incorporem l'estudi de les xarxes, les comunitats i les pràctiques transnacionals.

i Maya-Jariego, 2001; Maya-Jariego, 2002; Pascual de Sans, De Miguel i Solana, 2007; Molina *et al.*, 2008; Lubbers *et al.*, 2010; Lozares *et al.*, 2011, Cruz, 2014). Aquesta tesi s'aborda, doncs, des de la perspectiva que les relacions i els entorns relacionals, i concretament el grau en què les xarxes personals de la població immigrada canvien a partir de l'emigració, i la direcció en la qual canvien al llarg del procés d'assentament a la societat d'acollida són una expressió de la integració social de la població immigrada. Així, les xarxes mostren les pautes de segregació social que estructuraven les relacions socials, i per tant, el grau de permeabilitat de les fronteres ètniques, i la força, obertura o tancament dels grups.

A partir de l'adopció d'aquesta perspectiva, podem desenvolupar la pregunta de recerca anterior en varies sub-preguntes més concretes, que plantegen el *què*, el *com* i els *perquè*s del procés d'integració social:

P1.1. Quins tipus de xarxa personal construeixen les persones immigrades a Catalunya?

P1.2. Com es desenvolupen les xarxes de la població immigrada al llarg del seu procés d'assentament a la societat d'acollida?

P1.3. Quins factors incideixen en definir les diferents formes i processos d'integració social (en la seva vessant relacional)?

En segon lloc, seguint la lògica de la concreció de l'objecte d'estudi, la tesi es focalitza en el paper de l'àmbit associatiu en el procés d'integració social. L'àmbit associatiu és un component important de la vida social, que es troba al centre dels desafiaments democràtics i de gestió de la convivència en la diversitat actuals. A més, sovint (tot i que sovint també de forma força imprecisa) s'associa a les xarxes i al capital social.

La recerca que plantejem té un interès sociològic en el sentit que busca precisar i consolidar el concepte de capital social des d'una perspectiva relacional de forma aplicada a l'estudi del món associatiu. Els estudis que conjuguen la participació associativa i les xarxes acostumen a tractar aquest objecte des de la perspectiva *comunitària* del capital social derivada de Putnam (1993, 2003). Aquesta orientació, que presentem en major extensió i profunditat en el primer capítol teòric, suposa que la participació associativa crea un "cercle virtuós" de relacions de confiança que promou el desenvolupament i la creació de xarxes socials. Queda, però, dins una caixa negra o un angle mort d'estudi la relació precisa i els factors pels quals la participació associativa i les xarxes socials van associades. Es tracta d'un repte al qual en aquesta recerca ens aproximem i analitzem des de la perspectiva *relacional* del capital social, tot fent ús del marc conceptual i operatiu de l'anàlisi de xarxes socials, i amb la finalitat d'enriquir ara l'estudi sobre la integració social de la població immigrada.

Neix en aquest debat la segona pregunta que guia la investigació:

P2. Quina relació existeix específicament entre el procés d'integració de la població immigrada a Catalunya i la seva participació en associacions?

Pel que fa al paper de la participació associativa en el procés d'integració social s'observa que, d'una banda, des de l'Administració pública l'associacionisme es presenta com una eina per a la gestió del fenomen migratori, i concretament, per a la integració de la població immigrada en una "cultura pública comuna"¹². L'associacionisme, així, és vist com a espai potencial de promoció de la integració social i com una eina per modelar-la. En aquest sentit, però, en l'àmbit acadèmic no s'observa un consens sobre quins són realment els efectes de la participació associativa sobre el procés d'integració social, i quines són les circumstàncies o factors que expliquen aquests efectes.

La literatura apunta que les associacions són una font de recursos relacionals, àmbit de socialització amb la comunitat local (Wollebaek i Selle, 2004). Existeix també un debat, però, en el qual Glanville (2004) i Lauer i Yan (2010) distingeixen entre, d'una banda, les "teories de la integració", les quals destaquen el cercle virtuós de l'associacionisme i el seu potencial per a la promoció de xarxes diverses, que proveeixen oportunitats d'interacció entre diferents segments d'una comunitat (Putnam, 1993, 2000; Wollebaek i Selle, 2004; Glanville, 2004); i, d'altra banda, les "teories de l'enclavament", les quals consideren les associacions com institucions que reforcen el replegament ètnic i la homofília; i creen estructures paral·leles que produeixen un efecte de "guetització associativa" de la minoria (Popielarz and McPherson, 1995; Garreta, 1998; Morell, 2005). Finalment, les aportacions de la perspectiva transnacional, tot i que no en diàleg directe sobre les anteriors, assenyalen també l'existència de formes de participació que reforcen el manteniment de vincles interpersonals transnacionals (Portes i Rumbaut, 2010).

Per això concretem la pregunta anterior (P2) de la següent manera:

P2.1. Com la pertinença a associacions modela la xarxa personal de les persones que hi participen? Concretament, en quina direcció, i a partir de quins mecanismes?

En el context espanyol i català s'han mantingut sistemes legals d'exclusió social i política¹³ que nega a les persones immigrades bona part dels drets de ciutadania i

¹² En el Pacte Nacional per a la Immigració (Generalitat de Catalunya, 2008), per exemple, inclou varies mesures referents a la participació i associacionisme de la població immigrada en l'eix "Integració en una cultura pública comuna".

¹³ Es tracta d'elements que d'alguna manera tracten de consolidar el model de "guest worker" o treballador convidat, segons el qual la participació de la població immigrada a la societat d'acollida és circumstancial i exclusivament basada en la seva naturalesa de mà d'obra (De Miguel et.al., 2012). Aquests, a més, es veuen agreujats pel context de crisi econòmica, ja que doncs l'obtenció d'alguns drets de participació es troba lligada a la situació administrativa, la qual al seu torn ve definida en bona part per la situació laboral.

participació (De Lucas, 2008). Així, l'accés a la ciutadania i a l'esfera pública per part de la població immigrada es produeix amb limitacions sobre una base de discriminació per origen (López-Sala, 2002), especialment en els espais més formalitzats (com ara en el sufragi). En aquest context, les associacions són vistes com una de les formes a partir de les quals es pot visibilitzar aquest col·lectiu més enllà dels espais privats i econòmics, es a dir, com a part de la *demos* o l'esfera pública, i amb possibilitat d'incidir tant en el pla comunitari o social (de la sociabilitat) com polític (del treball per a la consecució d'objectius de transformació de la realitat social). Tot i així, la participació de les persones immigrades en associacions és més aviat baixa: només el 25% de la població immigrada participa en alguna associació, més de 15 punts per sota de la mitjana del conjunt de la població¹⁴.

Aquest context és el que fonamenta l'interès de conèixer els factors que porten a la participació de les persones immigrades en general, i en diferents tipus d'associacions en particular. A més, ens plantejem un enfocament comprensiu que busca aprofundir en què és el que porta a que les persones immigrades entenguin i visquin l'experiència associativa i les seves conseqüències com ho fan. Es tracta d'una pregunta de recerca que aborda el que Funes (2006) denomina “el segon dilema de l'acció col·lectiva”, és a dir, aquell que reflexiona no només sobre què fa que algú participi, sinó també sobre què és el que porta a què per a algú tingui sentit participar.

Es tracta d'una problemàtica polièdrica i per tant d'una pregunta que es pot respondre des de la multiplicitat de factors que l'expliquen. No obstant això, l'ambició d'aquesta tesi es limita a situar quins són aquells elements de les xarxes socials que contribueixen a explicar-lo. D'aquesta manera, la proposta d'aquesta tesi consisteix a posar l'accent en la lògica expressiva i contextual de l'acció associativa (Funes, 2006), la qual cosa significa elaborar una “fonamentació microestructural” de la participació basada en les xarxes socials (Kitts, 2000) que té en compte els estímuls i les limitacions que suposa el context relacional en el qual els individus prenen decisions. A més a més, considerem que la rellevància de les xarxes socials en els processos de participació social i política no és deguda tan sols a les propietats formals de l'estructura de les xarxes, sinó que es troba també en les propietats de les xarxes com a suport per a la generació, transmissió i consolidació dels continguts cognitius que hi circulen (Diani, 1995; Crossley, 2007).

En aquest sentit, la pregunta de recerca específica que guia el desenvolupament de la investigació és la següent:

P2.2. (De les xarxes a la participació): De quina manera les xarxes contribueixen a definir la manera en què la població immigrada participa en associacions?

¹⁴ Font: Idescat i IERMB. Enquesta de Condicions de Vida i Hàbits de la població 2011.

Finalment, és necessària una justificació de la pertinència de la metodologia emprada, que aporta originalitat al tractament de l'objecte d'estudi. La metodologia plantejada en aquesta tesi es plasma en un disseny mixt que trenca amb tres tradicions fortament arrelades en les ciències socials i en el camp de l'anàlisi de xarxes: en primer lloc, el tractament exclusivament atributiu de l'estructura social, que considera l'estructura social com la suma d'individus i grups socials no necessàriament relacionats, i classificables dins una estructura definida únicament a partir dels seus atributs. En segon lloc, la divisió comunicada i el tractament de les metodologies quantitatives i qualitatives com a plantejaments paradigmàtics oposats. I, en tercer lloc (però de forma íntimament relacionada amb l'anterior) el tractament exclusivament quantitatiu i fàctic de les xarxes socials.

Per a tal efecte, recollim altres tradicions i escoles que han irromput amb nous plantejaments i que, en major o menor mesura han introduït noves visions i mètodes. Així, l'entorn metodològic en el qual s'inscriu aquesta tesi té a veure i és deutora de l'aproximació "estructural" o relacional (Wellman, 1988; Wasserman i Faust, 1994; Scott, 2011) i més concretament de l'interaccionisme estructural (Degenne i Forsé, 1999; Bottero i Crossley, 2008; De Federico, 2009; Lozares i López-Roldán, 2012); de les elaboracions al voltant dels mètodes mixtos (genèricament Creswell, 2003; Mason, 2006; Moran-Ellis et.al, 2006; Verd i López-Roldán, 2008; Tashakkori, 2009; i específicament en el camp de l'anàlisi de xarxes d'autors com Crossley 2010a; Edwards, 2010; Hollstein 2011; Bidart i Cacciuttolo, 2012)¹⁵; i del corrent culturalista de l'anàlisi de xarxes arrelat en la sociologia relacional (White, 1992; Emirbayer i Goodwin, 1994; Fuhse i Mützel 2011; Crossley 2010b).

Concretament, plantejem una metodologia mixta que fa ús de mètodes quantitatius i qualitius i tan atributius com reticulars per aproximar-nos a l'objecte en tota la seva complexitat, per a l'abordatge de dos aspectes centrals: en primer lloc, la tesi considera tant els continguts de les relacions (inclosos els de tipus cognitiu) com les estructures que formen. Així, la voluntat d'aquesta investigació ja és en si mateixa la d'explorar els vincles entre dues vessants de la realitat social, la fàctica —de les xarxes de relació personal i la vinculació efectiva amb associacions— i la cognitiva —representacions i significats atribuïts a les xarxes, al procés migratori i a la participació associativa. I en segon lloc, tenim en compte els tres nivells d'estructuració d'allò social: tractem els vincles entre els nivells microsocials (la interacció social, a la qual els individus hi atribueixen significats subjectius que li donen sentit), meso socials (com les xarxes i el món associatiu), i macro socials (els constreyniments estructurals dels eixos de

¹⁵ En la tesi transposem els debats "clàssics" sobre els mètodes mixtes al camp específic de l'anàlisi de xarxes socials, alhora que recollim les especificitats de la recerca en aquest àmbit, que provenen tant de la naturalesa del propi objecte d'estudi, com de les dinàmiques establertes del coneixement consolidat en aquest camp.

desigualtat que influencien els contextos i les esferes de sociabilitat on es produeix la interacció). Aquesta manera de plantejar l'objecte d'estudi permet així posar en primer terme el propi procés de construcció, desenvolupament i canvi de les xarxes¹⁶, i alhora situar-la en el context social i institucional que l'emmarca.

Amb tot, la metodologia mixta és la que s'adequa millor a la forma com plantejem l'objecte de la recerca, gràcies a la seva capacitat de capturar les diferents dimensions de l'objecte d'estudi i, en general, d'estudiar el fet social com una realitat complexa, multidimensional i expressada en diferents nivells de la realitat social (Layder, 1993; Moran-Ellis, 2006). A més, permet una major flexibilitat per maximitzar tant l'eficiència metodològica, en el sentit que fa possible compensar les debilitats mútues i sumar les fortaleeses de cada mètode, com l'eficiència teòrica, ja que possibilita i provoca una major riquesa i profunditat en els resultats de coneixement (Verd i López, 2008).

En definitiva, la dimensió metodològica de la tesi doctoral, i especialment la discussió al voltant de les aplicacions de les metodologies mixtes en l'anàlisi de xarxes socials no té un paper únicament auxiliar, sinó que la justificació del plantejament i la reflexió sobre el procés i la forma d'integració dels resultats parcials es converteix també el propi objecte de la investigació.

La dinàmica de la recerca i les hipòtesis d'investigació

La recerca es desenvolupa a partir de les preguntes de recerca plantejades. En primer lloc, duem a terme una revisió de la literatura sociològica a partir de la qual es mostra la forma que des de diferents escoles i corrents han reflexionat i aportat evidència empírica en relació a l'objecte d'estudi. Així recollim els elements que hem considerat més rellevants i pertinents per construir un cos teòric i conceptual propi des del qual aproximar-nos a l'objecte d'estudi. A partir d'aquesta revisió i construcció teòrica, construïm uns objectius més operatius que, alhora que busquen respondre les preguntes de recerca, es plantegen com una forma de contribuir al desenvolupament dels debats sociològics. Al seu torn, els objectius es transformen en forma d'hipòtesis: emprant el bagatge sociològic presentat, i en diàleg amb les primeres exploracions empíriques, elaborem unes hipòtesis de treball que plantegen un model propi de relació entre conceptes a ser contrastat a partir de la recerca empírica.

¹⁶ D'aquesta manera anem més enllà de l'anàlisi de les conseqüències de les estructures reticulars, ampliant el que Salvini (2010) assenyala com el "focus vocacional" de l'anàlisi de xarxes.

Tot i que en el capítol 5 (model d'anàlisi) es justifiquen i es desenvolupen de forma més detallada les hipòtesis, per tal d'introduir i descobrir els continguts de la vessant empírica de la recerca, apuntem ja aquí les hipòtesis d'investigació que es plantegen.

A partir de la primera pregunta de recerca, establim les següents hipòtesis:

H1: Poden identificar-se una diversitat de formes o models d'integració social (relacional) de la població immigrada equatoriana i marroquina a Catalunya, marcada per la presència a les xarxes de relacions inter o intra-ètniques, i per la ubicació territorial i temporal dels contactes que es creen i es mantenen. Aquesta diversitat respon a processos divergents d'assimilació, de creació d'enclavaments ètnics i de manteniment dels vincles transnacionals.

H2. Els models d'integració social són fruit tant (H2.1) del trànsit en l'etapa post-migratòria en diferents àmbits de sociabilitat com (H2.2) dels recursos relacionals de partida i de les estratègies derivades del projecte migratori inicial. Ambdós efectes sobre les xarxes, a més, es veuen influenciats per les característiques individuals que situen als individus en eixos de desigualtat (H2.3).

La segona pregunta de recerca es deriva en les dues següents hipòtesis:

H3. Existeix una relació bidireccional entre els models d'integració social i la participació de les persones immigrades en diferents tipus d'associacions (comunitàries, de serveis o polítiques), amb diferents orientacions (intra o exogrup, a l'origen i al destí) i en diferents nivells d'implicació (més o menys activament). Concretament, (H3.1) les xarxes, en tant que estructures formals que constitueixen una font de recursos organitzatius i d'oportunitats de participació, i com a suport cognitiu (espais de creació de motivacions, identitats i marcs d'interpretació de la realitat), defineixen la forma de participar en associacions. I, al mateix temps, (H3.2) la forma de participar en associacions fa que l'entorn relacional associatiu adquireixi un significat diferent pels seus participants, per la qual cosa impacta de diferents maneres sobre la configuració de les xarxes: cap a la diversificació o bé cap a l'enclavament.

C) EL MÈTODE

L'estratègia d'investigació de la recerca d'aquesta tesi és de naturalesa mixta, treballant amb diferents mètodes de manera combinada. Els mètodes i tècniques d'investigació que s'empren es combinen (segons el model de Creswell *et al.*, 2002) mitjançant les estratègies d'integració metodològica corresponents al disseny seqüencial explicatiu, amb elements propis també del model basat en l'anidació. Aquest disseny facilita la integració de les dades qualitatives i les quantitatives i resol la tensió entre l'obtenció

d'una mostra suficientment àmplia com per comparar estadísticament els casos, i al mateix temps, suficientment limitada per analitzar-los de forma intensiva i contextualitzada.

L'estratègia seqüencial es refereix al fet d'integrar varis mètodes aplicats en estadis successius, de forma que els primers faciliten una millor obtenció i anàlisi de les dades dels següents. En aquesta recerca, en primer lloc, el disseny seqüencial s'observa en la vinculació entre les diferents fases del treball de camp: una anàlisi preliminar de l'estructuració social de la població catalana permet la selecció dels criteris d'estratificació de la mostra de l'enquesta de xarxes personals. L'anàlisi dels resultats de l'enquesta, al seu torn, juntament amb l'aplicació de criteris fonamentats teòricament, permet fer la selecció dels casos de les primeres entrevistes. Finalment, els resultats de les primeres entrevistes exploratòries ajuden a complementar els continguts del guió que estructura les següents. En segon lloc, en el moment de la recollida de dades també s'integren els diferents procediments, ja que una bona part de les entrevistes qualitatives es dediquen a comentar els resultats de l'enquesta de xarxes personals. De l'altra banda, el disseny basat en l'anidació (o articulació integrada, segons Callejo i Viedma, 2006) es produeix en la fase d'anàlisi i interpretació: cada tècnica s'empra per mesurar aspectes complementaris, de manera que en la fase d'anàlisi es realitza una interpretació conjunta de tota la informació obtinguda.

En definitiva, les tècniques d'investigació emprades per respondre a les preguntes de recerca plantejades són les següents:

En primer lloc, l'enquesta de xarxes personals. Es tracta d'una enquesta que identifica i explora la xarxa egocentrada de relacions de les persones entrevistades (ego) amb 30 persones (alteri) pròximes o importants amb les quals tingui tracte habitual, hagi contactat com a mínim una vegada en els últims dos anys i pugui tornar a fer-ho si fes falta. Va ser realitzada durant el 2009 i 2010 a partir d'una mostra per quotes de nacionalitat, edat, sexe, origen i lloc de residència. Els criteris de selecció de la mostra es basen en l'anàlisi del cens de 2001 realitzat per López-Roldán i Lozares (2007) tenint en compte les principals dimensions factorials que estructuraven la variabilitat de la població catalana. Aquesta enquesta disposa de 153 casos¹⁷, de persones nascudes al Marroc i a l'Equador, residents a tres ciutats de Catalunya: Barcelona, Sant Feliu de Llobregat i Balaguer.

En segon lloc, la vessant qualitativa s'obté gràcies a la realització de 18 entrevistes semi-estructurades i narratives, amb selecció intencional per criteris d'origen (marroquins i

¹⁷ Tot i que aquí només exposo les dades referents a la població immigrada (les dades centrals per al meu estudi), cal saber que aquestes són només una tercera part del total de dades obtingudes a través del projecte CASREDIN (vegeu l'apartat 4 de la introducció), que en algun moment també son emprades com a referència comparativa o contextual.

equatorians), de territori de residència (Barcelona, Sant Feliu i Balaguer), de sexe, de tipus de xarxa i de grau o intensitat de participació associativa. Les entrevistes realitzades tenen, en primer lloc, un contingut “narratiu-relacional” que vincula la informació sobre la xarxa personal (obtinguda en l’enquesta) i permet complementar-la amb l’exposició de la biografia de l’entrevistat/da (trajectòria de vida, persones i relacions que han marcat passatges, transicions, etc.). És especialment rellevant aquella informació que vincula la xarxa personal amb l’experiència associativa: l’entrevista provoca una narrativa entorn les activitats, objectius, grau d’implicació, formes de funcionament o organització interna, història, motivacions per participar-hi, etc. Alhora, la caracterització de les pràctiques associatives de l’entrevistat/da permet identificar el significat que li atorga a aquesta. Amb tot, la perspectiva biogràfica que introdueix el tractament qualitatiu complementa els resultats quantitius en permetre explicar com i perquè es produeixen els diferents processos d’integració.

Com a resultat de l’estratègia de mostreig emprada no es pot dur a terme una inferència estadística dels resultats al conjunt de la població immigrada a Catalunya. L’interès de la recerca, però, es troba en comprendre la complexitat de l’objecte d’estudi per expandir i generalitzar teories (generalització analítica), i per tant, no generalitzar sobre poblacions o universos sinó sobre proposicions teòriques (Yin, 1994). És a dir, el resultat esperat de la tesi és el desenvolupament teòric per mitjà de la comprensió de les “causes dels efectes” —en comptes dels “efectes de les causes”— (Bennett i Elman, 2006) i la transferibilitat dels resultats a partir d’un exercici d’inferència lògica sobre la base de la fortalesa dels raonaments explicatius (Yacuzzi, 2005). D’aquesta manera, a més, tot i que la tesi es centra en el context català i per tant els resultats són propis de l’àmbit territorial en el qual s’emmarquen, les aportacions empíriques de la recerca fan aportacions que busquen transcendir el context territorial immediat per establir un diàleg amb el cos de coneixement de la sociologia.

D) EL CONTEXT: UBICACIÓ INSTITUCIONAL I ACADÈMICA DE LA TESI

El plantejament d’aquesta recerca és deutor en bona mesura del context que l’ha feta possible.

Aquesta tesi s’inscriu en el marc de la investigació que es du a terme des del Centre d’Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball (QUIT) del Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. S’inicia amb l’elaboració de la memòria de recerca “Xarxes Associatives, Immigració i Participació: una aproximació empírica als lligams entre Capital Social i participació associativa” per a l’obtenció del

títol de *Màster en Investigació Sociològica Aplicada* també al Departament de Sociologia de la UAB. La memòria es du a terme sota la tutorització dels professors Carlos Lozares i Joel Martí, els quals m'han seguit acompanyant i guiant en el procés de maduració i aprenentatge necessari per a l'elaboració de la tesi doctoral.

L'elaboració de la tesi doctoral pròpiament s'inicia al setembre de 2009 gràcies a l'obtenció d'una beca de *Formación del Profesorado Universitario* del *Ministerio de Educación*, i s'emmarca en el projecte de recerca CASREDIN (*"Estudio comparado de casos sobre la influencia mutua entre capital e integración sociales y la inserción, estabilidad, promoción y cualificación en el empleo"*). Es tracta d'un projecte del Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball (QUIT) dut a terme entre els anys 2009 i 2011 i finançada pel *Ministerio de Educación y Ciencia* dins el marc del VI Pla Nacional d'Investigació Científica, Desenvolupament i Innovació Tecnològica 2008-2011¹⁸.

Com a resultat d'aquest vincle, es fa imprescindible reconèixer del treball col·lectiu que ha emmarcat la recerca d'aquesta tesi i el seu disseny, tant pel que fa a l'aproximació teòrica com a l'aproximació metodològica. La present tesi doctoral adopta com a pròpies bona part de les decisions i estratègies metodològiques preses de forma col·lectiva en el projecte de recerca del grup, així com el material empíric obtingut a partir del seu treball de camp¹⁹. No obstant, no s'ha tractat d'una relació unidireccional i d'adopció passiva d'una estratègia, sinó que també he participat activament com a membre de l'equip d'investigadors i treballadors de camp del projecte marc. D'aquesta manera, he realitzat aportacions en el seu disseny per tal d'incloure-hi elements d'interès específic per a aquesta tesi doctoral, al mateix temps que hi he desenvolupat autònomament línies d'anàlisi pròpies. El plantejament de la investigació CASREDIN com un estudi ampli de l'estructura social catalana ha permès que funcionés com un paraigua òmnibus que donés cabuda a diferents desenvolupaments en profunditat d'aspectes específics, entre els quals es troba el de la present tesi doctoral.

¹⁸ Referència: CSO2008-01470.

¹⁹ En aquesta recerca hi ha participat un equip format per 8 investigadors (Carlos Lozares, Joel Martí, José Luis Molina, Joan Miquel Verd, Pedro López, Oriol Barranco, Irene Cruz i jo mateixa) i 10 treballadors de camp (Mireia Sala, Vanessa Alcaide, Ares Dalmau, Marc Gómez, Adaya Bermúdez, Pablo Sanz, Wilson Muñoz, Jazmin Castresana, Irene Cruz i també jo mateixa). A més, hem comptat amb la col·laboració de David Franquesa de l'empresa *Information Works* per a certs aspectes del tractament i transformació automatitzada de les dades; d'Eric Lavigne per a la millora i desenvolupament *ad hoc* del programa Egonet, i de Mercè Tafalla per a la transcripció de les entrevistes.

E) L'ORGANITZACIÓ DEL TEXT

Els continguts de la tesi s'organitzen en una estructura dividida en tres grans parts i deu capítols. La primera part (capítols 1 a 4) s'ha dedicat a dur a terme una revisió de la literatura per tal de presentar el bagatge sociològic existent en relació a les tres “potes” o fonaments en els quals es basa la recerca: les xarxes socials, la integració social de la població immigrada i la participació associativa; que s'entrellacen i s'articulen com una unitat coherent. La segona part (capítols 5 i 6) concreta el disseny (teòric i metodològic) de la pròpia investigació. Planteja així el model d'anàlisi propi i el disseny metodològic que guia l'aproximació empírica. Finalment, la tercera part recull els capítols d'anàlisi i resultats (capítols 7, 8 i 9) i es tanca amb el capítol de conclusions.

Concretament, el **capítol 1**, titulat “**L'enfocament relacional: del capital social a la perspectiva de xarxes**” presenta les premisses teòric-metodològiques de l'anàlisi de xarxes socials, perspectiva des de la qual s'aborda la recerca de la tesi doctoral. El capítol s'inicia presentant el concepte de capital social i el seu vincle amb les xarxes socials. S'identifiquen les diferents formes en què es defineix aquest concepte i les dues grans perspectives des de les quals es treballa (comunitària i relacional). Seguidament es justifiquen els motius de l'adopció de la segona, vinculada a la noció conceptual i operativa de les xarxes socials. En segon lloc, el capítol desenvolupa la perspectiva relacional, presenta les diferents aportacions i corrents de la qual es nodreix i mostra els elements clau i les propietats que la defineixen. En aquest sentit, s'aprofundeix en el vincle entre les xarxes i la cultura, i en el paper de les xarxes en l'estructura, l'agència i el canvi social.

El **capítol 2** (“**La integració social de la població immigrada**”) introdueix els debats sobre les formes i models d'integració social de la població immigrada, i les principals perspectives des de la qual ha estat estudiada. En primer lloc du a terme una revisió bibliogràfica del tractament del procés d'integració social en la literatura sociològica. I en segon lloc, entra en detall en el marc teòric específic de la recerca, on es presenta el tractament del procés d'integració social des de la perspectiva de xarxes, i es desenvolupen les seves contribucions a l'hora de comprendre i explicar el procés d'integració social.

En tercer lloc, el **capítol 3** (“**Associacionisme i participació de la població immigrada**”) situa els estudis sobre associacionisme i participació associativa de les persones immigrades. Concretament, du a terme una revisió bibliogràfica sobre les diferents formes en què s'ha abordat l'estudi de l'associacionisme immigrant, i clarifica de forma teòrica què és l'associacionisme i quins són els elements que configuren la varietat de formes participatives en l'àmbit associatiu.

El **capítol 4**, titulat “**Les xarxes personals i la participació associativa**” tanca el primer bloc teòric duent a terme una revisió de la literatura sobre la relació bidireccional entre les xarxes socials i la participació associativa social i política. Es repassen els elements i mecanismes concrets que permeten entendre i abordar la participació i la diversitat de formes de participació en l'àmbit associatiu, i la seva relació amb la integració social de la població immigrada, fent ús del cos teòric i empíric elaborat en l'anàlisi de les xarxes socials. Es tracten, per tant, dues qüestions: primer, l'efecte de les xarxes socials sobre la participació —finalitat per a la qual es recullen les aportacions elaborades des de la teoria del capital social, en els estudis de la governança i sobretot dels moviments socials. I, segon, l'efecte de la participació associativa sobre les xarxes personals i per tant sobre el procés d'integració social de la població immigrada.

La segona part s'inicia amb el **capítol 5**, en el qual es presenta el **model d'anàlisi**. El capítol condensa el nucli central de la proposta de la tesi. En primer lloc, aquest capítol elabora una síntesi de les concepcions sobre la problemàtica per tal d'identificar els antecedents teòrics de les pròpies aportacions i la forma en què aquesta recerca es situa davant els debats plantejats. D'aquesta síntesi se'n deriva la justificació i la delimitació dels principals objectius de la investigació. Es conclou presentant les hipòtesis que pretenen donar resposta als objectius i a les preguntes, i es defineixen els principals conceptes que hi intervenen.

Donat l'interès i la centralitat que adquireixen les qüestions metodològiques en aquesta tesi, el **capítol 6** fa una revisió de l'ús dels mètodes mixtos en el camp de l'anàlisi de xarxes socials, que serveix per orientar i adequar la metodologia als objectius, al mateix temps que per treure el màxim partit de la proposta metodològica. Així, el capítol de **metodologia** es divideix en dues parts: en la primera, es presenta genèricament la metodologia de mètodes mixtos, els debats paradigmàtics en els quals s'emmarca, les justificacions del seu ús i sobretot les línies de treball i les aplicacions en l'anàlisi de xarxes socials. En la segona part es detalla l'estratègia d'articulació metodològica emprada i el disseny concret de la pròpia investigació, en el qual es descriuen també les tècniques d'anàlisi i les categories o la forma d'operativització dels conceptes emprats.

La tercera part, centrada en els resultats de la investigació, s'inicia amb el **capítol 7** (“**els models d'integració de la població immigrada des d'una perspectiva de xarxes**”). En aquest capítol ens aproximem a les transformacions que l'emigració ha produït en les xarxes de les persones immigrades i al tipus d'“encaix estructural” a la societat d'acollida que se n'ha derivat. Ho fem a partir de la descripció de les principals característiques i la forma d'evolució i canvi de les xarxes de la població immigrada a Catalunya, i de la identificació d'una tipologia de xarxes (de combinacions de diferents tipus de vincles) que expressa els principals models d'integració social existents.

En el capítol 8, titulat “**factors explicatius dels models d’integració**” s’analitzen els factors que expliquen l’adopció dels diferents models d’integració. Es té en compte tant el rol dels factors premigratoris, és a dir, les cadenes i els projectes migratoris previs amb els quals les persones immigrades compten en el moment de l’arribada a Catalunya; i en segon lloc, el rol dels factors postmigratoris, és a dir, la presència de la població immigrada en els diferents àmbits de sociabilitat en el procés d’arribada i assentament a Catalunya. El capítol exposa també com ambdós tipus d’efectes es veuen clarament influenciats per la posició de les persones immigrades en els eixos de desigualtat.

El capítol 9, titulat “**Els vincles entre les xarxes personals de la població immigrada i la seva participació associativa**” es focalitza en l’àmbit associatiu i presenta els resultats derivats de l’anàlisi empírica de les dades orientada a l’estudi dels vincles mutus entre les xarxes i la participació associativa.

El darrer capítol de **conclusions** recull i sintetitza les aportacions de l’anàlisi empírica per a la comprensió de l’objecte d’estudi i la validació de les hipòtesis. El capítol finalitza amb algunes reflexions i conclusions generals, i amb una presentació de les aplicacions i vies futures de desenvolupament que es deriven de la recerca duta a terme.

Finalment, la tesi s’acompanya d’un **annex** que recull material de la investigació que es presenta per tal de fer més transparent el procés de recerca del qual han sorgit els resultats que presentem, però que no es reproduïen en el text per fer més fàcil la lectura. D’aquesta manera, l’annex amplia elements del context de la recerca, del mètode i dels resultats de la investigació.

El llenguatge emprat al llarg de la tesi procura mantenir la formalitat, la convenció i els usos acadèmics del llenguatge. No obstant, per evitar que el llenguatge emprat des-subjectivitzï el paper de l’investigadora, la tesi combina l’ús de les frases passives i impersonals amb l’ús de la primera persona del plural. La primera persona s’introdueix sobretot per destacar les decisions que guien la recerca d’aquesta tesi i subratllar implícitament el paper actiu de l’autora.

PART I
MARC TEÒRIC I
CONCEPTUAL

1. L'ENFOCAMENT RELACIONAL: DEL CAPITAL SOCIAL A LA PERSPECTIVA DE XARXES

Aquest primer capítol teòric té com a objectiu presentar les premisses teoricometodològiques de l'anàlisi de xarxes socials, perspectiva des de la qual s'aborda la tesi doctoral.

El capítol s'inicia presentant el concepte de capital social i el seu vincle amb les xarxes socials. Per tant, en primer lloc identifica la forma en què treballen aquest concepte els primers autors que introdueixen el terme (Bourdieu, Coleman i Putnam). Amb aquest punt de partida, en funció de la forma en què el marc conceptual del capital social es connecta amb el concepte de xarxes socials, s'identifiquen dues grans perspectives en les quals s'agrupen les obres inicials i els desenvolupaments posteriors: la comunitària i la relacional.

En segon lloc, el capítol introdueix la perspectiva de xarxes en la qual es basa la tesi doctoral. Presenta els elements clau de l'anàlisi de xarxes socials, així com el seu naixement i desenvolupament teòric. Finalment, descriu tres propietats de les xarxes socials, que en els següents capítols són tractades de forma aplicada a la problemàtica de la integració social de la població immigrada i de la seva participació en associacions: La primera d'aquestes propietats té a veure amb la naturalesa estructural de les xarxes, la forma de les quals estableix recursos diferenciats pels agents que les conformen i condiciona el desenvolupament dels processos i resultats que es produeixen a través seu. La segona té a veure amb la doble vessant de les xarxes, fàctica i cognitiva; és a dir, el fet que a més dels continguts fàctics (relacions i intercanvis objectius entre agents) hi circulen continguts de tipus cognitiu (normes, confiança, estratègies, identitats, marcs d'interpretació, etc., implícits en tota interacció social). Finalment, la tercera es vincula al debat sobre el rol de l'agència humana i la determinació de l'estructura en el procés de construcció de xarxes personals.

1.1. CAPITAL SOCIAL: ORÍGENS I DIVERSIFICACIÓ DEL CONCEPTE

El capital social és un concepte treballat i entès des de moltes perspectives diferents, però que bàsicament expressa les formes en què es produeixen les interaccions i es construeixen les xarxes, i els recursos que se'n desprenen i aporten als agents interactuants.

Es poden trobar arrels o antecedents del concepte en la sociologia clàssica, tot i que el terme s'ha "popularitzat" o ha agafat rellevància en els darrers 25 anys. Com comenta Portes (1998), malgrat la seva popularitat actual, la idea que la implicació i participació en grups pot tenir conseqüències positives per a l'individu i la comunitat és una noció bàsica en la tradició sociològica, que es troba ja en la consideració de Durkheim de la vida de grup com un antídote per a l'anomia i l'autodestrucció, o bé en la distinció de Marx entre l'atomitzada "classe en si" i la mobilitzada i efectiva "classe per a si". En aquest sentit, es pot considerar que el concepte de capital social recaptura una idea present des dels inicis de la disciplina (Portes 1998:2).

L'origen del concepte de capital social tal com s'ha treballat des de la sociologia contemporània, però, es troba bàsicament a les obres de Bourdieu (1986), Coleman (1988) i Putnam (1993)²⁰. El sentit que pren el concepte de capital social en les obres d'aquests tres autors s'ha d'entendre des de les respectives perspectives teòriques, per la qual cosa en aquest apartat els presentem separatament.

Per a Putnam, el capital social es defineix com el conjunt de xarxes, normes de reciprocitat i confiança existents en una comunitat o col·lectivitat, tot i que en la seva obra la forma en què es fa referència a les xarxes és sobretot metafòrica. Concretament, Putnam entén el capital social com la "connectedness" (connectivitat) d'una comunitat: "*Las redes densas de interacción social parecen fomentar las sólidas normas de la reciprocidad generalizada [...], la confianza lubrica la vida social*" (Putnam 2003:14). Per a l'autor, el capital social com a recurs de les societats o els grups es manifesta (a la vegada que es constitueix) en l'existència d'organitzacions voluntàries (com ara partits polítics, sindicats o grups religiosos) i altres "virtuts cíviques", com per exemple llegir la premsa escrita i expressar confiança envers les autoritats polítiques (Portes, 1998). La confiança i la participació voluntària es reforcen l'una a l'altra gràcies al capital social, tot creant un cercle virtuós, de forma que, tal com ho expressa l'autor, en comunitats amb un estoc substancial de capital social es fa més fàcil el "treballar junts" (Putnam 1993:35-36 a Portes, 1998:18).

²⁰ Vegeu García-Macías (2014) per una classificació en etapes del desenvolupament del concepte, en la qual es situa a Putnam en una etapa posterior que la de Bourdieu i Coleman.

Aquest autor considera que el capital social pot ser al mateix temps un bé privat i un bé públic (Putnam 2003:14). Té, doncs, una visió no conflictivista del capital social, que posa l'èmfasi en els seus beneficis globals, és a dir, els efectes externs o públics, per exemple, en la “salut” de les democràcies, les comunitats i les persones (Putnam, 2003:13). El capital social, des d'aquesta perspectiva, facilita la coordinació, la cooperació i la solució dels dilemes de l'acció col·lectiva, tot enfortint la democràcia i l'economia, i reduint el crim i la pobresa, entre altres beneficis col·lectius (Portes, 1998).

Tal com ho expressa Putnam, la vida és més fàcil en una comunitat “beneïda” amb capital social, ja que les xarxes de compromís cívic promouen normes sòlides de reciprocitat generalitzada i encoratgen l'emergència de confiança social. Aquestes xarxes faciliten la coordinació i la comunicació, amplifiquen les reputacions i possibiliten la resolució dels dilemes de l'acció col·lectiva. Segons l'autor, les xarxes denses d'interacció eixamplen el sentit d'un mateix, transformant el “jo” en el “nosaltres” o, en el llenguatge dels teòrics de l'acció racional, ampliant el “gust” dels participants pels assumptes col·lectius (Putnam, 1995:67).

Putnam intenta demostrar que el replegament de l'individu sobre l'àmbit privat i el descens de la participació en organitzacions cívils estarien minant el desenvolupament de normes de confiança i reciprocitat generalitzades (Maya-Jariego, 2002). Presenta així el capital social com una força cohesionadora i un potencial ‘antídot’ per la desintegració d'una societat civil ‘assaltada’ per les forces de l'individualisme (Li, Savage i Pickles, 2003), una manera de transcendir les diferències i la disrupció i fractura social que al seu parer comporta la diversitat ètnica (Cheong, Edwards, Goulbourne i Solomos, 2007:30).

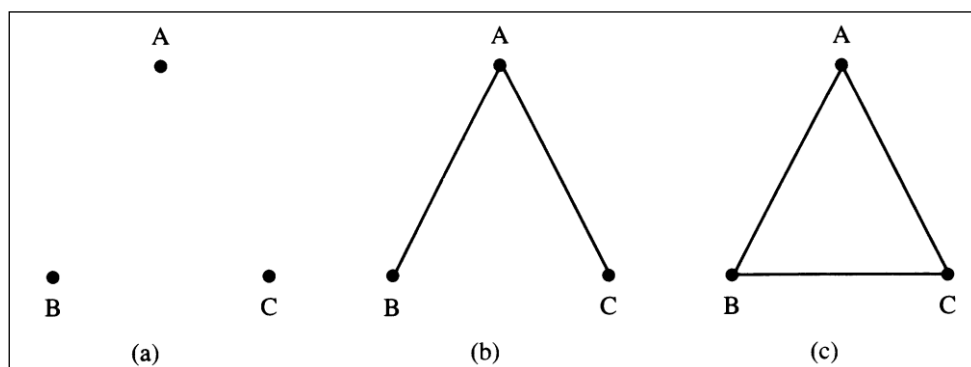
Per a Coleman, el capital social és una eina conceptual útil per entendre l'acció en els sistemes socials. L'autor defineix el concepte com “*a particular kind of resource available to an actor*” (Coleman, 1988a:S98) –siguin aquests individus o organitzacions col·lectives– que constitueix “*a resource for action*” (Coleman, 1988a:S95). Val a dir que la forma en què Coleman es refereix a l'estructura social remet simplement a les interaccions que possibiliten l'establiment de normes que emmarquen les relacions socials, però no a una idea més complexa de l'estructura social que tingui en compte els eixos de desigualtat que estratifiquen l'organització social.

Concretament, el treball de Coleman se centra en el paper de les estructures de relació social en la generació de normes socials que incentiven l'acció orientada a la provisió de bé públic. L'autor assenyala com els beneficis de l'acció superen els costos d'aquesta quan no només s'obtenen beneficis per la consecució del bé col·lectiu que es persegueix, sinó que també s'obté una recompensa per part dels altres individus que se'n beneficien (1988b). Així, segons Coleman l'existència de relacions entre l'actor i aquells per als qui genera externalitats positives –és a dir, la situació (b) del diagrama adjunt– és el que

permet la generació de dinàmiques de recompensa, en un joc que no és de suma zero. D'aquesta manera es minimitzen les conseqüències desincentivadores de l'acció col·lectiva degudes a la dinàmica del *free-riding* (en termes d'Olson, 1971), ja que l'existència de relació possibilita que els *free riders* (actors que no actuen però són beneficiats de l'acció) recompensin l'actor que actua. A més a més, la forma i l'estructura d'aquestes relacions és important, ja que si també hi ha relació entre les persones que experimenten les externalitats positives d'un agent (és a dir, es produeix una situació de clausura de les xarxes, com s'observa en la figura (c) del diagrama adjunt), els beneficiaris de l'acció de l'agent (A) poden coordinar les seves recompenses i construir un sistema de sancions al *free riding* (Coleman, 1988b). Des d'aquest punt de vista, per tant, la clausura de les xarxes és un element clau per a la creació i desenvolupament del capital social, ja que estableixen de forma eficient per a tots els actors el sistema de recompenses, i estalvia l'aplicació de sancions.

Coleman, a partir d'aquest raonament, tot i que *des* del paradigma de l'acció racional, en reformula les premisses més ortodoxes, ja que introdueix l'efecte de les estructures de relació i d'interacció que incentiven l'acció, i la seva capacitat per generar normes socials.

Figura 1. Formes de les estructures de les xarxes socials amb diferents possibilitats d'establir dinàmiques d'incentius, sancions i normes que permetin l'acció orientada a la provisió de bé públic.

Font: Coleman, 1988b:54.

Coleman (1990) també afirma que el capital social es defineix per la seva funció i identifica tres tipus de recursos que constitueixen el seu valor: les obligacions i les expectatives de reciprocitat, les quals depenen de la confiabilitat (*“trustworthiness”*) de l'entorn social; les normes socials acompanyades de sancions; i la capacitat de l'estructura social de fer fluir la informació. Aquest conjunt d'elements que emergeixen de les relacions socials (i, per tant, de l'estructura social) faciliten, al mateix temps que constreixen l'acció individual. Tal com afirma l'autor, *“the function identified by the*

concept of “social capital” is the value of these aspects of social structure to actors as resources that they can use to achieve their interests” (Coleman 1988a:598).

En el cas de Bourdieu, el capital social és considerat un capital més que se suma al conjunt de capitals posseïbles pels agents socials (capital econòmic, cultural, simbòlic, etc.), així com tots els capitals específics de cada camp social que estructuraven la distribució dels recursos en diferents camps). Concretament, el capital social és aquell tipus de capital lligat a la xarxa de relacions de coneixement i reconeixement; a la sociabilitat i a l'intercanvi en un o diversos camps. Aquest es constitueix i funciona per connexions o xarxes socials durables, i/o s'institucionalitza per exemple per mitjà de títols nobiliaris (Bourdieu i Wacquant, 1992).

“Social capital is the aggregate of the actual or potential resources which are linked to possession of a durable network of more or less institutionalized relationships of mutual acquaintance and recognition –or in other words, to membership in a group“ (Bourdieu, 1986: 51).

En la teorització de Bourdieu, més que en cap altra, el capital social és pròpiament un *capital*²¹, un recurs i benefici individual o col·lectiu, no només amb valor propi en el camp de les relacions socials sinó amb valor en altres camps. Segons l'autor, la xarxa de relacions és el producte d'estratègies d'inversió, individuals o col·lectives, conscients o inconscients, orientades a l'establiment o la reproducció de relacions socials que són directament utilitzables en el curt o llarg termini (Bourdieu, 1986: 52). Es tracta d'un recurs indeslligable dels altres tipus de capital. El capital social del qual es disposi dependrà en part dels capitals mobilitzats en benefici dels contactes (Castón 1996), al mateix temps que el capital social constitueix una font per a altres tipus de beneficis, i exerceix un efecte multiplicador sobre aquests (Bourdieu, 1986). L'estudi del capital social, doncs, en consonància amb altres capitals que Bourdieu identifica, com ara el capital cultural i simbòlic, permet observar els mecanismes no econòmics de creació de desigualtats en camps socials que es juxtaposen a l'econòmic, la qual cosa li confereix una connotació conflictivista de manteniment de privilegis i desigualtats de classe.

Es desprèn d'aquesta visió, a més, que el capital social és un recurs emprat per tal de delimitar les fronteres del propi grup, tot circumscriuint els privilegis d'aquest en el marc d'un grup definit gràcies al reconeixement implícit en les relacions que el sustenten. En els termes de l'autor: *“Exchange transforms the things exchanged into signs of recognition and, through the mutual recognition and the recognition of group membership which it implies, reproduces the group” (Bourdieu, 1986:52); “through the introduction of new members into a family, a clan, or a club, the whole definition of the group, i.e., its fines, its boundaries, and its identity, is put at stake, exposed to*

²¹ Malgrat, tal com des d'entorns econòmics es critica o puntualitza, no en el sentit purament econòmic de *capital* (entès com un capital que es pot diversificar i vendre).

redefinition, alteration, adulteration” (Bourdieu, 1986:52). La visió de Bourdieu, doncs, permet entendre la pertinença a un grup no només pel conjunt de característiques comunes, sinó per la seva unió en un entramat relacional (tot i que l'autor també sosté que els intercanvis que institucionalitzen el reconeixement mutu suposen el reconeixement d'un mínim d'homogeneïtat objectiva).

Les principals divergències en la concepció del capital entre tots tres autors presentats s'adjunten a la taula següent:

Taula 1. Diferències en la conceptualització del 'capital social' entre els 'fundadors' del concepte

	PUTNAM	COLEMAN	BOURDIEU
Naturalesa del capital social	“Social connectedness” (xarxes metafòriques), participació cívica [‘engagement’] i confiança	Xarxes socials	
		Recurs incentivador de l'acció	Recurs per al tancament dels grups socials; ‘multiplicador’ d'altres tipus de capitals
Titularitat dels beneficis	Bé públic, de la comunitat		Bé privat d'individus i col·lectius
Funció del capital social	Cooperació, cohesió social	Cooperació	Conflicte (latent)

Font: elaboració pròpia.

A partir d'aquest inici la literatura sobre capital social s'ha multiplicat exponencialment en diferents àmbits acadèmics alhora que s'ha popularitzat el seu concepte (potser en la versió més putnamiana) en altres cercles fora de les universitats, propers al *policy making*. Tot i així, ha anat adquirint diferents accepcions i significats (variabilitat que ja s'observa en els tres “fundadors” del concepte), que es podrien resumir i estructurar en dues grans perspectives: la perspectiva comunitària²² (que recull sobretot la visió putnamiana, basada en la visió del capital social relacionada amb la confiança, i que l'entén com un bé públic cohesionador de la comunitat) i la relacional (fortament lligada a la noció de les xarxes socials). Aquesta segona es desenvolupa de forma propera a la conceptualització de Bourdieu, comparteix alguns elements amb la visió de Coleman i incorpora les aportacions d'altres autors com Burt, Lin o Granovetter).

²² Emprant els termes de Woolcock i Narayan (2000).

La visió comunitària, tot i la seva popularitat, també és objecte de fortes crítiques. Les crítiques apunten, entre altres, que Putnam elabora una teoria normativa i funcionalista sobre la societat que obvia les desigualtats socials i simbòliques existents en el procés de creació del capital social (Cheong *et al.*, 2007); que està ancorada en una idea passada de la comunitat (en el sentit que remet a un diferent context institucional, econòmic i tecnològic) incapaç d'observar els nous actors de la societat civil i les noves formes de sociabilitat (Maya-Jariego, 2002); i, sobretot, que es basa en una argumentació tautològica en què es mesclen les virtuts cíviques, la confiança, la participació en associacions i el capital social en una amalgama conceptual sense relacions causals clares (Portes, 1998; González Bailón, 2006) i amb poca fonamentació empírica (Morales, 2006).

En aquesta recerca compartim les crítiques descrites i adoptem la perspectiva relacional, la qual permet situar els recursos de capital social en vincles i relacions concretes. Aquest fonament en les relacions socials, d'una banda, li confereix al capital social pròpiament pertinença "social". I, de l'altra, genera estructures de relacions abordables empíricament (per mitjà de l'anàlisi de xarxes socials) (Lozares, 2003; Lozares *et al.*, 2011b).

Així doncs, seguint la perspectiva relacional, aquesta recerca parteix de la consideració que el capital social és un recurs vinculat a la interacció social (vegeu Lozares, 1996, 2003, 2005, 2011b; així com Lin, 1999; Granovetter, 1973, 1974; Burt, 1995, 2001). Tenint en compte que la interacció social estableix relacions o vincles entre els seus participants, i que no és tan sols una entitat formal sinó que conté continguts substantius específics (econòmics, informatius, de suport social, etc.), en aquesta proposta de conceptualització del capital social la confiança mútua, les reciprocitats, les identitats, els suports, etc., són entesos com continguts de les relacions o de les xarxes. Se supera d'aquesta manera la visió comunitària que defineix el capital social a partir d'una juxtaposició i barreja d'aquests diferents elements. Considerem, doncs, que el capital social consisteix en els recursos socials que provenen de les interaccions i les relacions socials que es donen, tant entre els membres dels col·lectius objecte d'estudi, com entre els col·lectius en si (i en diferents nivells de l'estructura social: micro, meso i macrosocial). En definitiva, que el capital social es constitueix, s'expressa i es distribueix a través de la xarxa que en forma l'estructura.

Tal com ja hem esmentat en la introducció de la tesi, es pot considerar que aquesta perspectiva té un repte pendent per treballar a fi d'aclarir la manera en què es resolen els elements que en la perspectiva comunitària es juxtaposen tot generant una imprecisió i una confusió conceptual: l'estudi de la participació associativa i la seva relació amb el capital social. La tesi precisament aborda aquest element des de la perspectiva relacional, la qual cosa implica conèixer tant la manera en què la participació associativa contribueix al desenvolupament de les xarxes, com les implicacions d'aquestes xarxes en termes de participació comunitària. Adoptar la

perspectiva relacional ens permet fer ús del marc conceptual i operatiu de l'anàlisi de xarxes socials per fer-ho.

Així, en aquesta investigació, la noció de capital social forma part del marc conceptual que emmarca la recerca, però queda en segon terme de la tesi, en ser treballat de forma concreta i operativa a través del concepte de xarxes socials. Per això, es fa necessari conèixer i entendre a fons els fonaments de l'anàlisi de xarxes socials de la qual ens servirem, als quals dediquem la resta d'aquest capítol.

1.2. LA TRADICIÓ DE L'ANÀLISI DE XARXES SOCIALS: PRESENTACIÓ DE LA PERSPECTIVA I BREU RECORREGUT HISTÒRIC

Les xarxes socials es poden definir com la relació o les relacions socials que vinculen un conjunt delimitat d'actors –individus, grups, organitzacions, comunitats, societats, etc.– (Lozares, 1996), sent les relacions socials el fruit de processos interactius (Lozares i López-Roldán, 2012) o, com descriu Crossley, “*the lived trajectories of iterated interaction*” (Crossley, 2011:28). Aquestes interaccions es poden produir en tots els nivells de la realitat social (micro –entre individus–, meso –grups, organitzacions i agents col·lectius d'envergadura intermèdia– i/o macro –institucions, estructures i fenòmens estructurants).

La característica més distintiva de la perspectiva de xarxes és que introdueix informació sobre les relacions entre les unitats d'estudi. Així, més enllà d'observar atributs individuals –que en la seva visió més extrema es basa en un “imperatiu anticategòric” (Emirbayer i Goodwin, 1994)–, en comptes d'analitzar els comportaments, actituds i creences individuals, l'anàlisi de xarxes socials (AXS) centra la seva atenció en la interacció entre els actors o entitats socials, i com aquestes interaccions constitueixen un marc o estructura que pot ser estudiat i analitzat en ell mateix (Wasserman i Galaskiewicz, 1994). No obstant això, l'anàlisi de xarxes socials no planteja necessàriament que la incorporació de dades relacionals en l'explicació de la realitat sigui excloent o contraposada a la incorporació de variables atributives en les seves anàlisis (Molina, 2001), sinó que ambdues perspectives poden ser complementàries.

L'origen, el desenvolupament i la institucionalització de l'anàlisi de xarxes socials s'ha forjat a partir de la trobada entre diverses disciplines. Els conceptes de l'anàlisi de xarxes socials s'han desenvolupat gràcies a l'encontre de la teoria social amb la matemàtica formal, l'estadística i la informàtica (Wasserman i Faust, 1994:10). Segons

Wasserman i Faust (1994), es poden identificar tres tipus de desenvolupament que van donar origen a la disciplina: el desenvolupament empíric, el teòric i el matemàtic.

En primer lloc, el desenvolupament empíric és a partir del qual pròpiament s'origina l'anàlisi i l'estudi de les xarxes socials. Les primeres contribucions, però, es produeixen des de dues escoles amb diferents marcs conceptuals de referència (De Federico, 2009). D'una banda, s'inicia als anys 30 als Estats Units de la mà del psicòleg social Jacob Moreno i el seu 'descobriment' —tal com és considerat per l'autor— de la *sociometria* (la medicació de relacions interpersonals en grups petits), la qual dona peu als primers sociogrames, les representacions gràfiques de les xarxes com a línies de relació entre parelles d'individus. La sociometria, juntament amb la traducció de l'obra de Simmel a l'anglès (en la qual l'autor posava en relleu l'influència de les formes de les relacions socials sobre el comportament individual i l'intercanvi diàdic) (Wellman, 1988) va impulsar una línia de desenvolupament de la psicologia social nord-americana durant els anys 40 i 50 que trobava en les estructures experimentals eines pràctiques per estudiar sobretot processos grupals de comunicació, resolució de problemes i comportament individual.

D'altra banda, a mitjan els anys 50 els antropòlegs estructural-funcionalistes de Manchester (com ara Barnes, Bott, Mitchell, Boussevain i Kapferer) van donar nom per primera vegada al terme 'xarxa social' (Barnes, 1954, a De Federico, 2009). Amb aquesta expressió, aquests investigadors, que consideraven que l'aproximació tradicional a la descripció de l'organització social en termes d'institucions (economia, religió, política, amiat, etc.) no era suficient, buscaven una nova manera de descriure i explicar les propietats de les estructures i formes d'estratificació socials i els entorns socials dels individus en societats complexes (Wasserman i Faust, 1994).

Així doncs, l'inici de l'anàlisi de xarxes socials es troba en dues lògiques diferents, com assenyala Wellman: mentre que els antropòlegs britànics van passar de preguntar-se qüestions sobre la substància de les relacions a l'estudi de la forma de la xarxa, l'anàlisi estructural nord-americà es va iniciar amb qüestions relacionades amb la forma de la xarxa (Wellman, 1988: 22). A més a més, tant les perspectives teóricoconceptuals com metodològiques eren divergents: mentre que l'antropologia britànica partia d'una perspectiva analítica situacional, processual i diacrònica, la sociologia i la psicologia social nord-americana feien un abordament estructuralista, morfològic i sincrònic on, segons Piselli, prevalien els estudis dins el context nominalista sense tenir en compte els processos històrics i polítics, caient així en una espècie de «*cuantofrenia*» (Piselli, 1995, a Pedone, 2010:103). Aquestes divergències inicials degudes als diferents contextos disciplinaris, segons Knox, Savage i Harvey (2006), han marcat les tensions internes i, malgrat s'intenti presentar com un bloc de pensament coherent i homogeni —especialment des de la vessant sociològica nord-americana—, segueix marcant fortes diferències disciplinàries dins el camp de l'anàlisi de xarxes socials.

Els factors estructurals segon lloc, el desenvolupament matemàtic de l'anàlisi de xarxes sorgeix amb la teoria de *grafs* (un conjunt d'axiomes i deduccions que es van originar en les investigacions matemàtiques d'Euler) en la representació de la informació relacional a partir de matrius de relacions. Estretament vinculada a la sociometria de Moreno, la teoria de grafes proveeix tant eines per a la representació de les xarxes com conceptes emprats per a l'estudi de les propietats formals de les xarxes. El seu desenvolupament és el que permet convertir la concepció metafòrica de la xarxa en un conjunt de mètodes per a l'anàlisi de l'estructura social (Molina, 2001:17). La vessant matemàtica i formal del desenvolupament de l'anàlisi de xarxes, però, també veu de dues fonts importants: la teoria estadística i de probabilitat i els models algebraics (Wasserman i Faust:16), així com, més secundàriament, altres models matemàtics com l'escalament multidimensional, els models exponencials de gràfics aleatoris ("*exponential random graph models*") o bé els mètodes computacionals basats en agents ("*agent-based computational methods*") (Scott, 2011).

Finalment i en tercer lloc, l'anàlisi de xarxes experimenta un desenvolupament teòric amb el qual s'intenta transformar en una disciplina que aportï alguna cosa més que un conjunt de tècniques i mètodes d'investigació. A més de la formalització teòrica de conceptes concrets com ara 'influència', 'transitivitat', 'clique' o 'equivalència estructural' (Wasserman i Faust:14), com explica De Federico (2009: 26), a partir dels anys 80 es van assentar els principis teòrics del que els autors anomenaven "l'anàlisi estructural", amb els quals presenten l'anàlisi de xarxes socials no només com un conjunt de tècniques per analitzar l'estructura de les relacions socials, sinó com un ampli marc explicatiu o paradigma teòric (Wellman, 1988). Així, Wellman, l'any 1988 afirmava que l'anàlisi "estructural" (tal com l'autor anomena l'anàlisi de xarxes socials) s'havia mogut d'una posició minimalista, en què l'anàlisi de xarxes era vist com un mètode suplementari útil, fins a una posició paradigmàtica maximalista, amb una premissa central: "*That all social phenomena are best studied through methods designed to uncover basic social structure*" (Wellman, 1988:47).

Segons Wasserman i Faust (1994:4), els principis subjacents a la perspectiva de xarxes, o les principals premisses teòriques de la seva vessant paradigmàtica són les següents:

- Els actors i les seves accions són vistos com interdependents en comptes d'unitats independents i autònomes.
- Els vincles relacionals entre els actors són compresos com canals per a la transferència o el flux ("*flow*") de recursos, tant materials com no materials.
- L'entorn de l'estructura de les xarxes proveeix oportunitats i limitacions en l'acció dels individus.

- L'estructura (social, econòmica, política, etc.) es conceptualitza com patrons duradors de relacions entre actors.

Aquesta perspectiva, per tant, planteja crítiques sobre les visions “atributives” que tracten l'estructura social com la suma dels atributs personals d'actors individuals, la qual cosa implícitament assumeix que el comportament social és el resultat del fet que els individus posseeixen atributs comuns, en comptes del fet que estan involucrats en una estructura de relacions socials (Wellman, 1988:31). En canvi, des de la perspectiva relacional s'entén que els atributs dels individus (tant sociodemogràfics –edat i sexe– com socials –estatus socioeconòmic, actituds polítiques–), no són unitats independents d'anàlisi, sinó que són patrons o estructures de relació entre les unitats i, en definitiva, pautes de comportament generats per les relacions i les interaccions.

Tot i que aquestes premisses es troben en bona part de la producció científica que adopta la perspectiva de xarxes, alguns autors plantegen, des d'una postura més possibilista, que l'anàlisi de xarxes constitueix un aparell teòric i metodològic capaç de descriure estructures de relacions en grups objecte d'estudi –amb certes limitacions operatives–, però que no per incorporar l'anàlisi de dades relacionals s'ha de considerar que sigui una aproximació distintiva de l'estudi de la realitat social (Molina, 2001)²³. Aquesta visió és sostinguda especialment des de l'anàlisi de xarxes personals o egocentrades²⁴. Tot i que la conjugació és possible des d'ambdues perspectives (egocentrada i sociomètrica), l'egocentrada tradicionalment vincula atributs individuals a la connexió ('*embeddedness*') dels individus en xarxes –la qual cosa és criticada, des de les visions més estructuralistes, per 'reduir' les xarxes i els efectes dels contextos a mers atributs individuals (Fuhse i Mützel, 2011). Així, a diferència de l'estudi de xarxes completes, el qual acostuma a ser aproximat des d'una perspectiva 'estructuralista', amb voluntat d'entendre el rol de les relacions en una xarxa complerta, i en què l'interès primari dels investigadors no es troba tant en els individus, sinó en les propietats i dinàmiques de certs tipus d'estructura de xarxes, l'anàlisi de xarxes personals és més reconciliable amb la perspectiva individualista en les ciències socials (Knox, Savage i Harvey, 2006). Com afirmen els autors, aquesta aproximació és compatible amb la perspectiva individualista predominant dins les ciències socials, en tant que defineix les

²³ Molina (2001), per exemple, defensa aquesta postura i argumenta que la consideració de l'anàlisi de xarxes com un nou paradigma està provocada en bona part pel fet de tractar-se d'una aproximació en construcció, amb un pes encara molt important dels aspectes estadístics i metodològics, essent la consideració paradigmàtica com una forma de reclamar un estatus diferenciat de les complexes investigacions de xarxes, i de conferir-hi notorietat.

²⁴ A diferència de les xarxes sociocèntriques, les quals representen la xarxa de relacions entre un conjunt determinat de nodes, les xarxes egocèntriques o personals representen la xarxa de relacions en la qual està inserit un node en concret (ego), essent la vinculació amb ego el criteri d'inclusió en la xarxa dels nodes (alteri), de forma que es constitueix una xarxa com el conjunt de les relacions que manté un agent amb altres actors que conformen la seva comunitat o grup.

xarxes com atributs dels individus: així com els individus tenen una classe, gènere, ètnia, etc., també tenen una xarxa de relacions amb altres (Knox, Savage i Harvey, 2006:118).

Actualment, l'anàlisi de xarxes socials s'ha institucionalitzat (Knox, Savage i Harvey, 2006) en una comunitat científica amb entitat pròpia dins l'acadèmia (Scott, 2011), reforçada per una societat professional internacional (*la International Network for Social Network Analysis*); diverses revistes específiques –com ara *Social Networks*, *Connections*, *Network Science* o *Redes, Revista hispànica para el anàlisi de redes sociales*–; i nombroses conferències, congressos i trobades nacionals i internacionals. Amb tot, tant el volum de recerca publicada en xarxes socials com l'expansió de la seva aplicació en àrees temàtiques diverses ha crescut i segueix creixent de forma exponencial (Scott, 2011). Així, en l'actualitat l'anàlisi de xarxes socials continua sent un espai multidisciplinari des del qual es treballa en una gran multitud de camps, tant en l'àmbit de les ciències socials (en disciplines tals com la politologia, l'antropologia, la psicologia, l'economia, la salut, les ciències de la comunicació, etc. i especialment en la sociologia) com en la matemàtica, la física i l'aeronàutica, entre altres.

1.3. DIMENSIONS I PROPIETATS D'ANÀLISI DE LES XARXES SOCIALS

La perspectiva de xarxes, com ja s'ha deixat entreveure, aporta aspectes originals a l'estudi de l'estructura d'una població. Dins la perspectiva general anunciada, en aquesta tesi ens interessen particularment tres dimensions, propietats o instàncies de les xarxes socials.

En primer lloc, les xarxes són estructures, la forma de les quals condiciona el desenvolupament dels processos i resultats que es produeixen a través d'elles. En segon lloc, les xarxes es constitueixen a partir de relacions amb un contingut concret, de manera que poden tenir o expressar una doble vessant: la fàctica i la cognitiva. I en tercer lloc les xarxes socials fan de mediadores entre l'estatus o la posició en l'estructura social dels individus (i organitzacions) interactuants i la seva agència i sistema de disposicions i cognicions humanes.

1.3.1. La xarxa com una estructura: propietats i/o principis

Partiem de la idea que el capital social es constitueix pel contingut que flueix en les relacions i interaccions socials, les quals configuren una *forma* específica que en limita i/o en possibilita la circulació dels continguts; es tracta de l'estructura de les xarxes, i és l'objecte d'anàlisi nuclear i original de l'AXS (Anàlisi de xarxes Socials).

En aquest aspecte, les xarxes socials tenen dues propietats: la composició i la forma. La composició de les xarxes es refereix a les característiques (atributives) dels nodes (persones, grups, organitzacions, etc.) que es vinculen per les xarxes; mentre que la forma de les xarxes es refereix a l'estructura resultant de la disposició dels vincles que enllacen els nodes. Ambdues propietats (la composició i la forma) —rellevants totes dues en les anàlisis realitzades en aquesta recerca— són analitzables conjuntament, per observar, per exemple, l'estructuració de l'homofília existent en els subgrups cohesius d'una xarxa.

A més a més, hi ha dues aproximacions a la forma o l'estructura de les xarxes: en primer lloc, l'"anàlisi posicional" (White *et al.*, 1976, a Emirbayer i Goodwin, 1994), que es focalitza en la localització i posició que els actors (o grups d'actors) prenen en les xarxes com un tot (per exemple, si es troben en una posició perifèrica, en situació d'equivalència estructural, en determinats blocs, etc.), així com en els recursos que tal posició els procura. I, en segon lloc, l'anàlisi de la connectivitat de les xarxes, tant d'individus concrets com de subgrups o de la xarxa en conjunt (analitzant-ne, per exemple, la densitat, la simetria, la intermediació, etc.). Aquestes propietats de les xarxes generen una àmplia varietat de formes i estructures que, com s'assenyala des de l'AXS, condicionen les relacions (diàdiques) que s'hi produeixen (Degenne i Forsé, 1999).

Les estructures que formen les xarxes, a més a més, poden pertànyer a unitats en diferents nivells d'agregació: actors individuals, díades, tríades, subgrups o grups (Wasserman i Faust, 1994). La possibilitat que ofereixen les xarxes d'analitzar tant el nivell individual com grupal, i per tant, d'observar les xarxes de xarxes en diversos graus, permet integrar l'anàlisi i la comprensió de la integració de diferents nivells de la realitat social (Emirbayer i Goodwin, 1994; Molina, 2005; Crossley, 2010b).

1.3.2. Els continguts de les xarxes, en la conjunció de la vessant fàctica i cognitiva

La perspectiva relacional permet entendre que les xarxes es componen per la conjunció de dos components: la forma i el contingut (Bidart i Cacciuttolo, 2009). S'estableix així que no existeix relació (xarxa) sense contingut i que no hi ha continguts i expressions de recursos que no emergeixin de les relacions i les interaccions (Lozares *et al.*, 2011). A més, les xarxes tenen una doble vessant, fàctica i cognitiva; és a dir, que a més dels continguts fàctics (relacions i intercanvis objectius entre agents) hi circulen continguts de tipus cognitiu (normes, confiança, estratègies, identitats, marcs d'interpretació, etc.), implícits en tota interacció social (Martí i Lozares, 2008). No obstant, tant la tradició relacional com posicional en l'anàlisi de xarxes, en la seva crítica a la sociologia individualista i funcionalista —que en el seu origen (especialment en el corrent americà) es va desenvolupar com una oposició explícita a les explicacions culturals sobre la realitat social (Mützel, 2009)—, ha acabat convertint-se en una explicació que tendeix a reificar les relacions socials (Emirbayern i Goodwin, 1994). Tal com afirma Crossley, *“one weakness of the SNA²⁵ literature is that it tends to abstract network structures from the ongoing flux of social life and analyze them in isolation”* (Crossley, 2010b:345).

La crítica a l'excessiva abstracció de les anàlisis sobre les estructures de relacions socials i personals que deixa de banda els continguts que hi circulen (especialment els de tipus cognitiu²⁶), però, és una crítica compartida per cada cop més autors. Fonamentat en debats “clàssics” sobre la dimensió cultural de les xarxes (Emirbayern i Goodwin, 1994), en els últims vint anys ha anat creant el que alguns autors anomenen el “gir cultural (*“cultural turn”*) en la perspectiva de xarxes (Knox, Savage i Harvey, 2006).

1.3.2.1. Les contribucions teòriques al ‘gir cultural’ en l'anàlisi de xarxes

El gir cultural que experimenta l'anàlisi de xarxes, segons Knox, Savage i Harvey (2006), prové de les tensions disciplinàries internes existents des de l'inici del desenvolupament de la perspectiva de xarxes. Sorgeix especialment al voltant de l'estudi dels moviments socials²⁷²⁸. Amb tot, en aquesta tradició d'estudi dels continguts de les relacions socials

²⁵ Social Network Analysis (SNA).

²⁶ Els continguts de tipus fàctic es refereixen a les relacions objectivables, és a dir, d'intercanvis materials o a fets manifestos i externs; mentre que els de tipus cognitiu es refereixen a la distribució de representacions, identitats, normes i valors compartits sobre les quals s'elaboren les estratègies d'acció dels agents (Martí i Lozares, 2008).

²⁷ Com descriuen els autors: “Part of the impetus here has come from particular applications of SNA within the study of social movements, by scholars such as Charles Ansell, Peter Bearman, Roger Gould, and Ann Mische. The study of social movements has raised unsettling issues because they are more fluid

podem distingir quatre corrents que fan una aportació a la vessant cultural o cognitiva de l'anàlisi de xarxes: l'interaccionisme simbòlic (i les seves relectures des de l'AXS); la sociologia relacional de Harrison White; la teoria de l'actor-xarxa; i l'antropologia postmoderna.

Com expliquen Fuhse i Mützel (2011), l'interaccionisme simbòlic de l'Escola de Chicago, malgrat que posa èmfasi en el significat de les accions (partint de la base que l'acció individual té les arrels en les interpretacions intersubjectives dels significats que emergeixen i es reproduïxen en les interaccions), roman lligat al concepte de 'grup', on entén que s'hi produeixen les interaccions. L'any 1983, però, Fine i Kleinman incorporen el concepte de xarxa, reconceptualitzant així la xarxa social com una estructura amb significat, en la qual les relacions diàdiques –al seu entendre, la base de les xarxes– consisteixen en el significat subjectiu que els actors hi atribueixen, centrant d'aquesta manera l'atenció en el que consideren “l'estructura fenomenològica de la xarxa social” (Fine i Kleinman, 1983: 102, a Fuhse i Mützel, 2011:1070). Segons Fuhse i Mützel, d'acord amb Fine i Kleinman, les relacions socials estan marcades en bona mesura pel significat subjectiu de la gent involucrada –quines qualitats adscriuen a la relació, com veuen a l'altre, i quines expectatives tenen sobre les accions de l'altre (1983:101, a Fuhse i Mützel, 2011:1078). Amb aquesta interpretació obren la porta a l'anàlisi conjunta de l'estructura i els significats de les xarxes, idea que és represa en el desenvolupament de la sociologia relacional als anys noranta (Fuhse i Mützel, 2011).

En segon lloc, des de la 'sociologia relacional' (Emirbayer, 1997), l'escola de pensament desenvolupada al voltant de Harrison White²⁹ qualificada com l'“Escola de Nova York” (Mische, 2011), o la “revolució de Harvard” en l'anàlisi de xarxes socials (Steiny, 2007), posen l'èmfasi en què qualsevol relació comporta diversos significats (que es desenvolupen i canvien en el temps) en contextos culturals particulars i intersubjectius que no poden ser reificats en una dimensió particular i atemporal, pròpia del que defineixen com la lògica empiricista i reduccionista d'uns i zeros del “determinisme

than many more institutionalized areas of social life, and numerous theorists have drawn attention to the way that social movement organizations arise from cultural framing processes” (Knox, Savage i Harvey, 2006: 121).

²⁸ Pel que fa a la localització d'aquest desenvolupament, Mische comenta: “Although this work is international in scope and has developed in dialogue with the highly relational work of European scholars such as Bourdieu, Luhmann and Elias (see Fuchs, 2001; Fuhse, 2009), the link between networks and culture has been most clearly elaborated in a set of closely linked American universities” (Mische, 2011:8).

²⁹ Físic i sociòleg, les primeres contribucions a l'anàlisi de xarxes d'aquest polifacètic autor s'han fet en el seu desenvolupament matemàtic, especialment de l'anàlisi posicional, essent així un acèrrim defensor de la perspectiva estructural de l'anàlisi de xarxes (Emirbayer i Goodwin, 1994), que a l'inici dels anys noranta canvia en un “*linguistic turn*” (Mische, 2011), cap a formes de comprensió de les xarxes basades en els significats dels continguts de les xarxes.

estructuralista” (Emirbayer i Goodwin, 1994). *Identity and Control* de Harrison White (1992) és una obra referent en aquest corrent, en la qual presenta les xarxes com formacions socioculturals. Concretament, en considerar les xarxes com “networks of meaning” (White, 1992: 67), empeny la perspectiva de xarxes cap a models de comprensió de la realitat social més dinàmics i contextuals. Com Fuhse i Mützel expliquen, per a White les xarxes socials són estructures culturals de relacions, en les quals les històries o narratives (*stories*) connecten i defineixen identitats. Per a l'autor, les xarxes estan inextricably entrelaçades amb “dominis” de formes de significat, incloent-hi narratives, expectatives i llenguatge (Fuhse i Mützel, 2011:1073). Les xarxes són així enteses com “*culturally constituted processes of communicative interaction*” (Mische, 2003: 1). Amb tot, el desenvolupament d'aquesta “sociologia relacional” ha provocat una reflexió sobre les relacions entre les xarxes socials i els mapes cognitius a través dels quals els actors donen sentit i categoritzen el seu entorn social i se situen a ells mateixos en una xarxa més àmplia de vincles i interaccions (Diani 2003:4).

Finalment, es poden observar altres aproximacions des de les quals es posa en relleu la vessant cultural de les xarxes socials: Mützel (2009) i Fuhse i Mützel (2011) hi inclouen, per exemple, l'aproximació de la teoria de l'actor-xarxa (“*actor-network-theory*”). Aquesta perspectiva emprà el terme de la xarxa com una imatge evocativa o metàfora des de la qual pensar el flux de translacions que els actors-xarxa creen en les seves connexions, en les quals el significat de les xarxes és realitzat i distribuït de forma col·lectiva entre actors humans i no humans (Mützel, 2009). D'altra banda, des del corrent postmodern de l'antropologia (i en punts en contacte amb la sociologia relacional) també s'aposta per un tractament de les xarxes com a narratives o formes reflexives, en les quals el propi anàlisi i el fenomen estudiat es converteixen en la mateixa cosa (Knox, Savage i Harvey, 2006). Consideren la xarxa en si mateixa com l'objecte i el subjecte de recerca, com una forma cultural “*in and of itself*”:

“These studies turn their attention to the art of networking, and to the aesthetics and texture of networks in their múltiple guises as they appear as variously estructural and performative entities” (Knox, Savage i Harvey, 2006:128).

En definitiva, en aquesta tesi recollim la idea que les relacions no es poden entendre únicament com una realitat abstracta i formal que vincula actors, sinó que està dotada d'un contingut. Tal com es desprèn genèricament dels corrents que han plantejat la necessitat del ‘*cultural turn*’, l'anàlisi de xarxes s'enriqueix pel fet de considerar que la relació té un significat per als actors que la sostenen: són una realitat interactiva d'expectatives, històries (“*stories*” i “*histories*”), obligacions i futurs projectats. I, al mateix temps, les xarxes condicionen la informació a la qual els actors tenen accés i exerceixen una influència sobre els seus esquemes cognitius (percepcions, actituds, identitats, etc.).

1.3.3. Les xarxes socials com una estructura estructurada i estructurant

Finalment, l'anàlisi de xarxes també permet fer una mirada diferent a les relacions entre l'agència i l'estructura. Els debats clàssics en la teoria social es traslladen al camp de les xarxes socials, perfilant diferents formes d'entendre la naturalesa de les xarxes i les característiques de la seva emergència en el context social. Així, en el camp de l'AXS es reproduïxen diferents maneres d'entendre i interpretar la gènesi de la realitat i la pertinença social, segons si es posa l'accent en la capacitat d'agència i la interacció entre el humans o en el poder més o menys determinista de l'estructura social preexistent.

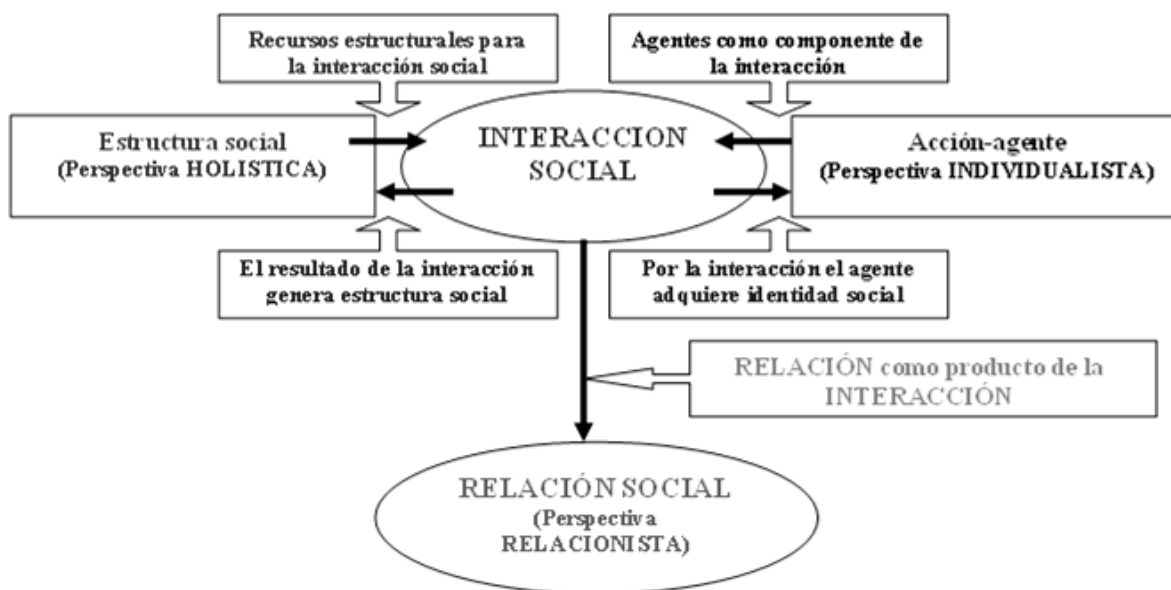
En aquesta tesi adoptem la perspectiva de l'"interaccionisme estructural" (Degenne i Forsé, 1999; De Federico, 2009; Lozares, 2005; Lozares i López-Roldan, 2012)³⁰. En un punt intermedi entre les perspectives individualistes i holístiques, aquesta perspectiva considera que la interacció social és la unitat més elemental i irreductible de la pertinença i dinàmica social i, per tant, la unitat de base que genera les estructures i els fenòmens o fets socials (Lozares i López-Roldan, 2012); premissa a partir de la qual replantegen la disjunció entre l'estructura i l'individu.

Com explica De Federico (2009:260), igual que els corrents holístics, l'interaccionisme estructural pressuposa que els actors tenen marges d'acció limitats per l'estructura social, però de forma més dèbil (és a dir, no considera que produeixi una determinació forta dels actes). Comparteix també la idea que l'estructura no es redueix únicament a una suma d'accions individuals (tot i que aquestes per suposat incideixen en la interacció). També suposa, com l'individualisme metodològic, que els actors tenen motivacions i interessos i actuen per satisfer-los, però tenint en compte, com planteja la perspectiva interaccionista (pròpia de l'Escola de Chicago, Mead, Blumer i Goffmann), que els actors no estan aïllats, sinó que són interdependents i ajusten les seves relacions mitjançant la interacció (De Federico, 2009:260).

Concretament, i com s'observa en la figura 2, des d'aquest punt de vista les relacions socials són vistes com mecanismes intermediaris entre l'acció dels agents i l'estructura social (Lozares, 2005; Lozares i López-Roldán, 2012).

³⁰ L'etiquetació d'aquesta conceptualització sota el nom de l'"interaccionisme estructural" prové de la tradició francesa d'estudi de les xarxes socials, però es poden trobar altres autors (com ara Bottero i Crossley (2008)) que també perfilen una visió integrada i intermèdia semblant sobre les xarxes socials que té en compte tant l'estructura com l'agència en les relacions humanes, malgrat que no s'autoadscriuen sota aquesta etiqueta. En aquest apartat els englobarem tots dins un mateix corrent de pensament.

Figura 2. La interrelació entre estructura social, interacció i agència individual des de la perspectiva de l'interaccionisme estructural.

Font: Lozares i López-Roldán (2012:8).

Segons Lazega (2004), els plantejaments de la perspectiva de l'interaccionisme estructural no difereixen totalment de l'esquema del "vaixell" de Coleman (1990), però posen èmfasi en la centralitat de la relació i en l'existència de nivells mesosocials. El vaixell de Coleman (macro→micro→micro→macro) només té en compte dos nivells, mentre que l'interaccionisme estructural treballa amb tres nivells (micro←→meso←→macro). Per tant, en aquesta forma d'entendre el procés pel qual es constitueixen les xarxes personals i les seves conseqüències hi tenen cabuda quatre tipus de processos: de l'estructura social cap a les xarxes i de les xarxes cap a l'estructura; així com de les xarxes cap a l'individu i de l'individu cap a les xarxes.

1.3.3.1. Les xarxes i l'acció dels individus (la conjunció dels nivells micro i meso)

En primer lloc, entre les xarxes i l'acció individual existeix una relació bidireccional. D'una banda, tal com apunten les premisses més clàssiques (de tipus estructuralista) de l'AXS, els patrons de relació, és a dir, les estructures i posicions en l'estructura de relacions, són els que ubiquen els recursos en un sistema social i per tant marquen el comportament dels individus i del rendiment de les seves accions (Wellman, 1988; Burt, 1995, 2001). Per tant, a diferència de l'interaccionisme simbòlic, considera que "SNA gives us structure by way of interaction" (Bottero i Crossley, 2008:16). És a dir, entén que les propietats formals de les xarxes suposen constriccions i oportunitats als individus que participen en la interacció. A més, no es focalitza únicament en les relacions

diàdiques, sinó que té en compte l'estructura de l'agregat de relacions socials diàdiques (i les posicions específiques dins d'ella) sobre les interaccions que s'hi produeixen (Degenne i Forsé, 1999)³¹.

No obstant, d'altra banda la perspectiva de l'interaccionisme estructural discuteix la visió holística que menysté el paper dels agents en la creació de l'estructura social. Degenne i Forsé (1999), per exemple, apunten al fet que, encara que es considerés que les estructures socials preexisteixen les relacions (un individu entra en una xarxa preestablerta, per exemple, quan s'introdueix en un club, accepta una feina o es trasllada a un nou barri), les relacions que sorgeixen (o no) a partir de l'acció i la interacció de l'individu, al seu torn també afectaran l'estructura. Argumenten, per tant, que la xarxa s'ha d'entendre com una resposta dinàmica a les interaccions individuals (Degenne i Forsé, 1999:7). Com ho expressen Bottero i Crossley: *"We maintain that interaction is generative of social spaces and positions and should be integral to any account of them"* (Bottero i Crossley, 2008:1).

Per tant, una concepció integral sobre els processos de construcció de les xarxes també ha de tenir en compte el paper dels individus³² i els seus processos d'interpretació de la situació i d'atribució de significats a les (inter)accions (Salvini, 2010). Els individus, doncs, atribueixen significats i valors a les xarxes (expectatives, identitats, obligacions,

³¹ En parlar de la influència de l'estructura de les xarxes no ens referim tan sols a l'estructura de les xarxes (en el sentit de les posicions que ocupen en les mateixes) pròpiament, o a la seva inserció [embeddedness] en xarxes en altres nivells, com ara les xarxes d'organitzacions i institucions (Small, 2009), sinó també a la seva composició. Així, McPherson, Smith-Lovin i Cook (2001), per exemple, apunten al fet que l'homofília, com a principi estructurador de les xarxes, limita la visió de les persones sobre els "mons socials" d'una forma que té poderoses implicacions per a la informació que reben, les actituds que formen i les interaccions que hi experimenten.

³² Entre els tractaments més micro de l'anàlisi de xarxes també s'hi troben les concepcions properes a la teoria de l'acció racional. Segons aquesta, en entendre l'acció humana des de la decisió individual que respon als càlculs cost-benefici que les persones realitzen per cercar la maximització dels beneficis, la interacció social és vista com un producte de la racionalitat que respon als possibles beneficis estratègics que els actors en puguin extreure (veure Passy, 2003:40). Es tracta d'una visió voluntarista força estesa de les xarxes, que les entenen eminentment com el fruit d'accions intencionals. Com comenta Small (2009:183): *"Formal properties of networks are often thought to result primarily from psychological or rational predispositions"*. És un tipus de raonament, però, es troba en els fonaments dels "agent-based models" i altres mètodes d'anàlisi de xarxes, però que no apliquem en aquesta tesi, en la qual ens decantem per un tipus de raonament més proper al de l'interaccionisme simbòlic (i sobretot, al de l'interaccionisme estructural). L'interaccionisme simbòlic (Mead, 1967; Blau, 1986, a Crossley, 2010), tot i que també posa èmfasi en els aspectes més *micro* de la realitat social, repta aquesta visió de les relacions socials i de les xarxes, en entendre que les relacions socials impliquen un vincle empàtic, tant cognitiu com afectiu (fins a la internalització de la perspectiva dels altres —específics i generalitzats—) així com relacions d'interdependència i de poder. Concretament, Crossley (2011) estableix que les interaccions socials que constitueixen les relacions es caracteritzen per cinc dimensions interrelacionades i solapades: a més de la dimensió estratègica, considera també la dimensió simbòlica, afectiva, de convenció (vs innovació) i d'intercanvi de poder.

normes de reciprocitat o marcs d'interpretació), que posen en joc en el procés d'interacció que les creen i recreen (Crossley, 2010b).

1.3.3.2. Les xarxes com a resultat d'una estructura holística (la conjunció dels nivells meso i macro)

Més enllà de considerar que les xarxes complexes són capaces de generar estructures en certa mesura autònomes, l'interaccionisme estructural parteix de la idea que les xarxes socials no es troben construïdes sobre el buit, sinó que cal entendre-les en el marc d'estructures socials més àmplies. Com assenyala Molina, a la vegada que les xarxes (personals) són un “espai de creació de cada individu” (Molina *et al.*, 2008:1), també són el resultat o la empremta de les forces que reproduïxen la societat, entre elles l'organització social i econòmica i les institucions culturals.

Concretament, com assenyala Small (2009), les persones interactuen no només per la voluntat d'interactuar, sinó que les relacions socials emergeixen i se sostenen en els processos rutinaris i les accions que els individus desenvolupen en entorns socials³³. És a dir, les interaccions diàdiques es produeixen en entorns, contextos situacionals o àmbits temàtics específics³⁴ (Degenne i Forsé, 1999; Lozares i Verd, 2008; Small, 2009), que compten amb el seu propi conjunt de constreïments, rols establerts, normes i rituals (Degenne i Forsé, 1999:61).

Per tant, la complementació de la perspectiva de l'interaccionisme estructural amb la de l'“atributisme estructural” permet entendre que la posició dels individus en els àmbits provenen també de la posició que els individus interactuants ocupen en l'estructura social entesa de forma atributiva (Lozares i López-Roldán, 2012). L'estructura social, per tant, defineix patrons d'associació i d'interacció diferencials entre els individus (Bottero i Crossley, 2008), alhora que estableix la disponibilitat de recursos (instrumentals o simbòlics) intercanviables en les relacions i interaccions socials (Maya-Jariego, 2009; Lozares i López-Roldán, 2012).

³³ Més enllà d'algunes accions que poden estar encaminades a crear xarxes (el que en anglès dóna lloc al verb “networking”), l'autor afirma que “*people can make ties when it was their purpose, when they had a purpose other than making ties, when their purpose was nothing but the act itself, and when they had no purpose at all at the time of social interaction. These four circumstances must form part of any model of tie formation that considers the motivations of the actor*” (Small 2009:13).

³⁴ El concepte d'àmbit de sociabilitat remet a la noció de cercles de Simmel (a Degenne i Forsé, 1999), és a dir, a grups en diversos nivells d'organització (des de grups informals fins a organitzacions) en què els individus es troben al voltant d'un interès comú. També té semblances al concepte de focus de Feld, definit com “*any social, psychological, or physical entity around which joint activities of individuals are organized*” (1981:1025, a Small, 2009), referint-se així a qualsevol focus d'activitat que porta a les persones a interactuar de forma conjunta.

1.4. RESUM DEL CAPÍTOL I APLICACIONS EN LA TESI

El capítol presentat s'inicia introduint el concepte de capital social i les diferents visions al seu voltant. En compartir les crítiques sobre la conceptualització de la perspectiva comunitària, en aquesta tesi adoptem la perspectiva relacional (propera a la visió de Bourdieu, així com de Burt, Lin o Granovetter), i considerem que el capital social consisteix en els recursos socials (reals o potencials) que provenen de les interaccions i relacions socials i, per tant, que aquest es constitueix, s'expressa i es distribueix a través de la xarxa que forma la seva estructura (Lozares, 2003, 2006, 2011). Aquesta forma d'entendre el capital social connecta el marc conceptual del capital social amb el marc operatiu de l'anàlisi de xarxes socials, com a marcs en diferents nivells d'abstracció, i permet diferenciar i analitzar empíricament els vincles entre les xarxes socials dels individus i la seva participació associativa.

L'anàlisi de xarxes, al seu torn, és un aparell teòric i metodològic que s'aproxima a la realitat social per mitjà de la descripció de les estructures de relacions subjacents en els fenòmens socials, de forma que el seu objecte d'estudi es troba en les interaccions i les relacions entre entitats socials i en els patrons i implicacions d'aquestes relacions (Wasserman i Faust, 1994), en comptes de fer-ho en els atributs (característiques, comportaments, actituds i creences individuals) d'unitats independents entre si. En aquesta tesi adoptem aquesta perspectiva però de manera complementària (Molina, 2001) i no exclouent de la perspectiva atributiva; complementació que és facilitada pel fet de treballar amb xarxes egocentrades, que permeten un bon diàleg entre ambdues (Knox, Savage i Harvey, 2006).

En aquest primer capítol teòric també s'han introduït tres dimensions de les xarxes socials que seran clau per a la comprensió del fenomen objecte d'estudi de la tesi. En primer lloc, hem presentat les xarxes com a estructures, la forma de les quals, creades per l'agregat de relacions diàdiques, condiciona el desenvolupament dels processos interactius, els fluxos d'intercanvis i els resultats que es produeixen a través seu (Wellman, 1988; Freeman, 1979; Borgatti i Everett, 2006). En segon lloc, hem mostrat diferents formes d'entendre la naturalesa de les xarxes. Si bé hi ha hagut una tendència a l'abstracció i reificació de les relacions socials (Emirbayern i Goodwin, 1994; Crossley, 2010), altres autors s'han preguntat pel contingut (tant fàctic com cognitiu) de les interaccions que les formen. En aquesta tesi recollim algunes de les aportacions al gir cultural de l'anàlisi de xarxes, i considerem que els actors interpreten i atorguen un significat a les interaccions a partir de les quals construeixen les relacions i les estructures relacionals (Salvini, 2010), al mateix temps que les xarxes tant condicionen la informació a la qual els actors tenen accés com exerceixen una influència sobre els seus esquemes cognitius (percepcions, actituds, identitats, etc.) (Passy, 2003; Knox, Savage i Harvey, 2006; Ferrand, 2006, Martí i Lozares, 2008; Mische, 2011).

Finalment, entenem que el procés de construcció de les xarxes fa de pont entre l'estructura i l'agència humanes, de forma que reflecteix i retroalimenta la posició desigual dels individus en l'estructura social. Així, en aquesta tesi entenem que les xarxes personals, a més de ser estructures que condicionen les accions i interaccions dels individus, la seva composició, estructura i patró de canvi és fruit de dos tipus de processos diferents. D'una banda, del paper dels individus, les seves estratègies i projectes i els seus processos d'interpretació de la situació i d'atribució de significats a les (inter)accions en la construcció de les xarxes (Salvini, 2010; Crossley, 2010b). I de l'altra banda, dels factors estructurals (estructures socioeconòmiques i institucionals) i els conseqüents eixos de desigualtat que imposen constriccions i oportunitats a les dinàmiques dels contextos i àmbits de sociabilitat on es construeixen les xarxes.

Amb tot, la recerca de la tesi aplica aquestes tres formes d'entendre les xarxes (com una estructura, dotada de continguts, i creada per l'agència dels individus en el marc de l'estructura social) per analitzar i comprendre els processos a partir dels quals es creen, es mantenen i es transformen les xarxes de la població immigrada en el seu procés d'integració social. Aquest aspecte el desenvolupem en el proper capítol (capítol 2). A més a més, com plantegem en el sisè capítol, donen sentit, justifiquen i exigeixen l'ús de les metodologies mixtes.

2. LA INTEGRACIÓ SOCIAL DE LA POBLACIÓ IMMIGRADA

El segon capítol presenta el debat sobre les formes i models d'integració social de la població immigrada, i les perspectives des de la qual ha estat estudiada. Du a terme una revisió bibliogràfica sobre el tractament del procés d'integració social en la literatura sociològica, i revisa les diferents postures i enfocaments des dels quals s'ha estudiat el procés d'integració social. El capítol, igual que la tesi, es centra principalment en els processos de canvi en els individus migrants, tot i que els posa en relació també amb els models institucionals, polítiques i estructures socioeconòmiques, tractades des d'aproximacions més "macro" sobre la integració social.

Concretament, en la primera part del capítol es presenten les aproximacions "clàssiques" a l'estudi de la integració social de la població immigrada. S'inicia la revisió presentant la perspectiva de l'assimilació sobre el procés d'integració —la perspectiva que ha estat dominant en l'estudi de les migracions durant bona part del segle XX—, així com les principals crítiques, provinents de la proposta del "melting pot", la perspectiva multiculturalista i l'aproximació transnacional. Es conclou posant en relació aquests processos amb els factors socioestructurals que hi incideixen.

En la segona part, el capítol entra en major detall en el marc teòric específic de la recerca. Es presenta la perspectiva de xarxes sobre la integració social, que l'entén com la forma de configuració dels vincles i contactes de la població immigrada en el seu procés d'incorporació a la societat d'acollida. En aquest capítol, concretament, es situa el tractament inicial de l'anàlisi de xarxes com a mecanisme explicatiu dels processos migratoris, i es desenvolupen les seves contribucions a l'hora de comprendre el posterior procés integració. Per a tal efecte es presenten els diferents models d'integració vinculats a l'estructura de les xarxes; amb uns continguts específics fàctics i cognitius; i en un punt entremig de vertebració entre l'estructura determinista i l'agència individual de les persones immigrades.

2.1. EL CONCEPTE D'INTEGRACIÓ SOCIAL

La “integració social” és el terme més emprat per descriure el procés pel qual les persones immigrades s'incorporen a la societat d'acollida. És a dir, fa referència genèricament al procés d'incorporació en un sistema (la “societat d'acollida”) d'elements externs al mateix (les persones immigrades) (Bauböck, 1994; Lozares *et al.*, 2011b).

No es tracta, però, d'un concepte fàcil de definir i de delimitar. En el camp de la investigació social no és unívoc; ha estat tractat des de varietat de perspectives i des de moltes disciplines diferents, creant una varietat de nomenclatures per definir processos d'integració semblants o bé emprant els termes en múltiples usos (Blanco, 2000).

Per començar, una de les grans dificultats per a la clarificació del concepte sorgeix del fet que es tracta d'un terme força emprat des del sentit comú en la lògica del problema social. Fins i tot la pròpia construcció sociològica de la problemàtica ha estat lligada al context històric i social en què s'ha produït el coneixement científic.

Un altre dels obstacles per a la clarificació del concepte és la barreja que es produeix entre el seu ús com a eina analítica (amb la finalitat d'analitzar i descriure un fenomen social –com s'està produint el procés d'integració social? –) i la seva definició normativa (amb la voluntat d'establir ideals ètics, morals o polítics –com s'hauria de produir, conduir o legislar? –). Aquesta és una font de confusió important, que equipara el procés d'integració social amb el resultat d'una de les possibles formes d'integració (assimilació, multiculturalisme, etc.). Té el risc de definir els *tipus* d'integració remetent-se tant a models teòrics com a models reals creats a partir del *policy making* de diferents països (Gualda, 2001). Com a conseqüència de la barreja entre aquestes dues accepcions, sovint la literatura es centra en intentar definir quina és la forma d'integració “exitosa” (Ager i Strang, 2008), de manera que lliga el concepte amb d'altres com els d'igualtat, justícia o democràcia (Lozares *et al.*, 2011b). Concretament, en la vessant normativa de la integració social es barregen les demandes de la diferència en la igualtat (Delgado, 1998), del reconeixement, representació i redistribució (Cachón, 2008), del reconeixement de la diferència (Fraser 2001; a Cachón, 2008) o del respecte (De Lucas *et al.*, 2008), com a elements d'igualtat social³⁵.

³⁵ Per tal de resoldre aquesta imprecisió o ambigüïtat, de vegades es recorre a emprar 'etiquetes' alternatives com ara 'incorporació', 'acomodació', 'assentament', o 'adaptació' (Ireland, 2007). Algunes d'aquestes alternatives, però, tenen connotacions parcials; per exemple, 'acomodació' [*settlement*] s'empra especialment en referència a la localització geogràfica i urbanística, o bé a formes concretes de gestió política i institucional de la diversitat cultural; mentre que 'adaptació' s'acostuma a emprar per referir-se als canvis i al benestar psico-social.

Així, la sociologia de les migracions tradicionalment s'ha aproximat al concepte d'integració observant i establint models teòrics per interpretar els marcs de convivència entre autòctons i immigrants (Blanco, 2000). Aquest tipus de discussió, iniciada en les reflexions i investigacions sociològiques de l'Escola de Chicago, respon tant a les controvèrsies sobre la força analítica dels mateixos, com a la plausibilitat de cadascun dels models d'integració o a la seva "desitjabilitat", d'acord amb la concordança amb els ideals occidentals del respecte als drets humans i a diferents prioritacions i interpretacions de valors com la democràcia, la igualtat, o el dret a la pròpia identitat i cultura (Blanco, 2000).

En aquesta investigació farem referència al concepte d'integració des de la vessant d'anàlisi de la mateixa³⁶ i no normativa. I ens centrarem, a més, en la diversitat de processos a través dels quals les persones immigrades s'insereixen a la societat d'acollida, és a dir, en la vessant "micro" del fenomen, centrada en els canvis i trajectòries dels individus.

Seguidament s'identifiquen i s'expliquen les principals perspectives des de la qual s'ha estudiat: la perspectiva assimilacionista i les seves crítiques, i el seu vincle amb els factors de desigualtat en l'estructura institucional i socioeconòmica.

Les tres principals perspectives que presentem (així com algunes variants que es desprenen d'elles), com es pot veure en la taula 2, es distingeixen en funció de la seva forma d'entendre dos aspectes del procés d'integració social: la consideració que el final del procés d'integració es caracteritza per una situació d'homogeneïtat cultural o bé d'heterogeneïtat, i la presumpció de si implica només a la minoria cultural o bé al conjunt de la societat:

Taula 2. Principals models d'integració social

	Unidireccionalitat del canvi	Bidireccionalitat del canvi
Homogeneïtat cultural	Assimilació	Melting Pot
Heterogeneïtat cultural		Pluralisme cultural

Font: elaboració pròpia

³⁶ És a dir, des d'una visió neutra que empra el concepte com a útil analític.

2.1.1. La perspectiva de l'assimilació

En primer lloc, el **model de l'assimilació**³⁷, que ha dominat gran part del pensament sociològic durant la major part del segle XX (Zhou, 1997), és aquell que assumeix l'existència d'un procés “natural” pel qual els diversos grups ètnics perden els patrons culturals i de comportaments ‘antics’ (Zhou, 1997), i adopten els de la comunitat d'acollida com a pas que els porta a guanyar accés a l'estructura d'oportunitats d'una societat. Des d'aquesta perspectiva es conceben les migracions com processos que suposen una ruptura amb la societat d'origen i una progressiva aculturació a la societat d'acollida, essent la cultura originària una barrera que dificulta la integració de la població immigrada a les societats d'acollida (Zhou, 1997).

La formulació clàssica de l'assimilació és, en paraules de Park i Burgess: “*a process of interpenetration and fusion in which persons and groups acquire the memories, sentiments, and attitudes of other persons and groups, and, by sharing their experience and history, are incorporated with them in a common cultural life*” (Park i Burgess, 1921: 735, a Rumbaut, 1999). Park (1928, a Zhou, 1997) assenyalava que en aquest procés existeix un “cicle de relacions racials” (el qual suposadament passa per les fases de contacte, competició, acomodació i finalment, assimilació). Així, l'assimilació tradicionalment era compresa com un procés natural, progressiu, inevitable i irreversible en les relacions ètniques (Rumbaut, 1999).

Des d'aquesta perspectiva es considera que en aquest procés d'integració las diferències ètniques declinen i perden importància, fins al punt que desapareixen (Alba i Nee, 1997). Els grups i immigrants deixen d'existir com a tals, es despullen d'allò que els és distintiu i es queden absorbits per la societat principal (Blanco, 2000: 63). Així, el procés d'aculturació constitueix un aspecte important del procés d'integració social³⁸. Aquesta respon a una visió dels trets culturals com elements simbòlics que fora del context social i cultural que els ha generat van quedant buits de contingut, fins a la seva desaparició. Aquesta visió sobre el procés d'integració és el que porta als models assimilacionistes convencionals a predir l'assimilació com una funció de la llargada de la residència (o, en el cas dels descendents de les persones immigrades, el nombre de generacions nascudes al país d'acollida) (Zhou, 1997).

³⁷ Amb el terme “assimilació” ens referim a les teories sobre els processos d'integració que experimenten les persones immigrades, i no als models de gestió política de la diversitat.

³⁸ Aquest aspecte del procés d'integració social és tractat específicament sobretot en enfocps psico-socials o microsociològics a la integració social, i fa referència a les estratègies i orientacions d'adaptació³⁸ dels individus, i de transformació cultural —en el pla de les seves pròpies accions i actituds en el país de destí. A diferència de l'assimilació, que es refereix a un procés més inconscient i a llarg termini, en la literatura clàssica sobre assimilació (concretament en l'obra de Park i Burgess) l'adaptació es refereix a un procés més ràpid i immediat en els primers moments de la incorporació en la societat d'acollida, en el qual els individus en són protagonistes més conscients (Rumbaut, 1999).

El model assimilacionista, tot i les crítiques rebudes, segueix vigent en dos sentits. Primer, com a poderós referent normatiu per al policy making –i no només en països amb una política migratòria assimilacionista (Cheong *et al.*, 2007). I segon, en el món acadèmic, com a referent analític. Per exemple, Alba i Nee (2003), afirmen que, tot i que a ritmes i velocitats diferents, les migracions contemporànies als Estats Units segueixen reproduint el patró de l'assimilació i, per tant, que la perspectiva assimilacionista segueix tenint un important poder explicatiu sobre el procés d'integració de la immigració. Com apunten els autors:

“Assimilation still has great power for an understanding of the contemporary ethnic scene in the United States. (...). Not only does the early evidence attest to assimilation as a social process being experienced to greater or lesser extent by new immigrants, but it is difficult even to discuss the new immigration without encountering the need to refer to the very substantial literature on assimilation” (Alba i Nee, 1997: 864-865).

2.1.2. Crítiques a l'assimilacionisme

Les crítiques a aquest model es basen, d'una banda, en elements ètico-normatius; i, de l'altra, en la difícil translació empírica dels seus supòsits en les societats contemporànies. Des del punt de vista normatiu, en primer lloc, les crítiques es basen en la consideració de que l'ideal assimilacionista té una pretensió etnocèntrica (Rumbaut, 1999). És a dir, que rere el supòsit implícit de la superioritat de la cultura dominant majoritària, busca imposar-la sobre les altres. En aquest sentit, sol criticar-se la connotació que atorga tota la responsabilitat de la integració social a la població immigrada –de la qual se'n deriva la legitimació a crítiques per part dels grups majoritaris basades en la idea que els immigrants no s'han assimilats (i que, per tant, “s'han negat a la integració”) com a excusa per a culpabilitzar a l'immigrant de la seva marginació.

En segon lloc, les veus crítiques a la perspectiva assimilacionista destaquen l'absència d'una realitat cultural homogènia a la qual referir-se com a patró de referència de la societat d'acollida. També el gènere, l'edat, l'orientació sexual, la religió, l'oci, l'educació, l'ocupació o l'hàbitat de residència són fonts de variació cultural que se sumen al contrast d'origens ètnics que genera la immigració (Gualda, 2001).

Així, són nombrosos els autors que destaquen que el model lineal i unilateral que suposa la perspectiva de l'assimilació es troba lluny de recollir amb fidelitat la realitat de molts processos migratoris. Fruit d'aquestes crítiques es gesten altres models i perspectives per entendre –i normativitzar– la integració social de la immigració a les societats d'acollida: el “melting pot” o les teories de la fusió, i el model del pluralisme cultural.

2.1.2.1. *La bidireccionalitat del canvi: el “melting pot” i les teories de la fusió*

Una primera alternativa a la visió sobre l'assimilació és la de la fusió de cultures. El model del *melting pot* sorgeix també en la reflexió sobre l'experiència nord-americana (i del mite nacional que considera els Estats Units d'Amèrica com una ‘terra de viatgers i emprenedors’, una societat nova fruit d'una amalgama de cultures, sorgida de la recepció de migrants). El model del “melting pot” o de la fusió es basa en la idea que la immigració porta a la creació d'una nova civilització que neix del contacte i la fusió de poblacions culturalment diferenciades, amb la conseqüent generació d'una nova societat i una nova identitat cultural. En aquest sentit, es fa responsable de la integració social a tots els sectors poblacionals, tant a la majoria com a la minoria cultural (Gualda, 2007).

La incorporació d'alguns elements d'aquest model també es pot veure en conceptualitzacions contemporànies sobre l'assimilació, com ara la de Rumbaut (1999) o d'Alba i Nee (1997). Així, per exemple, Rumbaut, afirma: *“neither assimilator nor assimilatee are fixed, static things, in any case, but permanently unfinished creations with vexing degrees of autonomy. The ultimate paradox of assimilation American-style may well be that in the process, what is being assimilated metamorphoses into something quite dissimilar from what any of the protagonists ever imagined or intended, and the core itself is ineluctably transmuted, even as it keeps its continental name: America”* (Rumbaut, 1999: 23-24).

Aquest model és criticat pel fet que remet a una proposta més de tipus racial (amb un missatge sobre el mestissatge que recorda la idea biològica associada a la barreja o creuament de races) que cultural (Kymlicka, 1996). Altres veus també destaquen la seva ingenuïtat i dificultat real d'aplicació degut tant a la importància de l'“etnicitat” en els processos d'integració, com a la inviabilitat d'aconseguir tal fusió en un breu lapse de temps suposant falsament la desaparició de la memòria biogràfica i històrica (Malgesini i Giménez, 2000). Així mateix, comparteix amb el model de l'assimilació les crítiques pel fet de requerir un abandonament de la cultura pròpia per a la generació d'una nova societat. En conseqüència, actualment es tracta d'una perspectiva que té poc predicament i que és poc emprada per estudiar els processos d'integració de la immigració.

2.1.2.2. *El pluralisme cultural*

Des de l'enfocament pluralista s'assenyala es posa l'accent en les d'estratègies d'“etnicitat reactiva” (Glazer i Moynihan, 1963; Rumbaut, 1999; Parekh, 2006), que desenvolupen les persones immigrades per fer front a contextos assimilacionistes. Es tracta de processos que produeixen una “clausura nostàlgica” cap als orígens (Abad,

1993, a Gualda, 2007), enalteixen el mite de l'origen i exalten diferents aspectes de la societat de procedència, tot reproduint-ne la llengua, la cultura, els hàbits, etc. i fent que les diferències ètniques es facin persistents en el temps (Zhou, 1997).

El model del pluralisme cultural (també anomenat multicultural) es planteja en resposta a la constatació de la resistència de les minories ètniques a la fusió i a la persistència de conflictes socials i moviments de revitalització ètnica (l'anomenat *ethnic revival*) sorgit de les demandes de reconeixement dels grups minoritaris, i com a alternativa crítica a la perspectiva de l'assimilació. Aquest model és fruit, així, de reflexions iniciades a Europa després de la segona Guerra Mundial però desenvolupades especialment als anys setanta.

El pluralisme cultural assenyala les intrínseques diferències ètniques, culturals, religioses, lingüístiques, etc., que componen les societats occidentals, i s'oposa a la visió fatalista i passiva sobre la inevitabilitat del procés d'assimilació. Com afirma Zhou: *“They [multiculturalists] believe that immigrants actively shape their own lives rather than exist passively as beneficiaries or victims of “ineluctable modernizing and Americanizing forces”* (Conzen, 1991, a Zhou, 1997: 981). Contràriament a la visió de l'assimilació, doncs, comprenen que la integració social es produeix a través del manteniment dels trets culturals propis de les persones immigrades, els quals mai desapareixen completament.

En línia amb aquests desenvolupaments, en la literatura més recent es desenvolupa i s'enriqueix la concepció de l'aculturació, distingint-ne dos tipus possibles: l'aculturació dissonant, en la qual les persones immigrades o les segones generacions trenquen amb la cultura del país d'origen (es tracta del tipus d'aculturació que es dona per suposada des de la perspectiva de l'assimilació); i l'aculturació selectiva, en la qual la incorporació de les formes de vida de la societat d'acollida no significa l'abandonament de la llengua i els elements fonamentals de la cultura original (Portes i Rumbaut, 2010: 211).

Les principals crítiques al model pluralista es desprenen del fet que pel fet de partir (i promoure) una idea estàtica de la cultura i l'etnicitat, pot acabar essencialitzant, folkloritzant i exaltant les diferències culturals, sobre les quals també s'han desenvolupat actituds racistes i xenòfobes³⁹. Com expressa Subirós:

“Tot i partir d'una afirmació de respecte a la diferència, i d'una voluntat de plena convivència entre col·lectius de població de diferents orígens i tradicions, el gran risc del multiculturalisme és el d'atorgar carta de naturalesa al que no són més que diferències historicoculturals i el

³⁹ A banda d'aquesta crítica, des de la vessant normativa també s'assenyala el seu (suposat) potencial conflictiu per la convivència. Es tracta d'una crítica que exalta la incompatibilitat de religions i cultures diferents (com ara la teoria del 'xoc de civilitzacions' de Huntington). D'altra banda, també es formulen crítiques relatives a la suposada tensió entre el pluralisme i la democràcia i la igualtat, considerant que la diferenciació (ètnica o cultural) manté i reproduïx les desigualtats socials (Blanco, 2000: 124).

d'afavorir involuntàriament la legitimació i fixació de situacions de desigualtat, exclusió i tractaments discriminatoris per a diferents col·lectius "ètnics", establint o consolidant unes situacions de separació, mental o física, entre diferents comunitats, així com de sospita i desconfiança entre les unes i les altres" (Subirós, 2010: 41)

Més recentment, ha emergit un altre plantejament que varia lleugerament respecte el multicultural: l'interculturalisme. Les propostes interculturals propugnen que la integració social es produeix en la interacció, diàleg i intercanvi entre els diversos grups socials. En aquesta línia (però sense situar-se sota l'etiqueta de la interculturalitat), Berry (1997, 2001) defineix la integració social com la situació en la qual els individus que arriben a la societat d'acollida mantenen la seva identitat cultural a la vegada que estableixen interaccions quotidianes amb altres grups. Segons aquest autor, aquesta situació només es pot produir en la mesura en què la societat d'acollida és obertament i explícita multicultural (2001: 619). A més, oposa el terme d'integració no només al terme d'assimilació, sinó també als de separació o marginalització (és a dir, quan la societat d'acollida no té una actitud oberta o inclusiva cap a la població immigrada, i/o quan les pròpies persones immigrades no interactuen amb grups culturals diferents als seus). Concretament, Berry (1997) distingeix quatre tipus d'actituds que les persones immigrants poden adoptar, en funció del contacte i relació amb la societat d'acollida i el manteniment de la cultura, identitat i característiques de la societat d'origen –acceptant així la possibilitat de l'existència d'una diversitat de formes d'incorporació.

Taula 3. Model de Berry d'estratègies d'aculturació

	Manteniment característiques Societat d'Origen	
	No	Sí
Relacions amb la Societat d'Acollida	Sí	Assimilació
	No	Integració
	No	Separació o segregació
	Marginació	

Font: adaptació de Berry, 1997

A partir del seu model (taula 3) se'n desprèn una tipologia quàdruple, amb quatre possibles estratègies diferents d'aculturació dels immigrants: en aquesta, l'assimilació és entesa com el l'abandonament de la identitat cultural d'origen i la orientació a la societat d'acollida; contrària a la separació, que implicaria una absència de relació amb la societat d'acollida i amb disposició al manteniment de les tradicions pròpies; la marginació representaria un distanciament tant respecte la societat d'acollida com de la d'origen; i, finalment, la integració implicaria la orientació cap al manteniment de la identitat cultural, però també tenint en compte el que aporta la societat receptora.

Amb tot, totes les aproximacions presentades fins ara són fortament criticades pel fet d'abordar les migracions de forma parcial, referint-se només al procés que es produeix

en la immigració, en el contacte amb la societat d'acollida. Com assenyala Torres (1998, a Gualda, 2007), *“no se corta con el pasado cultural ni con las conexiones familiares por el hecho de haber cruzado las fronteras”*. Autors com Sayad (2010), que inicia les reflexions sobre l'etnocentrisme inherent en el “nacionalisme metodològic” en l'estudi de les migracions, posen de relleu que no es pot entendre el concepte d'immigració sense referir-nos al fet de l'emigració i al seu context, essent una part constituent de la mateixa immigració. Aquesta voluntat de comprendre amb més detall el procés d'integració, pensat més enllà dels límits fronterers que marca la idea de la “societat d'acollida” (generalment emmarcada en un Estat-nació), és el que constitueix l'aportació principal de la perspectiva transnacional a l'estudi de la integració social.

2.1.2.3. La perspectiva transnacional

Finalment, una de les crítiques més vigents a la perspectiva de l'assimilació prové de la perspectiva transnacional. El transnacionalisme és un enfocament o perspectiva més recent en l'estudi de les migracions, que es caracteritza per superar el límit de les fronteres nacionals a l'hora de pensar en la realitat dels individus i grups migrants, i per entendre els processos migratoris en el marc de camps d'acció social que atravesen les fronteres geogràfiques, culturals i polítiques (Basch, Glick Schiller y Szanton Blanc, 1994; Guarnizo y Smith, 1998; Pedone, 2010; Waters, 2011).

El transnacionalisme no és un fenomen nou pròpiament, sinó una nova perspectiva analítica (Portes i DeWind, 2007). Tot i així, els estudiosos del transnacionalisme senyalen tres elements que han transformat les dinàmiques de les migracions internacionals, convertint-les en un intercanvi trans-fronterer més dens i dinàmic que en temps anteriors. Es tracta, en primer lloc i de forma especialment rellevant, dels desenvolupaments tecnològics tant en el camp dels transports com en el camp de la comunicació. *“Todo ello hace que, hoy día, cualquier parte del mundo tenga posibilidad de estar ‘cerca’ del resto. Las distancias físicas se acortan, los movimientos se multiplican y el contacto virtual con los otros se hace posible en cualquier rincón del planeta”* (Blanco, 2007: 14). En segon lloc, alguns autors també apunten a que l'emergència de les activitats transnacionals està lligada a l'evolució de l'economia mundial (la lògica de l'expansió capitalista i a la globalització), i a les estratègies alternatives de resposta de la població desaventajada (Portes, Guarnizo i Landolt, 1999). I finalment, altres autors, senyalen la importància de l'actitud dels Estats-nació d'origen de la immigració per facilitar les filiacions transnacionals de les persones migrants, dada la importància econòmica de les remeses i la rellevància política de les diàspores (fruit de la seva grandària i de la seva capacitat d'influència política) (Portes i Rumbaut, 2010).

La perspectiva transnacional suposa, en el seu plantejament original, una nova crítica a l'enfocament de l'assimilació. Doncs si aquest pressuposa una lògica lineal en el procés migratori segons la qual el resultat és l'assentament definitiu de les persones immigrades en les societats d'acollida, els estudiosos del transnacionalisme plantegen tot el contrari. En primer lloc, posen en relleu l'existència de moviments migratoris pendulars i/o circulars, que possibiliten a les persones migrants sostenir la seva presència en dues societats i cultures (Portes i DeWind, 2007: 9; Parella i Cavalcanti, 2008). A més que el retorn al país d'origen o la migració circular és una possibilitat contemplada i en molts casos duta a terme per part dels immigrants (Portes, Guarnizo y Landolt, 1999; Sliwa y Taylor, 2011; Waters, 2011), existeixen individus (fonamentalment dones) que mai "acaben de marxar" del seu país d'origen –ja que mantenen forts llaços amb persones al país d'origen, especialment si hi segueixen residint els fills o una part de la família més pròxima (Hagan, 1998; Menjívar, 2006; Pedone, 2010).

En segon lloc, la perspectiva transnacional confronta la imatge del procés gradual i irreversible d'aculturació en les societats d'acollida, posant en relleu l'intercanvi regular de béns tangibles i intangibles entre els llocs d'origen i destí (Portes, Guarnizo i Landolt, 1999: 228), que permet també la creació de sentiments de pertinença o ciutadania múltiples (Vertovec, 2004) sostingudes en el temps. Així, la perspectiva transnacional aporta una visió multilocal de les migracions que va més enllà de les nocions reduccionistes bipolars centrades en l'origen i el destí, per destacar la complexitat dels vincles i relacions que mantenen les persones migrants en diferents territoris. Com afirmen Parella i Cavalcanti: "*Los vínculos y las prácticas económicas, sociales, culturales y políticas, que establecen los inmigrantes con sus familiares en sus sociedades de origen (...) constituye una variable crucial a la hora de comprender y analizar las migraciones contemporáneas, su fortaleza, su influencia y su impacto*" (Parella i Cavalcanti, 2008: 219).

Per a tal efecte, Levitt i Glick-Schiller proposen una visió de les societats i la pertinença social basada en el concepte de camp social, definit com el conjunt de múltiples xarxes de relacions socials interconnectades a través de les quals idees, pràctiques i recursos són desigualment intercanviades, organitzades i transformades (Levitt i Glick Schiller, 2004: 1009), i distingeixen el camp social transnacional pel fet que connecta actors a través de relacions directes i indirectes a través o més enllà de les fronteres dels Estats-nació.

Val a dir, però, que si bé la visió transnacional en un principi es plantejava com una alternativa a la noció assimilacionista de les migracions (Portes, Guarnizo i Landolt, 1999), actualment es tendeix a considerar que no són patrons oposats, sinó que poden reforçar-se mútuament, per mitjà de l'existència de connexions simultànies. Com ho expressen Levitt i Glick Schiller:

Locating migrants within transnational social fields makes clear that incorporation in a new state and enduring transnational attachments are not binary opposites (Morawska, 2003b; Levitt, 2003b). Instead, it is more useful to think of the migrant experience as a kind of gauge which, while anchored, pivots between a new land and a transnational incorporation. Movement and attachment is not linear or sequential but capable of rotating back and forth and changing direction over time. The median point on this gauge is not full incorporation but rather simultaneity of connection. Persons change and swing one way or the other depending on the context, thus moving our expectation away from either full assimilation or transnational connection but some combination of both (Levitt i Glick Schiller, 2004: 1011).

Així, s'entén que les persones immigrades poden desenvolupar estratègies vitals en les qual seleccionin la combinació de les millors oportunitats dels països emissor i receptor (Sinatti, 2008), en un joc que no és de suma zero. Portes i Rumbaut (2010) expliquen aquesta dinàmica per al cas de la participació política, per exemple, assenyalant que l'activisme polític no és mútuament exclouent. D'una banda, les habilitats i aprenentatges adquirits en un context sovint es desplacen cap a altres (essent les persones més implicades en la política o l'activisme cívic transnacional les que també s'interessen i participen en la política interna o local). I de l'altra banda, l'adquisició de la doble nacionalitat sovint és el detonant per perdre la por a sol·licitar la ciutadania nord-americana (doncs deixa de suposar la renúncia al país d'origen). Amb tot, afirmen que molts aspectes del transnacionalisme acaben accelerant la integració política de les persones immigrades als Estats Units.

Segons Vertovec (2009), la perspectiva transnacional, si bé en els seus inicis (als anys 90) es va desenvolupar sobretot al voltant del debat i la crítica sobre l'enfocament assimilacionista, d'una banda, i dels vincles entre els moviments migratoris amb processos més amplis de globalització dels mitjans de comunicació, l'economia o les religions, de l'altra. Els desenvolupaments posteriors, en canvi, s'han centrat en estudiar en els canvis estructurals que suposa aquest fenomen, repensant la forma d'entendre la ciutadania; la relació entre l'Estat-nació i la societat —i el consegüent lligam entre identitats, fronteres i ordres (Vertovec, 2004) —; el desenvolupament econòmic (Portes, 2007); o la família i el parentiu (Pedone, 2002, 2010; Parella, 2012), per exemple.

Amb tot, però, es poden distingir també dues grans perspectives en l'estudi dels moviments migratoris transnacionals⁴⁰. Com distingeixen Guarnizo i Smith (1998), per un

⁴⁰ Així mateix, en la literatura també es distingeixen varis tipus de fenòmens transnacionals. Primer, hi ha autors que identifiquen el transnacionalisme “des de dalt” i el “des de baix” (Guarnizo i Smith, 1998), per distingir diferents tipus d'actors que erosionen els Estats-nació, d'una banda produït per actors ‘institucionalment poderosos’ (Blanco, 2007) —corporacions multinacionals, capital, mitjans de comunicació i institucions supra-nacionals—; i per individus migrants, de l'altra. Així mateix, de forma semblant, altres autors distingeixen els vincles transnacionals segons si es constitueixen per vinculacions microsocials (formades únicament per xarxes entre individus), o bé si són vincles institucionals, és a dir, que posen en contacte institucions públiques o privades que arrelen les pràctiques en sistemes reguladors (seria el cas, per exemple, de la pertinença a una església o combregació del país d'origen,

costat es troba la visió del transnacionalisme com un fenomen alliberador i emancipatori. Aquesta visió es fonamenta, en primer lloc, en el tractament del transnacionalisme des dels *'cultural studies'*, que, segons els Guarnizo i Smith (1998), tenen un discurs força postmodern. Es tracta d'estudis que emfatitzen la remodelació del temps i espai globals, les identitats diaspòriques, i les formes d'hibridació cultural que sorgeixen del transnacionalisme. Des d'aquest corrent d'estudis del transnacionalisme es defineixen les comunitats transnacionals com "comunitats desterritorialitzades" (Glick Schiller, Basch i Szanton Blanc, 1992, a Blanco, 2007), o un "tercer espai" abstracte (Bhabha, 1990, a Guarnizo i Smith, 1998). Els estudis d'aquest corrent tendeixen a transmetre una visió de les xarxes transnacionals com fàcilment accessibles, i obvien les bases estructurals dels recursos que es requereixen per crear tals xarxes (Gold, 2001). Aquesta visió "alliberadora" del transnacionalisme considera que els vincles i pràctiques transnacionals creen espais d'acció més enllà del control estatal (Kearney, 1991 a Guarnizo i Smith, 1998), suposen una emancipació de les narratives frontereres de les nacions i les identitats essencialistes que comporten (Bhabha, 1990, a Guarnizo i Smith, 1998); i, en definitiva, suposen una forma de resistència popular al transnacionalisme "des de dalt" (Guarnizo i Smith, 1998).

Per altre costat, existeix una visió crítica que posa sobre la taula els conflictes en què el transnacionalisme està immers, o fins i tot perpetua (relacions de dominació, de desigualtat, racisme, sexisme, etc.) (Guarnizo i Smith, 1998)⁴¹. Des d'aquesta perspectiva, s'aposta per una mirada territorialitzada del transnacionalisme, és a dir, entendre el fenomen no com una construcció en el buit, sinó situat en unes (múltiples) localitats en què existeixen relacions i forces de poder. Com afirmen els autors:

"Transnational practices cannot be construed as if they were free from the constraints and opportunities that contextuality imposes. Transnational practices, while connecting collectivities located in more than one national territory, are embodied in specific social relations established between specific people, situated in unequivocal localities, at historically determined times" (Guarnizo i Smith, 1998:11).

que marca una diferència respecte el simple intercanvi d'informació o d'objectes amb co-religiosos) (Levitt i Glick Schiller, 2004). Finalment, Portes, Guarnizo i Landolt (1999) distingeixen també les pràctiques i ocupacions transnacionals no només segons el nivell d'institucionalització de les mateixes, sinó també segons l'àmbit en què es produeixen, diferenciant així el transnacionalisme polític, l'econòmic i el sociocultural.

⁴¹ Malgrat aquesta visió tingui alguns punts de contacte amb les visions crítiques al transnacionalisme, a diferència de la visió de Fitzgerald i Waldinger (2004), per exemple, que emfatitza que el transnacionalisme no suposa la superació dels Estats-nació, sinó que n'és dependent (i fins a cert punt, permès o controlat) per les polítiques nacionals i l'economia mundial; la visió de Guarnizo i Smith en cap cas nega l'existència d'un espai transnacional amb dinàmiques pròpies, però aposten per entendre-les a partir de les múltiples localitats que les componen.

Aquests raonaments del “transnacionalisme crític” sobre la influència dels factors institucionals i socioeconòmics en els processos d’integració de les persones immigrades són presents de forma especialment important en la teoria de l’“assimilació segmentada”, que es presenta en el proper apartat, doncs incorpora en l’estudi del procés d’integració social una visió més “macro” de les estructures polítiques i econòmiques que contribueixen a explicar-la.

2.1.3. La conjunció de la perspectiva micro sobre el “procés” amb les polítiques i estructures econòmiques que emmarquen la integració social

Les aproximacions presentades fins ara, si bé són grans perspectives o formes d’entendre les migracions i el procés d’integració en moltes de les seves vessants, tendeixen a fixar-se en els processos de canvi en els individus i grups al llarg del procés d’integració. És a dir, tendeixen a centrar-se en estudiar aquells més “micro” presents en el procés d’ajust de la convivència entre la població autòctona i la immigrant, amb especial referència als hàbits culturals, a les identifications col·lectives (ètniques, culturals, nacionals, etc.) o als processos psico-socials d’adaptació.

En canvi, altres perspectives més “macro” sobre el procés d’integració social posen l’accent en les polítiques i estructures de desigualtat que emmarquen i que provoquen el procés d’integració social. Des d’aquesta perspectiva es critica la ‘culturalització’ del debat sobre la integració social, en considerar que els conflictes inherents entre els grups dominants i subordinats en la jerarquia social influeixen en la convivència inter-ètnica. Per tant, estudien la integració social observant els processos generadors de desigualtats socials i els factors vertebradors de desigualtat –com ara la classe social, el nivell educatiu, el gènere, l’origen geogràfic o ètnic– que aporten diversitat a la configuració social (Herrera, 1998). Reivindiquen també que en el debat sobre la integració social s’ha de tenir en compte necessàriament la seva vessant política, produïda pels drets d’accés a la ciutadania i a la participació política (De Lucas, 2009).

D’aquesta manera, s’emfatitza que el grau en què les persones immigrades adopten les formes i els beneficis de la societat d’acollida depèn bàsicament de la seva inserció en la ciutadania (De Lucas *et al.*, 2008) i en l’estructura social i econòmica de la societat d’acollida (Zhou, 1997: 984). Seguint el model de Marshall, De Lucas (2008, 2009) argumenta que la integració de la població immigrada en la ciutadania passa per l’adquisició de tres tipus de drets: els drets civils (és a dir, el “dret a tenir drets”: la garantia de l’Estat de dret, de les llibertats negatives i de seguretat jurídica), els drets polítics (els drets de participació, garantia de l’Estat democràtic) i els drets socials (la garantia de l’Estat del Benestar).

En la dimensió política i institucional existeix una diversitat de models de gestió de la diversitat i dels fluxos immigratoris. Com comenta Rodríguez-García (2007), es defineixen en funció de com resolen les tensions entre assimilació vs diferència o diversitat cultural i identitària, d'una banda, i entre cohesió i igualtat social i política vs desigualtat, segregació i fragmentació en comunitats tancades, de l'altra. Aquestes grans línies donen peu a quatre grans models de gestió política de la immigració: l'assimilacionista⁴² o republicà, el multiculturalista, l'intercultural o d'acomodació, i el de separació o exclusió. A grans trets, el primer (amb el seu exponent en el cas Francès) es basa en la idea d'igualtat a través de l'aculturació unidireccional i l'adopció total dels valors i normes de la societat dominant, deixant de banda l'atenció a la diversitat (Rodríguez-García, 2007: 15). El model multiculturalista (del Regne Unit, Holanda o el Canadà) es basa en el reconeixement i protecció de la diversitat cultural. Culmina en la creació d'un mosaic cultural, amb cert risc de perpetuació de les desigualtats en comunitats tancades i segregades. En tercer lloc, els models basats en la separació o exclusió (com ara el d'Àustria o Alemanya) són els que es fonamenten en la concepció de la immigració com a "treballadors convidats". Tenen un marc jurídic restrictiu sobre immigració i accés a la ciutadania i en la separació entre comunitats ètnico-culturals. I, finalment, existeix el model intercultural que proposa el respecte a la diversitat i la diferència però promovent processos d'acomodació bi-direccionals (per tant, amb canvis en l'estructura de la societat majoritària), que suposadament es negocien en un marc comú democràtic i igualitari a nivell socioeconòmic i polític (Zapata-Barrero, 2004; Rodríguez García, 2007).

El "model català", format a partir de la conjunció entre les polítiques espanyoles i les catalanes, es caracteritza, d'una banda, per l'adopció del plantejament intercultural sobre l'"acomodació". És a dir, pel reconeixement de la pluralitat i diversitat de la societat catalana (que promou l'adaptació dels serveis públics a les necessitats específiques de la població immigrada) alhora que promou una "cultura pública comuna" en la qual el coneixement del català hi té un especial protagonisme. De l'altra banda, es caracteritza per l'existència d'un marc institucional discriminatori que reforça la lògica segregacionista i discriminatòria d'un mercat de treball fortament etnoestratificat (Cachón, 2009).

En la dimensió econòmica, tal com destaquen les teories de la segmentació, el mercat de treball no és un espai homogeni en el qual es troben lliurement l'oferta i la demanda de treball, sinó que conté dinàmiques institucionals que l'estructuren en dos grans segments amb diferent estructura i característiques, i barreres entre ells. A grans trets, un segment 'primari' amb una gran seguretat, estabilitat, prestigi i facilitats de promoció; i un segment 'secundari', caracteritzat per oferir baixos salaris, inestabilitat, elevada

⁴² Distingim així el terme "assimilacionista" per fer referència als models normatius i de gestió de la diversitat, i el terme "assimilació" per fer referència als processos individuals de les persones immigrades d'integració i incorporació a les societats d'acollida.

rotació, males condicions de treball i poques perspectives professionals (Piore, 1975). Com a conseqüència, es produeix un procés d'etnoestratificació del mercat de treball que impulsa les persones immigrades a ocupar posicions en el segment secundari, específicament en els nínxols ètnics –com la construcció, l'agricultura, l'hostaleria, el comerç i les llars, en el cas espanyol (Pajares, 2005; Miguélez *et al.*, 2011). A més a més, des d'aquest punt de vista es remarca la confluència de diverses dinàmiques discriminatòries, no només en funció de la classe, l'ètnia o de l'origen, sinó també del sexe (Parella, 2003). Concretament, la discriminació de gènere –tant horitzontal com vertical– que opera en l'estructura ocupacional relega les dones treballadores migrants a una posició rígida i tancada en nínxols ocupacionals amb el “terra enganxós” (Torns, 1999), en el segment secundari del mercat de treball, amb feines infravalorades i molt relacionades amb la cura (*social care*) (Parella, 2003).

Tot plegat conflueix sobre els processos individuals d'integració social. En aquest sentit, la teoria que més ha treballat sobre el vincle entre els contextos institucionals i socioeconòmics de recepció i els camins o processos individuals d'integració social és la teoria de “l'assimilació segmentada” (Portes i Zhou, 1993; Zhou, 1997; Rumbaut, 1999; Portes i Rumbaut, 2010).

Aquesta perspectiva, construïda també sobre l'experiència nord-americana, assenyala que la incorporació de les persones immigrades (i les consegüents generacions) pren diferents camins, en funció d'una varietat de factors i de contextos, incloent les discriminacions racials, l'estructura d'oportunitats econòmiques i l'exposició a la segmentació del mercat de treball (Rumbaut, 1999). Així, segons Zhou:

“[L'assimilació segmentada] can be viewed as a middle-range theory that concerns why different patterns of adaptation emerge among contemporary immigrants and how these patterns necessarily lead to the destinies of convergence or divergence. Drawing on the existing literature, this theory places the process of becoming American, in terms of both acculturation and economic adaptation, in the context of a society consisting of segregated and unequal segments (...)” (Zhou, 1997: 984).

Aquests autors distingeixen tres possibles patrons d'incorporació de la població immigrada en el sistema d'estratificació de les societats d'acollida en funció de la interacció entre les característiques individuals de les persones immigrades (capital humà, motivacions, habilitats, etc.) i els contextos de recepció de les societats d'acollida (constituïts concretament per l'estructura de la demanda del mercat de treball, la política migratòria dels governs receptors, i les característiques de les comunitats ètniques i les seves xarxes). En primer lloc identifiquen el patró de mobilitat ascendent (típicament descrit des de les “teories de la convergència”⁴³) d'aculturació i

⁴³ Vegeu Chiswick (1978)

integració en la classe mitjana (en el segment primari del mercat de treball). En segon lloc identifiquen el patró contrari, d'aculturació però de mobilitat descendent i d'assimilació a la 'underclass' (classe treballadora desfavorida), en situacions de permanent pobresa i marginalitat (en el segment secundari del mercat de treball). E, en tercer lloc, el patró caracteritzat per la preservació de la cultura, valors i solidaritat comunitària, en la qual el 'tancament' del grup ètnic ofereix bones possibilitats laborals i de desenvolupament econòmic per a les persones que es desenvolupen dins l'enclavament ètnic (Portes, 1998; Portes i Rumbaut, 1998; 2010; Zhou, 1997, Rumbaut, 1999), evitant així la rígida etnoestratificació de les seves oportunitats laborals (Parella, 2003)⁴⁴. Plantegen, d'aquesta manera, dos elements nous: en primer lloc, que la via d' "èxit" no té perquè ser la via de l'assimilació, sinó que existeixen itineraris diversos en què elements com la doble pertinença i el manteniment de trets culturals propis també poden suposar processos de mobilitat ascendent. En segon lloc, plantegen l'existència d'un col·lectiu d'exclusos, pels quals, contràriament a les premisses d'Alba i Nee (1997, 2003), no tenen possibilitat tampoc de realitzar processos d'assimilació i mobilitat.

2.2. LA PERSPECTIVA RELACIONAL EN L'ESTUDI DEL PROCÉS D'INTEGRACIÓ SOCIAL DE LA POBLACIÓ IMMIGRADA

2.2.1. La perspectiva relacional per a l'estudi de les migracions: una conceptualització diferent i alternativa sobre el procés migratori

Els primers estudis que adopten la perspectiva relacional de forma aplicada a l'estudi de les migracions tenen la finalitat de re-conceptualitzar el processos migratoris. Constitueixen una alternativa a les explicacions neoclàssiques sobre les migracions, alhora que aporten elements nous (per mitjà d'una mirada més micro i meso social) a l'aproximació històricoestructural. Una bona part de l'aplicació de les xarxes sobre l'estudi de les migracions (sobretot en les primeres aplicacions tracta d'explicar les dinàmiques relacionals que configuren el procés migratori, mostrant que són un element present i rellevant en totes les fases o etapes del procés migratori.

⁴⁴ Aquest plantejament, però, en certa mesura reproduïx una visió estereotipada tant pel que fa a les bondats dels grups ètnics i les xarxes intracomunitàries (focalitzant-se sobretot en la solidaritat, la responsabilització comunitària de l'educació de les segones generacions, etc.), com pel que fa als riscos que comporta l'absència o debilitat de les normes ètniques, i la conseqüent assimilació descendent (les quals porten a conductes desviades, marcades per la cultura de carrer, la droga, les bandes, etc.).

Així, diferents investigacions han mostrat com, en primer lloc, les xarxes socials són un element clau en la **gestació del fenomen migratori**, en la decisió d'emprendre el projecte migratori i les característiques amb les quals aquest projecte pren forma (per exemple, lloc on emigrar (McDonald i McDonald, 1964; Massey *et al.*, 1993). Assenyalen, d'una banda, que l'existència de relacions polítiques i econòmiques entre els països emissors i receptors emmarquen la macroestructura de les migracions, i, per tant, les condicions inicials a partir de les quals el procés migratori es produeix (Sassen, 1994, a Martínez Veiga, 1997). De l'altra, apunten que les xarxes també incideixen en el moment de la mobilització, ja que aquesta veu influenciada per la construcció, en un procés relacional, de la “microestructura de la emigració” (Portes i Rumbaut, 1990, a Martínez Veiga, 1997). Concretament, les cadenes migratòries⁴⁵ —la xarxa migratòria que vincula les persones residents en el país de destí i els potencials immigrants (Pascual de Sans, De Miguel i Solana, 2007) —, tot i que no sempre s'inicien gràcies a un esperit altruista de solidaritat (Pascual de Sans, De Miguel i Solana, 2007), organitzen socialment el procés migratori. A través de la transferència d'informació i suport material altres migrants faciliten tant la sortida com l'arribada, financen en part el viatge, ajuden a gestionar la documentació o l'ocupació i a aconseguir vivenda, de manera que contribueixen a reduir els costos de la mobilització (MacDonald i MacDonald, 1964, Massey i García-España, 1987, Portes i Rumbaut 1990, Jiménez Malgesini, 1997 a Pedone, 2002)⁴⁶.

Sense entrar en els debats sobre les causes del moviment migratori contemporani, ni tampoc considerant les xarxes com un factor unívoc sinó com un element més que se suma a factors com les desigualtats mundials, la superpoblació i pobresa dels països d'origen, la demanda de població activa com a mà d'obra en els països de destí, etc., és interessant extreure la idea que el moviment migratori es troba des del seu inici encastat socialment dins una xarxa de relacions (Martínez Veiga 1997: 132). Com assenyalava Tilly: “*las redes emigran, las categorías permanecen y las redes crean nuevas categorías. En gran medida las unidades efectivas de migración son y eran no los individuos sino conjuntos de individuos relacionados entre sí*” (Tilly, 1990: 84, a Martínez Veiga, 1997).

⁴⁵ MacDonald i MacDonald (1964) són els primers que introdueixen el concepte de migració en cadena per referir-se al procés migratori que empra els vincles amb premis immigrants per conèixer les oportunitats del país de destí i rebre suport instrumental en el viatge, així com allotjament inicial i suport. Aquesta visió ha estat posteriorment desenvolupada pels treballs de Massey (Massey i García, 1987; Massey *et al.*, 1993: 448-450), en què destaca l'important paper que juguen les xarxes migratòries en la decisió d'emigrar. Per al cas català, cal fer menció a dues grans enquestes que aborden aquesta temàtica des d'una perspectiva relacional: en primer lloc, la recerca sobre xarxes de suport dirigida per Àngels Pascual de Sans en municipis rurals (veure Pascual de Sans, De Miguel i Solana, 2007). I, en segon lloc, la que es deriva de la Encuesta Nacional a Inmigrantes 2007 —i que es recull en publicacions com la de Reher *et al.* (2008), la de Gaete i Rodríguez (2010) o la De Miguel, Solana i Pascual de Sans (2011).

⁴⁶ Per al cas català les cadenes migratòries també han estat importants per definir sobretot el lloc de residència, especialment les xarxes familiars (De Miguel, Solana i Pascual de Sans, 2011). En el context espanyol, concretament, al 2007 el 79,4% dels immigrants (el 81,2% per al cas dels marroquins i el 87,6% per al cas dels equatorians) tenien contactes a Espanya en el moment d'arribar.

En segon lloc, les investigacions existents senyalen que les xarxes socials són importants en el **manteniment dels fluxos i moviment migratori**, tot creant un camp social transnacional sostingut per relacions socials mantingudes en el temps a través de les fronteres. Com apunta Blanco, des dels anys 80 s'han intensificant les xarxes interregionals, creant un tupit entramat de fluxos migratoris internacionals (Blanco, 2000:49). Aquest entramat sosté i genera el camp social transnacional, a través del qual la migració tendeix a auto-perpetuar-se, doncs com senyalen Massey i Espinosa (1997, a Gualda, 2004), cada acte migratori promou més emigració, afavorint el manteniment i perdurabilitat del flux migratori.

En tercer lloc, la bibliografia existent també identifica les xarxes socials com un element clau en el **procés d'assentament i d'integració social** (Hagan 1998; Gualda 2001, 2004; Maya-Jariego, 2001; Martínez-García, García-Ramírez i Maya-Jariego, 2001; Pedone, 2002; Eito 2005; Cheong *et al.*, 2007; Pascual de Sans, De Miguel i Solana, 2007; Molina *et al.*, 2008; Glick Schiller, 2008; Portes i Rumbaut, 2010; 2010; Lubbers *et al.*, 2010; Lozares, 2011). Aquesta idea és explorada per varis autors i aplicada a varis elements del procés d'assentament. Com apunta Gualda:

Algunas líneas de análisis indagan sobre los nexos que se producen entre el éxito o fracaso en los procesos de integración social de la población extranjera y si ésta se inscribe o no en un contexto de redes y apoyos sociales que funcionen a modo de recursos en múltiples situaciones: acceso, mantenimiento y mejora de empleo, acceso de vivienda, logro académico, apoyo afectivo, obtención de la ciudadanía, etcétera (Portes, 1995; Martínez, García y Maya-Jariego, 2001; Aguilera, 2000; Gualda, 2001; Huntoon, 2001; Baker, 2000) (...) (Gualda, 2004:3).

Es tracta del paper de les xarxes que més ens interessa en aquesta tesi, i sobre el qual aprofundim en el proper apartat.

2.2.2. La perspectiva relacional en l'estudi de la integració social

Tal com presentàvem en la introducció, la migració internacional pot entendre's com un punt d'inflexió en les trajectòries vitals (Giele i Elder, 1988), en la qual l'entorn socioeconòmic i per tant el context d'interacció social canvien ràpidament i profunda⁴⁷. Es pot esperar, per tant, que aquest canvi tingui un fort impacte en la xarxa de contactes personals, per la qual cosa varis investigadors assenyalen que l'experiència migratòria suposa un factor de canvi de la forma d'estructuració dels vincles i contactes de les

⁴⁷ Aquest canvi d'entorn es pot englobar dins els elements que Leik i Chalkley (1997) denominen "factors de canvi externs", entesos com transformacions de l'entorn econòmic i social de les persones que alteren la xarxa de contactes.

persones immigrades en múltiples direccions, trencant alguns vincles, mantenint-ne altres i creant-ne de nous a la societat d'acollida (Ávila, 2008; Molina *et al.*, 2008; Lubbers *et al.*, 2010). Altres, però, adverteixen que la idea de ruptura i bipoliaritat entre un “abans” i un “després” de l'emigració es deriva massa sovint de les categoritzacions del sentit comú i que no reflecteix clarament la realitat empírica (Oriol, 1985, a Herrera, 1998: 75) —idea que entronca amb els plantejaments defensats des de posicions més transnacionalistes.

2.2.2.1. Les estructures relacionals com a escenaris del procés d'integració de les persones immigrades

La perspectiva de xarxes sobre aquest procés de canvi de les xarxes personals és una aproximació pertinent al procés d'integració social, ja que permet estudiar l'“encaix estructural” de la població immigrada en el seu procés d'incorporació a la societat d'acollida (Maya-Jariego, 2009).

La perspectiva de xarxes personals permet una visió multinivell sobre aquest procés de canvi i reestructuració de les xarxes fruit del procés migratori, i, com ja ha estat assenyalat, possibilita una perspectiva doble: d'una banda, la visió atributiva sobre els individus, les seves pràctiques i característiques —i, per tant, la seva posició en l'estructura social. De l'altra, la visió sobre la distribució i organització dels llaços socials en els quals estan immersos, i, per tant, l'estructura i composició de les xarxes, o, en termes de Wellman (1979; a Chua, Madej i Wellman, 2011), les seves “comunitats personals”.

A diferència del concepte tradicional de comunitat, focalitzat en la pertinença a un grup i un territori, la perspectiva de les comunitats personals canvia la tradicional percepció espacial per una definició relacional de les mateixes (Chua, Madej i Wellman, 2011). El que defensen els estudis sobre les migracions que empren la perspectiva relacional és que l'estructura d'una xarxa personal informa sobre la diversitat d'espais socials en els quals es troben, actuen i interactuen les persones immigrades (Molina *et al.*, 2008). Per tant, és en aquestes comunitats personals on es pot observar el tipus d'encaix entre les persones immigrades i els nous (de la societat d'acollida) i vells (de la societat d'origen) entorns relacionals, “locals” i “no-locales”, tot mostrant la forma en què es produeix el procés d'integració social de la població immigrada, des de la comprensió de les seves múltiples pertinences (Ávila, 2008).

Concretament, i en línia amb desenvolupaments conceptuals sobre el capital social, com ara la de Putnam (2003) o la de Woolcock i Narayan (2000), en base a la forma de distribució de les relacions es distingeixen en aquesta investigació, primer, diferents tipus de vincles o de capital social que es produeixen en l'entramat de relacions, en

funció del tipus d'orientacions de les relacions o formes d'estructuració i distribució del capital social: bonding, bridging i linking, que remeten a la distinció entre vincles endo i exogàmics.

Els llaços bonding són relacions cap a dins d'un col·lectiu, i horitzontals entre els membres d'un mateix grup; el capital social bridging es crea a partir dels vincles horitzontals orientats a l'exterior d'un grup (relacions entre, inter, cap a fora o externes); i, finalment, les formes de distribució del capital social de tipus linking es basa en els vincles orientats cap a l'exterior d'un col·lectiu i verticals (entre parells d'entitats de diferent envergadura i/o naturalesa, per exemple amb diferències de poder, prestigi, extensió o recursos); o bé d'un individu o col·lectiu –una part– amb el conjunt –la totalitat–.

El capital social bridging i linking suposa l'accés a recursos exògens al propi col·lectiu. Tant la idea de Granovetter (1973) sobre les majors oportunitats laborals que proporcionen els llaços dèbils envers els forts, com més indirectament la noció de forats estructurals de Burt (1995, 2001) (que remet a la idea que les persones que coneixem poden fer d'intermediàries amb altres amb els quals d'altra manera no hi tindriem connexió –essent aquesta capacitat d'intermediació una eina poderosa), han portat a una convergència en la literatura sobre el fet que els vincles més exogàmics i expansius, que vinculen nodes heterogenis (siguin aquests individus o organitzacions), faciliten la consecució de recursos diversos.

El capital social bridging, però, per la seva limitació horitzontal es queda “a mig camí” en la promoció de nous recursos, doncs vincula agents en una situació similar en l'estructura d'oportunitats; en el cas de la població immigrant, col·lectius d'immigrants diferents al propi però amb certa semblança vital. La diferenciació entre el capital social bridging i linking, introduïda principalment per Woolcock (Woolcock y Narayan, 2000), permet diferenciar d'aquests els vincles exogàmics en el sentit no només de la identitat de referència sinó també a les diferències de poder, prestigi, extensió o recursos. En l'estudi de les xarxes de la població immigrada i la seva integració social, per tant, es podria equiparar el capital social linking amb els contactes amb la població autòctona.

D'altra banda, el capital social de tipus bonding, en el cas de la població immigrada, estaria format per vincles amb altres persones migrants del mateix origen, i reflecteix un model d'integració fonamentat en la cohesió del grup ètnic en si mateix (Lozares *et al.*, 2011). Els continguts del capital social bonding, vinculats normalment a llaços forts, a la reciprocitat, la densitat de les xarxes i la seva clausura, poden ser diversos. Tot i així, per la seva naturalesa s'acostumen a associar als vincles bonding les relacions de confiança i suport mutu. La internalitat que suposa el capital social bonding remet a la idea de Bourdieu (1986) del capital social com una inversió en reconeixement mutu, reproducció i preservació d'una posició socioeconòmica comuna, en un grup amb valors

expressius i identitaris comuns; així com a la idea de Coleman (1988) de clausura de les xarxes amb fortes normes que generen confiança en l'entorn. Aquest tipus de capital social també juga un paper important en els processos d'adaptació psicològica dels immigrants (Maya-Jariego, 2001), així com en l'obtenció de suport (Martínez-García, García-Rodríguez i Maya-Jariego, 2001). No poden però menystenir-se els efectes de control social que poden provocar les xarxes molt tancades, així com la redundància de la informació i recursos que hi circulen, dificultant en alguns casos la integració en alguns escenaris i l'accés a alguns recursos. És el que Portes (1998) anomena els “efectes negatius” del capital social. Com a conseqüència, el capital social bonding també és vist com la forma de capital social més susceptible de generar una situació de vulnerabilitat relacional (Bonet, 2006), és a dir, una situació d'absència o debilitat dels vincles d'inserció comunitària, caracteritzada per l'aïllament o la debilitat de la xarxa social de suport, o bé per la inserció en una sub-xarxa marginalitzada.

Amb tot, com assenyalen Cheong *et al.* (2007), la connotació “positiva” del bridging i linking i la connotació “negativa” del bonding en l'estudi de les migracions sovint és fruit d'un prejudici acadèmic impregnat de les premisses assimilacionistes, que valoren positivament l'existència dels llaços heterofílics associats amb l'existència de valors compartits i identitats comunes entre la població immigrada i la autòctona.

2.2.2.2. Les xarxes socials: relacions amb contingut

Reprement el que presentàvem en el capítol anterior, les xarxes personals, a més de formar estructures que ens informen sobre com es produeixen els processos d'integració social, també estan dotades de contingut.

Les xarxes personals estan formades en bona mesura per vincles de parentiu i d'amistat. Les variacions en la concepció d'aquests vincles (les obligacions que els corresponen, o les normes de reciprocitat adherides, per exemple), és el que fa que les formes d'entendre i d'estructurar les relacions socials siguin variables (Pascual de Sans, De Miguel i Solana, 2007; Bellotti, 2008; Chelpi-Den, 2008). Canvien, per tant, en funció de diferents formes culturals d'organització dels grups socials.

Dos tipus de continguts de les xarxes han cridat especialment l'atenció dels estudis sobre xarxes i integració social: els intercanvis de suport social, i, en un altre nivell menys tangible, les identifications ètniques.

Així, una dimensió important de les relacions socials (que es troba directament lligada a les normes de reciprocitat i solidaritat que mencionàvem) és l'intercanvi de suport social. El suport social és un dels continguts funcionals de les relacions socials que fa referència a aspectes positius de les relacions, concretament, a l'intercanvi en la

provisió d'informació, ajuda instrumental i suport afectiu (Maya-Jariego, 2009). Aquesta ajuda i suport social, relacionada amb l'adaptació psicològica i la promoció del benestar de les persones immigrades en la societat d'acollida (Maya, 2002; 2009), pot tenir un caràcter de caire expressiu (la provisió d'afecte, per exemple) o bé instrumental (com ara l'ajuda per trobar feina), tot i que sovint es troben entrelaçats (Pascual de Sans, De Miguel i Solana, 2007). En funció de la modalitat i multiplicitat d'ajuda que presten, Maya-Jariego (2009: 17) distingeix tres tipus de relacions: contactes "especialitzats", que proporcionen un tipus de suport puntual; "companys", amb els quals es comparteix suport afectiu i informatiu; i vincles "sinèrgics", que corresponen a les relacions més íntimes i polivalents. Juntament amb la freqüència i duració de la interacció, la proximitat afectiva i l'homofília, la provisió de suport és un dels indicadors emprats en la definició dels vincles forts (Cruz i Verd, 2013; Granovetter, 1973).

Un altre element de les xarxes que també ha estat força estudiat en relació a la integració social de la població immigrada és el de la capacitat de les xarxes de vehicular processos d'identificació ètnica. Aplicant el que De Federico (2007) defineix com una aproximació mesosocial a l'estudi de les identitats, De Federico (2007) i Lubbers, Molina i McCarthy (2007), senyalen les xarxes personals com el camp en el qual es produeixen i negocien les identifications ètniques, es conformen les identitats i es dona sentit als grups ètnics i el sentiment de pertinença a aquests.

Els principals resultats de la seva recerca sobre les xarxes personals d'immigrants senegambians, marroquins, argentins i dominicans a Catalunya són que aquells individus amb unes xarxes més denses i homogènies (amb pocs sub-grups i una baixa proporció d'espanyols a les seves xarxes) mantenen identifications ètniques exclusives (en el qual el grup de referència és el de l'origen), mentre que els individus amb unes xarxes més heterogènies tendeixen a emprar categories més genèriques, inclusives o plurals (incloses també les identifications exclusives). Així mateix, també Molina i Aguilar (2004) han constatat entre joves de Sarajevo que els discursos ètnics més excloents es troben associats a una alta homogeneïtat de relacions, mentre que discursos que admeten la multifiliació s'associen a xarxes socials més diverses des del punt de vista de grups ètnics (Molina i Aguilar, 2004). En definitiva, les xarxes es troben en la base dels processos de construcció identitaris, tot marcant la pertinença dels individus en un grup i en un entorn, les interaccions amb els quals permetrà la construcció de visions i representacions socials sobre un mateix i sobre l'entorn.

2.2.2.3. Factors explicatius de les xarxes de les persones immigrades

Les xarxes personals de la població immigrada es poden entendre com el resultat del seu tipus de trajectòria i procés d'assentament particular a la societat d'acollida. L'aplicació de la perspectiva de l'interaccionisme estructural a l'anàlisi del canvi i desenvolupament de les xarxes de la població immigrada ens dóna eines per comprendre la influència dels contextos o entorns, els recursos i l'estructura social sobre aquest procés.

A més a més, es desprèn dels postulats de la perspectiva transnacional, que no té sentit "posar el comptador a zero" en el moment de l'arribada de la persona migrant al país d'acollida. És per això que si es volen abordar els factors que poden influir en l'evolució de les xarxes personals en una o altra direcció es fa necessari prendre en consideració no només allò que succeeix en l'etapa postmigratòria en la societat d'acollida sinó també factors que es situen o s'engendren en temporalment amb anterioritat al moment de l'emigració. És a dir, que la trajectòria al país de destí, al seu torn, no es pot desvincular dels recursos i el tipus de projecte migratori amb què aquesta persona hi arriba.

2.2.2.3.1. El projecte migratori

Així, d'una banda, les xarxes són el resultat de l'agència dels individus que interaccionen, en el marc d'un projecte migratori que marca (de manera més o menys conscient) les estratègies d'adaptació al nou entorn i la inversió a realitzar al país d'origen⁴⁸. El projecte migratori, concretament, és, segons Izquierdo (2000), una disposició d'ànim, un conjunt d'actituds, expectatives i imatges en relació al cicle migratori, referent a tres qüestions: primer, les causes o motivacions per a l'emigració cap a un destí concret; segon, els plans per establir-se; i tercer, les expectatives de retorn. El projecte, però, no és present únicament a l'inici, sinó que es va reconfigurant en el país de destí a partir dels fets i fenòmens que s'interposen en el camí de l'obtenció dels fins preestablerts (Hosnedlová i Stanek, 2010).

Parella (2003), identifica diferents tipus de processos migratoris, que varien en funció dels factors que empenyen a emprendre un projecte migratori (bé sigui un projecte professional o econòmic, una fugida de situacions de violència, persecució política o violació dels drets humans, o bé un projecte familiar), així com en funció de l'estratègia familiar que s'emprenqui. Entre aquestes, es pot distingir si es tracta, primer, d'una estratègia individual per a la promoció personal i la mobilitat social (generalment sense familiars dependents al país d'origen). I segon, si es tracta d'una estratègia relacionada amb la unitat domèstica, com podria ser o bé aquells projectes destinats a assegurar la

⁴⁸ Si bé els projectes migratoris també responen a constriccions i oportunitats estructurals (com mostren els diferent projectes d'homes i dones, per exemple), vehiculen en bona mesura les estratègies, motivacions, interessos i decisions pròpies de l'agència dels individus.

subsistència econòmica del grup familiar resident en el país d'origen (o sigui, creant famílies transnacionals) o bé que responen a un posterior procés de reagrupament familiar (en el qual se segueix a la parella en el seu projecte migratori)⁴⁹.

El projecte migratori, segons Hosnedlová i Stanek (2010), té una gran influència sobre el comportament de les persones immigrades, doncs els plans de futur impacten sobre l'ordre de prioritats que guia les seves estratègies econòmiques i socials. És per això que l'orientació de la vida personal i del projecte migratori al retorn, o bé la realització d'"esforços" per a la integració personal en la societat de destí (Gualda, 2001, 2007; Lubbers *et al.*, 2010; Schramm, 2011) poden afectar a aspectes de la vida tals com aprendre l'idioma del país de destí, intentar comprar-se una casa, tramitar la regularització legal, buscar una promoció laboral o tenir disposició a fer amics autòctons, entre altres (Gualda, 2007, Hosnedlová i Stanek, 2010, Izquierdo, 2000).

Així, tal com mostren Menjívar (2006) o Hagan (1998), en aquells casos en què la persona que emigra assumeix el manteniment econòmic de la família en el país d'origen, la vida quotidiana de les persones immigrades s'orienta a l'estalvi i l'enviament de remeses a la família, i en general tots els seus esforços s'orienten cap a l'origen. A més a més, els seus llaços més forts es mantenen amb la família al país d'origen (Hagan, 1998) i es frenen possibles processos de reagrupament familiar (Hosnedlová i Stanek, 2010), doncs és el manteniment d'una xarxa de contactes amb el país d'origen el que marca el possible èxit dels processos de "reintegració" en el retorn (Schramm, 2011). Aquesta forma d'immigració, però, està lluny de ser minoritari i pot mantenir-se durant un període de temps prolongat (Waters, 2011). En canvi, les persones amb un clar projecte d'assentament tendeixen a prioritzar la qualitat de vida en el país de destí per davant de

⁴⁹ Izquierdo (2000) assenyala que la principal motivació dels immigrants que arriben a Espanya per emprendre el procés migratori són, tant per al cas dels homes com de les dones immigrades, motivacions laborals. En segon lloc, s'apunten causes familiars, l'increment de la llibertat o bé de millora de la capacitat de consum, essent les primeres les que presenten més diferències entre homes i dones (les dones tenen projecte familiars en major mesura), tot i que també varia en funció de l'origen de les dones en qüestió (així, la migració per motius familiars és menys rellevant entre les dones llatinoamericanes que entre les marroquines, per exemple). Les dades de la Encuesta Nacional a Inmigrantes (2007) reafirma aquesta apreciació. Concretament, en el cas de les persones immigrades a Catalunya, es pot observar que un 63% mencionen la millora de la feina o la cerca de feina entre les raons pel trasllat a Espanya, així com un 40% la millora de les condicions de vida en general, i que un 33,4% assenyala la reagrupació familiar com el motiu per a la migració cap a Espanya (essent aquesta xifra superior per al col·lectiu marroquí que a l'equatorià). Veure ENI 2007 per un major detall.

Taula. Motius de trasllat a Espanya (resposta múltiple). Població immigrada, Catalunya 2007.

Jubilació	Canvi destí- nació laboral	Sense feina	Millorar feina	Raons polítiques	Raons religioses	Raons educatives
1,39%	7,59%	22,84%	40,51%	3,11%	0,62%	12,66%
Qualitat de vida	Reagrupació familiar	Cost de la vida	Clima	País de trànsit	Altres raons	Total
40,39%	33,40%	12,64%	8,71%	1,87%	9,19%	100%

Font: ENI 2007

la inversió en el país d'origen, optant així per procurar-se una vida social més plena, amb majors activitats d'oci i temps per a l'enriquiment dels vincles amb la família i amics. La creació de nous vincles i el manteniment d'antics, doncs, forma part del projecte migratori i les estratègies d'assentament i retorn de les persones immigrades.

2.2.2.3.2. Els recursos relacionals: les cadenes migratòries

D'altra banda, no es pot entendre el procés d'integració social i de desenvolupament relacional descontextualitzadament de les trajectòries vitals i del seu encaix en l'estructura social (relacional i atributiva). Com explicàvem anteriorment, en els estudis sobre transnacionalisme sovint es representa a les persones immigrades com subjectes amb múltiples opcions en les comunitats d'origen i destí i amb facilitat d'accés a les xarxes transnacionals. En canvi, des de la perspectiva de l'interaccionsime estructural (Degenne i Forsé, 1999), com ja hem presentat en el capítol anterior, les xarxes s'entenen com un fenomen inscrit en les constriccions i oportunitats de contextos específics que exerceixen un determinisme dèbil sobre el seu desenvolupament.

Concretament, la literatura assenyala que tant la trajectòria que configura la xarxa com fins i tot el propi projecte migratori depèn dels recursos amb què es comptin tant al país d'origen com en el de destí (Sliwa i Taylor, 2011). En la decisió d'emigrar i la forma en què fer-ho, però, no només es tenen en compte els recursos personals, sinó també aquells de familiars i amics o qualsevol altre tipus de contacte que pugui proporcionar algun tipus d'informació o suport útil al país de destí (Massey *et al.*, 1993; Reher *et al.*, 2008; Gaete i Rodríguez, 2010). Aquest tipus de recursos incrustats en la xarxa de contactes, que poden qualificar-se com a recursos relacionals, són els que han estat vinculats en la literatura especialitzada a la noció de cadena migratòria (i que hem definit anteriorment, en l'apartat 2.2).

D'aquesta manera, la capacitat de canvi de les xarxes ve marcada pels recursos relacionals, és a dir, per les xarxes "prèvies"; les cadenes migratòries i les xarxes més àmplies dels contactes que conformen les cadenes⁵⁰ —com ara el nivell de cohesió o replegament dels grups ètnics o de contacte amb la societat d'acollida existent en el moment d'arribada— anteriors a l'arribada a la societat d'acollida. Es reflecteix aquesta idea, per exemple, en la teorització de Portes i Rumbaut (2010), que identifiquen a les xarxes socials (els vincles en el si de les comunitats ètniques), juntament amb les polítiques governamentals i les característiques dels mercats de treball, com les configuradores del *context de recepció* de la població immigrant. Concretament, segons Maya-Jariego (2009) o De Miguel i Tranmer (2010), la mida i l'organització de la comunitat expatriada configuren l'estructura d'oportunitats per a l'establiment de nous

⁵⁰ La qual cosa remet (en termes de xarxes) al fenomen de la transitivitat de les relacions.

contactes de les persones nouvingudes, de manera que la mida i la composició de les xarxes personals d'un petit grup de persones pioneres que s'han "d'obrir camí", és diferent al d'aquelles persones immigrades amb cadenes madures, que s'incorporen a un col·lectiu ja assentat. Mentre que els primers tenen moltes oportunitats per a l'assimilació social, els segons tendeixen a incorporar-se en un grup de familiars i compatriotes, que al seu temps es veu envoltat del teixit social que han anat trenant anteriorment.

2.2.2.3.3. Les xarxes personals en el context dels àmbits de sociabilitat

A més, com ja hem presentat en el capítol anterior, tot i que les xarxes es creen a través d'interaccions concretes, no es poden entendre simplement com un agregat de relacions diàdiques, sinó que es produeixen en contextos, àmbits o cercles de sociabilitat concrets amb unes normes institucionalitzades específiques, que donen sentit al contingut de les relacions i vincles (Degenne i Forsé 1999; Small, 2009; Bidart i Cacciuttolo, 2009).

Així, les xarxes personals de la població immigrada poden entendre's com la "petjada" en la xarxa personal de les esferes de sociabilitat en què transcorre i ha transcorregut la trajectòria vital de la persona immigrada. Com apunten Bidart i Levenu (2005), a mesura que un individu es mou en contextos variats, cercles socials, activitats i projectes, els vincles amb nous companys es van incorporant i reconstruint. En aquest sentit, una determinada trajectòria en la societat d'acollida i la interacció en àmbits concrets poden haver produït un major grau de substitució de contactes previs a l'arribada i una determinada evolució de la xarxa personal.

2.2.2.3.4. Característiques individuals i factors de desigualtat

Finalment, les característiques i els recursos previs dels individus interactuants marquen les pautes de sociabilitat pròpies de cada tipus d'àmbit (Degenne i Forsé 1999; Small, 2009; Lozares i López-Roldán, 2012, entre altres), de manera que el context social i institucional "macro" acaba influïnt en la configuració de les relacions i les xarxes.

També els vincles transnacionals es troben en aquesta conjuntura. Segons Gold (2001), les xarxes transnacionals de les persones immigrades, així com les construïdes en el destí, varien d'acord amb les característiques de les persones migrants, la naturalesa de la societat d'acollida i les condicions en el país d'origen. Concretament, segons l'autor, responen a una estratificació de classe, ètnia, religió, permanència a la societat d'acollida, gènere, estatus familiar i posició social premigratòria (Gold, 2001).

"The locality of migration provides a specific context of opportunities and constraints (e.g., labor market conditions, popular and official perceptions of the migrant group, the presence or absence of other co-nationals) into which migrants enter. The fit between specific kinds of migrants and specific local and national contexts abroad shapes not only the likelihood of

generating, maintaining or forsaking transnational ties, but also the very nature of the ties that migrants can forge with their place of origin. While transnational practices extend beyond two or more national territories, they are built within the confines of specific social, economic, and political relations which are bound together by perceived shared interests and meanings” (Guarnizo i Smith, 1998:13).

Concretament, en la literatura s’ha tractat especialment l’efecte del gènere, l’origen, l’edat (o cicle vital), la localitat i la classe social en les xarxes de les persones immigrades.

Així, per exemple, és comú assenyalar el fet que el tipus de territori en el qual resideixen els individus –rurals o urbans– condiciona el tipus de xarxes que hi poden desenvolupar, ja que el tipus de comunicació que s’estableix amb la població, la quantitat i qualitat de recursos disponibles, les condicions de vivenda i el cost del nivell de vida poden diferir d’un tipus d’entorn a altre, i, per tant, modificar la fisonomia de les xarxes que dibuixen les persones immigrades (Pascual de Sans, De Miguel i Solana, 2007: 227; Morén-Alegret, 2008).

Pel que fa a l’origen ètnic, també s’assenyala que les persones procedents de països més propers seran més transnacionals (pel menor cost que representa mantenir el contacte amb els seus territoris d’origen) (Gold, 2001); que poden tenir diferents sistemes de parentiu o formes de concebre i organitzar els vincles familiars (Pascual de Sans, De Miguel i Solana, 2007); o diferents influències religioses sobre les normes de solidaritat amb els seus homòlegs (Cabrera, 2005; a Pascual de Sans, De Miguel i Solana, 2007), que poden afectar la forma en què es desenvolupen les xarxes. L’origen, a més, segons Pascual de Sans, De Miguel i Solana, identifica tota una sèrie de valors culturals, relacions de gènere i formes de definir la família que influeix en la manera en què les persones s’aproximen, estableixen vincles afectius i d’amistat o intercanvien ajuda; a més de situacions de partida diferents, en el sentit del diferent domini de l’idioma o les facilitats d’inserció legal.

L’edat o el moment en el cicle vital també és una variable rellevant en la definició de les pràctiques de sociabilitat i la conformació de xarxes, doncs fa variar la presència dels individus en els diferents àmbits o cercles en els quals aquestes es teixeixen. Degenne i Forsé (1999), per exemple, apunten que la sociabilitat en general disminueix en el temps; amb el pas del temps, després d’una inicial “obertura cap al món” a la joventut, tendim a relacionar-nos més en el si de la família i veïns i menys amb els amics i companys. Així mateix, Bidart i Levenu (2005), en un estudi sobre l’evolució de les xarxes personals en les transicions juvenils, senyalen la importància del pas per i l’abandonament de la universitat, les transicions escola-treball, l’inici de relacions de parella i les responsabilitats familiars, etc. com a esdeveniments en la transició a l’adulthood que impacten en l’evolució de les xarxes personals; esdeveniments i

transicions que també han estat estudiats com a rellevants per al cas de la població immigrada (Molina *et al.*, 2008; Lubbers *et al.*, 2010).

Una altra qüestió àmpliament tractada és el fet que les persones amb majors recursos econòmics i educatius són més capaces de generar i mantenir en major mesura vincles transnacionals, doncs tenen més capacitat d'accedir a les infraestructures que fan possibles les activitats transnacionals, com ara les tecnologies de la comunicació, o de mobilitat (poden viatjar més) (Portes, Guarnizo i Landolt, 1999; Gold, 2001). D'altra banda, Degenne i Forsé assenyalen que, a França, els individus en aquelles professions assalariades en una posició més elevada en la jerarquia (executius o professionals liberals) són els que desenvolupen una major sociabilitat amb contactes del treball, amics i coneguts, mentre que els de les més baixes, amb la família. A més a més, segons Bourdieu, el capital social és indeslligable dels altres capitals (econòmics o culturals), ja que, com explicàvem en el primer capítol, el capital social del qual es disposi dependrà en part dels capitals mobilitzats en benefici dels contactes, doncs els intercanvis que institucionalitzen el reconeixement mutu suposen el reconeixement d'un mínim d'homogeneïtat objectiva (Bourdieu, 1986).

Finalment, un altre element clau és la de les diferències de gènere. En el col·lectiu de persones immigrades (i concretament, entre les equatorianes i marroquines), tenint en compte que tenen un origen de classe relativament semblant, i que en termes generals la gran majoria estan en una edat activa homogènia, les diferències de gènere prenen un especial protagonisme per explicar les diferents configuracions de les xarxes i per tant els diferents models d'integració social.

Concretament, vàries recerques han assenyalat que les pròpies cadenes migratòries tenen un component de gènere (són "gender-specific networks"), doncs els patrons de suport informal segueixen una estratificació o homofília en base al gènere (Ishizawa i Stevens, 2011). La literatura també assenjala que existeixen diferències en la mida de les xarxes d'homes i dones ja que, en la trajectòria en el país de destí, els homes migrants tendeixen a eixamplar les seves xarxes mentre que les dones tendeixen a contraure-les (Hagan, 1998); o que el contingut de les relacions és diferent, essent major el paper de les dones en la prestació de suport emocional i afectiu, mentre que els homes tenen un major paper en la prestació de suport instrumental (relacionat amb l'obtenció de treball, per exemple) (Pascual de Sans, De Miguel i Solana, 2007). Aquestes diferències venen donades especialment per la divisió sexual del treball i l'ocupació de diferents tipus de nínxols ètnics de treball; els diferents patrons d'assentament territorial⁵¹; o el diferent tipus de participació associativa (Hagan, 1998). També s'ha assenyalat el fet que els homes tenen una major presència als àmbits públics i les dones

⁵¹ Qüestió molt més rellevant i treballada en l'àmbit acadèmic per al cas dels Estats Units, amb un model residencial i una organització urbana diferent a la de Catalunya.

en els àmbits privats (Pedone, 2010), en els quals les dones tenen assignat en major mesura el rol del manteniment dels vincles i la cohesió de la unitat familiar (Hagan, 1998; Pedone, 2002; Gold, 2001; Parella, 2012). A més a més, en la literatura també s'identifiquen les conseqüències dels patrons relacionals de gènere sobre les oportunitats econòmiques, socials i fins i tot jurídiques (Domínguez, 2004; Hagan, 1998).

Així, les diferents variables presentades tendeixen a interaccionar i a relacionar-se entre elles en el seu impacte sobre les xarxes. Bidart i Levenu (2005), per exemple, apunten al fet que certs patrons macrosocials, i les diferències d'estatus en particular s'imposen sobre les trajectòries individuals fent que certs esdeveniments provoquin un tipus de canvi o altre en les xarxes personals (Bidart i Levenu, 2005: 373). Cal entendre, doncs, que es produeix una interseccionalitat en les desigualtats (Parella, 2003), de manera que les diferències de gènere varien també en funció de la classe social i de l'origen ètnic (Pascual de Sans, De Miguel i Solana, 2007).

2.3. RESUM DEL CAPÍTOL I APLICACIONS EN LA TESI

En aquest segon capítol s'ha dut a terme una revisió bibliogràfica del tractament sociològic del procés d'integració social, en el qual s'ha presentat, en primer lloc, les aproximacions clàssiques, i, en segon lloc, les aportacions de la perspectiva de xarxes.

Entenem la integració social com el procés, o més ben dit, la diversitat de processos a través dels quals les persones immigrades s'insereixen a la societat d'acollida. Es tracta d'una definició que posa èmfasi en la incorporació d'elements nous (les persones immigrades) en un sistema (la societat d'acollida). No implica, però, una mirada només a la població immigrada, sinó també als contextos socials i institucionals que emmarquen l'encaix entre la població immigrada amb la població i institucions tant autòctones com del país d'origen.

Aquest procés ha estat estudiat des de diferents aproximacions. Tradicionalment la visió dominant sobre les migracions ha estat la provinent de la perspectiva de l'assimilació. Aquesta considera que les migracions suposen una ruptura amb el passat de les persones immigrades, les quals es veuen immerses en un procés "natural" i inevitable d'aculturació. Les propostes del "melting pot" (fusió cultural), i del pluralisme cultural (o multiculturalisme) discuteixen que es produeixi el procés que prediu el model assimilacionista. Posen en relleu, d'una banda, que no es tracta d'un procés unidireccional de canvi per part de la població immigrada, i, de l'altra, que la població immigrada no s'acultura a les societats d'acollida de forma automàtica, sinó que és capaç de mantenir i reafirmar els seus trets culturals i de comportament d'origen al llarg del temps. En tercer lloc, s'han presentat els debats sobre el transnacionalisme, els quals

senyalen la necessitat de comprendre les migracions des d'una perspectiva no endocèntrica i que no reproduïxi el biaix del "nacionalisme metodològic". L'adopció d'aquesta mirada en l'estudi de la integració social ens permet incorporar una visió més global que compregui el paper, en aquest procés, de tant l'origen com el destí, així com dels espais i cadenes socials transnacionals que es gesten en els processos migratoris (Levitt i Glick Schiller, 2004; Portes, Guarnizo i Ladlot, 1999). En aquesta tesi procurem recollir tant les discussions més tradicionals sobre el procés d'integració social com la perspectiva pluralista i transnacional, fent-les dialogar entre elles per identificar la varietat o diversitat de formes d'integració possibles.

Això ho fem, a més, des de la perspectiva de xarxes, és a dir, a través de l'observació del tipus de transformacions que experimenta la xarxa personal de contactes de les persones immigrades a partir de l'experiència migratòria i el procés d'assentament en la societat d'acollida. A grans trets, es poden aplicar les perspectives "clàssiques" sobre el procés d'integració social observant el manteniment de vincles pre-migratoris transnacionals, el manteniment o desenvolupament de vincles ètnics i la incorporació de nous vincles amb persones autòctones locals, al llarg de la trajectòria en el país d'acollida. Concretament, la perspectiva de xarxes es perfila com una aproximació pertinent al procés d'integració social en tant que permet estudiar l'"encaix estructural" (Maya-Jariego, 2009) de la població immigrada en el seu procés d'incorporació a la societat d'acollida, la qual cosa suposa un canvi en la forma d'estructuració dels vincles i contactes de les persones immigrades en múltiples direccions, trencant alguns vincles, mantenint-ne altres i creant-ne de nous a la societat d'acollida (Ávila, 2008; Molina *et al.*, 2008; Lubbers *et al.*, 2010). Així, la perspectiva de xarxes permet estudiar les experiències i processos individuals i, al mateix temps, la configuració agregada del teixit social que en resulta. Mostra, per tant, les pautes de segregació social i la permeabilitat de les fronteres ètniques, així com la força, obertura i tancament dels grups i les línies a partir de les quals es formen en el procés d'incorporació de persones novingudes a les societats d'acollida. L'escenari en què es produeix el procés d'integració, des d'aquesta perspectiva, són les xarxes o comunitats personals (en el nivell meso social).

Es tracta de xarxes que no poden ser observades com entitats abstractes, sinó que tenen uns continguts específics, com ara els intercanvis de suport social o els vincles de parentiu, amiat, veïnatge, etc., construccions variables, on s'hi produeixen i negocien les identitats ètniques.

Per acabar, reprenem l'aproximació de l'interaccionisme estructural presentat en el capítol anterior, així com el raonament de l'"assimilació segmentada" sobre la influència dels factors institucionals i socioeconòmics en els processos d'integració de les persones immigrades. A partir d'aquests, hem presentat aquells factors que la literatura assenyalava que poden tenir un impacte en definir el procés d'integració social de la població immigrada.

Tant les idees i conceptes que es defineixen en aquest capítol, com els factors que s'identifiquen formaran part del model d'anàlisi a contrastar de forma empírica en aquesta recerca. En primer lloc, tindrem en compte aquells elements relacionats amb l'etapa pre-migratòria: els projectes o les cadenes migratòries que situen a les persones migrants des d'un inici en una xarxa de relacions socials que, en oferir suport a la persona migrant, defineixen alguns elements del posterior procés d'assentament. I en segon lloc, aquells elements vinculats amb l'etapa post-migratòria o d'assentament. A més, tindrem en compte que aquestes xarxes són tant fruit de l'agència humana (responen als projectes migratoris i a les derivades estratègies d'inversió en benestar relacional en els diferents territoris), com dels condicionaments estructurals (recursos tant relacionals, com derivats de la posició dels seus membres en l'estructura social).

3. ASSOCIACIONISME I PARTICIPACIÓ DE LA POBLACIÓ IMMIGRADA

“Cuando se afirma que el auge del asociacionismo puede constituir una nueva era de la participación o cuando se sostienen que el asociacionismo es un indicador de capital social, sin mayores precisiones, se olvida plantear las preguntas claves de qué tipo de capital social se trata y de qué forma de participación hablamos” (Ariño i Llopis, 2003: 188).

La cita amb la que obrim aquest capítol resumeix el plantejament que adopta la tesi a l'hora de buscar precisar conceptualment i empírica els vincles entre capital social i participació associativa. Un estudi d'aquest tipus necessàriament requereix precisar ambdós conceptes; i si en els capítols anteriors hem revisat què s'entén per capital social i quins tipus de capital social o de xarxes són pertinents en l'estudi de la integració social de la població immigrada, en aquest capítol ens centrem en revisar què és l'associacionisme i a quina diversitat de formes participatives dóna lloc.

El capítol es divideix en tres apartats. En primer lloc, s'identifiquen les diferents línies d'estudi de les associacions d'immigrants que han centrat l'interès de la sociologia. En segon lloc, es fa un exercici de conceptualització sobre què són les associacions i la participació associativa. En tercer lloc, identifiquem els diferents eixos que estructuraran un camp associatiu divers i heterogeni, que dóna lloc a moltes formes diferents de participar. I finalment, el capítol es tanca amb unes conclusions que expliquen com el que s'ha presentat en el capítol s'incorpora a la investigació.

3.1. L'ESTUDI DE LES ASSOCIACIONS D'IMMIGRANTS

Segons Morales, González i Jorba (2009) els estudis sobre l'associacionisme immigrant han posat atenció a tres qüestions principals: la primera, la influència que les institucions de la societat receptora tenen sobre la capacitat organitzativa dels immigrants i els diferents tipus i intensitat de la seva mobilització (Soysal, 1994, Koopmans i Statham,

2000, Giugni i Morariu, 2007); la segona, la dimensió transnacional de les organitzacions d'immigrants i les seves xarxes i la configuració de les pautes d'interacció i pràctiques transnacionals dels individus immigrants (Vertovec, 2003, Portes, 2003, Ostergaard 2001, Acebillo i Ostergaard, 2011); i, la tercera, les conseqüències d'aquesta participació, tot observant com les diferències en la quantitat de capital social ètnic (entès com la participació en les associacions d'immigrants⁵²) tenen un impacte reforçador de les diferències de participació política observada entre grups d'origen immigrant que resideixen en un mateix país (Jacobs i Tillie, 2004; Fennema i Tillie, 2009, Togeby, 2004).

A Espanya, bona part dels estudis s'han centrat en caracteritzar les associacions d'immigrants (Masanet i Santacreu 2010:58), fonamentalment a través de la identificació de les principals funcions i activitats que realitzen, entre els quals podem trobar els de Lluch, (1998); Sipi, (2000); Simó et. al. (2005); Esvertit (2008); Albert i Gadea, (2009); Aparicio i Tornos (2010); Garreta i Llevot (2013); Llevot i Garreta (2013); Palaudàries i Serra (2013); o Mata i Giró (2013), entre d'altres.

Gràcies al paper de les associacions d'immigrants com a estructures intermèdies entre els individus i les institucions socials (Albert i Gadea, 2009) i la seva capacitat per modelar les possibilitats i formes de participació política, una part de la recerca o la reflexió sobre l'associacionisme immigrant també s'ha centrat en debatre el seu rol en el procés d'integració social (vegi's Moya 2005, Merino, 2005, Aleksynska, 2011 o Moncusí i Albert, 2013). El debat es centra sobretot en quina ha de ser la interpretació del fenomen associatiu en si mateix. És a dir, si s'ha d'entendre com el fruit del procés d'assimilació (gràcies a l'adquisició de la cultura participativa de les societats occidentals de destí) o bé com una expressió del multiculturalisme (a partir de considerar les pràctiques associatives com el resultat d'un procés de transferència cultural del país d'origen cap a les pràctiques de les persones immigrades en els països de destí).

Finalment, com expliquen Albert i Gadea (2009) i Aparicio i Tornos (2010), després del primer moment de clarificació conceptual entorn l'associacionisme immigrant, arrel del boom migratori i la creixent politització de la immigració sorgida especialment rere l'aprovació de la llei d'extrangeria 4/2000, una nova fornada d'investigacions van mostrar el seu interès per la dimensió política de l'associacionisme immigrant com a canal d'expressió i participació política (Martín Pérez, 2004; Garreta, 1998; González i Morales, 2006; Morales i Anduiza, 2009, Varela 2010).

Amb tot, com ja hem anunciat anteriorment, el capítol el dediquem a revisar què és i com s'ha treballat la participació associativa en general, no només de les persones

⁵² Per tant, reproduïx la visió comunitària del capital social, que l'equipara a la participació en associacions.

immigrades. Per tant, introduïm genèricament la conceptualització de l'associacionisme i els models teòrics des d'on s'expliquen les seves funcions. Aquests dos elements ocupen els propers apartats d'aquest capítol.

3.2. LES ASSOCIACIONS: UNA CONCEPTUALITZACIÓ

Les associacions són les institucions que estructuren i formalitzen la “societat civil” (Knoke, 1990; Marín, 2007). El concepte de societat civil és una expressió teòrica amb la qual la ciència social i política dóna compte de la forma de vincular-se i organitzar-se la societat de forma autònoma a l'organització de l'Estat i del sistema econòmic. Sense entrar en els detalls sobre les discussions que impliquen i emmarquen la seva conceptualització, podem acceptar que aquesta s'entén com un espai social en el qual es desenvolupen els individus i la col·lectivitat; un sistema separat del sistema polític, que correspondria a l'Estat (i el seu aparell legal, burocràtic, policial i militar), i del sistema econòmic, que es correspondria amb el mercat (les empreses, les fàbriques, el comerç, etc.).

Des de totes les visions contemporànies sobre la societat civil⁵³ s'entén que les associacions són una part constitutiva d'aquesta. Concretament, les associacions són, segons Knoke: “*A formally organized named group, most of whose members –whether persons or organizations– are not financially recompensed for their participation*” (1986:2). Aquesta definició bàsica i àmplia permet distingir analíticament aquesta forma organitzativa tant de grups primaris com ara la família, com d'altres organitzacions com ara empreses del sector privat o agències governamentals. El mateix autor, però, anys més tard perfila més aquesta definició, ampliant les característiques que defineixen una associació: en remarca els objectius de búsqueda de solucions no mercantils per a problemes individuals i col·lectius; l'afiliació voluntària dels seus membres (la qual cosa no exclou que algunes associacions puguin contractar personal, sempre i quan els seus

⁵³ Es poden identificar dues grans corrents o perspectives teòriques clàssiques sobre la societat civil. D'una banda, des de la visió funcionalista de Parsons, la societat civil és concebuda com un sub-sistema (la comunitat societària) que promou l'ordre normatiu i el consens, tot integrant i cohesionant els diferents camps socials (veure Knoke, 1990). I, de l'altra, des de la teoria crítica i conflictivista de Gramsci i Habermas, la consideren un espai rellevant en la conformació de l'“esfera pública” on s'hi debaten els significats i es forma la voluntat col·lectiva, però es diferencien de l'anterior al atribuir-li una funció contestatària: Gramsci assenyala el seu paper de lluita a mig camí entre l'estructura (l'economia) i la superestructura (l'Estat) en la creació o contestació de l'hegemonia ideològica que reproduceix el sistema capitalista (Kohan i Miguel, 2004). I Habermas l'anomena el “món de la vida” que, constituït pels elements de la cultura, societat i personalitat, es defensen dels intents colonitzadors dels sistemes polítics i econòmics –tot i que, a diferència de Gramsci, Habermas considera que aquest es troba “*a la defensiva de las invasiones del Estado, y no como fuente de posible renovación o cambio de alguno de los sistemas*” (Marín, 2007: 53).

màxims responsables en siguin voluntaris); i els procediments formals que desenvolupen per a la presa de decisions de forma democràtica (Knoke, 1990:7).

En canvi, Ariño i altres (1999) en ressalten, a més del caràcter voluntari i autònom, el fet que es constitueixen per a la consecució, defensa i difusió de metes i objectius específics i/o comuns. Segons els autors, les seves característiques bàsiques són:

- a) L'artificialitat (grup secundari), que comparteix i defensa interessos comuns
- b) L'orientació pública (produeixen un bé relacional col·lectiu que pot ser de caràcter específic o genèric)
- c) La duració (un mínim de permanència en el temps)
- d) L'organització (algun tipus de normalització que reguli les posicions i activitats dels membres)
- e) La voluntarietat (compten amb persones que prestin serveis de manera gratuïta)
- f) El caràcter altruista (no reporten beneficis)

En aquesta tesi ens centrem en estudiar la participació associativa tal com la defineixen Ariño *et al.* (1999), desmarcant-nos, però, de la definició institucional que dóna protagonisme a la vessant més organitzativa de la mateixa (segons la qual les associacions han de tenir un “nom” i un sistema de presa de decisions establert). A més, també considerarem com a part de l'estudi altres formes d'acció col·lectiva –essent aquesta qualsevol fenomen social en el qual els actors participen en *activitats comunes* per demanar i/o proveir béns col·lectius (Baldassarri 2009: 391 a Diani, 2012: 5), que inclou tant activitats no contencioses orientades a la provisió de serveis o a l'ajuda mútua, com accions contencioses (Tarrow 1998: 3, a Diani, 2012: 5).

3.2.1. Quina forma pren l'associacionisme immigrant?

L'associacionisme immigrant i les associacions vinculades a la immigració es fonamenta bàsicament es caracteritzen bàsicament per dos aspectes: la població objecte de la participació i els serveis que es deriven d'aquesta, o bé el subjecte que participa.

Concretament, es constata que la participació associativa vinculada a la població immigrant pren tres formes diferents: associacions especialistes, genèriques i ètniques (Casey, 1997). En primer lloc, les associacions especialistes sorgeixen de la dinàmica associativa de sectors de la població autòctona que lluiten contra les desigualtats socials (on malgrat hi hagi certa representació dels col·lectius d'immigrants, la majoria dels

membres actius i el marc institucional dels quals procedeix de la societat autòctona). Des d'aquest marc, a partir de l'arribada de població immigrada re-orienten el seu treball cap a aquesta, al mateix temps que es creen noves organitzacions de solidaritat i recolzament especialitzades per combatre situacions específiques de marginació de la població immigrada (Casey, 1997). És el que el Colectivo IOÉ (1987, a Casey, 1997) anomena associacions *per a* immigrants. En segon lloc, la presència de població immigrada ha anat acompanyada de la creació d'associacions específiques d'immigrants, caracteritzades per la composició majoritàriament immigrada dels seus membres —segons Morales i Anduiza (2009), una associació d'immigrants és aquella en la qual més del 50% dels membres de la junta directiva, els membres actius i els assistents regulars són persones immigrades. Aquest últim tipus de forma associativa és el que ha centrat l'atenció dels analistes en major mesura. Finalment, la població immigrada també s'ha incorporat i participa en associacions genèriques formades majoritàriament per persones autòctones —un tipus de participació que, si bé, segons Torres (2006), degut al caràcter recent de la immigració espanyola es produeix en menor mesura que la participació en entitats ètniques.

3.3. ELS ORÍGENS DE LA DIVERSITAT D'EXPERIÈNCIES ASSOCIATIVES: LA PLURALITAT ASSOCIATIVA

El camp associatiu és plural, així com les formes de formar-ne part i de participar-hi.

D'una banda, les persones poden participar-hi amb una diferent intensitat, és a dir, en diferents nivells d'implicació, entès com la valoració de l'exigència en termes de temps i esforç de les activitats que s'hi realitzen (Morales i Mota, 2006). Aquesta pot variar des de la simple pertinença o donació a una associació, que expressa una implicació passiva, fins a la participació activa en activitats i en la realització de treball voluntari.

De l'altre, el propi camp associatiu és divers i heterogeni. Dins l'àmplia guia sobre què són les associacions, es troben una gran varietat de formes organitzatives i, en paraules de Knoke, "*subsistemes socials funcionalment especialitzats*": des de sindicats fins a esglésies i sectes, passant per organitzacions de moviments socials, partits polítics, societats professionals, associacions de negocis i comercials, grups filantròpics, consells de benestar social, comunes, cooperatives o organitzacions veïnals. (Knoke, 1990: 7).

És per això que s'identifica en la literatura especialitzada també un ampli ventall d'eixos de classificació de la varietat d'associacions existents, la qual cosa mostra la complexitat d'aquest camp. Així, les associacions no només es poden distingir segons la composició dels seus membres —associacions de immigrants, per immigrants, o genèriques— (Casey, 1997); sinó que trobem autors que distingeixen les associacions segons el seu nivell

d'estructuració (Casey, 1997) segons el tipus d'activitat —cultural, social o política (Morell, 2005) —, instrumentals o expressives (Funes, 2006), polítiques o no polítiques (Morales, 2006; SanMartí, 2009), d'acció contenciosa o no (McAdam, 1999); segons la seva especialització funcional (Albert, 2007); segons les funcions que realitzen (Warren, 2001); segons el seu centre o focus d'atenció —autocentrades o heterocentrades— (Ariño, 2004); segons a qui es dirigeix l'activitat —a l'intragrup o l'exogrup— (Torres, 2006; Simó *et al.*, 2005), o segons la seva lògica interna (Ariño, 2004: cultura de la subsidiarietat vs tàctica de la vigilància i control).

A partir de la revisió de la literatura distingim, a banda de la qüestió de la intensitat de la participació, dues dimensions que tenen una especial rellevància en la definició de la forma en què es participa, i que, al seu torn, en el cas de la participació associativa de les persones immigrades, considerem que poden tenir un impacte sobre la seva integració social en termes relacionals. El primer és el del tipus de funció que realitzen, una de les qüestions que entronca amb les diferents formes d'entendre l'associacionisme en general des de diferents perspectives teòriques i també des de diferents enfocaments i angles d'estudi de les mateixes. El segon és el de l'orientació. Es tracta d'una forma d'entendre l'associacionisme immigrant que es centra en la població que és objecte i a qui es dirigeix la participació.

3.3.1. Aproximacions a les diferents funcions de l'associacionisme

En aquesta tesi partim de tres grans perspectives⁵⁴ des de les quals s'entén i s'estudia l'associacionisme i les seves activitats, i que li atribueixen diferents finalitats: la perspectiva comunitària, la de la provisió de serveis, i la democràtica (Ariño i Llopis, 2003).

En primer lloc, la **perspectiva comunitària** centra l'atenció en els efectes de l'associacionisme en la creació de comunitat ('community-constituting effects', segons Warren, 2001). Autors com ara Taylor, Sandel, Walzer i Bell, així com Ariño (2003) remarquen el paper de les associacions en la creació d'espais d'unió i recreació del sentit de comunitat. Segons Warren, aquesta visió comunitària de les associacions es guia per una percepció de les societats modernes liberals com societats cada cop més anòmiques, en les quals les associacions són valorades per combatre l'anomia i proveir als individus de les seves identitats, horitzons i orientacions morals (Warren, 2001: 21). També es poden incloure dins aquesta corrent aquelles visions de l'associacionisme que emfatitzen

⁵⁴ Classificació pròpia basada en Ariño i Llopis (2003); i molt propera també a les classificacions d'Albert (2004) o de Navarro i Juaristi (2006).

la seva funció adaptativa, és a dir, que entenen l'associacionisme com un refugi dels individus de les societats urbano-industrials, i com a resposta a una situació anòmica fruit de la caiguda dels grups corporatius i de parentiu tradicionals.

Aquesta visió sobre l'associacionisme voluntari té les seves bases en els models dicotòmics elaborats per Tönnies, Simmel o Durkheim sobre la dialèctica urbano-rural, comunitat-associació, solidaritat orgànica-solidaritat mecànica (Escalera, 2003: 10). Entén les associacions com comunitats d'interessos a través de les quals s'acullen les inquietuds i interessos dels individus, tot integrant-los en estructures i sistemes socials de la societat global.

Així, la perspectiva comunitària recull la visió durkheimiana, segons la qual la unió en un grup faria possible superar l'atomització social i l'alienació fruit de la moderna divisió del treball, i de Simmel, el qual observava en la moderna proliferació d'afiliacions grupals la compensació per la presumpta pèrdua de vincles socials primaris que havien integrat les societats tradicionals: *"The creation of groups and associations in which any number of people can come together on the basis of their interest in a common purpose, compensates for that isolation of personality which develops out of breaking away from the narrow confines of earlier circumstances"* (Simmel 1955: 163, a Knoke 1990: 10)⁵⁵.

Seguint aquesta argumentació, segons Subirats (1999:22), l'emergència de l'associacionisme està intrínsecament relacionada amb les estructures de la modernitat, doncs té un paper fonamental en suavitzar els costos de la dislocació social produïda pel procés de modernització, actuant com a instruments per a la integració social dels individus i la cohesió social de la comunitat en substitució dels grups primaris tradicionals, així com en la reconstrucció de l'entorn en el marc de les experiències migratòries de ruptura i aïllament (Morell, 2005).

Des d'aquesta perspectiva les associacions es comprenen com un element intrínsec i fruit de la naturalesa social de les persones, és a dir, de la necessitat humana de reunir-se, dialogar, intercanviar afectes, inquietuds i experiències, formar part i participar en un grup, etc. (Morell, 2005); un espai per a l'expressió i la promoció de sociabilitat, així com per al desenvolupament de sentiments de pertinença comunitaris. Es posa l'èmfasi en aquelles formes associatives que constitueixen a la persona en el seu context comunitari i social, com ara grups religiosos, culturals o ètnics, i que permeten fer front a la 'solitud' de l'individualisme de les societats liberals.

⁵⁵ Com comenta Knoke, tot i que Simmel prenia en consideració grups d'afiliació en termes generals, ell clarament incloïa les moltes associacions formals existents més enllà del nivell del grup primari. Tot i així, centrant-se en el micronivell de les interaccions socials, Simmel tenia poc a dir sobre la forma en què els grups integraven persones en les institucions socials, econòmiques i polítiques més àmplies. (Knoke, 1990: 10).

“Toda persona que forma parte de una asociación se identifica en la actividad que realiza y manifiesta ese sentimiento de pertenencia que es la identidad. Para ello establece distintos tipos de relaciones con sus co-asociados, de afinidad de amistad y de solidaridad (...). En definitiva, la identificación en la acción que se realiza a través de la asociación (identidad) y las relaciones de afinidad y de amistad (sociabilidad) son las que mantienen viva la llama asociativa” (Albert, 2004: 378).

En relació a l'associacionisme immigrant, des d'aquesta perspectiva s'emfatitza el paper de les associacions d'immigrants en l'expressió i recreació d'un sentit de comunitat ètnica. Se les defineix, per tant, com a espais de sociabilitat i de creació de vincles i pràctiques de solidaritat que modelen i reproduïxen formes culturals i identitàries específiques de la població immigrada: *“Estas organizaciones, al igual que las redes migratorias en las que se basan, permiten reconstruir parcialmente una comunidad que si anteriormente se encontraba fijada a un territorio, ahora ha sido dispersada por la experiencia migratoria” (Gadea i Albert, 2011: 13).*

En aquest sentit, les associacions d'immigrants s'entenen com instruments d'adaptació a la societat d'acollida, “refugis psicològics” (Del Olmo, 2003; a Gadea i Albert, 2011) i espais d'intercanvi d'experiències (Lluch, 1999) des dels quals fer front a les situacions de desarrelament i ruptura i aïllament social que comporta l'experiència migratòria (Morell, 2005; Gadea i Albert, 2011). A través de les associacions les persones immigrades també articulen identitats col·lectives (Moya, 2005); és a dir, creen “microclimes culturals” en els quals reorganitzen elements més o menys distorsionats de la seva tradició d'origen, i es generen nous espais des dels quals es negocien i articulen els sentits de les identitats en el context migratori (Gadea i Albert, 2011).

En segon lloc, l'aproximació al camp de l'associacionisme posa l'èmfasi en la seva funció en la **prestació de béns i serveis** (sanitaris, socials i educatius, entre altres) de benestar social.

Aquesta visió es fixa específicament en aquelles formes associatives que constitueixen el Tercer Sector Social, manifestacions diverses de solidaritat secundària (pròpies del voluntariat, a diferència de la solidaritat primària, pròpia de l'àmbit familiar) encaminades a la producció de béns i serveis —sempre sense fi de lucre— diferents dels sistemes de l'Estat o del Mercat (Herrera i Ayuso, 2009: 41). Segons Ariño, aquest és un univers atapeït d'entitats la lògica social de les quals (voluntarietat, llibertat de pertinença, altruisme i donació) les distingeix de les lògiques que operen en les relacions adscriptives, en les relacions de mercat (comunitats d'interessos) i en les relacions amb l'Estat (basades en la coacció formal) (Ariño, 2002: 858).

Aquesta funció de l'associacionisme (i el tercer sector en general) com a proveïdora de serveis és interpretada de dues maneres diferents: d'una banda, algunes veus exalcen la capacitat d'innovació, flexibilitat, proximitat i humanització de la societat civil

autònoma i organitzada, de la qual careixen els grans aparells burocràtics de l'assistència estatal. Es considera que aquestes formes associatives tenen el seu origen i la seva raó de ser tant en el descobriment de noves necessitats com en la resposta a les insuficiències i fracassos dels altres sectors o marcs institucionals a l'hora de gestionar els riscos i proveir serveis (Albert, 2004). Així, Ariño (2002) explica que davant la debilitat de l'Estat del Benestar, la manca d'accés igualitari a les respostes del mercat, i la (suposada) debilitació de la institució familiar en un context creixent d'individualisme, es concep que l'associacionisme respon generant espais comuns de confiança entre persones afectades per algun risc (Ariño, 2002) o necessitat no coberta. Des d'una altra perspectiva, però, es considera que l'eclosió associativa produïda en les últimes dècades del segle XX és també una estratègia de transferència de les responsabilitats de l'Estat en el marc del desmantellament de l'Estat del Benestar cap a la societat civil, de forma que la provisió de béns i serveis de benestar social que anteriorment havien estat gestionats directament des de l'administració pública passen a ser externalitzats per tal d'oferir serveis a un cost menor (Ariño, 2004).

Pel que fa a l'associacionisme immigrant, les associacions creades *per* immigrants o *per a* immigrants també poden tenir tant un component de solidaritat i ajuda mútua, com d'ajuda 'institucionalitzada'. Concretament, moltes associacions d'immigrants tenen un paper important en la gestió de la primera acollida, la regularització i l'accés al mercat de treball de les persones immigrades, així com en la prestació de serveis relacionats amb l'establiment a la comunitat, bé sigui per cobrir un tipus de serveis "desatès", o bé per delegació de l'administració pública (Martín-Pérez, 2004). Així mateix, les associacions d'immigrants en alguns casos també s'organitzen per a la prestació de serveis en el país d'origen, és a dir, en pràctiques de cooperació internacional (co-desenvolupament) amb la finalitat de promoure el desenvolupament social i econòmic de les regions i països d'origen de les persones immigrades (Acebillo i Ostergaard, 2011; Cortés i Sanmartín, 2007).

I en tercer lloc, existeix la **visió política o democràtica** de les associacions, força influenciada per Tocqueville, en una extensa literatura que ressalta una àmplia varietat d'efectes democràtics de l'associacionisme.

Així, diferents corrents de pensament posen l'èmfasi en diferents conseqüències de la participació sobre el funcionament democràtic dels sistemes socials i polítics occidentals. D'una banda, hi ha aquells que posen l'èmfasi en l'**efecte més o menys directe de les associacions sobre les institucions**. Entre aquestes hi trobem el pluralisme polític (el qual posa el centre d'atenció en la presència institucional dels diferents grups socials i la seva capacitat d'influència sobre el poder que permeten les associacions), i la democràtica radical (la qual entén les associacions com agents protagonistes en la promoció de la participació ciutadana, més enllà de la democràcia representativa). I de l'altra banda les perspectives que es centren en els **efectes "cognitius" de**

l'associacionisme, bé directament sobre els seus membres o bé sobre l'esfera pública: el republicanisme cívic (el qual destaca el paper de les associacions en la generació de cultura política i virtuts cíviques); i el neomarxisme (el qual es fixa en l'impacte de les associacions en la dimensió cultural del poder, és a dir, assenyalen el poder del teixit associatiu com a espai de debat i de creació i negociació de visions polítiques sobre el sistema, en la construcció de legitimitat i consensos).

Warren (2001) tracta de recollir aquesta varietat de tradicions teòriques i aproximacions al fenomen de l'associacionisme i els seus impactes sobre la democràcia, per establir una classificació basada en els tipus d'efectes de l'associacionisme: En primer lloc, els "*Developmental effects*". Consisteixen en el desenvolupament (entre els membres de les associacions) de les capacitats i recursos democràtics de la ciutadania, com ara desenvolupar el sentit de l'eficàcia política, proveir informació, desenvolupar habilitats organitzatives o polítiques, o virtuts cíviques. En segon lloc, els "*Public sphere effects*", és a dir, la capacitat d'influència o el poder comunicatiu que capacita el teixit associatiu per a la formació d'opinió pública. Entre aquests efectes, s'hi troba la capacitat de comunicació i deliberació política, i les aportacions simbòliques a les representacions d'allò comú. I finalment, els "*Institutional sphere effects*", o sigui la incidència de les associacions en les institucions a través de les quals es prenen, s'organitzen i s'implementen les decisions col·lectives.

Si les associacions realitzen o no una funció política democratitzadora, però, també és objecte de controvèrsia. D'una banda, alguns autors (com ara Putnam, 1993, 1995, 2000, per exemple, propers al republicanisme cívic) senyalen que qualsevol tipus d'associació, malgrat que no realitzi cap tipus d'activitat amb una orientació política explícita, genera una externalitat positiva sobre la democràcia per la seva capacitat d'infondre confiança i virtuts cíviques entre els seus membres, i fins i tot de forma agregada a tota la comunitat, incloent-hi aquells membres que no hi participen (Jacobs i Tillie, 2004). Aquesta visió, però, és fortament criticada per Morales (2006), la qual destaca el flux fonament empíric de la capacitat de les associacions per generar confiança social, així com l'efecte d'aquesta sobre la participació política. Constata que l'efecte positiu que generen les associacions sobre el desenvolupament d'actituds positives envers l'àmbit públic i de comportaments més participatius dels individus prové només d'aquelles associacions de tipus polític. Des d'una mirada més panoràmica, Ariño també assenjala que les associacions, per se, no són escoles de democràcia, espais de transformació de l'individu en ciutadà, o de definició de les carències, els riscos i les vulnerabilitats en termes socials i polítics (Ariño, 2004: 100). Ariño argumenta que, malgrat es detecta en l'associacionisme de tipus convivencial dues experiències que trascendeixen l'autofinalització de la sociabilitat (la transformació de les preferències de les persones que hi participen, i la presència a l'esfera pública com a "ciutadania vigilant", és a dir, convertir-se en guardians defensors dels drets dels actors implicats davant

l'Administració pública), *“no todo es ciudadanía activa y participativa, ni mucho menos. Las asociaciones pueden ser muros, guetos y refugios frente a la dimensión sociopolítica de la existencia, que, en unos casos reducen lo social a lo moral personal (el alcoholismo) y, en otros sencillamente rechazan la posibilidad del discurso político”* (Ariño, 2004: 105).

Amb tot, la participació associativa de la població immigrada és vista sovint com una forma de contrarestar la situació d'exclusió de l'accés a la ciutadania en la qual es troba la població immigrada. Són vistes com potencials actors o plataformes a través de les quals les persones immigrades poden intervenir en la política i en la vida pública (per mitjà d'altres formes més enllà del sufragi), constituint-se així en possibles instruments d'extensió dels drets de participació política⁵⁶ (De Lucas, 2008, 2009; Vertovec, 1999).

Segons De Lucas (2008), concretament, les associacions d'immigrants poden jugar un paper de mediació amb la societat receptora tot duent a terme activitats de sensibilització de les diferències, de representació del col·lectiu i de reivindicació política, així com promoure canvis de tipus legal en l'administració pública. Navarro i Juaristi (2006, a González i Morales, 2006) descriuen els quatre tipus d'activitats polítiques per mitjà de les quals les associacions d'immigrants poden participar en la política: el contacte amb organitzacions polítiques (partits, sindicats, associacions de defensa dels drets humans, etc); el contacte amb polítics i autoritats (membres de l'administració pública, diputats o consellers, partits polítics, etc.); la participació en organismes de presa de decisions (com ara consells, fòrums, comissions, etc.); i les activitats polítiques pròpiament (dur a terme activitats de lobby tradicional, de protesta mobilitzadora o de confrontació, participació electoral, etc.).

Finalment, més enllà del contacte amb les institucions, les associacions d'immigrants també poden tenir un paper rellevant en la dimensió simbòlica, com per exemple en la

⁵⁶ Segons De Lucas (2008), els drets de participació o d'intervenció en la vida pública, inclouen totes aquelles manifestacions de l'anomenada llibertat positiva o democràtica (De Lucas, 2008): (1) en primer lloc, els tradicionals drets (compresos en una concepció restrictiva dels drets polítics) al sufragi actiu i passiu i l'accés a càrrecs públics; (2) en segon lloc, aquells de naturalesa participativa reconeguts en els textos constitucionals (com ara els drets d'associació, manifestació, reunió, petició, afiliació a partits polítics, lliure sindicació i vaga); (3) en tercer lloc, també els drets relatius a la lliure expressió i informació i les mesures promocionals orientades a facilitar l'accés dels immigrants als mitjans de comunicació i la creació de plataformes d'expressió pròpies; (4) i, finalment, les facultats d'intervenció en òrgans, fòrums, consells consultius i altres dispositius de participació i consulta a través de les quals es canalitzen demandes i recomanacions dels immigrants sobre el disseny i la gestió de programes i polítiques que els afecten.

Aquesta forma àmplia d'entendre la participació política ha generat la proliferació de conceptes com els de la 'integració cívico-política' (González i Morales, 2006), 'ciutadania cívica' (De Lucas, 2009), 'drets de participació' (De Lucas, 2008), o 'noves formes de participació ciutadana' (Font i Blanco, 2003), en la línia de la teorització i experimentació de noves vies de participació política i social encaminades envers un referent de democràcia participativa (Riera, 2005) i la inclusió de la participació de la societat civil en les tasques de govern en el context de governança (Subirats, 2002).

introducció de conceptes dins l'arena política i la generació d'opinió pública (Blanco i Gomà, 2002; Martín Pérez, 2004). Les associacions d'immigrants, a més a més, tenen l'especificitat de, en alguns casos, canalitzar la seva identificació ètnica en un focus de filiació política i de militància. Poden jugar un paper rellevant en la creació de la consciència d' "ètnia per a si" entre la població immigrada (Rex i Beatrice, 1994), a partir dels quals creïn focus alternatius de lleialtat i de base per a l'acció col·lectiva (Rex, 1987, a Garreta, 1998).

Amb tot, en l'estudi del paper de les associacions d'immigrants en la seva integració social un dels aspectes que també ha rebut força atenció és el de l'orientació de les seves activitats, que tractem en el proper apartat.

3.3.2. El territori i el col·lectiu als quals s'orienta l'activitat associativa

El rol que les associacions poden jugar en el procés d'integració de la població immigrada depèn en bona mesura no només del tipus d'activitats que duguin a terme, sinó també de l'orientació de les mateixes (Morell, 2005).

En primer lloc, seguint la classificació de Layton-Henri (1990, a Casey, 1997) i de Morell (2005), és rellevant tenir en compte que les associacions poden dur a terme activitats la finalitat de les quals dirigeixi els beneficis cap al país d'origen, al país de destí o a ambdós. Per exemple, entre les activitats orientades al país d'origen hi podríem trobar els programes d'ajuda al retorn, les activitats d'oposició a polítiques en el país d'origen, o els projectes de co-desenvolupament; mentre que entre les activitats orientades al país de destí s'hi troben la promoció i divulgació dels trets culturals entre la població autòctona, els programes de primera acollida a les persones nouvingudes, o la denúncia de situacions de discriminació (Morell, 2005).

L'explicació sobre el perquè d'aquestes orientacions també és objecte de controvèrsia. D'una banda, alguns autors (Casey, 1997, Morell, 2005, Masanet i Santacreu, 2010) entenen que l'orientació de les activitats al país d'origen o al de destí es deu fonamentalment a l'estabilitat de l'assentament dels grups immigrants a les societats d'acollida, i als seus projectes migratoris. En aquest sentit, comprenen les activitats orientades al país d'origen com una expressió de projectes migratoris transitoris orientats al retorn, mentre que en la mesura que l'assentament en la societat d'acollida deixa de ser temporal i es percep com a definitiu, els interessos de les persones immigrades es modifiquen i passen a enfocar-se cap a la societat d'acollida. D'altra banda, des de la perspectiva transnacional, com ja s'ha presentat en el capítol anterior, es planteja l'activitat associativa orientada a l'origen i al destí com activitats no excloents sinó

complementàries, i independents del temps de residència de les persones immigrades en el país de destí.

En segon lloc, la literatura també distingeix dues grans orientacions en els objectius i les activitats de les organitzacions d'immigrants en base a l'eix d'orientació *intragrup* o *exogrup* (Albert i Gadea, 2009). Segons Albert i Gadea, les associacions amb una orientació intragrup són aquelles que neixen amb la finalitat de proporcionar a les persones immigrades un espai de trobada en el qual realitzar activitats que requereixen d'una certa organització col·lectiva, tot i que també hi podríem incloure qualsevol tipus d'activitat dirigida a la població immigrada, en tant que considerada part de la comunitat o grup. En canvi, les associacions amb una orientació exogrup són aquelles orientades cap a la societat de recepció, com ara la reivindicació de drets polítics i la visibilització de la presència del col·lectiu.

L'orientació intragrup sovint és considerada (des de visions més aviat assimilacionistes), com el reflex de l'"escassa voluntat d'integració" i el "desig d'autoexclusió" per part de la població immigrada (Albert i Gadea, 2009). Des d'aquest punt de vista es considera que per tal que les associacions puguin incidir favorablement en el seu procés d'integració (assimilació) social és necessari evitar la institucionalització d'estructures paral·leles i la guetització de la gestió dels assumptes col·lectius (Garreta i Bernard, 2010).

En definitiva, el subjecte simbòlic o grup social al qual es dirigeixen la participació i l'orientació territorial de les activitats que s'hi desenvolupen, reflecteixen la contribució de la participació associativa a la integració social; més concretament, als diferents tipus d'integració social.

3.4. RESUM DEL CAPÍTOL I APLICACIONS EN LA TESI

En aquesta tesi partim de la idea que per entendre la participació associativa (així com els vincles entre la participació associativa i les xarxes de les persones immigrades, i per tant, la seva integració social) és necessari tenir en compte la complexitat i multiplicitat de funcions que realitzen. Com afirmen Ariño i Llopis (2003: 188), cada tipus d'organització es nodreix de i fomenta subjectes socials i models de ciutadania molt diferents, la contribució de les quals al capital social és ben diversa.

En aquest capítol, després de situar les diferents vessants des d'on es tendeix a estudiar l'associacionisme de la població immigrada i les seves contribucions a la integració social, a banda de la intensitat de la participació de cada individu, i independentment de la composició dels membres de l'associació (ètnica, generalista o especialista), definim

dos eixos pertinents per definir la variabilitat de formes de participació de la població immigrada: el tipus d'associació i la seva orientació.

La classificació de “tipus d'associacions” ha generat una extensa producció científica (per una revisió en major detall de la mateixa, vegeu Morales i Mota, 2006). En aquesta tesi considerem que les diferents aproximacions a la participació associativa que hem presentat es fixen en diferents tipus de funcions i activitats que poden tenir més o menys pes en el si de cada associació. Això ens dona peu a elaborar una classificació de tipus d'associacions segons la naturalesa de la seva “activitat principal”, o d'aquella que li dona més entitat. Concretament, la classificació distingeix entre associacions comunitàries, de serveis i polítiques. Tot i que totes les associacions en major o menor mesura poden realitzar una funció comunitària, de prestació de serveis, i sobretot de tipus política, dins d'aquesta última categoria hi situem aquelles organitzacions que (com les defineixen Ariño i Llopis, 2003) es dediquen a la “defensa de causes” o la defensa i promoció d'un col·lectiu⁵⁷.

Pel que fa a l'orientació de l'activitat associativa, considerem el subjecte simbòlic o grup social al qual es dirigeixen la participació. És a dir, d'una banda, si la participació s'orienta cap a l'intragrup (el grup ètnic o d'origen) o bé cap a l'exogrup (la societat en general o a grups no definits en termes ètnics o d'origen). I de l'altra banda, si s'orienta cap al país d'origen o bé cap al país de destí. Es tracta d'una forma de diferenciar la variabilitat de formes participatives que s'ajusten al que recullen els diferents models explicatius del procés d'integració: l'assimilacionisme, el multiculturalisme i el transnacionalisme.

Amb tot, com també expliquem més detalladament en el capítol metodològic, la classificació del tipus d'associació a partir dels mètodes quantitius que fem en aquesta tesi és força rígida —i degut a les limitacions de l'enquesta amb la qual treballem, també en certa mesura imprecisa—, mentre que la combinació entre la classificació de tipus d'associació amb la mirada (qualitativa) sobre l'orientació de l'associació és el que aportarà més matisos i detalls d'interès per a la investigació que plantegem.

⁵⁷ Vegeu el capítol 6 per un major detall sobre l'operativització d'aquestes categories.

4. LES XARXES PERSONALS I LA PARTICIPACIÓ ASSOCIATIVA

Aquest capítol tanca el bloc de revisió teòrica de la tesi. Concretament, s'hi revisa la literatura que ens permeti entendre i abordar la participació i la diversitat de formes participatives de la població immigrada en l'àmbit associatiu des de la perspectiva relacional del capital social, és a dir, fent ús del cos teòric i empíric elaborat en l'anàlisi de xarxes socials. Aquest capítol concretament aborda la relació bidireccional entre les xarxes socials i la participació associativa social i política.

Es tracten, per tant, dues qüestions: primer, es du a terme una revisió sobre l'efecte de les xarxes socials sobre la participació. Amb aquesta finalitat, en primer lloc s'exposa el tractament atributiu clàssic sobre les causes de la participació associativa, que ens serveix de guia per situar els mecanismes relacionals a través dels quals les xarxes socials tenen un impacte en la participació. Recollint les aportacions de diferents aproximacions (la perspectiva del capital social, la governança i sobretot dels moviments socials), les xarxes socials es presenten com un element rellevant tant com a estructura que proporciona uns recursos i oportunitats per a la participació, com a suport per a la creació i transmissió d'elements cognitius o culturals que fomenten la motivació i donen sentit subjectiu a la participació.

En segon lloc, es duu a terme una revisió de la literatura existent al voltant de l'efecte de la participació associativa sobre les xarxes personals. Existeix un cert acord sobre el fet que les associacions són un àmbit de socialització amb la comunitat local que constitueix una font de recursos relacionals. Es presenta el debat, però, sobre el tipus de desenvolupament de les xarxes que es fomenta en aquests entorns.

4.1. LES XARXES COM A FACTOR D'IMPULS PER A LA PARTICIPACIÓ

La qüestió de què és el que porta a la participació en associacions (en termes generals) ha estat treballada extensament sobretot des de la ciència política⁵⁸ i els estudis sobre moviments socials, tot i que ambdós tradicionalment s'han desenvolupat de forma paral·lela, sense massa punts en contacte (Morales, 2006). La literatura científica que ha estudiat específicament el vincle entre les xarxes i la participació prové majoritàriament dels estudis dels moviments socials, tot i que també hi han fet contribucions interessants en altres àmbits de les ciències socials, a cavall entre la sociologia i la ciència política: els estudis del capital social i de la governança. Partint d'aquestes aportacions farem una relectura dels postulats clàssics de la ciència política sobre què és el que porta a la participació associativa.

4.1.1. Enfocaments generals des d'on s'ha tractat la vinculació entre xarxes i participació

La relació entre les xarxes i la participació, com hem comentat, s'ha tractat especialment des dels estudis sobre moviments socials, del capital social i de la governança. Cadascuna d'aquestes aproximacions parteix d'una concepció diferent sobre la participació, la qual cosa repercuteix i es plasma en com entenen el seu vincle amb les xarxes. Convé, doncs, abans d'abordar aquest vincle, presentar i situar les aportacions fetes a l'estudi de la participació des d'aquests tres àmbits, i veure de quina manera s'adaptin a l'objecte d'estudi que abordem en aquesta tesi.

4.1.1.1. *La participació des de l'òptica del capital social*

Els fonaments, les principals premisses i la multiplicitat de formes d'entendre el concepte en la literatura sobre capital social ja han estat introduïts anteriorment. D'una banda, des de la teoria dels camps i capitals, Bourdieu aporta idees pertinents sobre el vincle entre xarxes i participació. La seva forma d'entendre el capital social permet concebre les xarxes de relació interpersonal com un recurs més que, igual que el capital econòmic, cultural i simbòlic, els actors posen en joc en la seva acció en els diferents camps socials. Crossley (2002), per exemple, recull aquesta premissa i assenyala el paper que el capital social pot jugar en el "camp polític", el qual, entès de forma àmplia,

⁵⁸ Especialment aquelles en les quals es produeix algun tipus d'activitat política —que segons Verba, Schlozman i Brady (1995) inclouen activitats tipus contactar amb polítics, treballar o donar diners en campanyes polítiques o votar, però també participar en protestes o fer voluntariat en la comunitat local.

incorpora la política dels moviments socials⁵⁹ (Crossley, 2002: 181) —i podríem afegir també la política (la “petita política”, comunitària i quotidiana) que es produeix en el camp associatiu.

El camp participatiu, però, ha centrat poc l’atenció de la perspectiva relacional del capital social. En canvi, és el que pren el protagonisme en la perspectiva comunitària, centrada en la participació social o cívica (l’*engagement*). Com ja hem introduït en el primer capítol, la perspectiva comunitària de Putnam posa èmfasi en els espais i formes d’acció col·lectiva com a expressió i contribució a la generació del capital social. En aquest marc, les xarxes prenen importància al considerar que el capital social és una font de confiança, és a dir, que els vincles i les relacions cara a cara tenen la capacitat de generar confiança tant interpersonal com en les institucions (Putnam, 1993, 2000). No obstant, la noció de capital social barreja una amalgama conceptual que dificulta que es posi de manifest el seu component relacional. Per tant, no s’observa directament les xarxes, sinó *proxis* de les mateixes com ara la pertinença a associacions (González-Bailón, 2006).

4.1.1.2. La participació des de la perspectiva de la governança

Des de la ciència política, la literatura que prenem en consideració sobre la vinculació entre xarxes i participació es centra en l’estudi de les noves formes d’articulació de la participació en l’àmbit de l’Estat, nascudes arrel de les transformacions en les formes de govern. Segons aquesta escola, un dels canvis més rellevants que han donat forma a la manera en què es produeix la participació es troba en la manera d’entendre l’Estat i la seva relació amb les institucions i organitzacions de la societat civil i el mercat. L’Estat com a ens jeràrquic i centralitzat que planifica i implementa les polítiques públiques ha donat pas a una concepció del mateix com una institució directiva que treballa de forma col·laborativa amb una multiplicitat d’actors, tot difuminant les fronteres entre sector públic i privat (Stoker, 2002)⁶⁰.

⁵⁹ Traducció de “*movement politics*”.

⁶⁰ Aquest model de govern té els seus orígens en la desregulació de les activitats governamentals en pro de les organitzacions privades iniciada amb els governs conservadors americans i anglesos i promoguda i estesa pel Banc Mundial als anys vuitanta (Ruhanen et al., 2010). Rere la lògica neoliberal, i amb un discurs que exaltava tant l’eficiència com la transparència d’aquest nou model, la implementació d’aquest es dirigia al desmantellament de la burocràcia de l’Estat. D’altra banda, les pressions per a la descentralització de l’Estat i la cessió de competències a diferents nivells (tant a l’àmbit supra-estatal com infra-estatal) també ha incrementat la multiplicitat d’actors intervinents en l’activitat pública (Mayordomo, 2011). Alguns autors assenyalen que aquesta forma de gestió de la política pública també constitueix una oportunitat per a la innovació i aprofundiment democràtic (Ibarra et al., 2002), a través del “*liderazgo público abierto y articulado al pluralismo participativo*” (Ibarra et al., 2002: 113), i la promoció de la gestió col·lectiva dels assumptes d’una comunitat política en un procés en el qual es

Concretament, la governança és una forma de govern en la qual es reconeix i es gestiona la presència d'una multiplicitat d'actors vinculats entre si en els processos de presa de decisions i la implementació de serveis públics (Subirats *et al.*, 2009). La governança, per tant, comprèn les lògiques i pràctiques d'interdependència que s'estableixen entre els actors dins i entre els diferents nivells de govern (govern multinivell). Es tracta d'actors heterogenis, que poden incloure des d'agències governamentals, organitzacions socials, moviments col·lectius, comunitats epistèmiques, associacions d'interessos, empresaris, experts, ciutadans individuals fins a coalicions inestables de partits i organismes de la societat civil (Luna i Velasco, 2009: 1).

L'èmfasi en l'articulació i gestió de les interdependències entre els diferents actors involucrats en les polítiques públiques, des d'un punt de vista institucional, posa l'atenció en la *xarxa* a través de la qual s'articulen les polítiques. Així, el concepte de governança guarda relació amb l'enfoc de les *policy networks* (xarxes de política pública), el qual, emfatitzant la naturalesa plural i interactiva de les polítiques públiques, assenyalava que les decisions polítiques quotidianes es prenen en xarxes específiques d'actors produïdes en diferents àmbits de la política pública (Subirats *et al.*, 2002). El model de la governança, doncs, incorpora aquesta xarxa (formada per tot tipus d'institucions i organitzacions, públiques, privades i del tercer sector) com un element amb el qual es treballa des de la política pública.

Tot i que des dels estudis sobre la governança es tendeix a posar l'atenció en les xarxes organitzatives i les institucions més que en les xarxes personals i la participació dels individus, en la tesi ens serveix per ubicar les dinàmiques i les formes de govern que intervenen en la participació de les persones que formen part de les organitzacions.

4.1.1.3. La participació des de l'estudi dels moviments socials

La literatura sobre moviments socials avarca un extens camp d'estudi, que s'estén des de l'estudi de la cultura i les identitats fins al poder, el canvi social i la història política. La part d'aquest camp d'estudi que més ens interessa en aquesta recerca és la que es fixa en les formes de participació, independents de les institucions de l'Estat o l'administració i dels seus canals formals de participació política.

El diàleg del *background* de l'estudi dels moviments socials amb el paradigma de les xarxes socials és extens, profund i variat. Recull, en funció de l'escola de pensament des de la qual es treballen, tant les diferents aproximacions i usos del concepte de xarxes socials com les adaptacions des dels diferents enfocs a l'estudi dels moviments socials.

pretén involucrar als ciutadans i als diferents actors (*stakeholders*) en els processos de presa de decisions (Subirats *et al.*, 2009).

La introducció de la perspectiva relacional en l'estudi dels moviments socials, en primer lloc, assenyala que les xarxes estructuren i defineixen els moviments polítics socials i les formes i fronteres de la seva acció, el seu camp de suport, els seus límits, membres, àrea d'influència, etc.; és a dir, que les xarxes socials no només permeten recrear el 'mapa' dels moviments, sinó que són un element intrínsec en la seva definició (Della Porta i Diani, 1999 a Crossley 2002; Crossley 2007; Diani, 1995, 2004). En el camp d'estudi dels moviments socials, a més a més, s'ha fet un exercici de reinterpretació dels útils analítics o mecanismes "tradicionals" dels estudis de moviments socials (la identificació d'oportunitats i amenaces, les estructures de mobilització, els processos d'emmarcament (*frames*), els repertoris de la política contenciosa, etc.), per posar-hi en primer pla el paper que hi juguen les xarxes. El fet que la perspectiva relacional hagi penetrat dins el propi camp és el que fa que cadascuna de les tradicions teòriques dels moviments socials tingui una explicació diferent sobre la constitució de les xarxes socials i el seu paper en els moviments socials.

Seguint l'explicació de Crossley (2002), que recull l'estructura de les diferents corrents de desenvolupament teòric que s'han desenvolupat en el pensament sociològic dels moviments socials, es poden trobar quatre grans tradicions. La classificació "clàssica" parteix de distingir-les entre elles, a grans trets, segons l'origen del seu desenvolupament (a Europa o a Nord-Amèrica), i segons el moment en què neixen (abans o a partir dels anys setanta). Segons Crossley (2002), la tradició europea té les arrels en el corrent marxista i hegel·lià de la filosofia de la història, mentre que la tradició americana ha adoptat un caire més empíric o empiricista. També es poden distingir les dues tradicions considerant que l'americana es centra en el 'com' de l'emergència dels moviments socials (aprofundint en les condicions que permeten i faciliten la mobilització)⁶¹, mentre que l'enfoc europeu es centra en el 'perquè', la qual cosa els connecta amb un estudi més general sobre els problemes i tensions socials⁶².

⁶¹ En la tradició americana, Park, Blumer i Smelser inicien l'estudi dels moviments socials des de l'interaccionisme simbòlic, i consideren els moviments socials com expressions de comportament col·lectiu (tals com la massa, els furors o les modes). No es fixen en el seu aspecte polític, sinó que l'entenen més aviat com accions emergents i extrainstitucionals; respostes irracionals (emocionals) d'histeria col·lectiva a situacions de dificultat, privacions o tensions. Alguns elements interaccionistes d'aquest corrent s'han recuperat i incorporat en models d'anàlisi posteriors, com per exemple, segons Laraña (1999), en la teoria dels marcs de l'acció col·lectiva (*frames*) —la qual fa explícita la influència de les arrels teòriques i supòsits de l'interaccionisme simbòlic—, i també de forma més latent en les teories centrades en la construcció de les identitats col·lectives. Als anys seixanta i setanta la nova generació d'analistes dels moviments socials —de l'escola de la mobilització de recursos, Oberschall (1973), Tilly (1978) o Zald i McCarthy (1987)— trenquen amb aquesta concepció dels moviments. Desenvolupen una visió dels agents socials des de la teoria de l'acció racional, i consideren que l'estructura de les xarxes de relacions socials guia els seus anàlisis de balanços de costos, recompenses i incentius, de manera que proveeixen als agents les motivacions per involucrar-se en una lluita social o política. El desenvolupament d'aquesta teoria desemboca als ans vuitanta en el model del 'procés polític'. Aquest model pren en consideració també la forma en què els processos i sistemes polítics creen una estructura d'oportunitats polítiques, però posen l'accent en el fet que els actors tendiran a actuar quan les

Taula 4. Classificació de les tradicions d'anàlisi dels moviments socials

	EUA	Europa
Pre-70'	Comportament col·lectiu	Marxisme
1970 en endavant	Mobilització de recursos / Procés polític	Nous moviments socials

Font: elaboració pròpia a partir de Crossley (2002: 10).

Tot i que al llarg del capítol situem els arguments d'autors concrets, seguint a Diani (1995), podem establir genèricament que des de les teories de la mobilització de recursos s'entén que les xarxes que creen els moviments són bàsicament el producte de les decisions preses pels individus i organitzacions, fruit d'un càlcul instrumental, que reflecteixen l'interès dels actors per situar els seus escassos recursos de la forma més efectiva i racional possible⁶³. En canvi, des de les aportacions de l'escola dels nous moviments socials, al posar en relleu que els moviments socials són instàncies de producció de significats, la interacció social, per alguns autors (com ara Melucci, 1989) pren importància com a espai de circulació de significats, on s'elaboren les cultures polítiques, identitats i solidaritats, i on s'atribueix a les pràctiques polítiques i culturals un significat compartit, al mateix temps que les seves formes i fronteres es consideren un resultat o expressió de la identitat col·lectiva que sustenta els moviments. Finalment, també es poden considerar les xarxes (tot i que especialment les xarxes inter-

oportunitats per fer-ho siguin majors. Els màxims exponents d'aquest corrent són Tilly (1978) McAdam (1982) i Tarrow (1998).

⁶² Els debats en la literatura europea tradicionalment s'han centrat en el tipus de societat i l'estructura constituent en la qual emergeixen els moviments, així com en el paper històric dels moviments, rere la consideració de que cada societat té uns conflictes o contradiccions claus que generen uns moviments socials particulars. La diferència que suposa el corrent dels nous moviments socials (anomenats així aquells que neixen en les societats occidentals als anys seixanta, com ara el moviment pacifista, ecologista, dels drets dels animals, etc.) respecte l'anterior és que, tot i ser fruit dels debats amb i sobre Marx, rebutgen la prioritat de la lluita de classes com a agents de canvi social i línies d'estructuració de l'ordre social, i busquen identificar els conflictes, tensions i lluites (i pertinents moviments) centrals del que consideren una nova era que ha superat el model de societat capitalista i de relacions laborals suggerit per Marx. Dins aquesta tradició s'hi troben autors com ara Touraine (1981), Offe (1990), Melucci (1986, 1996) o Habermas (1987). A més a més, l'enfoc dels nous moviments socials genèricament, a diferència tant de les teories més marxistes com de les de la mobilització de recursos i del procés polític, posen el focus d'interès en els elements més culturals i identitaris dels moviments que en permeten el naixement així com que el constitueixen (Crossley, 2002:152).

⁶³ Des de la tradició europea es segueix criticant l'escola americana per la consideració de la participació com una estratègia de maximització dels beneficis, així com per la seva dèbil forma d'introduir l'"estructura" en la forma d'entendre l'acció (a través de la consideració de les xarxes i de l'EOP). Com comenta Crossley, per exemple, "*it is my contention that they entail a very thin notion of 'structure' and that they fail to connect with broader and wider conceptions of the structure of society*" (Crossley, 2002: 14). Tot i així, actualment existeix un major diàleg entre ambdues tradicions, de forma que, per exemple, en el corrent americà cada cop es tenen més en compte la cultura, la identitat i les emocions per explicar l'emergència dels moviments socials, i en la pràctica en moltes recerques es produeix una barreja o sincretisme en el posicionament dels autors entre aquestes escoles.

organitzatives, més que les xarxes interpersonals) com el resultat de les oportunitats polítiques existents en un territori; o com una expressió dels conflictes socials contemporanis que donen lloc a la participació.

Amb tot, gràcies a la profunditat i varietat de perspectives i escoles des de les quals s'ha tractat el paper de les xarxes en la participació, recollim una multitud de mecanismes d'interès subjacents en el vincle entre xarxes i participació que tractarem d'incorporar en el model d'anàlisi propi d'aquesta tesi, i que es presenten en els propers apartats de forma més detallada.

4.1.2. Factors que impulsen la participació

En la ciència política, els treballs de Verba, en col·laboració amb altres autors (Almond i Verba, 1963; Verba i Nie, 1972; Verba, Schlozman i Brady, 1995) són un punt de referència clau dels estudis sobre les causes de la participació. Aquests autors, part del corrent conductivista (*behavioralista*) nord-americà, són els primers en realitzar una anàlisi sistemàtica sobre les causes de la participació i, específicament, de la no participació, tenint en compte la relació entre la possessió de recursos socials, econòmics i cognitius, i la participació en la vida política i social (Morales, 2006). Concretament, en el seu model del voluntarisme cívic, estableixen que els factors explicatius de la participació són tres: els recursos, les oportunitats i les motivacions. En aquest capítol seguirem aquest model com a estructura de referència, però l'exposarem, al temps que en farem una relectura o una ampliació per incorporar aquells mecanismes relacionals que impulsen a la participació i per adaptar-lo a l'àmbit de la participació associativa. Concretament, aportem elements de les tres altres perspectives anunciades anteriorment (capital social relacional, governança i moviments socials) des de les quals s'ha treballat més en consonància amb la perspectiva relacional.

L'aportació de les xarxes socials es pot entendre o identificar des de diferents punts de vista, en funció dels elements de les xarxes que prenguem en consideració. Concretament, es poden distingir els efectes de les xarxes segons si es fixen en les propietats de les mateixes relacionades amb la seva estructura (i per tant, les seves propietats formals), o bé en els continguts –concretament, continguts culturals i cognitius– que hi circulen i s'hi produeixen., Tot i que generalment es considerin de forma separada, ambdós tipus d'efectes són components del mateix fenomen social, per la qual cosa es troben fortament interrelacionats. Com assenyala Broadbendt (2003), precisament la perspectiva de les xarxes socials permet tenir-les les dues en compte a la vegada i integrar-les en una sola anàlisi. En la tesi es tracten analíticament per separat per tal de facilitar-ne l'exposició i la comprensió, però s'integren en la mateixa recerca per explicar els mateixos tipus de xarxa. Amb tot, els elements relacionats amb els

recursos i les oportunitats acostumen a explicar-se des de la vessant formal o estructural de les xarxes, mentre que el que fa referència a les motivacions i a la producció subjectiva de sentit en general, des de la vessant dels continguts cognitius i culturals que hi circulen i s'hi produeixen.

4.1.2.1. Recursos

4.1.2.1.1. Aproximació atributiva

Recursos provinents de la posició o estatus dels individus en l'estructura social

El primer factor que es destaca en el model de Verba (Almond i Verba, 1963; Verba i Nie, 1972; Verba, Schlozman i Brady, 1995) són els recursos dels quals disposen els individus. Aquest element, tal com explica San Martín, s'ha treballat extensament en la literatura. Hi ha una coincidència gairebé unànime que les desigualtats socials acaben transformant-se en desigualtat en la participació en l'àmbit públic i polític. És a dir, que aquells ciutadans amb un major nivell de recursos i ubicats, per tant, en llocs més privilegiats de l'estructura social, són els qui tendeixen a participar més (San Martín, 2009: 120)⁶⁴.

La tesi implícita en aquesta aproximació és que els rols de gènere, l'assoliment de nivells educatius diferents, el tipus de treball i els conseqüents recursos econòmics, l'edat i el moment del cicle vital generen desigualtat en recursos finits, econòmics, de temps lliure o d'ús personal. Aquests recursos tenen un rol facilitador de l'activisme i, per tant, condicionen la participació política o comunitària dels individus (San Martín, 2009: 122).

La lògica subjacent a aquestes explicacions és que els ingressos (especialment importants per a determinar la contribució econòmica a les associacions), el temps lliure (rellevant per a la participació activa) i l'educació (la qual incrementa les habilitats cíviques i redueix els costos d'informació necessaris per participar) influeixen en l'estructura de costos de l'acció social i política i, per tant, "discrimina" la capacitat de participació dels ciutadans (Morales, 2006:22). Amb tot, els esquemes d'explicació basats en

⁶⁴ Aquest fenomen també es produeix a Espanya i a Catalunya, tot i la tradicional força i organització vinculada a la lluita obrera. Concretament, com demostren Morales, Mota i Pérez-Nievas (2006), a Espanya la propensió a col·laborar amb organitzacions voluntàries de qualsevol tipus és major entre els individus amb ocupacions corresponents a la que ells anomenen "classe de servei" (professionals, càrrecs gerencials i d'administració), seguits pels grups de treballadors no manuals i els estudiants, mentre que els percentatges més baixos de pertinença associativa es troben entre les persones dedicades a les tasques de la llar, els sectors de treballadors manuals qualificats, les persones aturades i els grups de treballadors manuals no qualificats. Així, les noves classes mitjanes són les que tenen una major participació associativa en qualsevol de les formes de mesurar-ho (participació en alguna associació, nombre d'associacions amb les quals col·labora, grau d'implicació, i participació en qualsevol dels tipus d'associacions —recreatives, d'orientació social, de serveis col·lectius o politico-institucionals), mentre que els treballadors manuals no responen a l'expectativa d'alta afiliació organitzativa associada al moviment obrer tradicional (Morales, Mota i Pérez-Nievas, 2006: 162).

l'estructura de costos i beneficis sovint obvien aquells elements identitaris relatius a la creació de lligams i sentiments de pertinença que, donada la funció comunitària de les associacions expressives i solidàries, porten també a la participació en associacions.

Les diferències de gènere existents en la participació associativa –l'anomenat “gender gap” (Milbrath 1965; Babchuck i Booth 1969; Parry, Moyser i Day 1992; a San Martín, 2009: 127)– s'atribueixen a la tradicional divisió sexual del treball i la relegació de les dones en l'àmbit privat, que reforça la consideració de la participació pública com una activitat pròpiament masculina. Morales (2006: 156) assenyala que aquestes diferències es produeixen especialment en l'àmbit de l'associacionisme de tipus polític, sobretot quan es tracta de grups polítics de tipus tradicional (i no formes participatives properes a les dels anomenats ‘nous’ moviments socials), i de forma més acusada en els països del sud d'Europa⁶⁵. L'efecte del gènere sobre la participació, a més a més, interacciona amb el de l'origen i amb els rols de gènere específics de cada cultura o societat (Aleksynska, 2008, a Vogel i Leipretch, 2008). Així, per exemple, Wu i Wang (2007) expliquen les diferents trajectòries participatives d'homes i dones de la comunitat xinesa a diverses ciutats d'Itàlia, Irlanda, Bèlgica i el Regne Unit en funció dels rols de gènere tradicionals xinesos, en què els homes tenen un rol més actiu en l'esfera pública ‘oficial’, mentre que les dones, tot i que puguin arribar a exercir rols “inusuals” segons les tradicions del país d'origen, tendeixen a participar, especialment en l'inici, en activitats relacionades amb els rols materns. Finalment, altres autors també fan referència a les diferències en recursos (monetaris o educatius) per explicar les diferències de gènere en la participació (Schlozman *et al.*, 1994:984, a Vogel i Triandafyllidou, 2005).

Recursos de naturalesa psicosocial

Els recursos de caire psicosocial també són tinguts en compte per altres autors. Per exemple Kasic (2007), subratlla i distingeix, a més dels recursos materials o socials, diferents tipus de recursos personals que entren en joc a l'hora de definir les formes de participació. D'una banda, les capacitats o destresa per l'acció social (Funes, 2006) o les competències facilitadores de l'activisme –entre les quals, segons Vogel i Leipretch (2007) en el cas de la població immigrada no només s'hi troba l'educació i les habilitats comunicatives, sinó també el coneixement de l'idioma de la societat receptora i les habilitats, bagatge i saber fer provinents de l'anterior experiència participativa en el país d'origen. D'altra banda, les explicacions sobre la participació donades des de la psicologia inclouen les característiques psico-socials com a factor explicatiu de la participació. Així, tendeixen a emfatitzar la importància de factors de personalitat, com ara les disposicions prosocials (com l'empatia i la extraversió), el raonament moral, l'autoestima o el control (Bekkers, 2004).

⁶⁵ A Espanya, concretament, la propensió a associar-se en grups polítics és dues vegades major la dels homes que la de les dones (Morales, 2006).

4.1.2.1.2. Aproximació relacional

Les xarxes com a recurs organitzatiu

La rellevància de les xarxes com a recurs organitzatiu ha estat apuntada des de diferents escoles de pensament. En primer lloc, i de forma especialment rellevant, s'ha fet des del corrent de la mobilització de recursos de la literatura de moviments socials, que entén les xarxes com “estructures de mobilització” (McAdam, 1982) o formes d'organització, tant formals com informals, que permeten l'emergència de l'acció col·lectiva. Com McAdam comenta:

“By mobilizing structures I mean those collective vehicles, informal as well as formal, through which people mobilize and engage in collective action. This focus on the meso-level groups, organizations, and informal networks that comprise the collective building blocks of social movements. (...) It is the organizational vehicles available to the group at the time the opportunity presents itself that condition its ability to exploit the new opening. In the absence of such vehicles, the group is apt to lack the capacity to act even when afforded the opportunity to do so” (McAdam, 1999: ix)

En segon lloc també existeix una visió de les xarxes que emfatitza la capacitat dels grups socials més desafavorits per a fer emergir i fer valer el seu poder ‘latent’, i així organitzar-se en l'acció col·lectiva. Des de la psicologia social s'ha desenvolupat extensament el concepte de la potenciació comunitària o ‘empowerment’, és a dir, “*procesos dinámicos de adquisición de recursos, poder o influencia*” (Maya-Jariego, 2004: 11), en els quals la construcció i enfortiment de vincles, el “networking” i la creació de coalicions, tot i no ser una condició suficient, hi juguen un paper destacat. S'assenyala, des d'aquesta visió, que a través de la coordinació d'interaccions entre diferents subjectes o organitzacions d'una comunitat es poden activar processos interns d'enfortiment comunitari (Bonet, 2006).

Concretament, la idea de les xarxes com a estructures de mobilització es plasma en dues funcions (relacionades entre sí) que poden jugar les xarxes en la participació. En primer lloc, les xarxes són enteses com a elements que estructurin la participació, en el sentit d'establir-ne el context i les bases en les quals es pot produir. Un exemple d'aquest efecte, és el que McAdam (1988) exposa en l'estudi de l'experiència del “Freedom Summer” (l'estudi d'una ‘estada’ o camp de treball en el qual es va convidar a un miler de joves blancs del nord del país a passar l'estiu a Mississipi per treballar en la lluita pels drets civils als Estats Units als inicis dels anys seixanta). Segons l'autor, els forts vincles que es van establir entre els participants en aquesta acció van possibilitar i impulsar el sorgiment i desenvolupament de varis moviments socials contestataris en els anys posteriors (el moviment feminista més radical, el moviment pacifista, o el moviment ecologista, per exemple). És a dir, van crear una xarxa d'activistes al llarg del país que

va permetre organitzar altres experiències, activitats i grups de forma col·lectiva. El que es desprèn de l'estudi sobre les trajectòries participatives d'aquests joves, segons McAdam, és que l'activisme no depèn només de l'idealisme i de què la gent tingui una actitud positiva envers l'activisme, sinó de que existeixin organitzacions formals i informals que estructurin i sostinguin l'acció col·lectiva (McAdam, 1988: 237).

Així, les xarxes permeten la creació i organització de la dimensió col·lectiva de l'acció: grups coordinats, amb canals de comunicació, organització del treball, etc. Aquesta, doncs no es produeix espontàniament quan pot ser útil, sinó que requereix una organització que emergeixi gradualment en una vida col·lectiva: *“Collective action is more likely, therefore, when individuals are already collectivised and these properties already exist”* (Crossley, 2007: 230). És a dir, si no existeixen denses xarxes socials, *“the aggrieved population is capable of little more than short term, localized, ephemeral outbursts and movements of protest such as riots”* (Oberschall, 1973: 119, a McAdam, 1988: 44). Per tant, observar la vessant relacional de la participació ens permet copsar com l'acció col·lectiva no es produeix (només) per la suma d'accions individuals atomitzades, sinó en un col·lectiu entrellaçat⁶⁶.

En segon lloc, les xarxes socials permeten la mobilització de recursos col·lectius concrets, com ara espais de treball i d'intercanvi, diners o fins i tot lideratges: *“collective action usually requires the mobilisation of resources other than social capital, which are also more likely to be possessed by collectives than by individuals”* (Crossley, 2007:230). Un dels exemples més clars d'aquesta funció de les xarxes es troba en l'obra de McAdam (1982), la qual descriu, en el marc del seu model de procés polític, la importància de les xarxes socials (tant les xarxes interpersonals com l'entramat institucional) creades en les esglésies i escoles negres. És en aquestes xarxes on es va gestar l'emergència de la 'insurgència negra' i el moviment pels drets civils als Estats Units, gràcies a la seva capacitat d'aportar, a més de membres (el que es presenta en la literatura com a 'reclutament en bloc'), també líders, canals de comunicació, i altres recursos disponibles per a l'activitat de protesta.

⁶⁶ La qual cosa apunta a que el potencial organitzatiu d'una xarxa no és lineal sinó exponencial, doncs l'estructura organitzativa generada en ella va més enllà de la suma additiva de la capacitat participativa de cada membre.

Les xarxes com a mecanisme d'accés als espais d'acció i de poder⁶⁷

Finalment, des de la concepció del capital social com un recurs apropiable pels individus i grups (en comptes d'un element benèfic de forma homogènia per al conjunt de la població d'un territori o comunitat), i en connexió amb la literatura de la governança, es posa èmfasi en la importància de les xarxes i el capital social per permetre l'accés i als espais de treball en xarxa.

Tenint en compte les desigualtats de poder existents entre els diferents agents que interactuen en el *policy making*, la desigual capacitat per generar una xarxa de contactes en el nivell organitzatiu i comunitari situa els actors en diferents posicions en la xarxa de governança. Aquest desequilibri genera desigualtats substancials en l'acció social i política que es produeix en aquest escenari. Com afirma Stoker (2002), *“los pobres en redes de trabajo juegan con una gran desventaja a la hora de participar en el nuevo ámbito del gobierno local. Aquellos que carezcan del acceso al capital social –redes de información, monopolios y normas– se pueden quedar al margen de la nueva política y las formas de producción social”*.

De forma semblant, des de la literatura de moviments socials, el corrent teòric de la mobilització de recursos introdueix i treballa la idea de la rellevància dels vincles amb les elits i grups de poder, trencant també amb la visió pluralista del poder implícita en corrents anteriors com la del comportament col·lectiu. Com comenta Crossley: *“[Resource Mobilization theory] recognizes the existence of political elites and the necessity which this generates for powerless groups to pursue their political interests outside the mainstream political channels and institutions”* (Crossley, 2002: 113). Així, d'alguna manera, les xarxes es presenten com un recurs i una forma d'accés a quotes de poder més elevades, que permeten la consecució dels possibles objectius 'polítics' perseguits des de la participació.

En general, doncs, la característica essencial de les xarxes com a recurs organitzatiu és que permeten l'emergència de la participació en un col·lectiu preexistent, és a dir, la transformació “interna” de les dinàmiques participatives, i la consolidació de les iniciatives en accions concretes.

⁶⁷ Hem classificat aquesta funció de les xarxes en l'apartat de “recursos”, malgrat que es troba a mig camí entre els recursos i les oportunitats. Posar èmfasi en la capacitat dels actors de generar una xarxa de contactes per proveir-se d'una major capacitat d'acció clarament es pot interpretar com un recurs. No obstant, si es pensa en la xarxa de la governança com una xarxa promoguda per l'administració pública i es considera la capacitat d'accedir als espais de presa de decisions com un element condicionat a la voluntat política de l'administració d'establir fórmules i canals a través dels quals les associacions puguin ser interlocutores, es pot interpretar l'accés als espais d'acció i poder com part de les oportunitats que proveeixen les xarxes.

4.1.2.2. Oportunitats

4.1.2.2.1. Aproximació atributiva

L'estructura d'oportunitats

En diàleg o sota la influència de la tradició d'estudi dels moviments socials, des de la ciència política alguns autors també han tendit a introduir el context social i polític més ampli per a explicar perquè es produeix la participació associativa (Morales, 2006).

En primer lloc, l'estructura d'oportunitats polítiques (Tarrow, 1998) o macrocontext (Morales, 2006) té a veure amb les configuracions institucionals i regles del joc que determinen els canals i les oportunitats reals que el sistema polític ofereix a la ciutadania per participar. L'estructura d'oportunitats polítiques (EOP), segons Koopmans (2004: 451), té una vessant institucional, relacionada amb l'estructura del sistema polític i la composició del poder en el sistema partidista, i una vessant discursiva, que inclou les nocions establertes sobre qui i què es considera raonable i legítim⁶⁸. Seguint a Koopmans (2004), a més, en el cas de la participació de la població immigrada, l'EOP es constitueix de dues dimensions: la primera té a veure amb els drets individuals de les persones immigrades, o la capacitat d'accedir a la ciutadania en igualtat de condicions (la qual cosa fa referència a la obtenció de permisos, procediments per a l'adquisició de la nacionalitat, dret a vot, etc.)⁶⁹. I la segona és relativa a drets col·lectius o grupals, és a dir, als requeriments culturals (assimilacionistes o no) per a l'accés a la comunitat, que es plasmen en l'àmbit educatiu, de les pràctiques religioses i en els mitjans de comunicació.

El concepte d'estructura d'oportunitats polítiques és reformulat i ampliat per alguns investigadors per emprar altres conceptes com el d'"estructura d'oportunitats socials" Vogel i Triandafyllidou (2005). Amb aquest concepte els autors intenten tenir en compte un major ventall d'elements que influeixen en les oportunitats de participació de les persones immigrades, com ara el marc legal migratori, l'estructura institucional de les associacions d'immigrants, o els discursos públics i privats sobre l'activisme i les associacions d'immigrants. De la mateixa manera, Morales (2006) empra el concepte d'"estructura d'oportunitats locals", amb el qual, a més de tenir en compte la translació de l'estructura d'oportunitats polítiques locals⁷⁰, inclou en l'estudi de la participació qüestions com els mecanismes de participació i de foment de l'associacionisme, la mida i

⁶⁸ Segons Mathieu (2004: 68) aquesta idea sorgeix a Koopmans i Statham (2000) per mitjà de la reformulació de la teoria dels processos d'emmarcament, que els incorpora com a part de l'EOP.

⁶⁹ Alguns autors, com Vogel i Triandafyllidou (2005), consideren l'estatus legal entre els recursos individuals que influeixen en la participació associativa.

⁷⁰ Per veure un debat sobre la importància d'aquestes respecte les estatals, veure Koopmans, (2004).

característiques de les comunitats ètniques i els patrons històrics o tradició associativa. També la mida dels municipis és una qüestió tinguda en compte per explicar el perquè de la participació en associacions. No existeix, però, un consens sobre el seu efecte sobre la participació (San Martín, 2009)⁷¹, el qual cal tenir en compte conjuntament amb l'estructura d'oportunitats polítiques existents en cada territori (Morales, 2006).

4.1.2.2.2. Aproximació relacional

D'altra banda, les xarxes introdueixen el que Morales (2006) anomena el microcontext (les xarxes personals) i el meso-context (les xarxes associatives) que ofereixen oportunitats de participació. Segons l'autora, introduir l'element de les xarxes, igual que en el cas de tenir en compte l'EOP, implica introduir en el marc analític el context relacional en el qual els ciutadans prenen les seves decisions de participació, la qual cosa permet superar la visió voluntarista i individualista de la participació. Seguint a Morales, l'enfocament racionalista planteja la situació d'unir-se a un grup com un acte intencional dels individus, en el qual aquests 'busquen' una organització a la qual unir-se. Les seves diferències respecte l'enfocament sociològic (relacional), que té en consideració que el procés que porta a l'associacionisme està ple de casualitats i inèrcies relacionades amb el context en el qual els individus actuen i prenen decisions (Rothenberg, a Morales, 2006: 39), ens permeten identificar, un cop més, l'aportació específica de la perspectiva relacional. En definitiva, aquesta perspectiva repta les explicacions psicològiques i racionals-instrumentals basades en la personalitat o les actituds per complementar-les amb una "fonamentació microestructural" basada en les xarxes (Kitts, 2000).

Les xarxes com a mecanisme de reclutament

Des d'una visió dels moviments socials i de l'acció col·lectiva en general focalitzada en els seus participants, la visió de les xarxes com a mecanisme per al reclutament posa èmfasi en les xarxes socials com a "disseminadores" de l'acció col·lectiva i possibilitadores de la seva expansió. Aquesta visió parteix de la idea que la posició dels individus o organitzacions en unes xarxes interpersonals properes a una organització o moviment —element conceptualitzat com a "proximitat estructural" (Snow *et al.*, 1980; McAdam 1988, Passy i Giugni, 2001; Passy, 2003) — els fa més sensibles a mobilitzar-se i participar-hi. Com comenten Crossley, o Passy i Giugni, les xarxes han estat identificades com factors crucials per al reclutament, doncs un gran nombre d'estudis indiquen que les connexions personals dels activistes juguen un paper clau tant en la introducció d'individus en grups com en la conversió dels interessos en participació: com que els

⁷¹ Segons l'estudi de Morales, Mota i Pérez-Nievas (2006), malgrat que existeix una lleugeríssima incidència de la mida de les poblacions sobre la participació associativa (essent l'àmbit rural el que es relaciona positivament amb la participació), la incidència d'aquesta variable en la participació a Espanya no és gaire rellevant. Vegeu San Martín (2009) per una ampliació d'aquesta qüestió.

activistes sovint recluten els seus amics, els possibles activistes és més possible que s'involucrin si els seus "altres significants" també ho fan (Crossley 2007: 228).

La referència a les xarxes es refereix al rol de les xarxes de connectar persones i organitzacions, i per tant de mediar entre els possibles participants i les possibilitats o oportunitats de participar (Passy, 2003, Diani, 2003). Es tracta d'un element ja present en el model del voluntarisme cívic de Verba i els seus col·legues, al fer referència a la importància de "no haver estat convidats a participar"⁷².

La recerca del "Freedom Summer" de McAdam (1988) també il·lustra aquest rol atribuït a les xarxes en l'acció col·lectiva: l'autor compara els voluntaris que van participar en l'experiència del Freedom Summer respecte aquells que van mostrar interès i s'hi van inscriure però que finalment no hi van anar. Segons McAdam, els aspectes actitudinals i l'interès o compromís respecte la causa a la qual servia el Freedom Summer, així com les característiques socioeconòmiques, no eren diferents entre els voluntaris i els que no s'hi van presentar; la diferència entre ells es trobava en el fet que els voluntaris tenien més vincles i més estrets amb el projecte i el moviment dels drets civils en general, és a dir, es trobaven, segons l'autor, en una millor 'posició estructural' per complir el seu compromís (McAdam, 1988: 237).

La Due Lake i Huckfeldt (1998) estableixen, més concretament, que aquells elements de les xarxes que aporten informació rellevant per a la participació (política) és l'"expertise" i grau de coneixement sobre la mateixa dels alteri de la xarxa, la freqüència d'interacció amb els alteri i la mida o l'extensió de les xarxes personals. Altres autors, en canvi, apunten als elements expressius o emocionals, és a dir, a les satisfaccions socials i afectives fruit de l'existència de llaços interpersonals (o l'expectativa del seu establiment) a l'interior d'una organització. Senyalen així la importància per al reclutament de les dinàmiques de reciprocitat i suport personal i afectiu entre les persones subjectivament significatives existents en les xarxes personals (Medina i Ramiro, 2012; Funes, 2012).

L'efecte de reclutament que es produeix a través de les xarxes, a més, no només es produeix en el nivell individual, sinó que també es pot produir en el nivell organitzacional, en el que els autors anomenen com a "block recruitment". Es tracta d'un terme que fa referència als processos en què les xarxes preexistents són reclutades o mobilitzades (Crossley, 2002; Kitts, 2000). És el cas, per exemple, de la incorporació de les congregacions religioses de les esglésies negres que es van unir a la lluita pels drets civils als EUA (McAdam, 1988).

⁷² Concretament, identificaven els inputs mobilitzadors com a factor explicatiu de la participació en associacions voluntàries, tot i que tenien en consideració únicament la capacitat reclutadora de les pròpies organitzacions.

Aquest efecte de les xarxes, així, explicaria no només el fet de participar o no sinó també el tipus d'associació en la qual es participa. Com apunten Vogel i Triandafyllidou (2005), si el fet de ser informat o convençut per un amic o conegut és el detonant que impulsa a participar en una associació, el tipus d'entorn que rodeja un individu marcarà el tipus d'oportunitats de participació a les quals un es veu impulsat a participar. Així, de la mateixa manera que Oliver (1984, a Kitts, 2000) assenyala que les persones que coneixen molts dels seus veïns tenen més propensió a participar en associacions veïnals; Vogel i Triandafyllidou apunten que si el context d'un individu està compost bàsicament per vincles amb persones co-ètniques, tindrà una propensió molt més elevada a participar en associacions de tipus ètnic que de tipus generalista.

Finalment, aquest mecanisme connector de les xarxes també permetria explicar, d'una banda, la continuïtat o estabilitat de la participació associativa en el temps (Diani, 2011; Funes, 2006); i, de l'altra banda, la no participació. Com senyalen Snow et al. (1986), els vincles de les persones fora dels moviments tendeixen a reduir la 'disponibilitat estructural' dels individus, i per tant a limitar-ne la seva capacitat per participar (a Kitts, 2000); o fins i tot incrementen la probabilitat de ser 'mobilitzats' per marxar-ne (McPherson, Popielarz i Drobnic, 1992, a Kitts, 2000).

En definitiva, doncs, les xarxes com a providores d'oportunitats de participació es diferencien de les xarxes com a recurs pel fet que expandeixen les pràctiques participatives en comptes de fer-les emergir en un entorn preexistent. Per tant, posen l'accent en el context (allò exterior o extern) i les inèrcies en la qual es produeix la participació.

4.1.2.3. Motivacions

4.1.2.3.1. Aproximació atributiva

Les motivacions

En tercer lloc, en el model referent del voluntarisme cívic de Verba *et al.* (1995), es recullen els elements motivacionals. Es tracta d'un aspecte àmpliament treballat des de la ciència política, la qual ha posat molt l'èmfasi en les actituds i valors polítics dels ciutadans (com ara l'interès en la política, la confiança en les institucions polítiques i els seus representants, i els valors post-materialistes) per explicar la participació dels individus en associacions voluntàries (Bekkers, 2004).

Segons Funes (2006) existeixen tres tipus de motivacions. En primer lloc, les motivacions instrumentals, les quals requereixen un previ càlcul racional o una avaluació estratègica (més o menys conscient) dels costos i beneficis de la participació, orientades a obtenir alguna cosa concreta en benefici propi. En segon lloc, les motivacions expressives, en les

quals prenen rellevància els aspectes emocionals i l'expectativa de l'obtenció de beneficis afectius (com ara, com apunten Medina i Ramiro (2006), els llaços interpersonals amb altres persones o amb un grup). I finalment, en tercer lloc, les motivacions normatives, aquelles que responen a unes normes interioritzades pels individus; principis ètics o programes ideològics que generen un sentiment de responsabilitat moral, com ara les normes de cooperació o solidaritat.

Kosic (2007), d'altra banda, seguint la classificació de Brudney (1994:292, a Kosic, 2007:7), distingeix dos tipus de motivacions (que es poden produir al mateix temps –i que no tenen una correspondència immediata amb la classificació que presenta Funes): les dirigides als altres (*other-directed*) i les dirigides a un/a mateix/a (*self-directed*). En el cas específic de les persones immigrades, entre les segones s'hi poden trobar motivacions com ara el desenvolupament personal, la millora de l'estatus, l'augment de l'autoestima o sentir-se millor, gaudir de la companyia d'altres persones de les quals en pot obtenir ajuda en cas de necessitat i, sobretot, un increment del reconeixement social tant per part del grup ètnic com de la societat d'acollida en general. Entre les motivacions dirigides als altres, s'hi troba tant el fet d'ajudar als altres (per algun tipus d'obligació moral humanitària o sentiment d'obligació), sota els principis de solidaritat i altruisme per contribuir al benestar dels altres i de la comunitat, com promoure l'expressió de la identitat social (per exemple, oferint classes d'idiomes a les segones generacions per tal de preservar els trets culturals ètnics, o bé donant a conèixer les pròpies característiques com una forma de promoure la tolerància i combatre els estereotips negatius i la xenofòbia) (Kosic, 2008).

Tot i que alguns autors destaquen que les diferències entre activistes autòctons i immigrants no són massa diferents (Volga i Triandafyllidou, 2005), altres assenyalen les especificitats pròpies de la participació de la població immigrada, com per exemple la relació entre les motivacions i el projecte migratori. Així, per exemple, Veredas (2004), assenjala que les persones amb una perspectiva d'instal·lació permanent tendiran més a participar en associacions orientades a la mobilització per a la promoció col·lectiva o la reivindicació de drets sociopolítics, mentre que si existeix un projecte de retorn al país d'origen, l'associació sol ser només un lloc d'expressió identitària, de manteniment de la cohesió grupal i les formes originals de socialització (Veredas, 2004: 91).

Més enllà de les motivacions: identitats i frames, una ampliació dels elements cognitius presents en la participació associativa

Tot i que des d'una perspectiva diferent, el corrent dels nous moviments socials també ha posat èmfasi en els elements culturals i simbòlics –“sub-polítics”, segons Crossley (2002)– que estan en la base de la participació (i que al mateix temps senyalen que és l'objecte de transformació que busquen els moviments socials). Com ho expressa per exemple Melucci (1989): “*Since collective action is focused on cultural codes, the form*

of the movement is itself a message, a symbolic challenge to the dominant codes” (Melucci, 1989: 60). Aquest corrent reclama posar els elements cognitius en primer terme, com una qüestió essencial de la participació social i política. Entén així que la inversió en la construcció d'identitats col·lectives no és simplement un annex, sinó una part essencial de l'acció, crucial per entendre els efectes dels moviments socials en els sistemes polítics (Melucci, 1989: 74). Melucci, a més a més, rescata la consideració gramsciana de què és en aquesta vessant cognitiva on es produeix el conflicte social, la resistència i l'acció política, i, podríem afegir, l'exclusió social i política presents en la participació i la no participació:

“Movements live in another dimension: in the everyday network of social relations, in the capacity and will to reappropriate space and time, and in the attempt to practice alternative life-styles. This dimension is not marginal or residual. Rather, it is the appropriate response to new forms of control that no longer correspond solely to state action. Resistance and conflict also operate in this molecular dimension as well as bring about important changes” (Melucci, 1989: 71).

D'aquesta manera, com s'apunta en la cita anterior, no només es prenen en consideració com a formes d'acció aquelles més visibles com a part d'un moviment social (la pertinença a organitzacions polítiques, manifestacions, etc.), sinó que s'apunta a la rellevància política o despolititzadora de les pràctiques quotidianes i, podríem incloure-hi, les associacions i agrupacions voluntàries de diversos estils.

Les aportacions de la literatura dels nous moviments socials apunta a la inclusió concreta de dos factors rellevants per a la participació social i política a tenir en compte a part de les motivacions: les identitats (polítiques i comunitàries) i els *frames* (o marcs de referència)⁷³.

Les **identitats** o identificacions són les visions sobre un/a mateix/a, els sentiments o consciència de pertinença a un grup (ètnic i/o polític) o a una categoria social (Tajfel, 1972 a Íñiguez, 2001)⁷⁴; és a dir, aquells elements tant relacionats amb com un individu es veu a si mateix, com (connectant amb les identitats col·lectives⁷⁵) amb els seus sentiments de pertinença .

⁷³ Al llarg de la tesi s'emprarà indistintament la versió en anglès “frame” i la traducció al català “marcs de referència” o, en menor mesura, “procés d'emmarcament”. Aquesta decisió es basa en el fet que si bé amb aquesta tesi volem contribuir a la consolidació d'un llenguatge científic en català, la versió catalana del mateix no és tan àmpliament coneguda i acceptada com l'anglesa, per la qual cosa existeix el risc de que no es reconegui l'amplitud del concepte al qual fa referència.

⁷⁴ Per veure una revisió extensa sobre el concepte d'identitat, veure Íñiguez (2001).

⁷⁵ Polletta i Jasper (2001) defineixen la identitat col·lectiva com “*an individual's cognitive, moral, and emotional connection with a broader community, category, practice, or institution. It is a perception of a*

Es tracta d'un element rellevant per a la participació perquè, segons Melucci (1989, 1994), crea i sosté sub-cultures que nodreixen certes formes participatives. Segons Pizzorno (1990, a Mathieu, 2004), perquè la participació en ella mateixa sovint és una expressió identitària i una forma d'identificació amb un grup. I perquè, com ho explica Crossley (2007:33), una identitat compartida simbòlicament uneix una població, la qual cosa funciona com a crida i atorga cert sentiment d'obligació a la participació i la lluita com a col·lectiu. Aquesta idea és present també en Rex, i la seva forma de concebre l'etnicitat (i, específicament, la consciència de l'ètnia per a si) com la base d'acció de la població immigrada:

“What is important for collective political action by the group is that its members should not lose their sense of belonging to it. Such a sense of identity and belonging is in fact vitally important for collective action. Without it, and the kinds of organisation which go with it, minorities would only be capable of acting individually, and would be relatively defenceless in dealing with the host society and incapable of pursuing their interests. Thus again we see that, although the immigrant ethnic group or community may indeed be united out of tactical necessity, they are the better able to defend themselves collectively if their pre-migration identities are preserved”. (Rex i Beatrice, 1994: 5).

D'altra banda, els **frames** són, genèricament, les representacions o el sentit i interpretació que els individus i grups atorguen a les qüestions que envolten la participació⁷⁶. Adoptant el concepte de “frame analysis” de Goffman (1974), alguns estudiosos dels moviments socials han desenvolupat el concepte de “frame” (o “marcs d'interpretació”), com un aspecte constitutiu de la subjectivitat dels agents socials que situa l'acció en un context d'interpretació que li dona sentit, i que, per tant, emmarca la percepció de la realitat social i de l'acció col·lectiva: “Acknowledging the basic truth of the interactionist claim that agents act in situations in accordance with the way in which they perceive that situation, it has been argued that framing is crucial to mobilization and the sustaining of activism” (Crossley, 2002: 134).

Un marc de referència és definit com un esquema interpretatiu que simplifica i condensa el “món exterior” en assenyalar i codificar selectivament els objectes, situacions, esdeveniments, experiències i les accions que s'han produït en l'entorn present o passat

Shared status or relation, which may be imagined rather than experienced directly, and it is distinct from personal identities, although it may form part of a personal identity” (Polleta i Jasper, 2001: 285).

⁷⁶ Benford i Snow (2000) consideren que les identitats formen part dels *frames*. Concretament, estableixen que la construcció identitària és un element inherent dins el “*framing process*”; al temps que el procés d'emmarcament facilita, possibilita o promou la correspondència entre identitats individuals i grupals, tot ampliant la identitat personal en el context del moviment. No obstant, aquí hem optat per distingir els dos conceptes i tractar el que expliquen de forma separada, per tal de diferenciar millor, d'una banda, el que fa referència a les visions sobre un mateix i els sentiments de pertinença grupals (processos identitàris), i, de l'altra, el sentit i la interpretació que fan sobre les qüestions que envolten la participació.

de cada individu (Snow i Benford, 1992: 137; a Hunt, Benford i Snow, 1994: 228). Com expliquen Hunt, Benford i Snow, en el context dels moviments socials, els marcs de l'acció col·lectiva no només destaquen certs aspectes de la realitat, sinó que també actuen com a base per a l'atribució i articulació de significats (Hunt, Benford i Snow, 1994: 228). Segons Benford i Snow (2000), existeixen tres tipus de “frames”: els diagnòstics (els quals identifiquen i atribueixen problemes, defineixen una situació particular considerada com a problemàtica o injusta i n'atribueixen responsabilitats); els pronòstics (relacionats amb l'articulació de solucions o propostes alternatives, entre les quals s'inclouen l'estratègia que els actors del moviment han de dur a terme per aconseguir el canvi desitjat); i els d'impuls⁷⁷ (la justificació o raonament per a la mobilització, és a dir, el discurs sobre els motius, la gravetat, urgència, eficàcia i conveniència de la participació).

Ambdós conceptes (identitats i *frames*) poden prendre's en consideració sense tenir en compte les bases relacionals que les possibiliten (i per tant, considerant els individus i grups com unitats atomitzades i independents). El que és propi de l'aproximació relacional, però, és el fet que es posa èmfasi en els processos interactius d'identificació mútua i de reconeixement, així com d'influència, interpretació col·lectiva de la realitat i transferència de significats a partir dels quals es produeixen. És a dir, considera que les xarxes són un canal des del qual les motivacions, identitats i *frames* es produeixen.

4.1.2.3.2. Aproximació relacional

Segons Funes (2006) existeixen tres lògiques des de les quals entendre l'experiència subjectiva de l'acció col·lectiva, és a dir, els elements cognitius presents en la configuració de les predisposicions a l'acció associativa, no necessàriament incompatibles o excloents entre si: d'una banda, la lògica instrumental (que comprèn la participació a partir de la racionalitat instrumental dels agents); de l'altra la lògica emocional o expressiva (que es fixa en els aspectes psicosocials presents en les interaccions humanes); i finalment els enfocaments contextualistes, que posen l'èmfasi en la rellevància dels aspectes ambientals i les “mediacions socials” per entendre perquè les persones participen. La perspectiva de xarxes, des del punt de vista que adoptem en aquesta tesi, se situa tant en part en la lògica emocional com, en bona mesura, en la lògica contextual, doncs entenem que les xarxes constitueixen l'entorn afectiu, a la vegada que marquen el context cultural en què es troben els individus i prenen part en el seu procés de socialització.

La rellevància de les xarxes socials en els processos de participació social i política, per tant, no és deguda tan sols a les propietats formals de l'estructura de les xarxes, sinó que es troba també en les propietats de les xarxes com a suport per a la generació,

⁷⁷ Traducció pròpia de “*motivational framing*”.

transmissió i consolidació dels continguts cognitius que hi circulen —i per tant, com il·lustra Diani: “*Social movements [i podríem estendre-ho a les altres formes de participació en associacions] are a complex system of interaction based on the circulation of both resources and shared definitions of action*” (Diani, 1995: 175).

En aquest apartat, enllaçant amb les premisses de la sociologia relacional i tot el moviment teòric envers el “gir cultural” dins l’anàlisi de xarxes que hem presentat en el primer capítol, revisem concretament els mecanismes a través dels quals la literatura especialitzada identifica que les xarxes socials tenen un paper en la creació de les motivacions, identitats i marcs de referència.

Les xarxes com a espai de formació de motivacions per a la participació

En primer lloc, les xarxes tenen la capacitat d’establir o vehicular incentius de diversos tipus. D’una banda, com ja s’ha explicat en el primer capítol teòric, la conceptualització de Coleman (1988) sobre el capital social introdueix la idea que les relacions entre agents (actors racionals) és el que permet la generació de dinàmiques de recompensa generalitzades que minimitzen les conseqüències desincentivadores de l’acció col·lectiva degudes a la dinàmica del *free-riding*, i acabin institucionalitzant la norma de la participació. Crossley i Ibrahim (2012) desenvolupen aquesta idea per posar de manifest la rellevància, en aquest procés, de la densitat de les xarxes. D’aquesta manera, repliquen tant a les explicacions (de tipus atributiu) que apunten a la mida de les xarxes d’acció (és a dir, l’existència d’una massa crítica, una quantitat suficient de persones amb prou interès i recursos per produir l’acció col·lectiva) com a mecanisme causal de la participació, com a la proposta del mateix Olson (1971) sobre la solució al dilema de l’acció col·lectiva —mitjançant petits grups capaços de generar tant normes de participació com mecanismes sancionadors que la reforcin. Concretament, els autors senyalen que per assolir una massa crítica eficaç o per ser capaços de generar normes, aquestes persones han d’estar apropiadament connectades per permetre’n la col·laboració: “*Collective action requires enough people with sufficient interest and resources to bring it about [the critical mass], but also requires that this mass is sufficiently and appropriately connected to allow for coordination*” (Crossley i Ibrahim, 2012: 4).

D’altra banda, però, en la literatura pròxima al corrent dels nous moviments socials també s’assenyala la importància de les xarxes a l’hora d’incentivar la participació, tot destacant, més enllà de l’estructura que permet l’establiment de càstigs i recompenses per a la participació, la naturalesa ètica o simbòlica dels incentius (Crossley i Ibrahim, 2012). Així, Crossley i Ibrahim, en un estudi sobre l’activisme estudiantil a les universitats, destaquen que elements com la solidaritat, la confiança, el suport social, i el reconeixement en un grup són els que ‘empenyen’ els individus a participar, malgrat que els beneficis o incentius econòmics o materials no compensin l’esforç de la

participació: *“Activists’ incentives were ethical and/or symbolic: e.g. the pleasure of doing what one perceives to be good and the friendships, excitement, in-group status and sense of identity/purpose that derives from participation”* (Crossley i Ibrahim, 2012: 5). La multiplicitat de les xarxes, a més a més, reforça aquesta dinàmica: *“Studies suggest that dense networks, especially where actors are tied to one another in multiple ways (multiplexity), generate the solidarity, trust, support, incentives, identities and situational definitions conducive to collective action, supporting ‘deviant’ cultural practices (Bott 1957, Coleman 1988, 1990, Gould 1991, 1993, McAdam 1982, Milroy 1987)”* (Crossley i Ibrahim, 2012: 5).

Les xarxes com a espai de creació d’identitats polítiques i comunitàries

Des de la perspectiva relacional dels moviments socials es veu la interacció social com un enclavament en el qual es formen identitats, s’alineen, es separen i es transformen; de forma que la mobilització es troba fonamentada en els llaços creats en la pròpia activitat política i/o en la rutina de la vida social (McAdam, Tarrow i Tilly, 2005). Dos elements són rellevants per a la participació: la identitat política, i la identitat comunitària.

Els autors que més han tractat especialment la primera qüestió són Tilly i Melucci. Tilly (1978), emprant el concepte de *‘catnet’*⁷⁸ de White (2008), estudia l’impacte de les xarxes en la construcció d’identitats polítiques i assenyala els beneficis de l’efecte conjunt de les xarxes (“relational connectedness”) i les categories socials (“categorical commonality”, o el fet de compartir un atribut comú) en la força organitzativa del grup. És a dir, segons l’autor, l’extensió i la força d’una identitat compartida, així com una xarxa interna, són dos elements que, combinats, fan més possible que un grup de gent es mobilitzi al voltant d’un objectiu comú i actuï col·lectivament. Així doncs, el que argumenta Tilly (1978), és que el potencial de les xarxes per a la mobilització està més aprofitat quan els membres de la xarxa pertanyen a una categoria social amb la qual s’identifiquen.

Tot i així, la creació de xarxes denses i de fronteres identitàries al voltant d’una categoria són dos processos interrelacionats; la forta identificació amb una categoria social facilita el desenvolupament de xarxes de relació personal dins les fronteres que marca la categoria (Maaluf, 1998); a la vegada que les xarxes transmeten elements identitàris –com per exemple, les identitats positives envers l’activisme que descriu Passy (2003). És a dir, els efectes de la influència i de la homofília i selecció, que són els que expliquen la correlació entre els elements identitàris i les xarxes socials, es produeixen a la vegada (Crossley i Ibrahim, 2012).

⁷⁸ El concepte de *“catnet”* es referiex a un conjunt de persones que comprenen tant una categoria, és a dir, que comparteixen un atribut comú, com una xarxa (White, 2008).

Melucci (1989, 1994), d'altra banda, entén les xarxes com un mecanisme de suport per a la creació i sosteniment d'identitats i subcultures, en un sentit més ampli. L'autor, a través de l'estudi etnogràfic de varis moviments socials italians, mostra que, més enllà de les mobilitzacions visibles, l'acció col·lectiva es nodreix de marcs de significats alternatius fonamentats en l'organització de la vida quotidiana. Per a tal efecte assenyala com les xarxes latents durant els moments de menys activitat d'un moviment són el que permet que aquest perduri en el temps i tingui consistència i força per les següents mobilitzacions. És a dir, les xarxes són la infraestructura que sosté de forma latent o submergida les subcultures que alimenten un moviment. Des d'aquest punt de vista s'entén que els moviments socials es fonamenten en cultures de resistència subterrànies, que generen i reproduïxen creences i identitats “de resistència” o contra-hegemòniques que desafien els codis culturals dominants; i que la militància en un grup comporta tant el reconeixement per un col·lectiu com a la consolidació de certes normes normatives que acompanyen aquestes subcultures (Pizzorno, 1986, a Mathieu, 2004).

Altres fonts de la literatura entenen que la vinculació a comunitats o comunitats polítiques va més enllà de la immersió en grups de persones fortament involucrades en l'activitat política. Posen en relleu, així, la importància de la identificació general amb una “comunitat imaginada” que transcendeix aquells amb qui es té un contacte directe (De Federico, 2002, 2007)

En aquest sentit, en la literatura també es fa menció a la funció de les xarxes en la construcció de comunitats (polítiques) o nacions (*ethnos*), i, consegüentment, en la construcció simbòlica de fronteres comunitàries.

Aquesta visió parteix d'entendre les comunitats polítiques (*ethnos*) com “comunitats imaginades” (Anderson, 1983) o construccions simbòliques que “provide a sense of identity within a bounded whole to its members” (Cohen, 1989, a Martínez Ariño, 2012: 63). És a dir, es conceben les comunitats (nacionals) com una construcció social, no essencialista, on les fronteres es troben presents en les ments de qui les sostenen (Martínez Ariño, 2012), i en les quals la comunitat política es crea mitjançant l'adscripció voluntària, més enllà d'unes característiques essencials comunes —llengua, tradicions, cultura, etc.

Seguint la idea de De Federico (2002, 2007), considerem les xarxes socials, i concretament, la seva capacitat de generar comunitats personals, com un mecanisme intermediador entre els individus i les nacions o comunitats polítiques. L'autora justifica que els ideals de cohesió nacional (la “ideologia de la nació”) i els sentiments de pertinença i identificació a comunitats imaginades públiques es sostenen per l'experiència quotidiana interpersonal de solidaritat i de confiança en les comunitats personals d'amistat i parentiu, o, com assenyala Anderson (1983), en els sentiments de fraternitat i companyonia horitzontal. És per això que, segons De Federico, les

comunitats personals (les xarxes socials interpersonals desenvolupades en el nivell micro social pels individus) són les micro fundacions de les identitats macro. És a dir, les xarxes i les relacions socials són la interfície a partir de la qual es creen ‘comunitats personals’ que permeten la identificació amb comunitats imaginades abstractes. Concretament, la confiança, solidaritat i amistat experienciades en les xarxes personals es transfereixen de forma metonímica al conjunt de la societat, influenciant així en la configuració dels sentiments de pertinença i solidaritat en una comunitat imaginada. En paraules De Federico:

“Puesto que la pertenencia y solidaridad con una comunidad imaginada es mediada primero por la pertenencia y solidaridad hacia comunidades personales concretas, la inclusión en una misma comunidad personal podría conllevar el sentimiento o la percepción de pertenecer a la misma comunidad abstracta. (...). [Las características de las redes] pueden favorecer la emergencia o aumentar la importancia relativa de los sentimientos de pertenencia e identificación con comunidades imaginadas capaces de incluir a los miembros de las comunidades personales.” (De Federico, 2002: 9).

La identitat comunitària és rellevant per a la participació per dos motius: en primer lloc, com ja s’ha tractat en el segon capítol teòric, defineix les identitats ètniques i la base de filiació ciutadana. A més, promou la creació de comunitats polítiques. És en aquest sentit que McAdam (1988) afirma que la *“identification with a particular community grows out of and depends on strong social ties to that community”* (McAdam, 1988: 63). És a dir, que la creació i manteniment de vincles amb aquesta comunitat política marca el nivell d’activitat social i política reivindicativa dels seus membres. La idea de fons, doncs, és que l’activisme es gesta en comunitats d’interacció, en les quals es comparteix un estil de vida i una forma de veure i d’interpretar el món, la qual cosa explica, per exemple, que aquells participants en el *Freedom Summer*, que al llarg dels anys seixanta i setanta van mantenir els vincles amb la subcultura activista (especialment a través dels llaços amb organitzacions polítiques i socials formals), a diferència dels qui es trobaven aïllats tant de recursos de suport a l’activisme individuals com organitzatius, a la dècada dels vuitanta sentissin més pressió per mantenir-se actius políticament, i se sentissin més optimistes sobre l’efectivitat del seu activisme i de l’acció social en general (McAdam, 1988: 218).

Les xarxes com a espai de construcció de “frames” (marcs de referència)

Les xarxes socials, en aquest aspecte, es plantegen com un mecanisme essencial en la definició situacional de forma interactiva, i, per tant, en la generació, transmissió i consolidació de *frames*. Com argumenten Passy i Giugni: *“People’s previous embeddedness in social networks place them in an interactive structure that allows them to define and redefine their framing of the social world”* (Passy i Giugni, 2001: 7). És a dir, l’entorn relacional, per mitjà de la creació d’una simbologia compartida, atorga

sentit a l'acció (col·lectiva): “*Activism is rooted in distinctive situational definitions, values and frameworks of meaning which, in order to be real for any individual actor, must be real for a network of others who will confirm that sense of reality for her*” (Crossley 2011, a Crossley i Ibrahim, 2012). D'aquesta manera es troba la base dels moviments socials en representacions distintives del món i d'ells mateixos que múltiples actors elaboren a través de repetides interaccions.

En aquesta línia, Passy i Giugni (2001) senyalen com les xarxes, en ser un “dispositiu socialitzador” també produeixen un efecte indirecte sobre la participació i la mobilització social. Concretament, segons els autors, impacten en les percepcions dels actors sobre l'efectivitat de l'acció col·lectiva, sobre els riscos de la participació, sobre la legitimitat i el prestigi de les ‘autoritats’, i sobre la pròpia disponibilitat per participar, essent el primer d'aquests elements el més important. Aquesta visió també es fonamenta en la consideració de que les relacions socials creen i reproduïxen una estructura de significats que contribueix a la definició de les preferències individuals de forma interactiva amb els individus de l'entorn relacional (Passy i Giugni, 2001: 9).

Partint d'aquesta idea podem fer visible la base relacional dels mecanismes cognitius que intervenen en la participació, entenent que varis dels conceptes emprats per definir-los –com ara la “formació de creences generalitzades” (Smelser), la percepció i lectura de l'estructura d'oportunitats i amenaces polítiques, el “sentiment d'eficàcia política”, el “sistemes d'atribució d'errors i de legitimitat”, la “consciència insurgent” o l’“alliberació cognitiva” (McAdam, 1999), o fins i tot la “heterodoxia” (Bourdieu, 1977, a Crossley, 2002)— provenen de definicions de la situació construïdes en processos interactius. Cal tenir en compte també, però, un cop més, que els processos d'influència es combinen amb els d'homofília i selecció.

Dos elements concrets de les xarxes afavoreixen la creació de sòlids *frames*: l'estructura (la cohesió), i la composició de la xarxa (l'absència de vincles amb elits que puguin cooptar-les). Així, en primer lloc, McAdam (1999), basant-se en diferents estudis previs i recolzat sobre la idea que grups cohesius i densament connectats afavoreixen que les idees i els constructes culturals que legitimen l'acció emergeixin i es difonguin dins el grup més ràpidament, afirma que el que ell anomena “procés d'alliberament cognitiu” és més plausible en contextos d'una gran integració social (entesa com a concepte oposat al de l'“anomia” o ‘desintegració’).

En segon lloc, s'apunta que els processos que segreguen o aïllen a grups ‘oprimits’ de la influència controladora de les elits és un factor que explica l'emergència de moviments crítics i de protesta (Piven i Cloward, 1992, a Crossley, 2002). És a dir, que la segregació d'una comunitat de les elits pre-existents impedeix que un moviment de protesta sigui cooptat, controlat o persuadit. Com comenta Diani (2003), a més dels diferents mitjans de control existents, les xarxes són les que filtren els missatges (des)mobilitzadors de les

elits polítiques. En aquest sentit, vàries recerques (Veredas, 2003, 2004; Martín-Pérez, 2004; Toral, 2010) han constatat que la debilitat de la capacitat de les associacions d'immigrants a Espanya per introduir reivindicacions en l'esfera pública és, en part, deguda a la seva relació jeràrquica amb l'administració pública i a la seva posició relativa en l'accés al finançament. La seva relació jeràrquica i de dependència en relació als poders públics provoca que la capacitat de les associacions per mobilitzar recursos depengui de la discrecionalitat de l'acció política institucional, la qual cosa merma la seva actitud crítica (Martín Pérez, 2004).

Resum de l'aportació relacional

Resumint l'aportació general de la perspectiva relacional, podríem dir que, com ho explica Funes (2006), la inclusió de les xarxes entre els factors explicatius de la participació permet entendre-la com el producte d'una estratègia més o menys conscient d'adaptació al medi abans que una decisió racional independent o una opció políticament orientada (Funes, 2006: 319). Segons l'autora, cada subjecte viu en un context comunicatiu precís del qual rep els estímuls per actuar; però rep també les seves limitacions. D'alguna manera, doncs, cada subjecte selecciona les seves activitats "entre les disponibles", de forma que si no participen és perquè, en part, no és una opció disponible en termes subjectius, és a dir, valorada entre els qui formen el seu entorn efectiu, la qual cosa suposa que simplement no existeix com a possibilitat vital (Funes, 2006: 321). Això no nega la capacitat de decisió, la llibertat individual o la possibilitat d'incidència de les institucions, però ressalta la importància de l'entorn com a recurs relacional; com a espai de creació d'incentius motivadors, identitats i marcs d'interpretació de la realitat; i com a mecanismes de reclutament i d'accés als espais d'acció.

4.2. EFECTES DE LA PARTICIPACIÓ EN ASSOCIACIONS SOBRE LES XARXES PERSONALS

En aquest apartat ens centrem en l'altre vessant del vincle entre les xarxes i la participació: la contribució de la participació associativa sobre el procés de desenvolupament de les xarxes personals i, per tant, sobre el procés d'integració social relacional.

Existeix un acord en la literatura existent sobre el fet que les associacions són una font de recursos relacionals. El món associatiu és un àmbit de socialització amb la comunitat local (Wollebaék i Selle, 2004), en el qual les associacions realitzen una funció

d'intermediació (*brokerage*) i de connexió de diferents persones (Small, 2009)⁷⁹, de manera que formar part d'una associació, en la gran majoria de casos, implica introduir-se en un grup de persones, ampliar la xarxa social i conèixer gent.

Tal com presentàvem en el primer capítol teòric, les xarxes personals no es construeixen en el buit, sinó que es desenvolupen en àmbits de sociabilitat específics. Així, la participació associativa pot tenir un impacte en les xarxes de la població immigrada en tant que l'àmbit associatiu, igual que l'àmbit familiar, laboral o veïnal, constitueix un àmbit o context temàtic que emmarca i dona sentit a la creació i el sosteniment de relacions socials. Com ho expressa Small:

“Everyday organizations matter to not merely the size but also the nature, quality and usefulness of people’s networks. Routine organizations are not merely places, sites where clusters of nodes and ties happen to exist. Instead, they constitute sets of institutional rules, norms, and practices that to lesser or greater extent affect how their members or participants interact, form personal connections, think of one another, build trust, develop obligations, and share information and other resources (...). That is, the organizations shape, in varying degrees, their patrons’ social capital”. (Small, 2009: v).

L'àmbit associatiu pot contribuir a la creació de nous vincles de forma gairebé accidental, és a dir, com un resultat inesperat de les rutines i les accions que els individus duen a terme per assolir l'objectiu que busquen complir a través de la participació associativa (Small, 2009). Segons Small (2009: 21), concretament, la capacitat de les organitzacions per fer emergir noves xarxes entre les persones que en formen part, vénen degudes a què, entre altres trets, les organitzacions ofereixen (a) moltes oportunitats per (b) interaccions regulars o freqüents i (c) duradores, (d) molt poc competitives i (e) molt cooperatives.

Es pot entendre que aquestes premisses es compleixen pel fet que, tal com posa de manifest la perspectiva comunitària sobre l'associacionisme, la sociabilitat és un element gairebé constitutiu de l'associacionisme⁸⁰, fins al punt que de vegades els objectius de les associacions (si més no d'una part d'elles) tenen a veure directament amb el propi procés de crear vincles i lligams de sociabilitat. És per això que alguns autors senyalen

⁷⁹ De fet, Small es refereix a les organitzacions com a *brokers* per referir-se al procés “*by which an organization connects an individual to another individual, to another organization, or to the resources they contain*”, i per tant, no es refereix només a la seva capacitat de connectar individus (que és el que centra l'atenció d'aquesta tesi), sinó també a la capacitat de connectar-los amb altres organitzacions.

⁸⁰ Warren (2001) per exemple, destaca els elements comunicatius i interpersonals que es posen en joc en les associacions. L'autor posa èmfasi en el fet que les associacions són la forma d'organització social que es nodreix de la conversa, d'acords normatius, de semblança i d'ambicions compartides, és a dir, de formes de comunicació basades en la parla, el gest, la presentació personal i altres formes relacionades d'interacció social (Warren, 2001: 39)

que, en el cas de la població immigrada, quan la migració suposa una ruptura i canvi de l'entorn i de la xarxa de contactes, l'associacionisme permet superar l'aïllament social en el procés d'assentament a la societat d'acollida (Morell, 2005) i fomentar la sociabilitat i l'intercanvi d'experiències (Ribas, 2003).

En aquesta línia, un focus important de la literatura existent sobre l'associacionisme immigrant també destaca la seva importància en la generació d'una xarxa de suport, i en la creació de xarxes que ampliin les fonts informals de suport social de qui participa en elles. Algunes reflexions al voltant del fenomen de l'associacionisme destaquen el seu paper en el camp afectiu. Per a Morell (2005), per exemple, les associacions responen a un "imperatiu afectiu": a la necessitat humana de trobar-se, reunir-se, dialogar, intercanviar efectes, inquietuds i experiències, etc.; tot limitant un marc de pertinença que proporciona seguretat (Lluch, 1998). Altres, en canvi, destaquen la vessant instrumental del suport que proporcionen. Segons Sipi (2000), les associacions van néixer amb l'objectiu, entre altres, de sostenir xarxes de solidaritat. De la mateixa manera, Garreta (1998) argumenta que un dels principals objectius que persegueixen les associacions d'immigrants és la de crear i potenciar una xarxa de relacions entre els residents que actuï com a protecció davant de situacions de necessitat.

La constatació de la capacitat de les organitzacions per crear vincles és el que porta a Small (2009) a considerar que aquelles persones aïllades (*isolated*) no són aquelles persones que no disposen de vincles personals, sinó aquelles que a més a més tampoc no disposen de vincles amb organitzacions, ja que les segones tampoc no tenen accés als contextos i als espais on poder generar vincles interpersonals, o des d'on accedir a altres recursos organitzatius i institucionals.

An organizational perspective both changes and deepens our understanding of isolation. The most disadvantaged person today may well be the organizational isolate, the one disconnected from childcare centers, religious organizations, political clubs, schools, gyms, neighbourhood associations, community centers, and hobby clubs. (...). It is not merely the absence of friends but the absence of contexts in which friends continue to be made; not merely the lack of a tie to the bureaucracy but the lack of access to the numerous resources reserved to the organizational sphere (...). In a society increasingly structured around formal organizations, the organizational isolate is the person increasingly guaranteed to be left out. (Small, 2009: 197).

El que centra l'interès d'aquesta tesi, però, és connectar la discussió sobre les conseqüències de la participació associativa amb l'estudi de la integració social de la població immigrada, vista a través de les seves xarxes de relacions personals. Juntament amb el fet que, com s'assenyala des de la literatura del capital social, els continguts dels intercanvis i els suports obtinguts varien en funció de les característiques de les persones amb qui les xarxes vinculen, orientem i centrem la discussió no tant en la capacitat

d'obtenir suport social a partir de la participació associativa, sinó al tipus de població amb qui connecten –i, per tant, el tipus d'integració social que promouen.

4.2.1. Els debats entre la teoria de la integració vs La teoria de l'enclavament

Existeix un debat sobre quin és l'impacte de la participació en associacions sobre les xarxes de la població immigrada. Seguint la classificació de Glanville (2004) i Lauer i Yan (2010), distingim entre les teories que podem englobar dins les “teories de la integració”⁸¹, que destaquen el cercle virtuós de les associacions i el seu potencial per al desenvolupament de capital social exogàmic; i, d'altra banda, les “teories de l'enclavament” (també anomenades de la homofília), les quals consideren les associacions com institucions que reforcen l'homofília i la creació d'estructures paral·leles sense contacte amb les existents, que faciliten la creació i reproducció del capital social bonding.

La hipòtesi de la integració sosté que la participació en associacions promou la diversitat en les xarxes personals. Aquesta tesi, àmpliament difosa per Putnam, emfatitza genèricament el potencial de les associacions per crear ponts entre mons socials diferents (Putnam, 2000; Baldassari i Diani, 2007), i crear una cultura cívica que permeti l'intercanvi i la convivència dins la diversitat (Rodríguez-García, 2010; Putnam 2007). Segons Castles i Miller (1994, a Morell, 2005), les associacions voluntàries són una manifestació necessària de l'assentament d'un grup, que facilita la negociació de la seva participació social i integració afectiva a la societat d'acollida. En el marc del procés migratori, a més, l'assentament fomenta la sociabilitat, l'intercanvi d'experiències, i el fet de disposar de referents d'integració (Morell, 2005). Des d'aquesta perspectiva es remarca que la contribució de les associacions a la integració social radica en la seva capacitat de crear xarxes múltiples i superposades capaces de reduir el potencial conflictiu d'una societat (Wollebaék i Selle, 2004), ja que proveeixen oportunitats d'interacció entre diferents segments d'una comunitat, i, consegüentment, proporcionen oportunitats per reduir fractures (cleavages) que creen conflicte, inequitat i desconfiança (Glanville, 2004). Subirats expressa aquesta idea de la següent manera:

“Esas redes [de comunicació interpersonal y compromís cívic] se materializan en la participación de asociaciones voluntarias de todo tipo, en las que a los individuos, unidos por lazos débiles (para diferenciarlos de los lazos fuertes característicos de los lazos familiares), se les habilita para poder traspasar todas las posibles fracturas de la estructura social, contribuyendo así a la

⁸¹ Mantenim aquí la nomenclatura emprada pels autors, tot i que en aquesta tesi no equiparem el concepte d'integració social a cap tipus de xarxa en concret.

cohesión social mediante la difusión de la confianza interpersonal”
(Subirats, 1999: 29).

Alguns autors equiparen aquest efecte de la participació associativa a la presència de persones immigrades en organitzacions autòctones. Així, per exemple, Torres (2006), o De Lucas *et al.* (2008) afirmen que és la sociabilitat que suposa la presència de persones immigrades en organitzacions autòctones, el que implica, a diferència de la participació en associacions creades per immigrants, l'existència d'un marc organitzatiu i una experiència comuna entre persones autòctones i immigrades, basades en interessos comuns de veïnatge, com a pares d'alumnes o com a treballadors⁸².

D'altra banda, les teories de l'enclavament sostenen que la participació en associacions voluntàries comporta un replegament ènic, incrementa l'homofília i la cohesió relacional. Des d'aquesta perspectiva es posa l'accent en el fet que les associacions proporcionen oportunitats d'interacció entre individus similars, incrementant així la similitud de les xarxes socials. Altres estudis han assenyalat l'homogeneïtat en els entorns associatius en termes d'edat, classe, religió, ètnia i gènere (Feld, 1982; McPherson i Smith-Lovin 1987; Marsden, 1990; Popielarz i McPherson, 1995). Rotolo (2000) o Marsden (1990), per exemple, han mostrat com la pertinença en associacions és més comuna en barris amb una major homogeneïtat racial, i entre persones amb una xarxa més homogènia en termes religiosos (Bekkers *et al.*, 2008). També segons Molina, Lerner i Gómez (2008) el resultat de l'anàlisi dels patrons de canvi de les xarxes de persones immigrades a Catalunya, les associacions produeixen un efecte “involutiu”, en el sentit d'incrementar l'homogeneïtat i l'endogàmia (amb l'excepció de les persones que desenvolupen un rol directiu en tals associacions, les quals es relacionen amb administracions, sindicats, ONGs i partits polítics). Aquest fenomen és el que ha portat a parlar d'un possible efecte de “guetització associativa” de la minoria (Morell, 2005), pel qual s'institucionalitzen estructures o societats paral·leles a les existents en la societat d'acollida (Garreta, 1998; Esser, 1986, a Vogel i Triandafyllidou, 2005).

⁸² Aquesta tesi es troba implícita en el Pacte Nacional per a la Immigració de la Generalitat de Catalunya (2008), el qual, en l'eix “Integració en una cultura pública comuna”, inclou varies mesures referents a la participació i associacionisme de la població immigrant:

“39. Fomentar la incorporació i la participació dels nous catalans i catalanes en les entitats culturals, i esportives, en les associacions, en les entitats polítiques, els sindicats, en les entitats empresarials i de comerç, evitant la creació d'una xarxa paral·lela. 39.1. Fomentar a través de la implantació del Pla Nacional de l'Associacionisme i el Voluntariat les actuacions corresponents per a la incorporació a les entitats culturals dels nous catalans i catalanes.

a. Facilitar i promocionar la participació en la comunitat i en l'associacionisme de les noves ciutadanes, amb el suport tècnic de l'Administració pública.

b. Facilitar la participació de les persones novvingudes en les entitats i les associacions que promoguin la cultura pública comuna.

c. Treballar l'associacionisme com a eina d'integració i convivència tenint en compte la diversitat de la població. d. Fomentar, mitjançant acords en el si del Consell de Relacions Laborals, la participació dels treballadors i treballadores estrangers en els centres de treball.”

L'argumentació d'aquesta perspectiva, però, en general no es refereix a les associacions de forma genèrica, sinó que, més o menys explícitament es refereixen a les associacions o organitzacions ètniques o de immigrants. Uslaner i Conley (a Volga i Triandafyllidou, 2005) introdueixen la distinció explícita entre l'efecte de les associacions genèriques o d'immigrants en aquest debat. En el seu estudi sobre la comunitat xinesa a Califòrnia, assenyalen que les persones immigrades que participen en associacions ètniques, a diferència de les que participen en associacions generalistes, hi desenvolupen confiança particularitzada (que es restringeix únicament al propi grup), que les porta a 'retirar-se' de la societat més àmplia, creant així dos mons separats de participació cívica.

Altres contribucions més recents (Glanville 2004, Lauer i Yan, 2010) tracten de matisar la dicotomització entre les teories de la integració i les de l'enclavament i a resoldre les inconsistències en la literatura. Ho fan tenint en compte la gran diversitat d'associacions existents i les seves diferents implicacions per a les xarxes socials de les persones immigrades. Concretament, seguint a Lin (2001, a Bekkers *et al.*, 2008), que argumenta que la distinció entre l'acció expressiva i instrumental podria ser emprada per preveure els efectes diferencials en les xarxes⁸³, aquests estudis parteixen de la diferenciació entre associacions instrumentals i expressives per tal de realitzar un estudi comparatiu de l'impacte i la pertinença associativa sobre les xarxes segons el tipus d'associacions que es considerin. La forma de Glanville (2004) i de Lauer i Yan (2010) de conceptualitzar la participació instrumental o expressiva varia, però ambdós estudis conclouen que, en general, les organitzacions o la participació expressiva fomenta xarxes més homogènies, mentre que la participació instrumental incrementa la diversitat de contactes personals que creuen fronteres ètniques.

4.2.2. La participació associativa des de l'aproximació transnacional

La discussió presentada fins ara es centra només en les xarxes desenvolupades en la societat d'acollida. Des de la perspectiva transnacional, però, la literatura també apunta al paper rellevant de les associacions (especialment associacions ètniques o d'immigrants) per crear o mantenir vincles transnacionals que contribueixen a mantenir la presència de les persones immigrades en el camp social transnacional. Algunes formes organitzatives donen continuïtat als contactes transnacionals formals i informals vinculats a les lluites socials i polítiques en les quals els membres estaven involucrats en l'etapa pre-migratòria en el país d'origen (Cortés i Sanmartín, 2007). I, en d'altres, les activitats que es desenvolupen en associacions del país d'acollida no només possibiliten i reforcen

⁸³ Segons l'autor, mentre que l'acció expressiva es dirigeix a mantenir els recursos, l'acció instrumental es dirigiria a obtenir-ne d'altres nous.

el manteniment sinó que fins i tot promouen la creació de nous contactes al país d'origen. Portes i Rumbaut (2010), per exemple, descriuen les experiències dels immigrants salvadorenys i mexicans als Estats Units. La seva participació en associacions de compatriotes organitzades en el país de destí –per exemple, comitès de pobles o clubs de “*oriundos*”– tenen com a resultat bàsicament l'increment de la presència política i econòmica dels emigrants en els països d'origen. De forma semblant, Suárez (2010) assenyala que les associacions equatorianes a Madrid fan un esforç per mantenir una xarxa de contactes transnacionals, tant pel que fa a les interlocucions polítiques, com a les xarxes personals, familiars i comunitàries.

La dimensió transnacional de l'associacionisme immigrant en el context català és especialment rellevant entre aquelles que duen a terme experiències de co-desenvolupament. Aquest, impulsat en bona mesura per l'administració pública, reforça les dinàmiques transnacionals “*local-to-local*”, de manera que possibilita i reforça l'existència d'un camp social transnacional d'intercanvi de projectes i recursos que va de la mà de xarxes i vincles transnacionals, especialment els contactes amb les elits i autoritats del país d'origen (Ostergaard, 2009, 2010; Acebillo i Ostergaard, 2011).

4.3. EN RESUM: APORTACIONS DEL CAPÍTOL A LA RECERCA DE LA TESI

En aquest capítol hem presentat una revisió del tractament en la literatura sociològica de la relació entre les xarxes i la participació associativa. Per tal d'entendre els efectes bidireccionals entre aquests dos elements, hem abordat, primer, l'estudi de l'efecte de les xarxes personals sobre la participació, i, segon, l'impacte de la participació associativa sobre el desenvolupament de les xarxes de les persones immigrades.

Així, en primer lloc, hem situat l'efecte de les xarxes sobre la participació en el marc de les explicacions sobre els factors explicatius de la participació associativa en general, per detallar-ne després aquells elements relacionats específicament amb les xarxes socials. Seguint la classificació “clàssica” d'Almond i Verba que explica el perquè de la participació i la no participació, distingim el paper de les xarxes en tres tipus de factors: Els recursos, les oportunitats i les motivacions. Hem buscat en les perspectives del capital social, de la governança i sobretot dels moviments socials, els mecanismes pels quals les xarxes poden contribuir en aquests tres aspectes. D'una banda, les xarxes, gràcies a les seves propietats formals (com a estructura de connexió), en si mateixes es poden considerar, en primer lloc, com un recurs organitzatiu o bé un recurs de poder (en permetre, per exemple, el contacte amb elits i l'accés a espais d'acció política). I en segon lloc, com un mecanisme de reclutament que connecta les persones amb

oportunitats concretes de participació. D'altra banda, gràcies als continguts (cognitius) de les xarxes, en tercer lloc constitueixen un canal o espai en el qual, per mitjà de processos interactius d'identificació mútua i de reconeixement, així com d'influència, interpretació col·lectiva de la realitat i transferència de significats, es produeixen les motivacions, identitats i *frames*. La següent taula (taula 5) resumeix i detalla els diferents factors explicatius de la participació, les equivalències o posició dels factors relacionals i aquells elements de les xarxes més rellevants en cada cas:

Taula 5. Resum dels factors explicatius de la participació associativa

	FACTORS ATRIBUTIUS	FACTORS RELACIONALS	
RECURSOS	Recursos provinents de l'estatus socioeconòmic	Xarxes com a recurs organitzatiu	Rellevància propietats estructurals xarxes
	Recursos psico-socials	Accés a espais d'acció (contacte amb institucions i elits)	
OPORTUNITATS	Estructura d'oportunitats Polítiques	Reclutament	
MOTIVACIONS, ELEMENTS CULTURALS O COGNITIUS	Motivacions	Xarxes com a suport o interfície en la qual es produeixen les motivacions, identitats i frames	Rellevància continguts cognitius xarxes
	Identitats		
	<i>Frames</i> (marcs de referència)		

Font: elaboració pròpia.

En segon lloc, hem abordat l'impacte de la participació sobre les xarxes. La literatura assenyalava que les associacions són una font de recursos relacionals, àmbit de socialització amb la comunitat local (Wollebaék i Selle, 2004). Existeix també un debat, però, en el qual Glanville (2004) i Lauer i Yan (2010) distingeixen entre, d'una banda, les "teories de la integració", les quals destaquen el cercle virtuós de l'associacionisme (Putnam, 1993, 2000) i el seu potencial per a la promoció de xarxes diverses, que proveeixen oportunitats d'interacció entre diferents segments d'una comunitat (Wollebaek i Selle, 2004; Glanville, 2004); i, d'altra banda, les "teories de l'enclavament", les quals consideren les associacions com institucions que reforcen el replegament ètnic i la homofília (Marsden, 1990; McPherson i Smith-Lovin 1987; Popielarz y McPherson, 1995; Molina *et al.*, 2008); i creen estructures paral·leles que produeixen un efecte de

“guetització associativa” de la minoria (Garreta, 1998; Morell, 2005). Finalment, les aportacions de la perspectiva transnacional, tot i que no en diàleg directe sobre les anteriors, apunten l’existència de formes de participació que reforcen el manteniment de vincles interpersonals transnacionals (Portes i Rumbaut, 2010).

PART II
DISSENY TEÒRIC
I METODOLÒGIC

5. MODEL D'ANÀLISI

El capítol del model d'anàlisi constitueix la clau de volta que dona sentit a la conjunció de la teoria i l'empíria de la tesi, ja que concentra la pròpia proposta teòrica i la situa respecte del conjunt de teories i conceptes precedents, de tal manera que permet que les discussions presentades es transformin en conceptes precisos i relacions entre conceptes (hipòtesis). Al seu torn, les hipòtesis i els conceptes que aquí es defineixen modelaran la metodologia, en el sentit que possibiliten una determinada opció metodològica, i en conseqüència, el disseny, mètodes i tècniques adequades per validar les hipòtesis. El model d'anàlisi constitueix, doncs, el punt d'articulació entre la problemàtica i l'anàlisi.

El capítol s'inicia amb una síntesi de les concepcions sobre la problemàtica en la qual s'inscriu la tesi, per tal d'identificar el context i els antecedents teòrics de les pròpies aportacions. Es procura assenyalar les contradiccions, els punts febles o les absències en la literatura sociològica sobre els quals la tesi pretén fer alguna aportació.

En segon lloc, d'aquesta síntesi se'n deriva la presentació dels principals objectius de la investigació. Es presenten les hipòtesis a través de les quals es desenvolupen aquests objectius, al mateix temps que es defineixen i es delimiten els conceptes que hi intervenen (en la majoria dels casos, simplement recordant i precisant el que ja s'ha presentat o definit en els capítols precedents del marc teòric). D'aquesta manera, les hipòtesis, que condensen el nucli central del model que es presenta, pretenen donar sentit i resposta als objectius i a les preguntes plantejades.

El procés general de disseny i d'orientació metodològica, si bé primordialment deductiu segons la proposta i els supòsits teòrics assumits, també s'ha plantejat en diàleg amb les primeres exploracions empíriques. Així, tot i que només es presenta la seva elaboració final, les hipòtesis han estat fruit d'un "procés d'anada i tornada" entre la teoria i l'empíria. La naturalesa de la investigació seqüencial i la vessant qualitativa del disseny d'aquesta recerca ha facilitat aquesta opció més aviat abductiva.

5.1. CONCEPCIONS SOBRE LA PROBLEMÀTICA I LA CONTEXTUALITZACIÓ DEL PROPI MODEL EN LA LITERATURA SOCIOLÒGICA EXISTENT

Com hem presentat a la introducció, la tesi té com a objectiu general aprofundir en el coneixement dels mecanismes que intervenen en el procés d'integració social de la població immigrada a Catalunya, i de manera específica analitzar el paper de la participació associativa sobre aquest procés des d'una perspectiva relacional. Conjuga així els interessos d'estudi la integració social de la població immigrada i de la participació associativa amb les xarxes socials. En els capítols anteriors hem anat presentant el bagatge teòric i conceptual existent en l'àmbit de la sociologia sobre aquestes temàtiques. En aquest apartat assenyalarem els elements clau d'aquests antecedents teòrics, per tal de situar les bases conceptuais i les aportacions dels objectius de la recerca. Ho fem de forma separada per als dos objectius específics en els quals s'estructura la investigació.

5.1.1. Objectiu específic 1: els models d'integració i la seva vinculació relacional

Entenem la integració social com el procés, o més ben dit, la *diversitat* de processos, a través dels quals les persones immigrades s'insereixen a la societat d'acollida. Tradicionalment aquest procés s'ha estudiat observant de forma exclusiva allò que succeeix en els països d'acollida. En aquesta recerca, però, adoptem també l'argument formulat des de la perspectiva transnacional en l'estudi de les migracions que rebutja estudiar el procés d'integració des de premisses impregnades pel "nacionalisme metodològic" segons les quals existeix una ruptura i una bipolaritat entre l'"abans" i el "després" de la migració i es comprenen els fets socials que ocorren i que tenen sentit únicament dins les fronteres administratives estatals (Levitt i Glick Schiller, 2004; Portes, Guarnizo i Landolt, 1999). En conseqüència, tractem de comprendre el procés d'integració des d'una visió que compregui el rol, en el procés d'integració, tant de l'origen com el destí, així com dels espais socials transnacionals que es gesten en els processos migratoris.

A més a més, l'adopció de la perspectiva relacional en l'estudi del procés d'integració social permet recollir tant les discussions més tradicionals sobre els models explicatius del procés d'integració social (assimilació i multiculturalisme⁸⁴), com la perspectiva

⁸⁴ Tenint en compte que en aquesta recerca estudiem el procés des del punt de vista de la població immigrada, es fa difícil distingir entre el model de l'"assimilació" i el del "melting pot", el qual es

transnacional, fent-les dialogar entre elles per identificar la varietat o diversitat de formes d'integració possibles. La translació de les perspectives "clàssiques" a la perspectiva de xarxes pot possibilitar la concreció empírica d'aquest diàleg, per mitjà de la identificació de models d'integració relacional en la composició de les xarxes o comunitats personals.

Així, considerem que la perspectiva de xarxes és una aproximació pertinent al procés d'integració social en tant que permet estudiar en primer lloc la "comunitat personal" (Wellman, 1979; Chua, Madej i Wellman, 2011) resultant de "l'encaix estructural" (Maya-Jariego, 2009) de la població immigrada en el seu procés d'incorporació a la societat d'acollida. En segon lloc, observar fins i a quin punt i de quina manera la migració i l'assentament a Catalunya suposa un canvi en la forma d'estructuració dels vincles i contactes de les persones immigrades. I en tercer lloc, analitzar les direccions d'aquest canvi per tal de veure quins vincles es trenquen, quins es mantenen i quins i es creen de nou a la societat d'acollida (Ávila, 2008; Molina *et al.*, 2008; Lubbers *et al.*, 2010). D'aquesta manera, la perspectiva de xarxes permet identificar i analitzar la permeabilitat de les fronteres ètniques, així com la força, obertura i tancament dels grups i les línies a partir de les quals es formen en el procés d'incorporació de persones novingudes a les societats d'acollida.

La perspectiva relacional, i més concretament l'anàlisi de xarxes socials, a diferència de les postures de caire atributiu, connecta amb una visió genèrica de la realitat social no com la suma d'individus atomitzats sinó com una gran estructura relacional (Wellman, 1988; Wasserman i Faust, 1994). Aquesta perspectiva, però, no està exempta de tensions i carències conceptuals i metodològiques en les formes d'interpretar-la, per la qual cosa es fan necessàries algunes precisions per entendre l'aproximació a l'estudi que fem en aquesta investigació. En primer lloc, en contraposició amb una visió de les relacions socials un tant abstracta i reificada, s'ha desenvolupat un gir cultural en la perspectiva relacional (Emirbayer i Goodwin, 1994; Knox, Savage i Harvey, 2006; Crossley, 2010b), que posa èmfasi en els significats, expectatives, identitats, obligacions, confiança, suport, normes de reciprocitat, marcs d'interpretació i altres construccions culturals que vehiculen i/o creen les relacions (Passy, 2003; Ferrand, 2006; Knox, Savage i Harvey, 2006; Martí i Lozares, 2008; Mische, 2011). L'articulació d'ambdues formes d'entendre i tractar les xarxes socials ens permet estudiar la configuració formal de les estructures relacionals que conformen els models d'integració social de la població immigrada, però també observar els processos interactius situacionals concrets pels quals es desenvolupen, els continguts que les creen i les sostenen, i el sentit que hi atorguen els actors que intervenen en la interacció.

diferència de l'anterior especialment pel fet que preveu també una participació de la població autòctona en el canvi cultural. És per això que el deixem de banda i que no l'adoptem a l'hora d'interpretar la realitat empírica que fa referència únicament al procés de canvi de les xarxes de la població immigrada.

Una segona qüestió a precisar sobre el debat teorimetodològic en el qual s'emmarca la tesi, estretament lligada amb l'anterior, té a veure amb la controvèrsia sobre la naturalesa de les xarxes i les característiques de la seva emergència en el context social. Aquesta controvèrsia reproduïx d'alguna manera els debats clàssics en la sociologia amb les seves diferents visions sobre la relació entre agència i estructura. En aquesta tesi, seguint els postulats de l'"interaccionisme estructural", partim d'una visió integrada que té en compte tant l'estructura com l'agència en la naturalesa i configuració d'allò social, i per tant, en l'estructuració de les relacions socials. Entenem, doncs, que les xarxes socials entre individus, a més de situar-se en un nivell mesosocial, constitueixen una interfície entre l'estructura social (entesa de manera atributiva) i l'agència humana dels individus (Degenne i Forsé, 1999; Molina, 2008; Bottero i Crossley, 2008; Lozares i López-Roldán, 2012). Aquesta forma de situar-nos davant l'objecte d'estudi ens permet una perspectiva més àmplia, contextual i multinivellada, flexible i interpretativa de la integració social.

Concretament, l'aplicació d'aquestes premisses a l'estudi de la integració social, per entendre els perquès de la forma que adopta el procés de manteniment i canvi de les xarxes personals arrel del procés migratori, ens obliga a tenir en compte dos tipus d'elements: d'una banda, la interpretació de la situació i les estratègies d'inversió en benestar relacional en els diferents territoris que es deriven dels projectes migratoris dels individus. I de l'altra, els condicionaments estructurals (recursos tant relacionals, com derivats de la posició dels seus membres en l'estructura social atributiva). Ho fem, a més, a partir d'explicar com aquests elements impacten sobre els àmbits o esferes de sociabilitat, com a mecanisme intermedi, en el qual es gesten els processos interactius que acaben configurant les xarxes.

Es desprèn d'aquests raonaments un primer objectiu específic de la tesi (O1): identificar i explicar la diversitat de models d'integració relacional de la població immigrada a Catalunya, tot tenint en compte tant el procés d'assentament en la societat d'acollida com els recursos i projectes previs a l'arribada a Catalunya, d'una banda, i situant les xarxes com a producte resultant de tant de les estratègies i significats que elaboren els individus en els processos interactius, com dels condicionaments estructurals dels diferents contextos o àmbits temàtics de sociabilitat on es desenvolupen, de l'altra.

5.1.2. Objectiu específic 2: la participació associativa en el procés d'integració

Dins la diversitat d'àmbits de sociabilitat que contribueixen a definir el procés d'integració de la població immigrada, en aquesta tesi ens centrem específicament en l'àmbit associatiu. Es reproduïx així una lògica d'acotació de l'objecte d'estudi per tal de poder arribar a analitzar-lo amb major profunditat.

Per comprendre millor aquest segon objectiu ha de posar-se en relació amb el primer, ja que considerem pertinent no estudiar el vincle entre la participació associativa i les xarxes de forma aïllada. Així, seguint les reflexions de Cheong *et al.* (2007), tractem d'evitar un reduccionisme simple en l'estudi dels efectes mutus entre participació i xarxes. És a dir, interpretem el que succeeix en l'àmbit participatiu des d'una visió global del procés que porta a les persones immigrades a desenvolupar un tipus de xarxes o altre –i, per tant, un determinat model d'integració social.

A més, aquest objectiu específic de la tesi té un especial interès científic pel fet que permet presentar una alternativa a l'habitual amalgama un tant confusa de concepcions sobre la integració, les xarxes i la participació generalitzada des de la perspectiva comunitària del capital social. Dins d'aquesta concepció la participació de la població immigrada i la seva participació sovint s'han tractat com a elements interrelacionats sense que se n'estableixin clarament les relacions i mecanismes d'influència i/o correspondència⁸⁵.

Com ja presentàvem en el primer capítol, el fenomen de l'associacionisme i la seva incidència en la creació de capital social s'ha tractat especialment des de l'aproximació comunitària del capital social. És la pròpia de la visió putnamiana, basada en la visió del capital social en tant que confiança i participació voluntària en associacions i que afirma que la seva presència és un bé públic cohesionador de la comunitat. Aquesta aproximació comporta una sèrie de problemes. Les principals crítiques a la perspectiva comunitària de Putnam (1993, 2000, 2003) se centren, en primer lloc, en el fet que la seva conceptualització del capital social es basa en una argumentació tautològica en què es mesclen les virtuts cíviques, la confiança, les normes, la participació en associacions i les xarxes en una amalgama conceptual sense relacions causals clares (Portes, 1998; González Bailón, 2006; Lozares *et al.*, 2011). En segon lloc, s'ha assenyalat que aquesta aproximació es correspon a una teoria normativa i funcionalista sobre la societat que, per una banda obvia les desigualtats socials i simbòliques existents en el propi procés de generació del capital social, i, de l'altra banda, deslliga el capital social dels altres

⁸⁵ Així, per exemple, alguns autors consideren les associacions d'immigrants com un indicador del capital social i de la seva integració política i social (Fennema i Tillie, 1999; Jacobs i Tillie, 2004; Morales *et al.*, 2009; De Miguel *et al.*, 2012).

capitals i estructures socials, així com d'altres espais i àmbits més enllà de l'entorn associatiu (Cheong *et al.*, 2007).

En canvi, en aquesta tesi tractem de resoldre aquesta confusió per mitjà de l'adopció d'una perspectiva alternativa que treballa el concepte de capital social com un recurs individual, relacional i col·lectiu, i que interacciona amb diferents camps i àmbits en els quals es crea. Concretament, la visió relacional del capital social (Bourdieu, 1986; Burt, 1995; Lin, 1999) i l'adopció de la perspectiva de xarxes (Wellman, 1988; Wasserman i Faust, 1994) permeten analitzar amb rigor conceptual i metodològic la vinculació i el paper del teixit associatiu en el desenvolupament de les xarxes socials i viceversa, i “disseccionar” els mecanismes que hi intervenen. Així, en la recerca de la tesi doctoral adoptem aquesta perspectiva conceptual i operativa per estudiar el paper de la participació associativa, concretament, sobre el procés de canvi i desenvolupament de les xarxes de la població immigrada en el seu procés d'assentament a Catalunya.

D'aquí se'n desprèn el segon objectiu específic (O2): distingir el sentit i efectes de les dinàmiques que intervenen en la implicació mútua entre els elements objecte d'estudi (o “pols conceptuals”): les xarxes (com a element configurador de la integració) i la participació associativa de la població immigrada. Aquest objectiu es planteja en ambdós sentits de la relació, de manera que s'aborda en dos objectius específics secundaris.

D'una banda, la recerca d'aquesta tesi es diferencia⁸⁶, en primer lloc, de les explicacions psicològiques que apunten a la importància dels trets de personalitat (Bekkers, 2005); en segon lloc amb les explicacions racionals-instrumentals, en què es concep la participació com una recerca intencional dels individus coherent amb les seves actituds polítiques i ciutadanes (Zald i McCarthy, 1987; Coleman, 1988); i en tercer lloc, amb les estructurals, en què l'èmfasi es troba en l'impacte de l'estructura d'oportunitats polítiques i institucionals sobre les possibilitats de participació (Touraine, 1981; Tarrow, 1998; Koopmans, 2004). Concretament, la proposta d'aquesta tesi consisteix a posar l'accent en la lògica expressiva i contextual de l'acció associativa (Funes, 2006), la qual cosa significa elaborar una “fonamentació microestructural” de la participació basada en les xarxes socials (Kitts, 2000) tenint en compte els estímuls i les limitacions que suposa el context relacional en el qual els individus prenen decisions.

Per a tal efecte, en aquesta tesi recollim les aportacions realitzades des de diferents aproximacions: del capital social (Coleman, 1988; Bourdieu, 1986), de la governança (Stoker, 2002; Subirats, 2002; Blanco i Gomà, 2002) i sobretot dels moviments socials —i, dins d'aquesta, emprant elements de diferents corrents, tant de l'escola de la mobilització de recursos (McAdam, 1999, entre altres) com del corrent dels nous moviments socials (Melucci, 1989, entre altres).

⁸⁶ Sense negar el seu paper, però posant de relleu també altres elements que hi intervenen

Així, el (sub-)objectiu específic (O2.1.) planteja analitzar els mecanismes relacionals a través dels quals les xarxes socials tenen un impacte en la participació de la població immigrada⁸⁷.

L'aplicació a l'àmbit de la participació associativa del tractament combinat des de la literatura del capital social i la governança (com és més habitual en els estudis sobre associacionisme) i també des dels moviments socials sobre els aspectes culturals o cognitius que contenen les relacions i per tant les xarxes socials, és un dels reptes sociològics d'interès d'aquesta tesi, i que confereix originalitat a la recerca.

Finalment, per altra banda la tesi també té la voluntat de posar llum sobre l'impacte de la participació associativa sobre el procés d'integració social de la població immigrada. Així, a més de voler incorporar la perspectiva transnacional en l'anàlisi, en línia amb investigacions com ara la de Glanville (2004) o de Lauer i Yan (2010) es vol incorporar el debat entre, d'una banda, les teories de la integració, les quals destaquen el cercle virtuós de l'associacionisme (Putnam, 1993, 2000) i el seu potencial per a la promoció de xarxes diverses, que proveeixen oportunitats d'interacció entre diferents segments d'una comunitat (Wollebaek i Selle, 2004; Glanville, 2004). I de l'altra banda, les teories de l'enclavament, que consideren les associacions com institucions que reforcen el replegament ètnic i la homofília (Marsden, 1990; McPherson i Smith-Lovin 1987; Popielarz i McPherson, 1995; Molina *et al.*, 2008); i creen estructures paral·leles que produeixen un efecte de "guetització associativa" de la minoria (Garreta, 1998; Morell, 2005). Concretament, es vol traslladar aquest debat cap a una anàlisi sobre les condicions en les quals es produeix un o altre efecte.

D'aquí se'n desprèn l'últim (sub-)objectiu (O2.2) de la tesi: identificar la forma en què la participació associativa modela la xarxa personal de les persones que hi participen, i, a través d'ella, la seva integració social.

5.2. HIPÒTESIS I CONCEPTES

En aquest apartat anirem presentant, de forma separada per als objectius específics 1 i 2, les hipòtesis i la definició dels conceptes principals amb els quals treballarem en la investigació empírica per tal de respondre a les preguntes de recerca.

⁸⁷ Queda per tant fora de l'ambició científica d'aquesta tesi dur a terme una comparació entre l'efecte de les xarxes respecte els altres elements que influeixen en la participació associativa de la població immigrada. Com reprenem a les conclusions, es tracta d'una de les limitacions de la tesi en la qual seria interessant aprofundir més endavant.

5.2.1. Hipòtesis i conceptes relacionats amb l'objectiu específic 1

H1: Poden identificar-se una diversitat de models d'integració social (relacional) de la població immigrada equatoriana i marroquina a Catalunya, marcada per la presència a les xarxes de relacions inter o intra-ètniques, i per la ubicació territorial i temporal dels contactes que es creen i es mantenen. Aquesta diversitat respon a processos divergents d'assimilació, de creació d'enclavaments ètnics i de manteniment dels vincles transnacionals.

De forma semblant al que es posa de relleu als Estats Units amb la teoria de l'assimilació segmentada (Portes i Zhou, 1993; Zhou, 1997; Rumbaut, 1999; Portes i Rumbaut, 2010), considerem que es poden produir una diversitat de formes d'integració social. La hipòtesi, però, és formulada de forma oberta a la identificació inductiva dels diversos processos individuals d'integració que desenvolupen les persones immigrades equatorianes i marroquines a Catalunya, tot i que s'elabora amb la voluntat de conèixer la incidència de les diferents formes d'integració identificades en la literatura: assimilació, multiculturalisme o transnacionalisme.

Principals conceptes que hi intervenen:

Concepte 1: MODEL D'INTEGRACIÓ

El concepte de model d'integració, tal com el treballarem en aquesta investigació, fa referència a la composició de les xarxes personals de les persones immigrades per mitjà de diferents tipus de vincles (Molina *et al.*, 2008), que mostren l'encaix entre els entorns relacionals nous (de la societat d'acollida) i vells (de la societat d'origen), locals i no locals, resultants d'una trajectòria de mobilitat geogràfica. Els models d'integració, d'aquesta manera, permeten identificar la força de la presència dels diferents grups ètnics així com dels vincles transnacionals en l'entorn immediat de la comunitat personal de la persona immigrada.

La translació de la concepció assimilacionista del procés migratori en la dimensió de les xarxes socials de les persones immigrades suposa esperar que el procés d'aculturació de les persones immigrades quedaria reflectit en la composició de les seves xarxes personals de manera que amb el pas del temps s'assemblaran més a les dels autòctons de la societat d'acollida⁸⁸. Segons aquesta lògica, des del moment de l'emigració i amb el pas del temps les xarxes experimenten una profunda transformació, en la qual, a partir de la

⁸⁸ Veure, per exemple, l'argumentació que fan Soroka, Johnston i Banting (2007) sobre la "naturalitat" amb la qual es produeix aquest tipus d'evolució de les xarxes de les persones immigrades al Canadà.

interacció en els entorns socials nous del país d'acollida, la presència de la població autòctona en les xarxes –o de contactes “linking”, emprant els termes desenvolupats des de les teories del capital social de Putnam (2003) i Woolcok i Narayan (2000)– aniria en augment alhora que la dels coètnics (tant en el país d'origen com en el de destí) –vincles “bonding”– aniria disminuint. El resultat d'una “assimilació completa” seria una xarxa en la qual les persones autòctones constituïrien la major part dels contactes.

En canvi, segons la perspectiva pluralista multiculturalista (així com parcialment de l'assimilació segmentada), les estratègies d'etnicitat reactiva, la discriminació, la separació o la marginalització de la població immigrada suposen la generació de forts enclavaments ètnics. I, en conseqüència, en el desenvolupament de les xarxes de contactes, la presència d'autòctons sigui minoritària mentre que el gruix de la xarxa personal sigui formada per coètnics o altres persones també immigrades residents en el país d'acollida.

La perspectiva transnacional aplicada a l'estudi de les xarxes socials dels immigrants permet superar una simplificació excessiva de les pautes de migració i anar més enllà de nocions reduccionistes focalitzades únicament en el que succeeix en les societats d'acollida. Per contra, la perspectiva transnacional substitueix aquesta visió per una concepció multi-local de les migracions que té en compte la complexa distribució espacial i temporal dels vincles que creen i mantenen les persones immigrades. L'aplicació d'aquesta perspectiva a l'estudi de les xarxes personals implica considerar que amb el pas del temps els contactes de les persones immigrades no tenen perquè desenvolupar-se únicament en el lloc de destí i amb persones autòctones. D'aquesta manera s'introdueixen altres distincions sobre el tipus de vincles que no tenen a veure únicament amb l'eix endo-exogàmic sinó també amb l'eix origen-destí, o, de forma ampliada, que abasten tota la dimensió espacial i temporal de les migracions. És el cas, per exemple, de Molina *et al.* (2008), o Lubbers *et al.* (2010), que, entre aquelles persones del mateix origen que Ego (és a dir, entre els vincles homofílics), distingeixen les que resideixen a la societat d'acollida de les que resideixen en el país d'origen de la persona immigrada o en altres països. Aquesta diferència permet distingir aquelles xarxes de tipus transnacional d'aquelles altres que formen un enclavament ètnic. A més a més, la identificació del lloc en què s'inicien les relacions (al país d'origen o al país de destí) i del moment (abans o després d'emigrar), permet veure com es produeix la reconstrucció de les xarxes transnacionals de mobilitat internacional, i veure si es transformen o no en comunitats i enclavaments ètnics en el país de destí.

En definitiva, al llarg de la tesi entendrem per model d'integració social la combinació final dels diferents tipus de possibles vincles que les persones immigrades estableixen amb els diferents grups ètnics i en els diferents territoris.

La següent hipòtesi s'aventura a elaborar una explicació del perquè de l'adopció dels diferents models d'integració. Es divideix en tres sub-hipòtesis: les dues primeres es centren en els aspectes micro i meso socials relacionats, primer, amb l'etapa pre-migratòria, i, segon, en la trajectòria de les persones immigrades en les societats d'acollida en el seu procés d'assentament. La tercera sub-hipòtesi es fixa en la influència dels eixos de desigualtat en aquest procés.

H2. Els models d'integració social són fruit tant (H2.1) de les cadenes migratòries i de les estratègies derivades del projecte migratori inicial com (H2.2) del trànsit en l'etapa post-migratòria en diferents àmbits de sociabilitat. Ambdós efectes sobre les xarxes, a més, es veuen influenciats per la posició de les persones immigrades en els eixos de desigualtat (H2.3).

Sub-hipòtesis i principals conceptes que hi intervenen:

H2.1. El procés d'assentament es veu influenciat pel projecte migratori i per les cadenes migratòries, és a dir, pel punt de partida en arribar.

Concepte 2: PROJECTE MIGRATORI

El projecte migratori és una disposició o conjunt d'actituds, expectatives i imatges en relació al cicle migratori, relatiu a tres qüestions: les causes o motivacions per a l'emigració cap a un destí concret, els plans per establir-se i les expectatives de retorn (Izquierdo, 2000). El projecte migratori és un element clau en la definició de l'estratègia migratòria i d'adaptació inicial, tot i que no és present únicament en l'inici de l'experiència migratòria, sinó que es va re-configurant en el país de destí a partir dels fets, fenòmens i experiències que s'interposen en el camí de l'obtenció dels objectius preestablerts (Hosnedlováf, 2009).

Concretament, hipotetitzem (H2.1.1) que el projecte migratori marca les estratègies d'adaptació al nou entorn i la inversió a realitzar al país d'origen, la qual cosa es plasma en el tipus de presència en els diferents àmbits de sociabilitat. Mentre que l'adopció d'un projecte migratori orientat al retorn es correspon a una tendència al manteniment dels llaços en el país d'origen, un projecte orientat a l'establiment i la permanència en el país de destí es correspondrà amb una inversió en més contactes nous en el país de destí.

Concepte 3: CADENES MIGRATÒRIES

El concepte de cadenes migratòries fa referència als recursos relacionals o concretament als vincles immediats previs a l'emigració que vinculen, en l'etapa pre-migratòria, les persones residents en el país de destí i els potencials migrants, i que organitzen el procés migratori i les oportunitats immediates de la persona immigrada, a partir de la transferència d'informació i suport material d'altres migrants que faciliten tant la sortida com l'arribada (MacDonald i MacDonald, 1964; Martínez Veiga, 1997; Pedone, 2002; Pascual de Sans, 2007), així com amb les xarxes més amples dels contactes que conformen les cadenes. Concretament, doncs, **hipotetitzem (H2.1.2) que el model d'integració ve marcat pels recursos relacionals forjats en l'etapa pre-migratòria (les cadenes migratòries), i pels contactes d'aquests, que possibiliten una determinada evolució dinàmica de la xarxa. Mentre que les persones pioneres tenen moltes oportunitats per a l'assimilació social, les persones immigrades amb cadenes madures que s'incorporen a un col·lectiu ja assentat tendeixen a incorporar-se en un grup més cohesiu i homogeni de familiars i compatriotes (Maya-Jariego, 2009; De Miguel i Tranmer, 2010).**

H2.2. La presència de les persones immigrades en els àmbits i el tipus d'àmbits de sociabilitat (laboral-formatiu, familiar i comunitari) expliquen la forma del desenvolupament de les xarxes i, per tant, en els models d'integració.

Concepte 4: ÀMBITS DE SOCIABILITAT

Els àmbits de sociabilitat són els entorns en els quals es produeixen les interaccions (Degenne i Forsé, 1999; Lozares i Verd, 2008). És a dir, fan referència als contextos o als àmbits temàtics que emmarquen les interaccions diàdiques concretes. El concepte remet a la noció de cercles de Simmel (a Degenne i Forsé, 1999), és a dir, a grups en varis nivells d'organització (des de grups informals fins a organitzacions) en què els individus es troben al voltant d'un interès comú. Aquests àmbits poden ser creats per adscripció (com ara la família⁸⁹) o bé de forma voluntària (com ara els àmbits relacionats amb el

⁸⁹ Alguns investigadors (com ara Bidart i Cacciuttolo, 2009) exclouen els alteri familiars de les anàlisis sobre els àmbits i els contextos que conformen les xarxes personals i incideixen en la seva evolució. En aquesta recerca, si bé som conscients que l'àmbit familiar és especial pel fet que una bona part de les relacions que s'hi estableixen són adscrites i no adquirides, considerem que són un element essencial dels entorns relacionals consubstancial de l'objecte d'estudi (les xarxes personals). L'argument que reforça aquesta decisió es basa en considerar que el procés pel qual els alteri familiars passen a ocupar una proporció molt petita o molt gran de la xarxa no ve donat purament per filiació (és a dir, per si la família és més gran o és més petita), sinó per la rellevància de la institució familiar en l'organització del suport social i la seva centralitat en la ordenació de la quotidianitat, que al cap i a la fi, són l'objecte d'estudi central de l'anàlisi de xarxes socials. A més, tal com es veu reflectit en els capítols de resultats, les dinàmiques familiars són un poderós factor explicatiu de la diferència en la conformació de les xarxes i en la diversitat de models d'integració existents.

lleure), i poden estar circumscrits a un àmbit territorial (com ara una associació de veïns) o no (com ara les famílies multi-locales). Es corresponen als dominis institucionals (Moreno, 2007), esferes o camps d'activitat que estructuraven els usos del temps de la vida quotidiana, l'àmbit del treball productiu, l'àmbit del treball reproductiu i l'àmbit del temps lliure, fortament interrelacionats (Miguélez i Torns, 1998).

Degut a la diferent naturalesa o continguts de les relacions que s'hi produeixen, els àmbits ordenen certa especialització funcional del tipus de vincles que s'hi creen i mantenen. Així, els àmbits de sociabilitat marquen en bona mesura les oportunitats i constriccions en el tipus de vincles i de relacions interpersonals que s'hi produeixen. Les xarxes, doncs, es forgen en la trajectòria post-migratòria en la societat d'acollida, per mitjà de la presència en diferents àmbits de sociabilitat, que emmarquen i possibiliten o dificulten la coneixença (més o menys intensa) d'alteri de diferents tipus.

H2.3. El procés pel qual les cadenes migratòries, els projectes migratoris i els àmbits de sociabilitat afecten al procés de desenvolupament de les xarxes personals es veu influenciat per la posició dels individus en un context social específic conformat per la seva posició en determinats eixos de desigualtat (especialment per les diferències de gènere, que interseccionen amb l'origen, classe social, edat i territori).

Concepte 5: EIXOS DE DESIGUALTAT

En mencionar els eixos de desigualtat ens referim als factors estructurals que marquen les línies de diferenciació i desigualtat social (Crompton, 1994) –essent, la diferenciació social, la distinció en les qualitats i els papers socials dels individus i/o grups (Kerbo, 2003). Aquests factors marquen les estructures sistemàtiques de desigualtat, és a dir, les pautes que organitzen la desigual distribució dels recursos socials –les condicions materials d'existència– i les recompenses materials i simbòliques. A més, en les societats industrials capitalistes, identifiquen grups que emergeixen a partir de les relacions predominants de producció, distribució i intercanvi (Crompton, 1994). L'estructura social, així, té un efecte global contextualitzador, és a dir, emmarca els processos interactius que estudiem en eixos de desigualtat transversals⁹⁰. Com afirma Layder: “*The micro processes of everyday life (...) can only be understood properly when seen in conjunction with more macro features*” (Layder, 1993: 10).

⁹⁰ Com ja hi hem fet menció repetidament, des de la visió de l'interaccionisme estructural que adoptem com a pròpia no es pot deslligar la concepció de l'estructura social i els eixos de desigualtat de l'estructura relacional que la retroalimenta. Tot i així, en aquesta recerca analitzarem específicament una banda de la interacció: la relació que es produeix dels factors estructurals (els eixos de desigualtat) cap a les xarxes, és a dir, d'allò atribuïu a allò reticular.

Concretament, la divisió sexual del treball de les societats patriarcals marca la diferent centralitat dels àmbits (tant a nivell de la dedicació de temps com al valor simbòlic que se'ls atribueix), de manera que s'acostuma a atribuir totes o les principals responsabilitats del treball reproductiu i la dedicació a la família i l'àmbit familiar a les dones, mentre que en el cas dels homes la centralitat de les seves vides està més marcada per l'activitat productiva (Miguélez *et al.*, 1998).

Donada la rellevància que la literatura sobre migracions atorga a l'eix del gènere, en aquesta tesi ens centrarem especialment en l'estudi de l'impacte del gènere sobre els models d'integració. No obstant, degut a la dinàmica de la interseccionalitat de les desigualtats, no es pot entendre de manera aïllada de la resta d'eixos de desigualtat, sinó que la condició de "home" o "dona" és modulada per la classe social i l'ètnia (Parella, 2003). Així, per exemple, l'organització i articulació de les tasques productives i reproductives pròpies dels àmbits laboral i familiar, respectivament, varien de forma conjunta segons el gènere i la classe social (Castelló, 2011), igual que ho fan, també, modulades segons l'origen i en el marc de la unitat domèstica, l'organització dels processos migratoris (i els projectes i les cadenes que els acompanyen) (Oso, 2010). Per tant, analitzarem les diferències de gènere però tenint en compte també els diferents eixos de desigualtat i la seva interacció.

5.2.2. Hipòtesis i conceptes relacionats amb l'objectiu específic 2

H3. Existeix una relació bidireccional els models d'integració social i la participació de les persones immigrades en diferents tipus d'associacions (comunitàries, de serveis o polítiques), amb diferents orientacions (intra o exogrup; envers l'origen o el destí) i en diferents nivells d'implicació (més o menys activament).

Concepte 6 PARTICIPACIÓ ASSOCIATIVA

La participació és l'acte de formar part o prendre part de les activitats d'una associació, és a dir, d'una organització o grup organitzat (en varis nivells o graus de formalització) de la societat civil (diferent, per tant, de les formes organitzatives de l'Estat i del mercat), d'afiliació voluntària i que realitza activitats no mercantils (és a dir, que amb un cert caràcter altruista, no reporten beneficis monetaris). Aquesta participació pot prendre una gran diversitat de formes. Com ja s'ha assenyalat en el capítol 3, existeix una gran diversitat de formes associatives, que ens interessa poder explicar per tal

d'entendre el seu vincle amb les xarxes i la seva contribució a la integració social. Concretament, la tesi centra l'interès en tres eixos de distinció del camp associatiu:

En primer lloc, *la intensitat de la participació es refereix al nivell d'implicació d'un individu en una associació*. És una valoració de l'exigència en termes de temps i esforç de les activitats que s'hi realitzen (Morales i Mota, 2006). Així, la simple pertinença o donació a una associació expressa una implicació passiva, mentre que la participació en activitats i la realització de treball voluntari són indicadors d'una participació activa.

En segon lloc, identifiquem el tipus d'associació, fixant-nos concretament en el tipus de funció que realitza la participació associativa. Seguint les diverses aproximacions presentades en el capítol 3 diferenciem *tres tipus de funcions: primer, una funció comunitària* centrada en la creació d'espais d'unió, de sociabilitat, expressió i promoció del sentit de comunitat i de la conservació de formes de vida tradicionals (Escalera, 2003). *Segon, una funció social de provisió de serveis*, centrada en la prestació de béns i serveis de benestar social (sanitaris, socials i educatius, entre altres) de forma solidària (Albert, 2004; Herrera i Ayuso, 2009). I *tercer, la funció política o democràtica*, encaminada a la intervenció sobre el procés de presa de decisions públiques.

Finalment, en tercer lloc, *l'orientació de l'associació es refereix, d'una banda, al subjecte a qui es dirigeix l'acció (col·lectiva) associativa*. Pot ser tant l'intragrup (els membres interns de l'associació o el propi col·lectiu) com l'exogrup (la societat o les persones de diferents grups d'origen, en termes més amplis). I, de l'altra banda, es refereix a la *orientació territorial* de la seva activitat (orientada a l'origen o bé al destí).

Concretament, aquesta hipòtesi es desenvolupa en dues sub-hipòtesis:

H3.1. Les xarxes, en tant que estructura formal (font de recursos organitzatius i mecanismes generador d'oportunitats de participació) i suport cognitiu (espai de creació de motivacions, identitats i marcs d'interpretació de la realitat), promouen (o des-incentiven) la forma (tipus, orientació i intensitat) de participar en associacions.

Concepte 7: RECURS ORGANITZATIU

El fet que les xarxes constitueixen un recurs organitzatiu fa referència a la capacitat de les seves propietats estructurals (d'establir connexions i canals de comunicació entre persones, grups, etc.) de permetre, als individus i grups, d'una banda, l'organització de l'acció col·lectiva, en el sentit de possibilitar la coordinació entre els seus participants (per exemple, en la presa de decisions i la seva implementació); i, de l'altra, de permetre la mobilització de recursos tangibles i suports tècnics necessaris en l'acció

política i social, o bé (per mitjà de la generació de contactes amb elits i institucions) de recursos intangibles com ara influència o informació. És a dir, fa referència als processos d'organització interna d'un col·lectiu que possibilita l'emergència de la participació associativa.

Concepte 8: OPORTUNITATS

Les oportunitats són *elements externs a l'acció que la possibiliten o afavoreixen*. En el cas de les xarxes, ens referim a la presència d'alteri en les xarxes que participin en associacions, que fan de mediadors entre els possibles participants i les ocasions (grups, organitzacions, espais de treball o esdeveniments puntuals) en les quals participar. Ho fan per mitjà de la provisió d'informació, de referents i de reconeixement, que obren una finestra cap a la participació, és a dir, recluten a ego per a la participació. La consideració de les xarxes com a providores d'oportunitats de participació, doncs, es diferencia de les xarxes com a recurs pel fet que en aquest cas es posa l'èmfasi en la capacitat de les xarxes per expandir les pràctiques participatives en comptes de per fer-les emergir en un entorn preexistent. Posa l'accent en el context (allò exterior o extern) i les inèrcies que fan que els individus passin a participar i a formar part de l'entramat associatiu.

Concepte 9: SUPORT COGNITIU

La rellevància de les xarxes socials en els processos de participació social i política no és deguda tan sols a les propietats formals de l'estructura de les xarxes, sinó que es troba també en les propietats de les xarxes com a suport per a la generació, transmissió i consolidació dels continguts cognitius que hi circulen i que les configuren. Els processos interactius, fonament sobre el qual es creen les xarxes, vehiculen processos d'identificació mútua i de reconeixement, així com d'influència i d'interpretació col·lectiva de la realitat, per la qual cosa suposen la transferència d'estructures de significats i creences. Les xarxes juguen un paper important en la configuració, concretament, de tres elements que, al seu torn, influeixen en la participació pel fet d'atorgar sentit subjectiu a l'acció: les motivacions, les identitats i els *frames* o marcs de referència. Tot i que (com expliquen Polletta i Jasper, 2001) es tracta elements interrelacionats i que fins i tot en certa mesura es juxtaposen, procurar definir i treballar-los per separat ens pot permetre una major precisió en la translació dels conceptes sobre el camp empíric.

En primer lloc, les motivacions són descrites per Funes (2006) com *el que impulsa a un subjecte –no sempre de forma totalment conscient– a l'apropament a un grup*. S'elaboren a partir dels interessos i de les expectatives sobre les recompenses que pot portar la participació (recompenses o incentius que poden ser materials, afectius o simbòlics). En aquest aspecte, les xarxes juguen un paper tant en la creació i el

sosteniment de dinàmiques de càstig i recompensa (Coleman, 1990), com en el fet de procurar incentius simbòlics que poden impulsar (o desincentivar) la participació –tals com la solidaritat, la confiança, el suport social o el reconeixement en un grup (Crossley i Ibrahim, 2012).

En segon lloc, entenem per identitats les representacions sobre un/a mateix/a; els sentiments o consciència de pertinença a un grup (ètnica i/o política) o a una categoria social (Tilly, 1978, Melucci, 1989, 1994; Rex i Beatrice, 1994; Polletta i Jasper, 2001). Les xarxes juguen un paper en la creació, transmissió i consolidació d'elements identitaris rellevants per a la participació de dues maneres. D'una banda, per mitjà de la construcció simbòlica de fronteres comunitàries, és a dir, a través de la consolidació de sentiments de pertinença i identificació a comunitats imaginades (siguin polítiques, socials o culturals) que serveixen com a base de filiació ciutadana (De Federico, 2002, 2007). I de l'altra, per mitjà de la creació i reforçament de la identificació en termes polítics o sobre la base d'una categoria, pràctica o institució mobilitzadora (Tilly, 1989; Crossley, 2007), tot sostenint les (sub)cultures participatives (Melucci, 1989, 1994) i consolidant identitats positives envers l'activisme (Passy, 2003).

Finalment, entenem per marcs de referència els aspectes constitutius de la subjectivitat que situen l'acció en un context d'interpretació que li dóna sentit, és a dir, que emmarca la percepció de la realitat social i de l'acció associativa en un esquema interpretatiu i n'articula significats (Hunt, Benford i Snow, 1994). Es tracta, per tant, del *conjunt de creences sobre la realitat (social, política i institucional) que envolta la participació i l'acció associativa*. Adaptant la classificació de Benford i Snow (2000), considerem que hi ha dos tipus de frames: els diagnòstics i els relacionats amb l'acció (entre els quals englobem les pronòstics i els d'impuls).

En aquest aspecte les xarxes juguen un paper la constitució, transmissió i consolidació de marcs de referència pel fet que les interaccions interpersonals comporten el compartir i donar sentit a una simbologia compartida sobre la realitat de l'entorn (Crossley, 2002; Passy i Giugni, 2001; Passy, 2003).

H3.2. Al mateix temps, la forma de participar en associacions fa que l'entorn relacional associatiu adquireixi un significat diferent pels seus participants, per la qual cosa impacta de diferents maneres sobre la configuració de les xarxes: cap a la diversificació o bé cap a l'enclavament.

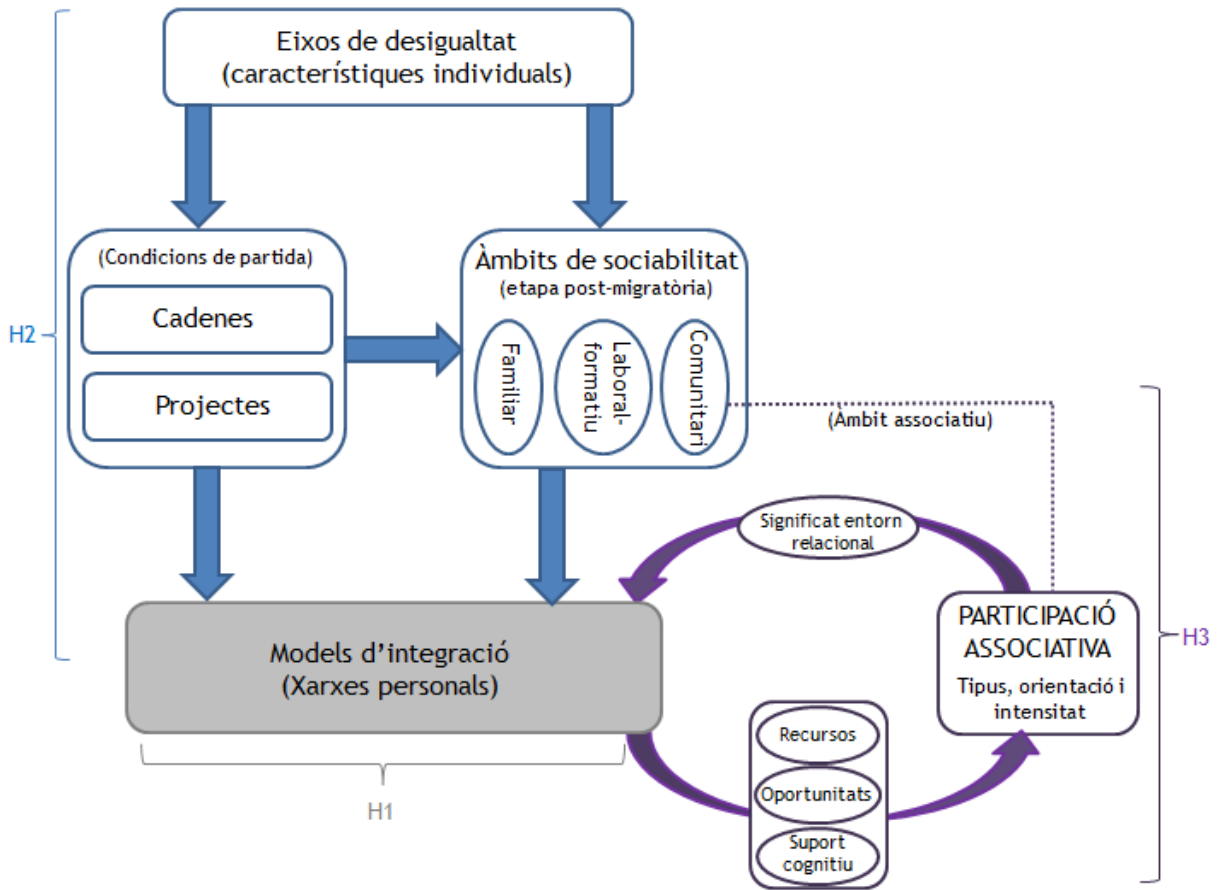
El significat de l'entorn relacional és la *visió i el valor subjectiu atribuït pels individus a les relacions socials que estableixen amb les persones del seu entorn*. Té a veure amb el conjunt d'expectatives, convencions, distincions i fronteres simbòliques i definicions subjectives sobre la naturalesa de les relacions i cercles (Crossley, 2010). D'aquesta forma, connecta amb el component identitari i emocional, al mateix temps que amb les obligacions, rituals i expectatives de reciprocitat vinculades a les relacions socials.

Concretament, considerem que l'entorn associatiu té capacitat per promoure vincles interpersonals i per tant de provocar que les persones immigrades adquireixen nous contactes. Aquesta capacitat, però, així com la direcció en la qual es desenvolupen les xarxes, dependrà del significat i el valor que els individus atribueixin a la participació i a l'entorn relacional de l'àmbit associatiu, els quals, com apunten Glanville (2003) i Lauer i Yan (2010), venen fortament marcats pel tipus de participació (i que en aquesta investigació concretem en els eixos de tipus, orientació i intensitat de la participació).

5.2.3. Esquema gràfic del model d'anàlisi

El següent esquema resumeix el model d'anàlisi que dibuixen les hipòtesis:

Figura 3. Esquema gràfic del model d'anàlisi

Font: elaboració pròpia

6. METODOLOGIA

A més dels objectius substantius, en aquesta tesi ens plantejem reptes o objectius metodològics. L'objecte d'estudi de la investigació que es presenta planteja la conjugació de diverses instàncies que componen els fets i fenòmens socials: en primer lloc, les seves dues vessants, el de la realitat fàctica (els fets socials), i la interioritzada o cognitiva (projectes, identitats, marcs de referència, valoracions, etc.). En segon lloc, des d'una concepció de l'estructura social tractada des de la perspectiva atributiva i la relacional. I en tercer lloc, que articuli la seva vessant micro, meso i macro social. La metodologia mixta és l'orientació metodològica des de la qual proposem resoldre el repte d'abastar i donar compte de la naturalesa complexa i multidimensional de l'objecte. A més, volem fer-ho de manera que la reflexió sobre el procés i la forma d'integració dels resultats parcials es converteixi també en un dels objectes propis de la recerca.

La reflexió metodològica ha tingut un paper molt rellevant en el procés de recerca d'aquesta investigació. Malgrat que per tal de facilitar la comprensió de la investigació duta a terme presento la tesi per escrit en capítols que segueixen una lògica lineal, com ja hem explicat en el capítol anterior el procés de la recerca no ha seguit un procés lineal de desenvolupament. Si en el capítol anterior senyalàvem que les hipòtesis han estat fruit d'un cert "procés d'anada i vinguda" entre la teoria i les dades en el marc d'un disseny en certa mesura abductiu, en aquest capítol és necessari precisar que en la circularitat d'aquest procés la reflexió metodològica hi ha tingut també un paper important. Així, la revisió de les aplicacions metodològiques en l'àmbit de les xarxes ha permès definir el potencial i els límits de la combinació metodològica, la qual cosa, juntament amb l'encaix d'aquesta tesi en el projecte CASREDIN, ha jugat un paper no només per perfilar l'estratègia i el disseny purament metodològic, sinó també en la pròpia definició de les preguntes de recerca. Com assenyala Mason, es tracta d'un element del procés de recerca sovint poc explicat però no per això poc present:

"Although it is fairly widely accepted that our theoretical orientations inform our methodological practice, it is perhaps less readily recognized that this process works in reverse too (Skeggs, 2001). Our ways of seeing, and of framing questions, are strongly influenced by the methods we have at our disposal, because the way we see shapes what we can see, and what we think we can ask. In this sense, researchers can fail to appreciate how methods-driven are their questions" (Mason, 2006: 13).

Aquest capítol de metodologia es divideix en dues parts: en la primera, es presenten les bases teorimetodològiques que fonamenten el disseny de la investigació i es du a terme una reflexió al voltant dels aspectes que concerneixen l'ús de l'estratègia mixta. Concretament, es presenta la metodologia de mètodes mixtos, les justificacions del seu ús i les grans línies del debat paradigmàtic que l'emmarca, i, seguidament, es mostren les línies de treball i les aplicacions d'aquesta metodologia en l'anàlisi de xarxes socials.

En la segona part, es detalla l'estratègia emprada en la pròpia investigació. Per a tal efecte, primerament es descriuen les línies generals de l'estratègia d'articulació metodològica emprada i el camp d'anàlisi de la recerca, per passar a detallar les característiques de la mostra, els instruments d'obtenció de dades, les tècniques d'anàlisi i les categories d'anàlisi o l'operativització dels conceptes emprats des de l'aproximació quantitativa i qualitativa per separat. Per acabar, es tanca el capítol concretant les diferents formes de combinació metodològica que integra el disseny de la investigació de la tesi.

6.1. FONAMENTS TEÒRIC-METODOLÒGICS DE LA METODOLOGIA DE MÈTODES MIXTOS

6.1.1. Introducció: en què consisteix la metodologia de mètodes mixtos?

Tradicionalment les ciències socials han estat dividides en dues grans tradicions metodològiques⁹¹, quantitativa i qualitativa. Aquestes, segons Layder (1993), generalment no es diferencien entre elles només pel tipus de tècnica emprada, sinó que també es situen en posicions divergents en les premisses sobre la naturalesa de l'objecte de coneixement estudiat, la polaritat i l'èmfasi que atorguen a l'estructura o a l'agència en l'explicació dels fenòmens socials, així com en el paper dels nivells micro i macro en la constitució d'aquests. Layder (1993) expressa les diferències entre aquestes dues propostes suposadament alternatives a través d'un paral·lelisme amb les diferències entre la “teoria de grau mitjà” de Merton i la “teoria fonamentada” (*grounded theory*) de Glazer i Strauss:

“Not only is there a difference of emphasis in relation to the question of analytic standpoint, but there is also a difference regarding the basic units of analysis. The middle-range theory approach tends to emphasize the

⁹¹ Entenem aquí que la metodologia, entesa com un concepte diferent al de mètode o al de tècnica, engloba també el conjunt de principis ontològics i epistemològics que emmarca el procés de la recerca.

importance of the collective and institutional aspects of society and their impact on the lives of individuals. On the other hand, the grounded theory approach tends to emphasize the importance of processes or interaction and the way in which individuals play a part in “constructing” their social environment. In rather more formal sociological terms this is a difference in the emphasis placed on “macro” (large-scale, institutional or collective) aspects of society, as against the “micro” aspects of social life (small-scale, face-to-face situations). This is reflected in the division between one group of researchers who favour qualitative fieldwork in order to study the micro world of social interaction and everyday life (Becker 1970, Lofland, 1971, Strauss 1987) while another group, favouring quantitative survey methods, tends to concentrate on the macro phenomena of social structure and institutions (Blau and Duncan 1967, Goldthorpe 1980, Wright 1980)” (Layder, 1993:5).

La metodologia de mètodes mixtos trenca amb aquesta visió dicotomitzada per mitjà de l'ús conjunt d'elements que pertanyen a les dues tradicions. Concretament, segons Tashakkori i Creswell (2007: 4) —els quals traslladen al nivell dels mètodes les conseqüències d'una metodologia mixta—, els estudis de mètodes mixtos són aquells “*in which the investigator collects and analyzes data, integrates the findings, and draws inferences using both qualitative and quantitative approaches or methods in a single study or a program of inquiry*”.

6.1.1.1. La justificació de l'ús dels mètodes mixtos

La combinació entre mètodes es pot realitzar en diferents moments i per a diferents finalitats, la qual cosa configura un ampli ventall de possibilitats, formes i tipus de dissenys mixtos (vegeu Creswell, 2003, Moran-Ellis *et al.*, 2006 o Verd i López-Roldán 2008, entre altres, per una discussió sobre els diferents tipus de dissenys mixtos i les seves possibilitats).

L'ús dels mètodes mixtos, però, a grans trets es fonamenta en una forma d'entendre la naturalesa de l'objecte d'estudi que té en consideració la multiplicitat de pertinències sociològiques que constitueixen el fet social, el qual requereix un tractament metodològic pertinent des d'una visió multiestratègica que no “trenqui” o desnaturalitzi la unitat del fenomen o fet social estudiat (Lozares, Martín-Artiles i López-Roldán, 1998). Com ho defineix Layder (1993), en el marc de la seva particular però suggerent proposta metodològica, l'aproximació multiestratègica és una orientació de la investigació que construeix l'objecte d'estudi a partir de múltiples talls analítics o metodològics per dur a terme una cobertura empírica i teòricament densa de l'àrea investigada.

És per això que, més enllà de les propostes inicials sobre la triangulació de mètodes (Webb *et al.*, 1966 a Byrman, 2007; Denzin, 1970) i la conceptualització de l'ús conjunt de mètodes i tècniques quantitatives i qualitatives per tal de contrastar i validar els

resultats mutus, la fonamentació més interessant (i més emprada en la literatura recent) de l'ús dels mètodes mixtos es troba en la seva major capacitat per capturar la realitat social, complexa, multidimensional i expressable en diferents latències i nivells de la realitat social (Moran-Ellis, 2006; Verd i López-Roldán, 2008).

En el cas d'aquesta tesi, de la naturalesa articulada del model d'anàlisi es deriva la necessitat d'una aproximació multimètode. Seguint a Verd i López-Roldán (2008), considerem que aquest tipus de disseny possibilita, d'una banda, una major eficiència metodològica pel fet que els dissenys mixtos fan possible compensar les debilitats mútues de cada mètode. Això porta a un millor refinament en l'obtenció de dades de les fases conseqüents i a processos d'inferència més sòlids, entre altres. I de l'altra banda, també possibilita una major eficiència teòrica, pel fet que la integració entre diferents aproximacions possibilita i provoca una major riquesa i profunditat en els resultats de coneixement. Com afirma Byrman:

“Mixed methods researchers are likely to be using the approach in order to address distinctive research questions that can only be answered with a mixed methods approach, and that is likely to mean that the investigation will aim to generate something that is over and above its individual quantitative and qualitative components” (Byrman, 2009: 89)

Per tant, no es tracta només de què les preguntes de recerca sobre la forma, estructura i composició de les relacions socials es responguin per mitjà de mètodes quantitius, mentre que les preguntes de recerca sobre les percepcions i significats de les xarxes requereixin metodologies qualitatives (Edwards, 2010), per exemple; sinó que la seva conjunció o combinació (per tant, més que la suma o l'adició) és el que ens permet explicar la intersecció entre aquestes diferents dimensions dels fenòmens socials (Mason, 2006).

6.1.1.2. Del debat paradigmàtic al desenvolupament dels mètodes mixtos

El conjunt de principis ontològics, epistemològics i metodològics propis d'una determinada aproximació teòric-metodològica, així com les consideracions sobre les vinculacions entre ells són el que constitueixen els paradigmes⁹² (Guba i Lincoln, 1994). Apostar pels mètodes mixtos requereix superar el debat sobre la compatibilitat entre paradigmes⁹³, i considerar que no són compartiments estancs sinó que existeix la

⁹² Es tracta d'un concepte introduït per Kuhn (1962) en el camp de la sociologia de la ciència.

⁹³ Els mètodes mixtes i les estratègies de combinació metodològica en general, es troben davant el repte de la coherència paradigmàtica (Verd i López-Roldán 2008; Pardo, 2010). Existeix un debat sobre si els trets definitoris d'un paradigma són “indissolubles” —per la qual cosa difícilment compatibles entre ells (Guba i Lincoln, 1994)— o bé si es poden descompondre i aplicar en major o menor mesura, permetent

possibilitat de flexibilitzar els vincles entre les premisses que constitueixen un paradigma i combinar-los, per mitjà d'atorgar una especial preeminència als elements teòrics i conceptuals. Així, en aquesta tesi tractem de solucionar els problemes d'integració en el pla metodològic (Bericat, 1998, a Domínguez i Coco, 2000; Teddlie i Tashakkori, 2009). És a dir, guiats per les necessitats del nostre objecte de la recerca, desplaçem l'atenció cap als aspectes de disseny; l'adequació de les estratègies i tècniques específiques per a l'obtenció de coneixement pertinent per respondre a les preguntes de recerca plantejades⁹⁴.

En el panorama de la metodologia sociològica van emergint unes *comunitats de pràctiques* (Pardo, 2010) amb una cultura i pràctica d'investigació que reforça l'ús de les metodologies mixtes. Tot i que aquesta comunitat no és uniforme sinó que existeix una rica diversitat d'idees, experiències i perspectives (Tashakkori, 2009), és comuna l'opinió que el desenvolupament i la consolidació dels mètodes mixtos han de passar per l'aplicació dels mateixos en grups de treball i en sub-disciplines i des de mirades disciplinàries específiques (Pardo, 2010; Tashakkori, 2009; Creswell i Plano-Clark, 2007).

En aquest sentit, en el proper apartat fem un seguiment dels usos aplicats, funcions i dissenys de la combinació metodològica en el camp de l'anàlisi de xarxes socials per tal d'identificar l'estat dels plantejaments, reflexions, línies de treball i aplicacions de les metodologies mixtes en aquest àmbit. Aquesta revisió, malgrat afegeix una extensió considerable a aquest capítol, és pertinent per tres raons: en primer lloc, per situar i adequar les definicions, premisses i justificacions generals dels mètodes mixtos al camp de l'anàlisi de xarxes socials. En segon lloc, per emmarcar la reflexió sobre les possibilitats i limitacions del disseny particular d'aquesta tesi en els debats existents en el camp, per a la qual cosa és imprescindible conèixer l'estat d'aquests debats. I en tercer lloc, per la necessitat de conèixer les diferents formes en què la comunitat científica en el camp de l'anàlisi de xarxes planteja l'articulació metodològica. Amb tot, l'objectiu perseguit és trobar i construir una forma pròpia de resoldre la complexitat del disseny d'aquesta tesi, en la qual es combini la vessant atributiva i relacional, tant en la dimensió fàctica com cognitiva, i en diferents nivells d'estructuració micro, meso i macro social.

la possibilitat de construir dissenys metodològics que emprin elements del conjunt de trets ontològics, epistemològics i metodològics propis de cada perspectiva, i, per tant, d'integrar diferents visions del món en una mateixa investigació (Pardo, 2010). Vegeu Pardo (2010) o Teddlie i Tashakkori (2009) per una revisió sobre el debat paradigmàtic i les diferents formes de resoldre les tensions interparadigmàtiques.

⁹⁴ No obstant, procurem, tal com adverteixen Verd i López-Roldán (2008), que una major atenció i insistència en els aspectes vinculats al disseny d'investigació no impliquin l'oblit dels vincles entre els nivells paradigmàtic, metodològic i tècnic. Pardo (2010:99) ho expressa com la necessitat de mantenir un nivell de vigilància i de reflexivitat per explicitar els pressupòsits que guien la recollida de dades empíriques i l'anàlisi i ser reflexius amb els diferents tipus de coneixement que articulem.

6.1.2. Els mètodes mixtos en l'anàlisi de xarxes socials ⁹⁵

L'anàlisi de xarxes socials sol situar-se entre els mètodes quantitius, degut a la dominància dels estudis de xarxes derivats del corrent que en el primer capítol vinculàvem a l'escola nord-americana, la sociometria i la teoria de grafs, el qual es basa en el tractament estadístic de les relacions i la seva formalització matemàtica matricial. A més, el desenvolupament i consolidació de l'anàlisi de xarxes en les ciències socials ha anat de la mà dels progressius avenços en els procediments matemàtics formals i l'àlgebra que la caracteritzen, així com molt en particular de la millora i difusió dels programes informàtics que faciliten els seus càlculs i visualitzacions (Edwards, 2010).

Tot i així, l'anàlisi de xarxes socials (especialment de xarxes completes), pel seu tradicional focus en estudis de cas específics, sovint és considerada una aproximació un tant especial, en el sentit que sense deixar de ser quantitativa i formalitzada es presta a entrar en els dominis clàssicament reservats als estudis de cas (Bazeley, 2003; Bellotti, 2010), per la qual cosa Bazeley (2003: 410) afirma que *"it is difficult to say whether social network analysis, involving the use of both graphs and indexes to describe the network (Scott, 2000; Wasserman & Faust, 1994), is a quantification of qualitative information or a qualitative interpretation of quantitative information"*.

L'ús de mètodes qualitius es troba també en els inicis de l'anàlisi de xarxes socials (en el corrent antropològic de l'escola de Manchester⁹⁶), i, en l'actualitat, existeixen alguns nuclis de recerca centrats en una aproximació únicament qualitativa —a més de la producció científica que s'emmarca en la llarga tradició qualitativa de l'estudi de les relacions, però que no s'acostuma a identificar com a part de l'anàlisi de xarxes. Des d'aquesta línia han sorgit tant contribucions que emfatitzen les aportacions que poden fer els mètodes qualitius en un abordatge mixt (Hollstein, 2011), com corrents que treballen per a la consolidació d'una aproximació pròpia a l'estudi de les relacions, i que

⁹⁵ La revisió bibliogràfica i les reflexions que aquí es presenten s'han realitzat juntament amb l'equip que signem un article publicat a la revista *Empiria* (Bolíbar, Martí i Lozares, 2013), i del qual es deriva aquest escrit.

⁹⁶ Com s'explica al primer capítol teòric, l'escola de Manchester posa també les bases de l'aproximació egocentrada a l'estudi de les xarxes socials. No obstant, de les quatre tradicions d'investigació que, segons Molina (2005) han posat els fonaments i consolidat l'aproximació egocèntrica, aquesta és l'única que treballa amb una metodologia qualitativa. En canvi, les altres tres tradicions —els estudis de comunitat (Wellman, 1979), els estudis d'estimació de la mida de les xarxes personals (Killworth et al., 1998) i una part important dels estudis de capital social (Lin, 1999)— han consolidat l'aplicació de metodologies quantitatives a l'estudi de les xarxes personals, tot i que entre els estudis de comunitat també hi ha algunes recerques que es complementen amb procediments qualitius (Wellman i Wortley, 1990). Amb tot, és cert que una simple observació dels congressos o seminaris especialitzats en xarxes personals permet entreveure una major acceptació de la integració de mètodes diversos en les anàlisis de xarxes egocentrades.

proposen la denominació de “*qualitative social network analysis (QSNA)*” per fer-ne referència (Heath, Fuller i Johnson, 2009: 646)⁹⁷.

Finalment, existeix un tercer conjunt de treballs que es caracteritzen per integrar mètodes quantitius i qualitatius en l’anàlisi de xarxes, així com contribucions que intenten conceptualitzar aquesta integració (Coviello, 2005; Jack, 2010; Crossley 2010a; Edwards 2011; Fuhse i Mützel 2011; Hollstein 2011; Bidart i Cacciuttolo, 2012; Domínguez i Hollstein (eds.), 2014). En contribucions recents, els mètodes mixtos s’han aplicat a camps com l’estudi de les relacions entre xarxes de suport i mobilitat social (Menjívar, 1995; Hagan, 1998, Domínguez i Watkins, 2003; Domínguez, 2004), l’evolució de les xarxes personals en la transició a la vida adulta (Bidart i Lavenu, 2005), la identificació dels límits de la xarxa personal i la seva influència en les transicions educatives (Heath, Fuller i Johnson, 2009) o el significat de les relacions familiars i d’amistat (Pahl i Spencer, 2004), entre molts altres.

6.1.2.1. Resistències a la combinació metodològica

El debat sobre la possibilitat i la desitjabilitat de la combinació metodològica quantiquali es trasllada també al camp específic de l’anàlisi de xarxes. Des de la tesi de la incompatibilitat entre paradigmes, alguns autors qüestionen la pertinència d’integrar l’anàlisi formal de les xarxes amb la perspectiva qualitativa, per la càrrega conceptual que la primera porta implícita —i que els mateixos autors “clàssics” de l’AXS (Wellman, 1988, entre d’altres) definien com a paradigma. Ens referim a les premisses de l’anàlisi “estructural” que presentàvem en el primer capítol, les quals afirmen que l’acció, el comportament i la cognició dels individus s’explica per l’estructura relacional que l’envolta⁹⁸.

Salvini (2010), per exemple, des de l’interaccionsime simbòlic adopta aquesta postura. Parteix de la consideració que l’anàlisi de xarxes socials és una construcció consistent, coherent i tancada, amb una ontologia realista i positivista indeslligable de les tècniques quantitatives específiques; les quals porten implícites els supòsits teòrics i conceptuals de l’AXS. Al mateix temps, considera que les premisses de l’interaccionisme simbòlic,

⁹⁷ L’aproximació qualitativa també emprava tècniques o eines per generar dades diferents a les enquestes generadores de noms, recursos o posicions i descriptors dels vincles (*name interpreters*), o a les dades de registres, típics de l’aproximació quantitativa. Es tracta de mètodes específicament qualitatius com ara etnografies i observacions participants, entrevistes (tant a informants claus com a nodes específics de les xarxes, inclosos els alteri d’una xarxa personal) o anàlisi de documentació, així com “entrevistes-passejada” (*walking interviews*), diaris personals, o mapejos participatius (Edwards, 2010). Es tracta de dissenys en els quals les dades es capturen de forma contextualitzada i situacional, la qual cosa permet una (re)construcció de les xarxes de forma més precisa i pertinent.

⁹⁸ Veure el primer capítol teòric per a una explicació més en profunditat d’aquesta qüestió.

preeminentment qualitativista, portades al límit impliquen no requerir l'operativització de les xarxes que es desprèn de l'aparell tècnic i metodològic de l'AXS. Segons aquestes premisses els individus produeixen i reproduïxen les estructures en les quals actuen per mitjà de la seva acció situada, la interpretació de la mateixa i l'atribució de significats a les relacions, de forma que les xarxes es conceben com “efectes emergents” d'un complex entramat d'interaccions socialment situades. Així, afirma que la combinació metodològica és “*problemàtica, si no completament improbable*” (Salvini, 2010: 265) perquè implicaria una hibridació teòrica dificultada pels “focus vocacionals” específics de l'AXS i de l'interaccionisme simbòlic.

Un segon tipus de resistències a l'aplicació de dissenys de mètodes mixtos, present més aviat entre postures de tipus quantitativista (McCarty, 2010; Kirke, 2010), traslladen la tensió inter-paradigmàtica a qüestions més tècniques. Destaquen que els problemes d'inferència (entesa i avaluada des dels criteris i estàndards habituals de la lògica positivista) dels mètodes i tècniques qualitatives són majors que els beneficis que pot aportar per fer front a les limitacions dels quantitativistes en la creació de coneixements sobre l'entramat d'allò social. Davant d'aquesta tensió, a més, postulen l'existència d'una lògica de suma 0 entre el detall, profunditat i validesa, d'una banda, i la fiabilitat o capacitat de generalització, de l'altra; en comptes de plantejar la possibilitat que les fortaleses i debilitats de cadascun dels mètodes es complementin sense solapar-se per tal de generar una major eficiència teòrica i metodològica.

Finalment, un tercer tipus de crítiques a la introducció de metodologies mixtes té a veure amb la lògica del trencament amb allò consolidat en les tradicions intel·lectuals de col·legis invisibles, i reflecteixen cert immobilisme i resistències davant la innovació d'allò que està establert *de facto*. És a dir, apunten a l'autonomia de les tradicions i la consolidació d'una forma de treball establerta, que no *necessita* l'altra per assolir o mantenir la legitimitat científica i acadèmica (McCarty, 2010).

6.1.2.2. Plantejaments i formes d'integrar els mètodes qualitius i quantitius

Malgrat aquestes crítiques, l'aposta per la combinació metodològica va guanyant predicament en els últims temps (Edwards, 2011; Hollstein, 2011). Els arguments favorables a la combinació metodològica senyalen la capacitat d'ampliar el tipus de coneixement al qual es pot accedir, i poden agrupar-se en dos tipus de plantejaments: d'una banda, aquells que dissenyen una “integració dèbil”, que es caracteritza per adoptar el projecte clàssic de l'AXS basat en la formalització de les estructures relacionals, donar una centralitat als mètodes quantitius per mesurar les propietats de les xarxes, dels actors que la componen i dels canvis en les posicions i estructures mitjançant l'aparell operatiu de l'AXS, i considerar que els mètodes qualitius juguen un

rol de complementació, aportant riquesa informativa a l'estudi de les estructures. En aquesta forma d'integració, els mètodes qualitius són auxiliars, i poden tenir com a objectiu, entre altres, fer una exploració prèvia del camp, una contextualització de la xarxa, descriure les pràctiques dels actors en la construcció de les xarxes, o fins i tot observar les condicions de formació, emergència i canvi de les xarxes, però sense abandonar les premisses tradicionalment realistes de l'AXS.

De l'altra banda, identifiquem una forma d'"integració forta", segons la qual, mentre que els mètodes quantitius igualment s'orienten a l'estudi de les estructures de relacions i les posicions dels actors, els mètodes qualitius s'endinsen en la comprensió del significat que els individus atribueixen a aquestes relacions i als processos interactius que les constitueixen. Aquesta forma d'integració metodològica va més enllà de la "integració dèbil", en el sentit que subratlla la naturalesa dual de la realitat social, i recull o integra premisses ontològiques i epistemològiques que requereixen un verdader diàleg entre paradigmes o tradicions. En aquest tipus de dissenys, la incorporació de l'aproximació qualitativa permet descriure o explorar la xarxa tant des d'un punt de vista *etic* com *emic*, així com aprofundir en la capacitat d'agència dels actors, mitjançant la incorporació de la xarxa percebuda (els significats de la xarxa des del punt de vista dels actors que la constitueixen) i el valor d'aquesta, a la vegada que considerar el seu paper en l'elaboració d'estratègies i en la presa de decisions. La "integració forta" té les seves arrels no només en la tradició "clàssica" de l'anàlisi de xarxes socials sinó també en la tradició qualitativa en ciències socials i en el corrent culturalista de l'AXS⁹⁹, de manera que integra també la tradició interpretativista i atorga als mètodes qualitius una posició central en la recerca, que comparteix amb els mètodes estadístics i formals.

Amb tot, a banda de que l'anàlisi de xarxes per la seva tradicional aplicació en estudis de casos específics es presta fàcilment a la combinació metodològica –tant en la recol·lecció de dades, com en la seva anàlisi i interpretació (Bellotti, 2010, 2011)–, una revisió dels usos d'aquesta integració metodològica en la recerca empírica mostra que les modalitats d'integració són diverses, i que, lluny d'existir rigideses en el paper de cada mètode, l'ús de mètodes quantitius no es restringeix a l'estudi de la forma, estructura i composició de les xarxes, ni el dels qualitius a l'estudi de les experiències i subjectivitats inherents a les relacions socials. Presentem tres dimensions especialment rellevants de l'anàlisi de xarxes, amb les quals il·lustrar els usos i aplicacions dels mètodes mixtos en l'actual recerca empírica: l'estudi de les estructures i posicions de la xarxa (vista de forma transversal), dels significats inherents en aquesta i de la dinàmica longitudinal i/o processual que les crea.

⁹⁹ Que, com ja hem explicat en el primer capítol teòric, beu, en major o menor mesura, dels plantejaments de l'interaccionisme simbòlic, la sociologia relacional de Harrison White (1992), de la teoria de l'actor-xarxa i de l'antropologia post-moderna.

6.1.2.2.1. L'estructura i posicions de la xarxa

L'estudi de l'estructura de relacions i de les posicions que els actors ocupen en la xarxa, així com la vinculació entre propietats estructurals i atributs individuals dels nodes que la componen en diferents nivells són alguns dels aspectes que tradicionalment han rebut més atenció a l'anàlisi de xarxes. Per a aquest estudi de la composició i estructura de les xarxes (tant anàlisi posicional com de la connectivitat de les xarxes) tradicionalment s'ha efectuat un tractament eminentment quantitatiu, per al qual s'ha desenvolupat un extens aparell conceptual i algebraic. En aquest context, la integració de mètodes sol plantejar-se en la seva “versió dèbil”, introduint els mètodes qualitius en termes exploratoris o auxiliars. La pertinència dels mètodes qualitius es justifica en, almenys, quatre aspectes:

- a) L'exploració del camp d'estudi (prèvia a l'ús de qüestionaris): en aquells casos en què el coneixement disponible és insuficient per estandarditzar l'observació, mètodes com ara l'anàlisi de documentació, les entrevistes a experts (Hollstein, 2011) o etnografies (McCarty, 2010) poden ajudar a conèixer més a fons el camp d'estudi, i així ajudar a identificar la població objecte d'estudi (Curtis *et al.*, 1995) o dissenyar els indicadors o escales d'un qüestionari (McCarty, 2010).
- b) Accés al camp de forma no estandarditzada i formalitzada: la lògica inductiva i no estructurada dels mètodes qualitius els fa més adaptables a les demandes de situacions que poden fer excessivament costós o complicat obtenir la informació requerida amb instruments estandaritzats¹⁰⁰, la qual cosa dona lloc a procediments diversos per a l'obtenció d'informació exclusivament mitjançant tècniques qualitatives, que posteriorment són codificades numèricament per ser analitzades mitjançant l'àlgebra de l'AXS (Coviello, 2005; McKether, Gluesing i Riopelle 2009; Lozares i Verd, 2008; Kirke, 2010; Crossley *et al.*, 2012, Martí i Lozares, 2008)¹⁰¹¹⁰²

¹⁰⁰ Bé sigui per la naturalesa del tipus de relació o procés que es vulgui capturar, pel tipus de col·lectiu que es vulgui estudiar, o bé pel moment del temps en què es situï el fenomen.

¹⁰¹ Coviello (2005) anomena aquesta aproximació “bifocal”, en tant que permet obtenir dades més riques i susceptibles de ser analitzades tant quantitativament com qualitativament.

¹⁰² En aquest segon tipus d'estudis, a més, una estratègia emprada sovint és la reconstrucció de representacions gràfiques com sociogrames o mapes de relacions a través de procediments participatius, que faciliten el pas de les tècniques qualitatives a la posterior formalització. En aquesta línia fins i tot s'han desenvolupat alguns programes informàtics com el *Venmaker* (www.venmaker.com/en) que faciliten aquest procediments i possibiliten la seva aplicació en investigació participativa. *Venmaker*, per exemple, permet el registre simultani d'informació quantitativa i qualitativa per complementar ambdós tipus de fonts, al mateix temps que permet dibuixar els sociogrames de forma visual i interactiva.

- c) Validació d'indicadors i dades (triangulació): alguns procediments qualitius¹⁰³ poden ajudar a obtenir dades perdudes, revisar inconsistències o bé localitzar errors en els vincles prèviament registrats per mitjà de procediments quantitius. Així mateix, es pot ampliar l'estructura de la xarxa (Bellotti, 2011) i accedir a la “xarxa a l'ombra” o reconstruir les relacions que vinculen els alteri d'una xarxa egocentrada sense haver de confiar únicament en la capacitat dels egos d'aportar aquesta informació acuradament (Heath *et al.*, 2009).
- d) Finalment, Molina (2010) planteja que, davant l'actual incapacitat de l'àlgebra de l'AXS per tractar amb relacions negatives (per exemple, en el càlcul de centralitats o de grups cohesius), l'aproximació qualitativa pot ser un suport per ajudar a comprendre les relacions no desitjades o conflictives, si bé amb limitacions per al seu eventual tractament formal.

Malgrat la major aplicació d'aquest tipus de formes de combinació metodològica, en podem trobar d'altres que també exploren les estructures amb dissenys més propers al que definíem com “versió forta”¹⁰⁴. Entre aquests, la introducció de mètodes qualitius es justifica per la possibilitat d'accedir a dos aspectes:

- e) Situar les xarxes en el seu context particular: la combinació metodològica es presenta com una oportunitat única per vincular les estructures en els contextos en els quals es produeixen. Mentre que la caracterització de la posició dels membres d'una xarxa en posicions específiques de l'estructura social o la contextualització dels alteri i les relacions en àmbits de sociabilitat específics es pot dur a terme per mitjà de procediments quantitius –per exemple, com expliquen Fuhse i Mutzell (2011), per mitjà de capturar els atributs individuals dels egos o dels alteri, o bé per mitjà de generadors de noms contextuais (Bidart i Cacciuttolo, 2009)—, les tècniques qualitatives faciliten altres tipus d'informació contextual. Aquesta contextualització pot desenvolupar-se en varis nivells. D'una banda, en un nivell més macro i extern a la xarxa. Per exemple a l'incloure en l'anàlisi l'orientació de les polítiques públiques i les estructures d'oportunitats discursives que emmarquen la configuració de les xarxes inter-associatives (Morales i Giugni, 2011); les normes, preferències i identitats que configuren un determinat “món social” o àmbit en el qual els individus interaccionen (Crossley, 2010a, identificats a través d'etnografies); o els esdeveniments biogràfics, com a

¹⁰³ Com per exemple la visualització i el comentari amb els participants del gràfic de les xarxes obtingudes en un qüestionari just en finalitzar-lo (Lubbers *et al.*, 2010), o bé el seguiment telefònic posterior al treball de camp (Provan i Milward, citats a Hollstein, 2011).

¹⁰⁴ Es produeix en dissenys d'investigació que responen a una lògica més aviat intensiva, per la qual cosa acostumen a aplicar-se en estudis de cas o bé en la focalització en casos concrets part d'una mostra més àmplia (Wong i Salaff, 1998; Curtis *et al.*, 1995).

context d'una xarxa personal (Bidart i Cacciuttolo, 2009). De l'altra banda, també permet introduir un nivell de detall major que faci possible identificar els àmbits de sociabilitat o dominis d'activitat d'ego en els quals es desenvolupen les relacions, díades i sub-grups amb i entre els alteri que constitueixen les xarxes (i que McCarty, Molina, Aguilar i Rota (2007), per exemple, identifiquen mitjançant la visualització i comentari de la xarxes en entrevistes).

A més a més, independentment de la tècnica amb la qual s'obtinguin, el fet de situar les xarxes en el seu context particular per tal d'explicar la configuració de la forma i l'estructura de les xarxes lliga amb el tractament qualitatiu que entén els processos i fenòmens com a contingents o inserits en contextos específics. Aquesta aproximació que tracta d'introduir el context en l'explicació del mateix en comptes d'intentar "controlarlo" o excloure'l permet introduir la lògica comparativa entre diferents contextos que amplii la capacitat de generalització de l'explicació del fenomen ("*cross-contextual explanation*") (Mason, 2006: 17).

- f) Aprofundir en els tipus i continguts de les relacions: les tècniques qualitatives permeten descriure amb major detall i profunditat que els generadors de noms i que els descriptors d'alteri (*name interpreters*) el tipus de pràctiques que constitueixen la xarxa, reduint la simplificació i l'abstracció de les mateixes. Segons Crossley (2010b), però, malgrat l'aproximació qualitativa tendeix a possibilitar una millor coneixença de la forma o contingut de les relacions, i la quantitativa la forma de les estructures que emergeixen de les relacions, només els dissenys de mètodes mixtos permeten posar els dos elements en relació i analitzar-los com les dues cares d'una mateixa moneda.

Amb tot, l'extensió de l'aproximació al contingut de les relacions i vincles des d'una postura realista, externa i objectivista tipus etic cap a una visió interna, subjectivista o emic introdueix una nova dimensió en l'anàlisi de xarxes, lligada als elements culturals i cognitius que introduïem al primer capítol teòric, i donen peu als dissenys que mostrem en el següent apartat, centrats en l'estudi dels significats atribuïts a les relacions.

6.1.2.2.2. Els significats de les relacions

La combinació de dades quantitatives que informen de les estructures reticulars amb dades qualitatives sobre el significat atribuït a les relacions no és nova en l'AXS (veure, per exemple, Emirbayer i Goodwin, 1994; White, 1992), i segueix molt present en la literatura sobre mètodes mixtos aplicats a l'AXS.

Malgrat els significats de les relacions i els aspectes subjectius com ara actituds o avaluacions també poden ser mesurats de forma quantitativa per mitjà d'escala en un qüestionari (Kirke, 2010), la tradició qualitativa i el seu enfocament comprensiu pren

especial importància en aquest aspecte, pel seu èmfasi en la identificació de significats partint de narratives i punts de vista dels actors. Amb tot, la integració quanti-quali, permet:

- a) Relacionar l'estructura (formalitzada) de la xarxa amb els significats atribuïts a les relacions (sovint combinant qüestionaris amb entrevistes o etnografies). En la recerca de Bellotti (2008), per exemple, la identificació de diferents formes d'entendre el que és l'amistat, els rols atribuïts a les amistats i les estratègies d'inversió en la mateixa, és el que li permet entendre les diferències en les estructures de les xarxes de suport no familiar. Aquesta complementaritat entre estructura i significat és extensible també a l'anàlisi de xarxes sociocèntriques, relacionant les propietats de la xarxa complerta amb els discursos o significats compartits dels actors que la componen (Fuhse i Mützell, 2011).
- b) Incorporar l'avaluació subjectiva de les relacions en l'explicació de l'efecte de les xarxes sobre l'acció dels individus. Per exemple, Keim, Kläner i Bernardi (2009) mostren com la decisió de tenir fills es planteja només quan els egos avaluen positivament les experiències paternals dels alteri de les seves xarxes. De forma semblant, Crossley (2010a, 2010b) assenyala com els efectes de l'estructura de la xarxa social —per exemple, d'una posició intermediària (*broker*)— dependrà de les identitats, sentiments de pertinença i demandes de lleialtat existents en els sub-grups de la xarxa. Crossley apunta que, d'aquesta manera, la inclusió dels significats en l'estudi de les estructures és el que permet introduir l'agència dels actors en els models de xarxes.

D'altra banda, altres aplicacions, a més de plantejar la formalització i codificació numèrica de les dades obtingudes per mitjans qualitius (com ara preguntes obertes d'un qüestionari) permet que aquests puguin introduir-se en models formals (Kirke, 2010). Aquesta lògica és extensible a altres tècniques més refinades de formalització de dades qualitatives discursives, com ara l'anàlisi de xarxes textuais (Carley 1997; Lozares, Verd, Martí i López-Roldán, 2003).

Més enllà d'aquests plantejaments, aquest enfoc comprensiu es pot entendre com part d'una anàlisi dinàmica de com les accions que produeixen canvis en la xarxa —és a dir, la creació de noves relacions o el manteniment o abandonament de les existents, amb la consegüent modificació de la seva estructura—, es fonamenten en aquests significats. Això ens introdueix en la tercera dimensió que abordem, l'estudi dels canvis en la xarxa.

6.1.2.2.3. La dinàmica longitudinal

Com apunta De Federico (2005:151), l'anàlisi de xarxes socials ha passat de centrar-se en l'estructura de la xarxa com a factor explicatiu de l'acció a interessar-se per l'emergència i l'evolució de les relacions, explicables per l'acció dels actors (De Federico, 2005: 151). Això ha anat acompanyat, especialment en els últims anys, del desenvolupament incipient de models que permeten contrastar hipòtesis sobre els mecanismes, factors o "lleis relacionals" que expliquen els canvis entre diferents estats temporals de les xarxes (Snijders, 2005), així com de programes informàtics que en faciliten el càlcul (com ara *Siena*).

No es pot afirmar, per tant, que els mètodes qualitius siguin l'única forma d'aportar a l'AXS la dimensió dinàmica i temporal. Tot i així, la naturalesa inductiva i el caràcter situat que caracteritza els mètodes qualitius permet intuir i observar de forma més contextualitzadament i situada les instàncies o els factors que intervenen en els canvis i les formes en què ho estan fent. Com senyalen Crossley (2010a) o Bidart i Degenne (2005), tot i que aquests factors es puguin introduir com a paràmetres d'un model general, la simulació és incapaç de tenir en compte la història particular de cada relació; mentre que una aproximació qualitativa permet detectar aquells factors que són potencialment significatius "en un món social específic" (Crossley, 2010a: 28) i en el marc d'un relat narratiu (*story*) (Crossley, 2010a: 12-13).

L'aproximació qualitativa, doncs, s'apunta com un element facilitador per integrar les dinàmiques temporals de les xarxes amb el contingut dels vincles que les sostenen, els contextos específics en els quals es produeixen i els significats que les produeixen, evitant així caure en una "econometria relacional" (Bidart i Degenne, 2005). Aquesta lògica encaixa amb el mètode del "process tracing" (Bennett i Elman, 2006; Levy, 2008), que introdueix una noció processual dels fenòmens que observa i ressegueix els mecanismes causals¹⁰⁵. Existeixen dos tipus de dissenys de mètodes mixtos que aborden aquestes qüestions mitjançant la combinació metodològica:

- a) L'ús de dades qualitatives per donar compte dels canvis en la xarxa (obtinguda per procediments estàndards) en dos o més estats temporals des del punt de vista dels actors. En la recerca de Lubbers *et al.*, (2010), per exemple, per mitjà d'entrevistes es comenten els canvis en les estructures resultants de dos qüestionaris separats en el temps, en la qual identifiquen predictors dels canvis que després són introduïts en l'anàlisi quantitativa. I, igual que Molina *et al.* (2008), o Bidart i Levennu (2005), estableixen diferents tipus de causes dels

¹⁰⁵ Es tracta d'un mètode típic de la lògica qualitativa dels estudis de cas, emprat en estudis de mostres petites que no es fonamenten en una noció de la causalitat basada en la correlació i la covariança sinó en la identificació de mecanismes i processos que connecten causes i efectes (Bennet i Elman, 2006: 461).

canvis. Coviello (2005), d'altra banda, emprà les tècniques qualitatives per obtenir informació retrospectiva de les xarxes d'empreses en tres estadis diferents de desenvolupament (informació que és codificada i analitzada quantitativament), i explicar la seva evolució en base a les estratègies dels seus propietaris.

- b) L'estudi dels processos d'interacció i els seus efectes en la xarxa: aquest tipus d'estudis es focalitzen en la identificació dels mecanismes mitjançant els quals es (re)produeixen les relacions. Entre ells s'hi troba, entre altres, el treball de Mische (2003), des d'un enfocament discursiu, (la qual, a partir d'un exhaustiu material etnogràfic concep la xarxa com a resultat de "mecanismes conversacionals" en un procés comunicatiu); o, des d'una postura més realista, la recerca de Crossley (2010a), en la qual la informació qualitativa sobre les dinàmiques interactives que formen un moviment musical permet conèixer els mecanismes que expliquen l'emergència i evolució de la xarxa del moviment.

En síntesi, tant l'estudi de les estructures com dels significats i de la dinàmica dels mateixos no tenen perquè associar-se únicament a una aproximació metodològica o a unes tècniques en concret. En aquesta recerca abordarem els tres aspectes per mitjà de mètodes mixtos per tal d'enriquir l'estudi de cadascuna d'aquestes dimensions de les xarxes de forma coherent i amb pertinència per respondre a les preguntes de recerca. Al final d'aquest capítol presentem la forma específica el tipus d'aproximació empírica que ens possibiliten les tècniques quantitatives i qualitatives emprades.

6.2. EL DISSENY DE LA INVESTIGACIÓ

6.2.1. Descripció general del disseny

6.2.1.1. Les línies metodològiques generals i l'estratègia d'articulació metodològica

Tal com ja hem presentat en la introducció, la tesi doctoral forma part d'una recerca més àmplia sobre cohesió i estructura social de la població catalana (el projecte CASREDIN). Així, aquesta tesi desenvolupa aspectes específics sobre les xarxes de la població immigrada, però s'emmarca en una investigació amb uns objectius més amplis. Per tant, qüestions com la selecció de les quotes de la mostra o la grandària i l'interès de la mateixa prenen sentit al contextualitzar-les en el conjunt de la investigació i en

entendre aquesta tesi com una expansió o aprofundiment en aspectes específics del projecte marc.

Concretament, la recerca que aquí es presenta du a terme una anàlisi de les xarxes socials de la població immigrada que integra tant mètodes quantitativs com mètodes qualitativs. A grans trets, podem afirmar que la recerca consta de dues grans fases: una primera fase quantitativa que, per mitjà de la realització d'una enquesta de xarxes personals, s'orienta a la identificació de les xarxes egocentrades de coneixença d'una mostra d'immigrants magrebins i llatinoamericans. I una segona fase de caràcter qualitatiu, dissenyada a partir dels resultats de l'anterior, que, a través d'entrevistes semi-estructurades narratives, permet situar la xarxa en el context biogràfic dels entrevistats i captar certs elements del seu discurs en relació a la participació associativa. A més a més, aquestes es realitzen després d'una etapa preliminar contextual en la qual, d'una banda, s'ha realitzat una exploració estadística a partir d'algunes fonts de dades secundàries (el Padró Municipal d'Habitants, l'Enquesta de Condicions de Vida i Hàbits de la població 2011 i la Encuesta Nacional a Inmigrantes 2007) i s'han dut a terme entrevistes als tècnics d'immigració i/o participació dels ajuntaments dels municipis estudiats per situar l'objecte d'estudi¹⁰⁶, i de l'altra banda, s'utilitza una anàlisi del cens de 2001 que permet establir els criteris de la mostra.

Com s'observa a la figura 4, en el disseny concret d'aquesta recerca els mètodes i tècniques d'investigació que s'han emprat es combinen (seguint la nomenclatura del model de Creswell *et al.*, 2002) mitjançant les estratègies d'integració metodològica corresponents al disseny seqüencial explicatiu i al basat en l'anidació.

En la figura següent (figura 4) s'observa un resum de les diferents tècniques, la seva seqüència (per mitjà de les fletxes) i la seva anàlisi integrada (per mitjà dels requadres de línies discontinües)¹⁰⁷.

Així, en primer lloc, el disseny seqüencial s'observa en el lligam que enllaça les diferents fases del treball de camp, és a dir, en la integració de mètodes aplicats en estadis successius, de manera que els primers faciliten una millor obtenció i anàlisi de les dades dels següents. Concretament, en una primera fase exploratòria (la fase 0¹⁰⁸) es du a

¹⁰⁶ Es tracta d'entrevistes exploratòries semi-estructurades als tècnics responsables dels programes d'immigració i participació dels ajuntaments petits, seleccionats com a informants clau per ajudar-nos a contextualitzar el camp d'anàlisi. La informació obtinguda en aquestes entrevistes ha estat interessant per situar les dinàmiques institucionals locals en el tractament de la immigració i la participació.

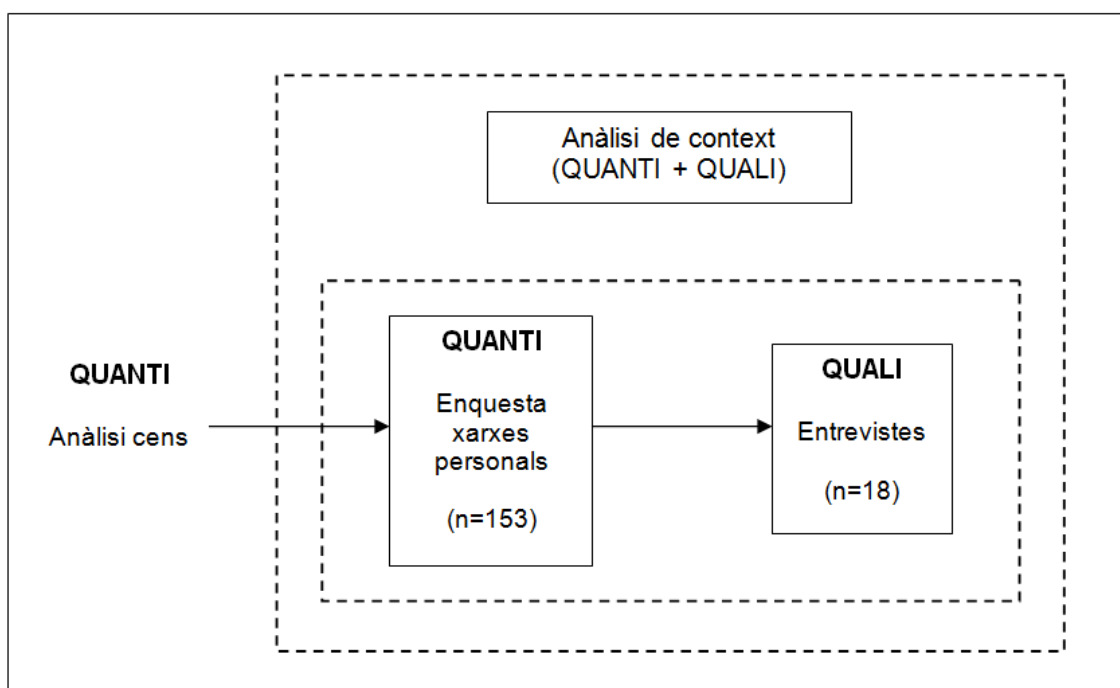
¹⁰⁷ La vinculació de les tècniques als objectius específics de la recerca es presenta en els propers apartats del capítol, centrats en cadascuna de les tècniques per separat.

¹⁰⁸ L'anomeno Fase 0 perquè 1) s'ha realitzat en una fase molt preliminar del projecte, 2) recull una anàlisi ja realitzada en el marc d'una altra investigació i 3) no s'orienta pròpiament a respondre a les preguntes de la recerca.

terme una anàlisi de l'estructura social a Catalunya que permet la selecció dels criteris d'estratificació de la mostra de l'enquesta de xarxes personals (fase 1). L'anàlisi dels seus resultats, al seu torn, juntament amb l'aplicació de criteris fonamentats teòricament, permet fer la selecció dels casos de les primeres entrevistes. Finalment, els resultats de les primeres entrevistes exploratòries ajuden a complementar els eixos dels continguts del guió que estructura les següents. En segon lloc, en el moment de la recollida de dades, també es mesclen els diferents procediments: una bona part de les entrevistes qualitatives es dediquen a comentar les visualitzacions dels resultats de l'enquesta de xarxes personals.

D'altra banda, l'anidació –o articulació integrada, segons Callejo i Viedma (2006) – es produeix en la fase d'anàlisi i interpretació: a banda del joc integrador que permet el comentari en les entrevistes de les visualitzacions dels resultats de les enquestes, tot i que els materials quantitativs i qualitativs s'analitzen per separat, cada tècnica s'empra per mesurar aspectes complementaris que en l'anàlisi s'interpreten conjuntament

Figura 4. Estructura del disseny de la investigació

Font: elaboració pròpia.

En aquest cas, la pertinència de l'ús dels mètodes mixtos, es justifica, seguint els termes plantejats per Verd i López-Roldán (2008), per (i), l'eficiència metodològica d'un disseny seqüencial, en el qual els resultats de la fase quantitativa permeten seleccionar els casos objecte d'anàlisi intensiu, permeten una major exhaustivitat i amplitud al respondre a les preguntes de recerca, i una major solidesa dels processos d'inferència i generalització

(ii) l'eficiència teòrica, en tant que permet oferir una explicació integrada de com les estructures es conformen a partir de processos subjectius i en unes dinàmiques específiques. Al final del capítol, es presenta el joc de combinació metodològica específic que fem per respondre a cadascuna de les preguntes de recerca.

6.2.1.2. *El camp d'anàlisi i la lògica de la investigació*

La unitat d'anàlisi d'aquesta investigació són els individus (les persones migrants) –en tant que agents que interactuen amb l'entorn relacional i teixeixen xarxes personals, agents participants (o no) en associacions i detentors dels discursos sobre participació– i les xarxes i vincles que els connecta amb altres individus.

En el disseny d'aquesta recerca (tant pel que fa a la vessant quantitativa com a la qualitativa) l'interès no es troba en la inferència estadística dels resultats al conjunt de la població, sinó en l'exploració en profunditat i la comprensió dels aspectes d'interès en col·lectius específics amb característiques concretes. Seguint una lògica propera a la dels estudis de cas, doncs, en aquesta recerca l'objectiu és comprendre la complexitat de l'objecte d'estudi i expandir i generalitzar teories (generalització analítica), i per tant, no generalitzar sobre poblacions o universos sinó sobre proposicions teòriques (Yin, 1994)¹⁰⁹. És a dir, el resultat esperat de la tesi és el desenvolupament teòric i la transferibilitat dels resultats a partir d'un exercici d'inferència lògica sobre la base de la fortalesa dels raonaments explicatius (Yacuzzi, 2005). Es tracta d'una lògica emprada també en altres estudis de xarxes personals que apliquen metodologies mixtes i treballen amb mostres petites (veure, per exemple, Bernardi, Keim i Von der Lippe, 2007; Bellotti 2008 o Lubbers *et al.*, 2010, entre molts d'altres).

El camp d'anàlisi es restringeix a Catalunya¹¹⁰. L'acotació de l'espai concret en el qual s'ha realitzat el treball de camp es va fer, en el procés de definició dels criteris de selecció de la mostra, a partir de l'anàlisi del cens de 2001 realitzat per Pedro López-

¹⁰⁹ Per tant, ens acostem més al que Silverman (2005) defineix com a procés d'"extrapolació", i que seria l'equivalent qualitatiu a la generalització en termes quantitius clàssics, per referir-se a la demostració que els resultats obtinguts per mitjà de l'anàlisi qualitativa tenen a veure amb una realitat que va més enllà del material concret analitzat.

¹¹⁰ Catalunya és una comunitat autònoma espanyola. El motiu pel qual hem seleccionat aquesta zona i no una àrea major no és deguda només a les facilitats d'accés per la proximitat a la universitat, sinó també perquè la diversitat de realitats a Espanya requeriria un estudi comparatiu de dimensions molt superiors. A més, Catalunya té certes particularitats que la fan difícilment equiparable (sociològicament, en relació a l'objecte d'estudi d'aquesta tesi) de forma idèntica a la resta de territoris espanyols. Concretament, té certa especificitat històrica i social (amb una gran presència de població provinent de moviments migratoris del sud d'Espanya així com actualment de països en vies de desenvolupament); una singular realitat lingüística (amb una forta presència del bilingüisme); i certa especificitat institucional, essent el govern autonòmic de la Generalitat el que té competències sobre les polítiques d'acollida i integració de la població immigrada.

Roldan i Carlos Lozares amb la finalitat també d'escollir els criteris de la mostra de *l'Enquesta de Condicions de Vida i Hàbits de la Població de Catalunya*¹¹¹. En aquesta explotació del cens es van dur a terme un anàlisi factorial de components principals, amb les quals van identificar les principals dimensions que estructuraven la variabilitat de la població catalana. Segons els autors, aquestes dimensions són fonamentalment set: 1) categoria socioprofessional 2) origen geogràfic: autòctons vs Antiga immigració (emigrants de la resta de l'Estat espanyol) 3) cicle vital 4) Rural-urbà, 5) nova immigració 6) tipus d'activitat laboral (industrial vs altres) 7) mobilitat territorial. Amb la voluntat d'identificar l'estructura social des del punt de vista relacional, la recerca CASREDIN recull els resultats d'aquesta anàlisi de l'estructura social de Catalunya (especialment els primers 5) per definir els eixos de selecció mostral.

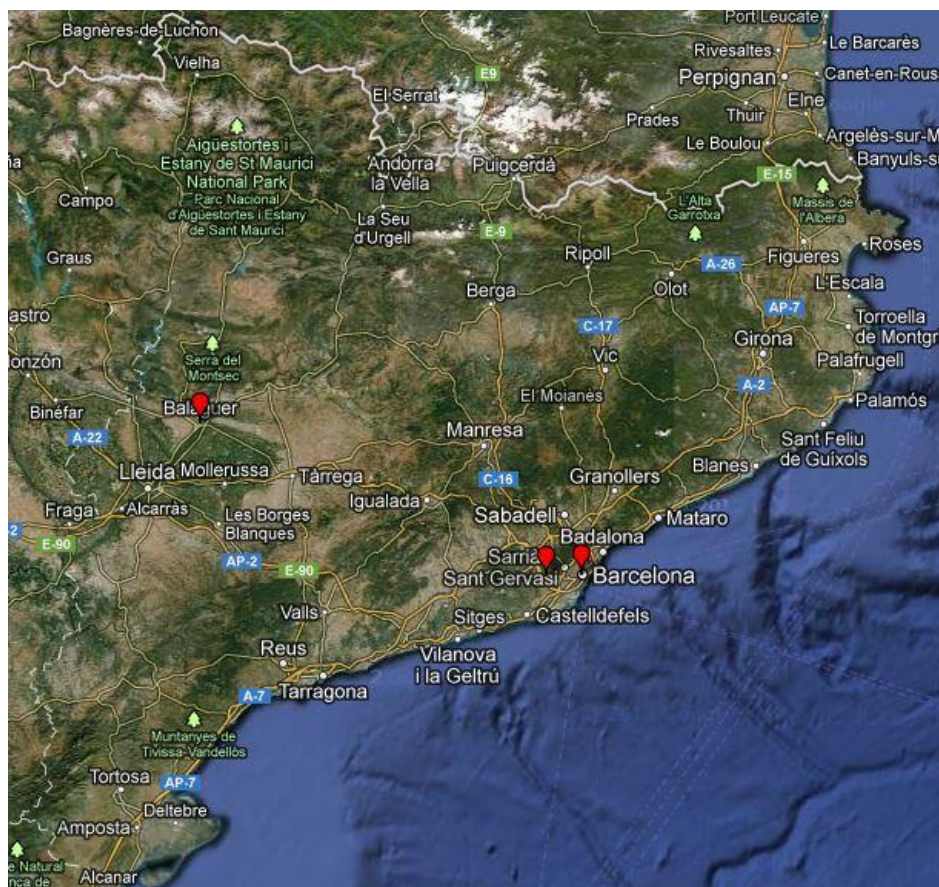
Així, per recollir en bona mesura la variabilitat urbana i residencial de Catalunya, el treball de camp s'ha dut a terme concretament en tres municipis: Barcelona (una ciutat gran, capital de la comunitat autònoma i amb una economia molt basada en els serveis) Sant Feliu de Llobregat (com a ciutat mitjana amb una forta tradició industrial) i Balaguer (una ciutat petita de l'interior de Catalunya en un entorn força rural i agrícola).

Els col·lectius concrets que hem seleccionat per al nostre estudi són els equatorians i els marroquins. Es tracta de dos col·lectius que representen (un cop més, no en termes estadístics sinó tipològics) l'onada d'immigració extracomunitària que ha rebut Catalunya en la dècada dels 2000. La selecció d'aquests dos col·lectius concrets, a més, respon a dos criteris: d'una banda, a la voluntat de recollir col·lectius amb una presència important a Catalunya. Així, entre la població estrangera immigrada, el col·lectiu llatinoamericà és el més nombrós, i dins d'aquest, el d'origen equatorià és el més present (el 2010, data en què es realitza la major part del treball de camp, el col·lectiu llatinoamericà constitueix el 32,55% de la població estrangera a Catalunya, i els equatorians en suposen el 6,57%), mentre que el col·lectiu nacional majoritari és el marroquí (el 2010 suposa el 19,52% de la població estrangera resident a Catalunya)¹¹².

¹¹¹ Aquesta anàlisi es caracteritza principalment pel fet d'haver dut a terme una anàlisi factorial de components principals en la qual reduïen a 7 variables factorials la realitat social expressada per 82 indicadors inicials, relatius a 14 àmbits temàtics (estructura de la llar, procedència geogràfica, llengua, nivell d'estudis, situació laboral, salut, ingressos, propietats i inversions, consum, vivenda, percepció del barri i de l'entorn, ús i imatge del territori, cultura i oci, relacions socials, associacionisme i ideologia). Aquest 82 indicadors, a més, són també una selecció dels més de 500 disponibles, escollits a partir d'un doble criteri: (i) una anàlisi estadístico-correlacional amb la qual s'examinava la seva redundància i significativitat, i (ii) la pertinència conceptual pel sentit que tenen per explicar l'estructuració social de la realitat. En definitiva, com a resultat, les 7 variables factorials expressen les dimensions fonamentals de diferenciació i estratificació de la població catalana. Poden consultar-se els detalls de l'anàlisi factorial a López i Lozares (2007).

¹¹² Font: Idescat, a partir de l'explotació estadística dels padrons.

Gràfic 3. Localització geogràfica dels municipis on s'ha dut a terme el treball de camp:

Font: elaboració pròpia

D'altra banda, aquests dos col·lectius presenten diferències interessants, que ens interessa recollir tant per captar la variabilitat de situacions entre la població immigrada, com per poder contrastar aquestes realitats diferents. Concretament, el col·lectiu equatorià (o latinoamericà) i el col·lectiu marroquí difereixen en la llengua d'origen (i per tant, en les barreres que això els pugui suposar a l'hora d'establir vincles amb la població autòctona o amb altres col·lectius), en la distància geogràfica existent entre el seu lloc d'origen i de destí (una qüestió que ha anat captant un creixent interès entre els acadèmics, i que es perfila com un aspecte a tenir en compte en l'estudi del manteniment i desenvolupament de les xarxes socials –Grossetti, 2006; Viry, 2012) i en les pràctiques religioses (mentre que Equador és un país de tradició catòlica, al Marroc la religió principal és la musulmana).

En definitiva, la selecció d'aquests col·lectius tracta de combinar un equilibri entre la voluntat de representar i identificar la població immigrada extracomunitària, i la voluntat d'estudiar grups amb característiques rellevants divergents. Al llarg dels capítols teòrics i de resultats, juntament amb l'annex A1.1, s'han anat introduint més detalls

sobre les característiques dels tres municipis i dels col·lectius d'origen que han fonamentat les quotes de la mostra.

En els propers apartats presentem els detalls del camp d'anàlisi, dels instruments d'obtenció de dades, de les dinàmiques del treball de camp i de les tècniques d'anàlisi emprades. Per facilitar-ne l'exposició, presentem separatament el que fa referència als mètodes i tècniques quantitatives i qualitatives, per finalitzar en una exposició detallada de la forma en què es combinen ambdós mètodes.

6.2.2. L'aproximació quantitativa: mostra, instruments d'obtenció de dades i tècniques d'anàlisi

En aquest apartat es presenta les característiques fonamentals de la mostra, el treball de camp i les tècniques d'anàlisi emprades per al tractament de l'Enquesta de Xarxes Personals.

6.2.2.1. La mostra

Malgrat en aquesta tesi ens centrem en l'anàlisi de les xarxes de la població immigrada, aquesta població és només una sub-mostra de l'Enquesta de Xarxes Personals duta a terme en el marc del projecte CASREDIN (i que fem en aquesta tesi per tal de dur a terme alguna petita anàlisi comparativa entre la població immigrada i la població autòctona, per tal de tenir una referència comparativa sobre la qual poder interpretar millor la realitat de la població immigrada). L'Enquesta de Xarxes Personals és una enquesta realitzada durant el 2009 i 2010 a partir d'una mostra per quotes d'edat, sexe, origen i lloc de residència. Com ja hem mencionat, els criteris de selecció mostral proven de recollir la variabilitat de la població catalana observada en l'estudi sobre l'estructura social (atributiva) feta a partir de l'anàlisi del cens de 2001.

Concretament, s'ha recollit informació sobre sis col·lectius diferenciats per l'origen (entès com el lloc de naixement propi i dels progenitors) i l'edat: persones nascudes a Catalunya amb els pares nascuts a Catalunya que tinguin entre 25 i 55 anys; persones del mateix perfil majors de 55 anys; persones nascudes a la resta d'Espanya majors de 55 anys; persones entre 25 i 55 anys nascudes a Catalunya amb pares nascuts a la resta d'Espanya; persones nascudes al Marroc i persones nascudes a l'Equador. D'aquesta manera s'obté informació sobre la població de dues generacions d'individus que representen tres formes diferents de vinculació amb el territori i la població catalana: la població nascuda a Catalunya amb pares també nascuts a Catalunya; l'onada d'immigració vinguda de la resta d'Espanya que va arribar a Catalunya majoritàriament als anys seixanta i setanta així com la "segona generació" o fills de l'assentament

d'aquesta onada immigratòria; i l'onada recent de població immigrada extracomunitària. El treball de camp s'ha realitzat als tres municipis seleccionats que anteriorment hem mencionat (Barcelona, Sant Feliu de Llobregat i Balaguer), procurant obtenir una paritat entre homes i dones. Es van recollir concretament 25 enquestes per a cadascun dels col·lectius en cadascun dels municipis, obtenint així un total de 450 enquestes (150 de les quals a població immigrada estrangera).

En un dels municipis estudiats (Balaguer), però, l'accés a la població equatoriana va ser més difícil del que s'esperava. Dada la seva petita població i petitíssima comunitat equatoriana (veure el proper capítol de contextualització per un major detall), no va ser possible completar la totalitat de les enquestes assignades a la quota d'equatorians del municipi, per la qual cosa 10 casos varen ser substituïts per població boliviana, dominicana i brasilera. La seva composició demogràfica, però, pràcticament no difereix de la població equatoriana de la mostra ni del conjunt poblacional.

D'altra banda, en la segona fase del treball de camp, centrada en la realització d'entrevistes, la incorporació de dirigents associatius que no pertanyien a la mostra inicial va obligar a fer 5 enquestes més, que també s'incorporaren a la matriu. Aquest fet, sumat als problemes derivats de la mala qualitat de l'obtenció de les dades de dos casos (i que no permeten l'exportació de la seva informació), ens deixa amb un total de 153 persones enquestades. La taula 6 resumeix les seves característiques tipològiques més rellevants:

Taula 6. Característiques de la mostra

		ORIGEN		
		Equador	Marroc	Total
LLOC DE RESIDÈNCIA	Barcelona	26	27	53
	Sant Feliu de Llobregat	25	25	50
	Balaguer	25	25	50
	Total	76	77	153

Font: elaboració pròpia

En la tradició de l'AXS, a diferència d'altres camps d'anàlisi quantitativa és menys freqüent la realització d'enquestes representatives (fins i tot entre els estudis de xarxes personals, quan es vol treballar amb un nombre elevat d'alteris). Aquest fet pot ser degut a dues qüestions: primer, perquè un disseny representatiu és notablement costós i requereix una quantitat de recursos significatius als quals sovint resulta difícil

d'accedir¹¹³. Segon, perquè, com es pot desprendre dels fonaments de l'AXS que presentàvem en el primer capítol teòric, i malgrat que els desenvolupaments estadístics recents que tracten de superar aquesta limitació (Van Duijn, Busschbach i Snijders, 1999) la lògica d'anàlisi de les xarxes socials contradiu algunes de les premisses de l'anàlisi estadística clàssica —especialment pel que fa al requeriment sobre la independència entre les unitats observades—. Posar l'èmfasi en les connexions entre els individus i alhora treballar amb individus independents entre sí és una antítesi difícilment reconciliable (Bellotti, 2010).

En el nostre cas, com ja hem presentat en l'apartat anterior, no hem pretès seleccionar una mostra representativa de la població en la qual situem el nostre estudi. No obstant, hem cregut convenient presentar les similituds i diferències o desviacions de la mostra obtinguda respecte el conjunt poblacional o població de referència per tal de ser conscients i poder situar els biaixos i desviacions. En l'annex A1.2. es poden trobar les taules amb totes les comparacions entre el conjunt poblacional i les diferents submostres amb les quals treballem al llarg de l'anàlisi.

La comparació de la mostra amb l'estadística oficial (dades del Padró de 2010) sobre el conjunt de la població catalana (annex A1.2) mostra, a grans trets, que no existeixen biaixos significatius pel que fa a la distribució de la població en les variables de sexe i edat —amb l'excepció d'una lleugera sobrerrepresentació dels homes equatorians i de les dones marroquines. En canvi, sí que existeixen diferències rellevants entre les dades de la mostra i de la població resident en el conjunt de Catalunya en termes de nivell d'instrucció i de localització o distribució territorial. Pel que fa al nivell d'instrucció s'observa, en termes generals, una sobre-representació en la mostra de la població amb un nivell d'estudis més elevat (batxillerat o estudis universitaris) i una infra-representació de la població amb un nivell d'estudis més baix, especialment entre la població marroquina¹¹⁴.

D'altra banda, en relació a la distribució territorial, s'observa que la distribució per quotes de la mostra —que segueix la lògica de recollir casos diversos i amb interès per la representativitat tipològica— presenta biaixos importants respecte la realitat de la distribució de la població equatoriana i marroquina en el territori català. Concretament,

¹¹³ La qual cosa a la pràctica sovint acaba comportant una espècie de “trade-off” o de lògica excloent entre el nombre d'alteris que es recullen en les xarxes personals i la mida de la mostra (el nombre d'egos sobre els quals es recullen les xarxes).

¹¹⁴ Possiblement aquest biaix és degut, entre altres motius, pel fet que no teníem la possibilitat de dur a terme el treball de camp en àrab, la qual cosa impedia accedir a enquestar la població (majoritàriament amb estudis baixos) amb poc domini de l'idioma del país receptor. Concretament, la persona assignada per a la realització de les enquestes a la població marroquina tenia certs coneixements de l'idioma així com la traducció per escrit dels termes més rellevants, però no tenia domini i fluïdesa com per realitzar tot el qüestionari en àrab.

la població equatoriana resideix al Barcelonès¹¹⁵ i en municipis de més de 100.000 habitants en major mesura del que es recull en la mostra, i en menor mesura fora de la Regió Metropolitana de Barcelona o en municipis de menys de 20.000 habitants; mentre que la població marroquina veu sobre-representada en la mostra la seva presència al Barcelonès i infra-representada la seva presència a la resta de Catalunya, fora de la Regió Metropolitana de Barcelona.

Aquestes desviacions de la mostra no invaliden el valor descriptiu dels resultats que se'n puguin extreure, però reforcen la necessitat de prendre amb cautela la inferència de la mostra al conjunt poblacional. Les comparatives presentades ens permeten tenir en compte els possibles biaixos a tenir en compte a l'hora d'interpretar els resultats.

Finalment, malgrat prenem en consideració els alteri sempre com a contactes dels Ego i no els estudiem en cap cas de forma independent perquè s'invalida per complert el supòsit d'independència entre els casos (s'inclouen en la mostra perquè tenen relació amb els egos), per bé que indirectament, arribem a una major població (4590 individus), i, per tant, a una mostra més rica i acurada¹¹⁶. A través de la comparació de les dades de la mostra d'alteri d'origen equatorià i marroquí residents a Catalunya i del conjunt poblacional, tal com es pot veure en les taules de l'annex A1.2, constatem que efectivament alguns dels biaixos observats es corregeixen (especialment el que fa als problemes de sobre-educació dels individus marroquins).

6.2.2.2. La dinàmica del treball de camp

Les enquestes s'han realitzat mitjançant el programa Egonet, que permet la recollida de dades i visualització instantània dels resultats, així com la posterior transformació i exportació a SPSS per a la realització del seu tractament estadístic.

El gruix del treball de camp es va dur a terme entre l'agost de 2009 i el juny de 2010¹¹⁷. La segona fase del treball de camp a dirigents associatius (en la qual es van incorporar únicament cinc enquestes) es va dur a terme entre l'abril i el setembre de 2011¹¹⁸.

¹¹⁵ Segons Pradel (2008) i l'AMB (2012), la distribució per regions combina la classificació per corones (Barcelona / primera corona / segona corona), i la resta de Catalunya. Al disposar de dades per comarques, però, hem substituït Barcelona per Barcelonès.

¹¹⁶ El "*Network Scale-Up Method*" desenvolupat per Russell Bernard i Christopher McCarthy (Bernard i McCarthy, 2009; Killsworth et.al., 1998) parteix d'aquestes premisses, per exemple. Aquests autors, a través de la identificació d'alteri mitjançant enquestes de xarxes personals, mesuren poblacions ocultes (és a dir, que utilitzen els Egos només com a informants per arribar a obtenir informació sobre els alteri), i d'alguna manera prenen els alteri també com a població d'estudi.

¹¹⁷ Algunes enquestes puntuals, però, d'algunes quotes difícils de cobrir, es va dur a terme fora d'aquest període, de forma que es va tancar del tot el treball de camp al març de 2011.

En total van participar en la realització del treball de camp 10 persones. Es va dur a terme una formació inicial dels enquestadors, així com reunions de coordinació mensuals al llarg del treball de camp.

Un cop establertes les quotes a cobrir en cada municipi, es va fer un important esforç per captar participants. Els participants eren remunerats amb una petita retribució de 20 euros per agrair la seva participació, la qual cosa va facilitar cert accés als enquestats. Dades les dificultats per captar participants que suposa una enquesta com aquesta (que difereix d'enquestes tradicionals sobretot per l'extensió i el tipus de preguntes que es realitzen), es van desplegar una àmplia varietat d'estratègies per captar participants interessats en realitzar l'enquesta. En tot moment es va procurar incorporar la màxima diversitat d'ambients i registres possible. Detallem els següents:

1. Contactes amb els Ajuntament (de Balaguer i de Sant Feliu de Llobregat): tècnics d'immigració i participació, mediadors intercultural (grup de dones marroquines), responsable del programa Gent Gran.
2. Contacte amb responsables o publicitat (mitjançant cartells) en equipaments municipals i entitats¹¹⁹.
3. Publicitació i contactes a partir d'un treball "de carrer": mercats, locutoris, carnisseries halal, bars, perruqueries, sortida de les escoles, places i carrers.
4. Publicitat digital: creació d'un perfil de facebook i publicitació de la búsqueda de participants en grups de facebook de caràcter local¹²⁰.
5. Bola de neu: malgrat que vam intentar minimitzar l'ús d'aquest recurs, alguns enquestats es van captar a partir dels contactes de l'equip investigador i de l'equip de treballadors de camp, o a partir dels contactes de persones enquestades. Es va procurar, però, que en cas d'emprar aquest recurs, en cap cas fer-ho amb persones properes entre sí que poguessin tenir xarxes que se superposessin entre elles (és a dir, a partir del contacte d'una persona enquestada, de vegades accedíem a enquestar un conegut/da

¹¹⁸ I per tant, en plena crisi econòmica. Malgrat no és una qüestió específica que estudiem en aquesta tesi, forma part del context en el qual es desenvolupa el nostre objecte d'estudi, i en major o menor mesura en marcarà en certa manera els resultats. Malgrat les limitacions metodològiques per fer-ho, es tractarà de fer explícit aquest impacte al llarg de la presentació dels resultats.

¹¹⁹ Entre els quals: oficines de serveis d'ocupació, Casals de gent gran, Centres cívics, Casals municipals, Escoles d'adults, Centres de Normalització lingüística, Ateneus, grups de ball i altres entitats diverses (Ca la Dona, Casal de la dona, SURT, Tot Raval, Unió Coral, Associació pel Foment de l'Amistat entre Pobles, Esplai "diversitat lúdica", Grup de dones de La Salut, Associació de Veïns La Falguera, Associació Al-rahma, Associació d'equatorians de Sant Feliu, Creu Roja la Noguera)

¹²⁰ Com ara "Gent de Sant Feliu" la penya de "taurinos de sant feliu de llobregat", "ex alumnes del IES Martí Dot", o "Barrio de La Salut de Sant Feliu de Llobregat! Los mejores!!!", entre altres.

d'aquesta persona –com ara un company de feina, un familiar llunyà, etc.– però mai una persona molt propera –com ara la parella)¹²¹.

Moltes de les enquestes es van realitzar al domicili dels enquestats, tot i que també se'n van realitzar en espais públics com ara bars, cafeteries, centres cívics, etc. La duració mitjana per respondre el qüestionari era de dues hores, tot i que podia variar des de 1,5 hores fins a 3 hores, per la qual cosa es tendia a fer una pausa entremig. Es van dur a terme en català i en castellà indistintament en funció de les preferències dels enquestats.

6.2.2.3. *El qüestionari de l'Enquesta de Xarxes Personals*

Una enquesta de xarxes personals té com a objectiu la identificació del context social, entorn o comunitat personal d'individus concrets, és a dir, conèixer l'entramat de relacions socials des del punt de vista d'un individu o d'un agregat d'individus independents (Wellman, 2007). L'aproximació egocèntrica, que segons Molina (2005) es remunta als estudis de Bott (1955) i Epstein (1961), a diferència de l'aproximació sociomètrica a l'estudi de les xarxes, no es limita a un espai o a la frontera d'un grup concret, sinó que permet fer emergir els nodes pertinents de les xarxes sense una definició apriorística d'aquests, així com els vincles entre ells, partint de les connexions que es puguin traçar des d'un individu determinat (l'ego). És per això que resulta l'eina més adequada per a l'estudi dels models d'integració de la població immigrada, doncs permet identificar la combinació entre vincles locals i transnacionals i amb diferents tipus d'alteri que conformen les comunitats i contextos on les persones immigrades es troben inserides.

A través del qüestionari de xarxes personals, concretament, el que obtenim és la informació sobre la representació cognitiva d'Ego de la xarxa que l'envolta, per tant, no la realitat *com és* sinó *com és vista* per l'actor. No obstant, malgrat els biaixos que això pugui reportar (veure Molina 2005 per una revisió d'aquests), és una tècnica eficient per capturar entorns relacionals.

El qüestionari de l'Enquesta de Xarxes Personals que hem realitzat s'estructura en quatre grans apartats o blocs. Un primer bloc amb preguntes sobre Ego; en segon lloc, una pregunta generadora amb la qual obtenim el nom de 30 alteri; un tercer bloc amb preguntes sobre els alteri i la relació ego-alteri; i finalment un quart bloc amb preguntes sobre la relació entre els alteri (per veure amb major detall les preguntes concretes i la manera en què es formulen, veure el guió del qüestionari en l'annex A2.2).

¹²¹ Dada la cautela amb la qual em tractat aquest aspecte, l'estratègia de mostreig ens permet assumir la inexistència de solapament entre alteris de diferents egos (tal com fan també tant Snijders, Spreen i Zwaagstra, 1995; com De Miguel i Tranmer, 2010).

Les preguntes sobre ego recullen cinc tipus d'informacions (essent les tres primeres les més rellevants per respondre a les preguntes d'aquesta recerca): preguntes a partir de les quals obtenim variables que ens permeten ubicar els individus enquestats en l'estructura social (sexe, edat, origen, lloc de residència, situació familiar i forma de convivència, nivell d'estudis, situació laboral, professió i categoria ocupacional); preguntes específiques a partir de les quals identificar el moment en el procés migratori en el qual es troba ego (anys de residència i situació administrativa); informació sobre la participació d'ego en diferents tipus d'associacions i el seu nivell d'implicació¹²²; informació sobre el comportament sociolingüístic (llengua habitual en diferents àmbits); i preguntes orientades a conèixer el contacte dels enquestats amb institucions i serveis de l'administració (oficines d'ocupació, centres assistencials, cursos d'idiomes o de formació ocupacional i professors dels fills).

La introducció del generador de noms i la caracterització dels alteri i de la relació entre els alteri és el tipus d'informació específica i original que proporcionen les enquestes de xarxes socials. El generador de noms amb el qual hem treballat és un “*freelist name generator*” emprat (i validat) anteriorment per McCarty i Molina en diferents recerques (McCarty, 2002; McCarty, Molina, Aguilar i Rota, 2007; Lubbers *et al.*, 2010, entre altres).

El fet de limitar el nombre d'alteri, amb una mida fixa estandarditzada per a tots els enquestats és una estratègia que ens ha permès, en primer lloc, el càlcul i la comparativa de les mesures estructurals entre les diferents xarxes, i, en segon lloc, evitar els importants biaixos en la forma d'entendre els alteri que poden estar inclosos en la pregunta generadora (així com les diferents ganes de cooperar, energia, memòria, habilitats, etc.) que es produeixen quan no es limita el nombre d'alteri (Molina, 2005; Lubbers, 2012). El fet d'establir la xarxa en 30 alteri es fonamenta en l'equilibri entre l'obtenció d'informació rica i pertinent que permeti capturar l'entorn dels egos (i combinar així tant vincles forts com vincles dèbils) i l'estructura de les seves xarxes, amb els recursos de temps i el fet d'evitar els biaixos i possibles errors que es produeixen per fatiga dels qui responen els qüestionaris (l'addició d'alteri incrementa el temps de resposta dels qüestionaris de forma exponencial). Tenint en compte que McCarty, Killworth i Rennell (2007) estableixen en 25 el nombre mínim per poder dur a terme la majoria de càlculs sobre l'estructura de les xarxes (tot i que adverteixen que la composició de les xarxes sí que pot variar de forma rellevant a mesura que s'incrementa el nombre d'alteri), i que tal com les vam dur a terme les enquestes realitzades amb 30 alteri tenien una duració mitjana de dues hores, la limitació a la identificació de 30 alteri es presenta com la forma de maximitzar l'eficiència en el punt d'equilibri informació-temps més pertinent.

¹²² La forma concreta de preguntar sobre la participació en associacions ha estat enumerar d'una en una diferents tipus d'associacions possibles amb una categorització força detallada —deixant a més a més la possibilitat d'incloure'n “altres”, i en aquest cas, de detallar de forma oberta “quines”.

Concretament, hem formulat la pregunta generadora de la manera següent:

“Por favor, dígame una lista de 30 personas que Usted conozca por su nombre y viceversa con las que ha tenido contacto al menos en los dos últimos años por cualquier medio de comunicación y que además pueda volver a contactarla si fuese necesario. No incluya personas menores de 18 años. Puede ser cualquier persona. Intente incluir gente que sea próxima e importante para Usted. Luego puede incluir personas que no siendo tan cercanas acostumbra a ver mucho. Puede extender su memoria a otras personas. Puede ayudarle pensar en diferentes grupos de personas en diferentes lugares, familia, amigos, compañeros, vecinos, etc.¹²³”.

Es tracta d'un generador de noms que té com a objectiu capturar l'entorn relacional dels enquestats aproximant-nos a la interacció, és a dir, identificant simplement aquells alteri amb qui ego ha tingut una relació de contacte. No obstant, aquesta estratègia no suposa perdre informació sobre les relacions afectives, normatives o d'intercanvi de suport (seguint la classificació de Lubbers, 2012), perquè mitjançant el posterior bloc de preguntes descriptors dels alteri i de la relació ego-alter (*name interpreters*) superposem informació sobre aquest tipus de vincles en les relacions bàsiques existents entre els egos i els alteri mencionats. Excepte la pregunta sobre la proximitat afectiva —que és la que en general acostuma a ser més asimètrica i a respondre's de forma més esbiaixada (Molina, 2005; Lubbers, 2012)—, recollim sempre relacions bidireccionals o no dirigides. Així, concretament, fem cinc tipus de preguntes sobre la relació ego-alter:

- Sobre l'afectivitat de les relacions: a banda de que en la pregunta generadora fem menció al fet que comenci incloent les persones més pròximes i importants per anar estenent la memòria després cap a altres alteri, demanem el nivell de proximitat afectiva (*¿Cómo de próximo/a se siente a esta persona?*), proporcionant una escala de respostes possibles (*nada próximo/a, bastante próximo/a, próximo/a, muy próximo/a, somos íntimos/as*).
- Relacions normatives o marcades pel rol:
 - o Quin tipus de relació de parentiu guarden els alteri amb l'ego.
 - o Espais o àmbits compartits (*¿Esta persona pertenece a su misma... profesión / empresa u organización / asociación¹²⁴ / vecindario o barrio / lleva los hijos al mismo colegio?*)

¹²³ Per mitjà d'aquesta última frase, el que fem és que en comptes d'intentar evitar que l'"estructura social de la memòria" (Molna, 2007), és a dir, el fet que "*network members are stored in memory in clusters of social groups or roles rather on the basis of individual attributes*" (Fiske, 1995; a Lubbers, 2012) esbiaixi els resultats, ho introduïm en la pregunta i ho fem explícit per tal de poder-ho controlar millor.

¹²⁴ Per tant, les variables relatives a la participació associativa fan referència tant als egos (si participen en associació, de quin tipus, i en quin grau d'implicació) com als alteri (si aquells alteri que s'ha anomenat formen part de la pròpia associació o no).

- Relacions d'intercanvi de suport: per tal de capturar la multidimensionalitat del suport social, tal com proposen Marin i Hampton (2007), també es realitzen múltiples preguntes: *¿Le ha proporcionado esta persona (o Ud. a ella), sea en la actualidad o en el pasado, informaciones útiles u otros medios o ayudas para encontrar o solucionar problemas de... trabajo / vivienda / salud / escuela para los hijos u otros familiares / acceder a servicios sociales y/o administrativos / problemas personales / otros?*
- Altres preguntes per descriure i situar en l'espai i el temps la relació entre ego i alter, com ara el lloc de residència d'ego i d'alteri (a partir de les quals es pot calcular la distància existent entre ambdós), el moment i el lloc geogràfic d'inici de la relació.

Pel que fa al tercer bloc del qüestionari, a més d'aquestes preguntes sobre la relació entre ego i alter, també es recull informació sobre les característiques d'alter (i que, en l'anàlisi, es poden posar en relació a les característiques d'ego). Concretament, es pregunta sobre els dos primers tipus d'informació que també es recull sobre els egos: preguntes a partir de les quals obtenim variables que ens permeten ubicar els alteri en l'estructura social (sexe, edat, origen, lloc de residència, nivell d'estudis, situació laboral i categoria ocupacional), i preguntes específiques a partir de les quals identificar el moment en el procés migratori en el qual es troben els alteri, en cas de no haver nascut a Catalunya (anys de residència i situació administrativa).

Finalment, per tal de poder identificar pròpiament les estructures de les xarxes personals (McCarty, 2002), es realitza el quart bloc de preguntes sobre la percepció d'ego de la relació existent entre els alteri. El tipus de relació que s'identifica és la mateixa que s'ha emprat per fer emergir els alteri, és a dir, una relació bàsica de contacte o coneixença, no dirigida:

“Por último le vamos a pedir que nos diga si cada una de las personas que ha nombrado (los Alters) tiene o relación con el resto y con quiénes. El contenido de dicha relación ha de ser de la misma naturaleza que la que ha empleado Vd para nombrarlo, es decir ¿quién conoce a quién?, entendiéndolo por conocer que se conocen por su nombre, ha tenido algún tipo de contacto en los dos últimos años por cualquier medio de comunicación y pueden volver a contactarse por cualquier razón”

En total, el qüestionari suposa concretament fer unes 1381 preguntes; 45 sobre Ego, el generador de noms, entre 26 i 30 preguntes sobre cada alteri (per tant, unes 900 preguntes, el bloc més llarg i costós), i 435 preguntes sobre la relació entre totes les possibles combinacions de parelles d'alteri. En definitiva, el qüestionari de xarxes personals emprat és un instrument complex a partir del qual s'han obtingut dades que destaquen per la seva riquesa i profunditat.

6.2.2.4. Variables i mesures: l'operativització quantitativa dels conceptes

Els conceptes que s'han presentat en el capítol 5 es tracten des de l'aproximació quantitativa i qualitativa de forma desigual (alguns els treballem més de forma quantitativa i altres més de forma qualitativa). En conseqüència, la lògica de l'operativització dels conceptes que s'empren per a la recerca empírica també és desigual: mentre que en alguns casos fem una operativització en indicadors concrets que permeten contrastar unes teories ja construïdes (tot i que no del tot tancades i impermeables a la incorporació de nous elements conceptuals), en d'altres simplement definim les categories d'anàlisi orientatives (creant així una dèbil estructura operativa) amb les quals guiem l'anàlisi, a partir de la qual buscarem redefinir i enriquir aquests conceptes. Concretament, els conceptes de models d'integració, àmbits de sociabilitat, cadenes migratòries, característiques individuals (eixos de desigualtat), i participació associativa (intensitat i tipus) es tracten des de les tècniques quantitatives, mentre que els conceptes de projecte migratori, orientació de la participació associativa, recurs organitzatiu, oportunitats i suport cognitiu es tracten amb les eines qualitatives.

Pel que fa a l'operativització dels conceptes que tractem de forma quantitativa, per tal de transformar els conceptes del model d'anàlisi més rellevants en variables i indicadors empírics, operativitzem els conceptes de la següent manera:

Taula 7. Operativització dels principals conceptes del model d'anàlisi

CONCEPTE	DIMENSIONS (COMPONENTS)	INDICADORS
Models d'integració (conjugació dimensió ètnica i territorial en la configuració de l'entorn relacional) ¹²⁵	Assimilació	Predominança capital social <i>linking</i> en les xarxes personals: nombre d'alteri autòctons
	Enclavament Ètnic	Predominança capital social <i>bonding</i> en les xarxes personals: nombre d'alteri coètnics
	Transnacionalisme	Predominança vincles en origen o en altres països en les xarxes personals: nombre d'alteri residents en el país d'origen
Àmbits de sociabilitat ¹²⁶	Familiar	Existència de vincles de parentiu (dins el nucli familiar o en la família extensa; parella)
	Laboral – educatiu	Presència conjunta d'ego i alter en la mateixa empresa o organització (com a institució o lloc físic concret), i/o pertinència a la mateixa professió (com a categoria abstracta)
	Comunitari (lleure, veïnal, associatiu)	Presència conjunta d'ego i alter en (i) espais de lleure o oci (bars, discoteques, etc.), (ii) en el mateix barri o entorn residencial, (iii) en associacions concretes on ambdós participen
Cadenes migratòries	Tipus d'alteri amb qui hi ha un vincle pre-migratori	Nombre d'alteri premigratori autòctons
		Nombre d'alteri premigratori coètnics
		Nombre d'alteri premigratori en origen ¹²⁷
	Relacions entre els alteri	Tipus d'alteri amb qui vinculen: autòctons / coètnics / en origen

¹²⁵ Operativitzem els models d'integració per mitjà de la configuració global de les xarxes personals de les persones immigrades, doncs segons Molina, Petermann i Herz (2012), aquesta és la forma operativa més adequada per observar diferents nivells d'embededness (els complex d'interdependències en una xarxa i el grau i forma en què els individus estan incrustats en un entorn relacional) en el camp transnacional, i, podríem afegir, en la societat d'acollida i el grup coètnic

¹²⁶ Operativament tenim en compte no on s'originen les relacions sinó el rol que adquireixen i per les quals es mantenen fins a formar part dels contactes significatius en el moment en què es fa l'enquesta

¹²⁷ El vincle amb un alteri en origen de per si no és ben bé una cadena; ho seria només si l'alteri en origen tingués intenció d'emigrar (en aquest cas, l'ego constituïria la cadena atractora de l'alteri). Davant la impossibilitat de distingir-ho, mantenim la categoria per tal d'obtenir una fotografia panoràmica el més completa possible.

	premigratoris (T1) i els alteri post-migratoris (T2)	Densitat dels vincles (mesura corregida: average connectivity –Brandes <i>et al.</i> , 2008) entre: <ul style="list-style-type: none"> - Alteri autòctons T1 i alteri autòctons T2 - Alteri autòctons T1 i alteri coètnics T2 - Alteri autòctons T1 i alteri en origen T2 - Alteri coètnics T1 i alteri autòctons T2 - Alteri coètnics T1 i alteri coètnics T2 - Alteri coètnics T1 i alteri en origen T2 - Alteri en origen T1 i alteri autòctons T2 - Alteri en origen T1 i alteri coètnics T2 - Alteri en origen T1 i alteri en origen T2 	
Eixos de desigualtat	Gènere	Sexe (home/dona)	
	Origen	País de naixement	
	Situació laboral (relació amb l'activitat econòmica) i categoria ocupacional	Qualificació en l'ocupació actual: <ul style="list-style-type: none"> - Empresario con asalariados - Directores de establecimientos, jefes de explotaciones - Empresarios sin asalariados - Miembros de cooperativas - Profesionales, técnicos y asimilados no asalariados, con o sin asalariados - Profesionales, técnicos y asimilados asalariados - Contramaestres y capataces - Trabajadores cualificados y especializados - Trabajadores sin especialización - Profesionales de las fuerzas armadas - No clasificables por las condiciones socio económicas 	
	Edat	Anys complerts	
	Territori	Municipi de residència	
Participació associativa	Intensitat	Participació	Autoadscripció de l'enquestat/da: participa o no en algun tipus associació, grup o organització.
		Grau d'implicació	Autoadscripció de l'enquestat/da (en cas de participar) Participació no activa, participació activa, dirigent.

	Tipus d'associació (i orientació) ¹²⁸	Tipus d'activitat i objectius de l'entitat a la qual l'enquestat/da s'autoadscriu com a participant: <ul style="list-style-type: none"> • Comunitària: l'objectiu és la participació i la sociabilitat en si mateixa: Entitats religioses, d'oci, esportives i culturals • De Serveis: voluntariat social, orientades a tercers: Entitats d'inserció laboral, entitats d'assistència social, escoles d'adults • Polítiques¹²⁹: reivindicació de causes, defensa i promoció de col·lectius (objectius o propòsits més enllà que la mera sociabilitat). Entitats polítiques, sindicals, professionals, AMPAs, ONGs. • Relacionades amb la immigració: entitats l'activitat de les quals es concentra a atendre la immigració, des d'una diversitat que perspectives que es focalitzen en la dimensió ètnica dels seus membres.
--	---	---

Font: elaboració pròpia

¹²⁸ L'orientació de l'activitat associativa és un concepte que tractem prioritàriament des de l'aproximació qualitativa, però que també intervé en la classificació del "tipus d'associació". La impossibilitat de separar de forma neta el tipus d'associació (definit en funció de la naturalesa del tipus d'activitat que s'hi realitza) de l'orientació de l'associació (entès com el subjecte a qui es dirigeix aquesta activitat) és una de les limitacions d'aquest projecte de recerca. Aquesta limitació ve donada pel disseny del qüestionari, fet en el context del projecte marc i pre-definit amb anterioritat a la definició dels objectius específics d'aquesta tesi doctoral. La combinació de les dimensions de tipus d'associació i orientació, doncs, es presenta com l'única alternativa possible en el tractament quantitatiu de les dades, mentre que el disseny de l'aproximació qualitativa permet el tractament específic diferenciat d'ambdues dimensions. Aquesta qüestió afecta especialment la categoria "relacionades amb la immigració".

¹²⁹ A partir de la revisió bibliogràfica que hem presentat en el capítol 3, podem afirmar que totes les entitats tenen una funció política (en el sentit que totes produeixen uns efectes cognitius —generació de cultura política, virtuts cíviques, etc.). No obstant, per tal de diferenciar i classificar les entitats en funció de les seves característiques més rellevants i distintives, aquí fem l'etiqueta de "polítiques" per fer referència a aquelles que, a diferència de les entitats comunitàries o les de serveis, també tenen com a objectiu la consecució d'objectius que van més enllà de la sociabilitat o de la prestació de serveis a tercers, i que com a objectiu la reivindicació de causes (entitats polítiques i sindicals) o la defensa i promoció d'un col·lectiu (organitzacions professionals, ampa's, ONGs).

6.2.2.5. Les tècniques d'anàlisi

6.2.2.5.1. El tipus de dades tractades resultants de la informació recollida

Com a resultat de l'Enquesta de Xarxes Personals hem obtingut tres tipus de matrius amb diferents continguts i formats, i consegüentment, amb diferent tipus possible de tractament de les dades. En primer lloc, una matriu de 153 casos amb les característiques dels egos i les seves xarxes. Cada ítem de resposta de les preguntes sobre els alteri es converteix en una variable que recull el nombre i la proporció d'alteri del conjunt de la xarxa de cada ego que s'ajusten a aquella categoria). En segon lloc, una matriu de 4590 casos en la qual els casos són els alteri. En aquesta, les característiques dels egos als quals pertanyen els alteri es presenten com una de les característiques dels alteri (repetint-se, per tant, 30 vegades per cada ego). I en tercer lloc, una matriu de 66555 casos en la qual es detalla la informació sobre les díades o les relacions entre cada parell d'alteri. El seu tractament ha estat laboriós pel que suposa el tractament d'una gran quantitat de dades i dels problemes derivats de la necessària simplificació, agrupació i generació de variables en diferents nivells i formes de ser tractades.

6.2.2.5.2. Implicacions de la naturalesa jeràrquica de les dades de xarxes personals

La naturalesa jeràrquica o aniuada de les dades sobre xarxes personals, que es plasma en la diversitat de formes de presentació i tractament de les dades, ha requerit una especial vigilància en l'adequació en cada cas de les dades per tal d'evitar errors als quals pot induir aquest multinivell. La forma d'evitar-los, però, no ha estat mitjançant la formalització d'anàlisi (de regressió) multinivell¹³⁰, sinó tenint una especial cura en la pertinença i les implicacions de l'ús de dades en els diferents nivells existents (el conjunt de la xarxa, els alteri, les díades) de forma agregada o desagregada. En l'annex explicitem la forma concreta i els raonaments que emprem per resoldre potencials problemes que Snijders i Bosker (1999) i Van Dujin, Van Busschbach i Snijders (1999) identifiquen en dades com les xarxes personals amb una estructura de dependència, així com les limitacions de l'estratègia emprada. En síntesi, si bé amb models multinivell podríem fer asseveracions amb una major precisió i profunditat i garantir una major validesa externa i capacitat d'inferència dels resultats, aquesta no és la prioritat de la present recerca, i, en tot cas, donada la lògica d'inferència dels resultats que ens plantejem, no emprar-los no invalida els resultats que presentem.

¹³⁰ Com ja introduïrem en les reflexions finals de la tesi, és una de les limitacions d'aquesta tesi sobre les quals es podria seguir treballant en un futur.

6.2.2.5.3. Presentació panoràmica de les tècniques emprades

Per tal d'extreure els resultats hem aplicat una gran varietat de procediments i tècniques d'anàlisi. Concretament, hem dut a terme múltiples anàlisis bivariades amb variables tant categòriques com contínues, hem fet una anàlisi de classificació per a la construcció de tipologies, hem aplicat índexs de càlcul de la composició i estructura de les xarxes (com ara l'E-I índex o els indicadors "clàssics" de l'anàlisi de l'estructura de les xarxes) així com hem analitzat les dades per mitjà de *clustered graphs*, i dut a terme anàlisis de regressió logística. Hem aplicat, doncs, un ampli espectre de tipus de tractaments estadístics, que combinen la voluntat de descriure la realitat i les estructures subjacents amb la voluntat d'explicar-la i observar relacions de causalitat entre variables.

Aquestes tècniques s'ajusten al tipus de coneixement que es vol extreure en cada cas per a respondre a les preguntes de recerca concretes. L'adequació de les tècniques als diferents objectius es detalla en la taula 8:

Taula 8. Tècniques (quantitatives) emprades per al contrast de les hipòtesis

H1 (models d'integració)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Freqüències i contrastos bivariats ▪ Càlcul d'índexs sobre la composició de les xarxes ▪ Anàlisi de conglomerats jeràrquics
H2.1 (factors premigratoris: projectes i xarxes migratòries)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Construcció de <i>clustered graphs</i> ▪ Contrastos bivariats ▪ Anàlisis de regressió múltiple
H2.2 (factors postmigratoris: àmbits de sociabilitat)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Anàlisis de regressió ▪ Combinació de variables atributives i relacionals (construïdes per a la construcció dels <i>clustered graphs</i>)
H2.3. (eixos de desigualtat)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Contrastos bivariats ▪ Anàlisis de regressió (variables de control)
H3.1. (rol xarxes en la participació associativa)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Contrastos bivariats
H3.2. (impacte associacions sobre les xarxes)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Contrastos bivariats ▪ Anàlisi de variància multivariable

Font: elaboració pròpia

Les tècniques centrals emprades per a l'obtenció de resultats requereixen fer explícit les premisses que les fonamenten i els procediments que les guien: la construcció tipològica, els índexs de càlcul de la composició i estructura de les xarxes, la construcció de *clustered graphs*, i l'anàlisi de regressió logística.

La construcció tipològica

La forma en què concebem i treballem amb tipologies segueix la línia teòric-metodològica elaborada en els treballs de Lozares, 1990, López-Roldán, 1996 i Domínguez i López Roldán, 1996. La construcció de tipologies per mitjà de l'estadística satisfà la necessitat de classificar o d'estructurar i resumir l'objecte d'estudi en un conjunt reduït i significatiu de categories o tipus, de manera que s'estableixen les pautes i esquemes bàsics de la realitat social (López-Roldán, 1996: 10). Concretament, la construcció tipològica busca l'agrupació d'individus similars segons la realitat multivariant objecte d'estudi per a l'obtenció de classes d'unitats el més homogènies possible en l'interior de la classe o tipus i el més heterogènies entre elles. D'aquesta forma, podem operar a partir de la noció d'individu artificial mitjà de cada classe, perdent així la riquesa original de les diferències individuals¹³¹ però guanyant en capacitat de síntesi i comprensió (Domínguez i López-Roldán, 1996: 38).

El tipus de raonament o explicació de la realitat social que ens permet la construcció de tipologies té una gran capacitat per recollir la complexitat dels “interaction effects” en la configuració de l'espai de les variables (Benett i Elman, 2006). És per això que, tot i que amb menor abast explicatiu-causal que les proposicions o sistemes d'hipòtesis formalitzades, més enllà de la descripció té un rol explicatiu-comprensiu (Lozares, 1990), que Ragin (2000 a Levy, 2008) anomena “causalitat configurativa”.

A més, la construcció tipològica es troba a mig camí entre la teoria i l'empíria, en el sentit que a la vegada que suposa una categorització i operativització de la realitat considerada, suposa també la conceptualització de fets, fenòmens o camps d'aplicació complexes, la qual cosa permet l'abstracció teòrica i l'elaboració conceptual (Lozares, 1990). En aquest aspecte, en la tesi, sobre una formulació teòrica inicial¹³² l'anàlisi té també un valor heurístic i inductiu, doncs la tipologia de xarxes ha proporcionat un punt de reflexió a partir del qual hem dut a terme certa reformulació teòrica i ens ha permès fonamentar les anàlisis conseqüents sobre la base de la construcció dels models d'integració.

En el nostre cas, emprem la tècnica de la construcció tipològica per tal de fer emergir l'estructura d'interrelacions entre aquelles variables que dibuixen el procés d'integració. Per a tal efecte, creem una tipologia amb la qual identifiquem diferents tipus de xarxes que expressen la diversitat de models d'integració.

¹³¹ Que d'alguna manera es guanya de nou a través de la combinació amb el material qualitatiu.

¹³² Que guien, per exemple, la selecció de variables a incloure en l'anàlisi de classificació.

Finalment, el procediment seguit per a l'obtenció de la tipologia és el que descriuen Domínguez i López-Roldán (1996). Per a cadascuna de les etapes, hem pres les següents decisions:

1. Selecció de les variables: hem seleccionat les variables a partir d'una clara construcció teòrica i conceptual sobre les variables que intervenen en la definició del procés d'integració social. Aquestes han estat 5 variables (al nivell agregat dels Egos)¹³³:
 - % d'alteri autòctons en el país de destí
 - % d'alteri del mateix origen en el país de destí mantinguts
 - % d'alteri del mateix origen en el país de destí nous
 - % d'alteri d'altres origen en el país de destí
 - % d'alteri en el país d'origen

El baix nombre de variables no ha permès fer una prèvia anàlisi factorial, tal com recomanen López-Roldán i Domínguez i López-Roldán¹³⁴.

2. Elecció de la mesura de semblança i proximitat: distàncies euclidianes
3. Construcció de la matriu de distàncies: procediment automàtic (mitjançant SPSS)
4. Elecció del mètode de classificació: mètode Ward (jeràrquic)
5. Assignació dels individus en classes que han de ser fixades: elecció del nombre de particions a partir del dendrograma i el gràfic de sedimentació (annex A7.1, A7.2)
6. Validació dels resultats: seguint les recomanacions de Cea d'Ancona (2002), hem seguit dos tipus de procediments, la validació teòrica (constatar que la interpretació dels resultats té sentit, ajudats per la identificació dels grups

¹³³ Hem exclòs la variable “% d'alteri residents en altres països” per dos motius: en primer lloc, per un criteri estadístic, doncs és una variable que recull uns percentatges molt baixos (la mitjana es troba per sota del 5%) però la inclusió de la qual té un impacte important sobre els resultats, en certa mesura desproporcionat. I en segon lloc, per la combinació d'un criteri teòric, doncs la literatura no assenyalava aquesta variable com un indicador imprescindible per a la mesura i identificació dels models d'integració. No obstant, donat que les 5 variables excloses juntament amb aquesta són complementàries i exhaustives (en tots els individus la seva suma dona 100), l'absència d'aquesta segueix present en certa mesura en l'anàlisi al afectar també els valors de la resta de variables.

¹³⁴ El baix nombre de variables no permet la construcció de dimensions amb una entitat pròpia i independent a aquestes; la qual cosa es plasma en el fet que la mesura d'adequació mostrada de Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) sigui molt baixa (0,102). No obstant, els resultats de l'anàlisi van en la mateixa direcció que els resultats de la tipologia obtinguda, amb 3 factors rellevants i amb associacions entre unes variables i altres molt similars —com ara una associació negativa entre tenir alteri autòctons i alteri residents a l'origen a les xarxes, o bé una associació positiva entre el fet de tenir alteri del mateix origen residents al país d'acollida nous o mantinguts.

D'altra banda, també cal fer notar que, al tenir totes les variables la mateixa escala de mesura, malgrat no tenir una distribució normal no hem cregut convenient estandarditzar les variables prèviament a la realització de l'anàlisi de classificació.

resultants amb terceres variables), i la validació tècnica (comparació de mitjanes de les variables que constitueixen el cluster).

Índexs de càlcul de la composició i estructura de les xarxes

Al llarg de la tesi fem tres tipus d'índexs o mesures, que poden ser aplicades tant a xarxes individuals com a conjunts de xarxes: en primer lloc, les mesures “clàssiques” de Freeman (1979) com ara el grau, la proximitat i la intermediació¹³⁵, així com l'indicador de la densitat que s'empren per avaluar la cohesió de les xarxes.

En segon lloc, per tal d'avaluar l'homofília en la composició de les xarxes (que en el nostre cas apliquem per a analitzar l'homofília en base a l'origen), fem l'E-I índex (o també anomenat “Krackhardt E/I Ratio”). Aquest és una mesura de la dominància dels vincles externs sobre els interns proposada per Krackhardt i Stern (1988). Varia entre -1 i +1, essent -1 un indicador de completa predominància dels vincles interns o homofílics i 1 dels vincles externs o heterofílics; mentre que la neutralitat o equipresència de vincles interns i externs en cada xarxa o en el conjunt de les xarxes es troba en el 0. Cal mencionar, però, que fem aquest indicador per tal d'avaluar només els vincles entre els ego i els alteri, no entre els alteri. La fórmula del càlcul és la següent¹³⁶:

$$\text{E-I index} = \frac{EL - IL}{EL + IL}$$

Els clustered graphs

Els “*clustered graphs*” (o *grafs agrupats*) són un mètode proposat per Brandes, Lerner, Lubbers, McCarty i Molina (publicat a Brandes *et al.*, 2008) per resumir visualment conjunts de xarxes en les quals els nodes s'agrupen en diferents sub-grups o *clusters*. D'aquesta manera, aquest mètode permet reduir la complexitat i resumir en una visualització, de forma que possibilita: (i) visualitzar un gran volum de xarxes de forma simultània, (ii) comparar fàcilment conjunts de xarxes, i (iii) vincular la composició i l'estructura de les xarxes i analitzar-les de forma conjunta.

Concretament, les mesures que s'empren en la definició de la visualització són dues: d'una banda, el volum dels nodes, que resumeix la mitjana de la proporció de nodes d'un determinat tipus que existeixen en el conjunt de xarxes que es seleccionin. I de l'altra, la “connectivitat mitjana” entre els nodes o grups d'alteri seleccionats. La connectivitat

¹³⁵ Disposem de tres mesures concretes sobre cadascun d'aquests indicadors: el valor màxim (de l'alteri que puntua més alt en cadascun dels indicadors), el valor mitjà i el valor normalitzat de la jerarquia o centralització del conjunt de la xarxa.

¹³⁶ On “EL” són els vincles externs i “IL” els vincles interns

mitjana és una mesura que proposen Brandes *et al.* (2008) per tal de corregir l'efecte que té la mida dels grups sobre la densitat. Es presenta així com una mesura millorada que permet avaluar la connectivitat entre els grups. Els algorismes per al càlcul es recullen en la següent fórmula¹³⁷:

$$\omega(A, B) = \frac{e(A, B)}{\sqrt{|A| \cdot |B|}}$$

A més a més, en el nostre cas, a partir de treballar amb la matriu de relacions i d'anar transposant la informació des del nivell de les díades fins al nivell dels egos, hem calculat ambdues mesures per a cada individu, de forma que podem acompanyar la visualització del *clustered graph* del contrast d'hipòtesis estadístic (com ara una comparació de mitjanes)¹³⁸. D'altra banda, l'anàlisi qualitativa permet interpretar les diferències observades entre patrons al situar-les en el marc de diferents processos migratoris, i validar la dimensió dinàmica o longitudinal implícita en la divisió dels alteri segons el moment de coneixença.

L'aplicació concreta dels *clustered graphs* que hem emprat per a la recerca d'aquesta tesi està orientada a comparar els llaços existents entre diferents tipus d'alteri (autòctons, residents en el país d'origen o connacionals residents en el país de destí), que al mateix temps es diferencien segons si la relació s'ha iniciat en l'etapa pre o post-migratòria¹³⁹, i ens serveixen per identificar les cadenes migratòries i el seu impacte en

¹³⁷ On A i B són les "classes" o atributs a partir dels quals s'agrupen els nodes (els alteri), i e són les relacions existents entre els nodes. És a dir, la connectivitat mitjana entre A i B és el nombre de relacions existents entre aquests dos grups d'alteri, dividit per l'arrel quadrada de la multiplicació del nombre d'alteri existent en ambdós grups o classes.

¹³⁸ Si bé Brandes *et al.* (2008) proposen el càlcul de la "*mean tie weight*" (el pes mitjà del vincle) per a la visualització de conjunts d'individus, i fan servir la visualització de la tendència mitjana i de la dispersió sobre la mateixa com la forma per fer la comparativa entre els grups, en aquesta tesi s'ha emprat aquesta mesura només per a la visualització del *clustered graph*, mentre que s'ha mantingut l'ús de la mesura de la connectivitat mitjana per comparar els *individus* dels diferents grups (i així, poder fer contrastos de mitjanes o anàlisis de regressió, amb els individus com a unitat d'anàlisi). La fórmula de la "*mean tie weight*" és la següent:

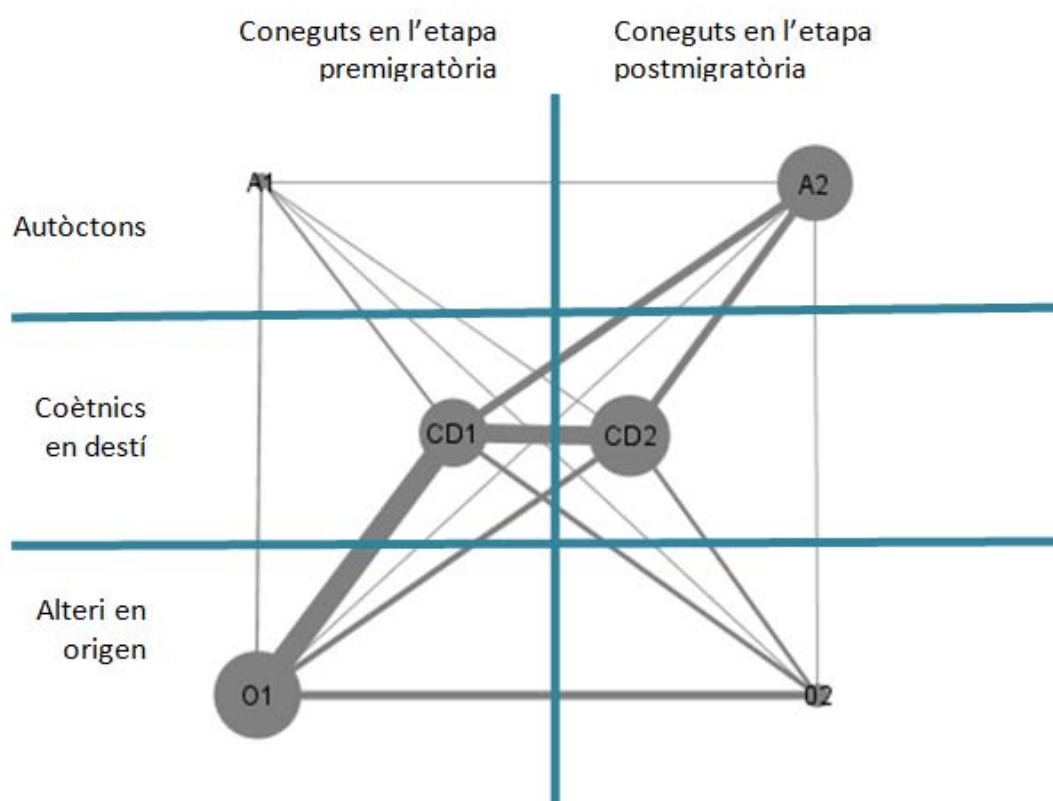
$$\mu\omega(C_p, C_q) = \frac{\mu e(C_p, C_q)}{\sqrt{\mu|C_p| \cdot \mu|C_q|}}$$

¹³⁹ Aquesta variable és la diferència entre els anys de residència a Catalunya de l'entrevistat i l'antiguetat de la relació amb cada alter, per la qual cosa el càlcul es troba afectat no només pels eventuals errors de memòria dels entrevistats, sinó també per la possible ubicació incorrecta d'alguns alteri en l'any justament anterior o posterior a la migració. Amb tot, no hi ha raons per pensar que aquest error no es distribueix aleatòriament en ambdós sentits. D'altra banda, l'etapa prèvia a la residència a Catalunya pot incloure altres països a més del de l'origen; no obstant, aquesta no és una

el desenvolupament de les xarxes¹⁴⁰. Per facilitar la visualització i interpretació, en el gràfic s'ometen els alteri no classificables en les categories anteriors (és a dir, els alteri que provenen o resideixen en altres països diferents al de l'origen, i que tant el recompte de freqüències –conjuntament, representen un 11,9% del total d'alteri– com la construcció tipològica senyalen que tenen un paper secundari en la configuració dels models d'integració).

A la figura 5 es pot visualitzar un exemple del resultat final. Les premisses interpretatives de l'estructura del clustered graph s'expliquen en el capítol de resultats.

Figura 5. Clustered graph segons el tipus d'alteri i l'etapa de coneixement.

Font: elaboració pròpia

situació freqüent en la població analitzada: segons les dades de la Encuesta Nacional de Inmigrantes (INE, 2007), només un 4,3% dels immigrants equatorians i un 6,9% dels marroquins ha viscut en un tercer país.

¹⁴⁰ Cal tenir en compte que el disseny emprat implica que els contactes detectats són únicament aquells que es mantenen actius en l'actualitat; per tant, queden fora de l'anàlisi aquelles cadenes o altres tipus d'alteri que poguessin haver jugat un paper rellevant en el moment de l'emigració i amb els qui actualment no es manté cap contacte. Aquest efecte serà previsiblement major entre els enquestats que portin més temps de residència a Catalunya. Amb tot, la disminució del pes en la xarxa dels alteri coneguts en l'origen és lleu al llarg dels anys de residència ($r=0,204$, $s<005$) i els perfils que es comparen (els individus amb els diferents tipus de xarxa identificats en la tipologia) no difereixen de forma significativa en el temps de residència a Catalunya.

L'anàlisi de regressió logística

Les anàlisis de regressió són tècniques analítiques multivariables que s'adeqüen al propòsit de l'anàlisi de relacions de dependència (causa-efecte) entre els valors d'una única variable dependent i les corresponents a dos o més variables independents explicatives (Cea d'Ancona, 2004). En la tesi els criteris per a la inclusió de les variables varien en cada cas, però en general la lògica que seguim no és la de buscar models parsimoniosos que expliquin la màxima variabilitat possible de la variable dependent, sinó la de comprovar si les variables escollides tenen un impacte rellevant (i no espuri) sobre la variable dependent, comprovant que la relació no es vegi afectada per l'efecte de terceres variables.

6.2.3. L'aproximació qualitativa: mostra, instruments d'obtenció de dades i tècniques d'anàlisi

La vessant qualitativa de la recerca l'obtenim a través de la realització d'entrevistes biogràfiques semi-estructurades i narratives.

6.2.3.1. La mostra

Concretament hem realitzat 18 entrevistes, seleccionades de forma intencional en dues fases amb criteris diferents. En primer lloc, hem volgut recollir individus amb els tipus de xarxa identificades com a resultat de l'anàlisi de classificació amb les dades provinents dels resultats de l'Enquesta de Xarxes Personals. Per a tal efecte, hem realitzat 12 entrevistes, 4 de cada tipus. Aquest criteri s'ha combinat amb els criteris comuns de tota la investigació, és a dir, l'origen (marroquins i equatorians), el territori de residència (Barcelona, Sant Feliu de Llobregat i Balaguer) i el sexe, al mateix temps que hem procurat recollir persones amb diferents nivells d'implicació en la participació associativa. Aquestes 12 persones s'han escollit entre els participants de l'enquesta (es va guardar un registre de les seves dades de contacte, i se'ls va demanar tornar a col·laborar amb la investigació).

En segon lloc, hem anat a buscar explícitament persones amb un nivell d'implicació especialment elevat (és a dir, dirigents d'entitats), i que participessin en diferents tipus d'associacions. Degut a la falta d'aquests entre els casos de l'enquesta de xarxes personals (amb una excepció, que ha estat inclosa entre els entrevistats), vam fer una selecció explícita entre casos que no formaven part de la matriu. Inicialment vam preveure entrevistar una persona equatoriana i marroquina de cada ciutat. No obstant, dada la impossibilitat de contactar amb els dirigents d'associacions d'equatorians de Sant Feliu, a la inexistència d'una associació d'aquest tipus a Balaguer, i a les dificultats per

trobar una persona equatoriana participant com a dirigent en algun altre tipus d'entitat, el perfil de dirigent equatorià/na d'aquestes dues ciutats més petites finalment no es va poder cobrir. Per tal de compensar aquesta insuficiència, vam realitzar dues altres entrevistes, a una persona marroquina de Sant Feliu de Llobregat i a un equatorià d'una entitat de Barcelona¹⁴¹.

Com que la voluntat d'aquesta selecció intencional no és la de dur a terme una comparativa sistemàtica entre els individus dels diferents orígens en els diferents municipis, considerem que aquest canvi no representa un problema rellevant per tal de respondre als objectius de la investigació. La selecció de la mostra d'individus entrevistats es va dur a terme amb la voluntat de recollir, a més, certa variabilitat de tipus d'associació (tot i que la informació disponible prèvia a l'entrevista, via internet o bé via altres informants sobre l'orientació de l'entitat, només en permetia una catalogació molt imprecisa). Així, es va procurar entrevistar persones que participessin tant en entitats *de* immigrants com *per* immigrants i genèriques (com a *proxi* per tal d'accedir a entitats amb diferent orientació intragrup-exogrup), i de diferents tipus (comunitàries, de serveis i polítiques / instrumentals).

D'altra banda, als individus seleccionats en aquesta segona fase no se'ls havia fet l'enquesta prèviament, sinó que se'ls va fer amb posterioritat a la seva selecció. Com a conseqüència, no s'ha pogut garantir trobar individus dirigits amb els tres tipus de xarxes, i el resultat (aleatori) no ha estat igual per als tres tipus de xarxes, sinó que els dirigits han resultat tenir només xarxes de dos dels tres tipus (tipus mixt o enclavament), la qual cosa és informativa per ella mateixa.

Amb tot, hem realitzat entrevistes a un conjunt d'individus que recullen certa variabilitat en termes de lloc de residència, sexe i origen, així com de tipus de xarxa i nivell d'implicació i participació associativa, que garanteixen la riquesa de situacions necessària per a l'anàlisi qualitativa que duem a terme. La taula 9 recull les característiques dels casos seleccionats com a resultat dels dos processos de selecció de casos mencionats:

¹⁴¹ L'entrevista a aquest dirigent de Barcelona es va realitzar a una entitat que treballa en col·laboració amb l'entitat d'equatorians que es volia contactar a Sant Feliu, la qual cosa fa pensar que poden existir certes similituds entre ambdues en els objectius i formes de treballar.

Tipus	Criteri selecció	Origen	Ciutat	Sexe	Activitat associativa	Nom anonimat-zat	Edat
Dual	Perfil "tipus"	Equador	Barcelona	Home	No participa	Felipe	39
			Sant Feliu	Dona	No Activa	Sofia	49
		Marroc	Balaguer	Home	No Participa	Malik	29
			Sant Feliu	Dona	No Activa	Mariam	28
Mixt	Perfil "tipus"	Equador	Balaguer	Home	Actiu	Luis Alberto	32
			Balaguer	Home	No Actiu	Eduardo	57
			Sant Feliu	Dona	Activa	Ana María	29
		Marroc	Barcelona	Home	Actiu	Said	38
			Sant Feliu	Dona	Activa	Kella	45
		Dirigent	Equador	Barcelona	Dona	Dirigent	Alejandra
	Marroc		Barcelona	Dona	Dirigent	Hanan	44
			Sant Feliu	Home	Dirigent	Omar	30
	Enclava-ment ètnic	Perfil "tipus"	Equador	Barcelona	Dona	Activa	Justina
Marroc			Balaguer	Dona	No participa	Amina	28
			Barcelona	Dona	No Activa	Nadia	36
Dirigent		Equador	Barcelona	Home	Dirigent	Carlos	39
		Marroc	Balaguer	Home	Dirigent	Abdellah	44
			Sant Feliu	Home	Dirigent	Massinissa	44

Taula 9. Graella tipològica i característiques de les persones entrevistades

Font: elaboració pròpia

6.2.3.2. La dinàmica del treball de camp

El treball de camp es va realitzar entre l'abril i el setembre de 2011. Malgrat el guió era el mateix, donada la seva naturalesa semi-estructurada, les entrevistes tenen una duració variable, que va entre els 37 minuts i les 2 hores i 45 minuts. La duració mitjana de les entrevistes és de 86 minuts, 71 minuts per als perfils tipus, i 114 minuts en el cas de les entrevistes als dirigents associatius¹⁴².

Com ja s'ha comentat, els 12 individus seleccionats com a "perfils tipus" representatius dels tipus de xarxes es van contactar d'entre els individus ja enquestats, sobre els quals

¹⁴² A més a més, després de l'entrevista es passava breument el qüestionari de xarxes associatives egocentrades, la duració del qual podia variar des dels 5 fins als 20 minuts, aproximadament, en funció del nombre d'alters sobre els quals s'informés, i en funció del nombre d'associacions en les quals participaven (per cadascuna de les quals s'omplia un qüestionari sobre paper, amb un màxim de tres).

s'havia guardat el registre dels telèfons i els contactes¹⁴³. En canvi, la selecció dels dirigents associatius es va fer a partir de l'estudi exploratori de les associacions existents en els tres municipis estudiats. Aquest estudi es va nodrir d'una búsqueda per internet en buscadors genèrics i en “*social networking sites*” (bàsicament *facebook*) a partir de paraules claus; de la consulta de les estructures federatives i les organitzacions existents en elles; de documents municipals com ara el registre d'entitats existents en els municipis i de les llistes sobre concessió de subvencions a entitats; així com de l'orientació proporcionada tant pel contacte amb altres individus entrevistats, amb persones participants en altres entitats dels municipis com de les entrevistes exploratòries amb els tècnics municipals.

La dinàmica de les entrevistes és una qüestió essencial en la producció del material de recerca de naturalesa qualitativa (Oakley, 1981). En el nostre cas, les entrevistes es van dur a terme majoritàriament en les llars dels entrevistats¹⁴⁴, procurant generar un clima agradable i adequat a les situacions i realitats dels entrevistats.

En finalitzar les entrevistes en tots els casos hem posat per escrit un document en el qual es fa una petita reflexió sobre la dinàmica de l'entrevista (sobre el lloc de realització de la mateixa, com això ha influït en el desenvolupament de l'entrevista i quines informacions addicionals ha proporcionat; sobre l'atmosfera de l'entrevista, els moments de complicitat o de tensió; sobre les distorsions durant l'entrevista; la comoditat amb el rol d'entrevistadora, les preguntes que han estat més estranyes per a la persona entrevistada, etc.). L'objectiu d'aquesta pràctica ha estat la incorporació de la dinàmica de l'entrevista no només con una forma de “control” de les variacions que això pot produir en els resultats, sinó que, partint de la idea que no és un instrument d'obtenció de dades estandarditzat ni que permeti la comparació automàtica entre les entrevistes, considerem que també és part del material objecte d'interpretació, i que perfila el context que dóna sentit a les preguntes i les respostes obtingudes en cada situació concreta generada en l'acte de l'entrevista (Oakley, 1981).

Així mateix, en entendre l'entrevista com una activitat situada, s'ha fet necessària la reflexivitat sobre el rol de l'entrevistador/a al marcar el curs de l'entrevista. En aquest aspecte, és necessari assenyalar l'existència de certes dissonàncies o distàncies entre l'entrevistadora i les persones entrevistades, provinent de les diferències d'estatus, d'edat, en alguns casos de gènere, i en tots per l'origen. Malgrat s'ha intentat minimitzar (amb la forma de vestir, de parlar i de presentar-se, en general), no ha estat possible

¹⁴³ Malgrat en tots els casos en coneixíem el nom, algun dels telèfons no eren correctes o bé no es disposava dels mateixos, la qual cosa ens va obligar en alguns casos a buscar les persones pel poble, tot preguntant per elles en diferents espais (cafeteries, locutoris, etc.).

¹⁴⁴ Concretament, 13 entrevistes es van dur a terme a les llars dels entrevistats/des, mentre que dos es va realitzar en una cafeteria, i altres tres en els locals de les entitats dels dirigents.

—ni, com senyalen Myers i Newman (2007), desitjable— la ficció total. A més de les incomoditats que aquestes distàncies poguessin produir sobre les persones entrevistades, les barreres socials i culturals probablement han fet que s'hagi perdut informació provinent d'assumpcions tàcites i codis no compartits per l'entrevistat i entrevistador/a¹⁴⁵. Han estat especialment importants els problemes de competència lingüística d'alguns entrevistats, que ha afegit complexitat al desenvolupament de l'entrevista, així com al registre en àudio i posterior transcripció de les formes de comunicació paral·leles, que han esdevingut més rellevants davant dels problemes lingüístics. Es tracta d'una de les limitacions associades a la recerca amb població estrangera immigrada, que caldrà tenir en compte en l'anàlisi i interpretació dels resultats.

Prèviament a la realització de les entrevistes, es va realitzar en tots els casos una fitxa de les entrevistes personalitzada, en la qual es resumien les principals característiques de la persona que s'havien recollit per mitjà del qüestionari de xarxes personals (informació tant sobre l'individu, com ara l'edat, anys de residència, situació familiar i administrativa, el tipus de participació en associacions, etc., com informació sobre la seva xarxa, com ara el percentatge de persones autòctones, connacionals residents al país de destí o al país d'origen, el nombre de persones amb qui es comparteix l'activitat associativa, etc.). Això feia que s'anés a l'entrevista amb informació que permetia en certa manera guiar les preguntes i la dinàmica de l'entrevista amb més facilitat per tal de respondre a les preguntes d'investigació. Aquestes fitxes de les entrevistes, juntament amb algunes impressions generals anotades poc després de fer l'entrevista es recullen a l'annex A3.1.

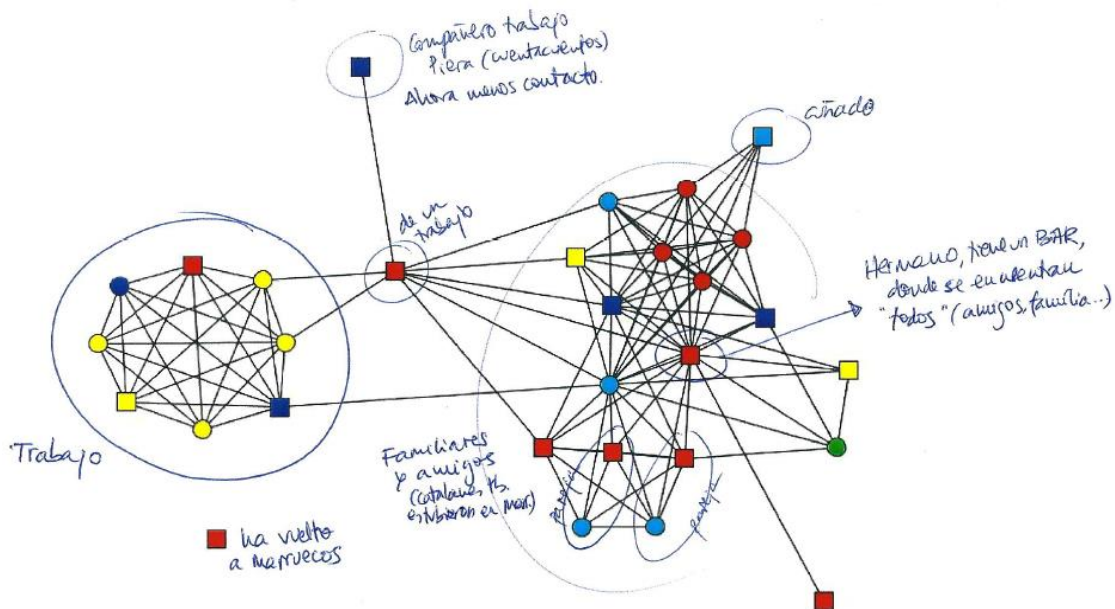
Així mateix, s'imprimia la xarxa de la persona entrevistada amb cinc visualitzacions diferents, que permetia comentar-la i entendre el context que configura la forma i estructura de les xarxes, situant als alteri en relació als dominis d'activitat de l'ego (McCarty, Molina, Aguilar i Rota, 2007). La primera visualització, a la qual es donava més importància al comentar la xarxa —i que s'imprimia més gran—, recollia el sexe (per mitjà de la forma dels nodes) i l'origen dels alteri (a través dels colors dels nodes), mentre que les altres quatre visualitzacions representaven la composició de la xarxa en colors en funció del tipus de relació de parentiu; el nivell d'estudis; la situació laboral,

¹⁴⁵ Com afirma Mishler (1991):

“Questioning and answering are ways of speaking that are grounded in and depend on culturally shared and often tacit assumptions about how to express and understand beliefs, experiences, feelings, and intentions. I have referred to this knowledge as ordinary language competence. Proposing, (...) that the ordinary language competence shared by investigators and respondents is a critical but unrecognized precondition for effective research (Mishler, 1991: 7).

categoria ocupacional i co-presència en una mateixa empresa; i la participació conjunta en associacions, respectivament. La figura 6 exemplifica una xarxa comentada i treballada durant una entrevista:

Figura 6. Exemple d'una xarxa comentada i treballada durant una entrevista

Font: elaboració pròpia

A més a més, a l'hora de realitzar les entrevistes, a més d'haver memoritzat el qüestionari, vam fer una fitxa que esquematitzava els blocs temàtics de l'entrevista i algunes preguntes claus que podien servir per a iniciar el discurs, que es pot consultar també al final de l'annex A2.3.

6.2.3.3. Continguts i objectius del guió de l'entrevista

Les entrevistes realitzades tenen, en primer lloc, un contingut "narratiu-relacional" que vincula la informació sobre la xarxa personal (obtinguda en l'enquesta) i permet complementar-la (mitjançant la seva visualització) de forma qualitativa amb l'exposició de la biografia de l'entrevistat/da (trajectòria de vida, persones i relacions que han marcat passatges, transicions, etc.). És especialment rellevant aquella informació que vincula la xarxa personal amb l'activitat i trajectòria associativa. Alhora, la caracterització de les pràctiques associatives de l'entrevistat/da permet identificar el significat que li atorga a aquesta (activitats, objectius, grau d'implicació, formes de funcionament o organització interna, història, motivacions per participar-hi, etc.), el seu

paper en el desenvolupament de les xarxes i els elements relacionals que hi desemboquen.

El guió de l'entrevista ha buscat fer preguntes vinculades a l'experiència, en un narratiu, per tal d'obtenir un discurs poc "racionalitzat", i més propi. Concretament l'entrevista consta de sis blocs temàtics. El guió de l'entrevista s'estructura en aquests blocs, per a cadascun dels quals consta de varies preguntes orientatives a fer servir al llarg de l'entrevista, i que es van entrelaçant i encavalcant al llarg de l'entrevista, que en cap cas ha seguit la seqüència lineal de les preguntes associades a aquests blocs. Es pot consultar el guió sencer de l'entrevista a l'annex A2.3. Seguidament s'enumeren els blocs de contingut i els objectius principals de cadascun:

- I. **TRAJECTÒRIA VITAL.** Obtenir un breu relat de la 'trajectòria de vida' de l'entrevistat en la que pugui expressar les fases i canvis en la seva trajectòria, els perquè i com d'aquests passatges i canvis, i la seva localització espai-temporal¹⁴⁶.
- II. **CONTEXTUALITZACIÓ RELACIONAL DE LA TRAJECTÒRIA VITAL.** (1) Obtenir una narració sobre el canvi en els contextos relacionals en els diferents espais i moments vitals. Descobrir quines institucions i esdeveniments els han provocat. (2) Conèixer les persones (i circumstàncies) que han pogut jugar un rol important en aquests passatges de vida i transicions.
- III. Aprofundiment en l'evolució i característiques de l'ÀMBIT familiar, educatiu i professional, així com dels esdeveniments i les persones que hi ha jugat un rol rellevant.
- IV. Aprofundiment en el PROCÉS MIGRATORI: (1) Conèixer I i II específics pel que fa al procés migratori (gestació del projecte, arribada, adaptació, etc.). Explorar els canvis en la xarxa a partir de la ruptura migratòria. (2) Reconstruir els imaginaris i representacions al voltant de la societat d'acollida.
- V. **VISUALITZACIÓ I COMENTARI DE LA XARXA:** Conèixer el procés que ha generat l'estructura concreta de la xarxa. Identificar la posició en la xarxa de persones claus en la biografia de l'entrevistat/da. Identificar els contextos que vinculen els alteri dels subgrups.
- VI. **APROFUNDIMENT EN EL CAMP ASSOCIATIU:** (1) Conèixer les pràctiques associatives de l'entrevistat/da i el significat que li atorga. (2) Identificar la relació entre la xarxa personal i l'activitat associativa: vincular els canvis en la xarxa amb la trajectòria associativa, i conèixer la influència mútua entre l'entorn relacional i la participació. (3) Caracteritzar la xarxa associativa i el contacte amb les institucions. (4) Identificar

¹⁴⁶ Va ser especialment rellevant la pregunta inicial de l'entrevista, que servia per situar la trajectòria biogràfica de l'entrevistat, i per trencar el gel i la distància inicial existent entre entrevistat/da i entrevistadora. Emprant el mètode autobiogràfic, per tal d'obtenir una narració vital vam fer la pregunta "explícame en 10 minutos tu vida", procurant mantenir una narració el màxim d'oberta possible. A partir d'aquesta narració (i mitjançant preguntes internes, vinculades al contingut de la narració de l'entrevistat) s'exploraven els moments de trànsit, i es continuava amb el guió establert.

les representacions i imaginaris sobre el teixit associatiu, la dinàmica comunitària que genera i la seva relació amb l'activitat política.

Per acabar, als 18 individus seleccionats per a les entrevistes també se'ls ha realitzat una petita enquesta al final de la sessió que explora la xarxa associativa de l'associació a la qual Ego pertany. Aquesta enquesta proporciona informació tant de l'associació a la qual la persona enquestada pertany (amb variables com ara el nombre de membres, la composició ètnica, les fonts de finançament, etc.), com de les associacions amb les quals l'entitat col·labora (tipus d'activitat que realitzen, composició ètnica, etc.), i de la relació que les uneix (intensitat de la col·laboració i freqüència). Degut al natural procés de concreció i parcial reformulació de la tesi que he anat realitzat al llarg de la seva elaboració, aquesta enquesta té un ús molt secundari, complementant, amb una lògica pràcticament qualitativa, dirigit únicament a complementar la descripció d'alguns elements de la pràctica participativa comentats durant l'entrevista.

6.2.3.4. La lògica de la interpretació, les tècniques d'anàlisi i els objectius a les quals responen

Un cop realitzades les entrevistes, es va subcontractar la transcripció de les mateixes. Per a tal efecte, es va elaborar un document amb criteris sobre la transcripció per tal d'assegurar que el text inclogués en la mesura del possible elements del discurs i de la situació de l'entrevista que van més enllà de l'articulació de les paraules i frases concretes (com ara silencis, riures, plors, etc.), i es va supervisar la correcta transcripció d'alguns fragments de varies de les entrevistes. Malgrat sovint s'ha tornat a consultar l'àudio, l'anàlisi s'ha dut a terme sobre el suport escrit del text.

Concretament, hem dut a terme una *anàlisi de contingut* amb el suport d'Atlas.ti per a la codificació i organització de les entrevistes. Hem analitzat i codificat les entrevistes en tres ocasions¹⁴⁷. En cada aproximació a les dades hem posat atenció a diferents aspectes específics de les entrevistes. En una primera anàlisi ens vam centrar, d'una banda, en la identificació d'elements que intervenen en la H3.2, concretament: (i) els significats atribuïts a les relacions i els entorns relacionals, i especialment el valor atribuït a l'entorn associatiu, i (ii) l'anàlisi de la forma en què l'àmbit associatiu es configura com a espai de coneixença. I de l'altra banda, es va fer una anàlisi més exploratòria que buscava identificar possibles vies d'anàlisi en relació a la H2¹⁴⁸, i fer una exploració dels

¹⁴⁷ El fet d'haver analitzat les entrevistes varies vegades separades en el temps no ha estat fruit d'una decisió lligada a l'objecte o a la tècnica d'anàlisi sinó a l'especificitat del procés d'elaboració de la tesi, que ha anat lligada en paral·lel a l'elaboració d'articles per a revistes científiques que aborden aspectes parcials de la tesi.

¹⁴⁸ Relacionades sobretot amb el procés d'assentament i d'integració, els moments i formes de coneixença de diferent tipus d'alteri, i el paper del context, o de la interacció entre la dinàmica de la xarxa amb els eixos de desigualtat.

factors (el qui i el què) que impulsen a participar en associacions, grups i organitzacions –relatius a la H3.2. Aquesta primera anàlisi de caire més exploratori de les entrevistes va ajudar a donar forma a les hipòtesis i el model d'anàlisi que hem presentat en el capítol precedent, i va fer possible així construir un procés de recerca vertaderament retroductiu.

En la segona ocasió, amb els conceptes i categories més definits (i per tant amb el model d'anàlisi més clar), l'anàlisi es va centrar en els elements intervinents en la H2: la identificació dels projectes, les cadenes, els àmbits o cercles de sociabilitat i l'efecte de les característiques individuals sobre aquests; seguint la lògica definida de no buscar només el resultat final o la situació en la qual es troben els entrevistats, sinó també de traçar els processos interactius concrets, els contextos i les situacions que fan avançar les xarxes cap a una determinada direcció.

Finalment, en la tercera ocasió es va dur a terme una anàlisi també clarament orientada pel model d'anàlisi construït, centrada en la identificació del paper de les xarxes com a recursos, oportunitats i suports cognitius que porten a les persones immigrades a participar o a no participar –és a dir, una anàlisi orientada a contrastar la H3.1.

Les tres anàlisis s'han integrat en una sola unitat hermenèutica, la qual cosa ha permès la circulació d'informació, categories i reflexions entre elles. Per tal de maximitzar la qualitat i la fiabilitat de les interpretacions realitzades a partir de l'anàlisi qualitativa, seguint els consells de Silverman (2005), es presenten sempre els resultats amb cites (el menys descontextualitzades possible) que il·lustren els resultats que es presenten i que permetin als lectors replicar o fer una interpretació pròpia del material que suporta aquests resultats.

6.2.3.5. Les categories d'anàlisi

Tot i que, com ja hem assenyalat anteriorment, els conceptes abordats de forma qualitativa es dóten de contingut, matisos i sub-categories a partir de la pròpia anàlisi, en taula següent es presenta la categorització que guia l'anàlisi empírica:

Figura 7. Categories d'anàlisi que guien l'anàlisi qualitativa:

CONCEPTE	CATEGORIES	SUB-CATEGORIES
Projecte migratori	Motiu de l'emigració	Familiar: acompanyament o reunificació amb els familiars
		Laboral: projecte econòmic i laboral; la búsqueda de treball com a mitjà per a la subsistència o la promoció personal guia el procés migratori
		Polític (violència): fugida de situacions crítiques de persecució i/o violència
	Grau de ruptura amb l'origen	Orientació al retorn: expectativa de retorn al país d'origen
Voluntat de permanència: expectativa d'establiment a llarg termini a la societat d'acollida		
Participació associativa	Orientació	Subjecte simbòlic a qui es dirigeix l'acció col·lectiva (intragrup vs exogrup)
		Territori de referència de la participació associativa (aquí vs allà)
Recurs organitzatiu (organització col·lectiva que permet l'emergència de l'acció col·lectiva)	Coordinació dels participants	
	Mobilització de recursos tangibles i suports tècnics	
	Mobilització de recursos intangibles (influència o informació), fruit del contacte amb elits i institucions	
Oportunitats	Víncle amb alteri mobilitzats o associats que recluten a ego a la seva organització o causa	
Suport cognitiu	Motivacions (incentius i expectatives sobre les recompenses)	
	Identitats (Visions sobre un mateix/a en relació a la pertinença a un grup (ètnic i/o polític) o categoria social)	
	Marcs de referència (Creences sobre la realitat que envolta la participació)	Diagnòstics
		Vinculats a l'acció (pronòstics i d'impuls)

Font: elaboració pròpia

6.3. NOTA FINAL SOBRE LA INTEGRACIÓ METODOLÒGICA

En aquesta recerca, com és lògic, les aproximacions quantitativa i qualitativa reben un tractament diferent en alguns aspectes: en primer lloc, la metodologia quantitativa posada en joc es fonamenta en l'amplitud i l'extensió, i parteix de l'aproximació epistemològica universalista i del raonament causal propi del tractament estadístic, orientat a la recerca de les relacions (probabilístiques) entre variables i dels efectes d'aquestes sobre la població (Sánchez-Mira, no publicat).

En el nostre cas, però, ho fem amb unes dades que presenten limitacions en la capacitat d'inferència, però que al mateix temps tenen una especial riquesa. En canvi, la metodologia qualitativa es guia per la lògica de la profunditat i l'anàlisi intensiva d'una mostra petita, de manera que es focalitza en allò particular per tal d'identificar mecanismes causals, pràctiques i processos rellevants per entendre o comprendre la configuració dels models d'integració i de les formes de participació associativa de la població immigrada equatoriana i marroquina a Catalunya¹⁴⁹.

La seva complementació, a més d'ampliar el tipus de coneixement que podem generar en la investigació —permetent-nos una aproximació en profunditat i un accés preferent als diferents elements d'estudi que en el primer capítol teòric establíem com els elements cabdals intervinents en les xarxes socials, és a dir, les estructures, els continguts (també culturals o cognitius)¹⁵⁰ i la dinàmica estructura-acció—, dóna força al procés d'inferència, doncs la lògica extensiva i la intensiva es combinen de manera que les enquestes suposen el marc de referència en el qual situar, a més de la selecció de casos, la transferibilitat o extrapolació dels resultats qualitatius (Pardo, 2010).

Convé, doncs, concloure el capítol apuntant l'aproximació empírica que ens possibilita l'estratègia metodològica emprada en el cas de la investigació concreta d'aquesta tesi doctoral.

¹⁴⁹ Segons Crossley (2010b), aquesta lògica no implica una impossibilitat de generalitzar resultats, però per fer-ho es centra en la idea de què allò general es revela en allò particular —la qual cosa és accessible només amb el disseny obert que permet l'aproximació qualitativa.

¹⁵⁰ En general, en el disseny d'aquesta recerca hi ha una predominança de l'aproximació quantitativa per accedir a allò fàctic, extern, etc. (*etic*), i de l'aproximació qualitativa per a obtenir informació sobre les subjectivitats, els significats i les percepcions (*emic*), tot i que també fem ús del qualitatiu per accedir als aspectes *etic* externs o objectius de l'experiència i viceversa.

6.3.1.1. Què s'ha observat per mitjà de cada aproximació?

Seguidament tractem de resumir el tipus de coneixement empíric al qual ens permeten accedir ambdues aproximacions per tal de respondre a les preguntes d'investigació que es planteja aquesta recerca, assenyalant aquella hipòtesi a la qual corresponen. Malgrat es presenten tres dimensions de l'objecte d'estudi per separat, el que els dona sentit és la seva conjugació, juntament amb la complementació dels resultats obtinguts en cadascuna des de les aproximacions quantitativa i qualitativa.

L'estructura de les xarxes

Aproximació quantitativa:

- Càlcul i identificació de les característiques dels egos i dels alteri; forma de les xarxes (densitat i cohesió): regularitats i tendències en la formació d'entorns relacionals (H1)
- Identificació d'una tipologia de xarxes que captura l'estructuració de la variabilitat de xarxes¹⁵¹ (H1).
- Integració de variables atributives i relacionals: modelització probabilística dels efectes dels atributs d'ego (la plasmació dels factors estructurals i eixos de desigualtat com a variables dels individus) i dels àmbits sobre la composició i forma de la xarxa (H2).
- Estandardització del pes dels contextos temàtics (àmbits) compartits entre ego i alter (H2, H3).

Aproximació qualitativa:

- Validació i detecció d'errors en la medició dels qüestionaris (transversal).
- Detalls de les característiques dels alteri i dels continguts de les relacions ego-alter; pràctiques específiques que les generen i sostenen (H2).
- Ampliació de la xarxa (accés a la "xarxa a l'ombra") (H3.2).
- Contextualització particular dels àmbits temàtics en els quals interaccionen ego-alter i que configuren els components i sub-grups de la xarxa (relació alter-alter). Introducció del context com a factor explicatiu de les xarxes (H2).
- Detecció de vincles rellevants (pel desenvolupament de la xarxa en una determinada direcció, pel reclutament o bé per la organització associativa) (H2, H3).

¹⁵¹ Concretament, segons López-Roldán (1996), la construcció d'una tipologia estructural i articulada com aquesta busca i sistematitza regularitats, de manera que posa de manifest les diferències i semblances que caracteritzen el grup social que estudiem. Ens permet obtenir un esquema d'interrelació que explica com s'ordena i regularitza la realitat estudiada i que expressa una estructura no manifesta, creant així una explicació de l'objecte d'estudi, per bé que no de tipus causal, que l'autor anomena "explicació estructural" de la realitat social.

Els significats de les relacions

Aproximació quantitativa:

- Descripció del tipus de vinculació ego-alter (per mitjà d'escalas i indicadors): proximitat afectiva percebuda, tipus de rol que emmarca els vincles i formes d'intercanvi de suport (H1, H3.2).
- Caracterització de l'activitat associativa (tipus d'associació) com a forma d'aproximació indirecta al valor de la participació i a l'entorn relacional que s'hi genera (H3.2).

Aproximació qualitativa:

- Conèixer el valor subjectiu de les relacions i el significat atribuït tant a les relacions (díades) com als entorns relacionals o cercles específics (àmbits –especialment farem èmfasi en l'àmbit associatiu); amb la possibilitat d'emmarcar-ho en els significats que s'atribueixen a les xarxes o als entorns relacionals en general (H3.2).
- Comprendre el valor subjectiu de la participació associativa, així com identificar amb precisió les formes i característiques de la participació associativa (H3).
- Identificar en els discursos sobre la participació les motivacions, identitats i marcs de referència que li donen sentit (H3.1).

La dinàmica longitudinal

Aproximació quantitativa:

- Comparació de la composició de la xarxa en base als “anys de residència d'ego” i del procés de substitució dels alteri segons l'antiguitat de la relació ego-alter, a partir d'índexs de variació de les xarxes estandarditzats i comparables entre casos (H1, H2, H3.2).
- Visualització de les xarxes per mitjà de *clustered graphs* (una forma específica de visualitzar i analitzar les estructures de les xarxes que pretén evaluar-ne la dinàmica), també de forma estandarditzada i comparable entre individus i grups (H2).

Aproximació qualitativa:

- Identificació de detalls en els processos d'interacció particulars (amb una història específica –tant en el sentit de *history* com en el de *story*– i com a resultat tant del valor atribuït a les relacions com dels contextos que les possibiliten) que ha portat a la consolidació dels vincles en la xarxa (H2, H3.2).
- Identificació de les estratègies i projectes que configuren aquests processos d'interacció (H2, H3.2).

- Contextualització dels vincles i de la xarxa en la trajectòria vital de la biografia (i, per tant, en els diferents moments del procés migratori i d'assentament (H2).

Amb tot, l'aproximació quantitativa i la qualitativa fan una contribució equivalent al coneixement que genera aquesta recerca, i estableixen una relació d'interdependència, orientades conjuntament per uns objectius i preguntes de recerca comunes. A grans trets, podem dir que la combinació dels diferents elements ens permet vincular les estructures relacionals, patrons i tendències que conformen els models d'integració, amb els processos contextualitzats a partir dels quals les estratègies dels individus i els significats que atribueixen a les xarxes contribueixen a la creació, manteniment i ruptura de les relacions en processos interactius específics, fins a desembocar en la xarxa analitzada. Al mateix temps, aquesta combinació permet identificar la forma en què les xarxes intervenen en oferir recursos i oportunitats (tant fàctiques com cognitives) per a la participació. És només la combinació, contrast mutu i integració entre els elements empírics als quals accedim des d'ambdues aproximacions el que ens permet entendre i explicar la dialèctica que s'estableix entre allò objectiu i allò subjectiu.

Concretament, el grau o la forma de combinació metodològica és diferent per a les tres grans hipòtesis plantejades: mentre que en l'anàlisi que pretén donar resposta a la primera hipòtesi (presentada en el capítol 7) els mètodes quantitativs tenen un paper central i els qualitativs molt auxiliar, la corresponent per a la hipòtesi 2 (capítol 8) dona un pes compartit a ambdós mètodes. Finalment, per contrastar la hipòtesi 3 (capítol 9) la part qualitativa pren un major protagonisme¹⁵².

¹⁵² Concretament, els conceptes de "projecte migratori", i de "recursos", "oportunitats" i "suports cognitius" (motivacions, identitats i marcs de referència), així com la categoria de "orientació de la participació", s'aborden de forma exclusivament qualitativa. Només el primer forma part de la hipòtesi H2.1, mentre que tota la resta tenen a veure amb la hipòtesi H3.

PART III
ANÀLISI,
RESULTATS I
CONCLUSIONS

7. ELS MODELS D'INTEGRACIÓ DE LA POBLACIÓ IMMIGRADA DES D'UNA PERSPECTIVA DE XARXES

En aquest capítol s'introdueixen els resultats derivats de l'anàlisi amb la finalitat de respondre la primera hipòtesi de treball (H1): *poden identificar-se una diversitat de models d'integració social (relacional) de la població immigrada equatoriana i marroquina a Catalunya, marcada per la presència a les xarxes de relacions inter o intraètniques i per la ubicació territorial i temporal dels contactes que es creen i es mantenen. Aquesta diversitat respon a processos divergents d'assimilació, de creació d'enclavaments ètnics i de manteniment dels vincles transnacionals.* Amb la finalitat d'analitzar la força que tenen els processos d'assimilació, de creació d'enclavaments ètnics i de manteniment dels vincles transnacionals, ens aproximem a les transformacions que l'emigració ha produït en les xarxes de les persones immigrades i al tipus d'"encaix estructural" a la societat d'acollida que se n'ha derivat. Per fer-ho es fan quatre tipus d'anàlisi, que estructurin el capítol en quatre apartats, i que contribueixin a contrastar la hipòtesi de les formes següents:

En primer lloc, situem el context de les xarxes de la població immigrada en el marc de les xarxes del conjunt de la població de la societat d'acollida per veure el grau d'homofília d'origen de les xarxes dels grups majoritaris que la conformen. Concretament, es du a terme una comparativa de la composició de les xarxes entre els col·lectius de població autòctona i de població immigrada (equatorians i marroquins), per veure'n les principals diferències i els principals trets identificatius.

En un segon apartat es presenta una panoràmica descriptiva de les característiques i de l'evolució de la composició de les xarxes dels col·lectius estudiats. D'una banda,

focalitzem la mirada en la composició de les xarxes de la població immigrada per observar el pes dels vincles amb diferents tipus d'alteri que mostren diferents formes d'integració (i que són recalcaades amb major èmfasi pels diferents models explicatius d'aquest procés: l'assimilacionisme, el pluralisme cultural i el transnacionalisme).

D'altra banda, en el tercer apartat introduïm la dimensió temporal per traslladar la visió estàtica anterior cap a una visió dinàmica, de dues formes: (i) per mitjà de la comparació d'individus amb diferent temps de residència a Catalunya; i (ii) observant l'antiguitat de les relacions (i, per tant, la dinàmica interna de canvi de les xarxes).

Aquests tres primers apartats descriuen la pauta comuna d'evolució dels vincles i d'integració social amb la qual podem avaluar el pes dels processos d'assimilació, enclavament ètnic i de manteniment dels vincles transnacionals, i justifiquen la pertinència d'una anàlisi multivariable en major profunditat sobre la diversitat de models d'integració. Finalment, en el quart apartat del capítol, dedicat a la identificació de les principals formes de combinació dels diferents tipus de vincles més rellevants (amb els diferents grups ètnics en els diferents territoris i coneguts en diferents moments), és on més directament s'aborda la hipòtesi plantejada. Concretament, duem a terme una anàlisi de classificació amb la qual obtenim una tipologia de xarxes personals, que mostra l'estructuració de la variabilitat en la configuració de les xarxes i els diferents processos d'integració que sostenen, i descrivim el perfil dels individus que ocupen cada tipus.

7.1. COMPARATIVA ENTRE ELS COL·LECTIUS: LA TENDÈNCIA A L'HOMOFÍLIA ENTRE LA POBLACIÓ DE LA SOCIETAT D'ACOLLIDA

Les dades mostren que els col·lectius analitzats, en el pla de les xarxes de relació personal, constitueixen una societat bastant fragmentada, amb els grups socials cohesius i tancats sobre ells mateixos en funció de l'origen (ètnic o migratori). Davant la diversitat de la societat catalana, amb una forta història immigratòria, s'observa que l'homofília és una tendència regular en el conjunt de les xarxes de pràcticament tots els grups socials (Cruz, 2013). Per tant, no es tracta d'una característica única de les xarxes de la nova immigració extracomunitària, sinó que emmarca el context en el qual s'insereix la població arribada en els fluxos migratoris d'inicis del segle XXI.

Taula 10. Característiques dels alteri de les xarxes personals a partir de les característiques dels egos que les creen, segons l'origen. Percentatges de columna i residus corregits (N=13380 alteri de 146 egos):

		Origen Ego							
		NC+55pNC	NC25-55pNC	NC25-55pNE	NE+55	Equador	Marroc	Total	
Origen Alter	NC+55pNC	Recompte	953	222	98	252	34	40	1599
		% columna	43,5%	9,7%	4,4%	12,2%	1,5%	1,7%	12,0%
		Residus corregits	49,8	-3,6	-12,2	,3	-16,9	-16,6	
	NC25-55pNC	Recompte	743	1388	788	330	250	210	3709
		% columna	33,9%	60,9%	35,0%	15,9%	11,0%	9,1%	27,7%
		Residus corregits	7,1	38,8	8,5	-13,0	-19,6	-22,0	
	NC25-55pNE	Recompte	201	381	748	463	109	106	2008
		% columna	9,2%	16,7%	33,2%	22,4%	4,8%	4,6%	15,0%
		Residus corregits	-8,4	2,5	26,6	10,2	-15,0	-15,4	
	NE+55	Recompte	257	181	514	975	54	113	2094
		% columna	11,7%	7,9%	22,8%	47,1%	2,4%	4,9%	15,7%
		Residus corregits	-5,5	-11,1	10,3	42,8	-19,2	-15,6	
	Equador	Recompte	1	2	4	5	1583	18	1613
		% columna	,0%	,1%	,2%	,2%	69,4%	,8%	12,1%
		Residus corregits	-18,9	-19,3	-19,0	-18,0	92,4	-18,3	
	Marroc	Recompte	1	9	3	3	10	1689	1715
		% columna	,0%	,4%	,1%	,1%	,4%	73,1%	12,8%
		Residus corregits	-19,6	-19,5	-19,7	-18,8	-19,4	95,3	
Altres	Recompte	34	97	95	42	240	134	642	
	% columna	1,6%	4,3%	4,2%	2,0%	10,5%	5,8%	4,8%	
	Residus corregits	-7,8	-1,3	-1,4	-6,4	14,1	2,5		
Total	Recompte	2190	2280	2250	2070	2280	2310	13380	
	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

V Cramer = 0,580; p < 0,001

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

Tal com mostren les dades de la taula 10, els sis grups inclosos en l'estudi tendeixen a establir relacions amb alteri del mateix origen. Aquesta tendència és especialment marcada per al col·lectiu marroquí, i, en segon lloc, l'equatorià (el 73,1% i el 69,4% dels alteri són del mateix origen que ego, respectivament). En tercer lloc, si es combinen els criteris de l'origen i el de la generació, els individus entre 25 i 55 anys nascuts a Catalunya amb pares nascuts a Catalunya són els qui tenen unes xarxes més cohesives o

homofíliques, seguits dels de la generació superior (majors de 55 anys), tant d'origen català com nascuts a la resta d'Espanya. Finalment, doncs, els qui tenen unes xarxes menys homofíliques són el col·lectiu de joves entre 25 i 55 anys nascuts a Catalunya de pares nascuts a la resta d'Espanya (és a dir, la “segona generació”¹⁵³ de l'onada immigratòria provinent del sud d'Espanya que va arribar majoritàriament als anys seixanta i setanta a Catalunya).

Taula 11. E-I index per als grups d'origen tenint en compte només la divisió d'origen i no la divisió generacional (N=446 egos):

	Origen Ego					
	Origen català		Origen resta d'Espanya		Origen extracomunitari	
	NC+55pNC	NC25-55pNC	NC25-55pNE	NE+55	Equador	Marroc
E-I Index	-0,48	-0,41	-0,12	-0,39	-0,39	-0,46
E-I Index	-0,48		-0,25		-0,44	
E-I Index	-0,93				-0,60	

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

No obstant això, per tal de fer una comparativa que segueixi els mateixos criteris per a tots els col·lectius, també és d'interès contrastar l'homofília a partir de l'origen sense distingir per a cap grup l'efecte de la generació¹⁵⁴. Així, com es pot observar a la taula 11, l'E-I Index¹⁵⁵ mostra que les diferències entre els tres grans grups (d'origen català, originaris de la resta d'Espanya –incloent la segona generació– i d'origen extracomunitari) són més baixes, essent l'homofília calculada a partir de l'E-I index fins i tot major entre el grup d'origen català que l'existent entre el grup de nous immigrants. Finalment, un tercer càlcul que té en compte només els dos grans grups

¹⁵³ Vegeu Freixa (2008) per a una ampliació sobre la polèmica al voltant de les accepcions de l'ús i definició d'aquest concepte.

¹⁵⁴ Per tant, es computen com a “vincles interns”, “cohesius” o homofílics, per al grup de nascuts a Catalunya amb pares nascuts a Catalunya de les dues generacions, tant els alteri entre 25 i 55 anys com els alteri majors de 55 anys; igual que, per al grup de nascuts a Catalunya amb els pares a la resta d'Espanya o per al grup de nascuts a la resta d'Espanya, ambdós tipus d'alteri. D'aquesta manera s'intenta neutralitzar l'efecte confusor que es pot derivar del fet que a la taula 11 només entre els col·lectius d'immigrants equatorians i marroquins les relacions intergeneracionals es comptabilitzin com a homofíliques mentre que a la resta de col·lectius no.

¹⁵⁵ Vegeu el capítol metodològic per a la descripció de l'indicador.

autòctons/immigrants posa de manifest que, en aquests termes, l'homofília entre el col·lectiu d'autòctons és molt més acusada que entre el d'immigrants.

En definitiva, les dades presentades ens permeten afirmar que la tendència a l'homofília no és una característica únicament de la població immigrada extracomunitària, sinó que es tracta d'un tret compartit en tots els col·lectius (tot i que possiblement les conseqüències d'aquesta segregació en funció de l'origen siguin diferents per als col·lectius, en funció dels recursos dels quals disposin i de la transferibilitat d'aquests recursos fora dels cercles de relació d'aquests col·lectius). A més, l'homofília d'origen possiblement es vegi reforçada per la forta homofília d'estatus existent també en termes de nivell d'estudis i qualificació¹⁵⁶.

7.2. EL PES DELS AUTÒCTONS, ELS COÈTNICS I ELS ALTERI EN ORIGEN EN LES XARXES DE LA POBLACIÓ IMMIGRADA: UNA MIRADA ESTÀTICA SOBRE LA COMPOSICIÓ DE LES XARXES

L'observació de forma agregada de la proporció d'alteri autòctons (és a dir, nascuts a Catalunya o a la resta de l'Estat espanyol), alteri residents en el país d'origen, el Marroc o l'Equador (a partir d'ara "alteri en origen"), alteri també immigrants del mateix origen residents al país de destí (a partir d'ara, "coètnics en destí"), alteri d'altres orígens residents al país de destí, i alteri residents en tercers països¹⁵⁷ ens mostra que, globalment, la composició de les xarxes de les persones immigrades és força plural.

Com es pot observar en el gràfic 4, un 19,7% dels alteri de les xarxes dels individus enquestats són autòctons; un 29% resideixen en el país d'origen, un 39,2% són coètnics en destí residents a Catalunya, i només el 12% restant està conformat per alteri d'altres orígens o residents en altres països.

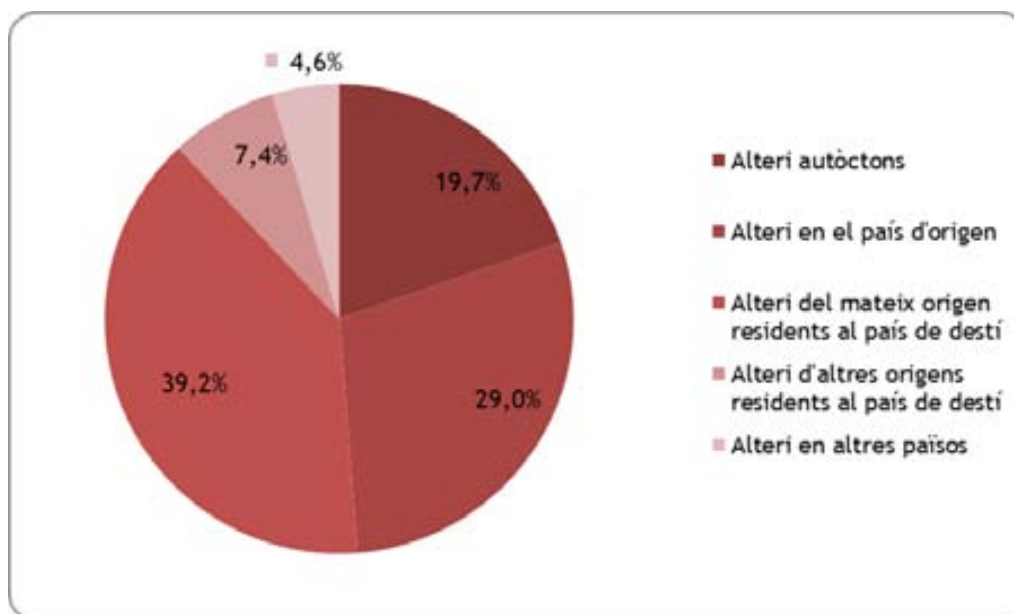
A més a més, si distingim també els alteri segons el moment de coneixença, observem que el 48,5% dels contactes són persones conegudes en l'etapa premigratòria, és a dir,

¹⁵⁶ Per a un major aprofundiment en aquesta qüestió, vegeu Cruz (2013).

¹⁵⁷ La justificació de la selecció d'aquests alteri es deu al fet que il·lustren la força dels processos d'assimilació, de creació d'enclavaments ètnics i de manteniment de vincles transnacionals, és a dir, els diferents processos d'integració possibles que apunta la literatura sociològica. Vegeu el capítol del model d'anàlisi per a una major explicació.

amb anterioritat al moment d'emprendre el procés migratori, mentre que només un 51,5% són vincles nous creats a Catalunya¹⁵⁸.

Gràfic 4. Tipus d'alteri que conformen les xarxes de les persones immigrades enquestades (N= 4590)

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de CASREDIN

Si superposem ambdues característiques (taula 12) observem que alguns tipus d'alteri clarament tendeixen a conèixer-se en moments marcats del procés migratori (pràcticament tots els autòctons i tots els immigrants d'altres orígens es coneixen en el país de destí –amb l'excepció del 5,7% i el 4,4%, respectivament–, mentre que els alteri residents a l'origen i els residents en altres països tendeixen a conèixer-se amb anterioritat a l'emigració –el 93,8% i el 77,3%, respectivament). En canvi, existeixen dos tipus de coètnics: els qui es coneixen al país d'origen (per tant, els vincles que majoritàriament reproduïxen les cadenes migratòries), que suposen el 41,5% dels coètnics; i els qui es coneixen a Catalunya (i que, per tant, reflecteixen la força dels enclavaments ètnics i la importància de l'origen en el desenvolupament de les xarxes en

¹⁵⁸ Aquesta variable s'ha creat calculant la diferència entre els anys de residència d'ego a Catalunya i el nombre d'anys que fa que ego i alter mantenen relació. Per tant, el càlcul es veu afectat no només pels possibles errors de memòria dels enquestats sinó també per la possible localització incorrecta d'alguns alteri en l'any just abans o després de l'emigració. Tot i així, no hi ha cap motiu per pensar que aquest error no estigui distribuït de forma aleatòria en ambdues direccions. D'altra banda, en l'etapa prèvia a la residència a Catalunya les persones immigrades poden haver passat per altres països. Això no obstant, aquesta no és una situació freqüent entre els grups analitzats: segons dades de l'Encuesta Nacional de Inmigrantes realitzada per l'INE l'any 2007, només un 4,3% dels immigrants equatorians i un 6,9% dels marroquins ha viscut en un tercer país abans d'arribar a Espanya.

el país de destí). Així, vist sobre el conjunt de les xarxes, del 39,2% d'alteri del mateix origen residents al país de destí, un 16,3% són coètnics coneguts en el país d'origen, i un 22,9% són 2coètnics coneguts a Catalunya.

Taula 12. Tipus d'alteri segons moment de coneixença (N=4589 alteri)

		Origen alteri					Total
		Alteri autòctons	Alteri en el país d'origen	Coètnics en destí	Alteri d'altres orígens en el país de destí	Alteri en altres països	
Etapa pre-migratòria	Recompte	52	1250	746	15	163	2226
	% columna	5,7%	93,8%	41,5%	4,4%	77,3%	48,5%
	Residus corregits	-28,8	39,3	-7,7	-16,9	8,6	
Etapa post-migratòria	Recompte	854	82	1053	326	48	2363
	% columna	94,3%	6,2%	58,5%	95,6%	22,7%	51,5%
	Residus corregits	28,8	-39,3	7,7	16,9	-8,6	
Total	Recompte	906	1332	1799	341	211	4589
	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

V de Cramer = 0,681 (p < 0,001)

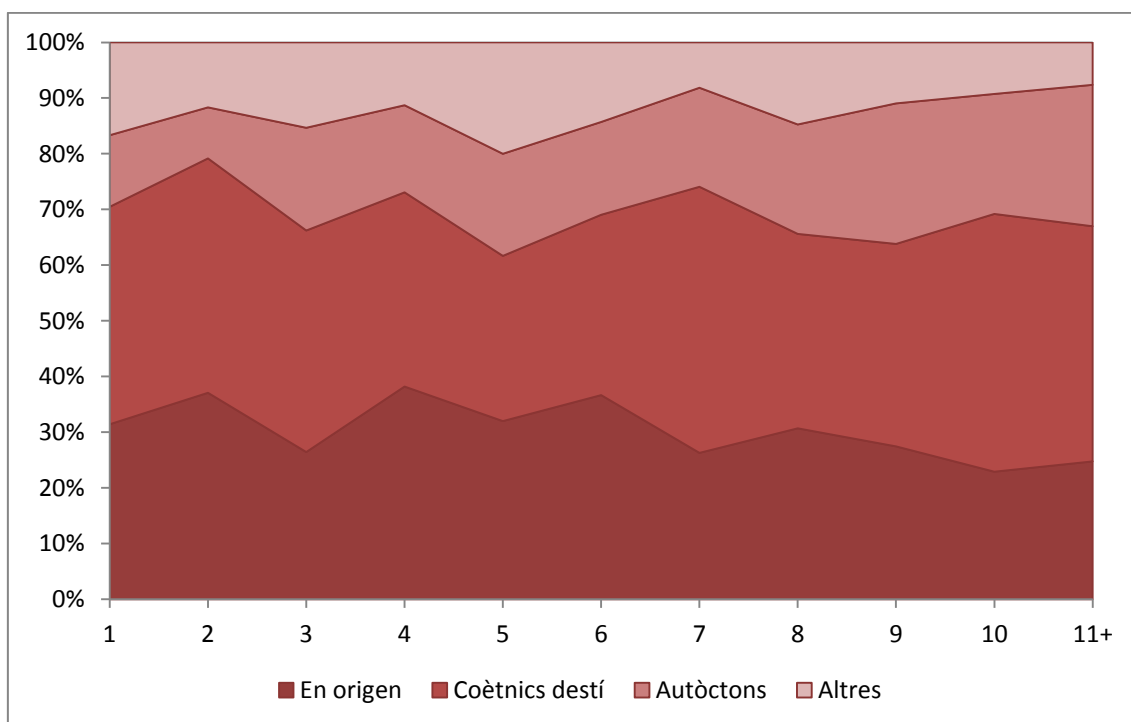
Font: elaboració pròpia

Per tant, es constata, en primer lloc, que les persones immigrades no han produït una clara ruptura amb els vincles premigratoris, és a dir, que les xarxes de la població immigrada són força transnacionals. I, en segon lloc, s'observa que l'existència de vincles heterofílics (és a dir, de capital social *bridging* i *linking*) provenen clarament del contacte intercultural que es produeix majoritàriament en el procés d'assentament en el país de destí, però que en aquest procés també es generen nous vincles amb persones del mateix origen ètnic. La tendència a l'homofília i la creació de capital social de tipus *bonding*, per tant, també és força present en els vincles postimmigratoris —els nous vincles que s'estableixen en la societat d'acollida.

7.3. L'EVOLUCIÓ DE LES XARXES: UNA MIRADA DINÀMICA SOBRE LA COMPOSICIÓ DE LES XARXES

Segons les teories més tradicionals de l'assimilació, sota la premissa que a mesura que passa el temps a la societat d'acollida les persones immigrades van tendint cap a l'assimilació, s'esperaria que la diversitat i la variabilitat de situacions fos deguda especialment a la llargària del temps de residència a Catalunya. Per tal de contrastar aquesta premissa, en aquest apartat duem a terme una comparativa entre individus arribats a Catalunya en diferents moments, amb la qual reconstruïm la possible evolució de les xarxes de les persones immigrades al llarg de la seva trajectòria a la societat d'acollida.

Gràfic 5. Distribució de tipus d'alteri segons els anys de residència a Catalunya de l'entrevistat (N= 153)

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

Malgrat que no disposem d'un disseny longitudinal, la comparació del tipus d'alteri segons el temps que els enquestats porten residint a Catalunya permet constatar una tendència a l'augment de la proporció d'autòctons a la xarxa personal al llarg dels anys de residència a Catalunya ($r = 0,228$; $p < 0,01$) i a la disminució d'alteri en origen ($r = -$

0,208; $p < 0,05$)¹⁵⁹. Amb tot, el gràfic 5 permet observar que aquest procés de substitució del tipus d'alteri és lent i que la presència d'alteri en origen a la xarxa es manté fins i tot en entrevistats amb deu anys de residència o més (en els quals el 14,8% segueixen essent alteri en origen)¹⁶⁰.

Una tendència similar es detecta en observar la substitució d'alteri coneguts en l'etapa premigratòria per alteris coneguts en l'etapa postmigratòria (Gràfic 6). El percentatge d'alteri coneguts abans de l'arribada a Catalunya és, per al conjunt de la mostra, del 48,5%, i disminueix lleument al llarg dels anys de residència a Catalunya ($r = -0,204$, $p < 0,05$). El volum que tenen els vincles premigratoris posa èmfasi, tal com s'assenyala des de la perspectiva transnacional, en el fet que la migració no suposa necessàriament una ruptura amb el passat. A més, també posa de manifest l'estabilitat de l'estructura de relacions sobre la qual es poden fonamentar els processos de migració en cadena, la qual cosa suggereix que les relacions existents abans de la migració poden jugar un paper important en els processos d'assentament (en el següent capítol s'aprofundeix en aquesta qüestió).

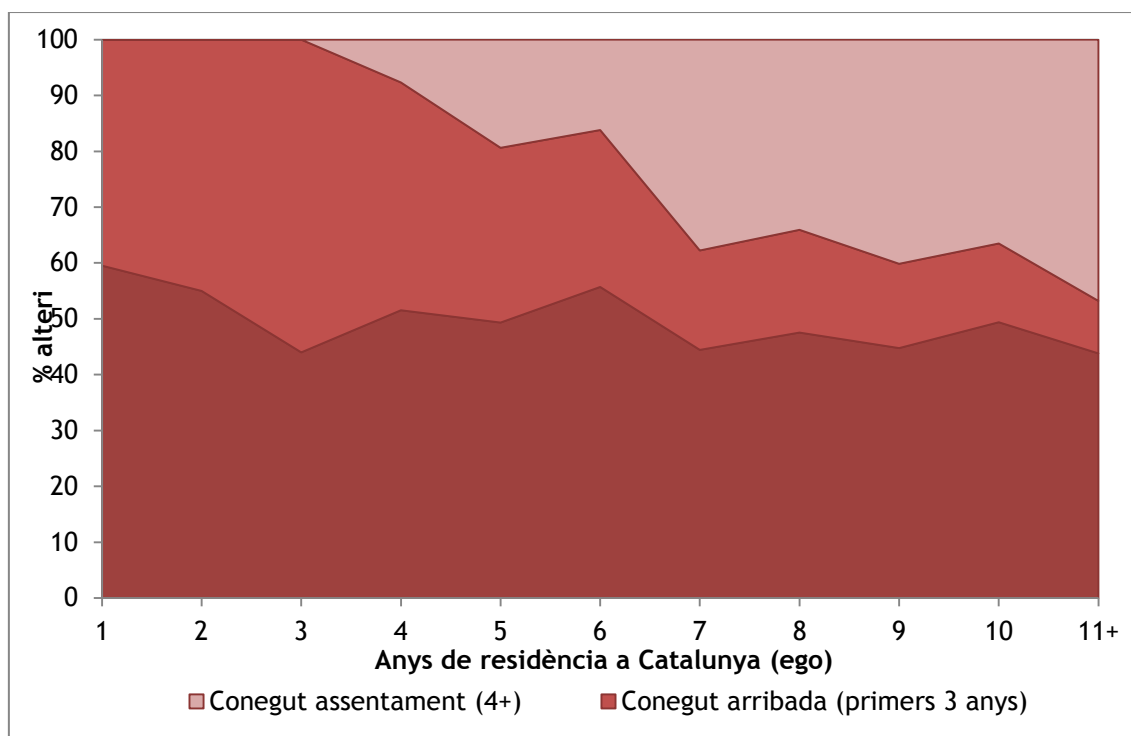
Els estudis de xarxes personals (vegeu Molina, 2005) han mostrat que les xarxes personals en general tendeixen a mantenir un nucli de coneixences de "llarga durada", estable en el temps. A partir dels resultats de les anàlisis que mostrem, per tant, podem concloure que l'emigració no suposa el trencament amb aquest "nucli", sinó que es manté constant al llarg del procés d'assentament a Catalunya.

En síntesi, els resultats presentats fins ara mostren, per al conjunt de la mostra, un lent procés d'assimilació (progressiva disminució d'alteri en origen, augment d'autòctons i successiva incorporació d'alteri coneguts en l'etapa postmigratòria), que desemboca en la configuració d'unes xarxes en certa mesura diverses (i que, tot i que mantenen una marcada tendència a l'homofília, en aquest aspecte no destaquen per sobre de les de la resta de col·lectius de la societat d'acollida).

¹⁵⁹ També exclouent els outliers (valors extrems) (superiors a 3 unitats de desviació típica), les correlacions són, respectivament, de $r = 0,254$ ($p < 0,01$) i $r = 0,216$ ($p < 0,01$).

¹⁶⁰ En aquests resultats s'han de considerar dos efectes derivats del disseny que poden accentuar fal·laçment la tendència a l'assimilació: (A) el biaix de selecció, és a dir, que com més temps ha transcorregut des de l'arribada, major és la probabilitat d'haver marxat del país i de no haver estat entrevistat; probablement, la presència d'autòctons a la xarxa i la incorporació de nous alteri és major entre els qui continuen residint a Catalunya (Reher *et al.*, 2008); (B) tal com es comenta en el proper capítol, el context històric en el qual es produeix la immigració, els qui porten més temps de residència són aquells que van arribar quan la població immigrada tenia un pes menor en la població total, mentre que els qui van arribar més tard han tingut amb major probabilitat el suport d'una cadena migratòria en la qual els coètnics en destí adquireixen un major pes.

Gràfic 6. Distribució dels alteri segons l'etapa de coneixement, en funció dels anys de residència a Catalunya de la persona entrevistada (N= 153)

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

No obstant això, la presència a la xarxa d'alteri en origen es manté clarament fins i tot entre aquells entrevistats que porten més anys a Catalunya, i una part important dels contactes previs a la migració es mantenen actius al llarg del temps. D'aquesta manera, l'estabilitat de les propietats transnacionals de les xarxes de la població immigrada posa de manifest que la composició homofílica de les xarxes de la població immigrada no pot explicar-se únicament pel que succeeix en la seva trajectòria a la societat d'acollida.

7.4. LA TIPOLOGIA DE XARXES

La composició de les xarxes segons l'origen i el lloc de residència dels alteri, però, no és homogènia, sinó que varia notòriament de cas a cas, la qual cosa posa de relleu l'interès d'analitzar la diversitat interna en les xarxes dels col·lectius d'immigrants estudiant-les més enllà de la composició agregada.

Com es mostra a la taula 13, malgrat que la curtosi de les variables sobre composició de les xarxes sigui lleugerament positiva (i, per tant, els valors d'aquestes variables segueixin una distribució propera a la normalitat, amb una lleugera concentració al centre), les mesures de dispersió posen de relleu que existeix una important diversitat de

casos, especialment entre aquelles variables que la literatura assenyala com a rellevants en la configuració dels models d'integració (tal com l'hem operativitzada en aquesta investigació): la proporció d'alteri autòctons, coètnics (pre i postmigratoris) i residents a l'origen.

Taula 13. Mesures de centralitat i dispersió de les variables sobre la presència dels diferents tipus d'alteri en les xarxes dels egos (percentatge d'alteri de cada tipus en la xarxa) (N= 153).

	Alteri autòctons en el país de destí	Alteri del mateix origen en el país de destí mantingut/uda	Alteri del mateix origen en el país de destí nou/nova	Alteri en el país d'origen	Alteri d'altres orígens en el país de destí	Alteri en altres països
Mitjana	19,74	16,26	22,94	29,02	7,43	4,60
Mediana	13,33	13,33	20,00	26,67	3,33	,00
Moda	,00	10,00	10,00	,00	,00	,00
Desviació típica	18,77	14,09	18,21	22,13	10,14	7,03
Variància	352,51	198,62	331,66	489,75	102,85	49,42
Asimetria	1,04	1,22	1,26	,63	2,56	2,29
Error estàndard de l'asimetria	,20	,20	,20	,20	,20	,20
Curtosi	,54	1,69	2,18	,00	8,50	6,63
Error estàndard de la curtosi	,39	,39	,39	,39	,39	,39
Rang	80,00	73,33	100,00	96,67	56,67	40,00
Suma	3020,92	2488,62	3510,46	4440,00	1136,67	703,33
Percentils						
25	3,33	6,67	10,00	10,00	,00	,00
50	13,33	13,33	20,00	26,67	3,33	,00
75	30,00	23,33	33,33	45,00	10,00	6,67

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de CASREDIN

La variabilitat observada en les variables que expressen les formes d'assentament en la seva vessant relacional, juntament amb la constatació que aquesta variabilitat no s'explica únicament pel temps de residència a Catalunya, reforça la pertinència i l'interès d'identificar la diversitat de situacions que configuren aquestes variables, és a dir, de fer una "explicació estructural" (López-Roldán, 1996) de com s'està produint la integració social de la població immigrada a Catalunya (vegeu el capítol de metodologia per a una major explicació sobre l'interès de la construcció tipològica).

Per a tal efecte realitzem una anàlisi multivariable que permeti entendre com aquests elements de la configuració de les xarxes personals es relacionen entre ells i articulen

diferents models d'integració. Concretament, partint de les premisses i per mitjà dels procediments que hem explicat en el capítol metodològic, hem dut a terme una anàlisi de classificació amb la qual podem obtenir una tipologia de xarxes que mostri les principals diferents formes d'assentament en la societat catalana. Aquesta tipologia ens serveix, doncs, per identificar els diferents models d'integració existents. Tot i que el disseny no representatiu de l'enquesta no ens permet afirmar amb certesa quin d'aquests patrons és el que preval més en el conjunt de la societat, ens servirà com una base des de la qual podem observar quins elements (entre els quals especialment els referents al fenomen associatiu) influeixen en el desenvolupament d'aquests patrons relacionals.

Com a resultat de l'anàlisi de classificació, tal com es pot observar a la taula 14, obtenim una tipologia amb tres tipus. El primer es caracteritza especialment pel fet de tenir una majoria d'alteri en el país d'origen (gairebé el doble que la mitjana) i, per tant, per tenir unes xarxes clarament dividides en la presència “aquí” i “allà”, per la qual cosa l'anomenem el tipus *dual*. En aquest tipus també destaca el baix nombre d'alteri autòctons que incorpora a la seva xarxa.

El segon tipus, en canvi, que anomenem tipus *mixt*¹⁶¹ es caracteritza pel fet de tenir unes xarxes bastant equilibrades amb una presència rellevant i propera a la mitjana de tots els tipus d'alteri, tot i que, a diferència dels altres grups, té una presència elevada d'alteri autòctons. És interessant veure que, així com els del tipus dual pràcticament no tenen contacte amb alteri autòctons, els del tipus mixt sí que tenen contacte amb alteri en el país d'origen (no es tracta, per tant, de dues dinàmiques mútuament excloents). El tipus d'alteri menys present en les seves xarxes (en comparació amb la resta de tipus), és el d'alteri coètnics coneguts en el país de destí en l'etapa postmigratòria, la qual cosa deixa entreveure que aquest tipus pot ser el resultat d'un procés singular de coneixença d'alteri en el procés d'assentament al país de destí, en el qual la coneixença d'autòctons desplaça la coneixença de coètnics en destí.

I, finalment, el tercer tipus es caracteritza per la presència d'una proporció important d'alteri coètnics en el país de destí (tant contactes mantinguts del país d'origen com contactes nous), per la qual cosa l'anomenem el tipus de l'*enclavament ètnic*. Sorprenentment, malgrat que en l'anàlisi de classificació hem distingit entre els alteri

¹⁶¹ Si bé el nom d'aquest tipus no fa referència directa al concepte de “mixed embeddedness” de Kloosterman i Rath (2001), sí que s'inspira tangencialment en la mateixa idea d'integració com a equilibri de diferents tipus de contactes. Aquest tipus no representa ben bé individus que es puguin considerar “assimilats”, ja que la mitjana d'alteri autòctons, malgrat que és superior a la de la resta de tipus de la tipologia i de ser el tipus d'alteri més nombrós d'aquest tipus, no suposa la pèrdua de tot contacte ni amb els alteri del país d'origen, ni amb altres immigrants del mateix origen residents a Catalunya.

del mateix origen residents a Catalunya segons si són coneguts en el país d'origen o bé a Catalunya, la tipologia resultant posa de relleu que la presència d'ambdós tipus de contactes estan força associats. D'altra banda, el tipus d'enclavament ètnic també es caracteritza per tenir una major proporció d'alteri d'altres orígens en el país de destí, per tant, una forta presència de capital social *bonding* i *bridging* en l'àmbit local, però un baix nombre d'alteri autòctons (capital social *linking*). Sobretot, però, en contrast amb els immigrants que han experimentat altres models d'integració, destaca la baixa proporció d'alteri residents a l'origen (vincles transnacionals) en les seves xarxes.

Taula 14. Mitjana dels percentatges de les variables que componen els tipus de xarxes (N= 153)

Tipologia		% Mitjà d'alteri autòctons en el país de destí	% Mitjà d'alteri del mateix origen en el país de destí mantinguts	% Mitjà d'alteri del mateix origen en el país de destí nous	% Mitjà d'alteri d'altres orígens en el país de destí	% Mitjà d'alteri en el país d'origen	% Mitjà d'alteri en altres països
1. Dual (n = 55)	Mitjana	6,55	10,30	22,91	3,76	50,61	5,88
	Desv. típ.	6,57	7,78	14,00	4,67	16,69	8,41
2. Tipus mixt (n = 56)	Mitjana	37,08	17,50	10,89	7,14	22,98	4,40
	Desv. típ.	17,65	13,18	8,47	6,21	14,08	6,26
3. Enclavament ètnic (n = 42)	Mitjana	13,91	22,43	39,06	12,62	8,81	3,17
	Desv. típ.	12,36	18,29	20,27	15,97	9,45	5,75
Total (N = 153)	Mitjana	19,74	16,27	22,94	7,43	29,02	4,60
	Desv. típ.	18,78	14,09	18,21	10,14	22,13	7,03

Nota: la negreta subratlla les variables que caracteritzen els tipus amb més força.

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

En definitiva, la construcció d'aquesta tipologia, en sintonia amb el que presentàvem en el capítol metodològic, al mateix temps que valida les premisses teòriques de les quals partim, fa emergir noves evidències empíriques i conceptuals. Concretament, d'una banda es pot identificar clarament la força tant del transnacionalisme com del pluralisme o enclavament ètnic com a models explicatius de la configuració de les xarxes, i posa de manifest que la tendència cap a l'assimilació no és generalitzada. I, de l'altra banda, la tipologia fa emergir les formes en què aquests fenòmens es combinen i creen

“combinacions tipus” que il·lustren la forma específica que pren la diversitat de models d'integració, com a categoria o concepte que pren forma a partir d'aquests resultats.

Per acabar fem una descripció més detallada d'aquests tipus, amb variables que no són constituents del mateix clúster per tal d'entreure l'associació de variables sociodemogràfiques i estructurals amb els grups identificats.

Els resultats de la taula 15 mostren que els grups no només difereixen pel tipus de composició de les seves xarxes personals, sinó també en la seva distribució en termes de sexe, origen¹⁶², lloc de residència¹⁶³¹⁶⁴, situació laboral i categoria ocupacional. Cal assenyalar que la variable edat no és significativa, ni tampoc la variable nivell d'estudis. Pel que fa a l'estructura global de la xarxa, els resultats (taula A7.3 de l'annex) no són concloents; mostren algunes diferències però molt poc significatives ($0,05 < p < 0,1$).

Concretament, observem que els immigrants amb xarxes de tipus dual són un col·lectiu bastant feminitzat (el 43,3% de les dones tenen aquest tipus de xarxa, mentre que només la tenen un 28,4% dels homes). A més a més, aquest col·lectiu se situa en la posició més dèbil en la jerarquia ocupacional, amb una major proporció de dones mestresses de la llar i de treballadors en ocupacions no qualificades. Les dades apunten també a una major densitat de les seves xarxes.

En canvi, en el grup d'immigrants amb xarxes de tipus mixt predomina la presència d'homes (mentre que només un 28,8% de les dones tenen aquest tipus de xarxa, aquest percentatge és del 44,4% per als homes).

¹⁶² No en l'origen per si sol, sinó en la interacció entre les variables sexe i origen (vegeu la taula A7.1 de l'annex).

¹⁶³ També té un efecte significatiu només quan s'observa de forma conjunta amb l'origen (vegeu la taula A7.2 de l'annex).

¹⁶⁴ Hem construït la variable distingint, d'una banda, entre els municipis urbans on hem dut a terme el treball de camp (és a dir, Barcelona i Sant Feliu de Llobregat), i, de l'altra, el municipi rural (Balaguer). Cal assenyalar que és necessària certa cautela en interpretar les diferències entre els diferents tipus de xarxa segons el lloc d'origen o tipus d'entorn residencial. Atès el tipus de disseny de l'enquesta, amb unes quotes per municipi molt marcades i específiques és difícil distingir fins a quin punt les dades avaluen l'efecte del tipus de municipi o bé la idiosincràsia particular dels tres tipus de municipis seleccionats i les especificitats de l'organització dels seus assentaments equatorians i marroquins.

Taula 15. Caracterització sociodemogràfica dels tipus identificats. Percentatges i residus tipificats corregits. (N= 153)

		Tipus de xarxa (N= 153)			
		Dual	Mixt	Enclavament ètnic	Total
Sexe	Home	28,4%	44,4%	27,2%	100,0%
		-2,1	2,1	-,1	
Dona		44,4%	27,8%	27,8%	100,0%
		2,1	-2,1	,1	
Origen	Equador	32,9%	39,5%	27,6%	100,0%
		-,8	,7	,0	
Marroc		39,0%	33,8%	27,3%	100,0%
		,8	-,7	,0	
Lloc de residència	Rural	42,0%	36,0%	22,0%	100,0%
		1,1	-,1	-1,1	
Urbà		33,0%	36,9%	30,1%	100,0%
		-1,1	,1	1,1	
Edat		35,93	35,29	33,29	34,96
<i>p</i> = 0,425					
Nivell d'estudis	Primaris o sense estudis	43,3%	35,8%	20,9%	100,0%
		1,7	-,2	-1,6	
Estudis secundaris		31,6%	35,1%	33,3%	100,0%
		-,9	-,3	1,3	
Estudis superiors		27,6%	41,4%	31,0%	100,0%
		-1,0	,6	,5	
Situació laboral	Ocupació	31,6%	45,6%	22,8%	100,0%
		-1,1	2,4	-1,3	
Atur		40,7%	27,8%	31,5%	100,0%
		,9	-1,7	,8	
Mestresses de la llar		61,5%	7,7%	30,8%	100,0%
		2,0	-2,3	,3	
Altres formes d'inactivitat		0,0%	57,1%	42,9%	100,0%
		-2,0	1,2	,9	
Categoria ocupacional	Baixa	42,0%	32,1%	25,9%	100,0%
		2,3	-1,5	-,8	
Mitjana-baixa		21,1%	36,8%	42,1%	100,0%
		-2,0	-,1	2,2	
Mitjana-alta		27,8%	61,1%	11,1%	100,0%
		-,6	2,2	-1,8	
TOTAL		35,9%	36,6%	27,5%	100,0%

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de CASREDIN

La xarxa mixta també és present en una major proporció entre els immigrants equatorians residents en zones rurals, mentre que és menys present entre els marroquins

residents en zones rurals¹⁶⁵ (mentre un 36,6% dels immigrants enquestats tenen una xarxa de tipus mixt, aquest percentatge puja al 56% entre els equatorians residents a Balaguer i baixa al 16% entre els marroquins residents a Balaguer).

D'altra banda, la proporció d'individus ocupats en aquest grup és la més alta, i la seva taxa d'atur és la més baixa (37,9% i, en canvi, entre els del tipus dual i enclavament són del 56,3% i 58%, respectivament). A més, també s'observa una tendència a treballar en ocupacions qualificades en major mesura que la resta de tipus.

En tercer lloc, el col·lectiu d'immigrants amb xarxes de tipus enclavament ètnic destaca per ser un tipus de xarxa més present entre els immigrants que ocupen (o han ocupat, en cas d'estar a l'atur) posicions mitjanes-baixes en l'escala ocupacional. A més, tot i que no de forma significativa, s'observa que els immigrants amb aquest tipus de xarxa són més presents entre el col·lectiu d'equatorians residents en entorns urbans.

Finalment, analitzem les diferències segons els anys de residència a Catalunya. D'acord amb la tesi de l'assimilació, caldria esperar que el patró dual, com també el patró de l'enclavament ètnic, constitueixin una etapa de transició cap a un patró de xarxes mixt. Els resultats mostren que, tot i que en el perfil dual hi ha una proporció bastant major d'individus que porten menys de tres anys¹⁶⁶ residint a Catalunya que entre els de tipus mixt o enclavament (20%, 3,6% i 7,1%, respectivament); i malgrat que la comparació de mitjanes mostra que el perfil dual de forma agregada porta menys temps a Catalunya que la resta de grups (taula 16); després de tres anys des de l'arribada, les diferències en el temps mitjà de residència entre perfils deixen de ser significatives, i, passats cinc anys, aquestes diferències són mínimes¹⁶⁷.

¹⁶⁵ La qüestió de les diferents oportunitats per desenvolupar un tipus de xarxa o altra en funció del lloc de residència es tracta en major profunditat en el proper capítol; deixem aquí simplement un esbós de les tendències que més endavant expliquem.

¹⁶⁶ Tenim en compte l'any 0, de manera que quan ens referim a individus que porten menys de tres anys, o bé que porten fins a tres anys residint a Catalunya, assenyallem els que en la pregunta sobre quants anys fa que resideixes a Catalunya han respost 0, 1 o 2.

¹⁶⁷ A grans trets, els resultats de la caracterització sociodemogràfica es mantenen si realitzem l'anàlisi només entre aquells immigrants que porten més de 3 anys ($n = 137$) o bé més de 6 anys ($n = 99$) residint a Catalunya. Tot i que en alguns casos les diferències deixen de ser significatives (en alguns creuaments, com ara en el de les mestresses de la llar, probablement per culpa de la desaparició d'una bona part de casos de la submostra) no es produeixen canvis rellevants en les tendències que les dades apunten. Concretament, en el cas dels immigrants que porten més de tres anys, observem que la variable nivell d'estudis passa a ser una variable significativa (essent els individus amb una xarxa de tipus dual els qui tenen un menor nivell d'estudis), mentre que la major presència d'individus amb una xarxa de tipus mixt entre els ocupats en ocupacions més qualificades deixa de ser significativa. I si ens fixem només en aquells que en porten més de 6, podem observar que els qui tenen una xarxa de tipus enclavament tendeixen a residir en major mesura en zones urbanes, mentre que deixem d'observar diferències

Taula 16. Mitjana d'anys de residència a Catalunya, segons el tipus de xarxa (test no paramètric) (N=153)

		Tipus Dual	Tipus Mixt	Tipus Enclavament	Total	<i>p</i> (Kruskal-Wallis)
Tots els informants (n = 152)	%	35,9	36,6	27,5	100	0,005
	Mitjana	6,19	8,73	8,38	7,73	
	D.t.	3,84	4,31	6,19	4,87	
	Puntuació mitjana	62,04	88,85	78,63	-	
Residents > 3 anys a Catalunya (n = 137)	%	32,1	39,4	28,5	100	0,088
	Mitjana	7,23	9	8,92	8,41	
	D.t.	3,48	4,15	6,09	4,65	
	Puntuació mitjana	59,2	76,85	69,18	-	
Residents > 6 anys a Catalunya (N=99)	%	26,3	44,4	29,3	100	0,678
	Mitjana	9,42	10,23	10,69	10,15	
	D.t.	2,87	3,58	6,12	4,32	
	Puntuació mitjana	46,9	52,7	48,67	-	

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de CASREDIN

Aquestes dades, juntament amb la informació obtinguda a partir de l'anàlisi de les biografies en les entrevistes qualitatives¹⁶⁸, suggereixen que, malgrat que en alguns casos la composició dual és simplement una “porta d'entrada” o una xarxa molt inicial que evoluciona cap a un patró mixt o d'enclavament, en altres casos la xarxa dual es manté estable al llarg del temps. D'aquesta manera, conviuen diferents formes d'integració de la població immigrada a Catalunya. En el proper capítol ens centrem a contrastar la segona hipòtesi, per tal d'explicar els processos pels quals es consoliden aquests models d'integració.

significatives de gènere entre els individus amb xarxes de tipus mixt, així com diferències significatives en la categoria ocupacional i la situació laboral dels qui tenen una xarxa de tipus dual.

¹⁶⁸ El cas de Mariam, una dona marroquina de 28 anys, per exemple, és paradigmàtica d'aquesta situació: en el moment en què se li fa l'enquesta porta només un any residint a Catalunya. Té una xarxa bastant dinàmica i una actitud diferent de la que més endavant expliquem que és l'actitud dels entrevistats del perfil dual estables, ja que ella té un projecte de permanència i una forta voluntat de conèixer gent nova. A més, té contactes en el país d'acollida que fàcilment li poden introduir nous entorns relacionals. Tot apunta, doncs, que en aquest cas és especialment el poc temps que porta residint a Catalunya, juntament amb la força i la rellevància afectiva que té la família que ha deixat a l'origen, el que li fa tenir una xarxa de tipus dual.

Concretament, per tal de capturar amb major detall el paper de les cadenes migratòries, els projectes i la presència en els àmbits en el procés d'assentament més enllà de la transició inicial, ens centrem en la submostra que porta més de tres anys residint a Catalunya i que té una xarxa més estable¹⁶⁹.

7.5. CONCLUSIONS DEL CAPÍTOL

D'aquest capítol se'n desprenen tres conclusions. Les dues primeres contextualitzen i justifiquen la rellevància de la tercera, que és la que respon directament a la hipòtesi plantejada.

En primer lloc, s'observa que a Catalunya hi ha un context generalitzat d'homofília a partir de l'origen: els nascuts a Catalunya amb pares nascuts a Catalunya i els "antics" immigrants nascuts a la resta d'Espanya comparteixen la mateixa tendència a l'homofília que la població immigrada. Aquest context mostra la rellevància de l'origen com a pauta d'estructuració de les relacions socials a Catalunya i, per tant, denota que, si bé existeixen excepcions rellevants —les xarxes dels nascuts a Catalunya, fills i filles de les persones nascudes a la resta d'Espanya (és a dir, la "segona generació" d'immigrants provinents de la resta d'Espanya) es troben relativament poc marcades dins les fronteres del propi grup— la societat d'acollida a la qual s'insereixen les persones immigrades a Catalunya pot facilitar el replegament dels grups d'origen en si mateixos.

En segon lloc, el capítol mostra que, en termes generals (és a dir, per al conjunt de la mostra de població immigrada), s'observa l'existència d'un lent procés d'assimilació, en el qual a mesura que les persones immigrades porten més temps residint a Catalunya es redueix la presència dels alteri en origen de les xarxes i s'incrementa la dels alteri postmigratoris, i, entre aquests, la dels alteri autòctons. Aquest procés desemboca en la configuració d'unes xarxes força homofíliques, però amb certa presència de població autòctona (19,7%) i d'altres orígens (7,4%). A banda d'aquest procés, però, els vincles premigratoris i també els vincles amb alteri en origen es mantenen actius en les xarxes al

¹⁶⁹ Idealment hauríem de seleccionar els individus que porten més de 6 anys residint a Catalunya, ja que a partir d'aquest moment les diferències en el temps de residència entre els individus amb els tres tipus de xarxa són molt menors, però això ens comporta greus problemes de mostra. En aquest cas ens quedaríem només amb dos terços d'una mostra que ja de per si és petita, la qual cosa ens limitaria la capacitat d'anàlisi (faria difícil establir si un creuament no és significatiu pel fet que no existeix una tendència sòlida, o bé simplement per l'efecte de la mostra sobre l'estadístic). Així, tot i saber que no és la situació ideal, ens quedem amb aquells individus que porten més de 3 anys residint a Catalunya ($n = 137$) per tal de trobar cert equilibri entre les necessitats de mostra i la necessitat d'eliminar aquells casos que puguin enterbolir els resultats.

llarg del temps, sense que es produeixi una clara ruptura amb l'origen a partir de l'emigració. És a dir, les xarxes de la població immigrada són clarament transnacionals malgrat el pas del temps i, per tant, l'homofília d'origen no es pot atribuir únicament a les dinàmiques postimmigratòries de la trajectòria de les persones immigrades a la societat d'acollida.

En tercer lloc, concloem que efectivament es constata l'existència d'una diversitat de models d'integració que mostren l'existència de processos divergents d'assimilació, enclavament ètnic i de manteniment dels vincles i de la comunitat transnacional (i, per tant, la validesa dels tres models explicatius per entendre la configuració de les xarxes de la població immigrada i, consegüentment, el procés d'integració de la població immigrada a Catalunya). Concretament, els tres tipus de models d'integració es distingeixen per la diferent força amb què es mantenen els vincles en origen, i per la direcció en què es construeixen els nous vincles en l'etapa postmigratòria: el tipus *dual* manté una proporció important d'alteri en origen (així com pocs alteri autòctons); el tipus *mixt* es caracteritza per establir més relacions amb la població autòctona (així com poques amb coètnics en destí); i el tipus *enclavament ètnic* destaca la presència d'alteri coètnics en destí tant premigratoris com postmigratoris (alhora que manté poques relacions amb alteri en origen).

En síntesi, es constata que la tendència a l'assimilació no és generalitzada, i, un cop més, es confirma que aquesta tendència no depèn directament del temps de residència a Catalunya (si bé les persones immigrades acabades d'arribar tendeixen a tenir una xarxa transnacional, al cap de tres anys —i encara més al cap de 6—) s'estabilitzen en un dels tres models d'integració). A partir de les anàlisis realitzades s'observa que més aviat les xarxes varien en funció del sexe, l'origen, el lloc de residència, la situació laboral i la categoria ocupacional. Els factors pels quals les persones immigrades desenvolupen un tipus o altre de xarxa, però, s'aborda en profunditat en el capítol següent.

8. FACTORS EXPLICATIUS DELS MODELS D'INTEGRACIÓ

En aquest capítol tractem de respondre quins factors intervenen en la configuració del procés d'integració de la població immigrada a Catalunya. En el capítol anterior s'han identificat tres tipus o models d'integració en funció de la composició de les seves xarxes, que suggereixen diferents processos d'integració a Catalunya. Segons les nostres hipòtesis, les cadenes i projectes migratoris i la presència dels individus immigrants en els àmbits de sociabilitat en les trajectòries d'assentament, contribueixen a configurar-les. Concretament, la hipòtesi 2 que contrastem en aquest capítol es formula de la següent manera: *els models d'integració social són fruit tant (H2.1) de les cadenes migratòries i de les estratègies derivades del projecte migratori inicial com (H2.2) del trànsit en l'etapa post-migratòria en diferents àmbits de sociabilitat. Ambdós efectes sobre les xarxes, a més, es veuen influenciats per la posició de les persones immigrades en els eixos de desigualtat (H2.3).*

El capítol s'organitza al voltant de les sub-hipòtesis intervinents: en primer lloc analitzem el rol dels factors premigratoris, és a dir, les cadenes i els projectes migratoris. En el segon apartat analitzem els factors postmigratoris, és a dir, la presència de la població immigrada en els diferents àmbits de sociabilitat en el procés d'arribada i assentament a Catalunya, que finalitzem tractant d'avaluar la seva importància relativa respecte els factors premigratoris i els mecanismes que faciliten la major rellevància d'uns o altres. Finalment, presentem l'impacte dels eixos de desigualtat tant sobre els factors premigratoris com els postmigratoris.

8.1. LES CADENES MIGRATÒRIES

Entre els immigrants enquestats la gran majoria dels alteri residents a Catalunya s'han conegut després d'arribar a Catalunya (78,4%), essent mínimes les diferències entre els diferents tipus identificats en la tipologia de xarxes. Els contactes residents a Catalunya

coneguts en l'etapa premigratòria, tot i que només representen el 21,6% dels alteri residents a Catalunya i l'11,9% del total de contactes, són els que potencialment poden haver jugat un paper clau en la creació i el manteniment de formes de migració en cadena (sobretot si han arribat abans que Ego). En les entrevistes efectivament observem que tenen un paper rellevant en la definició del procés migratori, en la configuració de les expectatives i en la cobertura de les necessitats que emergeixen en els primers moments en el país de destí. Els resultats, doncs, reforcen el que s'apunta en la literatura sobre migracions, en el sentit que els contactes internacionals mobilitzats en el desplaçament (les cadenes migratòries) redueixen els costos del mateix, i defineixen alguns elements del futur procés d'assentament, com ara el lloc de residència (MacDonald i MacDonald, 1963; Massey *et al.*, 1993).

Amb tot, allò més novedós en el que aquí aprofundim, tant amb les dades quantitatives com amb les qualitatives, és la rellevància d'aquestes cadenes en la configuració i desenvolupament de les xarxes que les persones immigrades desenvolupen posteriorment en la societat d'acollida.

En aquest apartat tractem específicament la hipòtesi H2.1.2.: el model d'integració ve marcat pels recursos relacionals forjats en l'etapa pre-migratòria (les cadenes migratòries), i pels contactes d'aquests, que possibiliten una determinada evolució dinàmica de la xarxa. Mentre que les persones pioneres tenen moltes oportunitats per a l'assimilació social, les persones immigrades amb cadenes madures que s'incorporen a un col·lectiu ja assentat tendeixen a incorporar-se en un grup més cohesiu i homogeni de familiars i compatriotes.

Com a resultat de l'anàlisi constatem que les coneixences prèvies a l'arribada, així com els alteri amb qui aquests estan connectats, constitueixen un recurs relacional clau que marca els primers i subseqüents contactes que es creen a la societat d'acollida. Observem, a més, que això es produeix gràcies a la forma d'estructuració de les xarxes al voltant dels seus principals atributs, i a la forma d'organització dels processos migratoris. Per tant, analitzem concretament quatre aspectes específics al voltant de les cadenes migratòries que poden contribuir al desenvolupament i la definició dels diferents tipus de models d'integració:

- El tipus de contactes premigratoris (dels quals les persones immigrades fan ús per arribar i/o en el moment de la primera acollida);
- La connectivitat (la densitat del vincle) entre els alteri pre i postmigratoris, residents en origen, autòctons i coètnics en destí;
- Els processos pels quals els alteri premigratoris connecten amb els alteri postmigratoris
- L'organització (entre ego i els alteri) de les migracions en cadena (és a dir, les dinàmiques d'atracció entre ells)

L'anàlisi de les entrevistes confirma que els contactes preexistents (en general, independentment del lloc on s'hagin conegut) són de gran importància per tal de conèixer noves persones; de manera que les coneixences segueixen el ritme de la "bola de neu" que propicia la propietat de la transitivitat de les xarxes. Com ho expressa un dels entrevistats:

"E: los que tú has conocido, has dicho que tenías un par o tres, no? En que lug... cómo los has conocido? 1: porqué me han presentado, me han presentado otros paisanos míos. E: directamente no, siempre a través... 1: si, a través de ellos he conocido a las personas de aquí, si. E: y estos paisanos de qué los conocían?1: pues uno ha sido amigo de otro amigo, y ya hemos coincidido en algún lado y nos hemos hecho amigos así, hemos entablado conversación..." (*Felipe, tipus dual*)¹⁷⁰

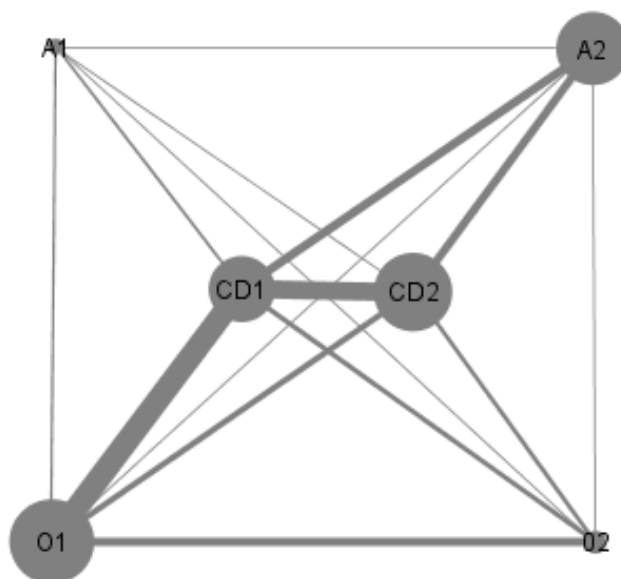
Per a aprofundir en aquesta qüestió, tal com hem presentat en el capítol metodològic, emprem l'instrument dels *clustered graphs* (veure el capítol metodològic per al detall sobre aquesta tècnica). Aquests gràfics mostren el volum mitjà d'alteri segons l'origen, lloc de residència i etapa de coneixement, així com la connectivitat mitjana entre ells (la qual cosa possibilita fer una lectura paral·lela de la composició i l'estructura de les xarxes). El gràfic 7 mostra la composició i estructura de les xarxes per al conjunt de la mostra analitzada¹⁷¹. En aquesta s'hi pot observar la rellevància dels vincles entre els contactes premigratoris i els postmigratoris. Destaca especialment la connectivitat entre O1 i CD1¹⁷² (els vincles entre coètnics a l'origen i destí coneguts abans de l'emigració), la més alta del gràfic, que posa de relleu la força dels lligams transnacionals que mantenen les comunitats equatorianes i marroquines amb els seus països d'origen, malgrat que estiguin situades en diferents espais o territoris. En segon lloc, cal destacar la importància dels vincles entre els coètnics pre i postmigratoris (CD1-CD2) residents a Catalunya, la qual cosa suggereix l'existència de comunitats ètniques amb unes relacions denses en les quals els coètnics en el país de destí premigratoris actuen de pont cap a conèixer noves persones del mateix origen a Catalunya (CD1-CD2) i, en menor mesura, amb autòctons (CD1-A2, CD2-A2). Finalment, el gruix del vincle entre O1 i O2 (així com, en menor mesura, CD1-O2 i CD2-O2) mostra que la connexió de la xarxa amb el país d'origen segueix renovant-se fins i tot amb posterioritat a l'emigració.

¹⁷⁰ Nota sobre la codificació de la transcripció: "E" indica la intervenció de l'entrevistadora, mentre que "1" indica la resposta de l'entrevistat/da.

¹⁷¹ S'entén el conjunt d'individus que porten més de 3 anys residint a Catalunya (n=137). Veure el capítol 7 sobre la justificació d'aquesta decisió.

¹⁷² En aquest capítol emprarem els següents acrònims: O: alteri en origen; CD: coètnics en destí; A: autòctons; 1: alteri premigratoris; 2: alteri postmigratoris.

Gràfic 7. Clustered graph segons el tipus d'alteri i l'etapa de coneixement. Dades globals (N=137 egos, 4110 alteri)

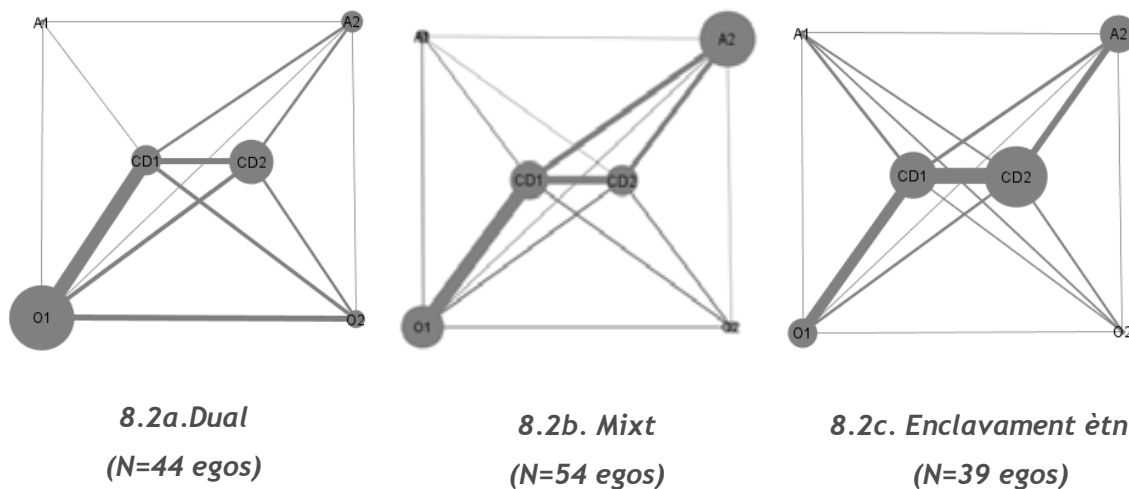

Font: elaboració pròpia a partir de dades del projecte CASREDIN

A1, A2: autòctons, coneguts abans (A1) o després (A2) d'emprendre el projecte migratori . CD1, CD2 : coètnics residents al país de destí, coneguts abans (CD1) o després (CD2) de la residència a Catalunya. O1, O2: coètnics residents al país d'origen, coneguts abans (O1) o després (O2) de la residència a Catalunya.

El gràfic 8 i la taula de l'annex A8.0 permeten comparar les diferències existents entre els perfils amb els diferents tipus de xarxes identificats en la tipologia. En interpretar-ho, cal tenir en compte que, si bé les diferències en el nombre d'alteri autòctons, residents a l'origen o coètnics residents al destí són inherents a la tipologia, el que és interessant d'observar és la seva divisió en funció de si són contactes pre o postmigratoris (en el cas dels alteri autòctons i els residents a l'origen) i sobretot les diferències en la forma en què els grups de nodes identificats estan connectats entre ells.

Gràfic 8. Clustered graph segons el tipus d'alteri i l'etapa de coneixement, en funció del tipus de xarxa

Font: elaboració pròpia a partir de dades del projecte CASREDIN

8.1.1. Les cadenes migratòries en el tipus dual

Com s'observa en el gràfic 8.2a, el tipus dual mostra una xarxa amb un pes important dels alteri coneguts en l'etapa premigratòria residents al país d'origen i que, a més, tenen una alta connectivitat amb coètnics residents al país de destí (O1-CD1, O1-CD2) –tot i que proporcionalment aquests estan menys presents en aquest tipus de xarxa que en els altres dos perfils.

Els del tipus dual són individus ancorats en l'origen. La migració majoritàriament no suposa una ruptura amb l'origen, sinó que mantenen molts dels llaços de l'etapa premigratòria (19,2 dels 30 alteri, de mitjana). La rellevància d'aquest tipus d'alteri es reflecteix també en la baixa dinamicitat d'aquestes xarxes i en la seva lenta evolució. Són el tipus amb contactes més antics, amb una mitjana d'anys de coneixement (relació ego-alter) de 18,6 anys, que contrasta amb els 12,4 dels del tipus enclavament i dels 13,7 del tipus mixt ($p < 0,05$).

Els alteri residents a l'origen coneguts en l'etapa premigratòria, a més de tenir un pes important en el conjunt de la xarxa, segueixen essent una font de contacte amb nous originals, fins i tot amb posterioritat a l'arribada (els alteri en origen coneguts després de l'emigració tenen un volum reduït, però entre aquest individus n'hi ha una proporció major que en altres perfils).

El cas de Sofia reflecteix de forma clara aquesta situació. Sofia es una dona equatoriana de 50 anys que porta 11 anys residint a Catalunya. Seguint el patró migratori clàssic de moltes dones equatorianes, deixa al seu fill amb els seus pares i emigra sola a Catalunya

a treballar en el sector de la cura, amb l'objectiu de generar suficients ingressos com per enviar remeses a la família resident a l'Equador.

Quan arriba és acollida per una germana que viu a Catalunya, fins que troba feina com a interna en el servei domèstic. Tot i que l'entrevistada acaba establint la seva pròpia llar i treballa com a externa, reagrupa al seu fill, es casa amb un home espanyol i té un altre fill a Catalunya, manté la seva xarxa de contactes en el país d'origen, especialment aquells amb qui té una relació més estreta. Com ella mateixa explica:

“E ¿Seguiste manteniendo el contacto de la gente de tu país? 1 Si ya te digo con esta chica con esta amiga, Isabel, somos inseparables ya te digo que la semana pasada hablé con ella, siempre estoy en contacto con ella” (Sofía).

“1 Esta red está colocada en Ecuador (...). Si más que todo los principales; Paulina en España, Francisco en España, Cristian en Ecuador, [assenyala els nodes de la xarxa] en Ecuador (silencio) en Ecuador (silencio) en Ecuador (silencio) casi la mayoría...en Ecuador mi hermana, mi cuñado y así, bueno. / E... la mayoría están en Ecuador. 1 Sí.” (Sofía).

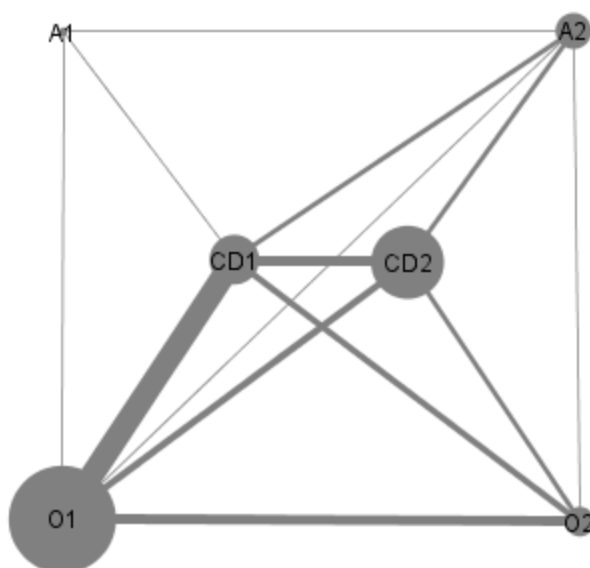
Dos elements addicionals caracteritzen el perfil dual, segons el *clustered graph* (gràfic 9): primer, l'existència de cert contacte entre els alteri residents a l'origen coneguts abans de la migració i els coètnics residents a Catalunya, especialment els coneguts a l'etapa premigratòria (O1-CD1). Les dades suggereixen la possibilitat de que aquests alteri també tinguin un perfil equivalent al del dual, amb importants connexions amb el país d'origen, i de que siguin membres de la mateixa comunitat o grup relacional a l'origen que ego. D'altra banda, el vincle entre els alteri en origen i els coètnics en destí coneguts en l'etapa postmigratòria (O1-CD2), apunten que en la xarxa dels del tipus dual hi ha una forta connexió entre l'origen i el destí: sembla que, o bé els residents a l'origen fan de pont i connecten a ego amb nous coètnics residents a Catalunya, o bé, com s'observa en alguna entrevista, donada la importància afectiva dels residents a l'origen, aquells coètnics en destí significants són introduïts i presentats als residents a l'origen (especialment entre els marroquins, s'observa la naturalitat amb la qual en alguns casos es convida a persones conegudes al destí a visitar la família i el país d'origen). Per tant, les xarxes de tipus transnacional es sostenen gràcies a què la seva xarxa en destí també té un fort vincle amb la xarxa en origen, i no per l'existència de dos clústers o sub-grups desconnectats entre sí dins les seves xarxes. Emprant la terminologia de Vacca (2013), podem dir que el tipus dual reproduceix una forma de “clausura transnacional” (*transnational closure*), en la qual es produeix una mínima segregació dels subgrups a partir de l'atribut del lloc de residència dels alteri.

Cal destacar també que aquest tipus és el que té una connexió més baixa entre els coètnics residents a Catalunya premigratoris i els postmigratoris (CD1-CD2), la qual cosa fa pensar en què el fet que els alteri coètnics premigratoris (CD1) tinguin una forta

vinculació amb l'origen (O1) no els fa un recurs gaire vàlid per facilitar que els egos connectin amb nous coètnics locals.

I finalment, del perfil dual destaca també la baixa connectivitat entre alteri autòctons i no autòctons. És a dir, els coètnics premigratoris residents a Catalunya tampoc no tenen contacte amb autòctons, la qual cosa els pot dificultar aquest pas també als egos (de fet, el patró dual és l'únic que no mostra una tendència creixent a la incorporació d'autòctons¹⁷³).

Gràfic 9. Clustered graph segons tipus d'alteri i moment de coneixença. Tipus de xarxa dual (N=44 egos)

Font: elaboració pròpia a partir de dades del projecte CASREDIN

8.1.2. Les cadenes migratòries en el tipus mixt

En canvi, el perfil mixt (gràfic 10), tot i que també mostra una important connexió entre els contactes en origen i la xarxa de coètnics coneguts en l'etapa premigratòria que resideixen a Catalunya, a diferència del tipus dual, destaca perquè aquests coètnics (CD1) també tenen relació amb autòctons (A2) en major mesura que en els altres perfils.

En aquest sentit, les entrevistes confirmen la rellevància de les xarxes prèvies dels coètnics premigratoris, i del paper dels immigrants coneguts abans de l'arribada a Catalunya com a ponts cap a la coneixença de nous autòctons (CD1-A2). És el cas, per

¹⁷³ Més aviat el seu pes a la xarxa disminueix progressivament amb els anys de residència, tot i que la correlació no es significativa: $r=-0,114$, $p=0,460$

exemple, de l'Eduardo, un home equatorià de 69 anys que porta 5 anys residint a Catalunya. Va venir reagrupat per la seva dona i les seves filles, que havien emigrat anteriorment. El fet que una d'aquestes filles, a més de ser una peça clau en la seva primera acollida, s'hagués casat amb un autòcton, fa ver que l'Eduardo només arribar trobés feina en l'empresa del gendre en un entorn molt català i que establís amistat fàcilment amb aquests companys, teixint així una xarxa molt diversa amb una forta presència de persones autòctones.

A més, en el patró mixt s'observa, en major mesura que en els altres, el contacte amb autòctons abans de l'arribada a Catalunya. Aquest contacte, si bé és petit en termes numèrics, és bastant important, doncs marca en bona mesura la forma en què es desenvolupa el procés d'assentament i es configuren les xarxes de les persones immigrades. Per exemple, en el cas de l'Alejandra, no són els contactes amb coètnics els que realitzen la primera acollida (com és habitual), sinó que gràcies al fet de conèixer autòctons abans d'arribar a Catalunya, els contactes que faciliten la mobilitat i la primera acollida estan composts per catalans. L'Alejandra, una dona equatoriana de 42 anys i amb una experiència de 9 anys de residència a Catalunya, abans d'emigrar treballava en un projecte comunitari a Quito, amb cert contacte amb ONGs i iniciatives catalanes de turisme solidari, a través dels quals de tant en tant rebia visites de turistes catalans. Quan decideix emigrar, empra aquesta xarxa en benefici propi: acudeix informalment a l'organitzador de l'empresa de turisme alternatiu, un noi autòcton, que es posa en contacte amb altres autòctons residents a Barcelona i li aconsegueix cartes d'invitació i allotjament. En la seva arribada a Catalunya aquests antics turistes són els que realitzen la primera acollida (viu a casa seva i li busquen feina), i l'acompanyen en un procés de "descobrir el país", a nivell històric, natural i cultural. Com ella mateixa explica:

"1 antes no me conocían, o sea, el que hizo la movida fue el Cristian, Cristian si ya me conocía allá en Ecuador y Cristian dijo yo te consigo la carta, yo te traigo, entonces cuando llegó, ya te tengo la carta Ceci, fue la María Antonia, pues la María Antonia me daba sin conocerme la María Antonia, conocía a mi hermano pero a mí no. Y entonces me llevó la carta Cristian y luego me dijo; además ya tengo una casa para un mes, digo si? Sí es de Ana, digo, ah! Mira una de las chicas que vino. (...) Y bueno, a partir de ahí pues con ella nos veíamos con el grupo que fue a Ecuador porque ella se seguía viendo, entonces era un grupo de unos 15 o 20 y habían por lo menos 10 chicas, y entré yo también con las chicas y nos llamábamos la chicas de oro. Y salíamos a comer, salimos al cine, al teatro. E ¿entonces esto solo al llegar ya, te encontraste con este grupito de gente? 1 si, si E ¿Qué era catalana sobre todo, no? 1 si, la mayoría catalana, catalana" (Alejandra).

Finalment, cal destacar que en el tipus mixt no es produeix una situació en la qual els alteri autòctons configurin un sub-grup desvinculat dels coètnics, sinó que el gràfic 10 sembla suggerir que l'entorn d'aquests immigrants són comunitats multiètniques interconnectades, sense grans divisions per motiu d'origen. Així, veiem que el que Vacca

observàvem en el tipus mixt, en aquest cas per mitjà de la transitivitat d'aquestes xarxes específiques es reforça la clausura i la cohesió del grup ètnic.

Un exemple d'aquesta situació és el cas de l'Amina. L'Amina és una dona marroquina de 28 anys que porta 9 anys residint a Catalunya. El seu marit, Abdul, també marroquí, residia i treballava des de molt abans a Espanya, i quan va tenir l'edat de casar-se, la seva família i la família de l'Amina van organitzar una trobada al Marroc perquè es coneguessin. Es van casar al Marroc i van tramitar els "papers" per tal que l'Amina pogués anar a Espanya amb el seu recent marit. En arribar, degut en part a les barreres de l'idioma, la reclusió i dedicació de l'Amina a les tasques de la llar i a la força del grup familiar, la família de l'Abdul es converteix en la seva nova família i en el seu principal suport i punt de contacte a Catalunya. Tant és així que, malgrat hagin passat els anys, la immersió de l'Amina en la família de l'Abdul (i especialment el seu vincle amb les dones de la família) és tan significativa que els germans, cosins i oncles de l'Abdul són els qui conformen gairebé exclusivament la seva xarxa i el seu entorn relacional.

"E: Farida es la madre y los otros rojos son familia extensa, primos. 1: primos de mi marido, bueno primos de mí. E: ¿y están todos aquí? 1: la su familia de Abdellah siempre todos aquí primos." (Amina).

"E ¿y si por ejemplo un día tú estás enferma o así, quién te ayuda? 1 no, mi familia de mi marido, la mujer de su hermano o así"¹⁷⁴ (Amina).

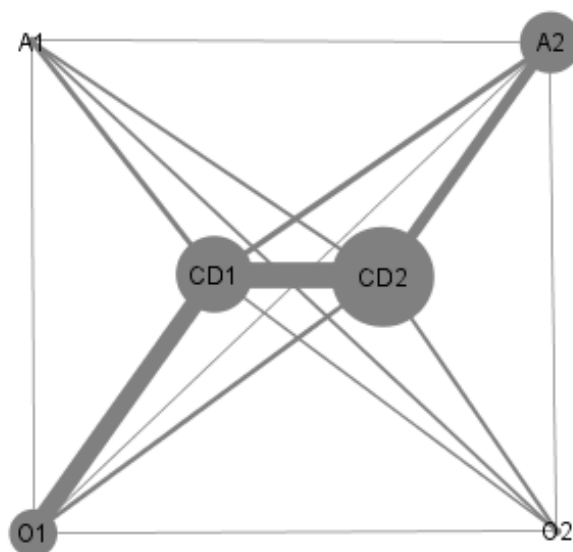
A més a més, entre els immigrants que han desenvolupat aquest model d'integració, el trencament amb l'origen que s'observa pel baix nombre d'alteri en origen va acompanyat també per una baixa connectivitat entre els coètnics residents a Catalunya i els residents a l'origen (CD1-O1, CD2-O2)¹⁷⁵, que contrasta amb els altres tipus, especialment amb el tipus dual¹⁷⁶.

¹⁷⁴ Tot i les dificultats d'expressió verbal de l'entrevistada, la gesticulació i el llenguatge no verbal acompanyen la interpretació de la conversa en la direcció del que apuntem en el text.

¹⁷⁵ CD1-O1 segueix essent la connectivitat més important, però comparativament en el tipus enclavament ho és molt menys que en els altres perfils.

¹⁷⁶ El contrast estadístic de mitjanes destaca especialment la baixa connectivitat entre els coètnics coneguts en l'etapa premigratòria amb els alteri residents en l'origen, tant antics com nous.

Gràfic 11. Clustered graph segons el tipus d'alteri i el moment de coneixença. Tipus de xarxa: enclavament ètnic (N=39 egos)

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

8.1.4. Comparació dels vincles més rellevants en la definició dels tipus de xarxes

Per tal de confirmar quins són els tipus de cadenes migratòries més rellevants en la definició dels tipus de xarxes, duem a terme una regressió logística que ens permet comparar el seu pes. Concretament incorporem la variable “tipus de xarxa” com a variable dependent i les variables que recullen la “connectivitat mitjana” entre els grups d’alteri identificats (i que no presenten problemes de col·linealitat ni de no-linealitat del seu efecte sobre la dependent)¹⁷⁷ com a variables independents. Tal com es pot veure en la taula 17, els resultats indiquen que, en contrast amb el tipus dual, l’existència d’una major connectivitat entre alteris coètnics premigratoris i autòctons postmigratoris (CD1-A2), és el que millor defineix el tipus de xarxa mixta, mentre que la densitat del vincle entre els coètnics pre i postmigratoris (CD1-CD2), i el baix contacte entre els coètnics premigratoris i els alteri residents a l’origen (CD1-O1) ho és per al tipus de l’enclavament ètnic. En tots dos casos, a més, es posa de manifest el menor vincle entre contactes en

¹⁷⁷ Per tant, hem deixat fora de l’anàlisi tres tipus de variables: (i) les que presenten problemes de col·linealitat (CD1-O2; A1-O1), (ii) les que, tot i ésser contínues, seguint el procediment de comprovació de la linealitat proposat per Field (2009) no tenen un efecte lineal sobre la variable dependent (CD2-O2; A2-O1), i (iii) les que, probablement pel fet d’incloure molts pocs casos positius, presentaven uns errors estàndard elevats (A1-A2). A més, s’ha emprat el mètode de passos cap enrere que elimina les variables del model menys significatives, de forma que han quedat fora del model les variables següents: A2-CD2, CD2-O1 i A1-CD1.

origen pre i postmigratoris¹⁷⁸ (O1-O2), la qual cosa reforça la importància d'aquest tipus d'estructura de xarxa en la definició del tipus dual.

Taula 17. Coeficients Beta de la regressió logística amb la connectivitat mitjana entre grups d'alteri com a variables predictores del tipus de xarxa (categoria de referència: tipus dual) (N=137)

Tipus de xarxa	Variabls independents: força dels vincles entre alteri pre i postmigratoris	B	Sig.
TIPUS MIXT	Connectivitat mitjana O1-O2	-,449	,029
	Connectivitat mitjana CD1-O1	-,063	,431
	Connectivitat mitjana CD1-A2	,704	,003
	Connectivitat mitjana CD1-CD2	-,041	,810
TIPUS ENCLAVAMENT	Connectivitat mitjana O1-O2	-1,527	,051
	Connectivitat mitjana CD1-O1	-,509	,000
	Connectivitat mitjana CD1-A2	-,007	,982
	Connectivitat mitjana CD1-CD2	,745	,000

R2 de Nagelkerke= 0,513; p<.0.001

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

En resum, el vincle entre els alteri pre i postmigratoris és significativament diferent per als tres perfils, i en concret pren especial protagonisme el grau en què CD1 manté el vincle amb O1 i estableix contacte amb A2 i amb CD2 a l'hora de definir el tipus de xarxa.

8.1.5. Dinàmiques d'atracció entre els egos i els alteri premigratoris residents en destí

Tenint en compte la importància dels coètnics premigratoris hem considerat aprofundir en l'anàlisi de les dinàmiques d'atracció entre els egos i els alteri residents en el país d'acollida però coneguts en l'etapa premigratòria (majoritàriament, coètnics premigratoris en destí, CD1)¹⁷⁹. Com es mostra en la taula 18, la majoria d'aquests contactes (el 57,9%) han arribat a Espanya després que ego, essent aquest percentatge

¹⁷⁸ En cas de no existir contactes en origen coneguts en posterioritat a l'emigració, es computa 0. Per tant, també es refereix a xarxes en les quals no només no hi ha un vincle entre aquests tipus d'alteri sinó a xarxes en les quals directament no existeixen aquest tipus d'alteris.

¹⁷⁹ La proporció d'alteri del mateix origen residents al país de destí però coneguts en el país d'origen (CD1) és una de les variables que conforma el clúster. No obstant, la diferent distribució entre els tipus del clúster d'aquests alteri segons i van emigrar abans que Ego (i per tant, van ser "reagrupadors") o van emigrar després que Ego (i per tant, van ser "reagrupats") no ve donada pel procediment estadístic de construcció tipològica emprat, sinó que pot donar-nos alguna informació sobre el procés en el qual es construeixen aquestes xarxes.

major entre els immigrants amb xarxes de tipus mixt (62,1%) i menor en els del tipus enclavament (51,5%). El tipus dual és el que disposa d'una proporció menor de coètnics en destí coneguts en l'etapa premigratòria, independentment del moment en què aquests arribin a Espanya¹⁸⁰.

Per al conjunt dels egos, el 32% dels alteri premigratoris en destí estan a "l'altre costat de la cadena migratòria", és a dir, ja residien a Espanya en el moment en què ego arriba al país de destí. Aquest percentatge disminueix al 28% entre els immigrants amb xarxes de tipus mixt, i s'incrementa fins al 36% entre els de tipus enclavament.

En definitiva, pot deduir-se, primer, que les persones immigrades amb xarxes del tipus mixt tendeixen a ser pioneres en major mesura que les del tipus enclavament i a comptar amb menys contactes en el moment de l'arribada, doncs entre els seus CD1 hi ha una proporció menor d'alteri coneguts en origen que arribessin abans que ego. A més, a diferència també del tipus dual, atrau darrere seu a altres immigrants. En canvi, els immigrants del tipus enclavament ètnic tendeixen a formar part d'una baula més tardana de la cadena migratòria.

Taula 18. Moment en relació al procés migratori d'ego en què els alteri arriben a Catalunya segons tipus de xarxa d'ego (N=137). Percentatge i residus corregits.

	Dual	Mixt	Enclavament ètnic	Total
Alteri coneguts en origen que van arribar després que ego	60,7%	62,1%	51,5%	57,9%
	0,8	2,0	-2.6	
Alteri coneguts en origen que van arribar abans que ego	32,4%	27,7%	35,9%	31,6%
	0,2	-2	1,9	
Alteri coneguts en origen que van arribar el mateix any que ego	6,9%	10,3%	12.60%	10,4%
	-1.6	-0.1	1,4	
Total	100%	100%	100%	100%

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

Aquesta tendència es manté també si ens fixem únicament en el comportament respecte la parella, entre aquells egos que anomenen a una parella en la seva xarxa¹⁸¹. Si observem el lloc i moment en el procés migratori en què es coneix a la parella, s'observa

¹⁸⁰ Cal assenyalar una qüestió de disseny del qüestionari que intervé en la presentació d'aquesta dada: aquells alteri migrants que residien a Espanya abans que arribés ego o que van arribar més tard que ego però que en el moment de l'enquesta havien retornat a l'origen no han pogut ser tinguts en compte, doncs el qüestionari no permet captar l'experiència migratòria anterior si no es resideix en un lloc diferent a l'origen.

¹⁸¹ No existeixen diferències significatives entre els tipus de clúster en relació a mencionar una parella.

una menor propensió entre els immigrants amb xarxes de tipus mixt a emigrar després que la parella (es produeix només en el 7.1% dels casos). No obstant, sorprèn el fet que aquesta proporció s'incrementa no només entre els immigrants amb xarxes del tipus enclavament ètnic (23,5%) sinó sobretot entre els immigrants amb xarxes de tipus dual (35,0%), i especialment entre les dones marroquines d'aquest grup. A més, tot i que no de forma estadísticament significativa, les dades mostren una lleugera major tendència entre els immigrants amb xarxes de tipus mixt a conèixer la parella en l'etapa post-migratòria (en un 60,7% dels casos, 10 punts per sobre la mitjana), la qual cosa pot tenir relació amb la major dinamicitat de les seves xarxes.

Tal com senyalen autores com Parella (2003) o Ribas (2005), les estratègies familiars i matrimonials són un element clau per comprendre les dinàmiques migratòries (i aquestes, al seu torn, juguen un paper important en la definició de les xarxes de les persones immigrades). La seva rellevància és el que fa que les normes de gènere que estructuraven les relacions familiars (amb certes variacions segons el grup ètnic en les quals s'emmarquin) acabin tenint un pes rellevant en la definició de les xarxes i dels models d'integració de les persones immigrades. Aprofundim en aquest aspecte en l'apartat 8.3.

En definitiva, els resultats confirmen el que veníem veient al llarg d'aquest apartat: que els models d'integració identificats responen a uns processos migratoris divergents que contribueixen a la configuració d'un tipus de xarxa específica, i que en bona part es gesten abans d'arribar al país de destí.

8.2. EL PROJECTE MIGRATORI

En aquest apartat presentem els resultats de l'anàlisi orientada a contrastar la hipòtesi H2.1.1: el projecte migratori marca les estratègies d'adaptació al nou entorn i la inversió a realitzar al país d'origen, i en conseqüència afecta al tipus de presència en els diferents àmbits de sociabilitat. Així, mentre que l'adopció d'un projecte migratori orientat al retorn es correspon a una tendència al manteniment dels llaços en el país d'origen, un projecte orientat a l'establiment i la permanència en el país de destí es correspondrà amb una inversió en més contactes nous en el país de destí.

S'observen diferències interessants en el tipus de projecte migratori entre les persones amb diferents tipus de xarxes. Els projectes migratoris, tal com els hem conceptualitzat (veure l'apartat de model d'anàlisi i metodologia), fan referència a les estratègies migratòries referents a dos aspectes: els motius de l'emigració i el grau de ruptura amb l'origen. A partir de l'anàlisi de les entrevistes constatem que el projecte migratori impacta sobre el tipus de xarxes per mitjà de dos tipus de mecanismes:

- Impulsa estratègies de provisió de suport que impliquen la construcció de vincles en diferents territoris.
- Reforça l'impacte de les cadenes i dels àmbits. Dóna sentit i coherència al tipus de cadenes migratòries que es desenvolupen i a la posterior centralitat que tenen els àmbits de sociabilitat en la trajectòria en el país de destí.

Més concretament, els elements del projecte migratori que detectem que són més rellevants per explicar la configuració de la xarxa són la voluntat d'establir-se a la societat d'acollida; el grau de ruptura amb l'origen; i la ubicació i organització de la unitat familiar (que inclou les estratègies de reagrupament familiar).

En els següents sub-apartats s'explica com això es plasma en el desenvolupament de les xarxes dels individus amb els tres tipus de xarxa identificades.

8.2.1. El projecte migratori en el tipus dual

Entre els immigrants amb xarxes de tipus dual s'observa en menor mesura que en la resta de perfils una voluntat de permanència en el país de destí, i sobretot, una molt menor ruptura amb l'origen. Aquests individus generalment han teixit un nou entorn relacional local que, en general, es construeix amb vincles molt dèbils i volàtils, poc profunds tant en el que es refereix a la proximitat afectiva, com a l'intercanvi de suport o a la freqüència de contacte.

En alguns casos és conseqüència de llargues jornades de treball que no permeten dedicar temps a la construcció d'aquest entorn relacional, mentre que en altres casos aquesta situació és fruit de la falta de ganes que acompanya la sensació d'estar en el país d'acollida només de forma provisional. A més, la sensació de solitud o aïllament i la nostàlgia cap al país d'origen està molt present en aquest grup (així com en alguns de tipus enclavament amb xarxes poc extenses, molt dèbils o molt tancades).

Aquest fet és degut en bona mesura al pes dels que es "queden enrere" (*"left behind"*) i al vincle emocional amb ells, que segueix tenint una forta presència. El tipus dual, per tant, no només manté en la xarxa una major proporció de persones residents al país d'origen, sinó que a més els atribueix una major importància que als contactes residents al país d'acollida. La densitat de les xarxes d'aquest col·lectiu visibilitza l'existència d'una comunitat molt cohesiva, amb fortes dinàmiques de suport, que reforcen la identificació amb l'"allà". Les entrevistes mostren especialment el suport expressiu i afectiu que reben dels alteri en el país d'origen (en bona mesura, membres familiars, però no necessàriament):

"Con estos chicos que te digo que son de Ecuador... O sea que yo (...) cojo el teléfono y les pido un favor. Pero ellos, claro, no me han visto unos 6 o 8 años. Pero tenemos la

misma confianza. Y yo lo he comprobado. E ¿gente que vive en Ecuador? 1 Claro, gente que vive en Ecuador. Que yo les llamo y les pido un favor, o que me vengan haciendo... encantados, eh? Igual, ellos me piden un favor y... yo cuento con ellos. Y ellos cuentan conmigo. E O sea, aunque haya distancia... 1 Si, eso no tiene nada, eh, nada, nada que ver" (Felipe).

Aquest vincle amb el país d'origen també té a veure amb el motiu inicial que els empeny a elaborar la seva estratègia migratòria. Així, trobem que les persones que emigren amb un projecte laboral en destí vinculat a un projecte familiar en origen, com és per exemple el de treballar per enviar remeses als familiars econòmicament dependents que han deixat en l'origen, fàcilment desenvolupen aquest tipus de xarxa centrada a l'origen. Es tracta d'un tipus de projecte que, com demostren diferents recerques (Parella, 2003; Parella *et al.*, 2013; Ribas, 2005), és majoritàriament femení¹⁸².

Un altre tipus de projecte que tendeix a desembocar en aquest tipus de xarxa és el de les persones joves que han emigrat soles amb un projecte laboral frustrat, és a dir, que emigren empeses per la voluntat de desenvolupar-se professionalment i que, davant del tancament d'oportunitats, agreujat per la situació de crisi econòmica, es plantegen retornar al país d'origen o bé elaboren un projecte de mobilitat internacional cap a tercers països.

Així, si bé hi ha alguns casos en què no existeix un projecte de retorn i simplement es naturalitza el fet que "la seva gent" es troba en el país d'origen, en altres casos la voluntat de retornar al país d'origen o d'emigrar a un altre país és el que implica un sentiment d'"estar de pas" que influeix clarament sobre el tipus de contactes que mantenen i que creen. En conseqüència, aquesta situació fa difícil la "inversió" de temps i d'esforços en crear nous vincles que no es tenen previst mantenir; alhora que els vincles en el país d'origen o en altres països passen a tenir un major valor per ajudar a tirar endavant els nous projectes de futur.

El cas del Malik, per exemple, és molt il·lustratiu d'aquesta situació. Malik és un noi marroquí de 30 anys d'edat que, com molts d'altres, emigra en busca de millors oportunitats laborals. No obstant, en el seu discurs és ben present la nostàlgia cap a l'origen, i al llarg de l'entrevista sovint exalta la dinàmica comunitària i l'entorn solidari i cooperatiu en el que vivia en el seu barri de Rabat

"Yo... lo que quiero es hacer un negocio en Marruecos y quedar en mi país y ya está. Si te quedas en tu país, tú vives bien. Con la familia, los hermanos,

¹⁸² Com comenten Parella, Petroff i Solé 2013, la presència de la migració femenina a Espanya respon a la feminització dels circuits de supervivència globals (Sassen, 2002), i a les transformacions del mercat de treball i la piràmide demogràfica, per les qual s'ha expandit la demanda d'ocupació poc qualificada en el sector de la cura i altres serveis.

tus amigos... lo que, lo que tenías antes. Y vivir normal. Aquí no vivimos bien. Es que... antes, ayer, que he hablado con una persona me ha dicho, a ver, 'estás comparando, una, una, estás comparando', ya, es que aquí no hago nada, pero estoy aburrido (risas). Bueno, pero que si estás en tu país seguramente no tienes este sentimiento dentro. Solo que vas a trabajar, si no tienes de algún dinero pero bueno (37.38) el sistema sanitario está un poco jodido, la administración está jodida, pero siempre quieres vivir en tu país.” (Malik).

Tot i aquest sentiment, seguint l’esperit de “buscar una vida millor” que el va empènyer a venir a Catalunya¹⁸³, davant la dura situació econòmica i laboral en la qual es troba, molt marcada per l’atur i la temporalitat, es planteja tornar a emigrar cap a un tercer destí, segurament França o Canadà.

“Tenemos que... organizarnos un poco la vida, para que vivamos bien. No bien, bien, bien, pero... lo que sea. Bueno. Para mi futuro estoy buscando soluciones para ir. Seguramente a Francia o estoy pensando también estudiar aquí un poco de inglés, no es que... quiero también si sé algo, me voy a otro país, bueno. Estoy pensando de irme de aquí. Bueno. Eso. E ¿estás pensando ir a buscar un trabajo mejor? 1 Si. una vida mejor. Es lo que busca la gente. Nada más. Si no encuentra trabajo, se tiene que mover“(Malik).

Amb tot, elabora plans i projecta diferents escenaris futurs en diferents llocs al mateix temps, sospesant les oportunitats a Catalunya, Marroc i terceres destinacions de forma paral·lela. Per a tal efecte, es prové de contactes que emprà a mode d’“antenes informatives” en diferents llocs, de manera que considera i balança les seves oportunitats a partir de la informació que n’obté.

“Tengo algún amigo en Marruecos ahora que siempre contaría para hablar con él, preguntar, y yo lo pregunto, sabes, ¿han cambiado las cosas, sabes cómo va las cosas ahora?, sabes que en el mundo árabe que todo... quieren cambiar todo esto, sabes, en Marruecos también está cambiando el sistema, (11.42) el gobierno está buscando soluciones a la gente que tiene títulos o algo así. Bueno, a ver si tenemos alguna oportunidad para bajar, si... como va, que las cosas van mal, pues volveremos a nuestro país y trabajamos tranquilamente, y dejamos a la gente de aquí el trabajo” (Malik).

8.2.2. El projecte migratori en el tipus mixt

En primer lloc, pel que fa al tipus mixt, trobem una diversa varietat de projectes laborals i familiars que inicialment motiven l’emigració.

¹⁸³ Juntament amb el tipus de cadena migratòria de la que disposava: la seva germana i el seu cunyat viuen a Balaguer i li faciliten els tràmits per poder venir, així com allotjament a casa seva.

El que identifica més clarament aquest tipus, però, és la forma amb què es produeix una clara ruptura amb l'origen. Observem que pràcticament tots els immigrants entrevistats amb aquest tipus de xarxa han elaborat un projecte d'assentament i permanència estable en el país de destí, i explícitament o implícita senyalen que es consideren gent establerta i sense ganes de tornar al país d'origen.

Com ho expressa l'Ana María, una dona de 30 anys nascuda a l'Equador que 10 anys abans de l'entrevista emigra a Catalunya per estudiar i sobretot treballar:

“Yo aquí contenta. Me he adaptado, al principio me costó, el primer año, normal pero ya después ya, ahora mismo cuando lo pienso regresarme a vivir a mi país como que no, ya estoy súper adaptada aquí” (Ana María).

Els individus que han desenvolupat xarxes mixtes destaquen en les seves narratives les ganes de conèixer el nou entorn i de formar-ne part. Com explica l'Alejandra, la dona equatoriana amb xarxes de tipus mixt que hem presentat anteriorment:

“Mira una de las chicas que vino la escribiré, dijo que era historiadora, le decía yo, entonces le voy a escribir que voy a estar en su ciudad y que me indique su ciudad, me haga conocer. Y resulta que esta chica era justo con la que yo iba a vivir, entonces yo les escribo un e-mail, hola Ana mira soy ta, ta, ta te acuerdas de la escuelita, no sé qué pues voy a Ecu... voy a España y como estaré ahí a ver si me haces conocer la historia de tu ciudad, no sé qué.” (Alejandra).

Com senyalen Hosnedlováf i Stanek (2010), els individus amb un clar projecte de permanència tendeixen a procurar-se en major mesura un entorn relacional en el país de destí. Això s'explica pel paper que juguen les xarxes en la provisió de benestar i suport social: independentment del tipus de xarxa, en tots els casos estudiats la construcció de xarxes es pot entreveure com una estratègia per procurar-se benestar, mentre que el que varia entre els immigrants amb diferents tipus de xarxa és la visió sobre el tipus d'alteri que millor pot complir aquesta funció. Així, a més de la inèrcia que es produeixi a partir de les cadenes migratòries disponibles i posades en joc en el moment de l'emigració, els immigrants amb xarxes de tipus mixt i enclavament ètnic, es caracteritzen per l'existència d'un component motivacional relacionat amb la inquietud o la voluntat de reconstruir-se un nou entorn en el país de destí. En el cas dels immigrants de tipus mixt està vinculat amb el formar part de la societat d'acollida en termes amplis. I entre els de tipus enclavament es vincula més a la construcció o reconstrucció de la comunitat ètnica en el territori de destí.

En aquest procés, independentment de si el projecte inicial versa sobre una motivació laboral o familiar¹⁸⁴, el fet de tenir fills en el país de destí és un element que clarament

¹⁸⁴ Com ja hem presentat en la secció sobre cadenes migratòries, un tipus de procés migratori que facilita la creació d'aquest vincle amb la societat d'acollida és el fet de venir sol a treballar però

facilita aquesta desvinculació de l'origen i intens acostament a la realitat del país. Entre els immigrants amb una xarxa de tipus mixt observem que, malgrat que no es tracta d'una condició necessària ni suficient, facilita tant la coneixença de persones autòctones en àmbits en els quals és fàcil establir contactes diversos (qüestió en la qual aprofundim en la secció sobre els àmbits de sociabilitat), com dificulta un potencial retorn i “atrapa” a les persones immigrades aquí¹⁸⁵. És a dir, en el cas que els fills hagin viscut la gran part de la seva vida a Catalunya i hagin estat escolaritzats en aquest territori, es fa difícil pels pares plantejar emportar-se els fills en un context escolar que els pot ser estrany, difícil i de vegades també insegur.

“La Paola le va a pedir los papeles a ella [la filla], para que tenga la nacionalidad española. Si a ella le sale [la nacionalitat], me la llevo [a Ecuador]. Pero es que ella no quiere saber del Ecuador. E la que está aquí, la de 15? 1 la pequeña, sí. Ella no quiere saber de Ecuador. (...). Ella estudia. No es una buena estudiante, pero por lo menos estudia” (Eduardo).

8.2.3. El projecte migratori en el tipus enclavament

En la presentació del paper de les cadenes migratòries ja s'apunten dos elements importants referents al projecte migratori que impacten sobre el tipus de xarxa que desenvolupen aquest tipus d'immigrants: els processos de reagrupació familiar i el trencament i distanciament amb l'origen.

Els projectes migratoris centrats en la reagrupació familiar faciliten i promouen les dinàmiques d'enclavament, tant en els casos en què ego ha estat reagrupador (en major mesura homes marroquins i dones equatorianes) com en casos en què ego ha estat

coneixent persones autòctones des de l'origen, o venir per un projecte familiar (reagrupat/da) amb familiars que tenen un fort contacte amb entorns autòctons (o directament que la parella és autòctona)

¹⁸⁵ El paper dels fills nascuts i escolaritzats a Catalunya en aquest darrer aspecte no és exclusiu dels immigrants amb aquest tipus de xarxes, sinó que també és present en els altres, especialment entre els del tipus enclavament, tot i que sense la força i l'empenta que suposen per tal d'introduir-se en àmbits diversos. És per exemple també el cas de l'Amina, per a la qual els fills són el principal motiu per no tornar a l'origen:

“E: ¿cómo te imaginas o qué es lo que quieres tu en el futuro? 1 imagino ahora, bueno, me imagino, pensar volver a mi país, yo he pensado otra vez no puede volver a mi país porque sabes, ese es mi futuro pero el futuro es muy difícil ¿sabes por qué? E ¿por qué? 1 por los niños, el futuro con niños no es como lo pienso yo, el futuro con niños ahora está, mi futuro está cerrado por los niños porque los niños no puedo dejarlos y marchar a mi país porque los niños están en su país, no puedo coger los niños y marchar a mi país otra cultura y otra idioma y otra, bueno, bueno la idioma si pero la cultura bueno está ahora toda igual. El futuro está muy para mi ahora voy a explicarlo porque está, del futuro siempre hablar con mi marido de marchar, el futuro quiero volver a mi país, tu país es tu país, sabes. 1 pero cuando pensar otra vez digo no, pensar bien, si es verdad, tengo niños, aquí también mi país cuando pensar, el futuro está aquí también” (Amina, tipus enclavament).

reagrupat (majoritàriament homes equatorians i dones marroquines). En el primer cas, observem que fàcilment es desenvolupen aquest tipus de xarxes quan es duen a terme processos de reagrupació familiar no només centrats en la família nuclear, sinó que —més enllà del que s'entén en termes administratius per reagrupació familiar¹⁸⁶— impulsen també la migració de la família extensa, ja que quan la gran part dels coneguts també emigren es redueixen les possibilitats de mantenir vincles en origen.

En el segon cas, quan es reagrupen dones marroquines, a banda de deixar-los marcat un camí des del qual establir la seva “nova” xarxa de contactes en destí, es produeix la situació que expliquen Ishizawa i Stevens (2011): segons les autores, el fet que les esposes arribin després que els marits reforça projectes migratoris centrats en la família i uns rols de gènere convencionals (“male-breadwinner” i “wife-housekeeper”) dins la unitat domèstica, la qual cosa dificulta especialment el desenvolupament de contactes amb persones autòctones, però també amb coètnics que no pertanyin a l'àmbit familiar. Aquesta qüestió la desenvolupem més a fons en el proper apartat sobre àmbits de sociabilitat. No obstant, l'anàlisi de les dinàmiques de reagrupament familiar posa de manifest el fet que els projectes migratoris fan d'encaix i donen coherència al vincle entre elements com les característiques individuals, el tipus de cadenes en joc en el procés migratori i el desenvolupament de les xarxes en diferents tipus d'àmbits de sociabilitat en el país de destí.

La interpretació de les entrevistes és coherent també amb les dades quantitatives referents a les formes de convivència a la llar de les persones immigrades amb els diferents tipus de xarxa. Tal com s'observa en la taula 19, les persones amb xarxes de tipus enclavament ètnic, a diferència dels altres dos, resideixen en major mesura que la resta amb membres de la seva família extensa. Així mateix, les dades també reforcen el tipus de projecte familiar identificat per als altres dos tipus: les persones amb xarxes de tipus mixt tendeixen a conviure amb la família nuclear, mentre que les qui tenen xarxes de tipus dual resideixen en major mesura amb no familiars.

D'altra banda, pel que fa a la ruptura amb el país d'origen, malgrat que pràcticament tots els immigrants amb xarxes de tipus enclavament ètnic han creat un entorn d'iguals bastant cohesiu en el país de destí, existeix certa diversitat pel que fa al grau i a la forma en què es produeix la ruptura amb l'origen. Concretament, observem l'existència de dos sub-tipus de projectes.

¹⁸⁶ Inclou exclusivament el permís per a desplaçar-se a Espanya a familiars de primer grau —fills, parella i progenitors.

Taula 19. Forma de convivència a la llar segons tipus de xarxa. Percentatges i residus corregits. (N=137)

Tipus de xarxa	Sol/a	Amb parella i/o fills (família nuclear)	Amb altres familiars (família extensa)	Amb no familiars
Dual	20,0%	29,2%	16,1%	58,1%
	-,9	-,7	-2,2	3,5
Mixt	50,0%	49,2%	32,3%	22,6%
	,7	2,2	-,9	-2,2
Enclavament	30,0%	21,5%	51,6%	19,4%
	,1	-1,7	3,2	-1,3
Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

En primer lloc, en alguns casos observem com entre els immigrants amb aquest tipus de xarxes el procés migratori implica una forta ruptura amb l'entorn relacional anterior, que es reforça en el cas d'existir conflictes entre els entrevistats i el seu entorn en l'origen. Aquest conflicte i trencament amb l'origen deriva en una migració en solitari, i suposa una major disponibilitat i voluntat de crear nous vincles en el país de destí.

És el cas, per exemple, de la Nadia, una dona marroquina de 36 anys d'edat que, després de tenir dos fills, es separa del seu marit i dels maltractes als quals es veia sotmesa, però que degut a la pressió familiar, es veu emplaçada a residir a casa dels seus pares, que no la deixen treballar. Davant d'aquesta situació fruit del conflicte per la transgressió del rol tradicional que censura el divorci i que aparta a les dones de l'àmbit productiu, la Nadia emigra a Catalunya per tal de guanyar independència i autonomia econòmica respecte la seva família. Malgrat que els seus fills resideixen amb els seus pares, i que la difícil situació d'atur en què s'ha quedat arrel de la crisi econòmica frena les possibilitats de reagrupar als seus fills, el seu distanciament del Marroc és notori; té vincle amb molt poques persones al país d'origen (les que s'ocupen de la cura dels seus fills), i cap intenció de retornar:

“E una vez aquí, ¿qué tal te ha ido? 1 nada, bien, a veces bien, a veces mal... vamos tirando. Lo que pasa es que ahora ya estoy acostumbrada. Que no puedo vivir ahí. Voy allá y ni siquiera sé contar el dinero allá. La verdad que sí. No sé cómo va el dinero allá. No sé cómo... ni siquiera hay... bueno, salgo y vuelvo. Pero no sé andar por la ciudad sola. E ya... 1 todo aquello ha cambiao... y estoy más acostumbrada a aquí que a allá. Y aquí, mira, a veces estoy trabajando, a veces estoy parada, y vamos tirando. Ni bien ni mal” (Nadia).

En el cas de la Nadia, a més, el conflicte familiar també es reproduïx amb els familiars que en primer lloc li han facilitat la mobilitat i l'estada, de forma que acaba trencant amb tot el contacte previ del que desponia abans d'emigrar (és a dir, amb els CD1 que conformen la seva cadena migratòria), i es crea un nou espai que substitueix a la família en la provisió de benestar.

“E ¿y cómo los has ido conociendo, los amigos de aquí? 1 pues con el tiempo... E ¿En algún sitio...? 1 En el barrio, en el... así en... los que tengo allá en Sagrera, los conocí en el barrio porque cuidaba yo una señora. Son como mi familia. Son vecinos, pero son como una familia” Nadia.

“E esta es Alima 1 Esta es mi mejor amiga. E esta es tu mejor amiga. Y por... ¿vive aquí, también? 1 Si. Es mi mejor amiga. Si no la veo yo creo que me pasaría algo. E ¿os veis muy a menudo? 1 Si. Casi cada semana. E aja. 1 Lo que pasa que no la puedo ver cada día por el trabajo. Ella trabaja fija. E ¿interna también? 1 interna, sí” (Nadia).

El cas de la Nadia il·lustra com els projectes migratoris sorgits a partir d'un conflicte amb l'origen impulsen uns processos migratoris en els quals es produeix una major ruptura amb els contactes vinculats a la realitat de l'origen, i per tant fàcilment es substitueixen els vincles premigratoris per vincles postmigratoris en el país de destí.

No obstant, entre els immigrants amb xarxes de tipus enclavament ètnic també trobem un segon tipus de procés ben diferent. En l'altre extrem, hi ha immigrants per als quals la creació d'un entorn en el país de destí no suposa una ruptura amb el país d'origen, sinó que es troben en un entorn molt més connectat, en el qual la inversió en contactes “aquí” repercuteix en les seves oportunitats “allà” i viceversa.

Un exemple n'és el cas del Carlos, un home equatorià que emigra bàsicament per fugir d'una situació de violència que patia en el seu país i que, una vegada assentat a Catalunya, reagrupa la seva família (tot i que després se'n divorcia). En el moment de l'entrevista el Carlos és un dirigent associatiu molt implicat en la política, concretament en els moviments polítics d'equatorians residents a Espanya. La notòria influència dels emigrants equatorians en la política d'Equador i la fortalesa de la trama organitzativa que uneix a institucions d'ambdós països fa que l'entrevistat es plantegi la inversió en contactes en la política catalana com una estratègia per fer-se un lloc professional en la política d'Equador.

“1: Yo lo que busco del Movecat [moviment associatiu a Catalunya] es, es hacer una trayectoria política [a l'Equador], y que podamos tener beneficios mutuos para los ecuatorianos. Eso es el objetivo que busco. (...). Que el gobierno de turno de nuestro país, ¿verdad? Ellos digan, este grupo de ecuatorianos ha formado un movimiento allí, y está trabajando con el partido del gobierno allí, y ha logrado algo allí. E: Aha. 1: Entonces, cuando nosotros tomemos la decisión, ese movimiento, de llevar y asentarlo a Ecuador, tenga un peso. E: Claro. 1: Un peso y un respeto. E: O sea, tu idea

es que ese movimiento también tenga su fuerza en Ecuador. 1: Exactamente. Ya estamos en el camino, ya hemos llevado la documentación, ya estamos en trámites de ir a Ecuador, también tiene que ver un poco con el tema, para conversar ya. E: ¿Cómo? ¿Vivir Ecuador? 1: Ir a Ecuador. De aquí a unas semanas pienso irme para ya ir conversando con ciertos partidos políticos que nos puedan dar ese, ese apoyo o este empuje (...)" (Carlos).

Aquest cas exemplifica el que Portes i Rumbaut (2010) expliquen per al cas de Mèxic i Estats Units: en alguns casos existeix una comunitat transnacional que, a diferència del que identificàvem entre els immigrants amb xarxes que hem anomenat “duals”, desenvolupen una comunitat local forta, però que segueix vinculada a la comunitat i les institucions d’origen i la funcionalitat de les quals es retro-alimenta en ambdós territoris.

La següent taula (taula 20) sintetitza els diferents rols de les cadenes i els projectes migratoris en la configuració dels tres tipus de xarxa:

Taula 20. El paper de les cadenes i projectes migratoris en la configuració de les xarxes personals de la població immigrada, segons el tipus de xarxa.

Cadenes migratòries					
	Tipus de contacte premigratori (que fa de cadena a Ego)	Estructura de la xarxa (densitat del vincle entre diferents tipus d'alteri, pre i postmigratoris)	Processos de contacte (forma en què es desencadena la transitivitat)	Organització de la migració en cadena	Projectes migratoris
Dual	Pocs contactes en destí, densament connectats amb l'entorn de l'origen	“Clausura transnacional” (mínima segregació dels subgrups segons el lloc de residència dels alteri) CD1 poc connectat amb CD2 i amb A2	Rellevància de O1 porta a la coneixença de O2 Desconnexió CD1-CD1 / CD1-A2 dificulta el desenvolupament i canvi en la xarxa; xarxa poc dinàmica	Emigrar en solitari i enviar remeses (sobretot dones equatorianes); emigrar seguint la parella (dones marroquines)	Voluntat de retorn o emigració cap a tercers països (provisionalitat) Menor ruptura amb l'origen: centralitat afectiva “left behind”, nostàlgia origen Entorn relacional local dèbil i volàtil
Mixt	Alguns contactes amb A1 (que porten a la coneixença de A2)	“Diversitat dins la clausura”: heterogeneïtat en les xarxes basada en la cohesió relacional	CD1 fa de pont entre l'origen i la coneixença de A2	Pioners/es; reagrupadors/es Provinents de la primera onada migratoria	Projecte d'assentament i permanència a Catalunya; voluntat d'immersió en un entorn relacional nou Ruptura amb l'origen
Enclavament ètnic	Únicament CD1	Protagonisme del vincle CD1-CD2 Baix contacte amb O1	CD1 porta a la coneixença de CD2; (reconstrucció d'una “comunitat d'iguals”)	Processos avançats de reagrupament familiar	Ruptura o conflicte amb l'origen vs “comunitats transnacionals” (on la funcionalitat dels vincles es retroalimenta en ambdós territoris) Reagrupats amb una gran centralitat domèstic-familiar; extenses xarxes familiars

Font: elaboració pròpia

8.2.4. Reflexió sobre la categoria analítica “projecte migratori” com a factor premigratori

L'anàlisi de les entrevistes, tot i que permet observar el vincle entre diferents tipus de projectes i els tipus de xarxes que les persones immigrades teixeixen en el seu procés d'assentament, posa de relleu una limitació del disseny de la recerca i, al mateix temps, ens obliga a matisar algunes de les premisses que plantejàvem en les hipòtesis del model d'anàlisi.

D'una banda, tal com hem recollit la informació, en tractar de fer emergir els projectes migratoris inicials en les narratives dels entrevistats recollim una reconstrucció retrospectiva de les expectatives passades feta des del present, que pot difuminar els canvis que s'hi ha produït i els factors que han portat al canvi en el projecte migratori.

I de l'altra banda, la informació obtinguda en les entrevistes mostra que el projecte inicial, especialment pel que fa a les expectatives de retorn, és molt inestable. El projecte inicial es re-formula en bona mesura en funció dels esdeveniments, experiències i transicions que construeixen la trajectòria en el país de destí, i es planteja sobretot en funció de la situació vital i laboral en el present. A més, com assenyala Parella (2003) o Ribas (2005), no es re-formula en solitari sinó que es gesta en el marc de la unitat domèstica i de les estratègies de cura i de supervivència familiars. És per això que qüestions com el tenir fills nascuts i escolaritzats a Catalunya, o bé trobar-se tots els membres de la unitat domèstica a l'atur i amb poques expectatives de reinserir-se en el mercat de treball, per exemple, afecten de formes oposades als projectes d'assentament o de mobilitat. A més, el projecte es veu fortament afectat per la situació administrativa, dada la dificultat que els suposa per als immigrants extracomunitaris els tràmits de la targeta de residència i el permís de treball, ja que sense ells no poden elaborar projectes de mobilitat que impliquin visitar el país d'origen o anar a un tercer país a “buscar sort” i després tornar a Espanya.

En definitiva, la part del projecte migratori vinculada al motiu inicial que empeny a emprendre el procés migratori, en ser una expressió dels recursos disponibles i de la situació vital en el moment d'emigrar, i en estar fortament lligada amb el tipus de cadenes migratòries de les que es disposa també en el moment d'emigrar, es pot entendre realment com un factor premigratori que condiona les xarxes que es desenvolupen el país d'acollida. No obstant, allò del projecte migratori vinculat al grau de ruptura amb el país d'origen és més sensible a ser re-formulat en la interacció entre el projecte inicial i els canvis que es van produint al llarg de la trajectòria en el país de destí, essent el projecte actual o present el que té més sentit a l'hora d'entendre les xarxes presents de les persones immigrades.

En aquest procés, es produeix una interessant retroalimentació entre el projecte migratori i les xarxes, en el qual no es produeix una influència unidireccional dels projectes cap a les xarxes. La forma en què es configuren les xarxes dóna peu a un determinat tipus d'oportunitats que permeten als individus plantejar-se uns projectes o altres; és a dir, el grau en què les persones immigrades s'acaben reconstruint un entorn confortable retro-alimenta els projectes d'assentament. La construcció d'un entorn local, doncs, es presenta com un element necessari i facilitador al mateix temps d'aquests projectes.

“Si me la puedo traer... es que me olvido ya de volver para allá ya”. “Me gustaría quedarme aquí. Si mira, si logro traer a mi hija, (...) pues me muero aquí, me hago que me entierren aquí en España” (Eduardo).

“Hice algunos cursos, eh, de estos, eh, que son de trescientas horas y tal y allá conocí a gente que era la gente que, que bueno que de alguna manera, ah, me vincularía también en, a lo largo de mi vida, entonces bueno, conoces a gente, ah, estableces una amistad, te relacionas con ellos, te hacen ver también que esta ciudad tan grande, pues que realmente, eh, también puede formar parte de tu vida” (Hanan).

Per acabar, tot i que acostuma a haver-hi coherència entre els tipus de projecte migratori, les cadenes de les quals es disposa en emigrar (especialment en el cas dels projectes familiars) i el tipus de xarxa final, és pertinent apuntar que la inèrcia dels factors premigratoris no és sempre un imperatiu determinant de les xarxes finals que els immigrants desenvolupen. Aquesta qüestió, que reprenem més endavant, ens introdueix en l'estudi de les trajectòries d'assentament de les persones immigrades en el país de destí.

8.3. ELS ÀMBITS DE SOCIABILITAT EN EL PROCÉS D'ASSENTAMENT

En el primer capítol de resultats senyalàvem que la presència de vincles transnacionals (amb alteri en origen), així com amb alteri coneguts en l'etapa premigratòria no són gens menyspreables, de forma que no podem plantejar que la migració suposi una ruptura absoluta amb l'origen ni amb el passat i que, pel que fa a les xarxes de relació interpersonal, la trajectòria en les societats d'acollida comenci des de zero. A més, la constatació que al llarg del temps aquests vincles no desapareixen (tot i que van perdent lleugerament presència a les xarxes), és el que ens ha portat a aprofundir en el seu paper en la configuració i desenvolupament de les xarxes personals. La rellevància dels vincles premigratoris, no obstant, no resta importància als processos interactius que les persones immigrades experimenten al llarg de la seva trajectòria en la societat d'acollida, ni al

paper d'aquests processos en la conformació de les xarxes. Ans al contrari, més enllà de les conseqüències de la forma en què s'estructuren els processos migratoris internacionals, l'estudi en profunditat de la capacitat de canvi de les xarxes un cop a Catalunya —així com la direcció d'aquest canvi— té una especial rellevància per avaluar les conseqüències de les dinàmiques socials (familiars, laborals, residencials i associatives) i de les polítiques concretes que s'estan aplicant en aquest territori.

En aquest apartat presentem els resultats de l'anàlisi orientada a contrastar la hipòtesi H2.2: la presència de les persones immigrades en els àmbits i el tipus d'àmbits de sociabilitat (laboral-formatiu, familiar i comunitari) expliquen la forma del desenvolupament de les xarxes i, per tant, els models d'integració.

Per tal de donar resposta a aquesta hipòtesi duem a terme els següents contrastos (que es poden entendre com sub-hipòtesis a partir de les quals abordar la hipòtesi principal H2.2 i entendre els diferents processos pels quals la població immigrada desenvolupa els diferents models d'integració identificats):

- Els ritmes de canvi en les xarxes i els tipus d'alteri que s'incorporen a les xarxes en diferents moments del cicle migratori i del procés d'assentament.
- El pes dels àmbits de sociabilitat en les xarxes (i el moment en què els àmbits de sociabilitat tenen un major impacte en les xarxes)
- El tipus d'alteri que es coneix en els àmbits de sociabilitat en l'etapa postmigratòria
- El balanç entre els efectes pre i postmigratoris

8.3.1. Els ritmes de desenvolupament de les xarxes en la trajectòria d'ego en la societat d'acollida

En aquest sub-apartat descrivim com són els alteri postmigratoris, i quin pes tenen en les xarxes dels diferents perfils. Per això, en primer lloc mostrem el tipus d'alteri que es coneix en els diferents moments, i en segon lloc, els ritmes de canvi i d'incorporació d'alteri en diferents moments del cicle migratori i del procés d'assentament segons el tipus de xarxa.

Com és obvi, donat el major contacte amb la diversitat que suposa la migració i la inserció en un context amb una predominança de residents d'un origen diferent al propi, els alteri que es coneixen en l'etapa postmigratòria (és a dir, coneguts després d'haver emigrat) tendeixen a ser menys homofílics. Així, els alteri de tipus autòcton o d'altres països es troben molt més presents entre els alteri coneguts després de l'emigració (constitueixen el 37,6% i 13,8% dels alteri postmigratoris, respectivament) que entre els alteri coneguts abans de l'emigració —i que es mantenen en el moment de l'enquesta—

(són el 2,0% i del 0,7%, respectivament; veure taula annex A8.1). A més, si també distingim els alteri postmigratoris segons el moment del procés d'assentament en què s'han conegut, s'observa que en termes globals hi ha una major proporció d'alteri coètnics coneguts just a l'arribada (abans dels tres anys complerts residint a Espanya¹⁸⁷) que en el període d'assentament (a partir de tres anys o més), i que els contactes amb persones autòctones es tendeixen a incorporar lleugerament més en l'etapa d'assentament (taula 21).

Taula 21. Tipus d'alteri segons el moment del cicle migratori en què ego els incorpora a la seva xarxa. Percentatges i residus corregits. (N=137 egos, 4110 alteri)

		Coneixença origen	Coneixença arribada	Coneixença assentament	Total
Alteri autòctons	Recompte	39	340	476	855
	% Columna	2,0%	35,3%	39,5%	20,8%
	Residus corregits	-28,1	12,6	19,0	
Alteri en origen	Recompte	1088	43	36	1167
	% Columna	56,1%	4,5%	3,0%	28,4%
	Residus corregits	37,2	-18,8	-23,3	
Coètnics en destí	Recompte	666	453	481	1600
	% Columna	34,3%	47,0%	39,9%	38,9%
	Residus corregits	-5,7	5,9	,8	
Alteri d'altres orígens en el país de destí	Recompte	13	110	189	312
	% Columna	,7%	11,4%	15,7%	7,6%
	Residus corregits	-15,8	5,1	12,6	
Alteri en altres països	Recompte	133	18	24	175
	% Columna	6,9%	1,9%	2,0%	4,3%
	Residus corregits	7,8	-4,2	-4,6	
Total	Recompte	1939	964	1206	4109
	% Columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

V cramer= 0,487 (p<0.001)

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

Els alteri postmigratoris, però, tenen un pes divergent en les xarxes de les persones que han desenvolupat diferents tipus de xarxa (veure taula annex A8.2 i A8.3). Tot i que no hi

¹⁸⁷ El tall en els tres anys complerts per tal de separar entre el moment de l'arribada (o acollida) i el moment d'assentament es justifica per criteris tant estadístics com teòrics. D'una banda, als tres anys complerts és quan s'observa un canvi més important en el tipus de xarxa dels egos, la qual cosa suggereix que els tres primers anys són una etapa de trànsit i de ràpid canvi (veure capítol 7). De l'altra, en termes administratius els tres primers anys també s'entenen com un moment d'impàs i d'adaptació inicial, doncs és a partir del tercer any que es pot acreditar l'arrelament al territori per tal d'adquirir el permís de residència.

ha clars moments d'inflexió en el ritme d'incorporació d'alteri a les xarxes, el tipus dual manté una major proporció d'alteri coneguts en l'etapa premigratòria (63,95%), i té unes relacions més antigues i assentades a la xarxa (20 anys de mitjana).

Per tal de mantenir durant els anys un estret contacte amb els alteri en origen entre les persones d'aquest perfil prenen una gran importància les telecomunicacions, especialment el *Facebook* i els xats, que els serveixen fins i tot per ampliar la seva xarxa de contactes, també en origen. Tot i així, el fet que internet i els *social networking sites* contribueixin a deslligar les relacions socials del territori i l'espai, i facilitin pràctiques i vincles transnacionals basats en la presència quotidiana en l'"allà", no resulta un procés exempt de tensions, doncs, com apunta Back (2013), es produeix un miratge de proximitat des de la distància que també genera frustracions:

"De vez en cuando, tengo el correo, porque yo estoy en esto del Facebook y eso y todo el mundo tiene el Facebook. Entonces por el Facebook te conoces con todo hasta, con personas que no has conocido te haces amistades. (...) Y por el Facebook es que yo me contacto con mis amigos de allí, por ejemplo les mando fotos, ellos también a mí. E ¿Y con la familia? ¿Tus hermanos...? 1: Con mis hermanos eh, primordialmente claro, (silencio) con ellos más porque claro al ser así yo les envío fotos, ellos también a mí. Eeeh, en el correo también, es un medio bastante importante el Facebook, es una red social bastante importante. E: Ajá. Y así sabes que es lo que están haciendo... 1 Que es lo que están haciendo, que, o sea como están actualmente porque las fotografías es lo que tú le ves le dices "mira como está ahora, con el pelo así", que...con bueno, es que se sabe de todo porque las fotos es el fiel reflejo de las personas. E Sí. 1 Te ves a ver si ha adelgazado, cómo está, (risas) eso es lo fundamental (risas). Actualmente con mi amiga, con Isabel, nos chateamos los fines de semana. (...) me chateo con ella y a veces me hago la videoconferencia. Estamos con ella, con mis hermanos, cuando mi padre se murió tuvimos también mucho contacto porque yo no pude ir para, para el entierro y todo eso. Se me hizo imposible irme (silencio) pero sufrí mucho porque yo si me quise ir pero por una o por otra circunstancia no pude ir" (Sofía).

En l'altre extrem hi trobem els qui tenen xarxes de tipus enclavament, que només tenen un 33,3% de vincles premigratoris i l'antiguitat mitjana de les seves relacions és de 14 anys. Per tal de dur a terme una comparativa que no es veïés afectada per les diferències en els anys de residència a Catalunya dels egos, hem creat uns índexs de creixement de les xarxes que recullen el percentatge mitjà de creixement anual de les mateixes, que hem aplicat només a aquells individus que porten 10 anys residint a Catalunya (taula 22). Els resultats mostren que, com és d'esperar, el tipus dual experimenta un menor canvi, les xarxes tipus enclavament es desenvolupen en major mesura en l'etapa d'arribada i les de tipus mixt, durant l'assentament. Aquests resultats, juntament amb els de la taula 21, apunten que el tipus enclavament es constitueix per la major importància i permanència dels alteri coneguts en l'arribada, possiblement a partir d'una major influència de les cadenes migratòries, mentre que el tipus mixt té unes xarxes més joves

i dinàmiques, la qual cosa els facilita incorporar persones autòctones al llarg del procés d'assentament en la societat d'acollida.

Taula 22. Percentatge mitjà de creixement anual de la xarxa de les persones immigrades que porten just 10 anys residint a Catalunya en el moment de l'enquesta, segons el tipus de xarxa i l'etapa d'incorporació d'alteri a les xarxes (N=22)

	Dual	Mixt	Enclavament ètnic
Vincles incorporats a l'arribada	1,67%	3,33%	9,07%
Vincles incorporats durant l'assentament	4,60%	5,99%	4,76%

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

8.3.2. Els àmbits de sociabilitat en les xarxes de la població immigrada

En aquesta recerca, l'aproximació que fem a l'objecte d'estudi des de la perspectiva de l'interaccionisme estructural, així com la voluntat de vincular les estructures relacionals amb els continguts de les relacions, ens porta a interessar-nos per com les esferes de sociabilitat en les quals les persones immigrades interactuen en la seva vida quotidiana influeixen en el tipus d'alteri que es coneixen. Tal com s'ha desenvolupat en els capítols teòrics, partim de la consideració que les xarxes es gesten en situacions d'interacció emmarcades en contextos "temàtics" específics (amb determinades normes, dinàmiques i constriccions que els defineixen). És per això que per tal de contrastar la hipòtesi H.2.1 en aquest apartat ens centrarem en analitzar els alteri que pertanyen als diferents àmbits de sociabilitat d'ego¹⁸⁸.

¹⁸⁸ Cal tenir en compte que el qüestionari no pregunta per quin àmbit és on s'ha conegut l'alteri, sinó si l'alteri és "de la mateixa... (família, empresa, professió, barri o associació)". Per tant, no coneixem l'origen de la relació, ni tampoc l'ordre temporal en què ha pogut canviar d'àmbit (per exemple, un alteri pot haver-se conegut al barri i passar posteriorment a ser un familiar).

D'altra banda, convé afegir que per tal de posar èmfasi en aquells àmbits més rellevants i definidors d'una relació, aquesta variable s'ha recodificat sense tenir en compte les respostes múltiples. La jerarquia amb la qual hem classificat l'àmbit dels alteri respon a la següent lògica: l'àmbit familiar inclou tots els alteri amb els quals es té un vincle de parentiu (inclou família extensa), l'àmbit laboral inclou els alteri de la mateixa empresa o de la mateixa professió que no siguin familiars; l'àmbit comunitari inclou aquells alteri que pertanyen al mateix barri o associació però no al grup familiar ni a l'àmbit laboral; i altres àmbits inclou els que no formen part de cap dels àmbits anteriors.

A grans trets, les dades obtingudes en el qüestionari mostren xarxes molt més familiars¹⁸⁹ en el patró dual, més laborals en el patró mixt i més comunitàries (i també laborals) en el d'enclavament ètnic (veure taula annex A8.4). Aquesta distribució té coherència clarament amb el fet que els alteri en origen són majoritàriament familiars, que la principal font d'autòctons –així com d'alteri d'altres orígens residents al país de destí– és l'àmbit laboral (i en molt menor mesura, també l'àmbit comunitari i altres àmbits), i que els alteri del mateix origen residents al país de destí provenen en major mesura de l'àmbit comunitari (veure taula A8.5 de l'annex). Tot i la utilitat i validesa d'aquestes categories, un important nombre d'alteri (34% del total, superior al 30% en tots els perfils) queda sense classificar. El seu pes creix fins al 47% en l'etapa d'assentament i augmenta especialment en el cas del patró mixt (54% en l'etapa d'assentament). A més, un 16% dels alteri comparteix amb ego dos o més àmbits, percentatge que disminueix a l'11% en els duals i augmenta al 22% en el patró d'enclavament ètnic; aquestes últimes xarxes tindrien, doncs, una multiplicitat lleugerament superior a la resta (dada sobretot per la coincidència dels alteri familiars en l'àmbit comunitari).

Si considerem el pes dels alteri propis de diferents tipus d'àmbit juntament amb la temporalitat de la incorporació de nous contactes (taula 8.6), observem, en primer lloc, que els vincles premigratoris que es mantenen en el moment en què les persones immigrades de la mostra han estat enquestades són majoritàriament vincles familiars.

D'una banda, es desprèn d'aquests resultats la necessitat d'entendre específicament el tipus dual des de la conjunció de dos elements, el manteniment dels alteri premigratoris i la forta presència dels vincles familiars, que prenen sentit al considerar el tipus de projecte i de procés migratori en el qual es veuen immersos.

De l'altra, ens permet tenir en compte que l'estabilitat i la rigidesa en les xarxes ve donada per la rellevància dels vincles familiars, tant per als alteri premigratoris residents en origen com els coètnics en destí coneguts a l'origen (CD1) (veure taula A8.6 de l'annex) del conjunt d'immigrants (independentment del tipus de xarxa que tinguin). Com ja mencionàvem en el capítol anterior, la investigació en xarxes personals ho atribueix al fet que els llaços forts tendeixen a ser més estables en el temps (Molina, 2005). Efectivament, el 73,8% dels vincles “íntims” i el 51,8% dels “molt pròxims” són familiars, de manera que una ullada al creuament entre el tipus d'alteri i el grau de proximitat afectiva percebuda amb els alteri (taula A8.9 de l'annex) mostra que aquells alteri amb qui es té una major proximitat són els alteri residents en el país d'origen i els coètnics en destí i coneguts en l'etapa premigratòria (O1 i CD1), és a dir, aquelles relacions creades abans d'emigrar i mantingudes al llarg del temps. Aquesta dada suggereix que la proximitat afectiva és necessària per mantenir els vincles transnacionals

¹⁸⁹ Veure el capítol de model d'anàlisi sobre la justificació de la inclusió en l'anàlisi dels vincles familiars adscrits.

i per sostenir les cadenes migratòries i posa de manifest, un cop més, la naturalesa familiar de les cadenes migratòries i la rellevància de les estratègies familiars en la configuració dels processos migratoris, independentment del tipus de xarxa que acabin desenvolupant les persones immigrades.

En canvi, els alteri menys pròxims són els coètnics o immigrants d'altres orígens coneguts en el país de destí, mentre que la proximitat afectiva amb els alteri autòctons és una mica superior a la d'aquests. Això sembla apuntar a la major facilitat per conèixer altres alteri immigrants “per inèrcia” en la trajectòria en el país de destí, mentre que la incorporació d'alteri autòctons requereix una major inversió o proximitat afectiva per tal d'incorporar-los a la xarxa. El cas de la Hanan i el procés pel qual les persones autòctones del seu entorn laboral es consoliden a la xarxa (de tipus mixt) il·lustra aquesta afirmació: és la seva capacitat de transcendir els espais concrets en els quals es creen les relacions el que li facilita que passin a formar part de la xarxa, és a dir, que el fet que no siguin mers contactes volàtils sinó que conformin l'entorn personal més proper és el que li ha permès en última instància fer evolucionar la seva xarxa i crear una xarxa local sòlida amb una presència important de persones autòctones. Aquest resultat aniria en la línia dels de la investigació de Bidart i Cacciuttolo (2009), les quals senyalen que entre els joves francesos els vincles amb un contingut afectiu que transcendeixen els contextos en els quals s'han format són més duradors en el temps. La Hanan ho expressa de la següent manera:

“El vínculo no es de trabajo, sino es un vínculo de madre, de amiga, es..., no hablamos de trabajo, porque ella ha cogido también, en temas de inmigración sigue, pero diferentes, entonces nos une una parte y así con muchas otras, luego Pilar, la Pilar fue la padrina de mi hija, aunque nosotros no tenemos ni padrinas, ni historias en nuestro mundo, entonces cuando yo tuve a la [filla], pues ella pues fue la padrina de la [filla] y compartió conmigo un etapa, conmigo y con mi hija, una etapa muy, muy, muy bonita, ¿vale?, pues eh todo el tema, claro, mi hija iba a la guardería y ella ejerció de, de padrina, pues cuando había que hacer el disfraz, la mona, claro, ¿no?, es una forma de vivir y de compartir (...) hemos quedado con un vínculo, pues han venido todos conmigo a Ceuta, han compartido conmigo las vacaciones, la familia, conociendo a mi familia, viviendo con nosotros allá, muy bien” (Hanan).

En segon lloc, els resultats presentats en la taula 23 també posen de manifest la rellevància dels altres àmbits (laboral i comunitari) en la incorporació de nous alteri en la societat d'acollida. Per tant, suggereixen que el diferent paper d'aquests àmbits de sociabilitat en el desenvolupament de les xarxes de tipus mixt i enclavament ètnic al llarg del procés d'assentament també contribueixen a explicar les diferències en la configuració dels tipus de xarxes resultants d'aquests processos. En el proper apartat aprofundim en aquesta qüestió.

Taula 23. Moment de coneixença de l'alteri segons el tipus d'àmbit al qual pertany. Percentatges i residus corregits. (N=4110).

		Àmbit familiar	Àmbit laboral	Àmbit comunitari	Altres situacions	Total
Etapa pre-migratòria	Recompte	1479	48	43	369	1939
	% Columna	87,2%	10,2%	7,9%	26,4%	47,2%
	Residus corregits	43,1	-17,1	-19,7	-19,1	
Etapa post-migratòria	Recompte	218	424	502	1027	2171
	% Columna	12,8%	89,8%	92,1%	73,6%	52,8%
	Residus corregits	-43,1	17,1	19,7	19,1	
Total	Recompte	1697	472	545	1396	4110
	% Columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

V Cramer = 0,685 ($p < 0,001$)

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

8.3.3. Els àmbits de sociabilitat en l'etapa postmigratòria

Concretament, si ens fixem específicament en els alteri que es coneixen a partir del moment de l'emigració —és a dir, els H2, CD2 i O2, aquells alteri que es coneixen en la trajectòria en el país de destí i no abans d'emigrar— obtenim uns resultats semblants als descrits en l'apartat anterior per al conjunt dels alteri (taula 24): independentment del temps i dels ritmes del procés migratori¹⁹⁰, els autòctons es coneixen especialment en

¹⁹⁰ Tot i que no és l'objecte central de la tesi, és interessant assenyalar que les dades apunten a l'existència d'un "efecte període". És a dir, tot i que el fet de conèixer nous contactes en origen no varia amb el temps, per al cas de la coneixença d'autòctons i de coètnics en destí es confirma la importància dels tres primers anys en el desenvolupament de nous contactes locals. Per al cas dels coètnics en destí, de fet, la variable dels anys de residència només és significativa si es pren en consideració sense la variable sobre el moment en què s'han conegut els alteri, la qual cosa suggereix que el grau amb què es trenca amb l'entorn inicial de coètnics és un factor que afavoreix el fet que al llarg de la trajectòria es coneguin altres tipus d'alteri. Per al cas dels autòctons, si es té en compte només els àmbits i el moment en què es coneix a l'alteri (a l'arribada o a l'assentament), el moment no és significatiu; ho és només quan s'ajunta amb la variables sobre el temps de residència. D'aquesta manera, els resultats apunten que aquells que fa més temps que estan a Catalunya, i especialment en el primer moment de la seva arribada, són els que han incorporat més autòctons a les seves xarxes. Es subratlla així que el factor període incideix en el sentit que les persones immigrades que van arribar fa més temps, com que a l'inici de la seva arribada la comunitat d'immigrants encara era petita, van tenir una major facilitat per incorporar autòctons pel fet d'haver arribat els primers, i no tant per un desenvolupament progressiu de les xarxes al llarg de la trajectòria en el país de destí. És el cas, per exemple, de l'Omar. Com ho expressa ell mateix:

"Als 15 casi als 16 vaig arribar aquí a Espanya i lo que he dit abans, no? només arribar aquí vaig entrar a una escola no vaig trobar cap immigrant i més a la gent del meu país, no sabien que fer amb mi a l'escola deien que fem, per on l'agafem, no? (riure) I això per una part em va, em va beneficiar molt en el sentit de estar sol, en el sentit de que no em parlaven en ningun idioma només que en català o en castellà i això ho vaig agafar d'alguna manera més ràpid". "En aquell moment la gent de la meva edat la gent de la meva edat era més autòctona que marroquí, no n'hi havia, van arribar després i eren més petits que jo". "Conservo a la gent de sempre vull dir no tinc amics, els meus amics no són.... són gent que conec fa un mes, uns mesos un any, són amics dels que vaig arribar" (Omar, tipus mixt).

l'àmbit laboral (i no en el familiar), els coètnics en destí es coneixen en l'àmbit familiar i especialment en el comunitari (i no en l'àmbit laboral), i aquells contactes en origen que es coneixen des del país d'acollida són bàsicament familiars.

Taula 24. Coeficients beta de les regressions logístiques amb les variables d'àmbit i les variables temporals com a variables explicatives del tipus d'alteri que es coneix (autòctons, coètnics en destí i en origen). (N=2171 alters de 137 egos)

		Autòctons B	Coètnics en destí B	Alteri en Origen B
Àmbit	Familiar	-1,138***	,254*	2,936***
	Laboral	,558***	-,586***	
	Comunitari	-,165	,530***	
	Altres	0	0	0
Moment de coneixença	Arribada	,193*	,227**	-,154
	Assentament	0	0	0
Anys de residència ¹⁹¹	3-5	0	0	0
	6-9	,532***	-,152	-,722
	10-14	,683***	-,114	-,410
	15+	,804***	,167	-1,376**
Constant	-1,029	-,359	-3,602	
R2 Nagelkerke	,066***	,049***	,233***	

*** $p < 0.001$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

Així, la major o menor presència en els diferents àmbits de sociabilitat empenyen a què les persones immigrades protagonitzin diferents tipus de “girs” en les trajectòries d'assentament respecte les condicions de partida. El cas d'Abdellah, per exemple, un immigrant marroquí que va arribar a Catalunya fa 22 anys amb una dèbil cadena migratòria, i que va establir ràpidament relacions mixtes tant en l'àmbit laboral com en el comunitari, il·lustra el pas d'un perfil com el mixt a un d'enclavament ètnic gràcies als canvis en l'àmbit comunitari i la centralitat d'aquest en la seva xarxa: amb l'arribada de coètnics en els últims anys passa a cultivar-se un cert estatus entre la comunitat musulmana, fins al punt de constituir una associació de base ètnica de la qual és president; es distancia de la xarxa anterior i s'envolta d'un entorn coètnic.

Es tracta d'una puntualització que també confirmen les dades de la ENI, en les quals es pot observar que els immigrants que han arribat més tard són els qui han declarat tenir més contactes a Espanya (Reher et.al., 2008).

¹⁹¹ Seguint les recomanacions de Norusis (2012), aquesta variable no s'inclou com a variable contínua per evitar els problemes d'interpretació derivats del fet que no té una relació lineal clara respecte la variable dependent.

En canvi, el cas de la Hanan representa el desenvolupament cap a un perfil mixt des d'una situació de partida que semblava conduir-la cap a l'enclavament. La Hanan emigra per motius familiars (es casa amb un home també marroquí resident a Barcelona). No obstant, l'entrevistada narra com a l'arribar a Catalunya té la voluntat de construir un espai relacional propi i independent dels contactes del seu marit (del qual s'acaba separant), la qual cosa aconsegueix sobretot a partir de la participació en cursos de formació professional i en els espais professionals on treballa, on crea una xarxa molt diversificada.

Finalment, podem assenyalar situacions que mostren que també l'absència o la presència dèbil en els àmbits de sociabilitat locals influeix en les xarxes: és per exemple el cas del Malik, un jove marroquí resident a Balaguer, que, acollit per la família de la seva germana, ve a treballar. Tot i que primerament es troba a gust en un entorn d'iguals molt cohesiu del poble, la falta d'oportunitats laborals motiva que la seva "inversió relacional" passi a centrar-se progressivament en contactes transnacionals, que el poden ajudar a reorientar el seu projecte migratori cap al retorn o cap a la mobilitat cap a tercers països —una tendència que probablement segueixin molts altres immigrants en el context actual de crisi econòmica. Per tant, és l'absència de l'àmbit laboral i les dificultats per accedir-hi és el que explica els canvis en la seva xarxa.

L'associació entre àmbits i tipus d'alteri que s'hi coneixen, però, són més o menys intenses en funció del tipus de xarxa. En contrastos bivariats (veure taula annex A8.7), entre les persones amb xarxa tipus dual no s'observa la connexió entre àmbit laboral i una proporció major d'autòctons, així com tampoc entre els coètnics en destí en l'àmbit familiar (la forta connexió s'estableix entre l'àmbit familiar i els alteri en origen o, en menor mesura, en altres països). En canvi, entre els immigrants amb xarxes de tipus mixt la divergència respecte la tendència general és que l'àmbit comunitari no sigui un espai on es creïn vincles amb significativament més coètnics en destí; i entre els immigrants amb xarxes de tipus enclavament ètnic pràcticament no es construeixen nous vincles amb alteri en origen, de manera que l'àmbit familiar no resulta un espai on aquest tipus de contactes tingui una especial rellevància (veure taula A8.7 de l'annex).

A més a més, la rellevància d'aquests àmbits és desigual: l'àmbit laboral té un pes major en el desenvolupament de les xarxes de tipus mixt (mentre que aquest àmbit és especialment dèbil entre els immigrants amb xarxes de tipus dual). En canvi, en el tipus dual i enclavament, els nous alteri formen part de l'àmbit comunitari en una major proporció (gairebé el doble) que en el tipus mixt (veure taula annex A8.8). En definitiva, no es pot considerar que l'efecte dels àmbits sobre les xarxes de la població immigrada sigui constant, sinó que cal considerar els possibles efectes mediadors de les característiques i la posició dels individus en els eixos de desigualtat; qüestió que abordem en l'apartat 8.4.

8.3.4. El balanç entre els efectes premigratoris i postmigratoris

Abans, però, una qüestió que mereix discussió és el tipus de relació existent entre els factors premigratoris i postmigratoris: els factors postmigratoris són merament mediadors entre un context inicial i una composició de la xarxa altament condicionada per la situació de partida? O bé la trajectòria en el país de destí té un efecte independent respecte les condicions de partida?

La informació obtinguda de les entrevistes suggereix que es produeixen ambdós tipus d'efectes. D'una banda, el context premigratori opera com un marc d'oportunitats i de construcció de preferències sobre el procés d'assentament que "orienta" a les persones immigrades cap a una determinada vinculació amb les esferes de sociabilitat i cap al desenvolupament d'un determinat tipus de perfil. D'altra banda, però, les noves constriccions i oportunitats en el país de destí modifiquen les estratègies i pràctiques relacionals, possibilitant l'existència de "girs" en les trajectòries que modifiquen el tipus de xarxa.

El resultat d'una anàlisi de regressió en la qual es tenen en compte conjuntament factors premigratoris i postmigratoris a l'hora de definir el tipus d'alteri que es coneixen a la societat d'acollida mostra que, fins i tot controlar-se mútuament, ambdós tipus d'efectes tenen un impacte en la predicció del tipus d'alteri postmigratori que es coneix en la societat d'acollida. Concretament, en la taula 25, hem inclòs les variables dels àmbits de sociabilitat als quals pertanyen els alteri postmigratoris i el temps transcorregut residint a Catalunya com a indicadors de la importància dels factors postmigratoris. I, com a indicador de la rellevància de les xarxes premigratòries en l'evolució i la configuració final de les xarxes, hem inclòs la variable de si l'alteri postmigratori té un vincle amb alteri premigratori (de la mateixa xarxa d'ego).

Taula 25. Coeficients beta de tres regressions logístiques amb les variables d'àmbit de sociabilitat al qual pertanyen els alteri, anys de residència a Catalunya d'Ego, i els vincles entre els diferents tipus d'alteri premigratoris amb els postmigratoris, com a variables independents explicatives del tipus d'alteri que es coneix a la societat d'acollida (autòctons, coètnics i en origen, per separat). (N=4110).

		Alteri postmigratori autòcton (A2)	Alteri postmigratori coètnic (CD2)	Alteri postmigratori en origen (O2)
		B	B	B
Àmbit de sociabilitat (alter)	Familiar	-0,877***	ns	2,291***
	Laboral	0,497***	-0,422***	
	Comunitari	ns	0,546***	
	Altres	0	0	0
Vincle (de alter) amb alteri premigratoris	A1	0,621**	ns	-2,947**
	CD1	ns	1,209***	ns
	O1	-0,795**	0,497***	1,760***
Anys de residència a Catalunya (ego)		0,061**	ns	ns

Regressió controlada també per sexe, origen, lloc de residència, forma de convivència, edat, nivell d'instrucció, situació laboral i categoria ocupacional (no es mostren els resultats per simplificar la lectura).

*** = $p < 0.000$, ** = $p < 0.05$, * = $p < 0.1$

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

8.4. L'EFECTE DELS EIXOS DE DESIGUALTAT

8.4.1. Les cadenes i projectes migratoris segons la posició dels individus en els eixos de desigualtat

Entendre la família i la unitat domèstica com una unitat econòmica i com el centre de les respostes de les estratègies migratòries de les dones (Ribas, 2005) fa que les cadenes i els projectes migratoris prenguin sentit com dues expressions de l'organització dels fluxos migratoris internacionals, fortament influenciades per les característiques socioestructurals de les persones immigrades. Tant els projectes com els processos de migració en cadena reflecteixen les normes de gènere patriarcal sobre l'estructura de les relacions familiars i la divisió sexual del treball, de manera que encara als homes i als dones cap a tenir una diferent presència i disponibilitat envers l'àmbit productiu i domèstic o reproductiu.

L'impacte de la divisió del treball productiu i reproductiu dins la unitat domèstica i familiar sobre la configuració dels projectes i cadenes migratòries, i al seu torn, sobre el tipus de xarxes que es desprenen d'aquestes, es veu clarament en el cas de les dones marroquines. Tot i que existeixen excepcions (com les de la Nadia o la Hanan, que es divorcien i trenquen amb els entorns dels marits, bé sigui abans o després d'emprendre el projecte migratori, i s'insereixen al mercat de treball), el fet que les dones marroquines generalment emigrin amb un fort projecte familiar (reagrupades o acompanyant la família) comporta que les seves xarxes siguin més deutores de les dels seus marits. Com a conseqüència, tendeixen a veure's immerses en els entorns que ells i les famílies d'ells han creat. El cas paradigmàtic és el de l'Amina, la dona marroquina que hem presentat anteriorment que coneix el seu marit al Marroc quan aquest ja vivia a Catalunya. En el seu cas es plasma el rol tradicional que s'assigna a les dones en l'esfera privada, com a domini d'activitat i responsabilitat exclusiu. Aquest rol afavoreix la "reclusió" o prioritització d'allò familiar i íntim, i imprimeix un caràcter específic sobre les seves xarxes, amb una presència important de vincles familiars i coètnics. En canvi, aquesta realitat que s'observa en el cas de les dones marroquines, no es reproduïx ni en el cas dels homes equatorians (molts d'ells també reagrupats), entre els quals s'observa una major independència dels entorns relacionals que les seves dones han teixit anteriorment a la seva arribada. Tampoc en el cas dels homes marroquins, o de les dones equatorianes que emigren com a pioneres i en major mesura amb un projecte laboral.

Aquestes diferències en el tipus de projecte migratori segons el gènere i l'origen de les persones immigrades van en la mateixa línia del que apunten els resultats de la Encuesta Nacional de Inmigrantes 2007 (veure resultats a l'annex A1.1).

Si analitzem les diferències en la connectivitat mitjana entre diferents parelles de grups d'alteri agrupats (veure taula annex A8.10), observem que en les xarxes de les dones tendeix a haver-hi una major connectivitat entre els contactes en origen i els coètnics en destí premigratori (O1-CD1), així com, en menor mesura, entre els contactes en origen i els coètnics en destí postmigratori (O1-CD2). És a dir, els resultats reforcen la idea, un cop més, que les dones (tant marroquines com equatorianes) tendeixen a tenen assignat el rol de garants de la cohesió familiar, la qual cosa les porta a ser les protagonistes del sosteniment de relacions familiars transnacionals, vinculades, en alguns casos, amb la cura de familiars dependents residents al país d'origen.

No obstant, les cadenes migratòries no són únicament un mecanisme a través del qual les característiques personals impacten sobre el tipus de xarxa. Una anàlisi de regressió logística (amb el tipus de xarxa com a variable dependent, i les variables sobre la connectivitat mitjana entre parelles d'alteri –tal com hem presentat en la taula 17 de l'apartat 8.1.4– juntament amb les variables que informen sobre les característiques individuals de les persones immigrades), posa de relleu que, tot i controlar les característiques individuals, les cadenes migratòries segueixen tenint un efecte sobre el

tipus de xarxa (veure taula annex A8.11). A més a més, però, la variable “sexe” té un efecte important i independent, que no pot ésser atribuït només a la configuració de les cadenes migratòries. Com expliquem a continuació, aquest efecte en part també s’explica per l’impacte del gènere sobre la presència de les persones immigrades en els diferents àmbits de sociabilitat i les conseqüents oportunitats de desenvolupar-hi les xarxes d’una manera o altra.

8.4.2. Els àmbits de sociabilitat segons la posició dels individus en els eixos de desigualtat

Les xarxes es gesten en processos interactius que tenen lloc en dominis d’activitat que conformen els àmbits o esferes de sociabilitat. La posició de les persones immigrades en l’estructura social, marcada per eixos de desigualtat, es plasma en el tipus de presència en els diferents àmbits de sociabilitat i el conseqüent efecte d’aquests en el procés de desenvolupament, manteniment i canvi de les xarxes personals en el seu procés d’assentament.

Concretament, tal com es mostra en les taules 26 i 27, el gènere, l’origen, el territori de residència, l’edat, la situació laboral i la qualificació intervenen en el procés de reconstrucció de les xarxes en el país de destí. Això es pot veure tant en relació a la capacitat de canvi de les xarxes com en relació a la direcció d’aquest canvi.

En primer lloc, pel que fa al canvi d’alteri premigratoris per postmigratoris, els resultats de la taula 26 posen de manifest que les característiques personals que situen els individus en els eixos de desigualtat imprimeixen un efecte sobre la capacitat dels àmbits per fer evolucionar les xarxes. Si bé l’efecte de l’atur i la inactivitat sobre la immobilitat de les xarxes és constant, podem observar com l’efecte de la variable sexe, àmbit, territori i anys de residència a Catalunya varia en introduir o no els àmbits en els models predictius del reemplaçament d’alteri premigratoris per postmigratoris.

Així, per exemple, les dones tenen una major proporció d’alteri premigratoris perquè tenen una major proporció d’alteri familiars –no perquè els seus familiars siguin en major mesura premigratoris. Els resultats confirmen que l’efecte del gènere es deu a la diferent presència d’homes i dones en els àmbits de sociabilitat (especialment en l’àmbit familiar) i a la conseqüent empremta diferent d’aquests àmbits sobre les xarxes.

A més, el comportament de la variable sobre el tipus de territori de residència té un efecte semblant al del gènere, mentre que la d’origen és al contrari: les persones d’origen equatorià (sobretot les dones equatorianes) tenen una major proporció d’alteri premigratoris, especialment entre els alteri familiars –però no perquè tinguin unes xarxes especialment més familiars.

Taula 26. Coeficients beta de regressions logístiques amb la variable “alteri postmigratori (vs premigratori)” com a variable dependent, i les variables temporals i les característiques individuals com a variables independents (N=4110 alteri de 137 egos)

		Model 1	Model 2
		B	B
Àmbit (alteri)	Familiar	-3,059***	
	Laboral	1,087***	
	Comunitari	1,449***	
	Altres	0	
Anys de residència (ego)	3-5	0	0
	6-9	,596***	,075
	11-14	,477***	-,100
	15+	1,467***	,661***
Sexe (ego)	Home	-,168*	,292***
	Dona	0	0
Origen (ego)	Equador	-,416***	-,063
	Marroc	0	0
Lloc de residència (ego)	Urbà	,060	,455***
	Rural	0	0
Edat (ego)		-,027	-,014
Situació laboral (ego)	Inactivitat	-,697**	-,603***
	Atur	-,659**	-,625***
	Cat.ocup. baixa	-,156	-,257*
	Cat.ocup. mitja-baixa	-,024	-,161
	Cat.ocup. mitja-alta	0	0
Constant		2,252***	,570**
R2 Nagelkerke		0,565***	0,056***

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

En segon lloc, pel que fa al tipus d'alteri que es coneix en aquests àmbits (taula 27), s'observa com els homes, els immigrants ocupats en ocupacions qualificades i els residents en entorns rurals tenen més facilitat per incorporar autòctons a les seves xarxes. En canvi, les persones inactives, a l'atur o en categories ocupacionals baixes tenen una major probabilitat d'incorporar coètnics en el país de destí. Finalment, tot i que degut al baix nombre de nous alteri en origen cal prendre els resultats amb cautela, els qui tenen una major probabilitat d'incorporar-ne a les xarxes en l'etapa postmigratòria són les persones d'origen marroquí, de més edat, residents en entorns rurals i, tot i que la significativitat de la dada és dèbil, també els qui es troben a l'atur.

Taula 27. Coeficients beta de regressions logístiques amb la variable “tipus d’alteri postmigratori” com a variable dependent, i les variables d’àmbit, temporals i definidores de les característiques individuals com a variables dependents. (N=2171 alteri –només els postmigratoris– de 137 egos)

		Autòctons B	Coètnics en destí B	Alteri en Origen B
Àmbit (alteri)	Familiar	-1,067***	,191	2,702***
	Laboral	,575***	-,464***	
	Comunitari	-,106	,545***	
	Altres	0	0	0
Moment de coneixença (alteri)	Arribada	,287**	,146	-,105
	Assentament	0	0	0
Anys de residència (ego)	3-5	0	0	0
	6-9	,690***	-,202	-,533
	10-14	,812***	-,137	-,383
	15+	,728**	,513**	-1,834**
Sexe (ego)	Home	,212**	-,097	-,085
	Dona	0	0	0
Origen (ego)	Equador	,089	-,128	-1,249***
	Marroc	0	0	0
Lloc de residència (ego)	Urbà	-,429***	,010	,835**
	Rural	0	0	0
Edat (ego)		,002	-,009	,034**
Situació laboral (ego)	Inactivitat	-1,047***	1,551***	1,769
	Atur	-1,032***	1,611***	2,028*
	Cat.ocup. baixa	-1,264***	1,540***	1,631
	Cat.ocup. mitja-baixa	-,855***	1,320***	1,488
	Cat.ocup. mitja-alta	0	0	0
Constant		-,139	-1,357	-6,711
R2		0,112	0,095	,296

*** $p < 0.001$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

Es pot fer una lectura d’aquests resultats en la línia que ja apuntàvem: les característiques individuals reflecteixen la posició dels individus en uns eixos de desigualtat que condicionen la seva presència en els àmbits de sociabilitat, destacant el gènere i la qualificació per explicar no només el que succeeix en l’àmbit familiar, sinó també en l’àmbit laboral i al comunitari.

Una anàlisi més detallada de les interaccions entre la força dels àmbits en el desenvolupament de les xarxes i aquests eixos de desigualtat mostra com el tipus de

relació entre les esferes de sociabilitat i el tipus d'alteri que s'hi coneix varia segons el gènere, l'origen i la qualificació (veure taula A8.12).

Concretament, pel que fa a l'àmbit familiar, s'observa que les dones marroquines en l'etapa postmigratòria tenen una major tendència a la incorporació de nous alteri de l'àmbit familiar que els altres immigrants, i, tant entre els homes com entre les dones marroquines, una major proporció d'aquests alteri resideixen en el país d'origen. Possiblement això és facilitat per la major proximitat geogràfica i la tendència a una major circularitat de la immigració marroquina.

Pel que fa a l'àmbit laboral, a diferència de les persones inactives o a l'atur, les persones immigrades ocupades en categories més qualificades tenen una major probabilitat de conèixer persones autòctones pel fet que l'àmbit laboral (on hi ha una major facilitat per establir vincles amb persones autòctones) té un major pes en les seves xarxes. A més, entre aquest grup d'immigrants no es reproduïx la tendència general a conèixer una major proporció de coètnics en destí en l'àmbit comunitari¹⁹², al mateix temps que té una proporció menor de vincles familiars i de forma menys pronunciada (i no significativa) també menys vincles comunitaris. En línia amb el que senyalen Degenne i Forsé (1999), l'estatus ocupacional és un factor que incideix en la presència dels àmbits de sociabilitat en les xarxes, fent concretament que l'àmbit laboral tingui una major rellevància.

També pel que fa als alteri de l'àmbit laboral, s'observen diferències significatives en funció del gènere: entre les dones ocupades en categories baixes l'àmbit laboral no constitueix un espai on es coneguin persones autòctones, sinó que aquest àmbit està constituït bàsicament per coètnics en destí. El motiu es troba en la naturalesa del sector on s'ocupen: el mercat de treball espanyol i català es troba fortament segmentat i etnoestratificat, i pressiona a les persones immigrades a ocupar posicions en nínxols ètnics en el segment secundari del mercat de treball (Pajares, 2005, Miguélez *et al.*, 2011)¹⁹³. En aquest context, a més, les desigualtats ètniques interseccionen amb les

¹⁹² És a dir, que en el seu cas, la direcció en la qual l'àmbit laboral els fa dirigir les xarxes, no és a pesar del que passa a l'àmbit comunitari, sinó que existeix una certa coherència en el tipus d'interaccions que es produeixen en totes dues esferes.

¹⁹³ A Espanya es produeix una forta *etnoestratificació* del mercat de treball que empeny a les persones immigrades a ocupar posicions en el segment secundari del mercat de treball, especialment en nínxols ètnics ocupacionals caracteritzats per oferir baixos salaris, seguretat contractual limitada i una baixa estabilitat i promoció (Pajares, 2005; Miguélez *et al.* 2011). El creixement del fluxe migratori durant la primera dècada del 2000, tant a permès com ha estat promogut per l'expansió econòmica de sectors d'activitat intensius en força de treball (Miguélez *et al.* 2011). És per això que s'han convertit en nínxols ètnics en els quals les feines que s'ofereixen són àrdues, perilloses i precàries (Cachón, 2003: 38). Aquestes ocupacions acostumen a ser rebutjades per la població autòctona (Parella 2003) i sovint es situen en l'economia informal o submergida (Pajares, 2005). A més, dins aquesta imatge general, els col·lectius d'Equatorians i Marroquins concretament es troben entre els grups ètnics amb uns salaris més baixos i unes pitjors condicions contractuals (Miguélez *et al.* 2011).

desigualtats de gènere, de manera que les dones, treballadores i immigrades s'enfronten a una triple discriminació (Parella, 2003). Això les concentra encara més de forma rígida en nínxols ocupacionals específics que les dones autòctones rebutgen, molt lligats al sector de la cura. Tot apunta, doncs, que en aquest sector, malgrat que les dones immigrades tinguin contacte amb persones autòctones (normalment són qui gestionen i reben els serveis), les jerarquies del lloc de treball i la connotació servil associades a la cura no permeten que les persones autòctones que s'hi coneguin es consolidin com a part de la xarxa personal.

D'altra banda, en l'àmbit comunitari, a diferència dels homes, les dones desenvolupen un entorn més divers i amb menys presència de coètnics en destí. És a dir, que la font de contactes amb autòctons de dones, no prové tan clarament de l'àmbit laboral, sinó, especialment entre les dones marroquines, de l'àmbit comunitari. A partir de les entrevistes s'observa com, entre les dones que tenen fills, això es produeix gràcies a la major facilitat per establir vincles amb persones del barri o de l'entorn residencial quan es comparteixen necessitats i realitats semblants¹⁹⁴.

Així mateix, la segregació residencial i la conformació de barris o zones amb un percentatge elevat de persones immigrades també té influència el tipus d'impacte de l'àmbit comunitari sobre les xarxes: a Balaguer (l'únic municipi que conforma la categoria "rural"), el fet que la comunitat equatoriana resident en el municipi sigui molt petita sembla minimitzar les possibilitats entre aquest grup de gent de desenvolupar una xarxa de tipus enclavament ètnic. En aquest cas, com es pot veure en la taula A8.13 de l'annex, el 48,6% dels alteri coneguts en l'etapa postmigratòria són autòctons, 12 punts per sobre la mitjana). En canvi, la població marroquina de Balaguer és molt nombrosa i es troba localitzada en un determinat barri, la qual cosa, sumada a les fortes dinàmiques comunitàries existents (a través de la mesquita, les cafeteries i les places, entre altres), dificulta la creació de xarxes mixtes. Així, a Balaguer el 65,9% dels alteri nous són coètnics, més de 20 punts per sobre la mitjana, mentre que, en canvi, els entorns urbans

¹⁹⁴ Com ho expressa una de les entrevistades:

"A lo mejor si a mí me surge un imprevisto y no he ido, pues ellos me están llamando ¿qué es lo que ha pasado?, o... que si tengo algún problema, porque para dejar a la nena y mi nena se queda con, con mis amigas, a lo mejor si tengo que viajar porque por motivos de trabajo me tengo que desplazar a Madrid y todo esto, y se ha quedado con ellas a dormir en casa, es decir, es una relación muy importante. E: ¿Qué hay confianza, verdad? 1: Si, y esto lo estableces yo creo que a partir de crear una familia, porque estableces también las preocupaciones, las aspiraciones, todo, desde un igual a igual, ¿sabes? A mí por ejemplo, en ningún momento me tienen en cuenta si soy marroquí o no soy marroquí para nada, para nada" (Hanan, tipus mixt).

estudiats semblen afavorir el desenvolupament de xarxes de la població marroquina més diverses i dirigides cap a l'origen¹⁹⁵.

Recapitulant, els resultats presentats en relació als efectes dels eixos de desigualtat sobre la forma en què es desenvolupen les xarxes en els àmbits de sociabilitat són els següents: l'esfera laboral constitueix la principal via d'establiment de nous contactes amb autòctons. No obstant, la situació difereix segons el perfil de l'entrevistat i de l'ocupació, prenent de nou una forta dimensió de gènere. Mentre que els homes –i també dones qualificades– tendeixen a conèixer més autòctons en l'àmbit laboral, la dèbil posició en el mercat de treball de les dones immigrades no qualificades constitueix una barrera per al coneixement de població autòctona. Això s'explica, o bé perquè es troben fora de l'àmbit laboral (quedant excloses, per tant, d'aquest àmbit), o bé perquè s'ocupen en nínxols ètnics o en ocupacions amb una pobre dimensió relacional (com per exemple, en la cura de persones grans). Al mateix temps, els vincles locals, bé sigui amb coètnics en destí o especialment amb autòctons, són un recurs valuós per tal d'obtenir informació i ajuda per trobar feina en ocupacions més qualificades, o fora del nínxol ètnic. Aquest fet sembla suggerir que les persones amb una xarxa de tipus dual es troben en una difícil dinàmica de major vulnerabilitat, marcada pel fet de no disposar dels recursos relacionals adequats per accedir als àmbits de sociabilitat on aquests s'adquireixen més fàcilment. En el patró dual, a més, és important tornar a fer referència al context de partida: com expliquen Parella *et al.* (2013), les dones amb càrregues econòmiques familiars en origen tenen una major pressió econòmica per obtenir treball ràpidament, per la qual cosa tenen més dificultats per elaborar estratègies de requalificació (*re-skilling*) que els permetin millorar i progressar cap a posicions més favorables de l'estructura ocupacional, en les quals també més fàcilment podrien conèixer més persones autòctones. A més, en el cas dels qui tenen una xarxa de tipus dual, quan la centralitat relacional es troba en el país d'origen l'accés a esferes

¹⁹⁵ L'índex d'aïllament calculat pel grup GEDEM de la UAB (vegeu les taules de l'annex 1, i el web <http://gedemced.uab.cat>) mostra l'elevada segregació residencial de la població africana a Balaguer (principalment en la seva dimensió de baixa exposició a la diversitat). Concretament, malgrat que la distribució en el territori no sigui la més desequilibrada de les tres (és a dir, presenta els índexs de dissimilitud més baixos), produeix una situació de menor possibilitat d'interacció o contacte potencial. Així, al 2010 mentre que l'índex d'aïllament de la comunitat africana a Balaguer era de l'11,08, el de Barcelona i Sant Feliu eren només del 3,43 i el 3,01, respectivament. En canvi, per a la comunitat llatinoamericana succeeix tot el contrari, doncs l'índex d'aïllament és molt inferior a Balaguer (2,74) que en els altres municipis (12,25 a Barcelona i 8,72 a Sant Feliu de Llobregat). Veure els índexs i l'explicació sobre els mateixos a la taula A1.2 de l'annex.

Amb tot, els resultats de la recerca de Martori i Hoberg (2008) també posen en relleu la forta segregació residencial de la població immigrada a Catalunya, la qual és més acusada entre la població marroquina (tant en termes de segregació com de centralitat i agrupament) que entre la població llatinoamericana.

laborals pot ser que no es tradueixi en la creació de vincles que es consolidin en la xarxa¹⁹⁶.

Pel que fa a l'esfera familiar, els familiars són, majoritàriament, un espai de relació amb coètnics. En algunes ocasions pot ser font de contacte amb nous autòctons (com ocorre en les parelles mixtes, o quan alguna part de l'entorn familiar té una composició mixta). Tot i així, el manteniment de xarxes familiars té a veure especialment amb la no-evolució de les xarxes i el manteniment dels vincles premigratoris. En aquest sentit, la familiar també ve marcat per una forta dimensió de gènere: és entre les dones on els vincles familiars tenen més pes, la qual cosa, sumada a la seva dèbil posició en el mercat de treball, redunda en una menor probabilitat d'establir contactes amb autòctons. A més, cal tornar a vincular aquests resultats amb el tipus de cadenes que es desenvolupen i amb les diferents estratègies familiars per a l'organització dels processos migratoris, ja que en funció d'on es trobin els membres que conformen les xarxes familiars es tendirà en major mesura a crear xarxes de tipus enclavament en comptes de xarxes de tipus dual.

Finalment, l'esfera comunitària, constituïda per les relacions veïnals i associatives, és també un àmbit en el qual es desenvolupen les xarxes en l'etapa postmigratoria, amb nous vincles en el país de destí. Aquest àmbit també adquireix major protagonisme quan el pes dels vincles familiars és menor, però, contràriament al que es produeix en l'àmbit laboral, té més presència entre aquelles persones en una posició més dèbil en el mercat de treball (persones inactives, a l'atur o ocupades en categories ocupacionals baixes). En algunes situacions l'àmbit comunitari pot facilitar el coneixement d'autòctons, sobretot, en contextos espacials i temporals amb una baixa immigració —o bé, com aprofundirem en el proper capítol, mitjançant el contacte amb associacions de base mixta. No obstant, majoritàriament suposa la incorporació a la xarxa de coètnics en destí. Els processos de segregació i concentració residencial (des de vivendes amb una elevada concentració de persones immigrades, fins als barris o zones amb elevats percentatges d'immigrants) contribueixen clarament a aquesta dinàmica.

8.5. CONCLUSIONS DEL CAPÍTOL

Al llarg del capítol hem abordat la qüestió dels factors que porten a la constitució dels diferents models d'integració. Els resultats presentats mostren, primer, el tipus de xarxa

¹⁹⁶ És el cas, per exemple, de Felipe o de Sofia: ambdós tenen ocupacions poc qualificades amb llargues jornades de treball, que els deixa poc temps lliure. Aquest temps lliure, però, el dediquen a mantenir el contacte amb els contactes en origen.

dual com el resultat d'una baixa evolució i canvi de les relacions fruit del manteniment dels vincles familiars en origen. En canvi, el tipus de xarxa mixt i d'enclavament responen a diferents formes d'evolució i de canvi de les xarxes al llarg del procés d'assentament en la societat d'acollida: cap a la coneixença d'autòctons i cap a la coneixença de nous coètnics en destí, respectivament.

En segon lloc, hem constatat que el grau en què es produeix el canvi en les xarxes i la seva direcció s'explica tant per factors premigratoris (és a dir, per la situació de partida en el moment d'iniciar el procés d'assentament marcada per la forma de les cadenes i dels projectes migratoris) com per factors postmigratoris (és a dir, per la trajectòria en els àmbits de sociabilitat en el país de destí). Ambdós tipus de factors estan íntimament vinculats a les característiques individuals de les persones immigrades, i per tant, a la seva posició en els eixos de desigualtat.

Pel que fa a les cadenes migratòries, els resultats del capítol apunten a la rellevància dels següents elements a l'hora d'explicar el seu paper en la configuració dels diferents tipus de xarxa: en primer lloc, el tipus de contactes premigratoris que conformen la cadena migratòria de la qual les persones immigrades fan ús, en segon lloc, la forma d'estructuració de les xarxes entre els alteri pre i postmigratoris, residents en origen, autòctons i coètnics en destí; en tercer lloc, els processos pels quals els alteri premigratoris connecten a ego amb altres alteri postmigratoris; i finalment, la forma d'organització dels processos migratoris en el si de les unitats domèstiques.

Pel que fa als projectes migratoris, es constata que el grau de ruptura amb l'origen, la voluntat d'establir-se permanentment a la societat d'acollida, i la ubicació i estratègies de reagrupament familiar, d'una banda, donen sentit al tipus de cadenes migratòries que es desenvolupen i atorga una diferent centralitat als àmbits de sociabilitat al llarg del procés d'assentament (pels quals es coneix a diferents tipus d'alteri). I d'altra banda, impulsa diferents estratègies de provisió de suport que afavoreixen la construcció i desenvolupament de vincles en diferents territoris.

En relació als àmbits de sociabilitat, es pot concloure que el tipus de vinculació amb les esferes familiars, laboral i comunitària, tot i que influenciat per les condicions de partida, reforça o reorienta unes xarxes en les quals els alteri en origen (vincles forts de l'àmbit familiar), autòctons (especialment en l'àmbit laboral) o els coètnics en destí (especialment en l'àmbit comunitari) poden tenir més o menys rellevància.

Finalment, hem constatat que aquests factors explicatius de la configuració de les xarxes interseccionen amb els eixos de desigualtat. Principalment, els projectes, les cadenes i els àmbits de sociabilitat imprimeixen un efecte divergent entre homes i dones, que contribueix a la consolidació de diferents tipus de xarxes personals: de tipus dual entre les dones i de tipus mixt entre els homes. Això és degut a tres factors: en primer lloc, en

les xarxes personals de la població immigrada es produeix una lògica substitutiva o excloent entre el els àmbits familiar i laboral, així com entre manteniment de vincles premigratoris familiars respecte el desenvolupament de nous vincles comunitaris o laborals. En segon lloc, la divisió sexual del treball atribueix una diferent centralitat dels àmbits productiu (laboral) i reproductiu (familiar) a homes i dones, que per tant els situa en posicions diferents en la disjuntiva anterior. I, en tercer lloc, és degut a les dinàmiques del mercat de treball que implica per a les persones immigrades poc qualificades i en especial per a les dones immigrades una major concentració en sectors d'activitat (nínxols ètnics) situats en el segment secundari del mercat de treball amb poca capacitat per fer evolucionar les xarxes cap a la coneixença de persones autòctones, com es produeix en major mesura entre els seus homòlegs masculins.

9. ELS VINCLES ENTRE LES XARXES PERSONALS I LA PARTICIPACIO ASSOCIATIVA

En aquest capítol s'introdueixen els resultats derivats de l'anàlisi empírica de les dades orientada a l'estudi dels vincles mutus entre les xarxes i la participació associativa de la població immigrada (el segon objectiu de la tesi). Concretament, es busca contrastar la hipòtesi H3, segons la qual *existeix una relació bidireccional els models d'integració social i la participació de les persones immigrades en diferents tipus d'associacions segons la seva funció principal (comunitària, de serveis o política), amb diferents orientacions (intra o exogrup, a l'origen o al destí) i en diferents nivells d'implicació (més o menys activament).*

Per fer-ho, el capítol s'estructura en tres subapartats: en un primer apartat introductori es descriuen breument algunes diferències en el comportament associatiu dels individus amb diferents tipus de xarxes (seguint la classificació de la tipologia obtinguda en les anàlisis mostrades al capítol 1). En el segon apartat s'aborda de forma més directa el l'objectiu específic O2.1 de la investigació: analitzar els mecanismes relacionals a través dels quals les xarxes socials tenen un impacte en la participació de la població immigrada. I, finalment, en el tercer apartat es presenten els resultats de l'anàlisi orientada a identificar les conseqüències del desenvolupament de les xarxes (objectiu O2.2). És a dir, les formes en què la participació associativa modela la xarxa personal i, per tant, la integració social dels participants.

En el capítol precedent hem analitzat genèricament el paper de l'àmbit comunitari en el procés de desenvolupament de les xarxes de la població immigrada, en el qual englobàvem tant l'àmbit veïnal com l'associatiu¹⁹⁷. En aquest capítol, en canvi, tractem de forma exclusiva i amb una major profunditat l'àmbit associatiu.

¹⁹⁷ Mentre que només un 35,2% dels alteri de l' "àmbit comunitari" són de l'àmbit associatiu, un 73,8% són de l'àmbit veïnal.

9.1. DIFERENTS XARXES, DIFERENT PARTICIPACIÓ?

Per tal de respondre a la hipòtesi general H3 en aquest apartat analitzem si existeix associació entre el tipus de xarxa i la participació. Les dades mostren que certament existeixen certes diferències entre la forma de participar de les persones que formen part de l'estudi¹⁹⁸, i el tipus de xarxes de què disposen. Com es pot observar en la taula 28, el creuament de les dades del tipus d'associació en la qual es participa¹⁹⁹ segons el tipus de xarxa, indica que les persones amb una xarxa de tipus enclavament són les que, en termes generals, estan més associades, i que, concretament, participen més i de forma més activa en associacions de tipus comunitàries (és a dir, associacions religioses, culturals o esportives). En canvi, les persones amb xarxes de tipus dual són les que menys participen, i, sobretot, ho fan en major mesura en associacions de tipus serveis (entitats d'assistència social, escoles d'adults i grups d'ajuda a la inserció laboral), de forma poc activa. Finalment, les persones amb xarxes de tipus mixt participen lleugerament més en associacions de tipus polític (entitats de tipus polític, sindicats, organitzacions professionals, AMPAs o ONGs) de forma activa o com a dirigents²⁰⁰ (veure taula A9.0 de

¹⁹⁸ Es poden consultar a l'annex (taules A9.1 — A9.4) alguns estadístics descriptius sobre la forma en què participen els individus recollits en la mostra de l'enquesta de xarxes personals.

¹⁹⁹ Cal assenyalar que la variable "tipus de participació" és una variable de resposta múltiple. És a dir, les persones enquestades poden participar en diverses associacions, tant de la mateixa categoria com de diferents categories (és a dir, es pot participar en una associació religiosa i una cultural —ambdues de la categoria "comunitàries"— o bé participar també en una ONG —associació classificada dins les "culturals"). Les respostes duplicades no les tenim en compte (el nombre d'associacions en les quals es participa), però sí la participació en múltiples tipus d'associació (per tant, comptem per igual si es participa en una associació esportiva que en tres associacions esportives, però no si es participa en una esportiva, una sindical i una ONG). El fet de treballar amb respostes múltiples té dues implicacions, que cal tenir en compte a l'hora d'interpretar els resultats: d'una banda, la dificultat de dur a terme certs contrastos estadístics i la major debilitat d'aquests (doncs, entre altres, es viola l'assumpció d'independència entre les respostes perquè poden provenir d'un mateix cas, per la qual cosa els estadístics calculats són menys robustos (IBM, 2013) —els residus que es mostren, per exemple, els hem calculat manualment prenent el total de respostes i no de casos com a referència dels marginals de fila, columna i total). D'altra banda, més enllà del problema estadístic aquesta variable de resposta múltiple dificulta la interpretació del fenomen que volem estudiar, ja que es produeix una gran superposició en la participació dels individus en les diferents formes participatives que fa difícil distingir de forma neta els efectes de les unes i de les altres. Com es pot veure en les taules A9.3 de l'annex, un 64% dels casos participa només en un tipus d'associació, però un 22% participa en dues associacions i fins a un 14% en tres (polítiques, comunitàries i relacionades amb la immigració). En la taula A9.4, a més, es pot observar com la participació en associacions de tipus política és la que queda més difuminada, essent només el 31% dels casos que participen en aquest tipus d'associació els qui ho fan de forma exclusiva, a diferència de la participació en associacions de tipus serveis, en les quals es tendeix a participar-hi de forma més exclusiva. Veure també la taula A9.5 per un major detall sobre els solapaments.

²⁰⁰ Dada la mida de la mostra amb la que treballem, i la petita proporció de persones enquestades que participen com a dirigents (bona part dels quals, a més, han estat escollits de forma intencional —tot i que la correspondència entre el seu tipus de xarxa i la forma en què participen no ha format part dels criteris de selecció d'aquests casos), en el tractament quantitatiu de la intensitat de la participació tendirem a ajuntar els qui participen activament i els dirigents, tot i que alguns resultats es reproduïen

l'annex per una descripció sense agrupar del tipus d'associació en el qual es participa segons el tipus de xarxa).

Taula 28. Tipus d'associació en la qual es participa segons el tipus de xarxa (N=137 egos). Percentatges i residus corregits.

		Tipus de xarxa			Total
		Xarxa dual	Xarxa mixta	Xarxa enclavament	
Associació de tipus política	Recompte	5	14	8	27
	% columna	11,4%	27,5%	20,5%	20,1%
	Residus corregits	-1,6	1,4	0,1	
Associació de tipus comunitària	Recompte	9	16	16	41
	% columna	20,5%	31,4%	41,0%	30,6%
	Residus corregits	-1,5	-0,1	1,7	
Associació de tipus serveis	Recompte	10	4	3	17
	% columna	22,7%	7,8%	7,7%	12,7%
	Residus corregits	2,5	-1,4	-1,1	
Associació relacionada amb la immigració	Recompte	9	13	9	31
	% columna	20,5%	25,5%	23,1%	23,1%
	Residus corregits	-0,3	0,3	0,0	
No participa en associacions	Recompte	22	22	14	58
	% columna	50,0%	43,1%	35,9%	43,3%
	Residus corregits	1,3	-0,3	-0,9	
Total (casos)	Recompte	44	54	39	137

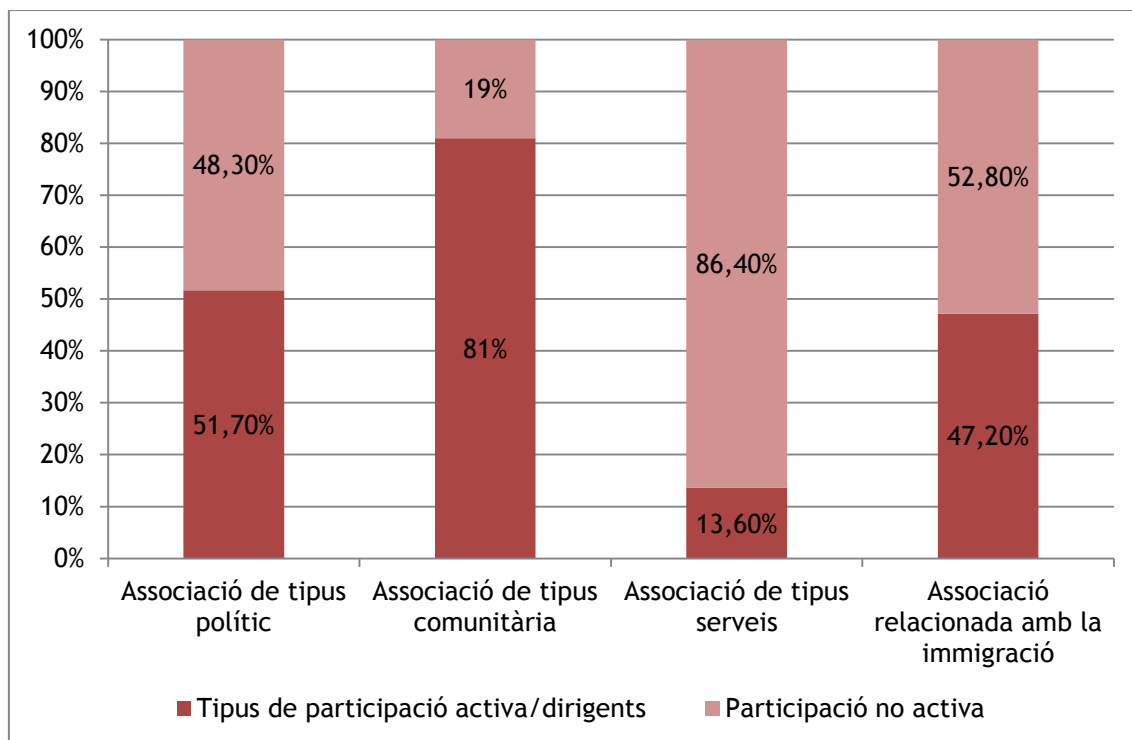
Nota: residus corregits calculats per al total de respostes.

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

Així mateix, les persones que tenen una xarxa de tipus enclavament ètnic, al contrari que les persones amb xarxes de tipus dual, tendeixen a participar de forma més activa (taula A9.6 annex). Sembla existir doncs una relació entre el tipus de participació i el grau en què es participa (veure gràfic 12 i taules de l'annex A9.7): les persones que participen en associacions de tipus serveis (majoritàriament individus amb xarxes de tipus dual) participen en molta major mesura de forma no activa, mentre que els qui participen en associacions de tipus comunitàries participen en major mesura de forma activa o com a dirigents (essent els del perfil enclavament ètnic els qui participen en associacions comunitàries de forma més activa; $p < 0.05$).

a l'annex amb major detall separant aquestes dues categories. Amb tot, tenint en compte el baix nombre de casos és necessari prendre aquests resultats amb certa cautela.

Gràfic 12. Intensitat de la participació en associacions segons el tipus d'associació a la qual es participa

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

En aquest capítol tractem d'entendre i explicar el com i el perquè d'aquestes associacions entre variables, observant el paper de les xarxes a l'hora de definir la forma en què es participa, i, al seu torn, les conseqüències d'aquesta participació sobre les xarxes personals.

9.2. EL PAPER DE LES XARXES EN LA PROMOCIÓ DE LA PARTICIPACIÓ ASSOCIATIVA ENTRE LA POBLACIÓ IMMIGRADA

La gran majoria de les persones entrevistades que participen en associacions ho fan després de conèixer, a través de xarxes (és a dir, a partir del boca-orella), l'existència d'una oportunitat de participació. De vegades, forma part de l'entorn més immediat i està present de forma molt quotidiana i natural. D'altres vegades, és més fàcil seguir el traçat d'una informació que arriba a ego a partir del vincle amb un alteri en concret. De totes maneres, és clar que, d'una banda, la informació arriba a les persones immigrades en funció de les seves xarxes personals i de la connexió d'aquestes xarxes amb l'àmbit associatiu, així com a partir de l'estructuració de les xarxes dels seus alteri i de les de la

resta de la població que configuren la gran xarxa de distribució de la informació en un territori o en uns grups socials determinats.

La constatació de la importància del boca-orella posa en relleu la importància de les xarxes com a “oportunitat” per a la participació. En alguns casos, a més, les xarxes possibiliten l’organització de noves associacions. L’entorn relacional, però, no només funciona com a estructura de fluxe i trànsit de la informació. Tal com introduïem en el primer capítol teòric, també suposa un espai de conformació d’elements cognitius com ara motivacions, identitats i marcs de referència. Concretament, en els propers subapartats presentem el rol de les xarxes a l’hora de promoure, facilitar o possibilitar diferents formes de participació, de forma separada per a cadascun dels tipus de xarxes. Ho fem, a més, presentant de forma sistemàtica per a cada tipus de xarxes el paper de les mateixes primer, com a estructures (que suposen tant una oportunitat com un recurs per a la participació) i segon, com a suport cognitiu per a la creació de sentit (és a dir, en la creació i sosteniment de motivacions, identitats i marcs de referència). Al mateix temps, aprofundim en les formes i orientacions de la participació que fomenten (concretament, les orientacions intragrup vs exogrup, i aquí vs allà). En definitiva, volem contrastar la hipòtesi plantejada (H3.1) *les xarxes, en tant que font de recursos organitzatius; mecanismes generador d’oportunitats de participació (per mitjà del reclutament i l’accés als espais d’acció); i suport cognitiu (espais de creació de motivacions, identitats i marcs d’interpretació de la realitat), promouen (o desincentiven) la forma (tipus, orientació i intensitat) de participar en associacions.*

9.2.1. Xarxes i participació entre les persones amb xarxes de tipus dual

Tal com hem vist en la primera part d’aquest capítol, les persones immigrades amb xarxes de tipus dual tendeixen a participar menys, a participar amb menys intensitat, i a fer-ho en major mesura en associacions orientades a la provisió de serveis. A més, entre les persones dirigents entrevistades, no n’hem trobat cap que tingui aquest tipus de xarxa. Una anàlisi en profunditat de les entrevistes permet observar els elements d’aquest tipus de xarxa que intervenen a l’hora de definir aquest tipus de participació:

Pel que fa a la xarxa com a mecanisme generador d’oportunitats de participació, un dels resultats més sorprenents és que totes les persones amb xarxes de tipus dual entrevistades han estat “convidades a participar” en algun moment. És a dir, que algun dels membres (més propers o més llunyans) de la seva xarxa els han intentat reclutar i els han proposat participar en algun tipus d’organització. Les condicions o la “proximitat estructural” —emprant la terminologia de McAdam (1988) o de Passy i Giugni (2001)—, doncs, no semblen la barrera més important que dificulta la seva participació associativa,

sinó que cal anar a buscar-la sobretot en els continguts de les relacions i els seus efectes sobre les motivacions, identitats i marcs d'interpretació dels entrevistats.

“E ¿has oído hablar de las asociaciones que hay por aquí o así, o no? 1 Si, las asociaciones de todo, de ecuatorianos de todo... pero no me ha interesado acercarme, no sé... he dicho siempre ya mismo me voy a acercar y así ha pasado el tiempo, si he dicho ya mismo, ya mismo, me han invitado, alguno, uno que otro, me ha dice acércate, se conoce más y he dicho ya me voy a acercar pero no he pasado. Capaz que cualquier momento que pase y entre, o sea... pero no, no...” (Felipe)

Podem observar diferents elements que dificulten que les persones entrevistades aprofitin les ocasions que se'ls presenten per participar i que fan que les xarxes no actuïn com a suport cognitiu afavoridor de la participació a Catalunya. En primer lloc, aquelles persones immigrades amb xarxes duals que no participen en associacions mostren una forma particular d'entendre la participació i la seva vinculació amb els contextos de l'origen i el destí (és a dir, un marc d'interpretació particular sobre la societat i sobre la realitat que envolta la participació). Concretament, estableixen una clara distinció entre la realitat i les dinàmiques socials interpersonals existents en el país d'origen i en el país de destí. Tal com ja entrevèiem en el capítol anterior, són persones que exalcen les dinàmiques de coneixença, les formes de sociabilitat, les relacions de veïnatge i suport social existents en els seus entorns en l'origen. Distingeixen molt clarament, a més, aquestes dinàmiques en l'origen respecte allò que es produeix o que és possible en el país de destí, de manera que associen l'origen amb la iniciativa, el compartir, l'autogestió del lleure i les dinàmiques comunitàries de suport en general; mentre que el destí l'associen amb l'anonimat, el sacrifici i el treball –i, a nivell participatiu, en alguns casos amb la burocràcia, la fredor i l'organització formal.

“Yo me he criado en un barrio muy popular, donde, donde, o sea, nos conocemos todos. Aquí yo no conozco casi a los vecinos, eh? En mi bloque hay 40 familias pero de las 40 conozco a 4 o 5 familias. Que yo vivo 7 años, eh, ahí [Barcelona]. Pero allá [Quito, Ecuador] no. Allá somos amigos, nos conocemos todos, eh? Y con mucha confianza. No solo el amigo que te sirve para ir a hacer deporte o algo. O sea amigos que te sirven, que si tú necesitas un favor, o, o, o yo que sé, fallece algún familiar tuyo y siempre están ahí. O te preguntan qué necesitas, o te colaboran... E ¿Y aquí, esta gente, este tipo de apoyo no...? 1 Aquí sí, pero muy contados. Aquí muy contados, muy contados. (...). Yo aquí no conozco a nadie. Verdaderamente, aquí no me conoce nadie. Pero si yo estoy en Ecuador, yo saludo con todo el mundo, eh? En todos los barrios. Me conocen todos. Y tengo mucho muchos amigos. Y entonces... Y es otra cosa. (...). En el medio, por lo menos. En el círculo... E ¿esto lo echas en falta? Te parece una cosa importante? 1 claro, mucho, mucho. Aquí uno... tu sales del trabajo y vas a tu casa. Y a la mañana madrugas y no tienes tiempo ni de ver a tu familia aquí. Con el mismo horario y todo, eh? Sales de madrugada y llegas en la noche. Casi, casi, no tienes tiempo.” (Felipe).

En aquest context, vinculen la participació —participació, val a dir, orientada cap a l'expressió comunitària i la sociabilitat intragrup— amb la dinàmica comunitària pròpia dels seus entorns de l'origen. Entenen la participació com un element més del veïnatge, del lleure i de la pertinença i compromís envers el barri (l'entorn local immediat), i que per tant té sentit en les dinàmiques pròpies de l'”allà”.

“E ¿estás en algún grupo? 1 no, aquí no. E ni una parroquia, ni un grupo deportivo? 1 no, aquí nada. Nada de nada. En Ecuador sí, en Ecuador participaba en todo. E en que participabas? 1 de la música, hacíamos club de fútbol, de voley, este, para las festividades que, que... a ver pongamos una, por ejemplo el 31 de diciembre nosotros le llamamos año viejo. Donde se prepara todo, hacemos unos muñecos de, de... lo rellenas de paja o de lo que sea y hacemos ahí y pasamos toda la noche y a media noche lo quemamos. Entonces nosotros éramos los que lo organizábamos. Contratábamos un DJ o algo para la esquina... para bailar todo el barrio (...). Y ahí ya nos reuníamos todos. (...). Es muy bonito” (Felipe).

Es posen en joc, així, els elements que en el model d'anàlisi senyalàvem com a rellevants a l'hora de definir la forma en què es participa (*frames*, motivacions i identitats): per a Felipe, per exemple, donada aquesta forma d'entendre la participació en general, la idea de participar en associacions no encaixa amb el seu projecte de retorn; no té incentius per participar perquè té reticències per desenvolupar un nou entorn relacional al país de destí (element que va associat amb la seva forma d'entendre la participació), en un espai que no és el seu, si el seu objectiu (més o menys factible a curt termini) és tornar a l'origen. La configuració de la seva xarxa (ancorada en l'origen i centrada en l'entorn tant familiar com, sobretot, comunitari), doncs, contribueix al manteniment de les percepcions sobre la noció de la participació i sobre les societats d'origen i de destí; als sentiments de no-pertinença i estranyesa en l'entorn del país de destí; i també a la manca d'una motivació que l'impulsi a participar. Finalment, en el cas de Felipe, es pot entendre que l'amplitud de la seva xarxa a l'Equador (especialment en l'entorn dels músics i dels artistes locals) que li conferia un cert estatus dins l'organització informal del barri podia alimentar l'interès de l'entrevistat per participar allà, al mateix temps que la manca d'aquest recurs organitzatiu a Catalunya (i, per tant, també de les seves recompenses), pot ser un element més que li resti valor i que desincentivi la seva participació en el país de destí.

“E y tu concretamente qué hacías? ¿tenías algún papel especial? 1 sí, organizar. Hacer los contactos. E tú eras el de los contactos. 1 sí, es verdad. Porque yo, como tengo los amigos, me decían, consigue tu, este... necesitamos algo de música, necesitamos otro cantante... y como yo conozco muchos de estos, pues ya les preguntaba lo que tenía que hacer y ya los llevaba. E y aquí no has encontrado nada parecido? 1 no. E ni lo has buscado tampoco? 1 lo que pasa que aquí ya te digo. Por el mismo... que no hay tiempo. Pues no...yo por ejemplo con el trabajo y todo no he tenido tiempo de salir, ni de... de pronto ampliar el círculo mucho, eh? Yo ya te digo, soy amiguero, así así y así, pero no he salido mucho. Me he centrado

mucho en mis 3, 4 amigos que tengo ahí y que conversamos los fines de semana o algo...” (Felipe).

Aquesta cita fa explícit, a més, la qüestió de la manca de temps com una barrera per aprofitar les oportunitats per participar. Com s’ha mostrat en el capítol anterior, el tipus dual tendeix a tenir llargues jornades laborals que deixen poc espai per a la construcció d’un nou entorn relacional al país de destí. És possible, així, que la pressió laboral es sumi a les barreres simbòliques a l’hora de definir les dèbils formes participatives d’aquests individus.

D’altra banda, aquelles persones que participen (encara que de forma poc activa) es diferencien de les anteriors, en primer lloc, pel fet que les seves connexions amb les organitzacions on participen són creades a partir de vincles més forts (familiars directes propers com la parella, la germana, la neboda, etc), i en segon lloc, pel fet que es pot observar una major motivació per participar amb la finalitat de conèixer gent nova i ampliar els cercles en el país de destí. Tenen una visió sobre la participació associativa com un bon espai on desenvolupar la sociabilitat (orientació intragrup) i, de forma secundària, col·laborar en programes d’ajuda i solidaritat amb altres comunitats, no necessàriament vinculades de forma directa amb l’origen (orientació exogrup). No obstant, en les entrevistes ens trobem que aquestes persones —els casos que hem entrevistat són dones— tenen una xarxa centrada en la família i en els contactes en l’origen que, com ja hem mencionat anteriorment, reforcen una centralitat afectiva i unes identitats que no es basen en la seva presència en l’àmbit comunitari, sinó en l’àmbit privat i familiar. És el cas, per exemple, de la Mariam, una dona marroquina el marit de la qual la convida i l’empeny a participar en una ONG on ell està molt involucrat. Malgrat l’interès de l’entrevistada per formar part de l’entorn relacional associatiu que tan important és per al marit, el seu paper en l’associació es limita a *ajudar* i col·laborar en aspectes molt secundaris. Es tracta d’una forma de participar que respon amb el seu rol a la identificació amb un rol de gènere tradicional, centrada en el seu paper de mare i esposa (i que, a més, és reforçada per la importància de la mare, les germanes i la família en general, gran part de la qual es troba al país d’origen). Aquest conjunt de situacions l’allunyen de l’interès per la política i els elements de la vida pública que tinguin a veure amb les institucions.

“E Pero ¿has seguido lo que se ha estado hablando? Por ejemplo la política de integración, de inmigración o así. Has, has, ¿conoces qué es lo que se discute...o poquito? 1 Yo no me gusta política (riures) E No te gusta, vale es esto lo que quería saber. ¿Y porqué no te gusta? 1 No sé, no sé pero...(silenci) me gustan las cosas de... social. Pero política no. Saïd [el marit] le encanta política pero yo, no me gusta” (Mariam).

En definitiva, les entrevistes dibuixen una situació en la qual les xarxes de tipus dual, no només suposen un major volum de contactes en l’origen, com vèiem en el primer capítol

de resultats, o una major centralitat afectiva d'aquests, com veïem en el segon; sinó que aquest tipus de configuració relacional també contribueix a l'elaboració d'uns marcs d'interpretació que associen la participació a les formes de sociabilitat i als sentiments de comunitat que es produeixen en el país d'origen, i que contraposen al que succeeix al país de destí. A la vegada, aquest tipus de xarxes també fan que les persones immigrades tinguin menors recursos relacionals a fer valer en l'entorn associatiu, i, tot i disposar d'oportunitats per accedir-hi, tenen una menor motivació per a la participació quan s'elaboren projectes de retorn o de mobilitat a tercers països, i, en el cas de les dones, una identificació amb l'àmbit familiar i privat que les allunya de la política.

A més, els resultats també apunten que els vincles forts són els més efectius a l'hora de crear oportunitats per a la participació que realment s'aprofitin, sobretot quan van acompanyats d'una visió compartida sobre la realitat social i participativa alineada amb el tipus de participació en la qual es convida a participar.

9.2.2. Xarxes i participació entre les persones amb xarxes de tipus enclavament

Les persones immigrades amb xarxes de tipus enclavament són les qui més participen, i ho fan més activament en associacions de tipus comunitari, en les quals pren protagonisme l'experiència de sociabilitat que proporcionen les associacions, i —pel que s'observa a les entrevistes, més que en les enquestes—, en associacions en les quals el component ètnic és central.

No obstant aquesta tendència general que destaca en comparació amb les persones amb altres tipus de xarxes, també hi ha certa diversitat en les formes de participar, així com en el paper de les xarxes a l'hora de facilitar una forma de participació o altra.

9.2.2.1. El paper de les xarxes de tipus enclavament ètnic entre els qui no participen o bé ho fan de forma poc activa

D'una banda, entre els qui no participen o bé ho fan menys activament, s'observa un entorn relacional que no afavoreix la participació. També en el tipus enclavament hi podem trobar situacions com les que descrivíem en el cas del tipus dual, de dones centrades en la família, amb una identitat de gènere tradicional reforçada per xarxes molt familiars, que no tenen interès en les qüestions relacionades amb l'àmbit públic i la participació i que naturalitzen la presència limitada de les dones en el camp associatiu —amb la diferència, respecte les dones amb xarxes de tipus dual, que els seus vincles familiars es troben al país de destí. S'observa, així, l'impacte del component de gènere de les xarxes també sobre la participació.

“E y, ¿no estás en ninguna otra organización, ni ningún otro grupo, algún? 1 piensa que las mujeres de mi país solo marchan a la Mezquita” (Amina).

Entre els casos analitzats amb aquest tipus de xarxa, però, s’hi pot veure més clarament l’efecte d’una manca d’oportunitats per a la participació que vinguin a través de les seves xarxes.

“E Y entonces no te parecen útiles para ninguna cosa las asociaciones o los grupos así que se juntan para hacer cosas? 1 hombre, si yo conociera me juntaría. E ¿Crees que debería haber más en Barcelona? 1 Si, si recién ahora yo me he enterado. Digo mira, no lo sabía. No lo he sabido. Si no yo diría, mira, me apunto. (...) mira, si se diera más propaganda de esto, sí. E te apuntarías a alguna cosa... 1 Claro, me apuntaría” (Justina).

A través de les entrevistes podem observar que aquesta mancança pot ser deguda, en primer lloc, pel fet que s’hagi produït un trencament amb el país d’origen que no hagi anat acompanyat de la creació d’un entorn relacional potent en el país de destí, sinó que els nous entorns siguin bastant pobres i limitats²⁰¹. I, en segon lloc, la manca d’oportunitats, referents o invitacions a participar ve donada pel tipus de xarxa dels alteri que componen la xarxa, quan aquests també reproduïxen un entorn molt ètnic i es mouen en espais reduïts, o bé fins i tot tenen pressions del seu entorn per no participar:

“E de tus amigos o conocidos, ¿alguno de ellos va a algún grupo o así? Tus hijos van a algún... 1 a los casales. E ¿A los casales? ¿qué casales? 1 del barrio mismo... Ellos [els amics o coneguts] de ir no... es que tampoco se movilizan (...) 1 Ellos están estancados, no... no conocen nada, no hacen nada. Marta sí, Marta sí que conoce un montón de sitios donde puede para buscar trabajo, temas de currículum... ella sí. E ¿y cosas más de diversión? 1 ¿de diversión? Son aburridos... ¿cómo de...? E por ejemplo como tus hijos van a los casals, no? pues también hay cosas así para gente más mayor. 1 ¿ah sí? Yo recién me entero” (Justina).

“E o por ejemplo de deportes o que queden para ... 1 yo quiero pero aquí mujeres no, bueno, gente aquí mi país un poco cerrado, sabes? Los hombres, pues dejar familia cosas, después mi marido no ha dicho nada, yo deportes porque mi país me gustan los deportes yo siempre salir jugar futbol, es verdad. Yo en mi país cuando estudiar tener un grupo de futbol las mujeres.” (Amina).

²⁰¹ Estem parlant de casos en què, d’una banda, de vegades es produeix un conflicte amb l’entorn de l’origen que motiva la ruptura, i, de l’altra, es tenen dificultats per desenvolupar noves xarxes, degut al fet de moure’s en espais molt reduïts i/o per la dificultat per establir noves relacions (fruit, en alguns casos, de situacions personals molt dures o d’experiències familiars de maltractament). Sovint la situació es veu agreujada quan es tenen responsabilitats familiars i econòmiques al mateix temps. *“Para la edad que tengo, hombre... que yo debo (debería) tener bastantes amistades, pero pasa que no... es que siempre soy... trabajo-casa, trabajo-casa, trabajo-casa... no me da tiempo...”* (Justina, tipus enclavament ètnic). També és interessant fer menció al fet que el temps, una vegada més, es perfila com una barrera important per a la participació —tot i que cal tenir present que sovint el “no tenir temps” té una vessant retòrica que amaga una manca de proximitat envers la idea de participar.

Finalment, la manca d'oportunitats en alguns casos també és deguda a què a través dels contactes es coneixen un tipus d'associacions que no responen a les motivacions que portarien a participar de forma activa. És per exemple, el cas de la Nadia, la qual, fruit de la seva experiència i de l'experiència de la gent del seu entorn, ha conegut algunes entitats a partir de les quals ha rebut ajuda o ha participat en activitats, però de forma passiva i com a "receptora" de serveis. Per això, es produeix en certa manera una situació inversa a la que descrivíem en el cas dels individus amb xarxes de tipus dual que no participen perquè associen la participació amb la sociabilitat i l'experiència comunitària del país d'origen: en aquest cas, la Nadia té un entorn relacional ampli i cohesiu en el país de destí que valora molt. Aquest entorn, però, es produeix gràcies a les dinàmiques de sociabilitat existent entre els marroquins i altres immigrants del barri, i no té a veure amb la participació associativa, la qual, per a l'entrevistada, constitueix simplement un recurs a fer servir:

"E y tu no... cuando... organizan actividades, tú te apuntas, pero tú no organizas nada, ¿no? 1 no, no, no. E ¿tu, cuando te llaman o cuando te enteras que hay alguna cosa, tú te apuntas? 1 sí, si te interesa sí. Aquí no pagamos nada de nada" (Nadia).

Es pot inferir, doncs, que com que l'associació a la qual ha estat convidada a participar no contribueix i és independent a les dinàmiques de sociabilitat del seu entorn, el marc de referència de l'entrevistada sobre què són i què suposen les associacions divergeix de les que podrien ser les seves motivacions a participar (relacionar-se, divertir-se, etc.), i per tant, porta a què per a l'entrevistada no tingui sentit crear un vincle estable amb una organització.

9.2.2.2. El paper de les xarxes de tipus enclavament ètnic entre els qui participen activament o com a dirigents

D'altra banda, entre els qui sí que participen de forma activa o com a dirigents, es poden observar unes dinàmiques relacionals i un efecte de les xarxes sobre la participació molt diferents.

En primer lloc, pel que fa al paper de les xarxes com a suport cognitiu, els elements relacionals tenen a veure tant amb les motivacions que porten a les persones a participar, com amb el reforç d'identificacions i marcs de referència que donen sentit a la participació. Així, per començar, es pot observar que la participació aporta als entrevistats alguns incentius relacionals, en el sentit que tenen un valor per la seva capacitat de generar un espai fraternal de sociabilitat i comunitat.

Entre les persones amb un càrrec dins les associacions els incentius relacionals són diferents. La participació i específicament el seu paper o càrrec com a dirigents els

atorga certa notorietat i protagonisme, reconeixement i estatus en el seu entorn, que al seu torn els confereix autoritat moral sobre la comunitat ètnica i els permet introduir-se en nous entorns i formar part d'un grup en ocasions "especial" o "selecte":

"E ¿tenéis una actividad solo asociativa y ya está o hay una relación fuera de aquí? 1: Bueno, lo que pasa es que siempre nos tenemos que ver como asociación, ¿no? Porque, es difícil fuera, en un bar, o en una fiesta, nos encontremos y no nos digamos presidente. [riure] De hecho, los molestaba, hace dos semanas, les dije, bueno, cuando dejemos de ser presidentes ¿que hacemos? ¿montamos una asociación de ex-presidentes? [riures] Creo que a la mayoría de los ecuatorianos nos gusta liderar, y nos gusta ayudar, y nos gusta figurar; y, por eso, cuando nos reunimos a fuera, nos seguimos tratando como si estuviéramos dentro de la asociación. Pero nos tratamos igual, dentro o fuera [riures]. O sea, bromeando, quizás con unas poquilla palabras soeces, pero estamos ahí adentro, ¿no? Estamos bromeando, riéndonos, igualmente te dice, oye, qué, qué pasó, ah, [riures]. Creo que es un trato, es un trato de mucha confianza, un trato muy ameno" (Carlos).

A més a més, s'observa clarament la identificació de les persones entrevistades amb una categoria identitària (musulmà, amazigh, emigrant equatorià). Com també aprofundim en l'última part d'aquest capítol, la forta identificació amb aquesta categoria o atribut marca el desenvolupament de les xarxes personals al voltant d'altres persones que comparteixen el mateix atribut, de manera que acaben construint xarxes homogènies que a la vegada reforcen la forta identificació amb aquesta categoria. En general, la identificació al voltant d'aquesta categoria fonamenta el contingut de la mobilització i de la participació associativa.

"Yo vengo aquí, me estudio cultura amazigha en la asociación amazigha, con gente, viene también gente aquí y ponemos asociación aquí también amazigha, pero hay más gente, están haciendo asociaciones amazigha, ahora tenemos más asociación amazigha y luego hacemos casa amazigha aquí, y de eso empieza a estar... (...) nosotros terminamos eso. No dejamos eso ya está, estamos aquí por trabajar y para comer. No. También para cultura" (Massinissa).

La identificació ètnica sobre la base d'una clara categoria, tot i no ser una condició suficient, pot transformar-la en una categoria mobilitzadora. Aquest procés pot produir-se de dues maneres. En algunes ocasions la pròpia identificació amb aquesta categoria és vista com un desafiament polític (com per exemple, el fet d'autodefinir-se i proclamar-se com a *amazigh*), i impulsa una participació que constitueix una forma de seguir consolidant i reivindicant aquestes formes identitàries. En altres casos, la forta identitat ètnica fomenta formes participatives orientades a la defensa o la promoció del col·lectiu i de les seves pràctiques o de les seves quotes de poder. Es reproduïx així la situació que descriuen Rex i Beatrice (1994) per al cas de les minories ètniques al Regne Unit. Segons els autors, el manteniment de la identitat ètnica pròpia (tant a nivell individual com a nivell agregat), tot i el risc de reificació cultural, és el que permet a les

organitzacions ètniques auto-definir-se com a “representants” de la comunitat o grup ètnic i negociar elements de les polítiques que els afecten (en tant que immigrants, musulmans, amazigh, etc.)²⁰².

Les entrevistes també mostren que, entre els dirigents amb aquest tipus de xarxa, la mobilització a la qual dóna lloc la identificació amb aquestes categories va de la mà també d’una visió molt polititzada sobre la raó de ser de l’associacionisme. Aquests entrevistats han estat socialitzats en el seu entorn en la idea que les associacions són actors polítics legítims, i que són el mecanisme més adequat per garantir una forma de tenir veu, presència o força per a la lluita per a causes concretes o en general per representar el col·lectiu²⁰³. En alguns casos aquesta forta identificació ètnica i aquest marc d’interpretació o manera d’entendre la participació basada en la visibilització, promoció o la defensa del col·lectiu (definit en termes ètnics, culturals o d’origen) va acompanyada d’un discurs crític sobre els *drets i llibertats* de les minories ètniques, però en d’altres només va de la mà de la cerca de quotes de poder sense un contingut crític o contra-hegemònic.

A més a més, aquesta forma d’entendre el paper polític de l’associacionisme es basa en una visió de la societat com la suma de grups ètnics, entenent la convivència com el diàleg *des de* la pertinença ètnica, religiosa, cultural, o d’origen. Així, la base ètnica es converteix en el tret distintiu de la “comunitat imaginada” (Anderson, 1983; De Federico, 2002) la qual cosa dóna sentit a una forma de participació centrada en posar en primer terme els “interessos” del col·lectiu entès i definit a partir de les fronteres ètniques (fronteres que les seves xarxes defineixen o reproduïxen en bona mesura).

“El Ponent también hacemos charlas para el, nuestra atención trabajar, se ha creado por, por varias, por varios sentidos. Se ha creado por... por pedir un cementerio musulmán, eh, también por la educación, para hacer un esfuerzo de y para pedir que nos traigan maestros per exemple” (Abdellah).

Finalment, val la pena mencionar que les persones amb un rol de dirigent tenen en la seva xarxa una proporció significativament més elevada de persones de l’àmbit associatiu (veure taula A9.8 de l’annex). Aquest fet posa de manifest la major força amb què les

²⁰² Des d’aquest punt de vista, la idea d’“allò que afecta al col·lectiu” normalment té a veure amb qüestions culturals o religioses.

²⁰³ Tot i que es pot inferir clarament en les entrevistes que es tracta d’una idea compartida per les persones (i organitzacions o institucions) de l’entorn de les persones entrevistades, es fa difícil afirmar que es tracta d’una visió prèvia a la participació que es troba present en l’entorn d’ego, o bé si es tracta d’un marc de referència desenvolupat a partir de la pròpia experiència associativa i del contacte amb persones i organitzacions del teixit associatiu. Es tracta d’una limitació de la recerca (que no empra dades pròpiament longitudinals), però també respon al fet que de vegades la pròpia idea d’un “abans” i un “després” de la participació associativa es fa difícil d’establir en alguns casos d’individus que han estat sempre immersos en moviments i organitzacions de caire divers.

associacions tant modifiquen les seves xarxes, com reforcen l'adopció dels *frames* i dels discursos propis de l'organització o del moviment o entorn organitzatiu.

“Yo no voto nunca en mi vida. E ¿por que? 1 porque no vota. En Marruecos también [tampoc]. (...). Movement cultural amazig en Marruecos no vota” (Massinissa).

En segon lloc, pel que fa a la capacitat de les xarxes com a estructura que facilita i possibilita la participació, és interessant destacar que les persones immigrades amb una forta presència en l'àmbit associatiu i que tenen aquest tipus de composició de les xarxes són el col·lectiu en què té més importància el pes de les xarxes com a “recurs” per a la participació. És a dir, a diferència dels altres perfils, en aquest l'element relacional que intervé en definir la forma en què participen no és tant el seu potencial per al reclutament i l'expansió de la participació, sinó que ho és més la capacitat de les xarxes de propiciar l'emergència (o la creació gairebé des de zero) de noves formes de participació. Probablement la raó que explica aquesta diferència té a veure amb el fet que la participació de tipus ètnic a Catalunya —que precisament és més pròpia de les persones amb aquest tipus de xarxa— no té la tradició i l'antiguitat de la resta del teixit associatiu (i per tant, que ja existeix quan arriba la gran part de la població immigrada), sinó que en certa mesura és relativament *nova*.

Els factors pels quals les xarxes permeten i faciliten l'emergència d'una organització formal són de diferent índole, i tenen a veure tant amb els vincles i les relacions interpersonals com amb els inter-organitzatius. A partir de l'anàlisi de les entrevistes observem que en algun cas l'ajuda de persones autòctones és útil i necessària per poder tramitar els requeriments formals de la creació i registre d'una associació. Les associacions de tipus ètnic, però sorgeixen a partir de l'existència d'una massa crítica de persones d'origen immigrant que resideixen a Catalunya. Concretament, de la presència de població immigrada en el territori, juntament amb el fet que estiguin ben connectades gràcies a l'existència d'unes primeres associacions prèvies on s'han trobat, o bé gràcies al fet d'haver organitzat pràctiques col·lectives cohesionadores “proto-associatives” (que, a més, recull en l'estructura formal de lideratge els rols i els papers existents en les xarxes informals prèvies).

“E: Explícame como nació la asociación ¿Qué, qué idea, cómo? 1: Si, la asociación, lo que pasa es que como ya empieza a venir la gente, hemos encontrado, otras, que cada día va viniendo gente, viniendo gente y luego han hecho la asociación, (36.37) cuando había, alrededor de sesenta empezamos, sesenta personas, es la mayoría de rezar, la mayoría rezaban en mi casa. La mayoría rezaban en mi casa. E: A si... ¿Por qué? 1: Porque no había local y eso nos pasa a diez o doce personas y entonces nos vamos a casa a rezar, sobre todo los viernes, entonces vamos a mi casa (...). E: Y ¿Por qué en la tuya, por qué crees...? Sabían que tu estarías rezando... 1: Si, que soy el más, más, más viejo, la casa que tenía es un poco, tenía el comedor un poquito más grande, que quepa más de diez o doce personas, entonces,

estuvimos casi dos años rezando a mi casa. (...). 1: Entonces, entonces ya... como hemos visto que está aumentando, un día estuvimos hablando eh, hemos tomado un café, había seis o siete personas, dice: ¿Por qué no hacemos una reunión y pensamos a ver que haremos, a ver si...? (...) Ahora, somos aquí más gente y seguramente va viniendo gente y tenemos que alquilar un local y tenemos que hacer ¿qué os parece la idea? ¿Qué os parece la idea? y, y todo, les pareció muy bien” (Abdellah).

Pel que fa a les xarxes inter-organitzatives²⁰⁴, de forma semblant a les inter-personals, constitueixen un recurs relacional important, tot i que amb diferents tipus de benefici. Es tracta d’una característica de les xarxes que és compartida també entre els del perfil mixt²⁰⁵.

En primer lloc, les xarxes inter-organitzatives formen una estructura de suport i d’ajuda per tirar endavant les activitats pròpies de cada associació. Així, especialment en els entorns de participació ètnica (en els quals també es creen xarxes associatives més homogènies) es pot observar com les entitats que constitueixen la xarxa associativa sovint es fan servir com a referència sobre com s’han de fer les coses. A més, els contactes entre associacions són la base per a què es produeixin dinàmiques de solidaritat i ajuda, consell i intercanvi d’informació entre elles:

“Hay otras instituciones que quizá van un poco más adelante que nosotros, hay algunas asociaciones ecuatorianas que han conseguido ambulancias, camillas... Nosotros de momento no hemos movido de allí. Porque soy nuevo, no lo sé, como hacer, pero ellos han venido aquí a conversar conmigo a darme la información de cómo podemos hacer. Y en eso estamos, en eso estoy, buscando esas conversaciones, y a ver, pues si hay que conseguir una ambulancia, y nos las dan para llevarlas, pues, hacerlo” (Carlos, tipus enclavament ètnic).

En segon lloc, les xarxes inter-organitzatives constitueixen un recurs en el sentit que possibiliten a les persones immigrades ampliar el seu marc d’acció, és a dir, participar en

²⁰⁴ Emprem els termes “xarxes associatives” i “xarxes inter-organitzatives” com a sinònims. A banda d’això, tal com s’explica en el capítol metodològic, la reconstrucció formal de les xarxes associatives de les organitzacions a les quals participen les persones immigrades ha estat molt difícil de dur a terme entre aquelles persones que participen de forma no activa, o fins i tot que participen activament, però que no tenen una posició de lideratge en l’organització —especialment quan aquesta s’organitza de forma jeràrquica. Tot i que això ha suposat la impossibilitat de fer una anàlisi conjunta de les xarxes personals i associatives i d’estudiar l’engrenatge mutu per al conjunt de la població objecte d’estudi, ha posat de manifest que aquestes xarxes es creen només per a determinades formes de participació, la qual cosa també ens pot ajudar a entendre la seva naturalesa.

²⁰⁵ Les xarxes associatives i les personals obtingudes entre els immigrants amb xarxes de tipus ètnic i mixtes tenen una composició semblant. Entre els dirigents entrevistats amb xarxes de tipus mixte es pot veure que les seves xarxes associatives són també més diverses, amb una gran presència d’organitzacions formades tradicionalment per persones autòctones i, en major mesura, de la mateixa localitat. En canvi, entre els entrevistats amb xarxes de tipus enclavament s’observen xarxes composades majoritàriament per organitzacions també ètniques, a la vegada que, en major o menor mesura, algunes organitzacions i institucions autòctones o no ètniques.

espais que no són ben bé els propis de l'organització concreta de la qual formen part. A la vegada, constitueixen un recurs per tenir més influència, legitimitat o visibilitat, així com per incrementar la capacitat d'interlocució amb institucions a un nivell supra-local, o de fer una major pressió sobre altres organitzacions a favor dels interessos compartits.

“¿Tenemos un problema?, entonces según los, los acuerdos firmados con los gobiernos, tenemos derechos de tener, de enseñar nuestros hijos, los musulmanes la religión islámica en los colegios públicos, hay algunas autonomías que ya lo hacen pero en Cataluña no. Entonces este es problema que tiene que hablar. No voy a ir yo de la [entitat local] a hablar, entonces UCIDECAT si le habla con los gobiernos.” Abdellah (tipus enclavament ètnic)

“Pues lo que hacemos es unirnos también para crear plataformas de reivindicación, nosotros por ejemplo, por ponerte un ejemplo, (...) las entidades que conformamos podemos de alguna manera como entidades que forman parte del Consell, si vemos que algo no está bien, hacer un comunicado y una rueda de prensa, y se ha hecho. E: ¿En qué temas se ha hecho? 1: En tema por ejemplo de no utilización de la inmigración en Campaña electoral por ejemplo, o por ejemplo, cuando ha habido algunos sucesos o eh, en temas de inmigración o en un tema de extranjería, por decir algo, en función también se ha trabajado y se ha elaborado un comunicado y se ha presentado en el colegio de periodistas y se ha hecho una rueda de prensa o unifi, unificar también a otras entidades de reivindicación, SOS Racismo cuando ah, tiene pues un comunicado sobre discriminación pues, ah, también sumarnos, no sé, es un poco, eh, espacios que hacen que, que la unión haga la fuerza” (Hanan, tipus mixt)

Així, les xarxes associatives tenen una naturalesa en certa mesura més *política* en el sentit que busquen produir un impacte o un canvi en les pràctiques de les institucions públiques, o bé emetre un missatge crític sobre l'opinió pública. Donat aquest tarannà més “estratègic” de les xarxes associatives, juntament amb el seu paper com a “reclutadores” o facilitadores de noves oportunitats per a la participació per a les persones que en formen part, les xarxes associatives formen un “camí” a través del qual les persones immigrades poden introduir-se en la participació política i institucional.

“Me gusta conocer la gente y esto me ha ido a llevar a conocer a todos los políticos, mi colaboración en diferentes proyectos y actividades de la entidad hace que la política te interese o que te desnevelvas o te desenvuelvas con la política o tenga relación el entorno tuyo político, tu haces una actividad porque son las fiestas del barrio y los políticos aparecen tu haces un proyecto en relación con noseque y cuando lo presentas tal” (Omar, tipus mixt).

En tercer lloc, la xarxa associativa, especialment quan s'aglutina sobre la mateixa categoria identificadora, o quan es desenvolupa com una estructura complexa per a la consecució d'una mateixa missió, serveix per donar cohesió al moviment o conjunt associatiu, per unificar i coordinar un mateix tipus de marcs de referència i de discursos, així com per donar coherència al missatge que es dona a l'exterior:

“1 sí, sí, estamos en xarxa, xarxa, con las asociaciones (...). E ¿y qué es lo que hacéis en esta xarxa? 1 estamos hablando de qué hacer tu, qué hacer yo, que quiere hacer el año que viene, qué pensar, estamos hablando de eso” (Massinissa, tipus enclavament).

Finalment, tal com és explicat en més detall en l'apartat 9.3, les persones que participen com a dirigents desenvolupen una doble xarxa que reflecteix els dos espais en què es mouen: dins la xarxa de la pròpia organització, i fora de l'entitat (en el nivell organitzatiu i institucional de la xarxa inter-associativa). Això els obre més oportunitats per a la participació, doncs al nivell de la xarxa inter-organitzativa també es produeixen processos de reclutament. Així, la participació i la conseqüent ampliació de les xarxes confereix una major visibilitat a les persones entrevistades, que els permet conèixer més a fons l'entorn associatiu i les possibilitats que ofereix, i alhora les fa més susceptibles de ser convidades a participar en altres associacions, i de ser reclutades en federacions o en terceres organitzacions²⁰⁶:

“¿Cómo has ido metiéndote en todas estas asociaciones, cómo...? ¿Qué es lo que te ha movido a...? 1: El problema no está en que el, el, no yo lo quería, no. Las personas que yo trabajé con ellos, ¿me entiendes? Lo que pasa es que algunas veces las personas que has hecho contacto con ellos, dice: Mira, la persona que nos puede ayudar y que nos puede hacer es aquel fulano. Entonces ellos si te llaman para que te metes, no te lo buscas tú. (...). El que representa casi más o menos, es coordinador digamos, coordinador de las, de las comun... de que a nivel de USIDE de España, entonces como ha hecho la primera visita, la segunda. E: ¿Él ha venido a visitarte? 1: Si, si ha venido a visitar, ahora has hablado con nosotros y tal, han visto que nos movemos y tal entonces ya te, ya te coge. E: ¿Ah sí? 1: [riures] Bueno aquí todo te viene así” (Abdellah, tipus enclavament).

En el cas del perfil enclavament ètnic²⁰⁷ s'observa que la “doble xarxa” situa als dirigents en una poderosa situació d'intermediació, en diferents instàncies: tant entre el nivell de la base i el nivell organitzatiu, com entre el propi col·lectiu (i les altres organitzacions del grup) i les organitzacions i institucions del país d'acollida (des de partits polítics fins a centres d'atenció primària, escoles, entitats generalistes, etc.). Com a conseqüència, en primer lloc, en la mesura en què els immigrants del perfil enclavament defineixen l'intragrup en base a les fronteres ètniques, aquesta estructura reforça la visió de l'associació com una entitat de “frontissa” entre el propi grup i la societat d'acollida, que al seu torn referma una visió fragmentada (“de mosaic”) de la societat d'acollida. I, en segon lloc, alguns dirigents, gràcies a trobar-se en aquesta situació d'intermediació són capaços de controlar la mobilització de la base per a la realització d'activitats que no

²⁰⁶ De fet, només un 54,7% de les persones que participen en el teixit associatiu ho fan en un sol tipus d'associació; mentre que un 23,35 ho fan en dos (23,3%), el 15,1% en tres, i el 7% en quatre o més.

²⁰⁷ Els elements que hem identificat fins aquí referents a la xarxa inter-organitzativa com a recurs, recordem, éren comuns també per als del perfil mixt.

tenen perquè ser les pròpies que defineixen la missió de l'organització (o que hi tenen només una vinculació indirecta), sinó que tenen a veure amb les entitats i institucions que constitueixen la xarxa associativa. A través d'aquesta estructura relacional, doncs, es produeix un “reclutament en bloc” dels membres de l'associació per a la participació en altres moviments o activitats, de vegades orientades cap a l'exogrup.

“Hace dos años hemos colaborado con l'Asociación de la Donación de sangre, es seguramente el día 18, el 19 de este mes, lo que pasa que hacen cada tres meses, pero nosotros eh, u, colaboraremos con ellos cada seis meses, (...) y a la última la hemos hecho una llamada, a la digamos a la mezquita, para que todas las personas digamos musulmanas que se van que dan sangre, que no es, no es, no es justo que chupen a la sangre y no dan sangre y, y, y yo veo que es la mínima cosa que le podemos colaborar con la, las (10.22) y, y, me ha gustado mucho que la gente que ha entendido la llamamiento que hemos llamado y... y puedo ser que hemos colaborado con el setenta por ciento de las donaciones de sangre de la, de la comunidad musulmana” (Abdellah).

Aquesta dinàmica, però, de forma subtil també crea la infraestructura per a la cooptació política i institucional de la població immigrada. A partir de les entrevistes s'intueix l'existència en algunes organitzacions d'una gran diferència entre el significat de la participació i la visió sobre la naturalesa de les associacions i el seu paper polític que hi atribueixen els participants en funció de la seva posició en l'estructura jeràrquica de responsabilitats. Mentre que la participació dels dirigents en la xarxa associativa²⁰⁸ té un gran contacte amb institucions i organitzacions de tipus polític —que reforcen la visió polititzada sobre el teixit associatiu—; la raó i el sentit de participar per a les persones de la base es centra en construir espais de trobada, en la sociabilitat i en la recreació dels elements culturals propis. No obstant, a partir del contacte que estableixen amb l'organització, aquesta els comptabilitza com a “partidaris seus” a l'hora de fer negociacions de tipus polític (a l'hora de fer de “lobby”), i els tracta de mobilitzar per “fer campanya” i fer-los participar en reivindicacions de tipus polític. Si aquesta situació es combina amb una presència de partits polítics o d'institucions de la societat d'acollida en les xarxes associatives s'obre la possibilitat de què n'assumeixin o n'adoptin el discurs²⁰⁹. Els següents fragments d'una entrevista il·lustren clarament aquesta dinàmica:

“La estructura que nosotros tenemos en este movimiento no es la estructura que ellos tienen en el movimiento del gobierno, no nos llega ni al diez por ciento. E: ¿Cómo?, ¿como? 1: No nos llega ni al diez por ciento de la fuerza de convocatoria que nosotros tenemos. O sea, en el momento del Forum, son cuarenta mil personas que lo hemos hecho nosotros, gente de nuestro

²⁰⁸ Que, com comentàvem anteriorment, de vegades acaba suposant la inserció en un “club de dirigents” o el reconeixement d'un major estatus —compartit per les altres persones de la xarxa associativa que també tenen un càrrec en les seves respectives associacions.

²⁰⁹ De fet, per a tal efecte molts dels partits polítics catalans han creat comissions sectorials i/o fundacions per promoure aquests processos i dinàmiques de cooptació, a partir de les quals establir vincles i ampliar la seva base social entre la població immigrada extracomunitària.

movimiento y nuestra federación. E: Y entonces, la federación de asociaciones, ¿forma parte de este movimiento político? 1: Si, bueno, los dirigentes. E: Los dirigentes. 1: Porque las asociaciones son apolíticas. Entonces claro, como las asociaciones no puedes hacer política, pues son los dirigentes los que nos convertimos; los dirigentes y los miembros de las asociaciones, nos convertimos en movimiento político. Esto está legalizado, está todo... (...)

E: ¿qué actividades hacéis en la [movimiento político de ecuatorianos] exactamente? 1: Bueno, de momento hemos trabajado mucho en las campañas políticas tanto de Artur Mas como de Xavier Trias, eso es lo que hemos trabajado mucho; porque es el fin, ¿no? Ya, al firmar un convenio con Convergència, pues tenemos que apoyar a Convergència; (...) E: O sea, ¿vosotros tenéis la capacidad de convocar a gente que vaya a los mítines? 1: Por la trayectoria, o sea, desde el año noventa y tres, esta asociación hay gente que se conoce entre ellos. (...) E: Y, y después para captar gente ¿como lo hacéis?, para que vengan a los actos, al congreso, para que vengan a las actividades. 1: Usamos mucho las inscripciones, ¿no? La “película” del Forum inscribimos cerca de cuatro mil personas. E: Del Forum, ¿la fiesta que hicisteis? 1: Si, la fiesta nacional que celebramos ahí. Cerca de cuatro mil personas inscribimos. O sea, cuatro mil son cuatro mil. O sea, a parte de la base de datos que podemos tener, de unos... esas inscripciones, que nos sirven como convocatoria, porque llamamos... no llamamos a doscientos, trescientos, y a lo mejor vienen cincuenta, vienen veinte. Y a parte a los conocidos, porque hay gente muy antigua en el mundo asociativo aquí. Hay gente que aún se siguen reuniendo” (Carlos).

Per acabar, el tipus de xarxes personals i associatives que desenvolupen les persones immigrades del perfil enclavament ètnic no només intervenen en la definició de la orientació de la participació sobre l'eix comunitari intragrup/exogrup, sinó també en el seu eix o dimensió territorial. Així, és interessant observar que les formes participatives transnacionals que hem identificat a partir de les entrevistes (properes al que Guarnizo, Portes i Haller (2003) defineixen com a “acció política transnacional”) es sostenen gràcies a la forta organització local que caracteritza l'entorn de les persones amb les xarxes de tipus enclavament ètnic. Així, no són les persones amb xarxes més transnacionals les qui tenen pràctiques participatives orientades a produir un impacte o un resultat al país d'origen, sinó les persones amb xarxes de tipus ètnic i locals. Això reforça, d'una banda, la idea que les xarxes de tipus dual (les quals tal com les hem identificat en aquesta recerca a partir de l'anàlisi de classificació sobre la composició de les xarxes, tenen més vincles transnacionals) són més aviat xarxes dèbils i amb poca capacitat organitzativa. I, de l'altra banda, posa de manifest que la participació transnacional es nodreix tant de la voluntat de les institucions i organitzacions del país d'origen de promoure-la, com de l'existència d'organitzacions i institucions ètniques en el país de destí –i, per tant, que d'alguna manera el transnacionalisme va de la mà d'elements propis del que és interpretat com multiculturalisme.

En aquest sentit és ben il·lustratiu el cas de Carlos, un dirigent equatorià de Barcelona. L'associació que presideix forma part d'una federació d'associacions d'equatorians a

Catalunya, i, al mateix temps, la seva presència a l'associació li permet formar part d'un moviment polític d'equatorians a Catalunya. A nivell organitzatiu, en Carlos té contacte tant amb organitzacions de tipus cultural i social equatorianes, com amb institucions equatorianes com el Consolat o la SENAMI²¹⁰, així com amb partits polítics catalans. Concretament, la col·laboració del moviment amb Convergència Democràtica de Catalunya (“el partido de gobierno”²¹¹) busca, a més de fer-se un lloc en l'espai polític català, obtenir notorietat i estatus, així com un recolzament i força en l'acció política d'aquest col·lectiu de migrants en la política equatoriana, tant aquí com allà (doncs al seu torn, la participació del col·lectiu d'emigrants està institucionalitzada amb l'existència de sis assembleistes –membres de la principal càmera política– escollits entre la població resident a l'estranger)²¹²

*“¿Qué es lo que valoras de estar ahí?, ¿qué es lo que te gusta de estar en...?
1: Yo lo que busco del [moviment] es, es hacer una trayectoria política, y que podamos tener beneficios mutuos para los ecuatorianos. Eso es el objetivo que busco. De que, diga el gobierno ecuatoriano, los ecuatorianos se han asentado bien, en un país que no es el nuestro, por lo tanto nos puede afectar también a nosotros, ¿no? (...). Queeee... Que el gobierno de turno de nuestro país, ¿verdad? Ellos digan, este grupo de ecuatorianos ha formado un movimiento allí, y está trabajando con el partido del gobierno allí, y ha logrado algo allí. E: Aha. 1: Entonces, cuando nosotros tomemos la decisión, ese movimiento, de llevar y asentarlo a Ecuador, tenga un peso. E: Claro. 1: Un peso y un respeto. E: O sea, tu idea es que ese movimiento también tenga su fuerza en Ecuador. 1: Exactamente. Ya estamos en el camino, ya hemos llevado la documentación, ya estamos en trámites de ir a Ecuador, también tiene que ver un poco con el tema, para conversar ya. E: ¿Cómo? ¿Vivir Ecuador? 1: Ir a Ecuador. De aquí a unas semanas pienso irme para ya ir conversando con ciertos partidos políticos que nos puedan dar ese, ese apoyo o este empuje y decir, bueno, han venido este movimiento, ahora vamos a conversar, y si nos aliamos ¿qué hacemos? Entonces, que sea un precedente, ¿no? Se viene con peso, ¿no? ¿nos puede afectar políticamente, o qué? (...). Que si, ellos realmente sean ya conscientes de que no queremos sus candidatos. Sino que nosotros podemos elegir nuestros candidatos” (Carlos).*

²¹⁰ “Secretaría Nacional del Migrante”. Institució que funciona com a entitat adscrita a la Presidència de la República de l'Equador i que està dirigida per un secretari nacional amb rang de Ministre d'Estat (<http://cancilleria.gob.ec/>). Respon a la política de Correa d'atendre, protegir i prestar serveis als ciutadans emigrats del país, que es recull en la recent constitució de 2008), així com en la recent creació del “Ministerio de Relaciones Exteriores y Movilidad Humana”.

²¹¹ Entrevista realitzada al setembre de 2011

²¹² Concretament, en el “protocol de relacions permanents i estables” entre Convergència de Catalunya i aquest moviment polític equatorià, s'acorda, entre altres “Facilitar desde CDC la interlocución entre la comunidad ecuatoriana residente en Catalunya y las Institucionales Nacionales de su Patria la República del Ecuador”.

D'aquesta manera, la població immigrada introdueix una nova dimensió multilocal als vincles i intercanvis clientelars entre la classe política i les institucions i l'entorn associatiu.

En definitiva, els immigrants amb aquest tipus de xarxa que participen de forma activa o com a dirigents tenen, en primer lloc, majors oportunitats i sobretot majors recursos relacionals per a la participació que els qui no participen o bé ho fan poc activament (de fet, són el col·lectiu en què les xarxes com a recurs tenen més importància). I, en segon lloc, s'identifiquen més clarament amb la vessant pública, comunitària i política de la comunitat ètnica. En la taula 29 (al final de l'apartat sobre el paper de les xarxes en la promoció de la participació associativa) es pot veure un resum de les principals categories identificades.

9.2.3. Xarxes i participació entre les persones amb xarxes de tipus mixt

En tercer lloc, les xarxes de tipus mixt també contribueixen a definir la forma en què les persones immigrades que les han desenvolupat participen en el camp associatiu. Com hem presentat en l'apartat 9.1, les persones amb xarxes de tipus mixt presenten una lleugera tendència a participar en major mesura en associacions polítiques generalistes.

No obstant, a partir de l'anàlisi qualitativa identifiquem l'existència de dos sub-perfils amb processos diferents. Això ens recorda que el grup d'individus amb xarxes de tipus mixt no pot ser considerat com un reflex de l'"aculturació" a les societats d'acollida²¹³, sinó de diversitat. En els dos propers apartats descrivim els sub-perfils.

9.2.3.1. El perfil ambivalent: xarxes mixtes amb participació ètnica

Entre els immigrants amb xarxes de tipus mixt trobem un sub-tipus de perfil d'individus més propers al que observàvem entre els tipus enclavament que a la resta del tipus mixt. Es podria afirmar que aquests tenen una forma de participació ètnica *a pesar d'haver desenvolupat xarxes de tipus mixt*. Concretament, és el que mostra més clarament les ambivalències que suposa el fet de tenir unes xarxes de tipus mixt: pel que fa als aspectes simbòlics, la seva forma d'entendre's i de veure's a ells mateixos i a la societat d'acollida es troba a mig camí entre el que és característic del tipus enclavament i la

²¹³ De fet, aquests tenen una mitjana de 37,08% d'alteri autòctons, però que la desviació típica d'aquesta variable en aquest col·lectiu és de 17,65, i, per tant, que hi ha alguns egos amb una proporció d'autòctons més aviat petita (i que estan situats en aquest perfil pel fet de tenir una distribució força equitativa entre alteri en origen, d'altres països i autòctons, encara que hi predominin els coètnics en destí).

resta del tipus mixt. Però pel que fa a les xarxes com a estructures que brinden oportunitats per a la participació, aquestes sorgeixen de la vessant més ètnica de les seves xarxes: és a través dels “pocs”²¹⁴ companys coètnics de l’entorn que coneixen les formes participatives de les quals prenen part. En els casos que hem entrevistat, es tracta de contactes dèbils –companys de feina o veïns– amb els quals es comparteix la camaraderia i la complicitat que els suposa ser del mateix origen.

És el cas, per exemple, de Luis Alberto, un equatorià de Balaguer que s’ha casat amb una noia catalana. Gràcies a la incorporació d’alteri autòctons del nou àmbit familiar, i al fet que la comunitat equatoriana de Balaguer és bastant petita, en Luis Alberto té una xarxa mixta. Té una percepció i un marc de referència, però, més aviat rígid sobre les diferències entre grups ètnics i una forta identificació amb el grup ètnic:

“Nosotros somos los de fuera siempre. E: ¿y tú crees que esto va a ir cambiando? R: no creo. E: ¿no crees? R: no E: ¿por qué? R: nosotros no, nosotros no, al ser de otro lado nunca pues nos vamos a sentir de ahí, siempre nos vamos a sentir rechazados aquí, uno es diferente que el otro, porque no todos somos iguales” (Luis Alberto).

Amb els altres equatorians del poble en Luis Alberto organitzen un equip de futbol amb el qual competeixen en els tornejos locals. D’aquesta manera, la participació, a banda de possibilitar l’esport, aferma les dinàmiques de sociabilitat i ajuda mútua en aquest grup de base ètnica, que reforcen el fet de sentir-se units i diferents de la resta de l’entorn. Sembla, doncs, una resposta per tal de protegir i reafirmar la vessant ètnica de les seves xarxes respecte altres tendències de l’àmbit laboral i familiar que porten cap a la inclusió en entorns autòctons.

9.2.3.2. El perfil del contacte: la participació com a forma de diàleg i pertinença a la societat d’acollida

Finalment, les xarxes de les persones amb xarxes de tipus mixt amb l’altre sub-perfil identificat, el del “contacte”, juguen un paper ben diferent, tant a l’hora de sostenir motivacions, identitats i marcs de referència (és a dir, la vessant cognitiva o simbòlica) com de proveir oportunitats i recursos per a la participació.

En primer lloc, pel que fa a les xarxes com a suport cognitiu i, concretament, les motivacions i incentius relacionals, en aquest sub-perfil les associacions també són vistes sovint com un espai de sociabilitat. Igual que en les de tipus enclavament, l’expectativa de conèixer nova gent (accentuada per les necessitats afectives i relacionals pròpies del moment de l’arribada) és ja una motivació que els empeny a participar:

²¹⁴ Tot i que, a jutjar per la nota anterior, no són sempre pocs.

“Mi hermano me dijo, mira, como te vas a sentir sola, lo único que te digo es que te refugies en la asociación, que te van a dar cobijo, que te van a escuchar, porque lo vas a pasar mal, así que será tu refugio. Así que lo hice tal cual” (Alejandra).

No obstant, entre les persones immigrades amb xarxes mixtes aquesta sociabilitat no té la intenció de reproduir la comunitat ètnica en el país de destí, sinó que el fet d’inserir-se en un grup de gent suposa ser part d’un projecte, una comunitat lingüística, un moviment o una entitat, que indirectament també els fa sentir que s’insereixen i passen a formar part de la societat d’acollida.

Pel que fa a la influència de les xarxes sobre els elements identitaris que porten a participar d’una manera o altra, en primer lloc es pot identificar que el fet de tenir unes xarxes de tipus mixt comporta sentir-se *diferent* a la resta de persones immigrades:

“Casi todos nos movemos por el mismo sitio (...) hay que picar muros y no cansarse, picar picar para tener una red diferente” (Said).

“E [A l’associació] también hiciste migas con otros ecuatorianos o no mucho? 1 sí, pero la verdad es que me veo muy poco, yo con ecuatorianos... E y cómo es esto? (...) 1 como mujer soy muy criticada E por qué? 1 por ser bicho raro” (Alejandra).

En segon lloc, a diferència dels de tipus enclavament, es pot observar que les persones entrevistades no tendeixen a identificar-se tan clarament amb una sola categoria que faci referència al seu origen ètnic, sinó que en major mesura es defineixen a partir de múltiples categories identitàries, en les quals té un pes important el sentiment de pertinença amb el territori de residència (sigui el barri, el municipi o “el país”). En aquest context, la participació és vista com una expressió tant de la diferència i singularitat respecte la resta de persones immigrades, com una expressió de la pertinença:

“El meu germà no vol saber res [de les associacions], el meu germà, tindria, ho tindria tot això vermell [referint-se a persones marroquines a la xarxa] i algunes... coneix el Jordi, coneix el Pere, el Lluís, però no, el meu germà és marroquí” (Omar).

“Pienso que también has de poder aportar, mm, es lo que te decía, si yo realmente me siento a gusto en este país y quiero formar parte de este país y tengo la, la sensación que llevo más de cuarenta años pues una manera bueno también de hacer país es participando políticamente” (Hanan).

“Me han dicho que mis amigos son los ecuatorianos, no los de aquí, pero para mí ha sido al revés, o sea la muestra [assenyala el dibuix de la xarxa] es un botón, no? E o sea, ¿te reivindican que deberías estar más con gente ecuatoriana y así? 1 pero es que no, porque no es mi medio, por ejemplo yo

no voy a ir a Ciudad Meridiana a donde hacen barbacoas por estar con ecuatorianos” (Alejandra).

Pel que fa als marcs de referència d'aquest perfil, cal destacar que els individus amb aquest tipus de xarxa també tenen una visió diferent sobre la societat d'acollida i els grups ètnics. Han naturalitzat el contacte intercultural i la diversitat i transfereixen les seves experiències sobre el conjunt de la societat, de forma que tendeixen a percebre la societat autòctona com un entorn obert, d'intercanvi i d'unió entre persones de diferents orígens, i als grups ètnics com a diversos i permeables²¹⁵:

“E y ¿la otra gente ecuatoriana crees que también le es fácil hacer amigos de aquí, españoles, catalanes? 1 yo creo que sí porque ahora mismo se ve mucha mezcla ya, bueno hoy en día ya, se ven españoles, ecuatorianos y pa'riba, pa'bajo, en los colegios mismo, los hijos de los extranjeros con los españoles y ahora es como algo ya normal, tu sales a la calle y ya. (...) Es que además es inevitable sí, si estás en el trabajo vas a tener de todo, si te vas de fiesta igual, si conoces a un amigo él conoce a otro” (Ana María).

A diferència del que observàvem per al tipus enclavament, a més, pel fet que les associacions a les quals participen (de tipus mixte o no) no estan orientades cap a l'intragrup (o bé l'intragrup no es defineix a partir de fronteres ètniques), no comparteixen la visió de les associacions com a “representants” de la població immigrada i dels seus interessos. Al contrari, entre aquest perfil de tipus mixt s'observa una crítica i/o rebuig sobre aquesta concepció de les associacions d'immigrants. Aquest rebuig es produeix de vegades simplement per desconeixement, per una visió divergent sobre el tipus d'activitats que ha de dur a terme el teixit associatiu, o bé perquè existeixen discrepàncies sobre la forma en què a través de la participació associativa es reivindica i es projecta la identitat d'origen –per exemple, considerant que és una utilització del folklore per a l'essencialització artificial dels trets culturals d'origen:

“E no te llama, lo de la..? 1 no, no o el día de la patria en el forum que hace Fedelatina, esto no me llama porque para mí es comercializar es aprovecharse, sabes? (...) Lo que se promueve mucho de folklorismo y las fiestas muy comerciales como el día de la madre, el día de la patria, el día de no sé que, cosas que yo no concibo ser ecuatoriano solamente, para mí la bandera no es ser ecuatoriano por ejemplo, (...) no reivindico la bandera, ni un himno o mucho folklor porque hay mucha gente que según quien, no han

²¹⁵ La qual cosa, però, no implica que no elaborin una crítica als problemes i barreres amb els quals la població immigrada es troba a l'hora d'interactuar amb la població autòctona o a l'hora de ser tractats per igual, ni que en ocasions no culpin a la població autòctona sobre aquestes barreres i dificultats.

“E ¿Cuáles son los principales problemas del colectivo marroquí? (...) en el tema de las relaciones, por ejemplo? 1 hay mucho desconocimiento y prejuicios. E ¿El desconocimiento es mutuo? 1 Sí, pero más de un lado que de otro. E ¿Más de los catalanes? 1 Sí, ellos pasan de ver lo que está pasando, mientras que los inmigrantes sí lo ven”

podido ver a los indígenas y aquí luego se visten de indígenas cuando bailan y luego venden ese tipo de ecuatorianismo” (Alejandra).

“E y ¿conoces otras asociaciones o otros grupos aquí en Sant Feliu? 1 no E grupos de ecuatorianos 1 no, he escuchado de grupos de ecuatorianos pero la verdad es que yo nunca me he integrado así porque como tienen la mala fama” (Ana María).

En canvi, les persones amb xarxes de tipus mixt que participen en associacions (sovint associacions mixtes en elles mateixes) conceben les associacions com espais d'intercanvi, diàleg intercultural, treball conjunt i acostament mutu (tant per part de la població immigrada com de l'autòctona) en la convivència quotidiana, o com una forma d'acompanyar la població immigrada a acostar-se cap a la societat d'acollida (tant a nivell interpersonal com a nivell organitzatiu o institucional):

“E pero que crees que aportan? Que... 1 las asociaciones? E en general, sí, ya sean de inmigrantes o no, o sea... 1 hombre las que son muy progresistas sirven para sensibilizar, no? Para intentar conocer a las nuevas personas, a nueva gente que venimos no? (...) porque las asociaciones están sensibilizando y el gobierno está criminalizando es que... (...) se generaliza y ya se ponen estereotipos, prejuicios y etiquetas, entonces las asociaciones y entidades lo que hacen es sensibilizar un montón, sensibilizar y hacercar más, pese a todo, pese a todas las divergencias, pese a todas las cuestiones que pueda haber del día a día pienso que se hace esto no? Unas muy paternalistamente, otras como sea pero sensibilizan, sensibilizan y acercan” (Alejandra).

D'aquesta manera, entenen que la participació de les persones immigrades contribueix a “fer comunitat”, “fer país”, o “fer barri”, és a dir, co-construir una nova societat plural i diversa en la qual la població immigrada aporta un canvi al comú i sent que en forma part. Fins al punt que l'ideal més o menys explícit d'alguns individus d'aquest col·lectiu és la normalització de la participació, és a dir, la desaparició de les associacions d'immigrants i la incorporació de les persones immigrades en el teixit associatiu genèric, però sense que les persones immigrades hagin d'aculturar-se i perdre els seus trets diferencials:

“Yo creo que la plena ciudadanía. E: Mm. 1: Yo creo que si tuviera una barita mágica el sueño de ver una, una Barcelona y una Cataluña realmente plural y diversa. Mm, yo creo que ese sería mi sueño. E: Mm. 1: Pero la plena ciudadanía no es tener... ya está bien tener derecho a voto, pero real, ¿eh? que realmente no tengamos que estar constantemente, yo pienso en mi hija, ¿no? De justificarse constantemente ¿de dónde es? ¿quién es?, es decir, ah, si es catalana, no es catalana, si es marroquí o no es marroquí, es decir, que realmente haya una plena ciudadanía, real, real, eh, yo creo... (...) la plena ciudadanía es pertenecer a un lugar, y cuando tu perteneces a un lugar es que te han dejado también que forme parte de él, es decir, esa es para mí la plena ciudadanía” (Hanan).

D'altra banda, pel que fa als elements estructurals de les xarxes que la faciliten, podem observar que les persones entrevistades amb xarxes de tipus mixt que participen en associacions tenen un ventall d'oportunitats per a la participació en associacions genèriques, sorgides a partir del vincle amb persones autòctones que informen i a la vegada animen a participar, que no tenen els qui han desenvolupat un altre tipus de xarxa²¹⁶. A més, especialment entre les persones que participen més activament, en moltes ocasions a partir de la participació en aquestes associacions es coneix a noves persones (com veurem en el proper apartat, majoritàriament autòctones) que estan fortament involucrades en l'àmbit associatiu i que també obren portes a noves formes de participar, creant així un cercle d'oportunitats que s'escapen del que es produeix únicament en l'entorn ètnic:

“Ha sido así, al irme implicando, el irme metiendo en historias, e irme metiendo en cosas, me han presentado un montón y luego ha ido así entramándose y he conocido a mucha más gente” (Omar).

És interessant veure també, que així com entre el col·lectiu de persones immigrades amb xarxes de tipus ètnic l'increment dels fluxos migratoris i l'establiment d'una massa crítica de persones en els pobles i barris d'acollida permetia la coordinació i la creació d'iniciatives comunitàries que podien acabar transformant-se en associacions de tipus ètnic, en ocasions també s'ha produït l'efecte invers. Per exemple, en el cas de l'Alejandra, s'observa com en un principi va estar participant en una associació d'immigrants orientada a crear una dinàmica de sociabilitat, ajuda mútua i també reivindicació i lluita política en el moviment “sense papers”, però que més enllà del moment de l'arribada, al llarg del procés d'assentament les persones immigrades es van anar dispersant geogràficament, de manera que es va “desactivar” el recurs relacional del que disposaven i va decaure la capacitat d'organitzar i de mobilitzar la gent en les activitats.

“Cómo es que fue cayendo un poco la actividad? 1 porque muchos se dispersaron, el tema de la vivienda dispersó mucho porque se fueron a vivir

²¹⁶ De vegades es tracta fins i tot de formes de participació per a les quals és *imprescindible* aquest contacte amb persones autòctones

“Lo que si que había ido haciendo, en las nacionales o sea a nivel de España, en todas las votaciones que ha habido, todas las que ha habido del ayuntamiento no sé que, sabes que hay un movimiento; te doy mi voto? E si 1 pues yo he ido votando así, menos, voté hasta en noviembre, diciembre unas votaciones, voté hasta ahí y ya no he vuelto a votar, porque después la que me daba el voto ya no me da, pero bueno E ¿en qué consiste exactamente este movimiento? Son personas que no quieren, pueden votar? 1 si, o sea tu tienes derecho a votar obviamente no? Y no votas, entonces vale te doy mi voto, tu me dices mira vamos, me das tu voto, entonces tu te presentas pero voy yo y decido yo y yo voto” (Alejandra, tipus mixt).

fuera, compraron pisos por aquí, por allá, la compra de pisos y la compra de pisos yo pienso que ha sido muy importante para resquebrajar E Por qué? Porque compraron fuera de Barcelona? 1 fuera y luego aquí pero al comprar significa que tienes una comidera de coco (...) quiera que no pues el tema laboral, el tema hijos, muchos reagruparon se fueron a vivir fuera por el tema de las bandas y el miedo a las bandas, muchas cosas de estas pues se fue dispersando. (...) Al principio es como tu colchón, no? Es tu cobija pero a medida que vas pasando el tiempo o el trabajo o x cosas pues no? Te van conociendo, vamos viendo por otros lados” (Alejandra).

En el nivell organitzatiu, tal com hem presentat anteriorment per als elements compartits amb els qui participen activament i els dirigents amb xarxes de tipus enclavament, per a aquest sub-perfil les xarxes també constitueixen un recurs relacional important. En alguns casos, entre immigrants d’aquest perfil, observem com el contacte amb persones i organitzacions formades majoritàriament per autòctons, amb un major bagatge i experiència dóna solidesa als projectes i majors facilitats per a l’accés a altres recursos, com ara finançament:

“Nos patrocinó Entrepueblos y la Caixa, eh? La Caixa no nos daba el dinero para el proyecto si no nos apoyaba una entidad fuerte, Entrepueblos. Que gente de Entrepueblos también conoció a mi hermano, por eso fue un entramado así, eh? (...) él hizo una red brutal en poco tiempo, eh? que a mi mira me ha servido” (Alejandra).

D’altra banda, l’estructura i tipus de composició de les xarxes dels dirigents amb xarxes de tipus mixt també els situa en una posició d’intermediació. No obstant, al no compartir la visió que són “representants” del grup ètnic, la forma en què contribueixen a fer d’intermediaris entre la població immigrada i la població autòctona no és una intermediació delegada a partir del seu càrrec ni es basa en recollir i parlar en nom de la població a la qual representen. Tot i també tenir una “doble xarxa” personal i inter-associativa²¹⁷, a diferència dels dirigents amb xarxes de tipus enclavament, els dirigents amb xarxes de tipus mixte tenen una forma de fer d’intermediaris que reproduïx més aviat la idea de la “mediació” que la de la “representació”. Així, no es tracta (tant) d’una intermediació entre la comunitat (l’intragrup) i les institucions de la societat d’acollida, sinó una intermediació a nivell de base o de comunitat. D’aquesta manera, el joc d’intermediació es produeix més aviat en la quotidianitat i al nivell inter-personal (de forma més o menys directa, és a dir, bé sigui personalment o a través de dissenyar programes i activitats), en el seu procés d’acompanyament de les persones immigrades cap al contacte amb la població autòctona del qual fèiem menció²¹⁸.

²¹⁷ Igual que els dirigents amb xarxes de tipus enclavament, les persones immigrades amb xarxes de tipus mixte en posicions de lideratge en el camp associatiu desenvolupen una important xarxa de contactes amb diferents organitzacions del camp associatiu.

²¹⁸ Possiblement aquesta forma d’intermediació també potencia el sentiment de singularitat i diferència de les persones amb xarxes de tipus mixt que mencionàvem anteriorment.

“E: y que es lo que haces en estas AMPAs? 1: pues escucho, como no son mis hijos, y traduzco a los padres que no entienden lo que dicen en las AMPAs. Y les hago entender que es necesario estar en AMPA E: y vas a todas las reuniones? 1: las que puedo. En algunas AMPAs, por ejemplo en la de ella [parent llunyana] (...) yo soy el que hablo, yo soy el que, casi no decido pero opino en casi todas las cosas. Las decisiones finales pero tienen que ser de los padres, pero hago que los padres participen porque estar en AMPAs es importante. (...) E: te gusta estar así y con el papel de traductor. 1: es necesario, es necesario en este caso que esté” (Omar).

Aquest tipus de xarxes, però, tampoc no són alienes a les dinàmiques de cooptació. En alguns casos, tot i que de forma més natural i subtil, s'introdueixen en les dinàmiques clientelars pròpies del teixit associatiu (polititzat, és clar, en formes i graus molt diversos). D'aquesta manera reproduïxen els elements propis de les diferents posicions preexistents del mapa polític i social, i les adopten com a pròpies, sense que es produeixi una “negociació” sobre la gestió d'elements específics en base a una frontera nosaltres-ells.

Per acabar, val la pena fer menció a una altra de les diferències en la forma en què les xarxes marquen la orientació de la participació: entre els immigrants d'aquest perfil s'observa una activitat associativa molt més orientada cap a la societat d'acollida, i menys transnacional que la que es produeix en el tipus enclavament. No obstant, és interessant assenyalar que aquelles activitats transnacionals que desenvolupen —majoritàriament experiències de co-desenvolupament— es duen a terme amb el suport d'ONG i entitats locals o autòctones del moviment associatiu català lligat a la cooperació internacional. Aquesta constatació reforça la idea que el desenvolupament d'activitats transnacionals —i la forma que aquestes prenen— es forja amb el suport de xarxes locals en el país de destí, que permeten o faciliten el sosteniment i l'organització d'aquest tipus d'activitats; i que, a més, diferents tipus de contactes locals tenen valor per a la realització de diferents tipus d'activitats associatives transnacionals.

En definitiva, aquest subperfil es distingeix del perfil ambivalent (l'altre sub-perfil dins el tipus mixt) pel tipus d'entorn relacional des del qual sorgeixen les oportunitats per a la participació, així com pel pes que té la vessant autòctona de la xarxa a l'hora de definir les formes identitàries i les visions sobre la societat i sobre la participació associativa.

En la taula següent (taula 29) es mostra un resum del paper que juguen els recursos, les oportunitats, les motivacions, les identitats i els marcs de referència que es deriven de les xarxes de cadascun dels perfils i subperfils identificats.

Taula 29. Resum dels principals recursos, oportunitats, motivacions, identitats i marcs de referència que es deriven del tipus de xarxa que han elaborat les persones immigrades a Catalunya:

	Propietats estructurals de les xarxes		Xarxes com a suport de processos cognitius			Tipus de participació resultant
	Recursos	Oportunitats	Motivacions	Identitats	Marcs de referència (frames)	
Xarxa dual						
No participa	Manca de recursos (que contrasta amb els recursos relacionals en origen)	No necessàriament manca d'oportunitats	Manca de motivacions: desençaix amb el projecte de retorn (i les conseqüents reticències a desenvolupar un nou entorn relacional)	No sentiment de pertinença al país de destí	Visió oposició aquí-allà, participació associativa = pròpia de l'origen (té sentit en les dinàmiques de veïnatge i suport mutu d'allà). Destí = anonimitat, fredor.	Menor participació, menys intensa, en associacions tipus serveis. Orientació territori: aquí (dèbilment)
Participació no activa	-	Vincles forts	Conèixer nova gent	Centralitat àmbit privat i familiar	-	
Xarxa tipus enclavament ètnic						
Participació no activa (o no participa)	-	Manca d'oportunitats	Desençaix tipus d'oportunitats – motivacions per participar	Centralitat àmbit privat i familiar	-	Semblant al tipus dual

Nota: les categories buides fan referència a categories sobre les quals es fa difícil dir-ne res rellevant: o bé no hi ha prou informació per treure'n conclusions, o bé es tracta d'elements que no juguen cap paper a l'hora de promoure o dificultar la participació.

Taula 29.b. Continuació de taula 29:

Participació activa, dirigents	<p>Importància per crear “noves” formes participatives:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Xarxa organitzativa: estructura de suport i ajuda; ampliar marc d’acció (en més espais); major visibilitat i influència. - Posició d’intermediació fruit de la “doble xarxa” dels dirigents: “representació” del col·lectiu, control mobilització de la base (reclutament en bloc) - Contacte amb elits → cooptació i clientelisme - Xarxes locals faciliten l’organització de participació transnacional 	Reclutament també entre organitzacions (al nivell de la xarxa inter-organitzativa)	Espai fraternal de sociabilitat i comunió. Entre els dirigents: notorietat, reconeixement i estatus	Clara identificació amb una categoria identitària (que estructura les xarxes). Comunitat imaginada de base ètnica	Visió polititzada de l’associacionisme: visibilització, promoció i defensa del col·lectiu. Associació com a “frontissa” intragrup-exogrup	<ul style="list-style-type: none"> - Major participació, més activa, en associacions comunitàries. Rellevància component ètnic. - Orientació territori: aquí + allà - Orientació grup: intragrup (= immigració). “Frontissa” cap a l’exogrup.
Xarxa tipus mixt						
Sub-tipus ambivalent: participació ètnica	-	Sorgeixen de la vessant més ètnica de la xarxa	Sociabilitat amb l’intragrup (“fer pinya”)	Units i diferents respecte l’entorn	Rígidament visió de la diferència entre grups ètnics; participació com a forma de protecció del grup	Participació semblant al tipus enclavament ètnic (sense orientació envers “allà”)
Sub-tipus del contacte	<p>“Desactivació” dels recursos relacionals de base ètnica (→ decau la capacitat d’organitzar i mobilitzar).</p> <p>Posició fruit de la doble xarxa dels dirigents: “mediadors”</p>	Sorgeixen del vincle amb persones autòctones (i alhora crea noves oportunitats)	Sociabilitat; conèixer nova gent. Inserir-se en un grup per formar part de la societat d’acollida	Ser “un immigrant diferent”. Múltiples categories identitàries (també territori destí)	Naturalització diversitat. Rebuig “representativitat” de les associacions. Associacions com a espais d’intercanvi, treball conjunt i acostament mutu	Orientació terr.: Aquí Orientació grupal: No intragrup (o intragrup no definit per origen); Funció “mediació” intragrup-exogrup

Font: elaboració pròpia

9.3. LA PARTICIPACIÓ ASSOCIATIVA COM A ÀMBIT DE SOCIABILITAT: L'EFECTE DE LA PARTICIPACIÓ SOBRE LES XARXES PERSONALS

Per finalitzar, en aquest apartat ens centrem en l'anàlisi de la sub-xarxa d'alteri de l'àmbit associatiu. L'objectiu és identificar com l'àmbit associatiu contribueix al procés d'assentament i d'integració social de les persones immigrades en la seva vessant relacional. Per tant, reprenem l'ordre de l'argumentació del capítol 8 per tal de contrastar la sub-hipòtesi H3.2, que assenyalava que la forma de participar en associacions fa que l'entorn relacional associatiu adquireixi un significat diferent pels seus participants, per la qual cosa impacta de diferents maneres sobre la configuració de les xarxes: cap a la diversificació o bé cap a l'enclavament.

Per tal de contrastar la hipòtesi, al llarg de la presentació dels resultats combinarem l'exposició de les tres dimensions d'anàlisi presentades en el capítol metodològic: estructura, significats i dinàmica, tot mostrant que l'impacte de la participació associativa sobre les xarxes s'explica en bona mesura pels significats que s'atribueixen als vincles establerts en l'àmbit associatiu, els quals marquen els processos d'interacció a partir dels quals les persones immigrades reconstrueixen les seves xarxes.

9.3.1. La presència de l'àmbit associatiu en l'estructura i composició de les xarxes

L'àmbit associatiu, malgrat no ser una proporció de la xarxa gaire gran (com ja hem comentat anteriorment, hi pertanyen només el 13,4% dels alteri de les xarxes dels qui participen), és un espai que contribueix al desenvolupament de les xarxes de les persones immigrades, essent vincles construïts en major mesura en l'etapa post-migratòria, i en l'entorn local. Concretament, com es pot observar en la taula 30, un 82,2% dels alteri de l'àmbit associatiu són contactes nous creats a la societat d'acollida.

L'objectiu d'aquesta recerca, però, és conèixer també per quins motius i en quina direcció la participació associativa fa evolucionar les xarxes de la població immigrada, per veure quina és la seva contribució a la seva integració social. Per fer-ho, en primer lloc compararem la composició de les xarxes dels individus que no participen dels que sí que ho fan, i analitzarem quines són les especificitats dels alteri de l'àmbit associatiu. En segon lloc, analitzarem la composició dels alteri de l'àmbit associatiu i la rellevància d'aquest en les xarxes segons el tipus de xarxa. En tercer lloc, per tal de veure quin canvi suposa la participació associativa, compararem la composició dels alteri de l'àmbit

associatiu amb els altres alteri, de forma separada segons el tipus de xarxa. I finalment analitzarem la influència de les variables sobre intensitat i tipus d'associació a l'hora de definir la intensitat de la coneixença dels diferents tipus d'alteri.

Taula 30. Moment de la trajectòria d'assentament en què s'inicia la relació entre ego i alter (N=4110 alteri).

		Alter àmbit associatiu		Total	
		si	no		
Moment d'inici de la relació ego-alter	Coneixença origen	Recompte	53	1886	1939
		% columna	17,3%	49,6%	47,2%
		Residus corregits	-10,9	10,9	
	Coneixença arribada	Recompte	118	846	964
		% columna	38,6%	22,2%	23,5%
		Residus corregits	6,5	-6,5	
	Coneixença assentament	Recompte	135	1072	1207
		% columna	44,1%	28,2%	29,4%
		Residus corregits	5,9	-5,9	
Total	Recompte	306	3804	4110	
	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	

$V_{cramer} = 0,170; p < 0.001$

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

Els resultats de la taula 31 apunten a assenyalar que en termes generals els individus presents en el camp associatiu no tenen unes xarxes socials diametralment diferents a aquells que no hi participen: en el camp associatiu es manté la tendència a la cohesió i la clausura dels col·lectius socials d'origen, tot i que amb una lleugera menor intensitat. S'hi genera sobretot un entorn relacional molt local, amb una proporció molt elevada de coètnics en destí i també d'alteri immigrants d'altres orígens, és a dir, un entorn molt immers en 'el món immigrant', que sembla contribuir al desenvolupament de les xarxes en el país de destí.

Les dades, però, ens aporten una major riquesa de matisos si analitzem les diferències i contextualitzem les dades segons el tipus de xarxa, emprant la tipologia presentada en el primer capítol i el coneixement que hem anat presentant sobre els diversos processos d'assentament. Per començar, podem observar que el pes o la rellevància de l'àmbit associatiu en les xarxes de les persones immigrades és diferent segons el tipus de xarxa. En consonància amb el que presentàvem en el capítol anterior sobre el pes de l'àmbit comunitari en general, l'àmbit associatiu específicament és més important entre els immigrants amb xarxes de tipus enclavament. Això és així tant per al conjunt dels individus de la mostra (mentre que per als de tipus dual i mixt la proporció d'alteri de l'àmbit associatiu és del 5,9% i 6,2% respectivament, per als de tipus enclavament aquest

és de l'11,5%; $p < 0,05$), com únicament per als individus de la mostra que participen en algun tipus d'associació (veure gràfic 13).

Taula 31. Tipus d'alteri en les xarxes segons si ego participa o no, i, en cas que sí, si l'alteri és de l'àmbit associatiu (N=4500).

Tipus d'alteri	Ego participa en associacions			Ego no participa en associacions	
	Alteri de l'àmbit associatiu	Alteri d'altres àmbit	Total		
Alteri autòctons en el país de destino	Recompte	73	396	469	386
	% columna	23,9%	20,1%	20,6%	21,1%
	Residus corregits	1,5	-1,5		,4
Alteri en el país de origen	Recompte	3	618	621	546
	% columna	1,0%	31,3%	27,2%	29,9%
	Residus corregits	-11,1	11,1		1,8
Alteri del mismo origen en el país de destino	Recompte	208	694	902	698
	% columna	68,0%	35,2%	39,6%	38,2%
	Residus corregits	10,9	-10,9		-,9
Alteri de otros orígenes en el país de destino	Recompte	22	178	200	112
	% columna	7,2%	9,0%	8,8%	6,1%
	Residus corregits	-1,1	1,1		-3,2
Alteri en otros païses	Recompte	0	88	88	87
	% columna	0,0%	4,5%	3,9%	4,8%
	Residus corregits	-3,8	3,8		1,4
Total	Recompte	337	306	1974	2280
	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

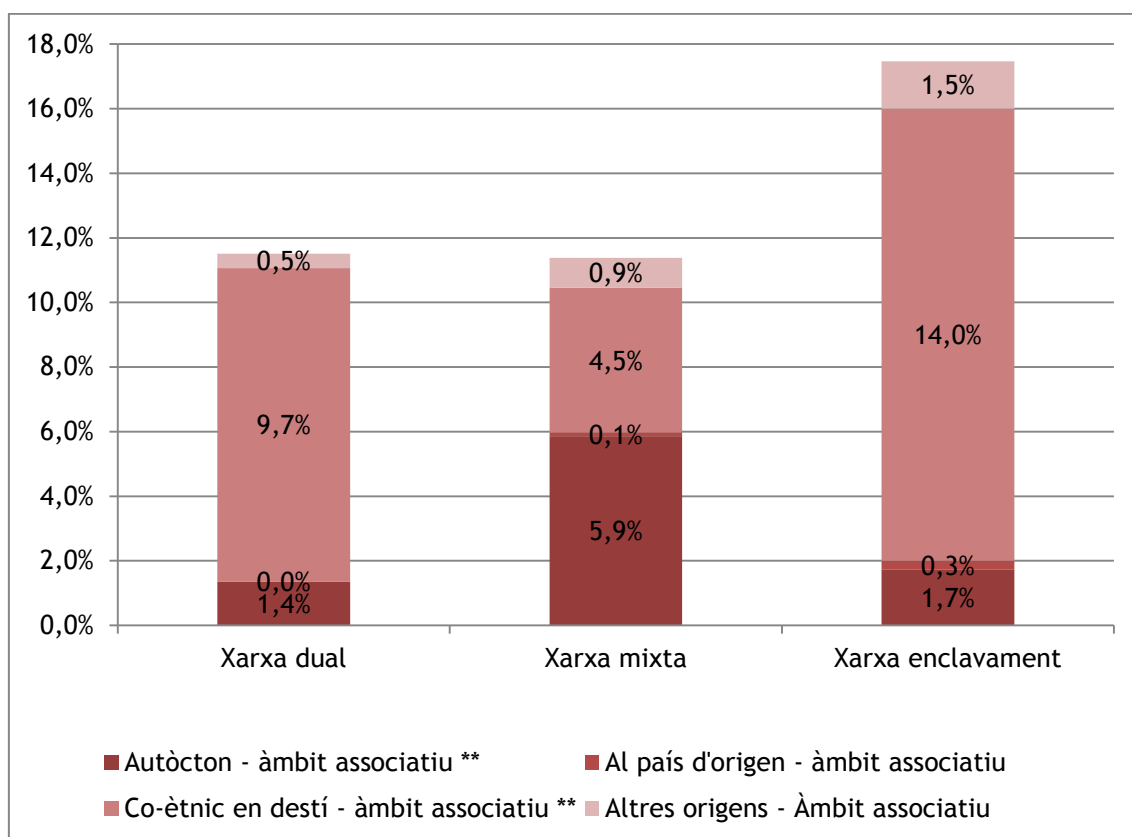
V Cramer (Tipus d'alteri X Pertinença de Alter a l'àmbit associatiu d'Ego = 0,281; $p < 0,001$). (Tipus d'alteri X Ego participa en associacions = 0,060; $p < 0,05$).

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

En segon lloc, el tipus d'alteri que forma part de l'àmbit associatiu varia: com també es pot veure en el gràfic 13, mentre que entre els individus amb xarxes de tipus enclavament o de tipus dual els alteri de l'àmbit associatiu són majoritàriament coètnics en destí (essent entre els primers molt més important la presència d'aquest tipus d'alteri de l'àmbit associatiu), entre els individus amb xarxes de tipus mixt els alteri de l'àmbit associatiu tendeixen més a ser autòctons que no coètnics en destí, tot i que es tracta d'una proporcionalitat entre ambdós bastant més equilibrada que la que es produeix de forma inversa entre els de tipus enclavament i dual. Així mateix, les dades resultants de l'anàlisi posen en relleu un cop més que els alteri de l'àmbit associatiu són eminentment alteris locals, residents en el país de destí. Concretament, la mostra no recull cap alter

resident en altres països que formi part de l'àmbit associatiu, i només un 0,89% dels alteri de l'àmbit associatiu són alteri en origen (els quals constitueixen només un 0,23% dels alteri en origen).

Gràfic 13. Presència dels alteri de l'àmbit associatiu en les xarxes segons el tipus d'alteri i el tipus de xarxa d'ego, de les persones que participen en associacions (N=76). Mitjana del percentatge:

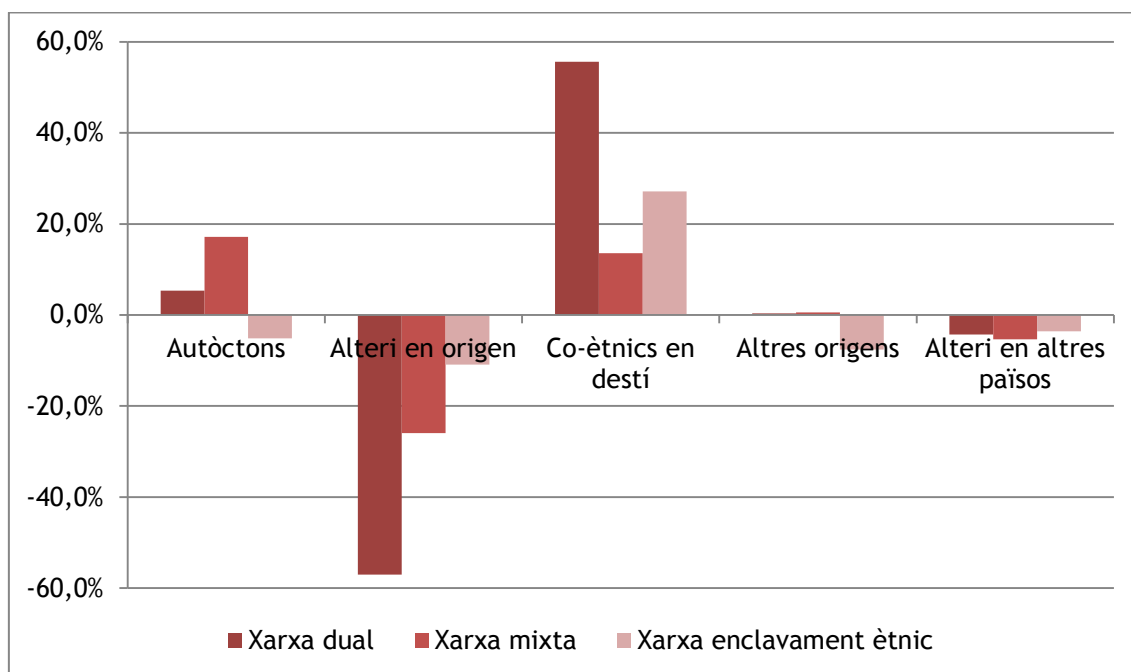
** = $p < 0.05$

Font: elaboració pròpia

Finalment, els tipus d'alteri de l'àmbit associatiu segons el tipus de xarxa no només s'explica per la diferent composició dels tres tipus de xarxes resultants de l'anàlisi de clúster, sinó que el tipus d'alteri que forma part d'aquest àmbit divergeix dels alteri d'altres àmbits de forma variable segons el tipus de xarxa: tal com s'observa en el gràfic 14 i la taula A9.11 de l'annex, la composició dels alteri de l'àmbit associatiu canvia respecte de la resta d'alteri especialment entre el tipus dual. Per als individus d'aquest perfil, els alteri de l'àmbit associatiu són marcadament més locals que els alteri de la resta de la xarxa, la qual cosa suposa tant una menor presència d'alteri en origen com una major presència dels coètnics en destí. Un procés semblant succeeix per al tipus enclavament, tot i que la menor presència d'alteri en origen en l'àmbit associatiu es

transforma no només en coètnics en destí sinó també en una certa presència d'alteri autòctons, just al contrari del que succeeix per als del tipus mixt.

Gràfic 14. Diferència entre el percentatge d'alteri de l'àmbit associatiu segons el tipus d'alteri i el mateix percentatge per als alteri que pertanyen a altres àmbits, entre les persones que participen en associacions (N=76)

Font: elaboració pròpia

En definitiva, les dades posen de manifest l'existència d'una connexió entre, d'una banda, la intensitat de la participació i la rellevància (numèrica) i naturalesa (autòctons vs coètnics) de l'entorn relacional, i, de l'altra, el tipus de xarxes que es desenvolupen en la societat d'acollida en general.

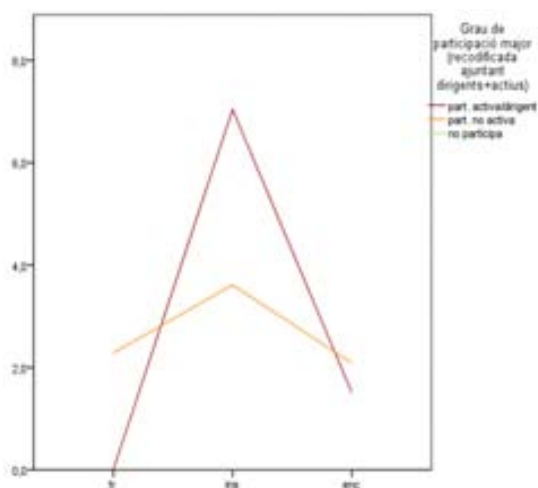
Tal com es pot observar en els gràfics 9.5, però, aquestes diferències no es produeixen únicament per la diferent forma en què les persones dels diferents perfils de xarxes participen, sinó que tant la intensitat com el tipus d'associació en què participen tenen un impacte diferent en cadascun dels perfils (veure també taules de l'annex A9.12). Entre els individus amb xarxes de tipus enclavament ètnic, la participació en associacions de forma activa, així com en associacions de tipus comunitàries o d'immigrants, contribueixen a reforçar la vessant coètnica de la xarxa. De forma semblant, la menor participació i el diferent tipus d'associacions (menys comunitàries i més de tipus serveis) a les quals participen els immigrants amb xarxes de tipus dual sembla que porten cap a un procés similar, però de menor intensitat.

Concretament, segons els gràfics 15 (a,b,c,d), les persones amb xarxes duals que participen més activament no coneixen tanta gent en l'àmbit associatiu; de fet, a diferència del tipus enclavament, entre els de tipus dual els no actius són els qui hi coneixen més persones immigrades —és a dir, que entre aquests la participació activa no va de la mà de conèixer més persones en l'àmbit associatiu. De la mateixa manera, la participació en associacions de tipus comunitari o d'immigrants comporta una menor presència de persones co-ètniques de l'àmbit associatiu en les xarxes de tipus dual que entre les de tipus enclavament.

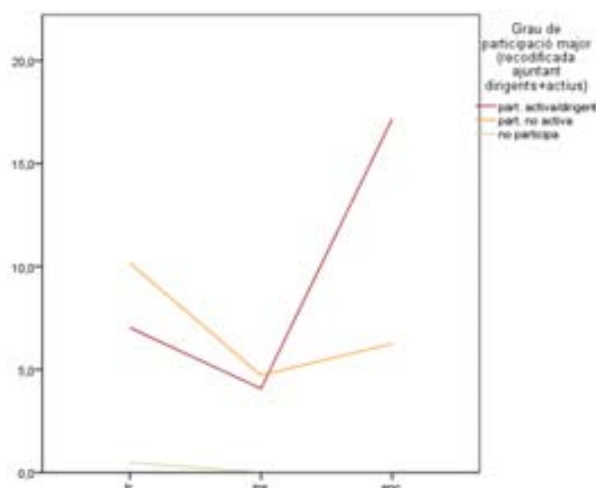
Finalment, entre els immigrants amb xarxes de tipus mixt, s'observa que els qui participen activament tenen una presència especialment elevada de persones autòctones en l'àmbit associatiu (major que entre els qui participen de forma no activa), i en tots els casos, una menor coneixença de persones co-ètniques. I pel que fa al tipus d'associació, les dades apunten que les persones amb una xarxa de tipus mixta coneixen més persones autòctones i menys d'immigrades en l'àmbit associatiu independentment del tipus d'associació a la qual participen. Així, igual que en la resta de perfils, la participació en associacions d'immigrants va associada a conèixer una major proporció de persones immigrades en l'àmbit associatiu, però que, igual que la resta d'associacions, amb una menor proporció que el que succeeix en la resta de perfils. L'única excepció la protagonitza la participació en associacions de tipus serveis, en la qual les persones amb xarxes de tipus mixt tendeixen a conèixer-hi menys persones autòctones que en la resta d'associacions, mentre que les persones amb xarxes tipus dual o enclavament més; la qual cosa posa en relleu la particularitat de l'efecte de la participació en associacions de tipus serveis sobre les xarxes.

Gràfic 15. (A, B, C i D). Mitjana d'alteri autòctons o coètnics en destí que pertanyen a l'àmbit associatiu segons el tipus de xarxa i la forma en què es participa (intensitat i tipus d'associació) (N=137)

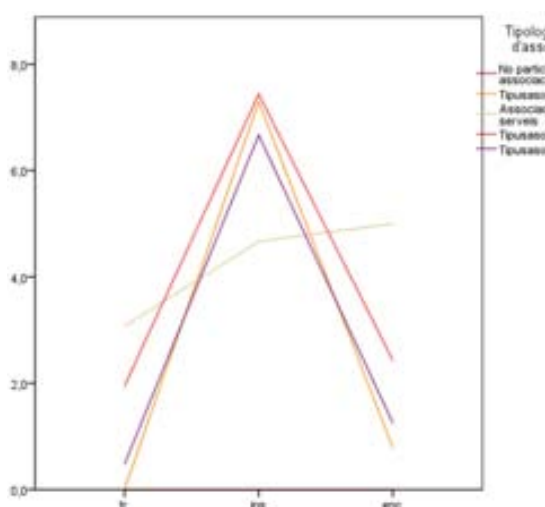
15.a) mitjana d'alteri autòctons en l'àmbit associatiu

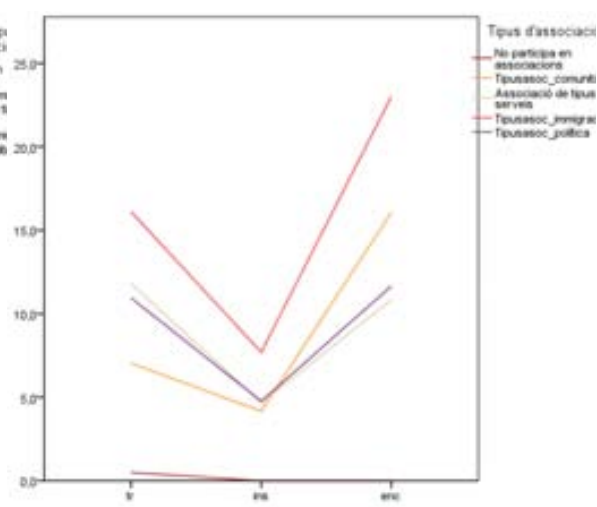
15.b) Mitjana alteri coètnics i d'altres orígens àmbit associatiu

15.c) mitjana d'alteri autòctons en l'àmbit associatiu

15.d) Mitjana alteri coètnics i d'altres orígens àmbit associatiu

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

Els resultats presentats en aquest apartat mostren que l'àmbit associatiu constitueix un àmbit de canvi i desenvolupament de les xarxes en l'etapa postmigratòria que implica una reducció dels vincles en origen i un increment dels vincles en destí. La composició i rellevància dels alteri de l'àmbit associatiu, però, varia segons el tipus de xarxa: els immigrants amb xarxes de tipus enclavament tenen més alteri en l'àmbit associatiu, i tendeixen a ser en major mesura coètnics en destí, mentre que en el tipus dual l'àmbit

associatiu és més dèbil i en el tipus mixt genera la coneixença de més persones autòctones. A més a més, aquestes diferències no es poden atribuir únicament a la diferent forma en què es participa (en termes d'intensitat o de tipus de participació), doncs aquestes variables tenen un impacte diferent per als tres perfils a l'hora de portar cap a la coneixença d'alteri autòctons o de coètnics en destí.

Tal com intentem mostrar en els propers apartats, per entendre aquests resultats cal anar a mirar el sentit que té l'activitat associativa en cadascun dels tipus, la qual cosa ve donada tant pel context relacional més ampli i pels diferents processos d'assentament que els han portat cap a aquest tipus de xarxes, com especialment per la seva posició i les seves diferents pràctiques en el camp associatiu, les quals difícilment es poden reduir únicament a l'indicador quantitatiu del "tipus d'associació" o de la "intensitat de la participació".

9.3.2. El significat de la participació associativa com a factor explicatiu del canvi que provoca en les xarxes

9.3.2.1. La participació que no deixa rastre: l'impacte de la participació associativa sobre les xarxes de tipus dual

Les persones immigrades amb diferents tipus de xarxa atorguen un valor diferent a l'entorn relacional de l'àmbit associatiu, que explica la diferent presència d'aquest en les xarxes dels tres perfils. En primer lloc, les dades presentades en la taula 32 ens permeten constatar que el vincle afectiu entre els individus amb una xarxa de tipus dual amb les persones amb les quals es comparteix l'activitat associativa és més feble que en els altres perfils (doncs tenen una major proporció d'alteri amb poca proximitat afectiva).

En el context vital i relacional en el qual es troben els individus amb aquest tipus de xarxa (els quals, com hem presentat en el capítol anterior, atorguen major importància i centralitat als contactes –familiars– en origen, i tendeixen a elaborar projectes de retorn), l'entorn associatiu té un valor dèbil, que no genera vincles de confiança que possibilitin l'intercanvi de suport social, ni formes de reconeixement mutu com a membres d'un mateix grup o comunitat.

Taula 32. Grau de proximitat ego-alter (percebuda per ego) d'aquells alteri de l'àmbit associatiu, segons el tipus de xarxa (N=337 alteri)²¹⁹

			Tipus de xarxa			Total
			Dual	Mixt	Enclavament	
Grau de proximitat percebuda ego-alter	Gens o bastant pròxim	Recompte	18	10	16	44
		% columna	23,7%	10,1%	12,2%	14,4%
		Residus corregits	2,7	-1,5	-,9	
	Pròxim	Recompte	40	28	81	149
		% columna	52,6%	28,3%	61,8%	48,7%
		Residus corregits	,8	-4,6	4,0	
	Molt pròxim o íntim	Recompte	18	61	34	113
		% columna	23,7%	61,6%	26,0%	36,9%
		Residus corregits	-2,8	6,2	-3,4	149
Total	Recompte	76	99	131	306	
	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

(V cramer = 0,268; $p < 0.001$)

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

L'entorn associatiu, així, té un valor principalment instrumental²²⁰; és a dir, “s'utilitza” per a l'obtenció de serveis i per obtenir suport en qüestions concretes pràctiques, mentre que el suport expressiu i afectiu es segueix obtenint majoritàriament a través dels vincles amb persones que resideixen en el país d'origen.

“E ¿En qué cosas cuentas con la gente de la asociación? 1 Yo... pero para decirles cosas así como lo que me pasa, no. Pero por ejemplo si surge algún problema intento decir, —¿Mira, cuando vamos a hacer tal cosa? ¿Qué se va a hacer?— Para estas cosas...” (Sofía, tipus dual).

Es tracta d'un tipus de dinàmica propiciada per la participació en associacions de tipus serveis que no permeten una participació activa de les persones immigrades en el sí de l'entitat:

²¹⁹ El mateix creuament per a aquells alteri que no són de l'àmbit associatiu (entre els egos que participen) revela que aquesta tendència es veu accentuada en l'àmbit associatiu. Així, per als alteri que no són de l'àmbit associatiu, la V de cramer és de 0,088 ($p > 0.001$), però ni els del tipus transnacional tenen significativament més alteri “gens o bastant” pròxims, ni la major proporció d'alteri “molt pròxim o íntims” del tipus mixte és tan accentuada.

²²⁰ Les dades sobre intercanvi de suport amb els alteri de l'àmbit associatiu (veure taula A9.14 de l'annex) també reforcen aquesta idea: mentre que els alteri de l'àmbit associatiu dels egos amb xarxes de tipus transnacional tendeixen a intercanviar formes de suport instrumental (com ara ajuda per a trobar feina, vivenda, qüestions administratives o de salut), els dels egos amb xarxes de tipus mixte tendeixen a intercanviar en major mesura suport per tal de resoldre “problemes personals” que requereixen una major involucració afectiva.

“1 Hay una entidad de la que te he hablado pero que fue laboral y prácticamente no son mis amigos pero que fue laboral y que a nivel educativo me ha significado mucho, por ejemplo. E ¿la Cruz Roja? 1 no, no está porque no los nombré porque no son amigos” (Alejandra, tipus mixt).

A més a més, com es pot observar en la taula 33, les relacions que aquest tipus d'immigrants han creat en el camp associatiu són més aviat volàtils; estan poc assentades en la xarxa, la qual reforça la inestabilitat de la xarxa de contactes locals d'aquests individus. Aquest procés va en sintonia amb el que presentàvem en el capítol anterior sobre aquest perfil: el tipus de xarxa dual no només té a veure amb el fet de portar menys temps residint a Catalunya, sinó que la baixa valoració de l'entorn local comporta aquesta inestabilitat i volatilitat en les noves relacions, que contrasta amb els vincles que mantenen amb el país d'origen, els quals es mantenen per un vincle més fort i sòlid.

Taula 33. Mitjana d'anys de coneixença dels alteri postmigratoris de l'àmbit associatiu, segons el tipus de xarxa :

Tipus de xarxa	Mitjana	N	Desv. típ.
Dual	2,69	68	2,558
Mixta	5,20	83	3,950
Enclavament ètnic	4,48	102	2,855
Total	4,24	253	3,326

P<0,05

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

No obstant, cal mencionar que en aquest grup es poden entreveure dues situacions diferents: d'una banda, trobem a les persones ancorades a l'origen, per a les quals el pas del temps no comporta un canvi substantiu en l'estructura de les seves xarxes. En aquestes situacions, les associacions no tenen prou força com per canviar-les. Degut a la no vinculació expressiva o identitària, en cas de participar en elles no es converteixen en un impuls suficientment important com per generar un entorn local que pugui “competir” amb el grup de referència situat al país d'origen —majoritàriament familiar—, doncs intervenen poc en la xarxa personal.

D'altra banda, però, és interessant apuntar que també es poden identificar algunes persones amb xarxes més dinàmiques, que es troben en aquest grup bàsicament perquè fa molt poc temps que resideixen en la societat d'acollida (formen part del grup exclòs de l'anàlisi quantitativa, doncs fa menys de tres anys que resideixen a Catalunya). En aquests casos, la participació en associacions no té únicament aquest component instrumental i impulsa i/o acompanya un procés de canvi en les xarxes, cap a estructures de tipus mixt o enclavament.

9.3.2.2. Elements comuns en l'impacte de la participació associativa sobre les xarxes de tipus mixt i enclavament

S'observen dos elements comuns de la participació associativa de les persones immigrades amb xarxes de tipus mixt i enclavament i que divergeixen clarament del que s'ha exposat sobre els qui tenen xarxes de tipus dual: la centralitat de la participació entre els dirigents associatius, i el seu paper com a espai de promoció de la sociabilitat.

9.3.2.2.1. La doble xarxa dels dirigents fruit de la participació associativa

Tot al contrari del que s'observa entre els individus amb xarxes de tipus dual, sovint aquelles persones que participen de forma activa i sobretot les persones dirigents, atribueixen a l'àmbit associatiu una important centralitat, és a dir, aquest ocupa una part important del seu temps i de les seves expectatives i projectes, per la qual cosa tendeixen a tenir una major proporció de persones de l'àmbit associatiu en les seves xarxes (veure taula de l'annex A9.6).

A més, el tipus d'activitat associativa que duen a terme els introdueix en un entorn organitzacional i institucional més ampli i divers que el de l'espai immediat dels membres de base de l'entitat a la qual pertanyen, que els porta a desenvolupar una doble xarxa. Així, gràcies a l'activitat associativa i a les xarxes associatives entre organitzacions, les persones immigrades que participen activament i sobretot les dirigents incorporen a la seva xarxa personal contactes que no són ben bé de la seva pròpia organització, sinó d'altres organitzacions amb qui la pròpia associació ha establert contacte a partir de l'activitat associativa, és a dir, que la xarxa associativa es veu reflectida en les seves xarxes personals. Espais com ara plataformes, consells, fòrums o federacions contribueixen a “fer xarxa” en aquest sentit²²¹.

La doble xarxa, però, és difícil de captar a partir de les dades quantitatives del qüestionari. En alguns casos més aviat excepcionals els entrevistats han tendit a anomenar en la seva xarxa a alteri d'estatus elevats i/o de rellevància pública amb els qui puntualment ha tingut contacte, però que no formen part de la xarxa principal, quotidiana i proveïdora de suport social²²². No obstant, generalment no han estat identificats pel generador genèric de noms emprat, el qual fa emergir més aviat alteri que es troben de forma quotidiana en l'entorn relacional d'ego.

9.3.2.2.2. La participació com a espai de promoció de la sociabilitat

²²¹ A més que, quan el contacte “entre associacions”, quan és real i proper (no anecdòtic, puntual i organitzat “des de fora”) facilita un gir cap a la participació en entorns associatius diferents.

²²² Es tracta d'una tendència força habitual, segons Molina (2005).

Més enllà del que succeeix als dirigents, però, la participació associativa també es veu reflectida en les xarxes de les persones immigrades del perfil mixt i enclavament que participen, gràcies al valor expressiu que li atorguen. És a dir, les associacions on participen desenvolupen una funció “comunitària”, independentment del tipus d’activitat concreta que hi realitzin. Així, a diferència dels immigrants amb xarxes de tipus dual, per als individus amb xarxes tant de tipus mixt com enclavament ètnic l’entorn associatiu té valor com un espai de sociabilitat i de creació de vincles, que els fa sentir que són actius, fan coses i coneixen gent. De fet, com hem vist anteriorment, la pròpia expectativa de crear i desenvolupar un entorn relacional significatiu constitueix una motivació important que impulsa a participar

Això reforça el valor que es dona a la participació associativa com un espai on fer noves coneixences i generar un cercle d’amistat fora de l’anonimat, i, en definitiva, sentir-se reconegut com a membre part d’un grup o col·lectivitat:

“Si he de responder por qué estoy en una asociación es porque me faltaba algo, algo, eh..., en el que añoraba muchísimo ¿no? que era este contacto, ah, bueno, el, el compartir con la gente, al, y rodearte... aterricé por el azar en esta asociación cuando yo llegué y bueno, a día de hoy estoy aquí, es forma parte, forma parte de mi vida (...) Seguramente parte de, de formar parte del asociacionismo es también cubrir esta red social informal que a veces el ser humano necesita en no sé, pues yo que sé, yo pienso, pues cuando yo fui mamá y vivir mi maternidad aquí te aseguro que es totalmente diferente a mis cuñadas allá. E: Mm. 1: Es muy diferente, yo la viví en soledad y ellas allá estaban acompañadas en todo el proceso, no sé, ciclos de la vida del ser humano que a veces necesitas, ¿no? Eh, pues ah, en la asociación lo he encontrado” (Hanan, tipus mixt).

“A mi ya me conocen. Yo tengo mi nombre, que yo soy Gris, y cuando tu vas a la disco, y el cumpleaños de no sé quien... tu vas a todo el grupito y tu miras. Quién será quien? Yo soy Gris, a mira, yo soy este, yo soy aquello... o sea, es muy, muy bonito. Porque tu ves, ya no solamente un nick, si no que ves la cara de la persona. Y ya ves con quien vas a tratar. Me gustó bastante, si. Salgo con ellos, me llaman... te dejan tus comentarios en el facebook, ponen fotos, suben... me integro un poco más... y bueno...” (Justina, tipus enclavament).

La participació en associacions sovint també proporciona un benefici o suport útil i pràctic, però més basat en la reciprocitat, la solidaritat i l’ajuda mútua que no en l’obtenció de serveis especialitzats:

“E: ¿y después la gente que está en el equipo de fútbol se ha creado un ambiente así como que os ayudáis en cosas y tal? R: si E: ¿en qué tipo de cosas? R: si hay algún problema tratamos de ayudarlo, a ver qué pasa, que no tiene faena por ahí pues algo hacemos, una rifa o lo que sea y si alguno tiene un problema familiar o algo le pasa que no puede, organizamos algo, un torneo por ahí y ya está. Todos nos ayudamos entre todos aquí” (Luis Alberto, tipus mixt).

No obstant, també existeixen diferències en el valor que s'atorga als vincles associatius entre els individus amb xarxes de tipus mixt i enclavament, que expliquen el diferent tipus d'impacte de la participació en les seves xarxes. Concretament, com es pot veure en l'anàlisi de variància de les taules de l'annex A9.13, la participació en un mateix tipus d'associacions (especialment la participació en associacions de tipus "comunitàries", i en menor mesura també en associacions relacionades amb la immigració) interactua amb la variable "tipus de xarxa" a l'hora de predir el nombre d'alteri autòctons i immigrants que s'hi coneixen: mentre en un cas contribueixen a desenvolupar les xarxes en l'entorn ètnic, en l'altre, ho fan en l'entorn autòcton.

9.3.2.3. L'impacte de la participació associativa en les xarxes de tipus enclavament

Entre els immigrants amb xarxes de tipus enclavament ètnic (així com en el sub-tipus mixt que hem anomenat "ambivalent"), el fet que la participació en associacions reforci la comunitat ètnica com a grup de referència i una identitat grupal de base ètnica, juntament amb el fet que l'entorn associatiu tingui valor gràcies a la seva capacitat de prestar suport en un espai fraternal amb fortes dinàmiques d'ajuda mútua i de protecció davant la soledat i l'aïllament, possibilita la coneixença de noves persones co-ètniques, i reforça paper de la participació associativa en el desenvolupament i la recreació de la comunitat d'origen en el país de destí.

"E: Y, que dirías que, ¿cuál es la, lo que aportan las asociaciones? ¿por qué son útiles? 1: Yo creo que el calor de su propia nación, ¿no? De encontrarse con sus propias costumbres, con esos hábitos, de recordar cosas; pero yo creo que lo que buscan es un pedacito de su país, eso es lo que creo que se busca; el sentirse acogido, el saber que aquí hay una seguridad" (Carlos).

És per això que s'observa, tant en el gràfic 15.d com en la taula A9.12, que entre els individus amb xarxes de tipus enclavament les associacions de tipus ètniques i les associacions de tipus comunitàries, és a dir, organitzacions en les quals prima la sociabilitat intragrup, són el tipus d'espais on aquests individus més desenvolupen les seves xarxes personals.

A més, el fet de participar en una associació no sempre implica endinsar-se en un grup nou i fer nous contactes, sinó que de vegades és un espai on s'hi participa amb les persones que un ja coneix (especialment quan es crea una xarxa a partir dels recursos relacionals previs). En aquest cas, la participació associativa entre els individus amb xarxes tipus enclavament busca d'alguna manera reproduir el context i l'entorn del país d'origen en el país d'acollida, de manera que acaba reforçant la solidesa del grup de coneguts amb qui es participa.

De fet, dins el perfil de l'enclavament fins i tot hem identificat casos en els quals les associacions (com a organització) o els contactes de l'entorn associatiu coneguts a l'origen, fan la funció de cadena migratòria²²³. En aquests casos, si bé no "atrauen" a les persones en origen ni ajuden en la mobilitat, pren rellevància l'organització formal d'entitats i organitzacions que connecten a les persones immigrades acabades d'arribar amb la "comunitat desplaçada" de coètnics residents en la societat d'acollida, la qual cosa marca clarament la direcció cap a la qual la participació associativa fa evolucionar les xarxes.

"Cuando estabas aquí primero estabas con esos empleados de tu padre y... ¿como fuste conociendo gente nueva? En que lugares, de que formas... 1: Por la iglesia. Primero por la iglesia, ¿no? Porque comencé a frecuentar la iglesia y allí había mucha gente que conocía en Ecuador. Al haber yo entrado en la iglesia a los once años y estando aquí con casi treinta; pues había veinte años que conocía a gente de la iglesia de Ecuador... E: ¿Cómo se llamaba el grupo, la Iglesia esta? 1: La Iglesia de Jesucristo de Los Santos de Los Últimos Días. (...) No hace publicidad. Pero la misma, el mismo gobierno funciona en todo el mundo. ¿No? Entonces da igual que yo vaya a China o a Rusia o a Ecuador, la función de organización es la misma, entonces si... (...) aunque vayamos a diferentes partes del mundo, sabemos lo que vamos a encontrar ahí, eso... me ayudó" (Carlos).

En definitiva, en el cas del tipus enclavament ètnic, la participació en associacions tendeix a fer desenvolupar la xarxa d'iguals. Tot i que amb certa diversitat en les seves trajectòries i formes, tipus i moment de generació de nous contactes, en el procés de conèixer nova gent participen activament en un procés de generar i reconstruir una comunitat ètnica en el país d'acollida, amb les seves institucions, rutines ritualitzades, etc., que reforça la pertinença i la consolidació d'un grup ètnic, i que es reproduïx i s'expressa a través de les xarxes socials.

²²³ Tot i que la tendència general és que les cadenes migratòries (i les funcions que aquestes realitzen) són eminentment familiars i es reproduïxen en els processos de reagrupació familiar, també hem identificat alguns casos en els quals els contactes premigratoris que juguen un paper més rellevant en l'acollida en el país de destí són de l'àmbit professional (en el cas d'un treballador qualificat), o bé, entre persones del perfil de l'enclavament ètnic, es tracta de contactes vinculats al moviment associatiu.

9.3.2.4. *L'impacte de la participació associativa en les xarxes de tipus mixt*

Com ja hem comentat anteriorment, les persones amb xarxes mixtes (sobretot les del sub-tipus del “contacte”²²⁴) entenen la participació com l’expressió de la seva pertinença a la societat d’acollida. Aquesta representació es fonamenta i es concreta en la capacitat de la participació per facilitar el desenvolupament de vincles amb autòctons, precisament, en unes xarxes que tenen com a element comú i diferenciador el fet de compartir la pertinença a l’entitat i al territori. A més, els individus d’aquest perfil també enfatitzen el valor de l’entorn associatiu com una forma d’aprendre, de conèixer i d’explorar noves realitats, de forma paral·lela a la coneixença de gent nova i diferent.

“(En las asociaciones) haces cosas, conoces gente, aprendes cosas, está bien. E ¿y si no estuvieran? 1 pues si no estuvieran yo no sé la verdad como sería porque entonces ¿cómo te relacionarías? Solamente con gente de trabajo digo yo, con las que ya medio conoces” (Ana María).

Gràcies a aquesta percepció i forma de valorar l’entorn associatiu, en el tipus mixt, a diferència del que passa entre els individus amb xarxes de tipus dual, la participació en associacions també fomenta la generació de noves relacions i l’ampliació de les xarxes existents, brindant noves oportunitats d’interacció per a la reconstrucció de l’entorn relacional. D’aquesta manera la participació contribueix al procés de diversificació progressiva de les xarxes. La incorporació tant de noves persones co-ètniques, com, a diferència de les del tipus enclavament, especialment autòctones, genera progressivament un nou entorn local ubicat en el país de destí que facilita també el distanciament amb la xarxa de contactes en origen.

“E: i, i aleshores en aquell moment vas fer nous amics? 1: bueno, avera clar et fas nous amics, coneixes un entorn, un poble, una sèrie de gent que faig... que vas perdent la gent de l’amistat que tenies i vas guanyant la que on estàs però no perquè tu decideixes deixar-hi i ja està, sinó perquè la distància o el moment que estàs fent aquí vas coneixent a gent i aquesta gent tu participies en les activitats o el que sigui i vas fent coses i vas fent amics, jo per exemple tinc un parell d’amics, tinc un parell d’amics que són amics com jo dic que són amics de tota la vida (...) E: i com els vas conèixer? 1: a través de l’entitat (...) en diferents activitats que anàvem fent” (Omar).

En aquest procés, la coneixença prèvia i el primer contacte informal amb persones autòctones (de l’àmbit laboral, formatiu o veïnal) que facilita l’entrada a associacions no ètniques suposa la immersió en entorns molt autòctons. De fet, tal com il·lustra la taula

²²⁴ Com ja hem explicat, en el cas del sub-perfil (minoritari) “ambivalent”, l’adquisició de vincles amb autòctons es produeix en altres àmbits (laboral o familiar), i a pesar de tenir un tipus de participació més semblant a la del tipus enclavament ètnic, la plasmació de la qual en la xarxa personal contribueix a la creació i consolidació d’un sub-grup majoritàriament ètnic. En aquest apartat ens centrarem a presentar el sub-grup que hem anomenat “del contacte”, que és el singular i únic per a aquest tipus de perfil.

de l'annex A9.15, entre els individus amb xarxes de tipus mixt hi ha una presència destacada d'alteri autòctons de l'àmbit associatiu multiplexes (que també formen part d'altres àmbits de sociabilitat)²²⁵. Així, els contactes que anteriorment senyalàvem com a alteri que brinden oportunitats per a la participació, gràcies a l'activitat associativa es mantenen i es solidifiquen a la xarxa, a la vegada que es converteixen en una porta d'entrada per a establir noves relacions en entorns catalans:

“[Quan vaig començar a participar] em va enganxar una serie de coses a més la gent era algo bastant acollidora sincerament, va ser un moment d'aquells de feies amics per tot arreu, apart em vaig apuntar al voluntariat, em vaig treure el carnet de voluntari eh bueno feia de tot, esava ficat a tot i això d'alguna manera m'ha obert les portes per altres coses; conèixer més gent, conèixer el funcionar de turn, conèixer les persones” (Omar).

“Entonces bueno, cuando empecé a venir a los talleres y... hubo las primera jornadas de lo que es, de lo que si son Nou Barris Acull, me parece, porque Nou Barris Acull nació después de los primeros encierros, entonces hicieron unas jornadas de migración, no sé qué más, entonces yo fui a las primeras jornadas y la Luisa Cortés como [Entitat], y que también era parte del barrio, (...) conoce a toda la movida vecinal de aquí de la época que hubo las movidas, no? Me presentó a todo dios, ven por aquí te presento, por aquí, ¿sabes?” (Alejandra).

És a partir d'aquests procés, a més, que la participació associativa pot contribuir també a fer un gir en la trajectòria de les persones immigrades i encaminar-les cap al desenvolupament de xarxes mixtes.

D'altra banda, és interessant mencionar que el valor expressiu que s'atorga a les noves relacions és clau per a la consolidació dels nous entorns relacionals. Aquest valor expressiu tot i que és més factible que es produeixi en el marc d'un tipus d'activitats que promouen la sociabilitat en si mateixa (com per exemple, un grup que organitzi festes de tipus ètniques) que en d'altres en què es participa de forma individual i desconnectada (per exemple, quan es va a buscar roba a una entitat d'atenció social), no va vinculat necessàriament al “tipus d'associació”. Per exemple, la Kella, una dona marroquina amb grans dificultats amb l'idioma, és capaç d'establir una relació propera i de confiança amb les professores de l'escola d'adults, i, de retruc, els familiars i amics de les professores. Aquest procés es produeix gràcies a la vinculació afectiva amb aquests alteri i al fet que són capaces de compartir experiències i relacionar-se de forma “horitzontal”, com a iguals, i amb mostres de reciprocitat mútua (convidant-se, per exemple, a celebracions

²²⁵ Tal com es pot observar en la taula A9.9 de l'annex, els alteri de l'àmbit associatiu —que, com ja hem comentat anteriorment, no són una proporció de la xarxa gaire gran—, són uns alteri força multiplexes: només el 48,7% d'aquests pertanyen únicament a l'àmbit associatiu, mentre que, en l'altre extrem, un 13,7% pertany tant a l'àmbit associatiu com al familiar, al laboral i al veïnal (tots els àmbits considerats en aquesta tesi). A més, com és lògic donada la seva naturalesa inscrita en un àmbit, són alteri més multiplexes que la resta d'alteri de les xarxes (taula A9.10).

especials com nadal o la festa del xai, fins al punt que aquests alteri viatgen al marroc amb l'entrevistada i s'allotgen a casa seva).

En definitiva, el diferent valor i significat que s'atribueix a l'entorn relacional de l'àmbit associatiu, concretament el grau en què aquest dóna força a l'àmbit associatiu per funcionar com un espai de promoció de la sociabilitat, i el tipus de pertinença i forma de posicionar-se en la societat d'acollida que aquest fomenta, són el que dóna sentit als diferents tipus de pràctiques que acaben produint diferents impactes sobre les xarxes. En la taula següent (taula 34) es resumeix com es produeix aquest procés per a cadascun dels perfils identificats.

Taula 34. Resum del significat que atribueixen els diferents perfils a la participació associativa i el tipus de procés de canvi de les xarxes que suposa:

	Xarxa dual	Xarxa enclavament (i mixte ambivalent)	Xarxa mixta
Valor de l'entorn relacional de l'àmbit associatiu	Valor instrumental. Vincle afectiu feble amb els alteri de l'àmbit associatiu	Sociabilitat. Espai fraternal, dinàmiques d'ajuda mútua, protecció davant la soledat. Reproducció de l'entorn del país d'origen en el país de destí	Valor expressiu. Reciprocitat. Forma de conèixer i explorar noves realitats
Tipus de pertinença que fomenta		Reforç pertinença ètnica, consolidació grup	Pertinença a la societat d'acollida (entitat / territori)
Tipus de canvi en les xarxes que fomenta	Relacions volàtils i poc assentades a la xarxa	Desenvolupar la xarxa d'iguals	Diversificació progressiva de la xarxa

Font: elaboració pròpia a partir de dades de CASREDIN

9.4. CONCLUSIONS DEL CAPÍTOL

En aquest capítol hem analitzat els vincles entre les xarxes personals i la participació associativa.

D'una banda, hem analitzat els elements de les xarxes que impulsen o faciliten diferents formes de participació associativa. En aquest sentit, constatem la validesa de la hipòtesi que planteja que tant la dimensió formal o estructural de les xarxes com la vessant dels continguts culturals juguen un paper a l'hora de definir la participació associativa. La constatació de la importància de les relacions com a forma de conèixer les possibilitats de l'entorn associatiu posa en relleu la importància de les xarxes com a "oportunitat" per a la participació. En alguns casos, a més, les xarxes possibiliten l'organització d'iniciatives comunitàries i de noves formes de participació. L'entorn relacional, però, no només funciona com a estructura de fluxe i trànsit de la informació. Tal com plantejàvem en la hipòtesi H3.1, també suposa un espai de conformació d'elements cognitius com ara motivacions, identitats i marcs de referència, de manera que analitzar el paper de les xarxes com un suport cognitiu permet entendre el seu paper clau a l'hora d'atorgar un sentit subjectiu a l'acció participativa.

D'altra banda, hem analitzat el paper de l'àmbit associatiu i de la forma concreta en què les persones immigrades es situen en l'àmbit associatiu sobre el procés d'integració social. Els resultats ens permeten afirmar que la participació associativa, si bé reforça la territorialitat en destí de les xarxes, no necessàriament promou l'assimilació ni l'enclavament ètnic, sinó que varia en funció del valor atribuït a la participació i a les relacions associatives. Entre les persones amb xarxes de tipus dual la participació associativa no té força per produir un canvi substantiu en les xarxes. En canvi, entre el tipus mixt i enclavament, el valor expressiu i la capacitat de l'àmbit associatiu de generar sentiments de pertinença, a més, cap a diferents grups (abstractes) de referència, faciliten el desenvolupament de les xarxes cap a camins divergents.

10. CONCLUSIONS

En aquest darrer capítol presentem les conclusions de la tesi doctoral. El capítol s'estructura en cinc apartats: en primer lloc es presenta una síntesi del plantejament i del mètode emprat, en la qual senyalem les principals aportacions de la tesi a l'objecte d'estudi. En el segon apartat es presenta una síntesi dels resultats, en la qual es posa en relleu les principals aportacions conceptuals i empíriques de la recerca, i les posem en relació amb la literatura sociològica existent, a la qual contribueix. Aquest apartat es conclou amb algunes reflexions sobre les contribucions teòriques i sobre les implicacions pràctiques dels resultats de la investigació. En tercer lloc, discutim la contribució de la proposta metodològica i les seves aportacions a la reflexió sobre la pertinència de l'ús de les metodologies mixtes en l'anàlisi de xarxes socials. Finalment, senyalem les limitacions de la recerca i apuntem les línies de desenvolupament futur que s'obren.

10.1. SÍNTESI DEL PLANTEJAMENT

La tesi doctoral plantejada analitza el procés de desenvolupament de les xarxes personals dels immigrants equatorians i marroquins en el seu procés d'assentament a Catalunya, per tal d'aprofundir en el coneixement dels mecanismes que intervenen en el seu procés d'integració social. La recerca es basa en la premissa que les xarxes personals ens permeten observar comunitats personals, de manera que el canvi i la naturalesa dels canvis en aquestes xarxes revelen l'encaix estructural de la població immigrada a la societat d'acollida i, per tant, expressa els models d'integració social des de la seva vessant relacional. Amb aquest punt de partida la investigació de la tesi s'ha centrat concretament en identificar i explicar els factors que porten al desenvolupament de les xarxes personals de la població immigrada. La recerca posa un especial èmfasi en la contribució de l'àmbit associatiu a aquest procés de canvi de les xarxes. Aquest s'estudia en les dues direccions: com les xarxes contribueixen a definir les formes de participació, i com aquesta redunda també en la configuració dels models d'integració social.

A més de la contribució teòrica o substantiva precedent, els aspectes metodològics de la investigació han tingut també un espai central en aquesta tesi. La recerca es planteja

com un reflexió i una aplicació empírica sobre la necessitat i pertinença de l'aplicació de metodologies mixtes en el camp de l'anàlisi de xarxes socials. Concretament, du a terme una revisió sobre els usos, potencials i limitacions de les metodologies mixtes en l'àmbit de l'anàlisi de xarxes socials, amb l'objectiu de plantejar una investigació que aprofundeixi en dos aspectes clau dels desenvolupaments recents de la sociologia relacional: el vincle entre els components fàctics i els cognitius que componen la realitat social, i el rol de les xarxes socials en els diferents nivells d'estructuració d'allò social.

El disseny metodològic que guia l'aproximació empírica és per tant de naturalesa mixta; combina una enquesta de xarxes personals que segueix la lògica quantitativa extensiva amb entrevistes semi-estructurades que reproduïen la lògica qualitativa interpretativa d'anàlisi intensiva i amb una contextualització biogràfica. Els diferents mètodes, orientats per uns mateixos objectius i preguntes d'investigació, es combinen a partir d'un disseny seqüencial i basat en l'anidació, de manera que només la combinació, contrast mutu i integració dels elements empírics als quals accedim des d'ambdues aproximacions ens permet respondre als objectius específics que es planteja la investigació.

10.2. SÍNTESE DELS RESULTATS I REFLEXIONS TEÒRIQUES

Els resultats de la investigació aporten coneixement sobre com s'està produint el procés d'integració social de la població immigrada a Catalunya.

En aquest apartat reprenem el plantejament dels objectius i de les hipòtesis per tal de discutir-ne la seva validesa. La lògica de l'elaboració de les hipòtesis ha seguit un procés en certa mesura abductiu, en un camí entre la deducció i la inducció. És a dir, han estat guiades per la orientació teòrica, però també per un diàleg aproximatiu amb l'empíria. Així, en aquest apartat revisem de quina manera l'anàlisi en profunditat dels resultats permet matisar i confirmar la validesa de les hipòtesis plantejades, així com revisar fins quin punt han suposat vies d'anàlisi fecundes. Per fer-ho reprenem els dos grans objectius de la investigació per separat, i lliguem els resultats empírics que han provocat les hipòtesis amb el cos teòric del qual es deriven.

10.2.1.El procés d'integració social de la població immigrada a Catalunya

10.2.1.1. Hipòtesis i resultats

El primer objectiu de la investigació que ens plantejàvem és el següent: identificar i explicar la diversitat de models d'integració relacional de la població immigrada a Catalunya, tot tenint en compte tant el procés d'assentament en la societat d'acollida com els recursos i projectes previs a l'arribada a Catalunya, i situar les xarxes com a resultat tant de les estratègies i significats dels individus en els processos interactius, com dels condicionaments estructurals propis dels contextos o àmbits temàtics de sociabilitat on es desenvolupen. Es derivaven d'aquest objectiu dues grans hipòtesis, que han guiat l'anàlisi i la presentació dels resultats dels capítols 7 i 8 respectivament.

- ***La dinàmica d'evolució de les xarxes i la diversitat de formes d'integració resultants:***

La primera hipòtesi fa referència a la dinàmica d'evolució de les xarxes i la diversitat de formes d'integració resultants: (H1) *poden identificar-se una diversitat de models d'integració social (relacional) de la població immigrada equatoriana i marroquina a Catalunya, marcada per la presència en les xarxes de relacions inter o intra-ètniques, i per la ubicació territorial i temporal dels contactes que es creen i es mantenen. Aquesta diversitat respon a processos divergents d'assimilació, de creació d'enclavaments ètnics i de manteniment dels vincles transnacionals.*

Els principals resultats obtinguts en relació a aquesta hipòtesi són els següents: en primer lloc, l'anàlisi de la manera en què les xarxes estan composades per relacions inter i intra-ètniques i per la seva ubicació territorial i temporal identifica l'existència en termes generals d'un lent procés d'assimilació. A mesura que les persones immigrades porten més temps residint a Catalunya es redueix la presència dels alteri en origen de les xarxes i s'incrementa la dels alteri postmigratoris, i, entre aquests, la presència dels alteri autòctons. Aquest procés desemboca en la configuració d'unes xarxes força homofíliques, però amb certa presència de població autòctona (19,7%) i d'altres orígens (7,4%). Amb tot, l'emigració no suposa una clara ruptura amb l'origen i amb el passat previ a l'emigració, sinó que els vincles premigratoris en general i també els vincles amb alteri residents a l'origen es mantenen actius en les xarxes al llarg del temps.

Un altre dels resultats rellevants prové de l'anàlisi de clúster realitzada. Hem creat una tipologia de xarxes que evidencia l'existència d'una diversitat de models d'integració que

mostren la coexistència de processos diferents d'assimilació, enclavament ètnic i de manteniment dels vincles amb la comunitat transnacional.

Els tres tipus de models d'integració es distingeixen per la diferent força amb què es mantenen els vincles en origen, i per la direcció en què es construeixen els nous vincles en l'etapa post-migratòria: el tipus *dual* manté una proporció important d'alteri en origen (així com pocs alteri autòctons); el tipus *mixt* es caracteritza per establir més relacions amb la població autòctona (així com poques amb coètnics en destí); i en el tipus *enclavament ètnic* destaca la presència d'alteri coètnics en destí (alhora que manté poques relacions amb alteri en origen).

La segona hipòtesi aborda els factors pels quals les persones immigrades desenvolupen un tipus o altre de xarxa. Concretament, planteja que (H2) *els models d'integració social són fruit tant (H2.1) de les cadenes migratòries i de les estratègies derivades del projecte migratori inicial com (H2.2) del trànsit en l'etapa post-migratòria en diferents àmbits de sociabilitat. Ambdós efectes sobre les xarxes, a més, es veuen influenciats per la posició de les persones immigrades en els eixos de desigualtat (H2.3).*

- ***Els factors premigratoris que incideixen en els models d'integració: cadenes i projectes migratoris***

L'estudi dels factors que porten a l'adopció de diferents tipus de xarxa demostra la pertinència i la capacitat explicativa de les hipòtesis plantejades. Concretament, podem concloure que:

Els models d'integració es veuen clarament marcats condicionats pel tipus de projecte i de cadenes migratòries amb les quals compten en emigrar. La constatació de la importància de les cadenes i els projectes migratoris trenca amb la idea que l'evolució de les xarxes de la població immigrada s'explica pel pes del pas del temps en el procés d'assentament, per posar l'atenció en els recursos i les expectatives que tenen les persones immigrades en el moment en què arriben a Catalunya (i per tant, posa en valor allò que succeeix temporalment abans d'iniciar la trajectòria d'assentament).

Concretament, pel que fa als projectes migratoris, observem que el grau de ruptura amb l'origen, la voluntat d'establir-se permanentment a la societat d'acollida, i la ubicació i les estratègies de reagrupament familiar són els elements del projecte migratori que més clarament defineixen el tipus de xarxa que s'acaba adoptant, ja que alhora que aquests elements impulsen diferents estratègies de provisió de suport que afavoreixen la construcció i desenvolupament de vincles en diferents territoris, també donen sentit al tipus de cadenes migratòries que es desenvolupen i atorga una diferent centralitat als àmbits de sociabilitat al llarg del procés d'assentament.

D'altra banda, el tipus de cadenes migratòries contribueix a definir el tipus de xarxa gràcies a què defineix quatre elements: el tipus de contactes premigratoris que conformen la cadena migratòria de la qual les persones immigrades fan ús; la forma d'estructuració de les xarxes entre els alteri pre i postmigratoris, residents en origen, autòctons i coètnics en destí; els processos pels quals els alteri premigratoris connecten a ego amb altres alteri postmigratoris; i la forma d'organització dels processos migratoris en el si de les unitats domèstiques.

Així, observem que el tipus dual és el que ha fet una menor ruptura amb l'origen, doncs els alteri que han “deixat enrere” (*left behind*) tenen un pes afectiu important, de manera que es veuen més afectats per la nostàlgia cap a l'origen. També són el tipus que expressa una major voluntat de retornar o d'emigrar cap a altres països que els dona una permanent sensació de provisionalitat. En conseqüència, tendeixen a desenvolupar un entorn local dèbil i volàtil, que reforça la orientació cap a l'origen. A més, el tipus dual es caracteritza per tenir d'entrada pocs contactes en destí i pel fet que aquests s'estructuren al voltant d'unes xarxes amb “clausura transnacional” (és a dir, amb una mínima segregació dels subgrups a partir de l'atribut del lloc de residència dels alteri). Això, juntament amb la centralitat afectiva que ego atorga als contactes en origen, i la clara separació entre els alteri premigratoris i els postmigratoris, d'una banda dificulta la coneixença de nous alteri al país d'acollida i contribueix a crear entorns locals febles i volàtils amb una baixa dinamicitat de la xarxa, i de l'altra banda propicia un tipus de transitivitat que fa que alguns alteri en origen coneguts abans de l'emigració fins i tot portin cap a la coneixença de nous alteri postmigratoris residents en l'origen. També veiem que es tracta sovint de persones que emigren en solitari i que mantenen econòmicament a persones residents a l'origen, o bé, en el cas de les dones marroquines, que emigren seguint a la parella.

En canvi, el tipus mixt és el que ha experimentat més clarament una ruptura amb l'origen, i en paral·lel, empès per la voluntat d'immergir-se en un nou entorn relacional, elabora un projecte d'assentament i permanència a Catalunya. Pel que fa a les cadenes migratòries, el tipus mixt té unes xarxes marcades per la “diversitat dins la clausura”, és a dir, que l'heterogeneïtat en les seves xarxes es basa en la cohesió relacional al voltant d'aquesta diversitat. En aquest cas, el fet que els coètnics coneguts en l'etapa premigratòria també tinguin un vincle amb persones autòctones facilita que quan ego arriba a Catalunya els coètnics en destí facin de pont cap a la coneixença d'alteri autòctons. També hi ha casos en què és l'existència de certs contactes amb autòctons coneguts amb anterioritat a l'emigració el que porta a introduir-se en entorns autòctons en el país de destí. En general es tracta d'immigrants pioners que o bé formen la parella al país de destí o bé reagrupen la família.

Finalment, la centralitat de la xarxa dels immigrants de tipus enclavament es troba en la densitat del vincle entre els coètnics en destí pre i postmigratoris, la qual cosa facilita

que els coètnics en destí premigratoris facin de pont cap a la coneixença de nous coètnics en destí. Es tracta del tipus de cadenes migratòries més esteses en la literatura, en les quals els compatriotes s'ajuden en la mobilitat i en la primera acollida, de manera que les xarxes que faciliten la migració en cadena acaben propiciant la reconstrucció de comunitats ètniques d'iguals cohesives en el país de destí. Entre aquest tipus, a més, hi ha un menor vincle entre els alteri premigratoris en destí i els alteri en origen, la qual cosa es veu facilitada per processos avançats de reagrupació familiar. En relació al grau de ruptura amb l'origen, dins el perfil de l'enclavament ètnic s'observen dos tipus de situacions diferents: en un cas, es produeix un clar trencament o fins i tot una relació conflictiva amb l'entorn de l'origen, mentre que en altres es desenvolupa una comunitat local forta però que desenvolupa pràctiques molt vinculades a la comunitat i a les institucions d'origen de manera que la funcionalitat de la inversió en contactes en el país de destí enforteix també el vincle amb l'origen.

Amb tot, aquests resultats ens fan repensar les hipòtesis específiques que plantejàvem sobre les cadenes i sobre els projectes migratoris. En relació a les cadenes, afirmàvem que *el model d'integració ve marcat pels recursos relacionals forjats en l'etapa pre-migratòria (les cadenes migratòries), i pels contactes d'aquests, que possibiliten una determinada evolució dinàmica de la xarxa. Mentre que les persones pioneres tenen moltes oportunitats per a l'assimilació social, les persones immigrades amb cadenes madures que s'incorporen a un col·lectiu ja assentat tendeixen a incorporar-se en un grup més cohesiu i homogeni de familiars i compatriotes* (Maya-Jariego, 2009; De Miguel i Tranmer, 2010). Sobre aquesta hipòtesi podem fer dos matisos: en primer lloc, hem observat que la capacitat de les persones immigrades pioneres de tenir més contactes amb autòctons es compleix si venen com a pioneres però (i) fent ús d'alguns contactes autòctons coneguts en l'origen o (ii) fent ús de contactes amb coètnics en destí que gràcies al context de "diversitat dins la clausura" fan de ponts cap a la coneixença d'autòctons, i (iii) a més reagrupen els membres de la família nuclear o creen una nova unitat familiar al país de destí. En canvi, el fet de ser pioneres no implica una major facilitat per a l'assimilació si (i) deixen la família al país d'origen i s'insereixen en un entorn de clausura transnacional —en el qual els alteri coètnics en destí també estan fortament connectats amb l'entorn de l'origen— que els dificulta el desenvolupament de la xarxa en destí; o bé (ii) atrauen i acullen a la família extensa i desenvolupen un entorn ètnic que recrea la comunitat d'origen en el país de destí. En segon lloc, també hem identificat el cas (especialment de dones marroquines) que emigren reagrupades pels seus marits, però les xarxes de les quals es mantenen en bona mesura a l'origen. Degut a la centralitat afectiva que té per elles l'origen i a les barreres per desenvolupar nous contactes en destí, es mantenen amb xarxes de tipus dual i no tipus enclavament. És a dir, que les cadenes madures si no acompanyen a una obertura cap a l'entorn local no suposen una garantia per al desenvolupament i canvi de la xarxa envers el grup en el país de destí.

Pel que fa al projecte migratori, establíem que aquest marca les estratègies d'adaptació al nou entorn i la inversió a realitzar al país d'origen, la qual cosa es plasma en el tipus de presència en els diferents àmbits de sociabilitat. Mentre que l'adopció d'un projecte migratori orientat al retorn es correspon a una tendència al manteniment dels llaços en el país d'origen, un projecte orientat a l'establiment i la permanència en el país de destí es correspondrà amb una inversió en més contactes nous en el país de destí. Efectivament constatem que el grau de ruptura amb l'origen i la voluntat de permanència marquen les estratègies de provisió de suport social en diferents territoris. Tot i així, el cas de les "comunitats transnacionals" (anàleg al que Portes i Rumbaut (2010) identifiquen entre els immigrants mexicans als Estats Units) són una excepció a aquesta hipòtesi, ja que en aquest cas els projectes de retorn poden elaborar-se a través de i transformar-se en la construcció d'una forta comunitat ètnica local en destí.

A més, és necessari matisar o ampliar aquesta hipòtesi en tres aspectes: en primer lloc, el projecte migratori inicial es reformula al llarg del procés d'assentament (especialment allò que té a veure amb la ruptura o continuïtat de la relació amb l'origen); i en aquesta reformulació el projecte i les xarxes personals es retroalimenten, de manera que la reconstrucció o la inserció en un entorn local facilita els projectes d'assentament. En segon lloc, com apunten Parella (2003) o Ribas (2005), el projecte migratori es gesta en el marc de la unitat domèstica en funció de les estratègies de cura i supervivència familiars, de manera que les dinàmiques familiars i laborals en el sí de les unitats domèstiques o familiars cobren una centralitat important. I en tercer lloc, cal fer menció al fet que els projectes migratoris no són independents sinó que reforcen i donen sentit a les cadenes migratòries i a la presència de les persones immigrades en els àmbits de sociabilitat, doncs les estratègies familiars emmarquen les condicions en les quals es desenvolupen les cadenes migratòries en origen i en el seu desenvolupament en destí i orienten a les persones immigrades envers els diferents àmbits de sociabilitat.

En definitiva, d'aquestes vàries consideracions se'n desprèn, d'una banda, que les estratègies i formes d'organització familiars constitueixen un element clau per comprendre les dinàmiques migratòries i la conseqüent definició de les xarxes. I, de l'altra banda, que aquestes defineixen processos migratoris més complexos del que resumeix la distinció "pioners vs reagrupats" o del que s'espera d'entendre l'"origen vs destí" com una oposició.

- ***Procés d'assentament i models d'integració***

Els resultats de l'anàlisi duta a terme confirmen que els àmbits de sociabilitat durant el procés d'assentament, donada la diferent naturalesa o continguts de les relacions que s'hi produeixen, condicionen certa especialització funcional del tipus de vincles que s'hi

creen i s'hi mantenen. Així, en la trajectòria post-migratòria a la societat d'acollida la presència de les persones immigrades en els àmbits i la conseqüent força d'aquests en la definició de les xarxes porten a la coneixença més o menys intensa d'alteri de diferents tipus.

Concretament, el tipus dual s'explica per un procés d'assentament en el qual es produeixen pocs canvis en les xarxes. La seva estabilitat i rigidesa es deu a la debilitat de la presència en les xarxes de l'àmbit laboral i a la rellevància de forts vincles familiars –essent l'àmbit familiar l'àmbit on es circumscriuen les relacions amb els alteri en origen, fins i tot aquells que es coneixen durant l'etapa postmigratòria. En canvi, el tipus mixt incorpora en major mesura alteri autòctons que provenen de l'àmbit laboral, i que s'incorporen a les xarxes en un moment més avançat del procés d'assentament. Finalment, el tipus enclavament incorpora més contactes nous (i més dèbils –és a dir, amb menor proximitat afectiva) amb coètnics en destí. Els incorpora de manera destacada en el primer moment de l'arribada al país de destí, i desenvolupa la xarxa en major mesura en l'àmbit comunitari, l'espai on es tendeixen a conèixer més alteri coètnics.

Per tant, es confirma la sub-hipòtesi (H2.2) segons la qual la presència de les persones immigrades en els àmbits laboral-formatiu, familiar i comunitari explica la forma del desenvolupament de les xarxes i, per tant, en els models d'integració. El tipus de vinculació amb els àmbits familiars, laborals i comunitaris –ja influenciats per les condicions de partida, i també amb certa capacitat per provocar gir en les trajectòries– reforça o reorienta unes xarxes en les quals els alteri en origen, els alteri autòctons o els coètnics en destí poden tenir més o menys rellevància.

No obstant, per entendre perquè l'efecte dels àmbits sobre les xarxes no és igual per als tres perfils és necessari entendre la interacció dels àmbits amb els eixos de desigualtat.

- ***Eixos de desigualtat i integració***

La hipòtesi concreta que formulàvem sobre els eixos de desigualtat és la següent: (H2.3) el procés pel qual les cadenes migratòries, els projectes migratoris i els àmbits de sociabilitat afecten al procés de desenvolupament de les xarxes personals es veu influenciat per la posició dels individus en un context social específic conformat per la seva posició en determinats eixos de desigualtats, especialment per les diferències de gènere, que interseccionen amb l'origen, classe social, edat i territori.

Els resultats de la tesi confirmen que l'organització dels processos migratoris que dona forma a les cadenes i projectes migratoris, pel fet de produir-se en el marc de la unitat

domèstica es troba fortament marcada pel gènere de les persones migrants, en una relació clarament modulada també per l'origen (Parella, 2003; Oso, 2010)²²⁶. Els resultats constaten la vigència de les normes patriarcals i la conseqüent divisió sexual del treball que estructuraven les relacions familiars. Es veuen reflectides en la forma en què es defineixen els projectes migratoris i els processos de migració en cadena, i, en conseqüència, encaren als homes i a les dones cap a una diferent presència i disponibilitat envers l'àmbit productiu i reproductiu, en origen i en destí. D'aquesta manera, la divisió sexual del treball també marca la diferent centralitat dels àmbits de sociabilitat (tant a nivell de la dedicació de temps com al valor simbòlic que se'ls atribueix) (Miguélez *et al.*, 1998). Tenint en compte, d'una banda, la lògica de substitució que es produeix en certa mesura entre l'àmbit laboral i l'àmbit familiar en la configuració de les xarxes (essent aquests àmbits els que possibiliten xarxes de tipus mixt o de tipus dual, respectivament), i de l'altra, el fet que s'acostumi a atribuir les principals responsabilitats del treball reproductiu i la dedicació a l'espai privat i familiar a les dones, i la del treball vinculat a l'activitat productiva als homes, provoca que els àmbits de sociabilitat consolidin diferents tipus de xarxes personals: de tipus dual entre les dones i de tipus mixt entre els homes.

Finalment, val a dir que les diferències de gènere han de ser considerades conjuntament amb altres variables. Així, la organització del treball dins la unitat domèstica varia en funció de l'origen: és més marcada entre la població marroquina que entre l'equatoriana, ja que en aquest últim grup hi ha una major tradició de les dones d'ocupar-se, en el sector serveis i d'atenció a les persones). No obstant això, entre aquelles dones immigrades que tenen una presència rellevant en l'àmbit laboral, la conjunció de la segregació ètnica i sexual del mercat de treball contribueix també a situar-les rígidament en nínxols ètnics amb una dimensió relacional més pobre i on la coneixença de persones autòctones és més limitada.

Les dinàmiques d'etnoestratificació del mercat de treball juntament amb les de segregació residencial dificulten que l'evolució de les xarxes es dirigeixi envers la coneixença de noves persones autòctones, ja que més aviat contribueixen a la coneixença de coètnics en destí i per tant a la creació i perpetuació d'enclavaments ètnics. Finalment, cal afegir que l'homofília d'origen és una pauta clara d'estructuració de les relacions socials també entre la població nascuda a Catalunya amb pares nascuts a Catalunya i entre les persones majors de 55 anys nascudes a la resta d'Espanya. Aquesta dada dibuixa un context relacional a la societat d'acollida tancat i difícilment penetrable, que pot contribuir

²²⁶ Si bé no hem vist que la variable edat tingui un efecte significatiu, possiblement degut a la dificultat d'aquesta variable per si sola per capturar el moment del cicle vital de les persones immigrades, així com per la relativa homogeneïtat de les edats de les persones immigrades extracomunitàries a Catalunya.

també a explicar les dinàmiques de replegament ètnic de la població immigrada extracomunitària.

10.2.1.2. Idees de síntesi i reflexions sobre els resultats

En definitiva, els resultats presenten de forma empírica com s'està produint el model d'integració de la població immigrada extracomunitària a Catalunya. En aquest sentit, observem que no es produeix un procés d'integració tal com s'esperaria des del model "clàssic" de l'assimilació (Alba i Nee, 2003).

En primer lloc, no es produeix un canvi generalitzat de les xarxes cap a la incorporació de persones autòctones; es tendeixen a mantenir els vincles premigratoris i també els vincles amb l'origen a pesar del pas del temps. A més, coexisteixen una diversitat de models d'integració que mostren l'existència de processos divergents d'assimilació, enclavament ètnic i de manteniment dels vincles i de la comunitat transnacional. Aquests models posen en relleu la validesa i la força tant del pluralisme o multiculturalisme com del transnacionalisme com a models explicatius de la configuració de les xarxes de la població immigrada i consegüentment del procés d'integració de la població immigrada a Catalunya.

A més, la configuració final de les xarxes no s'explica només pel pas del temps o per la trajectòria de les persones immigrades en el procés d'assentament a la societat d'acollida, sinó que també és fruit dels recursos relacionals i projectes que s'organitzen en l'etapa premigratòria. D'aquesta manera, a través de l'aplicació de desenvolupaments recents del camp de l'anàlisi de xarxes es confirmen les premisses del transnacionalisme (Basch, Glick-Schiller i Szanton-Blanc, 1994; Vertovec, 2004; Portes i DeWind, 2007, entre altres) en el sentit que no es poden entendre les migracions com una ruptura amb el passat i entendre el procés d'integració observant únicament el que succeeix en la societat d'acollida.

En tercer lloc, la identificació dels factors que porten a què es compleixin les premisses del model de l'assimilació o bé altres formes d'integració posa en relleu la rellevància de les bases socioestructurals "macro" i territorialitzada de les relacions transnacionals (és a dir, lligada a les oportunitats i constreyniments dels contextos espacials que vinculen) (Guarnizo i Smith, 1998; Gold, 2001). A més, també posa de manifest la forma d'assimilació segmentada que s'està produint a Catalunya i la lògica que la provoca. Fent una analogia amb el model de Portes i els seus col·laboradors (Portes i Zhou, 1993; Zhou, 1997; Rumbaut, 1999; Portes i Rumbaut, 2010), els resultats de la tesi corroboren que en el context català l'estructura (segmentada i etno-estratificada) del mercat de treball i, en menor mesura també les dinàmiques de segregació espacial (Sabater, Galeano i Domingo, 2013) contribueixen a la definició de models d'integració diferenciats. A més a

més, la mirada sobre les dinàmiques familiars des d'una perspectiva de gènere també ha posat en relleu la importància de la divisió sexual del treball en el si de les unitats domèstiques i familiars i en les conseqüents presències i absències del mercat de treball²²⁷ a l'hora de definir els models d'integració.

Finalment, aquesta constatació de la interseccionalitat dels eixos de desigualtat que contribueixen a dibuixar aquesta situació suggereix que les polítiques d'acollida no es poden plantejar de forma independent a les polítiques d'ocupació, o a les relacionades amb la segregació i concentració residencial o escolar. L'existència d'un marc institucional discriminatori (Cachón, 2009) té el risc de fer cròniques formes d'integració com les del tipus dual (especialment entre els col·lectius més dèbils). Les persones amb aquest tipus de xarxa, si bé disposen de vincles forts i consolidats en els països d'origen, en la societat d'acollida es troben en una difícil dinàmica d'aïllament, marcada pel fet de no disposar dels recursos relacionals adequats per accedir als àmbits de sociabilitat on aquests s'adquireixen més fàcilment, la qual cosa els converteix en un col·lectiu vulnerable i amb pocs recursos de suport en el procés d'assentament.

10.2.2. Xarxes personals i participació associativa de la població immigrada: una relació bidireccional

10.2.2.1. Hipòtesis i resultats

El segon objectiu específic de la tesi busca distingir el sentit i efectes dels elements objecte d'estudi: les xarxes (com a element configurador de la integració) i la participació associativa de la població immigrada. Aquest objectiu s'expressa en forma d'hipòtesi de la següent manera: (H3) *Existeix una relació bidireccional entre els models d'integració social i la participació de les persones immigrades en diferents tipus d'associacions (comunitàries, de serveis o polítiques –clientelars o contestatàries–), amb diferents orientacions (intra o exogrup, a l'origen i al destí) i en diferents nivells d'implicació (més o menys activament).*

Per tal d'abordar la hipòtesi de forma empírica, es divideix en dos sub-objectius amb dues sub-hipòtesis, que posen l'accent en les dues vessants diferents de la relació bidireccional. Els presentem en els propers apartats de forma separada, juntament amb els resultats empírics de la recerca.

²²⁷ Les quals, com recorda Torns (1999), tenen a veure amb el model familista i mercantilitzat de l'organització social de la cura tant en el si de la família com des de l'Estat i el mercat de treball.

- ***L'efecte de les xarxes personals sobre la participació: entre el bloqueig i l'impuls d'una varietat de formes participatives***

En l'objectiu 2.1 de la tesi ens plantejàvem conèixer els elements de les xarxes socials a través dels quals les xarxes personals tenen un impacte en la participació associativa de la població immigrada. Per respondre aquest objectiu ens plantejàvem la següent hipòtesi: (H3.1) *Les xarxes, en tant que estructura formal (font de recursos organitzatius i mecanismes generador d'oportunitats de participació) i suport cognitiu (espai de creació de motivacions, identitats i marcs d'interpretació de la realitat), promouen (o des-incentiven) la forma (tipus, orientació i intensitat) de participar en associacions.*

Els resultats de l'anàlisi validen la hipòtesi plantejada i la seva capacitat explicativa. Mostren, d'una banda, la importància dels elements estructurals o formals de les xarxes –és a dir, la seva capacitat de proveir oportunitats per a la participació i el seu valor com a recurs que la possibiliti. I de l'altra, assenyalen com l'entorn relacional, més enllà de ser una estructura de flux i trànsit de la informació, suposa un espai de conformació de motivacions, identitats i marcs de referència que atorguen un sentit subjectiu a l'acció participativa, i que fa que els individus amb diferents tipus de xarxa es plantegin de manera diferent la participació associativa.

Concretament, les persones immigrades amb xarxes de tipus dual (i també una part del tipus enclavament que ha desenvolupat un nou entorn centrat en la família), tendeixen a tenir pocs recursos relacionals i poques oportunitats per a la participació, i sobretot disposen de pocs recursos simbòlics que els impulsin a participar. Els factors que els dificulten que arribin a aprofitar les oportunitats per a la participació que se'ls puguin presentar són: els sentiments de no pertinença a la societat d'acollida que es deriven de la seva dèbil vinculació relacional amb la societat d'acollida; la visió de la participació associativa com una acció que té sentit en les dinàmiques de veïnatge i de suport mutu que atribueixen únicament a l'origen; i la forta identificació amb l'àmbit familiar i privat que les allunya de l'esfera pública. En conseqüència, són el tipus que participa menys, amb menys intensitat, i en major mesura en associacions de tipus serveis que orienten la seva activitat dèbilment al país de destí.

En canvi, les persones amb xarxes de tipus enclavament que participen de forma activa o com a dirigents associatius són el perfil que fa més ús de les xarxes com a *recurs* per crear noves formes participatives. Al nivell de les xarxes personals, sorgeixen organitzacions gràcies a l'existència prèvia d'una massa crítica de població immigrada connectada cohesivament, que permet la coordinació i la creació d'iniciatives comunitàries que possibiliten la potenciació comunitària (Maya-Jariego, 2004). Les xarxes també constitueixen un recurs valuós al nivell inter-organitzatiu, doncs tenen potencial per convertir-se en estructures de suport i ajuda que possibiliten ampliar el marc d'acció i participar en més espais, guanyar influència i visibilitat, i augmentar la capacitat

d'interlocució i pressió a les institucions, entre altres; alhora que ofereixen noves oportunitats de participació.

La participació de tipus ètnic també es fonamenta en determinades motivacions, identitats i marcs de referència. En primer lloc, la major tendència a la participació en associacions de tipus comunitari s'explica pel fet que entre les persones amb xarxes de tipus enclavament o bé amb xarxes mixtes però del subperfil "ambivalent" busquen en la participació associativa un espai fraternal de sociabilitat i comunió amb el grup d'iguals (l'intragrup). En segon lloc, les xarxes tipus enclavament generen una forta identificació amb la categoria identitària sobre la qual es repleguen les seves xarxes, convertint així la base ètnica en el tret distintiu de la "comunitat imaginada" (Anderson, 1983; De Federico, 2002, 2007). Així, donen sentit a una forma de participació centrada en posar en primer terme els "interessos" del col·lectiu entès i definit a partir de les fronteres ètniques, de protegir-lo, promocionar-lo i representar-lo envers l'exogrup, en una societat contemplada com la *suma* de diferents grups ètnics²²⁸. En tercer lloc, en relació a l'eix territorial de l'orientació de la participació constatem que les formes participatives transnacionals es sostenen no tant gràcies al manteniment de forts vincles transnacionals (com és el cas del tipus dual), sinó gràcies al suport de fortes xarxes locals en el país de destí, presents entre el tipus enclavament i el tipus mixt.

D'altra banda, entre les persones immigrades amb xarxes de tipus mixt hem observat que l'estructura de les seves xarxes té més importància a l'hora de generar oportunitats per a la participació, és a dir, de possibilitar ser reclutats a participar en organitzacions mixtes generalistes i "polítiques" molt orientades al país de destí i en les quals el component ètnic no n'és necessàriament l'element definidor. S'observa així la importància de la composició de les xarxes a l'hora de definir el tipus d'oportunitats per a la participació amb les quals compten les persones immigrades (Vogel i Triandafyllidou, 2005).

El tipus de suport cognitiu que es gesta en les xarxes també contribueix a definir la forma en què participen, ja que les xarxes mixtes faciliten la identificació amb múltiples categories i reforcen la identificació amb el territori (el municipi o el barri) del país de destí —en les quals el component ètnic té una menor centralitat. A més, la menor homofília de les seves xarxes suposa una naturalització de la diversitat i una forma d'entendre els grups ètnics com grups permeables que porta a què discrepin de la visió de les associacions com a "representants" de la població immigrada i dels seus interessos, així com sobre la forma en què a través de la participació associativa es reivindica i es projecta una identitat d'origen que consideren essencialista i folkloritzada. Conceben en canvi les associacions com espais d'intercanvi, diàleg

²²⁸ I per tant, confirma la necessitat de l'"ètnia per a si" com a base per a l'acció col·lectiva de la població immigrada que busqui la defensa de les minories (Rex i Beatrice, 1994: 5)

intercultural, treball conjunt, acostament mutu en la convivència quotidiana, i com una forma d'acompanyament de la població immigrada cap a l'exogrup.

En definitiva, es valida el que plantejàvem en la hipòtesi, en el sentit que el diferent tipus i el diferent paper de les xarxes com a recurs, oportunitat i suport cognitiu per a la participació fomenta diferents formes participatives. La forma en què formulàvem la hipòtesi, però, es pot matisar en el sentit que la distinció conceptual entre intragrup i exogrup no sempre encaixa amb la realitat. En el perfil mixt (concretament, el subperfil que hem anomenat “del contacte”) la participació associativa reforça la sociabilitat en un intragrup que no es defineix a partir de fronteres ètniques, mentre que només la clara definició d'un “intragrup” marcat per aquesta frontera ètnica permet identificar pròpiament un “exogrup”. A més a més, ha estat difícil distingir que elements com els *frames* o les identitats provinguin únicament de les xarxes (com si aquestes fossin sempre anteriors o prèvies a la participació associativa): sovint l'àmbit associatiu forma part i acompanya l'entorn d'ego de forma natural de manera que es fa difícil desenllaçar el que prové de la xarxa del que es forma a partir de la pròpia experiència associativa.

- ***La participació associativa com a àmbit de sociabilitat: l'efecte de la participació sobre les xarxes personals***

En l'objectiu 2.2. de la tesi ens plantejàvem identificar la forma en què la participació associativa modela la xarxa personal de les persones que hi participen, i, a través d'ella, la seva integració social. Concretament, hipotetitzàvem que (H3.2.) *la forma de participar en associacions fa que l'entorn relacional associatiu adquireixi un significat diferent pels seus participants, per la qual cosa impacta de diferents maneres sobre la configuració de les xarxes: cap a la diversificació o bé cap a l'enclavament.*

Els resultats presentats en aquest apartat mostren que l'àmbit associatiu constitueix un àmbit de canvi i desenvolupament de les xarxes en l'etapa postmigratòria que implica una reducció dels vincles en origen i un increment dels vincles en destí. La composició i rellevància dels alteri de l'àmbit associatiu, però, varia segons el tipus de xarxa: els immigrants amb xarxes de tipus enclavament tenen més alteri en l'àmbit associatiu i aquests tendeixen a ser en major mesura coètnics en destí, mentre que en el tipus dual l'àmbit associatiu és més dèbil i en el tipus mixt genera la coneixença de més persones autòctones. A més a més, aquestes diferències no es poden atribuir únicament a la diferent forma en què es participa (en termes d'intensitat o de tipus de participació), doncs aquestes variables tenen un impacte diferent per als tres perfils a l'hora de portar cap a la coneixença d'alteri autòctons o de coètnics en destí.

El diferent impacte de la participació sobre les xarxes es deu al fet que les persones immigrades amb diferents tipus de xarxa atorguen un valor i un significat diferent a l'entorn relacional de l'àmbit associatiu. Concretament, el grau en què aquest dóna força a l'àmbit associatiu per funcionar com un espai de promoció de la sociabilitat, i el tipus de pertinença i forma de posicionar-se en la societat d'acollida que aquest fomenta, són el que dóna sentit als diferents tipus de pràctiques que acaben produint diferents impactes sobre les xarxes.

Sintèticament, en el cas dels individus amb xarxes de tipus dual, el vincle amb l'entorn associatiu (especialment amb organitzacions prestadores de serveis) és majorment instrumental, per la qual cosa el seu impacte en la dinàmica de les xarxes personals és molt dèbil. En canvi, tant per al tipus enclavament com per al tipus mixt la participació té un important valor comunitari, com a espai de promoció de la sociabilitat. La diferència entre ells, però, és que mentre que per al tipus enclavament (i al subtipus ambivalent del perfil mixt) la participació associativa reforça la pertinença a una comunitat ètnica en el país de destí, entre el tipus mixt la participació associativa és vista com una forma de conèixer coses noves, d'inserir-se i de formar part de la societat d'acollida.

Per tant, el plantejament de la hipòtesi ha servit per provocar uns resultats que responen a l'objectiu plantejat. Tot i així, es pot matisar que a partir dels resultats identifiquem que el valor o contingut expressiu de les noves relacions de l'àmbit associatiu no està vinculat necessàriament als tipus d'associació, mentre que el que té un impacte més clar en el desenvolupament de les xarxes durant el procés d'assentament és la dimensió del subjecte simbòlic a qui es dirigeix l'acció associativa.

10.2.2.2. *Idees de síntesi i reflexions sobre els resultats*

Els resultats presentats, en definitiva, confirmen la importància del context relacional en la definició de la posició dels individus en l'àmbit associatiu. A més, aquesta rellevància de les xarxes socials en els processos de participació social i política no és deguda tan sols a les propietats formals de la composició i estructura de les xarxes personals, sinó que es troba també en les propietats de les xarxes com a suport per a la generació, transmissió i consolidació dels continguts cognitius que hi circulen i que les configuren.

Pel que fa a la seva vessant formal, les xarxes tenen un paper rellevant com a "estructures de mobilització" (McAdam, 1982) i gràcies a l'estructura que defineix la "proximitat estructural" a un moviment (Snow *et al.*, 1980; McAdam 1988, Passy i Giugni, 2001; Passy, 2003). Així, fan que la composició de la xarxa en els termes que modelen la integració social de la població immigrada (és a dir, la connexió entre individus segons els seus atributs ètnics i de localització espacial-temporal), defineixin el tipus de

recursos amb els quals les persones immigrades compten per a fer emergir noves formes participatives i el tipus d'oportunitats que se'ls presenten per unir-se al teixit associatiu existent i participar d'una gran diversitat de maneres.

Aquests dos elements, però, són insuficients per explicar la forma en què els immigrants amb diferents tipus de xarxa identificats participen (o no participen). Cal tenir en compte també el contingut cultural i els recursos simbòlics de les xarxes (Melucci, 1989). Així, hem constatat la importància de les interaccions, relacions socials i estructures interactives per establir incentius simbòlics (Crossley i Ibrahim, 2012); per definir una simbologia compartida i una forma d'entendre i emmarcar la realitat de l'entorn (Passy i Giugni, 2001; Passy, 2003); i per construir, transmetre i consolidar sentiments de pertinença i identificació a comunitats imaginades (polítiques, socials o culturals) (De Federico, 2007) que es converteixen en categories mobilitzadores (Tilly, 1978; Crossley, 2007) i fonamenten una determinada filiació comunitària i ciutadana.

D'altra banda, a partir dels resultats de l'anàlisi confirmem que, tal com assenyala Small (2009), per entendre com una organització (i podríem afegir també qualsevol context o àmbit de sociabilitat) configura les xarxes socials dels seus participants cal entendre com aquesta afecta a la interacció social. És a dir, implica endinsar-se en la comprensió de què és el que els individus experimenten quan participen, el que senten i el que pensen sobre les relacions que hi formen —i per tant, requereixen analitzar en el nivell micro les interpretacions subjectives i els continguts de les interaccions i els cercles de sociabilitat que conformen les xarxes (Crossley, 2010a).

Finalment, la integració dels resultats de l'objectiu 1 i 2 ens permeten entendre que les xarxes no són un element neutre que aporta a l'àmbit associatiu únicament relacions de confiança i reciprocitat (capital social en el sentit de Putnam, 2000). Les xarxes també vehiculen altres recursos i factors de desigualtat cap a l'àmbit associatiu: la capacitat de generar dinàmiques de potenciació comunitària ve definida en part per les estructures familiars i laborals, i per tant, els recursos (organitzatius o simbòlics) associats a les estructures relacionals responen (tot i que no de forma metonímica o directa) a estructures socials més àmplies, que generen així desigualtats substancials en l'acció social, comunitària i política (Stoker, 2002). En definitiva, concloem posant de manifest que el tipus d'assimilació segmentada que s'està produint a Catalunya implica diferents formes de participació que reflecteixen diferents formes de posicionar-se en l'espai associatiu —i que al seu torn contribueixen a la reproducció de les diferents formes d'integració social de la població immigrada.

Per acabar, podem fer també una reflexió més aplicada sobre els riscos i reptes que plantegen els resultats de la tesi. La tesi mostra com la població immigrada té una especial dependència de les dinàmiques informals relacionals i per tant una important exposició a l'exclusió social i política, probablement reforçada pel fet que no hi ha una

garantia dels seus drets de participació (De Lucas *et al.*, 2008). Concretament, la debilitat dels discursos crítics per part de la població immigrada respecte a la situació en què es troba el col·lectiu possiblement s'expliqui per la conjunció dels següents factors: la vulnerabilitat relacional de les persones immigrades amb xarxes de tipus dual; la susceptibilitat de les organitzacions d'immigrants a les dinàmiques de cooptació política (ja apuntada també per Veredas, 2003); i la dificultat per establir un equilibri i un diàleg entre la participació que sorgeix de les xarxes de tipus enclavament ètnic (que tenen més força per defensar i protegir els trets diferencials de la població immigrada), i la que sorgeix de les xarxes mixtes (que promou les identitats compartides i per tant, que podria facilitar l'establiment d'aliances i la incorporació transversal del fet migratori en el moviment obrer o altres moviments socials).

El fet que les xarxes siguin estructures de contacte i també vehicles d'influència i de creació d'identitats i marcs de referència normatius, sumat a la inexistència d'una estructura sòlida paral·lela a les institucions implica que en el contacte amb les institucions s'imposi el *framing* de la lògica institucional (Veredas, 2003; Martín-Pérez, 2004). Així, si bé el contacte amb les elits i les institucions pot afavorir una politització de les persones immigrades, si no s'articula una sòlida xarxa paral·lela no dependent de les administracions existeix el risc que prevalgui el proselitisme i les relacions clientelars per sobre d'una cultura política crítica i autònoma que permeti a la població immigrada introduir elements a l'agenda política en els seus propis termes. Per tant, correm el risc que les noves formes de gestió política emmarcades en el paradigma de la governança no suposin realment una forma de gestió col·lectiva dels assumptes de la comunitat política ni una oportunitat potencial per a la innovació i aprofundiment democràtic (com sostenen autors com Ibarra *et al.*, 2002 o Subirats *et al.*, 2009).

10.3. REVISIÓ DE LA PROPOSTA METODOLÒGICA

A més dels objectius substantius, en aquesta tesi ens plantejàvem també un objectiu metodològic, en el sentit que buscàvem entendre la forma en què en l'objecte d'estudi es conjugaven dues vessants dels fenòmens socials, el de la realitat fàctica (els fets socials), i la interioritzada o cognitiva (projectes, identitats, marcs de referència), des d'una concepció de l'actor tractada des de la perspectiva atributiva i la relacional, i que articulés la seva vessant micro, meso i macro social.

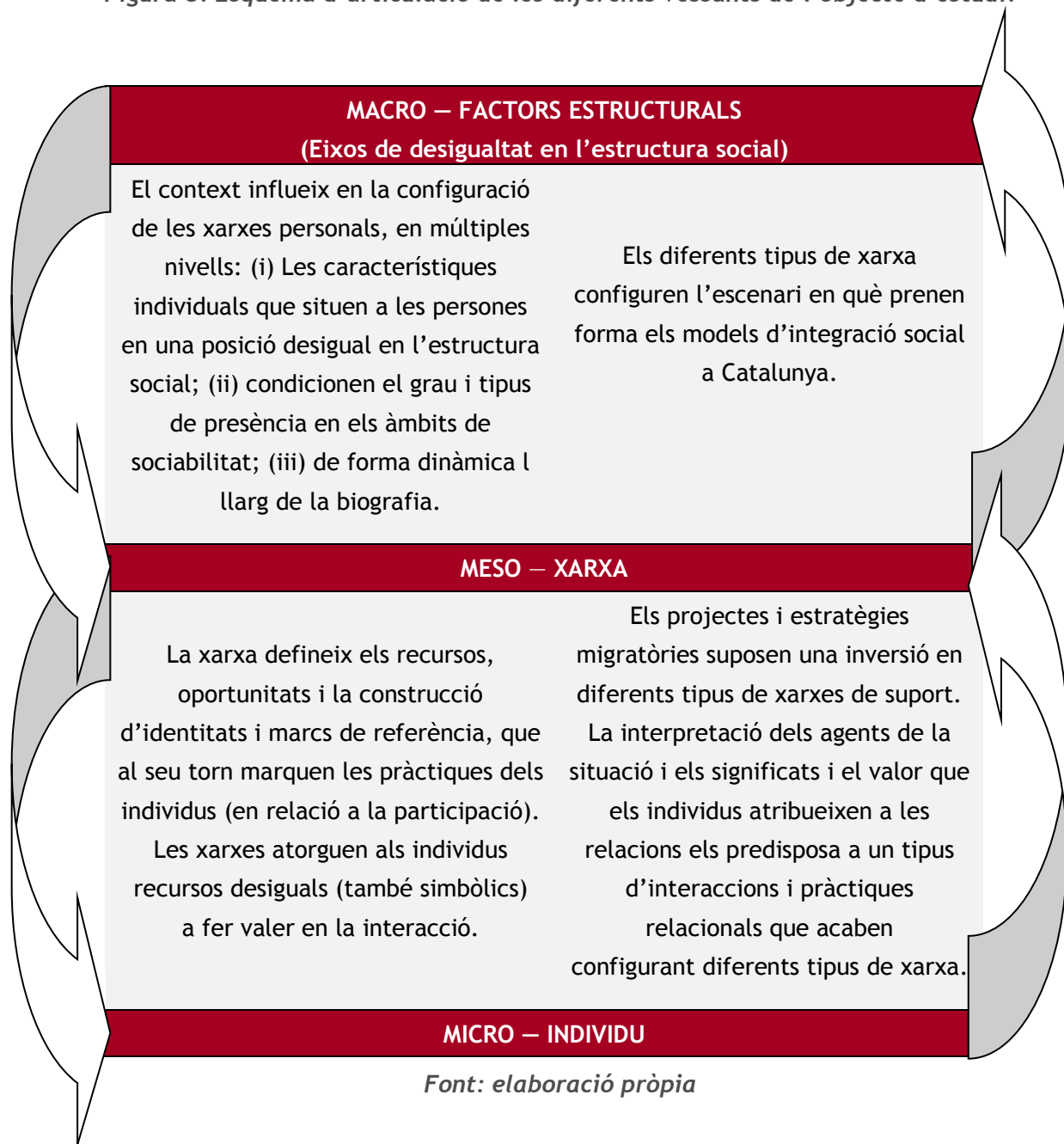
A partir dels resultats de la investigació podem afirmar que la metodologia mixta ha permès resoldre el repte d'abastar i donar compte de la naturalesa complexa i multidimensional de l'objecte. La recerca il·lustra així la força explicativa i la capacitat d'aprofundir en la realitat social que es deriva d'una proposta metodològica que combini la lògica algebraica formalitzada d'anàlisi de les xarxes personals amb la comprensió de

la interpretació d'aquestes per part dels individus des d'una lògica més inductiva i situada. En línia amb el que explica Mason (2006), aquesta proposta metodològica permet explicar la intersecció entre diferents dimensions dels fenòmens socials, com ara l'estructura, la composició i el procés de canvi de les xarxes amb els significats que els actors atribueixen a les relacions, els projectes i les estratègies que els impulsen a la interacció, i els seus efectes sobre la conformació d'elements cognitius.

Per tal d'articular aquestes diferents dimensions de l'objecte d'estudi ha estat necessari plantejar una "integració forta" de les metodologies quantitativa i qualitativa. La "integració forta" és la forma com hem anomenat a la combinació metodològica que recull la tradició clàssica de l'AXS, d'una banda, amb les aportacions de la tradició qualitativista de les ciències socials i el corrent culturalista de l'AXS, de l'altra, abandonant les premisses realistes de la primera per integrar també la tradició interpretativista de les segones. En aquest procés, els mètodes qualitius passen a compartir la centralitat amb els mètodes quantitius per complementar l'estudi de les estructures matricials amb un enfocament comprensiu de les narratives dels actors.

Els resultats que ens ha permès obtenir aquest plantejament metodològic es plasmen en la figura 8. Amb tot, els resultats de la tesi ens confirmen la necessitat de la integració ambdues orientacions metodològiques quantitativa i qualitativa amb els seus respectius mètodes, doncs permet integrar la visió dels actors i per tant explicar el procés que configura determinades estructures relacionals (Small, 2009), així com integrar els continguts de les relacions i els elements cognitius que aquestes sostenen per entendre les conseqüències de l'estructura de les xarxes personals sobre l'acció dels individus (Crossley, 2010b).

Figura 8. Esquema d'articulació de les diferents vessants de l'objecte d'estudi.

10.4. LIMITACIONS DE LA RECERCA I FUTURES LÍNIES DE DESENVOLUPAMENT

En darrer lloc, apuntem algunes de les limitacions, interrogants i noves línies de desenvolupament que sorgeixen d'aquesta tesi.

Per començar, pel que fa al mètode, el disseny i les tècniques emprades identifiquem quatre limitacions que cal fer explícites per situar l'abast de la recerca. En primer lloc, la que es deriva del relativament baix nombre de casos de persones immigrades extracomunitàries amb els quals compta l'enquesta de xarxes personals. Com ja s'ha comentat en el capítol metodològic (capítol 6), si bé és un disseny habitual que tenen les investigacions en xarxes personals, no permet una inferència estadística directa dels resultats al conjunt de la població immigrada a Catalunya, i per tant ens impedeix conèixer quin és el model d'integració més prevalent en el conjunt de la societat catalana. A més, tot i que els resultats apunten a elements generals sobre el procés d'integració que poden ser compartits per diferents grups d'origen, es refereixen únicament a la població equatoriana i marroquina. Amb tot, una ampliació de l'enquesta permetria ampliar la capacitat d'inferència dels resultats a l'univers poblacional català.

En segon lloc, hi ha algunes limitacions de la tesi que provenen del context científic en el qual s'ha produït, concretament, la inclusió de la recerca en el projecte CASREDIN. Si bé aquest marc ha suposat una garantia de solidesa tècnica i metodològica i un major accés a recursos, també ha implicat que el disseny del qüestionari no estigués guiat únicament pels interessos i ritmes de la investigació aquí presentada. Com a conseqüència, la recerca de la tesi ha hagut d'adaptar-se a algunes decisions sobre el qüestionari de l'enquesta preses en el context de la investigació general, com ara la classificació de tipus d'associacions de la qual es parteix (que dificulta distingir el tipus d'activitat concreta que es realitza en les "associacions d'immigrants", i que possiblement invisibilitza altres formes de participació menys formalitzades o que no passen directament per la pertinença a associacions), o bé el fet de no conèixer el lloc de residència de les persones menors dependents o l'existència d'aquesta i altres càrregues de cura.

En tercer lloc, com també hem fet explícit en el capítol metodològic i de forma ampliada a l'annex A2.1, una de les limitacions de l'anàlisi ha estat el fet de no haver incorporat la lògica de l'anàlisi multinivell en el tractament de les dades, la qual cosa hauria permès un major control estadístic dels efectes de l'estructura jeràrquica de les xarxes personals. En concret, ens hauria permès controlar (tant en el sentit d'*evitar* com en el de *conèixer*) les associacions entre alteri degudes al fet de "compartir un ego"; els efectes estadístics derivats del fet que els egos i les seves característiques es repeteixen

30 vegades quan es tracta el micronivell; i hauria permès avaluar la interacció entre efectes en el nivell micro i meso (les “*cross-level interactions*”).

La quarta limitació a tenir en compte es refereix al fet d’haver-nos aproximat al doble procés de construcció de les xarxes i de les seves conseqüències amb un disseny transversal. Si bé la vessant qualitativa biogràfica del disseny de la tesi ha constituït un bon complement a les tècniques quantitatives estàtiques en el sentit que ha permès introduir la lògica processual i dinàmica (i així confirmar alguns elements de l’evolució de les xarxes que apuntaven amb els resultats de l’enquesta), en última instància la narrativa que explica retrospectivament les biografies també és construïda per les persones entrevistades en el present i des de la seva posició vital i relacional del moment de l’entrevista.

D’altra banda, més enllà de les limitacions del mètode emprat, la lògica de concreció en l’aprofundiment que ha seguit l’anàlisi de resultats i el disseny en general de la tesi ha deixat alguns interrogants oberts en els quals seria interessant aprofundir en futures investigacions sobre el procés d’integració de la població immigrada. Concretament, podem entreveure dos tipus de possibles vies de desenvolupament de la recerca duta a terme: d’una banda, la que es deriva més directament del projecte, i que suposaria una forma d’aprofundir en les dades disponibles o en petites ampliacions que es poguessin derivar del mateix disseny; i de l’altra, les línies de recerca sociològica que s’aborden de forma tangencial en la investigació i que a partir dels resultats de la investigació s’apunten com a possibles línies de treball d’interès.

Entre el primer tipus d’ampliacions que es podrien plantejar, es troba, d’una banda, la de dur a terme una comparativa entre la població autòctona i la immigrada. Es tracta d’un tipus de comparativa que permetria distingir i aprofundir en els elements que es deriven dels trets característics de les xarxes de la població immigrada a l’hora de definir el seu rol com a recurs, oportunitat o suport cognitiu per a la participació.

Un segon aspecte interessant que hem mantingut fora de l’abast de la tesi però que igualment ha anat apareixent de forma latent és la de la comparació (o l’estudi de la interacció) entre l’efecte de les xarxes i els altres elements que influeixen en la participació associativa de la població immigrada —recursos, oportunitats i elements cognitius de base atributiva com ara la varietat de recursos personals que es deriven de la posició socioestructural o del capital humà (nivell d’estudis, coneixement de l’idioma, etc.) de les persones immigrades, o les configuracions institucionals que determinen els canals i les oportunitats reals que el sistema polític ofereix a la ciutadania per participar (estructura d’oportunitats polítiques), tant de la vessant institucional com discursiva (Koopmans, 2004).

Finalment, les altres línies de treball que es podrien desenvolupar passen per aplicar un disseny longitudinal, i per aprofundir en la qüestió de les xarxes associatives. En concret, aproximar-nos al *procés* de construcció de les xarxes i les seves conseqüències amb dades longitudinals (tant quantitatives com qualitatives) de tipus panell i no només de tipus biogràfiques retrospectives permetria dos tractaments. D'una banda, l'estudi més a fons de les dinàmiques d'influència i de selecció existents en les xarxes. I, de l'altra banda, una major profunditat sobre els "efectes període" (o "factors històrics", segons Elder, 1974). D'aquesta manera, es podria distingir amb major claredat els diferents factors de canvi de les xarxes (Leik i Chalkley, 1997) que es produeixen en paral·lel al llarg del procés d'assentament de les persones immigrades a les societats d'acollida. Aquests factors poden ser factors de canvi externs, és a dir, elements exògens a les xarxes derivats del període en el qual succeeixen; i els factors de canvi sistèmic, atribuïbles al propi sistema de relacions socials o a la interacció amb altres canvis que succeeixen en les trajectòries vitals. En aquest sentit, per exemple, seria interessant analitzar l'impacte de la crisi econòmica, la intensificació dels fluxos migratoris o els canvis institucionals sobre les xarxes, per aprofundir, per exemple, en com l'impacte de la crisi econòmica sobre l'ocupació (i especialment sobre l'ocupació masculina) està afectant la redefinició del tipus de projectes migratoris i la presència dels homes i les dones immigrades en els diferents àmbits de sociabilitat. O bé analitzar els canvis que es puguin produir en les xarxes de la població immigrada com a conseqüència dels incipients fluxos de sortida de població nascuda a l'estranger²²⁹.

D'altra banda, en els resultats d'aquesta investigació han quedat també alguns interrogants oberts en relació a les dinàmiques de cooptació, el tipus de xarxes personals i associatives que les defineixen, i el tipus d'orientació política que se'n deriva. El projecte original d'aquesta tesi es plantejava com un estudi de les formes de participació política de la població immigrada. No obstant, al llarg del desenvolupament de la investigació s'ha anat prioritant l'encaix de la tesi amb el marc de la investigació del CASREDIN, de manera que s'ha anat delimitant el protagonisme que tenien les xarxes associatives i institucionals en el seu disseny inicial, per vincular-lo a un marc més general sobre els models d'integració. Per tal de reprendre i aprofundir en al línia inicial de treball, l'estudi s'hauria de complementar amb una mostra més àmplia i guiada per una selecció intencional dels individus per incloure persones que participen en associacions en contacte amb diferents corrents de la política institucional i extra-institucional, així com aprofundir en el vincle existent entre les xarxes personals i les xarxes associatives. Així, seria interessant visualitzar la dinàmica de la "xarxa de xarxes"

²²⁹ Segons les estadístiques de variació residencial de l'INE, a partir del 2010 a Espanya es produeix un canvi de tendència en el saldo migratori ja que aquest passa a ser negatiu (tant per a la població estrangera com per a l'espanyola). La tendència d'emigració al retorn és especialment important per al cas de la població nascuda a l'Equador (i menor entre la població marroquina), fins al punt que al 2012 l'Equador és el primer destí registrat de les persones que emigren d'Espanya.

i les seves conseqüències elaborant un mapa sociocèntric que reflectís les línies d'estructuració de les xarxes dels moviments polítics i socials, o bé fent un seguiment dels processos de creació de xarxes des de conegudes federacions, fundacions o sectorials dels partits polítics per identificar el tipus de relacions que estableixen, els incentius de les organitzacions (a més dels del vincle econòmic) per formar-ne part, i les dinàmiques d'influència i negociació del discurs que es produeixen en el si d'aquestes xarxes. Tot plegat podria contribuir a seguir aportant llum sobre els elements relacionals que expliquen i que defineixen la cultura política i les formes de participació de la població immigrada.

En aquest sentit, tant per a aquesta qüestió com per al conjunt de les temàtiques abordades en aquesta investigació, la recerca s'hauria beneficiat d'un estudi en major profunditat de les polítiques i els elements del disseny institucional (és a dir, de la introducció d'elements més "macro"), tant relatius a la societat d'acollida com als països d'origen, que contextualitzessin amb més detall i contribuïssin a explicar el que succeeix en el cas català. Així, una futura recerca es podria beneficiar d'un plantejament comparatiu a nivell internacional que aprofundeixi en aquesta qüestió.

11. CONCLUSIONS

This chapter presents the conclusions of the thesis. The chapter is divided into five sections. The first one summarises the approach and the method employed. The second section highlights the main contributions of the research study by outlining the primary findings obtained, discussing how they validate the hypotheses, and how they contribute to the existing sociological background. The third section discusses the validity of the methodology, summarising the contributions of the research study to the discussion on the use of mixed methods in social network analysis. Finally, the chapter ends with a description of the research study's limitations and potential lines of future research.

11.1. SUMMARY OF THE APPROACH

The thesis analyses the development of personal networks among Ecuadorian and Moroccan migrants in their process of settlement and social integration in Catalonia.

The research is based on the premise that personal networks show migrants' personal communities, in that the extent to which those networks change and the direction of said change reveals migrants' "structural fitting in" in the host society. Therefore, migrants' networks point to the social integration patterns from the relational point of view. The thesis has focussed on identifying the explanatory factors behind the development of migrants' personal networks, paying particular attention to the contribution of the associative sphere to this process. The associative sphere is studied from a dual standpoint: how networks contribute to defining migrants' participation, and, in turn, how participation affects social integration patterns.

In addition to the former theoretical or substantive contributions, the methodological issues of the research study have also played a key role in the dissertation. This research study is understood as an empirical application and as a reflection on the need and relevance of the application of mixed methods methodologies to the field of social network analysis. The thesis has reviewed the uses, potential and limitations of mixed methods in the analysis of personal networks in order to focus particularly on two key issues in the current developments of relational sociology: the link between factual and

cognitive components of the social reality, and the role of social networks at different levels of the social structure.

The research study's methodological design therefore combines a personal networks survey in line with extensive quantitative reasoning, with semi-structured biographical interviews that follow the intensive and contextualised analysis of narratives of the qualitative reasoning. These various methods pursue the same objectives and research questions. They are combined according to an explanatory sequential and nested design, such that only the combination and interpretative integration of both empirical parts allows the specific objectives tackled by the research to be achieved.

11.2. SUMMARY OF THE FINDINGS AND FINAL THOUGHTS

The research findings provide relevant knowledge on how the migrants' social integration process in Catalonia is taking place. This section revisits the dissertation's objectives and hypotheses to discuss their validity according to the analysis of the findings obtained. The development of the hypothesis has undergone abductive reasoning to some extent, somewhere between deduction and induction. Put another way, the hypotheses have been guided by the theoretical background but also engaging in dialogue with the empirical approach. Therefore, in this section we examine how the in-depth analysis of the findings allows the validity of the hypotheses to be confirmed and the extent to which they have led to fruitful lines of reasoning and analysis to be assessed. To do so, the two main objectives of the research study are addressed separately.

11.2.1. Migrants' social integration process in Catalonia

11.2.1.1. *Hypotheses and findings*

The research study's first objective was established as follows: To identify and explain the diversity of relational integration patterns of the immigrant population in Catalonia, taking into account both the settlement process in the host society and the resources and plans prior to the arrival in Catalonia; and approaching networks as a result of both individual strategies and meanings attached to the interactive processes and of structural determinants of the contexts or sociability spheres in which they are developed. This objective gave rise to two hypotheses that have guided the analysis of the findings outlined in chapters 7 and 8.

- ***The dynamic evolution of migrants' personal networks and the resulting diversity of integration patterns:***

The first hypothesis concerns the dynamic evolution of networks and the diverse patterns of integration resulting from it. Specifically, H1 states that *a variety of social integration patterns for Ecuadorian and Moroccan migrants in Catalonia can be identified, according to the presence of inter or intra-ethnic relationships in the networks, as well as the spatial and temporal location of the contacts that are created and maintained in the networks. This diversity corresponds to divergent processes concerning assimilation, the creation of ethnic enclaves and the maintenance of transnational ties.*

Analysing the composition and evolution of migrants' networks, it can be said that there is a weak trend towards assimilation among the overall population. Moroccans and Ecuadorians' network of contacts is progressively transformed over the years, in the sense that the longer migrants have been in the host country, the more ties they will have with the local population and the fewer ties with people who have remained in the home country. This process has led to a network composition defined by mainly homophilic ties but with a certain presence of the autochthonous population (19.75%) and people from other origins (7.4%). Yet this process, rather than being widespread, is weak and limited. Firstly, there is no general bipolarity in the configuration of the network between "before" and "after" the emigration. The population analysed maintains a large proportion of their pre-migratory contacts over the years of residence in the host country without a relevant loss of these type of acquaintances in their personal networks.

Secondly, the cluster analysis performed showed that what classical assimilation theories would predict occurs only to certain immigrants and under certain conditions. The typology of networks reveals the existence of a diversity of integration patterns and therefore shows the coexistence of different processes of assimilation, ethnic enclaves and the maintenance of ties with a transnational community.

Those integration patterns are characterised by the extent to which ties with alters living in the country of origin are maintained, and the direction of the reconstruction of new ties in the post-migration stage²³⁰: the *dual* type is characterised by a large presence of originals in the network (as well as few hosts). The mixed type has a network primarily located in the host country, but with a quite heterogeneous ethnic composition (it has more ties to hosts and less ties to fellows than the other types). And the third one has a

²³⁰ In line with the terminology used by Lubbers et al. (2010), the term *originals* refers to alters who are originally from and live in the respondents' home country; *fellows* refers to alters from the same country of origin but living in Spain; *hosts* refers to alters born and living in Spain; and *others refer* to alters from other origins living in Spain and living in countries other than the home and host countries.

high presence of fellows and a low proportion of originals and hosts, reflecting a relational environment characteristic of the *ethnic enclaves* described in the literature.

The second hypothesis (H2) addresses the factors that lead immigrants to develop one kind of network or another. Specifically, it states that *the patterns of integration are the result of both (H2.1) the pathways in the post-migration stage in various spheres of sociability and (H2.2) the relational resources and strategies resulting from the initial migration plan. Moreover, (H2.3) both effects on networks are influenced by the individual attributes that place them on axes of inequality.*

- ***Migration networks and the migration plan as explanatory factors for the development of immigrants' personal networks***

The study of the factors that lead to the adoption of different types of network confirms the relevance and explanatory power of the hypotheses.

Integration patterns are clearly determined by the type of migration network and migration plan held at the time of emigration. This statement breaks with the idea that the evolution of migrants' personal networks is explained by the time spent in the host country. It draws attention to the resources and expectations that migrants have when they arrive in Catalonia (and therefore it highlights the relevance of what happens prior to beginning the settlement process).

Regarding the migration plan, the findings show that the degree of rupture with the homeland, the desire to settle permanently in the host society and the location and family reunification strategies are the aspects of the migration plan that contribute the most to defining the type of network adopted. This is due to the fact that they galvanise different strategies for the provision of support, which encourages the forging and development of ties in different territories, while also give meaning to the type of migration networks developed and to the centrality attached to the different sociability spheres during the settlement process.

Regarding the migration networks, the dissertation shows that there are four aspects that contribute to shaping the type of integration pattern: the type of pre-migratory contacts that constitute the migration network that migrants use; the way ties between pre- and post-migration originals, hosts and fellows are structured; the process by which pre-migration alters connect ego with post-migration alters; and the migration process arrangements within the family-household.

Specifically, the dual profile is held by the person that has made a minor break with the homeland, since their alters "left behind" have a strong affective significance. Migrants with a dual network are more willing to return or to emigrate to other countries, which gives them the sense of being in the home country only temporarily. As a result, they

tend to develop a weak and volatile local environment that reinforces their orientation towards the origin. Moreover, the dual profile has few contacts in the host country upon their arrival, and they are structured around networks with “transnational closure”²³¹ (i.e. networks with minimal segregation among the subgroups according to the place of residence of the alters), but with a clear segregation between the alters according to the stage when they met (pre- or post-migration). Consequently, on the one hand, all those factors hinder the making of new acquaintances and the change of the network in the host country and thus trap them in a weak and volatile environment. And on the other hand, it fosters a kind of transitivity that makes them even get to know new originals while living in the host country. The family arrangements associated with this type of network are mainly those that make people migrate alone and maintain their family economically in the country of origin, or, in the case of mainly Moroccan women, who emigrate following their partner.

On the contrary, the mixed type has more clearly experienced a break with the homeland, and, driven by a desire to immerse themselves in a new relational environment, draw up a plan for a permanent or long-term stay in Catalonia. Mixed networks are structured around “diversity within the closure”, i.e. heterogeneity in their network is based on relational cohesion around this diversity. Among them, the fact that pre-migration fellows also have a strong bond with hosts makes them act as a bridge for ego to meet new hosts when they arrive in the host country. In addition, in some cases, those migrants had contacts with hosts prior to migration that facilitated the journey and introduced the newly arrived immigrants into autochthonous circles. The mixed profile mainly comprises pioneer migrants that meet their partner in the host country or that “pull” and live with their nuclear family.

Finally, the core of the ethnic enclave profile’s network is based on the density of the link between fellow migrants living in Catalonia met before and after migration. They have the type of migration network more commonly described in the literature, where pre-migration contacts who promote or facilitate the emigration and provide initial support create a bridge for meeting other fellow migrants who are also immigrants living in the host country and foster immersion in these dense ethnic environments. In this context, family reunification processes are particularly important, both when ego has been the reuniter (mostly Moroccan men and Ecuadorian women) and when ego has been reunited (mostly Ecuadorian men and Moroccan women). In addition, the advanced stage of the family reunification process leads to a weaker link between fellow migrants and originals. However, in the event of a clear break or even a troubled relationship with the homeland, among this profile some migrants develop a strong local community that is also very involved with the community and the institutions in the country of origin.

²³¹ Using Vacca’s terms (2013).

Hence, the investment in contacts in the host country strengthens the bond with the origin, creating a real “transnational community” (close to what Portes and Rumbaut (2010) identify for the case of Mexican migrants in the USA).

These findings lead us to reconsider the specific hypotheses of the research study regarding migration networks and plans. As for the migration networks, in chapter 5 it was stated that *integration patterns are influenced by the relational resources built in the pre-migration stage, as well as by their contacts, which allow a certain dynamic evolution of the network. While pioneer migrants have many opportunities for social assimilation, migrants that use mature migration networks tend to be incorporated into a more cohesive and homogeneous group of family and compatriots (Maya-Jariego, 2009; De Miguel and Tranmer, 2010)*. This hypothesis can be refined by stating that, on the one hand, the ability of pioneer immigrants to establish more contact with hosts depends on the previous fellow migrants’ networks and the subsequent family reunification strategies: pioneer migrants get to know more hosts if they make use of previous contacts with hosts or of contact with fellow migrants who, thanks to the context of “diversity within closure”, act as a bridge towards meeting hosts, and/or if the pioneers regroup the members of the nuclear family or create a new family unit in the destination country. Otherwise, if they are pioneer migrants but leave their family in the country of origin and are integrated into an environment of transnational closure (where fellows are also strongly connected with circles in the country of origin) that hinders the evolution of their network; or if they draw in the extended family and develop an environment that reproduces the ethnic community in the host society, pioneering does not imply having greater chances of assimilation. On the other hand, there is the case of migrants who emigrate following their partners but, in light of the affective centrality held by the homeland for them and given the barriers they face to forge new contacts in the host society, their networks remain in the country of origin. That is, if mature networks are not accompanied by an opening up to the local environment, they do not imply the development and change of the network towards the ethnic group in the destination country, but may lead to the maintenance of dual network types.

Concerning the migration plan, the research hypothesised that *it shapes the strategies of adaptation to the new environment and the investment in the country of origin, which translates into the type of migrant presence in the sociability spheres. While the adoption of a migration plan aimed at returning corresponds to a tendency to maintain ties in the homeland, a plan aimed at remaining in the host country will correspond to an investment in new contacts there*. Indeed the degree of rupture with the homeland and the willingness to stay shape the social support provision strategies in different territories. However, migrants with an ethnic enclave type of network and who have developed a “transnational community” constitute an exception to what the hypothesis stated, since in this case the plan to return is drawn up therein and turns into the building of a strong local ethnic community.

In addition to this, the hypothesis needs to be clarified, extended or revisited in three respects: first of all, the initial migration plan is reformulated throughout the settlement process (particularly regarding the break or the continuation of the link with the homeland). Moreover, during this process, the migration plan and the personal networks reinforce one another, so that the reconstruction and integration into a strong local environment facilitates long-term settlement plans. Secondly, as noted by Parella (2003) and Ribas (2005), the migration plan is not an individual construction. It is developed within the domestic unit, according to the family-household arrangements regarding care and survival. Thirdly, since the migration plan shapes the balance between work and family life, in addition to framing the conditions for the development of migration networks in the origin, it shapes their position in different sociability spheres and thus the development of their networks in the host country.

In short, according to the findings, it can be pointed out, firstly, that family-household arrangements are a key aspect for understanding the dynamics of migration and the consequent definition of personal networks. And secondly, that they define more complex migration processes than what the distinction between “pioneers vs. regrouped” expresses, or what can be expected if “origin vs. destination” are understood as opposing.

- ***Settlement process and patterns of integration***

The findings of the analysis performed confirm that, given the different nature or content of the relationships that are held in different sociability spheres, the spheres of sociability determine a certain functional specialisation of the type of ties that are created and maintained therein. Thus, in the post-migration path in the host society, the presence of migrants in sociability spheres (family, work-training, community) and the consequent strength and capacity of those sociability spheres to shape networks lead to a more or less intense meeting of different types of alter.

Specifically, the dual profile is explained by a settlement process in which few changes take place in its network. The stability and firmness of the people with dual networks is due to their weak presence in employment and to the relevance of strong family bonds –the family sphere being the one to which originals are confined, even during the post-migration stage. The mixed profile incorporates more hosts from the workplace, who join their networks at a later point in the settlement process. And finally, the ethnic enclave profile incorporates new contacts with fellow migrants in the host country to a larger extent. They largely do so at the initial time of arrival and in the community sphere, the main sphere where new fellow migrants meet.

To sum up, the hypothesis according to which (H2.2) *the presence of the migrant population in the work-training, family and community spheres explains the type of*

network development and thus integration patterns is confirmed. The type of tie with the family, work and community spheres (already influenced by the baseline conditions, but also with a certain capacity to induce turning points on the paths) reinforces or re-orientates personal networks in which originals, hosts and fellow alters can have more or less relevance.

Nevertheless, in order to understand why sociability spheres do not exert the same effects on the networks for all three profiles, it is necessary to understand their interaction with the factors of social inequality.

- ***Social integration and the axis of inequality***

Regarding the factors of inequality, the hypothesis was formulated as follows: (H2.3) *the process by which migration networks, migration plans and spheres of sociability affect the development of personal networks is influenced by the position of individuals in a specific context shaped by their position in the axis of inequality, mainly due to gender differences, that intersect with origin, social class, age and geographical location.*

The findings confirm that the organisation of the migration processes that gives rise to migration plans and networks, since they take place within the framework of the family-household, are strongly gender-driven, in an association also adjusted according to the origin (Parella, 2003; Oso, 2010). The findings show the power of patriarchal norms and the consequent division of labour that structure family relationships. They are implicit in the way migration plans and chain migration processes are defined, and orientate men and women towards a different position and availability in the productive and reproductive fields, in the origin and in the destination. That is, the sexual division of labour shapes the centrality of the different spheres of sociability (both regarding time dedicated and the symbolic value attributed to them, Miguélez *et al.*, 1998). Therefore, given the logic of substitution that occurs to some extent between the workplace and the family in their effect on networks (which allow for mixed or dual networks, respectively), the fact that the responsibilities of the domestic work and dedication to the private and family space is mainly attributed to women, while work related to productive activity is attributed to men, makes the sociability spheres consolidate gendered networks: the dual type among women and the mixed type among men.

Finally, it must be said that although age has not proven to be a relevant variable among the group studied, gender differences have to be considered with other variables. To begin with, family-household arrangements change depending on the ethnic or national origin (that is, it is more pronounced among Moroccan migrants than among Ecuadorian migrants, since among the latter there is a more extensive tradition of women being employed in the service and care sectors). However, among those immigrant women who have a significant presence in the workplace, the combination of gender and ethnic

segregation in the labour market also helps to rigidly keep them in an ethnic occupational niche with a weaker relational dimension, and where the capacity to meet hosts is more limited.

The strong ethnostratification of the labour market, along with residential segregation, hinder the evolution of networks towards incorporating new hosts, as they rather contribute to meeting fellow migrants and thus to creating and perpetuating ethnic enclaves. Finally, it must be said that homophily based on origin is very powerful in the structuring of social relationships also among the autochthonous population (particularly among individuals born in Catalonia with parents born in Catalonia and among people older than 55 years old born in the rest of Spain). Thus, it constitutes a relational context in the host society that is closed and difficult to penetrate, which may also contribute to explaining the dynamics of ethnic withdrawal of the non-EU migrant population.

11.2.1.2. Summary of ideas and final thoughts

To sum up, the findings empirically show how the integration process of the non-EU immigrant population in Catalonia is occurring. In this regard, the thesis points out that there is not a process of integration as expected from the “classical” model of assimilation (Alba and Nee, 2003).

Firstly, there is not a widespread change of the networks towards the incorporation of hosts; pre-migration ties and ties to originals (alters living in the homeland) persist over time. Moreover, a diversity of integration patterns coexist showing the existence of divergent processes concerning assimilation, the creation of ethnic enclaves and the maintenance of transnational ties. These patterns highlight both the validity and strength of cultural pluralism and transnationalism as explanatory models of the immigrant population’s network configuration of the immigrant population, and thus of their social integration process in Catalonia.

Moreover, the final make-up of personal networks cannot be only explained by the course of time or by migrants’ experience of the settlement process in the host society, since it is also the result of relational resources and plans organised prior to migration. Thus, through the application of recent developments in the field of social network analysis, the thesis confirms the validity of transnational premises (Basch, Glick-Schiller and Szanton-Blanc, 1994; Vertovec, 2004; Portes and DeWind, 2007, among others) in the sense that they point out that migration cannot be understood as a break with the past, and cannot be explained by looking only at what happens in the host society.

Thirdly, the identification of factors and conditions which leads to the fulfilment of the premises of classical assimilation theories or other forms of integration highlights the relevance of the socio-structural or “macro” and territorialised bases of relationships

(including the transnational ones). That is, they appear to be tied to the opportunities and constraints of the spatial contexts they link (Guarnizo and Smith, 1998; Gold, 2001). The findings also show the specific type of segmented assimilation that is taking place in Catalonia, and the logic that shapes it. Drawing an analogy with the model of Portes and his associates (Portes and Zhou, 1993; Zhou, 1997; Rumbaut, 1999; Portes and Rumbaut, 2010), the thesis corroborates that, in the Catalan context, the segmented and ethnostratified structure of its labour market (Miguélez *et al.*, 2011), coupled with, to a lesser extent, the dynamics of spatial segregation (Sabater, Galeano and Domingo, 2013) contribute to the definition of different patterns of integration. Moreover, the examination of family dynamics from a gender perspective has also highlighted the relevance of the sexual division of labour within the family-household unit and the consequent presence and absence of the labour market in defining integration patterns²³².

Finally, the thesis findings point out some challenging social risks: migrants with a dual network profile, despite having strong and consolidated ties to originals, are in a difficult situation of isolation in the host society, marked by not having the relational resources needed to access the spheres of sociability where they can be more easily acquired. It makes them a vulnerable group with few social support resources in their settlement process. On the other hand, migrants with an ethnic enclave network profile run the risk of being trapped in the ethnic enclave as second-class citizens with fewer opportunities for social mobility. Moreover, the effect of the intersectionality of factors of social inequality on the social integration process suggests that reception and integration policies cannot be addressed independently of employment, housing or schooling policies. The current discriminatory institutional framework (Cachón, 2009) that reinforces the discriminatory dynamics of the market runs the risk of making dual or ethnic enclave patterns of integration chronic and immovable, particularly among the weakest groups.

11.2.2. Personal networks and associative participation of the immigrant population: a two-way relationship

11.2.2.1. Hypotheses and findings

The second specific objective of the research study seeks to analyse the mutual effects between migrants' personal networks and their associative participation. It is expressed in the form of a hypothesis as follows: (H3) *there is a two-way relationship between*

²³² These, as recalled by Tornø (1999) are related to the Spanish familist and commodified model of social care, as is shaped within the family, the State and the labour market.

patterns of social integration and immigrants' participation in different types of organisations (community-based, service providers and political), with different orientations (intra or exogroup, towards the origin and the host country) and different levels of involvement (more or less active).

In order to address the hypothesis, it is divided into two sub-objectives with two sub-hypotheses that emphasise different aspects of the two-way relationship between networks and participation. They are tackled separately in the following two sections.

- ***The impact of personal networks on participation: between blocking and promoting a variety of means of participation***

Objective 2.1 of the thesis was to identify those elements of personal networks that have an impact on migrant's participation in associations. To meet this objective the following hypothesis was posed: (H3.1) *social networks, as formal structures (which constitute both an organisational resource and a mechanism by which to create opportunities for participation), as well as a cognitive support (a space in which motivations, identities and interpretative frames are created), promote (or discourage) the way (function, orientation and intensity) migrants participate in associations.*

The findings of the analysis validate the hypothesis and its explanatory power. They show, on the one hand, the relevance of structural or formal elements of networks, i.e. their capacity to provide opportunities for participation and their value as a resource that makes it possible. On the other hand, the findings underline that the relational environment, beyond being a structure for the flow of information, is a space where motivations, identities and frames of reference that attribute subjective meaning to participation are created, thus making individuals with different type of networks contemplate participation in different ways.

Specifically, migrants with a dual network profile (as well as some of the ethnic enclave profile that have developed a new family-centred relational environment) tend to have few relational resources and few opportunities for participation, but overall tend to have few symbolic resources that encourage participation. The factors that prevent them from taking advantage of the participation opportunities they have are: firstly, their feelings of not belonging to the host society that stem from their weak relational bond with the host society; secondly, viewing participation in associations as something that makes sense in the dynamics of neighbourliness and social support that they attribute to the origin; and thirdly, the strong identification with the private family circles that distance them from the public sphere. Consequently, they are the ones that are less involved, whose participation is less intense and largely related to associations that provide services weakly steered at the host country.

Conversely, people with the ethnic enclave network type that participate actively or that lead an association are the profile that makes more use of the network as a resource for creating new forms of participation. At the level of personal networks, organisations arise due to the prior existence of a critical mass of immigrants connected cohesively, which allows for the coordination and creation of empowering community initiatives. Networks are also a valuable resource at the inter-organisational level. On the one hand, they sustain help and support structures that allow migrants' participative action to be stepped up, to participate in more spaces and to gain influence and visibility, increasing their capacity to lobby and engage in dialogue with institutions. And on the other hand, inter-organisational networks also enhance and attract new opportunities for participation for their members.

Ethnic participation is also based on certain motivations, identities and frames. Firstly, the stronger trend among migrants with the ethnic enclave profile to participate in associations with a community function is explained by the fact that they (as well as migrants with mixed networks of the sub-profile named "ambivalent") seek to a greater extent to participate in associations that become fraternal spaces for sociability and communion with the peer group (the intragroup). Secondly, ethnic enclave networks foster identification with the identifying category on which their networks are based, thus making ethnic origin a distinctive trait of their "imagined community" (Anderson, 1983; De Federico, 2002; 2007). Therefore, those networks afford meaning to a form of participation that gives precedence to the group's "interests" (understood and defined through its ethnic boundaries). It aims to protect, promote and represent the group before the exogroup, in a society seen as the *sum* of different ethnic groups²³³. Thirdly, regarding the territorial axis of the participation's orientation, the thesis points out that transnational participative practices are sustained in strong local networks located in the host country (existing among migrants with an ethnic enclave or a mixed network type) instead of in widespread transnational networks (such as those of the dual type).

Finally, among migrants with a mixed network type, the findings show that the formal properties of their network composition are more relevant in terms of generating opportunities for participation. In other words, they heighten the possibilities of being recruited to participate in mixed and general organisations²³⁴, clearly oriented towards the host country and whose ethnic component is not necessarily its defining trait.

²³³ Those findings highlight the need of the "ethnicity for itself" as a basis for the collective action of the immigrant population's movements that seeks to defend and promote the minority (Rex and Beatrice, 1994: 5)

²³⁴ Not specialised in working "for migrants", and whose members have a diverse background (i.e. they are not only migrants).

The type of cognitive support that is created within networks also contributes to defining the way migrants with a mixed network participate. Mixed networks facilitate identification with multiple identifying categories, while also reinforcing identification with the territory (the town or the neighbourhood) in the host country²³⁵, in which the ethnic component has less centrality. In addition, less homophily in their networks implies the naturalisation of diversity, and an understanding of ethnic groups as permeable groups. It leads them to disagree with the view of associations as “representatives” of the immigrant population and their interests, as well as to reject the way some associations project and assert an ethnic identity they consider too essentialist and picturesque or folkloric. Conversely, they consider associations as a space for exchange, intercultural dialogue, mutual approach on daily co-existence and as a mechanism to bring the migrant population closer to the exogroup.

In short, the findings validate the hypothesis, in the sense that they show how the different types (dual, mixed and ethnic enclave) and the different roles of social networks as a resource, opportunity and cognitive support for participation, foster different forms of participation. The way the hypothesis was formulated²³⁶, however, can be refined. Firstly, the distinction between the intragroup and the exogroup has proven to be a theoretical construct difficult to fit in with the empirical findings. Among the mixed profile (particularly among the sub-profile called “the contact”), participation in associations reinforces the sociability in a group that is not defined by ethnic boundaries. Strictly speaking, only a clear definition of an “intragroup” marked by that ethnic boundary allows an “exogroup” to be identified. Secondly, it has been difficult to distinguish whether frames or identities originated only from networks (as if they always preceded associative participation): the associative sphere is often part of ego’s environment in a way that makes it difficult to disentangle what comes from the network and what is created in the associative experience itself.

Finally, it has been interesting to observe how the cognitive content of the relationships and the way ties are structured (and thus the type of resources and opportunities they entail) are intertwined. Similarly to what Broadbent (2003) points out, only their combination explains the different ways migrants participate in the associative field. For example, the integration pattern expressed by the type of network contributes to defining how migrants understand their own group, shaping the logic that explains and gives meaning to the type of mediation between the intragroup and the exogroup (e.g. based on the “representation” or on the “mediation” between them). As a consequence,

²³⁵ Note that, contrary to what may happen in other contexts, in the case of the cities under study (with the exception of very few neighbourhoods), the identification with the neighbourhood does not imply ethnic identification.

²³⁶ See chapter 5 for further detail on the hypotheses.

those networks create different relational structures that make different ways of negotiating clientelist relationships possible, thus defining the way political co-optation movements occur, and the consequent adoption of visions or frames regarding the political and institutional system.

- ***The associative sphere of sociability: the effect of participation on personal networks***

Objective 2.2 of the thesis was to identify the way in which associative participation shapes migrants' personal networks. The following hypothesis (H3.2) stated that *the way migrants participate in associations make the associative relational environment acquire a different meaning for its participants, and consequently bears a different impact on their personal networks: through diversification or through the ethnic enclave.*

The findings show that the associative field is a driving force that brings about the change and development of networks in the post-migration stage, which implies a reduction in ties to originals and an increase in ties to alters living in the host country. The composition and the numerical relevance of the alters that belong to the associative field, however, varies according to the type of network: a bigger proportion of the alters of migrants with the ethnic enclave network type belong to the associative field, while among migrants with a dual network the associative field is weaker, and among migrants with mixed networks it leads to meeting hosts to a greater extent. In addition to this, these differences cannot be attributed solely to the different way in which they participate (in terms of intensity or type of association), since those variables have a different impact on the three profiles to meeting different types of alter (whether hosts or fellows).

The different impact of participation on networks is due to the fact that migrants with a different type of network attach a different meaning and value to the relational environment of the associative sphere. Specifically, the extent to which it enables the associative field to be a space for the promotion of sociability, and the type of belonging to the host society it encourages, are what affords meaning to the practices that bear an impact on networks.

Among migrants with a dual network, the attachment to the associative environment (specially to service-provider organisations) is mostly instrumental, so their impact on personal networks is very weak. On the contrary, both for migrants with the ethnic enclave or the mixed network, participation in associations holds an important community value, as a place for promoting sociability. The difference between those two is that, whereas for the ethnic enclave type (as well as the "ambivalent" sub-profile) participation in associations reinforces the feeling of belonging to an ethnic community in

the host country, among the mixed type participation in associations is seen as a way to become acquainted with new things and take part in the host society.

In brief, the hypothesis has served to bring about findings that meet the stated objective. Nevertheless, it can also be revisited, highlighting that the expressive value given to the relationships established within the associative sphere is more clearly linked to the dimension of associative participation related to the symbolic subject towards whom the activity of the association is oriented, rather than to the other dimensions of the variability on forms of participation (including the type of association).

11.2.2.2. Summary of ideas and final thoughts

The findings ultimately confirm the importance of the relational context in defining the position of individuals in the associative field. In addition, they show that the relevance of social networks in social and political participation processes is not only due to the formal properties of the composition and structure of personal networks. It is also based on the properties of the networks to support the generation, transmission and consolidation of cognitive contents.

On the one hand, from their formal point of view, social networks play an important role as “mobilising structures” (McAdam, 1982), and through the structure that defines the “structural proximity” to a movement (Snow *et al.*, 1980; McAdam, 1988; Passy and Giugni, 2001; Passy, 2003). Those factors make the network composition in the terms that shape migrants’ social integration (i.e. the connection between individuals according to their ethnic attributes and their temporal-spatial location) define both (i) the resources migrants have in order to generate new forms of participation, and (ii) the type of opportunities they encounter in order to join the existing associative movement and participate in a variety of ways.

These two aspects of networks, however, do not suffice to explain how migrants with different types of networks participate (or do not participate). The cultural or cognitive content and the symbolic resources of networks (Melucci, 1989) also need to be taken into account. The findings of the thesis underline the relevance of interactions, relationships and interactive structures in order to establish symbolic incentives (Crossley and Ibrahim, 2012) so as to define a shared symbolism and a way of understanding and framing the social and political context (Passy and Giugni, 2001; Passy, 2003); and in order to build, strengthen and convey feelings of belonging and identification to an imagined (social, cultural or political) community (De Federico, 2007) that can turn into a mobilising category (Tilly, 1978; Crossley, 2007) and lay the foundations for a given community affiliation.

On the other hand, the findings of the analysis confirm that, as Small (2009) states, in order to understand how an organisation (and we could also add any context or sphere of sociability) shapes the social networks of its participants one needs to understand how it affects social interaction. In other words, it implies delving into what individuals experience when they participate, what they feel and what they think about the relationships they establish there. Therefore, it calls for analysing the micro level of subjective interpretations and the content of the interactions and circles of sociability that make up the network (Crossley, 2010).

In addition to this, the integration of the findings of objectives 1 and 2 allows us to understand that networks are not a neutral element that contributes to the associative field by only conveying trust and reciprocity (that is, social capital in the sense of Putnam, 2000). Networks also convey other resources and factors of inequality to the associative field. Thus, network resources and the following capacity to promote dynamics of empowerment is defined in part by broader family and work-related structures, which give rise to significant inequalities in social, community and political action (Stoker, 2002). In sum, the type of segmented assimilation that is taking place in Catalonia involves different forms of positioning and participation in the associative field. This, in turn, contributes to the reproduction of different patterns of social integration among migrants.

Last but not least, the findings give rise to some applied reflections on the social risks and challenges they point to. The thesis shows that migrants rely considerably on informal relational dynamics and therefore are highly exposed to social and political exclusion. That is probably reinforced by the fact that there is no guarantee of their rights to participation (De Lucas *et al.*, 2008). The weakness and minimal breadth of critical discourses on the part of the immigrant group towards their particular situation of political exclusion is probably explained by the combination of the following factors: Firstly, the relational vulnerability of the migrant population with dual networks. Secondly, the sensitivity of migrants' organisations to the dynamics of political co-optation (already noted by Veredas, 2003). And thirdly, the difficulty to establish an equilibrium and a dialogue between the participation that emerges from ethnic enclave network types (the one with a greater strength to protect and defend the distinctive features of the immigrant population) and the participation that emerges from mixed network types (which promotes shared identities and thus could facilitate the establishment of alliances and the incorporation of migrants' issues among the workers' movement or other social movements).

Given the fact that networks are both contact structures and vehicles of influence and the creation of identities and frames of reference, migrant organisations' contact with the institutions means that the particular framing of the institutional logic is subtly imposed on them (Veredas, 2003; Martín-Pérez, 2004). That is, although the contact with

elites and institutions could foster migrants' politicisation, if it is not accompanied by a solid parallel network of independent thinking, there is the risk that proselytism and clientelist relationships might prevail over a critical political culture, potentially allowing the immigrant population to introduce issues on the political agenda in their own terms. Therefore, it runs the risk that new forms of policy management framed within the paradigm of governance do not really imply a potential opportunity for democratic innovation and strengthening (as argued by authors such as Ibarra *et al.*, 2002 or Subirats *et al.*, 2009).

11.3. ASSESSMENT OF THE METHODOLOGICAL APPROACH

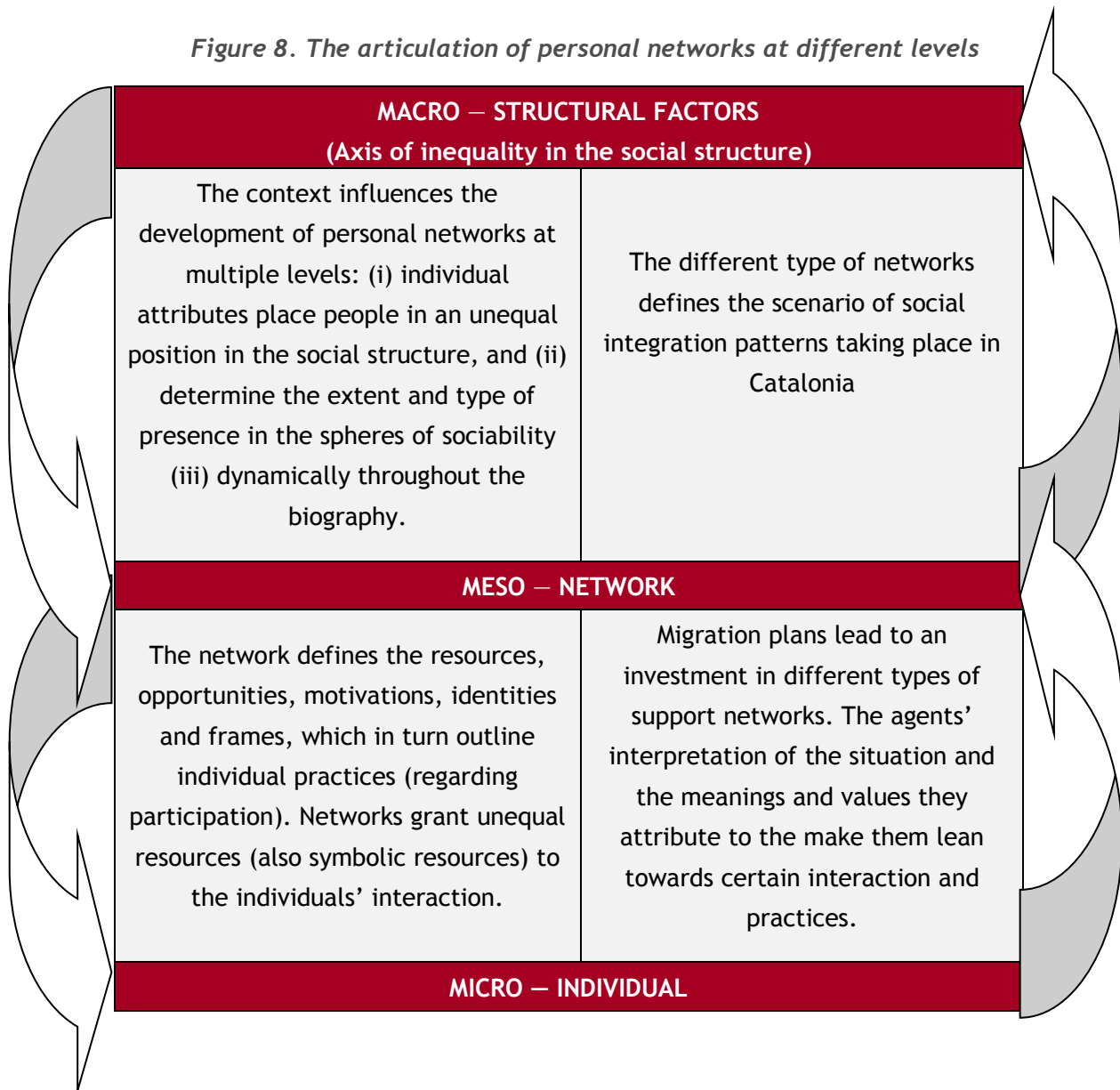
In addition to the substantive objectives, this thesis also contained a methodological objective, in the sense that it sought to understand how two aspects of social phenomena came into play on the object of inquiry: the factual reality (social facts) and the internalised or cognitive reality (plans, identities, frames), from a conception of the actor addressed from the relational and the attribute-based perspective, and articulated at the micro, meso and macro social levels.

Based on the findings of the research study, it is possible to say that the mixed methods methodology has allowed the challenge of covering and accounting for the complex and multidimensional nature of the object to be met. The research study illustrates the depth and explanatory strength of a methodology that combines the algebraic and formalised reasoning of analysis of personal networks with inductive and situated reasoning of analysis of its interpretation by the individuals. As Mason (2006) points out, this methodological approach allows the intersection between different dimensions of social phenomena to be explained, such as the structure, the composition and change of networks with the meanings the actors grant to the relationships, the plans that foster the interaction, and their effects on the configuration of cognitive elements.

In order to articulate these different dimensions of the object of study, the “strong integration” of quantitative and qualitative methodologies was required. “Strong integration” is the name we have given to the methodological combination that includes both the classical tradition of SNA, on the one hand, and the contributions of the qualitative tradition of social sciences and the culturalist school of SNA, on the other, abandoning the realist premises of the former in order to integrate the interpretative tradition of the latter. In this process, qualitative methods come to share the centrality with quantitative methods in order to complement the study of matrix structures with a comprehensive approach of the actors' narratives.

The findings we have been able to obtain from this methodological approach are summarised in figure 8. In short, the thesis confirms the need to combine both quantitative and qualitative methods to integrate the views of the stakeholders and thus explain the process that leads to the development of certain relational structures (Small, 2009) as well as to integrate the contents of the relations and the cognitive elements they sustain in order to understand the consequences of the personal network structure on the action of the individuals (Crossley, 2010b).

Figure 8. The articulation of personal networks at different levels

11.4. LIMITATIONS AND FUTURE LINES OF RESEARCH DEVELOPMENT

This last section addresses the limitations, unanswered questions and new lines of research development that emerge from the thesis carried out.

To start with, regarding the method, design and techniques employed, four limitations can be identified that need to be made explicit in order to situate the scope of the research. The first limitation is related to the relatively small number of cases of non-EU immigrants in the sample of the personal networks survey the thesis works with. As previously discussed in the methodological chapter (Chapter 6), this type of design does not allow for a direct statistical inference of the findings to the entire immigrant population of Catalonia, which hampers the identification, for instance, of the most prevalent integration pattern in the Catalan society. In addition, although the findings point to general elements of the integration process that are shared by different ethnic (or national) groups, actually they only concern the Moroccan and Ecuadorian population. In short, an extension of the sample of the survey would heighten the strength of the inference of the findings to the Catalan context.

Secondly, there are some limitations of the thesis that stem from the scientific context in which it was undertaken, namely its inclusion within the CASREDIN research project. While this framework has led to a stronger guarantee of the quality of the techniques and methods used, and to greater access to resources, it has also implied that the questionnaire design was not solely guided by the interests and the pace of the research of this thesis. As a result, the thesis had to fit in some decisions taken on the questionnaire within the framework of the broader design, such as the lack of information regarding the existence and geographical location of children or other kinds of care burdens, or the classification of types of association (which makes difficult to distinguish the specific type of activity that takes place in “immigrants’ associations”, and overshadows other forms of participation which are less formal or not related to the associative field).

Thirdly, as also explained in the methodological chapter and expanded upon in the Appendix, one of the limitations of the analysis is due to not having incorporated a multi-level analysis of the data. It would have enabled greater statistical control of the effects of the hierarchical structure of personal network data. In particular, it would have enabled us to control (both in the sense of “avoiding” and in the sense of “assessing”) mainly three effects. First, the associations between alters as a result of sharing an ego. Second, the statistical effects arising from the fact that the egos and their characteristics are repeated 30 times when addressing the micro level. And third, the “cross-level interaction effects” between the alter and the ego levels.

The fourth limitation is based on the fact that the thesis has approached the dual process of building the network and its consequences with a cross-sectional design. The qualitative biographical side of the research design has proven to be a good complement to the quantitative statistical techniques in the sense that it has allowed process dynamics to be introduced (and thereby some aspects of the evolution of the networks pointed out with the findings of the survey to be confirmed). Nevertheless, the narrative that explains the biographies retrospectively can also be considered a construction of the interviewees in the present, affected by their current life conditions.

In addition to this, over and above the limitations of the method employed, given the time and space constraints, the thesis has left some questions open to future developments. Two types of possible developments can be identified: those that arise from the current project, and other lines of work that are very tangentially addressed in the research study but that point out potential lines of interesting sociological research.

One of the potential extensions of the research study is to conduct a comparison between the autochthonous and the immigrant population. This comparison would allow the specific characteristics of migrants' networks in order to shape the role of networks as a resource, opportunity or cognitive support for participation to be identified and examined. Another interesting analysis that has been kept out of the scientific ambition of the research study but that has remained latent in the outline of the findings is the comparison (or the analysis of the interaction) between attribute-based and relational factors that influence migrants' participation in associations. Such an analysis would allow the attribute-based resources, opportunities and cognitive aspects to be introduced into the analytical model, such as the variety of resources resulting from the socio-structural position or from migrants' human capital (level of education, language skills, etc.), or the political opportunity structure, from both the institutional and discursive perspectives (Koopmans, 2004).

Finally, the other lines of work that can be developed arise from two possible enlargements of the data: following up on the cases and re-interviewing them to create a longitudinal panel, and further delving into the associative networks at the organisational level.

On the one hand, addressing the network development process and its consequences with longitudinal (both quantitative and qualitative) panel data would allow, on the one hand, the selection and influence dynamics of networks to be analysed, and on the other hand, an in-depth study of the "period effects" (Elder 1974). Therefore, the different factors of network change which emerge during migrants' settlement process in the host society could be identified. According to Leik and Chalkley (1997), those factors may be external, i.e. exogenous to the networks and related to the historical period when they take place; and systemic, i.e. attributable to the system of social relations itself or its

interaction with other changes in the life course. In this regard, for instance, it would be interesting to analyse the impact of the economic crisis, the change of migration flows, or the institutional changes on migrants' networks. Issues such as the impact of the economic crisis particularly on male unemployment rates and its potential to change men and women's presence in the different sociability spheres, or its impact on the redefinition of migration plans pushing outward migration flows may change some of the findings presented in this thesis concerning the situation in 2010-2011.

On the other hand, the findings of this research leave some unanswered questions regarding the dynamics of co-optation, the type of personal and organisational networks that promote those dynamics and the overall type of political orientation derived therefrom. The original aim of this thesis sought to focus on migrants' political participation. However, during the development of the research, its fitting into the framework of the CASREDIN research project was prioritised, thus lessening the prominence of organisational and institutional networks in the initial project and focussing the research on the integration patterns. Nevertheless, future research carried out upon this thesis' findings could now be developed by resuming this line of work. In order to do so, the study should be complemented with a larger sample driven by the intentional selection of individuals who participate in associations in contact with different institutional and extra-institutional political trends; and with a more in-depth focus on the association between personal and organisational networks. It would be particularly interesting to analyse the dynamics of the "network of networks" and its consequences, drawing up a socio-centric map, or by following the networking process of some well-known foundations or migrants' sectorial organisations of political parties in order to identify the type of relationships they establish, the incentives offered by the organisations to join, and the dynamics of influence and negotiation of the discourse that is produced within those networks. All these developments could help to continue shedding light on the relational aspects that explain and define the political culture and the forms of participation of the immigrant population.

In this regard, both for this issue and for all the topics addressed in this research study, the thesis would gain more richness if it considered in greater depth the political and institutional macro factors of the host society and of the countries of origin that contextualise and further explain the Catalan case. Thus, future research would benefit from a comparative approach at international level that delves into that question.

12. BIBLIOGRAFIA

Acebillo-Baqué, Míriam, & Østergaard-Nielsen, Eva. (2011). *Local dynamics of codevelopment and migrant incorporation in three Catalan cities*. Paper presented at the Paper presented at the International RC21 conference, Amsterdam.

Ager, Alastair, & Strang, Alison. (2008). Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*, 21 (2), 166-191.

Aja, Eliseo, Arango, Joaquín, & Oliver Alonso, Josep. (2013). *Inmigración y crisis: entre la continuidad y el cambio. Anuario de Inmigración en España (edición 2012)*. Barcelona: Edicions Bellaterra.

Alba, Richard, & Nee, Victor. (1997). Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration. *International Migration Review*, 31 (4), 826-874.

Alba, Richard, & Nee, Victor. (2003). *Remaking the American Mainstream: Assimilation and Contemporary Immigration*. Cambridge: Harvard University Press.

Albert, Maria. (2007). Identity and sense as a basis of a new citizenship participation. *Arxius de Ciències Socials*, 17, 1-16.

Albert, Maria, & Gadea, Maria Elena. (2009). Reflexiones sobre las organizaciones de inmigrantes en la comunidad valenciana. *Arxius de ciències socials*, 20, 5-20.

Albert, María José. (2004). *La eclosión asociativa en el tránsito hacia una nueva Era. Un estudio del tercer sector en el ámbito comarcal de l'horta sud (Valencia)*. Tesis doctoral, Universitat de València, Valencia.

Aleksynska, M. (2011). Civic Participation of Immigrants in Europe: . *European Journal of Political Economy*, 27, 566-585.

Almond, Gabriel, & Verba, Sidney. (1963). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five countries*. Princeton: Princeton University Press.

Anderson, Benedict. (2005 [1983]). *Comunitats imaginades. Reflexions sobre l'origen i la propagació del nacionalisme*. València: Editorial Afers.

Aparicio, Rosa, & Tornos, Andrés. (2010). *Las asociaciones de inmigrantes en España: una visión de conjunto*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.

Àrea Metropolitana de Barcelona. Presentació: L'Àrea Metropolitana de Barcelona http://www.amb.cat/web/guest/Entitats_AMB/Mancomunitat_municipis/presentacio (data de consulta: 1/3/2014).

Ariño, Antonio. (2002). El elixir de la vida: Participación asociativa en el contexto urbano. *Zainak*, 24, 849-871.

Ariño, Antonio. (2004). Asociacionismo, ciudadanía y bienestar social. *Papers: revista de sociología* (74), 85-110.

Ariño, Antonio, Aliena, Rafael, Cucó, Josefa, & Perelló, Fátima. (1999). *La rosa de las solidaridades. Necesidades sociales y voluntariado en la Comunidad Valenciana*. Valencia: Fundació Bancaixa.

Ariño, Albert, & Llopis, Ramon. (2003). Asociacionismo heterogéneo, voluntariado diverso. *Revista de Estudios de Juventud* (1), 173-191.

Ariño Villarroya, A. (2003). El elixir de la vida. Participación asociativa en el contexto urbano. *Zainak*, 24, 849-871.

Armitage, Neil. (2011). *Exploring cosmopolitan conviviality - a biographical network approach*. Paper presented at the Jornada d'investigació: "Metodologies de xarxes ego-centrades i completes", Universitat Autònoma de Barcelona. Diapositives de PowerPoint

Asunción Merino, Maria. (2005). Asociacionismo inmigrante y modos de incorporación a la sociedad receptora: el caso peruano. *Anuario americanista europeo*, 3, 261-283.

Ávila, Javier. (2008). Redes personales de africanos y latinoamericanos en Cataluña, España. Análisis reticular de integración y cambio. *REDES, Revista hispana para el análisis de redes sociales*, 15 (5), 62-77.

Back, Les. (2013). *New Ethnicities And Urban Culture. Racisms and multiculturalism in young lives*. Abingdon: Routledge.

Baldassari, Delia, & Diani, Mario. (2007). The Integrative Power of Civic Networks. *American Journal of Sociology*, , 113 (3), 735-780.

Banting, K.G., & Kymlicka, W. (2007). *Derechos de las minorías y estado de bienestar*: Universidad Nacional Autónoma de México, Instituto de Investigaciones Jurídicas.

Barnes, John Arundel. (1954). Class and Committees in a Norwegian Island Parish. *Human Relations*, 7, 39-58.

Basch, Linda, Glick-Schiller, Nina, & Szanton Blanc, Christina. (1994). *Nations unbound: Transnational projects, postcolonial predicaments, and deterritorialized nation-states*. New York: Gordon and Breach.

Bauböck, Rainer. (1994). The integration of immigrants. *Council of Europe, CDMG*, 94 (25E).

Bazeley, Pat. (2003). Computerized Data Analysis for Mixed Methods Research. A Abbas Tashakkori & Charles Teddlie (Eds.), *Handbook of Mixed Methods in Social & Behavioral Research* (pp. 385-422). Thousand Oaks: Sage.

Bekkers, René. (2004). *Participation in Voluntary Associations: Relations with Resources, Personality and Political Values*. Paper presented at the 5th Conference of the European Sociological Association, Helsinki.

Bekkers, René. (2005). Participation in Voluntary Associations: Relations with Resources, Personality, and Political Values. *Political Psychology*, 26 (3), 439-454.

Bekkers, René, Völker, Beate, Van der Gaag, Martin, & Flap, Henk. (2008). Social networks of participants in voluntary associations. *Social Capital: Advances in Research*, 184-205.

Bellotti, Elisa. (2008). What are friends for? Elective communities of single people. *Social Networks*, 30, 318-329.

Bellotti, Elisa. (2010). Comment on Nick Crossley/1. *Sociologica, Italian Journal of Sociology online*, 1/12010, 1-8.

Benford, Robert D., & Snow, David A. (2000). Framing Processes and Social Movements: An overview and assessment. *Annual Reviews Sociology*, 26, 611-639.

Bernard, H. Russell, & McCarty, Christofer. (2009). The Network scale-up method: Background and theory <http://nersp.osg.ufl.edu/~ufruss/scale-up/scale-up%20method%20theory%20and%20history%20with%20notes.pdf> (data de consulta: 1/3/2014).

Berry, John W. (1997). Immigration, Acculturation and Adaptation. *Applied psychology: An International Review*, 46 (1), 5-68.

Berry, John W. (2001). A Psychology of Immigration. *Journal of Social Issues*, 57 (3), 615-631.

Bidart, Claire, & Cacciuttolo, Patrice. (2009). En busca del contenido de las redes sociales: Los "motivos" de las relaciones. *Redes: Revista hispana para el análisis de redes sociales*, 6 (7), 176-202.

Bidart, Claire, & Cacciuttolo, Patrice. (2012). Combining qualitative, quantitative and structural dimensions in a longitudinal perspective. The case of network influence. *Quality & Quantity*, 1-21.

Bidart, Claire, & Degenne, Alain. (2005). Introduction: the dynamics of personal networks. *Social Networks*, 27 (4), 283-287.

Bidart, Claire, & Lavenu, Daniel. (2005). Evolutions of personal networks and life events. *Social Networks*, 27 (4), 359-376.

Blanco, Cristina. (2000). *Las migraciones contemporáneas*: Alianza Editorial.

Blanco, Cristina. (2007). Transnacionalismo. Emergencia y fundamentos de una nueva perspectiva migratoria. *Papers, Revista de sociología*, 85, 13-29.

Blanco, Ismael, & Gomà, Ricard. (2002). *Gobiernos locales y redes participativas*.

Barcelona: Ariel.

Bolíbar, Mireia. (2011). Las asociaciones en las redes personales ¿Mecanismo de integración de la población inmigrante? *Redes: revista hispana para el análisis de redes sociales*, 20, 161-187.

Bolíbar, Mireia, Martí, Joel, & Lozares, Carlos. (2013). Aplicaciones de los métodos mixtos al análisis de las redes personales de la población inmigrada. *EMPIRIA. Revista de Metodología de Ciencias sociales*, 26, 89-116.

Bonet, Jordi. (2006). La vulnerabilidad relacional: Análisis del fenómeno y pautas de intervención. *Redes, Revista Hispana para el análisis de las redes sociales*, 11(2).

Borgatti, S.P., & Everett, M.G. (2006). A graph-theoretic perspective on centrality. *Social Networks*, 28 (4), 466-484.

Bott, E. (1957). *Family and social network*. Londres: Tavistock.

Bottero, Wendy, & Crossley, Nick. (2008). Worlds, Fields and Networks: Becker, Bourdieu and the Structures of Social Relations. *Cultural Sociology*, 5 (1), 99-119.

Bourdieu, Pierre. (1986). The forms of capital. A J. (ed.) Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). New York: Greenwood Press.

Bourdieu, Pierre, & Wacquant, Loïc. (1992). *An invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.

Burt, Ronald. (1995). *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Harvard: Harvard University Press.

Burt, Ronald S. (2001). Structural Holes Versus Network Closure as Social Capital. A N. Lin, K. Cook & R. S. Burt (Eds.), *Social Capital: Theory and Research* (pp. 31-56). New York: Aldine de Gruyter.

Byrman, Alan. (2007). Triangulation. A Michael S. Lewis-Beck, Alan Bryman & Tim Futing Liao (Eds.), *Encyclopedia of Social Science Research Methods* (pp. 1143-1144). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.

Cachón, Lorenzo. (2003). Discriminación por motivos de origen en el mercado laboral. A Cruz Roja Española (Ed.), *Empleo e inmigración: Estrategias de comunicación para la promoción de la igualdad de trato*. Madrid: Cruz Roja Española-Oficina central.

Cachón, Lorenzo. (2008). Polítiques d'integració en el camp de la immigració, redistribució reconeixement i representació. *Nous Horitzons*, 190, 6-12.

Cachón, Lorenzo. (2009). En la "España inmigrante": entre la fragilidad de los inmigrantes y las políticas de integración. *Papeles del CEIC*, 1, 1-35.

Callejo, Javier, & Viedma, Antonio. (2006). *Proyectos y estrategias de Investigación Social: la perspectiva de la intervención*. Madrid: McGraw Hill.

Carley, Kathleen M. (1997). Network text analysis: the network position of concepts. A Carl W Roberts (Ed.), *Text Analysis for the Social Sciences: Methods for Drawing Statistical Inferences from Texts and Transcripts* (pp. 79-102). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Casey, John. (1997). Les associacions i la integració d'immigrants estrangers. *Revista Catalana de Sociologia*, 6, 9-22.

Castelló, Laia. (2011). *La gestió quotidiana de la cura: una qüestió de gènere i classe*. Doctorat en Sociologia, Universitat Autònoma de Barcelona.

Castles, Stephen, & Miller, Mark J. (1993). *The Age of Migration*. London: MacMillan Press LTD.

Castón, Pedro. (1996). La sociología de Pierre Bourdieu. *Revista española de investigaciones sociológicas*, 76 (4), 75-97.

Chelpi-Den Hamer, Magali. (2008). Migration Patterns and Influence of Support Networks: A Case Study of West Africans in the Netherlands. *Gender, Technology and Development*, 12 (3), 347-364.

Cheong, Pauline Hope, Edwards, Rosalind, Goulbourne, Harry, & Solomos, John. (2007). Immigration, social cohesion and social capital: A critical review. *Critical Social Policy*, 27 (24), 24- 49.

Chiswick, Barry R. (1978). The effect of Americanization on the earnings of foreign-born men. *The Journal of Political Economy*, 86 (5), 897-921.

Chua, Vincent, Madej, Julia, & Wellman, Barry. (2011). Personal communities: The world according to me *The Sage Handbook of Social Network Analysis*. Londres: Sage.

Coleman, James S. (1988). Free Riders and Zealots: The Role of Social Networks. *Sociological Theory*, 6 (1), 52-57.

Coleman, James S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*, 94, S95-S120.

Coleman, James S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.

Cortés, Almudena, & Sanmartín, Anna. (2007). Política transnacional. Asociacionismo migrante y codesarrollo. *El Viejo Topo*, 239 (9), 66 - 73.

Coviello, Nicole E. (2005). Integrating qualitative and quantitative techniques in network analysis. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 8 (1), 39-60.

Creswell, John W. (2003). *Research Design. Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches* (2 ed.). California, Thousand Oaks: Sage.

Creswell, John W, & Plano-Clark, Vicki L. (2007). *Designing and conducting mixed methods research*. Thousand Oaks: SAGE Publications.

Crompton, Rosemary. (1994). *Clase y estratificación. Una introducción a los debates actuales*. Madrid: Tecnos.

Crossley, Nick. (2007). Social Networks and Extraparliamentary Politics. *Sociology Compass*, 1 (1), 222-236.

Crossley, Nick. (2010). Networks and Complexity: Directions for Interactionist Research? *Symbolic Interaction*, 33 (3), 341-363.

Crossley, Nick. (2010). The Social World of the Network. Combining Qualitative and Quantitative Elements in Social Network Analysis. *Sociologica, Italian Journal of Sociology online*, 1/2010, 1-34.

Crossley, Nick. (2010). The Social World of the Network: A Reply to the Comments. *Sociologica, Italian Journal of Sociology online*, 1/12010, 1-7.

Crossley, Nick. (2011). *Towards relational sociology*. London: Routledge.

Crossley, Nick, Edwards, Gemma, Harries, Ellen, & Stevenson, Rachel. (2012). Covert social movement networks and the secrecy-efficiency trade off: The case of the UK suffragettes (1906-1914). *Social Networks*, 34 (4), 634-644.

Crossley, Nick, & Ibrahim, J. . (2012). Critical Mass, Social Networks and Collective Action. *Sociology, Fothcoming*.

Cruz, Irene. (2013). *La homofilia como forma de estructuración de las relaciones sociales en Cataluña*. Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona.

Cruz, Irene, & Verd, Joan Miquel. (2013). La fuerza de los lazos: una exploración teórica y empírica de sus múltiples significados. *EMPIRIA: Revista de Metodología de Ciencias Sociales*, 26, 149-174.

Curtis, Richard, Friedman, Samuel R, Neaigus, Alan, Jose, Benny, Goldstein, Marjorie, & Ildfonso, Gilbert. (1995). Street-level Drug Markets: Network Structure and HIV Risk. *Social Networks*, 17 (3-4), 229-249.

De Federico, Ainhoa. (2002). Presentación: Tendiendo puentes, de Lilnet a Redes. *Redes, Revista Hispana para el análisis de las redes sociales*, 3 (1), 1-11.

De Federico, Ainhoa. (2005). El análisis dinámico de redes sociales con SIENA: método, discusión y aplicación. *Empiria: Revista de metodología de ciencias sociales*, 10, 151-184.

De Federico, Ainhoa. (2007). Networks and Identifications: A relational Approach to Social Identities. *International Sociology*, 22, 683-699.

De Federico, Ainhoa. (2009). La perspectiva del interaccionismo estructural para el análisis de redes sociales. *Redes: Revista hispana para el análisis de redes sociales* (17), 12.

De Lucas, Javier. (2007). Integración política, participación y ciudadanía: un balance. *Entelequia: revista interdisciplinar* (4), 271-282.

De Lucas, Javier. (2009). Inmigración, diversidad cultural, reconocimiento político. *Papers*, 94, 11-27.

De Lucas, Javier, Añón, María José, Galiana, Ángeles, García-Añón, José, Mestre, Ruth, Miravet, Pablo, Torres, Francisco. (2008). *Los derechos de participación como elemento de integración de los inmigrantes*. Bilbao: Fundación BBVA.

De Miguel, Verónica, Rodríguez-García, Dan, Solana, Miguel, & Pascual de Sans, Àngels. (2012). *La població immigrada a Catalunya: consideracions sobre les condicions d'assentament i integració a partir de les dades de l'ENI 2007*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

De Miguel, Verónica, Solana, Miguel, & Pascual de Sans, Àngels. (2011). La trayectoria migratoria internacional de la población inmigrada en España: la incidencia de las redes familiares y otras características sociodemográficas. *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, 15.

De Miguel, Verónica, & Tranmer, Mark. (2010). Personal support networks of immigrants to Spain: A multilevel analysis. *Social Networks*, 32, 253-262.

Degenne, Alain, & Forsé, Michel. (1999). *Introducing Social Networks*. London: Sage Publications.

Della Porta, Donatella, & Diani, Mario. (1999). *Social movements*. Oxford: Blackwell.

Denzin, Norman K. (1970). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. Chicago: Aldine.

Diani, Mario. (1995). *Green networks: A structural analysis of the Italian environmental movement*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Diani, Mario. (1997). Social Movements and Social Capital: A Network Perspective on Movement Outcomes. *Mobilization: An International Journal* 2(2), 129-147.

Diani, Mario. (2000). Simmel to Rokkan and Beyond: Towards a Network Theory of (New) Social Movements. *European Journal of Social Theory*, 3 (4), 387-406.

Diani, Mario. (2003). The Structural Bases of Protest Events. *Acta Sociologica*, 52 (1), 63-83.

Diani, Mario. (2011). Social Movements and Collective Action. A John Scott & Peter J. Carrington (Eds.), *The SAGE Handbook of Social Network Analysis* (pp. 223-235). London: SAGE Publications Ltd.

Diani, Mario. (2012). Organizational fields in social movement dynamics. A Bert Klandermans, Conny Roggeband & Jacqueline Van Stekelenburg (Eds.), *Advancements in Social Movement Research*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Diani, Mario, & Bison, I. (2004). Organizations, coalitions, and movements. *Theory and Society*, 33, 281-309.

- Diani, Mario, & McAdam, Doug. (2003). *Social movements and networks: relational approaches to collective action*. Oxford: Oxford University Press.
- Domínguez, Màrius, & Coco, Andrés. (2000). El pluralisme metodològic com a posicionament de partida. Una primera valoració del seu ús a la recerca social. *Revista Catalana de Sociologia*, 11, 105-132.
- Dominguez, Sílvia. (2004). Estrategias de movilidad social: el desarrollo de redes para el progreso personal. *Redes, Revista hispana para el análisis de redes sociales*, 7 (1).
- Dominguez, Sílvia, & Watkins, Celeste. (2003). Creating Networks for Survival and Mobility: Social Capital Among African-American and Latin-American Low-Income Mothers. *Social Problems*, 50 (1), 111-135.
- Edwards, Gemma. (2010). Mixed-Method Approaches to Social Network Analysis. *ESRC National Centre for Research Methods Review*. <http://eprints.ncrm.ac.uk/842/> (data de consulta: 1/3/2014).
- Eito, Antonio. (2005). Las redes sociales y el capital social como una herramienta importante para la integración de los inmigrantes. *Acciones e Investigaciones Sociales*, 21, 185-204.
- Emirbayer, Mustafa. (1997). Manifesto for a Relational Sociology. *American Journal of Sociology*, 103 (2), American Journal of Sociology.
- Emirbayer, Mustafa, & Goodwin, Jeff. (1994). Network Analysis, Culture, and the Problem of Agency. *American Journal of Sociology*, 99 (6), 1411-1454.
- Escalera, Javier. (2003). Asociacionismo y antropología. A Elena Maza Zorrilla (Ed.), *Asociacionismo en la España contemporánea. Vertientes y análisis interdisciplinar* (pp. 9-20). Valladolid: Universidad de Valladolid, Secretariado de Publicaciones e Intercambio Editorial.
- Esvertit, Natàlia. (2008). El teixit organitzatiu d'origen equatorià a la regió de Barcelona i el seu entorn. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- Feixa, Carles. (2008). Generacion Uno punto Cinco. *Revista de Estudios de Juventud*, 80, 115-128.
- Feld, Scott L., Suitor, J. Jill, & Hoegh, Jordana Gartner. (2007). Describing Changes in Personal Networks over Time. *Field Methods*, 19 (2), 218-236.
- Fennema, Meindert, & Tillie, Jean. (1999). Political participation and political trust in Amsterdam. Civic communities and ethnic networks. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 25 (4), 703-726.
- Ferrand, Alexis. (2006). Redes heterogéneas de discusión y pluralismo cognitivo. *Redes. Revista Hispana para el análisis de redes sociales* (010).
- Field, Andy. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (Third ed.). London: SAGE Publications.

Font, Joan, Montero, José Ramón, & Torcal, Mariano. (2006). Ciudadanos, asociaciones y activistas. A José Ramon Montero, Joan Font & Mariano Torcal (Eds.), *Ciudadanos, asociaciones y participación en España* (pp. 23-44). Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

Freeman, Linton C. (1979). Centrality in social networks conceptual clarification. *Social Networks*, 1 (3), 215-239.

Fuhse, Jan, & Mützel, Sophie. (2011). Tackling connections, structure, and meaning in networks: quantitative and qualitative methods in sociological network research. *Quality & Quantity*, 45 (5), 1067-1089.

Funes, Maria Jesús. (2006). La experiencia de la acción colectiva. A José Ramon Montero, Joan Font & Mariano Torcal (Eds.), *Ciudadanos, asociaciones y participación en España* (pp. 301-324). Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

Gadea, Maria Elena, & Albert, Maria José. (2011). Asociacionismo inmigrante y renegociación de las identidades culturales. *Política y sociedad*, 48 (1), 9-25.

Gaete, Ricardo, & Rodríguez, Carmen. (2010). Una aproximación al análisis de las cadenas migratorias en España a partir de la Encuesta Nacional de Inmigrantes. *Revista de Ciencia Política*, 30 (3), 697-721.

Garreta, Jordi (1998). Minorities ètniques, associacionisme i integració sociocultural. *Papers: revista de sociologia*, 56, 197-230.

Garreta, Jordi, & Llevot, Núria. (2013). Las asociaciones de inmigrantes africanos. Organización, proyección y actuaciones. *Revista internacional de sociología*, 71 (Extra 1), 15-38.

Gerring, John. (2007). *Case study research : principles and practices*. Cambridge: Cambridge University Press.

Giele, Janet Z, & Elder, Glen H. (1998). *Methods of life course research: qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks: SAGE Publications.

Giugni, Marco, & Morariu, Miruna. (2007). *The Perception of Political Opportunities by Immigrants and Their Impact on Political Participation: Italians and Kosovars in Geneva*. Paper presented at the 4th ECPR Conference, Pisa.

Glanville, Jennifer. (2004). Voluntary Associations and Social Network Structure: Why organizational location and type are important. *Sociological Forum*, 19 (3).

Glazer, Nathan, & Moynihan, Daniel Patrick. (1963). *Beyond the melting pot: the Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*. Cambridge, MA: M.I.T. Press.

Glick-Schiller, Nina. (2008). Nuevas y viejas cuestiones sobre localidad: teorizar la migración transnacional en un mundo neoliberal. A Carlota Solé, Sonia Parella & Leonardo Cavalcanti (Eds.), *Nuevos retos del transnacionalismo en el estudio de las migraciones* (Vol. 19, pp. 21-46). Madrid: Ministerio de Trabajo e Inmigración.

- Goffman, Erving. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. New York: Harper & Row.
- Gold, Steven J. (2001). Gender, class, and network: social structure and migration patterns among transnational Israelis. *Global Networks*, 1 (1), 57-78.
- González-Bailón, Sandra. (2006). The role of Dynamic Networks in Social Capital: a Simulation Experiment. *Papers. Revista de Sociologia*, 80, 171-194.
- González-Ferrer, Amparo, & Morales, Laura. (2006). Las asociaciones de inmigrantes en Madrid. Una nota de investigación sobre su grado de integración política. *Revista Española del Tercer Sector*, 4, 1-37.
- Granovetter, Mark. (1973). The strength of weak ties. *The American Journal of Sociology*, 78 (6), 1360-1380.
- Granovetter, Mark S. (1974). *Getting a job: A study of contacts and careers*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Grossetti, Michel. (2006). La ville dans l'espace des réseaux sociaux. A Michel Bonnet; Patrice Aubertel (Ed.), *La ville aux limites de la mobilité* (pp. 83-90). Paris: Presses Universitaires de France.
- Gualda, Estrella. (2001). *Los procesos de integración social de la primera generación de "Gastarbeiter" españoles en Alemania*. Paper presented at the Lección inaugural curso académico 2001-2002, Universidad de Huelva.
- Gualda, Estrella. (2004). Actitudes hacia las migraciones y capital social: la participación de los europeos en redes sociales y sus lazos con la mayor o menor aceptación de la población extranjera. *Redes: Revista hispana para el análisis de redes sociales*, 7 (3).
- Gualda, Estrella. (2007). *Hacia un "trabajo decente" para los extranjeros: inserción sociolaboral de la población extranjera en Andalucía*. Sevilla: Dirección General de Coordinación de Políticas Migratorias.
- Guarnizo, Luis Eduardo, Portes, Alejandro, & Haller, William. (2003). Assimilation and Transnationalism: Determinants of Transnational Political Action among Contemporary Migrants. *American journal of sociology*, 108 (6), 1211-1248.
- Guarnizo, Luis Eduardo, & Smith, Michael Peter. (1998). The locations of transnationalism. A Michael Peter Smith & Luis Eduardo Guarnizo (Eds.), *Transnationalism from below* (Vol. 6, pp. 3-34). New Brunswick: Transaction Publishers.
- Guba, Egon G, & Lincoln, Yvonna S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. A Norman K Denzin & Yvonna S Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 105-117). Thousand Oaks: SAGE.
- Habermas, Jürgen (1981). New social movements. *Telos*, 1981 (49), 33-37.
- Hagan, Jacqueline. (1998). Social Networks, Gender and Immigrant Incorporation: Resources and Constraints. *American Sociological Review*, 63 (1), 55-67.

Heath, Sue, Fuller, Alison, & Johnston, Brenda. (2009). Chasing shadows: defining network boundaries in qualitative social network. *Qualitative Research*, 9 (5), 645-661.

Herrera, Encarna. (1998). La incorporación d'immigrants a societats d'arribada. *Revista Catalana de Sociologia*, 6, 23-32.

Herrera Gómez, Manuel, & Ayuso Sánchez, Luis. (2009). Las asociaciones sociales, una realidad a la búsqueda de conceptualización y visualización. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 126 (1), 39-70.

Hollstein, Bettina. (2011). Qualitative Approaches. A John P. Scott & Peter J. Carrington (Eds.), *The Sage Handbook of Social Network Analysis* (pp. 404-416). London: Sage.

Hosnedlová, Renáta, & Stanek, Mikołaj. (2010). Inmigrantes ucranianos en España. Una aproximación a las pautas de movilidad internacional. *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias sociales*, XIV. website: <http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-312.htm> (data de consulta: 1/3/2014).

Hunt, Scott, Benford, Robert, & Snow, David. (1994). Marcos de acción colectiva y campos de identidad en la construcción social de los movimientos. A Enrique Laraña; & Joseph Gusfield (Eds.), *Los nuevos movimientos sociales: De la ideología a la identidad*. (pp. 221-252). Madrid: CIS.

Ibarra, Pedro, Martí, Salvador, & Gomà, Ricard. (2002). ¿Vale la pena moverse? Movimientos sociales, redes críticas e impactos en las políticas. A José Manuel Robles (Ed.), *El reto de la participación. Movimientos sociales y organizaciones: Una panorámica comparativa* (pp. 111-146). Madrid: Ed. Antonio Machado.

IOÉ, Colectivo. (2002). ¿Cómo abordar el estudio de las migraciones? Propuesta teórico-metodológica. A Francisco Checa (Ed.), *Las migraciones a debate. De las teorías a las prácticas sociales* (pp. 17-54). Barcelona: Icaria.

Ishizawa, Hiromi, & Stevens, Gillian. (2011). Who Arrived First? The Timing of Arrival among Young Immigrant Wives and Husbands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37 (4), 525-542.

Izquierdo Escribano, Antonio. (2000). El proyecto migratorio de los indocumentados según género. *Papers*, 60, 225-240.

Jack, Sarah L. (2010). Approaches to studying networks: Implications and outcomes. *Journal of Business Venturing*, 25, 120-137.

Jacobs, Dirk, & Tillie, Jean. (2004). Introduction: Social Capital and Political Integration of Migrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30 (3), 419-427.

Kanas, Agnieszka, Tubergen, Frank van, & Lippe, Tanja Van der. (2011). The role of social contacts in the employment status of immigrants : A panel study of immigrants in Germany. *International Sociology*, 26 (1), 95-122.

Keim, Sylvia, Klärner, Andreas, & Bernardi, Laura. (2009). Qualifying Social Influence on Fertility Intentions Composition, Structure and Meaning of Fertility-relevant Social

Networks in Western Germany. *Current Sociology*, 57 (6), 888-907.

Killworth, Peter D, McCarty, Christopher, Bernard, H. Russell, Shelley, Gene Ann, & Johnsen, Eugene C. (1998). Estimation of Seroprevalence, Rape and Homelessness in the U.S. Using a Social Network Approach. *Evaluation Review*, 22, 289-308.

Kirke, Deirdre M. (2010). Comment on Nick Crossley/2. *Sociologica, Italian Journal of Sociology online*, 1/2010, 1-6.

Kitts, James A. (2000). Mobilizing in Black Boxes: Social Networks and Participation in Social Movement Organizations *Mobilization: An International Journal*, 5 (2), 241-257.

Kloosterman, Robert, & Rath, Jan. (2001). Immigrant Entrepreneurs in Advanced Economies: Mixed Embeddedness Further Explored. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27 (2), 189-201.

Knoke, David. (1990). *Organizing for collective action. The Political Economies of Associations*. New York: Aldine de Gruyter.

Knox, Hannah, Savege, Mike, & Harvey, Penny. (2006). Social networks and the study of relations: networks as method, metaphor and form. *Economy and Society*, 35 (1), 113-140.

Koopmans, Ruud. (2004). Migrant Mobilisation and Political Opportunities: Variation Among German Cities and a Comparison with the United Kingdom and the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30, 449-470.

Koopmans, Ruud, & Statham, Paul. (2000). Migration and Ethnic Relations as a Field of Political Contention: An Opportunity Structure Approach. A Ruud Koopmans & Paul Statham (Eds.), *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics: Comparative European Perspectives* (pp. 13-56). Oxford: Oxford University Press.

Kosic, Ankica. (2007). Motivation for civic participation of immigrants: the role of personal resources, social identities and personal traits. *POLITIS Working papers*, 11. http://www.politis-europe.uni-oldenburg.de/download/WP11_POLITIS_Kosic_2007fin.pdf (data de consulta: 1/3/2014).

Kuhn, Thomas. (1971 [1962]). *La estructura de las revoluciones científicas*. México D.F.: Fondo de Cultura Económica.

Kymlicka, Will. (1996). *Ciudadanía multicultural: una teoría liberal de los derechos de las minorías*. Barcelona: Paidós.

Laraña, Enrique. (1999). *La construcción de los movimientos sociales*. Madrid: Alianza Editorial.

Lauer, Sean, & Yan, Miu. (2010). Voluntary Association Involvement and Immigrant Network Diversity. *International Migration*.

Layder, Derek. (1993). *New strategies in social research*. Cambridge: Polity Press.

- Layder, Derek. (2005 [1998]). *Sociological Practice. Linking theory and social research*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Lazega, Emmanuel. (2004). Racionalidad, disciplina social y estructura. *Redes: Revista hispana para el análisis de redes sociales*, 5 (6), 1-36.
- Leik, Robert K, & Chalkley, Mary Anne. (1997). On the stability of network relations under stress. *Social Networks*, 19 (1), 63-74.
- Levitt, Peggy, & Glick-Schiller, Nina. (2004). Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society. *International Migration Review*, 38 (3), 1002-1039.
- Lin, Nan. (1999). Building a network theory of Social Capital. *Connections*, 22.
- Lin, Nan. (1999). Building a network theory of social capital. *Connections*, 22 (1), 28-51.
- Llevot, Núria, & Garreta, Jordi. (2013). La mediación intercultural en las asociaciones de inmigrantes de origen africano. *Revista Internacional de Sociología*, 71 (Extra 1).
- Lluch, Antoni M. (1999). L'associacionisme dels immigrants. A AA.VV. (Ed.), *Immigrants? Nous ciudadans*. Barcelona: CIDOB.
- López Sala, Ana María. (2002). Los retos políticos de la inmigración. *Isegoría*, 26, 85-105.
- López-Roldán, Pedro. (1996). La construcción de tipologías: metodología de análisis. *Papers. Revista de Sociología*, 48 (2), 9-29.
- López-Roldán, Pedro, & Lozares, Carlos. (2007). Implicaciones sociológicas en la construcción de una muestra estratificada. *Empiria: Revista de metodología de ciencias sociales*, 14, 87-108.
- Lozares, Carlos. (1996). La teoría de redes sociales. *Papers, Revista de sociología* (48), 103-126.
- Lozares, Carlos, Martín-Artiles, Antonio, & López-Roldán, Pedro. (1998). El tratamiento multiestratégico en la investigación sociológica. *Papers. Revista de Sociología*, 55, 27-43.
- Lozares, Carlos. (2003). Valores, campos y capitales sociales. *Redes. Revista Hispana para el análisis de redes sociales*, 4.
- Lozares, Carlos, Verd, Joan Miquel, Martí, Joel, & López-Roldán, Pedro. (2003). Relaciones, redes y discurso: revisión y propuestas en torno al análisis reticular de datos textuales. *Reis*, 101 (03), 175-200.
- Lozares, Carlos. (2005). Bases sociometodológicas para el Análisis de Redes Sociales, ARS. *Empiria: Revista de metodología de ciencias sociales* (10), 9-36.
- Lozares, Carlos, & Verd, Joan Miquel. (2008). La entrevista biográfico-narrativa como expresión contextualizada, situacional y dinámica de la red socio-personal. *Redes, Revista Hispana para el análisis de las redes sociales*, 16 (6).

Lozares, Carlos, López-Roldán, Pedro, Verd, Joan Miquel, Martí, Joel, Bolívar, Mireia, & Cruz, Irene. (2011). El análisis de la Cohesión, Vinculación e Integración sociales en las encuestas EgoNet. *Redes: Revista hispana para el análisis de redes sociales*, 20 (4).

Lozares, Carlos, Verd, Joan Miquel, López-Roldán, Pedro, Martí, Joel, & Molina, José Luis. (2011). Cohesión, Vinculación e Integración sociales como formas de Capital social. *REDES, Revista hispana para el análisis de redes sociales*, 20 (1).

Lozares, Carlos, & Verd, Joan Miquel. (2011). De la Homofilia a la Cohesión social y viceversa. *Redes, Revista Hispana para el análisis de las redes sociales*, 20 (2).

Lozares, Carlos, & López-Roldán, Pedro. (2012). El Atributismo estructural y el Interaccionismo estructural en ciencias sociales: ¿concepciones alternativas, antagónicas o complementarias? . *Metodología de Encuestas*, 14, 25-44.

Lubbers, Miranda J., Molina, José Luis, & McCarty, Christopher. (2007). Personal Networks and Ethnic Identifications: The Case of Migrants in Spain. *International Sociology*, 22 (6), 721-741.

Lubbers, Miranda J., Molina, José Luis, Lerner, Jürgen, Brandes, Ulrik, Ávila, Javier, & McCarty, Christopher. (2010). Longitudinal analysis of personal networks. The case of Argentinean migrants in Spain. *Social Networks*, 32 (1), 91-104.

Lubbers, Miranda J. (2012). *Comparison of name generators: Contents, reliability and validity, characteristics of measured networks*. . Paper presented at the Summer course: Theory, Methods and Applications of Social Networks. The measurement of personal networks (6th edition) Universitat Autònoma de Barcelona.

Lubbers, Miranda J, & Molina, José Luis. (2013). El proceso de la reconstrucción de la red personal de los inmigrantes: una descripción longitudinal. *Empiria. Revista de Metodología de Ciencias sociales*, 26, 63-88.

Luna, Matilde, & Velasco, José Luis. (2009). Las redes de acción pública como sistemas asociativos complejos: Problemas y mecanismos de integración. *Redes, Revista Hispana para el análisis de las redes sociales*, 17 (4), 76-99.

Maalouf, Amin. (1999). *Identidades asesinas*. Madrid: Alianza Editorial, S.A.

Malgesini, G., & Giménez, C. (2000). *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad*. Madrid: Los libros de la Catarata.

Marin, Alexandra, & Hampton, Keith N. (2007). Simplifying the Personal Network Name Generator: Alternatives to Traditional Multiple and Single Name Generators. *Field Methods*, 19 (2), 163-193.

Marín Gómez, Isabel. (2007). *Asociacionismo, sociabilidad y movimientos sociales en el franquismo y la transición a la democracia. Murcia, 1964-1986*. Tesis doctoral, Universidad de Murcia, Murcia.

Marsden, Peter V. (1990). Network diversity, substructures, and opportunities for contact. A C. Calhoun, M. Meyer & W.R. Scott (Eds.), *Structures of Power and*

Constraint: Papers in Honor of Peter M. Blau (pp. 397-410). Cambridge: Cambridge University Press.

Martí, Joel, & Lozares, Carlos. (2008). Redes organizativas locales y capital social: enfoques complementarios desde el análisis de redes sociales. *Portularia: Revista de Trabajo Social* (8), 23-39.

Martínez Ariño, Julia. (2011). *Las comunidades judías contemporáneas de Cataluña*. Tesis doctoral, UAB, Departament de Sociologia. Barcelona.

Martinez Veiga, Ubaldo. (1997). *La integración social de los inmigrantes extranjeros en España*. Madrid: Editorial Trotta.

Martínez-García, Manuel F, García-Ramírez, Manuel , & Maya-Jariego, Isidro. (2001). Una tipología analítica de las redes de apoyo social en inmigrantes africanos en Andalucía. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas (REIS)*, 95 (1), 99-125.

Martín-Pérez, Alberto. (2004). Las asociaciones de inmigrantes en el debate sobre las nuevas formas de participación política y de ciudadanía: reflexiones sobre algunas experiencias en España. *Migraciones* (15), 113-143.

Martori, Joan Carles, & Hoberg, Karen. (2008). *Immigrants a les ciutats. Segregació i agrupació territorial de la població estrangera a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

Masanet Ripoll, E, & Santacreu Fernández, O. (2010). El movimiento asociativo inmigrante en la Comunidad Valenciana y sus repercusiones en la producción de capital social. *Migraciones*, 27, 49-81.

Mason, Jennifer. (2006). Mixing methods in a qualitatively driven way. *Qualitative Research*, 6 (1), 9-25.

Massey, Douglas S., Arango, Joaquin, Hugo, Graeme, Kouaouci, Ali, Pellegrino, Adela, & Taylor, J. Edward. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19 (3), 431-466.

Massey, Douglas S, & García España, Felipe. (1987). The Social Process of International Migration. *Science*, 237, 733-738.

Mata Romeu, Ana, & Giró Miranda, Joaquim. (2012). Reflexiones sobre la influencia de los componentes religiosos en el asociacionismo inmigrante. *Revista Internacional de Sociología*, 71 (Extra 1), 117-140.

Mateos, Natalia Ribas. (2005). Todo por la familia. La emigración de las mujeres desde el origen. A Francisco Checa (Ed.), *Mujeres en el camino: el fenómeno de la migración femenina en España* (Vol. 221, pp. 105-116). Barcelona: Icaria.

Maya-Jariego, Isidro. (2001). Tipos de redes personales de los inmigrantes y adaptación psicológica. *Redes. Revista Hispana para el análisis de redes sociales*, 1 (4).

Maya-Jariego, Isidro. (2002). En busca del mundo perdido (¿el declive de la comunidad o

el auge de comunidades personales?). *Araucaria. Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades*, 7, 188-192.

Maya-Jariego, Isidro. (2004). Sentido de comunidad y potenciación comunitaria. *Apuntes de Psicología*, 22 (2), 187-211.

Maya-Jariego, Isidro (2009). Mallas de paisanaje: el entramado de relaciones de los inmigrantes. *Redes: Revista hispana para el análisis de redes sociales*, 17 (13), 273-303.

Mayordomo, Eloi. (2011). *Gobernanza local e inmigración*. Paper presented at the IV Training Seminar en Dinámicas Interculturales, Barcelona.

McAdam, Doug. (1988). *Freedom Summer*. New York - Oxford: Oxford University Press.

McAdam, Doug. (1999 [1982]). *Political process and the development of Black insurgency, 1930-1970*. Chicago - London: University of Chicago Press.

McAdam, Doug, Tarrow, Sidney, & Tilly, Charles. (2001). *Dynamics of contention*. Cambridge: Cambridge University Press.

McCarty, Cristopher. (2002). Structure in Personal Networks. *Journal of Social Structure*, 3.

McCarty, Cristopher. (2010). Comment on Nick Crossley/3. *Sociologica, Italian Journal of Sociology online*, 1/2010, 1-6.

McCarty, Cristopher, Killworth, Peter D., & Rennell, James. (2007). Impact of methods for reducing respondent burden on personal network structural measures. *Social Networks*, 29, 300-315.

McCarty, Christopher, Molina, José Luis, Aguilar, Claudia, & Rota, Laura. (2007). A Comparison of Social Network Mapping and Personal Network Visualization. *Field Methods*, 19 (2), 145-162.

Mckether, Willie L, Gluesing, Julia C, & Riopelle, Kenneth. (2009). From interviews to social network analysis: An approach for revealing social networks embedded in narrative data. *Field Methods*, 21 (2), 154-180.

McPherson, Miller, Smith-Lovin, Lynn, & Cook, James M. (2001). Birds of a feather: Homophily in Social Networks. *Annu. Rev. Sociol.*, 27, 415-444.

Medina, Lucía, & Ramiro, Luis. (2006). La participación en asociaciones: Actitudes y estructuras organizativas. A José Ramon Montero, Joan Font & Mariano Torcal (Eds.), *Ciudadanos, asociaciones y participación en España* (pp. 281-300). Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

Melucci, Alberto. (1989). *Nomads of the present: Social movements and individual needs in contemporary society*. London: Hutchinson Radius.

Melucci, Alberto. (1996). *Challenging codes: Collective action in the information age*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Menjívar, Cecilia. (1995). Kinship networks among immigrants. *International Journal of Comparative Sociology*, 36 (3-4), 219-232.
- Menjívar, Cecilia. (2006). Liminal Legality: Salvadoran and Guatemalan Immigrants' Lives in the United States. *American Journal of Sociology*, 111 (4), 999-1037.
- Merino Hernando, María Asunción. (2005). Asociacionismo inmigrante y modos de incorporación a la sociedad receptora: el caso peruano. *Anuario americanista europeo*, 3, 261-283.
- Miguélez, Faustino, & Torns, Teresa. (1998). Introducción al análisis del trabajo y de la vida cotidiana. *Papers. Revista de Sociología* (55), 9-25.
- Miguélez, Faustino, Torns, Teresa, Rebollo, Oscar, & Pastor, Inma. (1998). Las estructuras de sentido de la vida cotidiana. *Papers, Revista de Sociología*, 55, 9-25.
- Miguélez, Fausto (coord.), Antonio, Martín, De Alós-Moner, Ramon, Esteban, Fernando, López-Roldán, Pedro, Molina, Oscar, & Moreno, Sara. (2011). *Trayectorias laborales de los inmigrantes en España*. Barcelona: Obra Social "La Caixa".
- Mische, Ann. (2003). Cross-talk in movements: Reconceiving the culture-network link. A Mario Diani & Dough McAdam (Eds.), *Social movements and networks: Relational approaches to collective action* (pp. 258-280). Oxford: Oxford University Press.
- Mische, Ann. (2011). Relational sociology, culture, and agency. A J. Scott & P. Carrington (Eds.), *The Sage Handbook of Social Network Analysis* (pp. 80-97). London: Sage Publications Ltd.
- Mishler, Elliot George. (1991). *Research interviewing: Context and narrative*. Harvard: Harvard University Press.
- Molina, José Luis. (2001). *El análisis de redes sociales. Una introducción*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Molina, José Luis. (2005). El estudio de las redes personales: contribuciones, métodos y perspectivas. *Empiria, Revista de metodología en ciencias sociales*, 10, 71-106.
- Molina, José Luis. (2010). Comment on Nick Crossley/4. *Sociologica, Italian Journal of Sociology online*, 1/2010, 1-5.
- Molina, José Luis, & Aguilar, Claudia. (2004). Identidad étnica y redes personales entre jóvenes de Sarajevo. *Redes: Revista hispana para el análisis de redes sociales & Araucaria. Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades*, 7 (6).
- Molina, José Luis, Lerner, Jürgen, & Gómez Mestres, Silvia. (2008). Patrones de cambio de las redes personales de inmigrantes en Cataluña. *REDES, Revista hispana para el análisis de redes sociales*, 15 (4), 48-61.
- Moncusí, Albert, & Albert, María. (2013). El rol del asociacionismo de inmigrantes africanos en la construcción de cohesión social y la convivencia en Cataluña, Navarra y la Comunidad Valenciana. *Miradas cruzadas. Revista Internacional de Sociología*, 71 (Extra

1), 39-65.

Morales, Laura. (2006). *Instituciones, movilización y participación política: El asociacionismo político en las democracias occidentales*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.

Morales, Laura, Anduiza, Eva, Jorba, Laia, Martín, Josep San, & Gonzáles, Amparo. (2009). *Actituds, comportament polític i xarxes organitzatives dels immigrants a la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Jaume Bofill

Morales, Laura, & Giugni, Marco. (2011). Political Opportunities, Social Capital, and the Political Inclusion of Immigrants in European Cities. A Laura Morales & Marco Giugni (Eds.), *Social Capital, Political Participation and Migration in Europe. Migration, Minorities and Citizenship*. Basingstoke: Palgrave.

Morales, Laura, González, Amparo, & Jorba, Laia. (2009). Políticas de incorporación y asociacionismo de la población de origen inmigrante a nivel local. A Ricard Zapata-Barrero (Ed.), *Inmigración en España: claroscuros de las políticas y gobernabilidad*. Barcelona: Ariel.

Morales, Laura, & Mota, Fabiola. (2006). El asociacionismo en España. A José Ramon Montero, Joan Font & Mariano Torcal (Eds.), *Ciudadanos, asociaciones y participación en España* (pp. 77-104). Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

Moran-Ellis, Jo, Alexander, Victoria D, Cronin, Ann, Dickinson, Mary, Fielding, Jane, Sleney, Judith, & Thomas, Hilary. (2006). Triangulation and integration: processes, claims and implications. *Qualitative Research*, 6 (1), 45-59.

Morell, Antoni. (2005). El papel de las asociaciones de inmigrantes en la sociedad de acogida: cuestiones teóricas y evidencia empírica. *Migraciones*, 17, 111-142.

Morén-Alegret, Ricard. (2008). Ruralphilia and urbophobia versus urbophilia and ruralphobia? Lessons from immigrant integration processes in small towns and rural areas in Spain. *Population, Space and Place*, 14 (6), 537-552.

Moreno Colom, Sara. (2007). *Temps, treball i benestar: Una aproximació des de la vida quotidiana*. Tesi Doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona.

Moya, Jose C. (2005). Immigrants and Associations: A Global and Historical Perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31 (5), 883-864.

Mützel, Sophie. (2009). Networks as Culturally Constituted Processes : A Comparison of Relational Sociology and Actor-network Theory. *Current Sociology*, 57 (6), 871-887.

Myers, Michael D, & Newman, Michael. (2007). The qualitative interview in IS research: Examining the craft. *Information and Organization*, 17 (1), 2-26.

Norušis, Marija J. (2012). *IBM SPSS Statistics 19 Advanced Statistical Procedures Companion*: Prentice Hall.

Oakley, Ann. (1981). Interviewing women: A contradiction in terms. A Helen Roberts

- (Ed.), *Doing Feminist Research* (pp. 30-61). Boston: Routledge.
- Oberschall, Anthony. (1973). *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Offe, Claus. (1985). New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics. *Social Research*, 52 (4), 817-867.
- Olson, Mancur. (1971). *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Oso Casas, Laura. (2010). An overview of gender and migration: From the presence of feminised migratory flows to a greater gender balance. *Migration Citizenship Education*, 1-7. <http://migrationeducation.org/48.1.html?&rid=155&cHash=ba100da9d8345a8367323803569a7f62> (data de consulta: 1/3/2014).
- Ostergaard-Nielsen, Eva. (2009). Mobilising the Moroccans: Policies and Perceptions of Transnational Co-Development Engagement Among Moroccan Migrants in Catalonia. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35 (10).
- Ostergaard-Nielsen, Eva. (2011). Codevelopment and citizenship: the nexus between policies on local migrant incorporation and migrant transnational practices in Spain. *Ethnic and Racial Studies*, 34 (1), 20-39.
- Østergaard-Nielsen, Eva. (2001). Transnational political practices and the receiving state: Turks and Kurds in Germany and the Netherlands. *Global Networks*, 1 (3), 261-282.
- Østergaard-Nielsen, Eva. (2011). Codevelopment and citizenship: the nexus between policies on local migrant incorporation and migrant transnational practices in Spain. *Ethnic and Racial Studies*, 34 (1), 20-39.
- Pahl, Ray, & Spencer, Liz. (2004). Personal communities: not simply families of 'fate' or 'choice'. *Current Sociology*, 52 (2), 199-221.
- Pajares, Miguel. (2005). *La integración ciudadana*. Barcelona: Icaria.
- Palauàrias, Josep M, & Serra, Carles. (2013). Asociaciones de migrantes africanos. Educación y formación. *Revista Internacional de Sociología*, 71 (Extra 1), 189-214.
- Palou, Berta. (2010). *La integración de la juventud de origen magrebí en Cataluña*. Universitat de Barcelona, Barcelona.
- Pardo, Ignacio. (2011). ¿Necesitamos bases filosóficas y epistemológicas para la investigación con Métodos Combinados? *Empiria: Revista de metodología de ciencias sociales*, 22, 91-111.
- Parekh, Bhikhu. (2006). *Rethinking multiculturalism: Cultural diversity and political theory* (2nd ed.). London: MacMillian Press.
- Parella, Sònia. (2003). *Mujer, inmigrante y trabajadora: la triple discriminación*. Barcelona: Anthropos.

Parella, Sònia. (2012). Familia transnacional y redefinición de los roles de género. El caso de la migración boliviana en España. *Papers*, 97 (3), 661-684.

Parella, Sonia, & Cavalcanti, Leonardo. (2008). Aplicación de los campos sociales transnacionales en los estudios sobre migraciones. A Carlota Solé, Sonia Parella & Leonardo Cavalcanti (Eds.), *Nuevos retos del transnacionalismo en el estudio de las migraciones* (Vol. 19, pp. 217-243). Madrid: Ministerio de Trabajo e Inmigración.

Parella, Sònia, Petroff, Alisa, & Solé, Carlota. (2013). The Upward Occupational Mobility of Immigrant Women in Spain. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39 (8), 1-18.

Pascual de Sans, Àngels, De Miguel, Verónica, & Solana, Miguel. (2007). *Redes sociales de apoyo: La inserción de la población extranjera*. Bilbao: Fundación BBVA.

Passy, Florence. (2003). Social networks matter. But how? *Social movements and networks: Relational approaches to collective action*, 21-48.

Passy, Florence, & Giugni, Marco. (2001). Social Networks and Individual Perceptions: Explaining Differential Participation in Social Movements. *Sociological Forum*, 16 (1), 123-153.

Pedone, Claudia. (2002). El potencial del análisis de las cadenas y redes migratorias en las migraciones internacionales contemporáneas. A F.J.; Muriel López García Castaño, C (Ed.), *La inmigración en España: Contextos y alternativas. Actas del III Congreso sobre la inmigración en España (Ponencias)*. (Vol. II, pp. 223-235). Granada: Laboratorio de Estudios Interculturales.

Pedone, Claudia. (2010). Cadenas y redes migratorias: propuesta metodológica para el análisis diacrónico-temporal de los procesos migratorios. *Empiria: Revista de metodología de ciencias sociales*, 19, 101-132.

Piore, Michael J. (1975). Notes for a theory of labour market stratification. A Richard Edwards, Michael Reich & David Gordon (Eds.), *Labor market segmentation* (pp. 125-150). Lexington, Mass.: Heath.

Polletta, Francesca, & Jasper, James M. (2001). Collective Identity and Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 27, 283-305.

Popielarz, Pamela, & McPherson, J. Miller. (1995). On the Edge or in between: Niche position, Niche overlap, and the duration of voluntary association memberships. *American Journal of Sociology*, 101, 698-720.

Portes, Alejandro. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annu. Rev. Sociol.*, 24, 1-24.

Portes, Alejandro, & DeWind, Josh. (2007). *Rethinking migration. New theoretical and empirical perspectives*. New York: Berhahn Books.

Portes, Alejandro, Guarnizo, Luis Eduardo, & Landolt, Patricia. (1999). The study of transnationalism: pitfalls and promise of an emergent research field. *Ethnic and Racial Studies*, 22 (2), 217-237.

Portes, Antonio, & Rumbaut, Rubén G. (2010). *América inmigrante*. Barcelona: Anthropos.

Portes, Alejandro, & Zhou, Min. (1993). The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 530 (1), 74-96.

Pradel, Marc. (2008). Les coronas metropolitanas de Barcelona *Changing cities*.

Putnam, Robert D. (1993). *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.

Putnam, Robert D. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *The City Reader*, 120-128.

Putnam, Robert D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.

Putnam, Robert D. (2003). *El declive del capital social: Un estudio internacional sobre las sociedades y el sentido comunitario*. Barcelona: Galaxia Gutenberg.

Putnam, Robert D. (2007). E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. *Scandinavian Political Studies*, 30 (2), 137-174.

Reher, David-Sven, Cortés, Luis, González, Fernando, Requena, Miguel, Sánchez, Maria Isabel, Sanz, Alberto, & Stanek, Mikolaj. (2008). Informe Encuesta Nacional de Inmigrantes (ENI-2007) *Documentos de trabajo* (Vol. 2). Madrid: INE.

Rex, John. (2009). Identidad étnica en una sociedad multicultural. A Javier De Lucas & Ángeles Solanes (Eds.), *La igualdad en los derechos: claves de la integración* (pp. 521-541). Madrid: Dykinson, S.L.

Rex, John, & Beatrice, Drury. (1994). *Ethnic mobilisation in a multi-cultural Europe*. Aldershot: Asgate Publishing Ltd.

Ribas, Natalia. (2003). Dona i immigració. A Gemma Aubarell (Ed.), *Gestionar la diversitat. Reflexions i experiències sobre les polítiques d'immigració a Catalunya* (pp. 170-184). Barcelona: Temed.

Rodríguez-García, Dan. (2007). Prólogo. A John Biles, Lara Winnemore & Ines Michalowski (Eds.), *Políticas y modelos de acogida. Una mirada transatlántica: Canadá, Alemania, Francia y los Países Bajos*. Barcelona: Fundación CIDOB.

Rotolo, Thomas. (2000). Town heterogeneity and affiliation: A multilevel análisis of voluntary associations membership. *Sociological Perspectives*, 43 (2), 271-289.

Ruhanen, Lisa, Scott, Noel, Ritchie, Brent, & Tkaczynski, Aaron. (2010). Governance: a review and synthesis of the literature. *Tourism Review*, 65 (4), 4-16.

Rumbaut, Rubén G. (1999). Assimilation and Its Discontents: Ironies and Paradoxes. A Charles Hirschman, Philip Kasinitz & Josh DeWind (Eds.), *The Handbook of International*

- Migration: The American Experience* (pp. 172-195). New York: Russell Sage Foundation.
- Sabater, Albert, Galeano, Juan, & Domingo, Andreu. (2013). *Formación y evolución de los enclaves étnicos en España*. Paper presented at the VII Congreso Migraciones internacionales en España. Movilidad humana y diversidad social, Bilbao.
- Salvini, Andrea. (2010). Symbolic interactionism and social network analysis: an uncertain encounter. *Symbolic interaction*, 33 (3), 364-388.
- San Martín, Josep. (2009). *Catalunya, paradís de la societat civil? Explicacions i conseqüències de la participació en associacions*. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- San Martín, Josep. (2009). *Catalunya, paradís de la societat civil? Explicacions i conseqüències de la participació en associacions*. Tesis doctoral, UAB, Barcelona.
- Sánchez-Mira, Núria. (no publicat). *Comparative research and the integration of macro and microlevels, a multistrategic approach*.
- Sassen, Saskia. (2002). Global Cities and Survival Circuits. A Barbara Ehrenreich y Arlie Russell Hochschild (Ed.), *Global Woman, Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*. New York: Metropolitan Books.
- Sassen, Saskia. (2003). Towards post-national and denationalized citizenship. A Engin F. Isin & Bryan S. Turner (Eds.), *Handbook of Citizenship Studies*. New York: Sage.
- Sayad, Abdelmalek. (2010). *La doble ausencia : de las ilusiones del emigrado a los padecimientos del inmigrado*. Rubí: Anthropos.
- Schramm, Christian. (2011). Retorno y reinserción de migrantes ecuatorianos: La importancia de las redes sociales transnacionales. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 93-94 (13), 241-260.
- Scott, John, & Carrington, Peter. (2011). *The SAGE Handbook of social network analysis*. London: Sage Publications Ltd.
- Silverman, David. (2005). *Doing qualitative research: A practical handbook* (2nd ed.). London: SAGE Publications.
- Simó, Carles, Jabbaz, Marcela, Torres, Francesc, Giner, Jordi, & Herzog, Benno. (2005). Asociacionismo y población extranjera en la Comunidad Valenciana. *Cuadernos electrónicos de Filosofía del Derecho*, 12, 1-57.
- Simó, Carles, & Torres, Francesc. (2006). *La inserción urbana de los inmigrantes y su participación en la ciudad*. Valencia: Tirant lo Blanch.
- Sinatti, Giulia. (2008). Migraciones, transnacionalismo y locus de investigación: multi-localidad y la transición de «sitios» a «campos». A Carlota Solé, Sonia Parella & Leonardo Cavalcanti (Eds.), *Nuevos retos del transnacionalismo en el estudio de las migraciones* (Vol. 19, pp. 91-112). Madrid: Ministerio de Trabajo e Inmigración.

Sipi, Remei. (2000). Las asociaciones de mujeres, ¿agentes de integración social? *Papers, Revista de Sociología*, 60, 355-364.

Sliwa, Martyna, & Taylor, Becky. (2011). Everything comes down to money'?: Migration and working life trajectories in a (post-)socialist context. *Management & Organizational History*, 6 (4), 347-366.

Small, Mario Luis. (2009). *Unanticipated Gains: The Origins of Network Inequality in Everyday Life*. New York: Oxford University Press.

Snijders, Tom AB. (2005). Models for longitudinal network data. A Peter J Carrington, John Scott & Stanley Wasserman (Eds.), *Models and methods in social network analysis* (pp. 215-247). New York: Cambridge University Press.

Snijders, Tom AB, & Bosker, Roel J. (1999). *Multilevel analysis: An introduction to basic and advanced multilevel modeling*. London: Sage Publications.

Snijders, Tom AB, Spreen, Marinus, & Zwaagstra, Ronald. (1995). The use of multilevel modeling for analysing personal networks: Networks of cocaine users in an urban area. *Journal of quantitative anthropology*, 5 (2), 85-105.

Snow, David A., Rochford, Burke , Worden, Steven K., & Benford, Robert D. (1986). Frame Alignment Processes, Micromobilization and Movement Participation. *American Sociological Review*, 51 (4), 464-481.

Soysal, Yasemin. (1994). *Limits of Citizenship. Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago: University of Chicago Press.

Steiny, Don. (2007). Book review: Identity and Control, H. White, 2nd ed., Cambridge University Press, Cambridge (2008). *Social Networks*, 29, 609-616.

Stoker, Gerry. (2002). El trabajo en red en el gobierno local: una meta deseables, pero... ¿es posible alcanzarla? A Joan Subirats (Ed.), *Redes, territorios y gobierno. Nuevas respuestas locales a los retos de la globalización*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Suárez Navaz, Liliana. (2010). Reflexiones etnográficas sobre la "ciudadanía transnacional". Prácticas políticas de Andinos en el sur de Europa. *Arbor. Ciencia, Pensamiento y Cultura*, 74 (4), 639-655.

Subirats, Joan. (1999). Introducción. A Fundación Encuentro (Ed.), *¿Existe sociedad civil en España? Responsabilidades colectivas y valores públicos*. (pp. 19-36). Madrid.

Subirats, Joan. (2002). *Redes, territorios y gobierno*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Subirats, Joan, Parés, Marc, & Blanco, Ismael. (2009). Calidad democrática y redes de gobernanza: Evaluar la participación desde el análisis de políticas públicas. A Marc Parés (Ed.), *Participación y calidad democrática: Evaluando las nuevas formas de democracia participativa*. Barcelona: Ariel.

Subirós, Pep. (2010). *Ser immigrant a Catalunya: el testimoni de vint-i-dos protagonistes*. Barcelona: Edicions 62.

- Tarrow, Sidney. (1998). *Power in movement: Social movements and contentious politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tashakkori, Abbas. (2009). Are we there yet? The state of the mixed methods community. *Journal of Mixed Methods Research*, 3 (4), 287-291.
- Tashakkori, Abbas, & Creswell, John W. (2007). Editorial: The New Era of Mixed Methods. *Journal of Mixed Methods Research*, 1 (1), 3-7.
- Teddlie, Charles, & Tashakkori, Abbas. (2009). *Foundations of mixed methods research: Integrating quantitative and qualitative approaches in the social and behavioral sciences*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Tillie, Jean. (2004). Social capital of organizations and their members: explaining the political integration of immigrants in Amsterdam. *Journal of Migration Studies*, 30 (3), 529-541.
- Tilly, Charles. (1978). *From Mobilization to Revolution*: Nueva York, EUA : McGraw-Hill.
- Torns, Teresa. (1999). Las asalariadas: un mercado con género. A Carlos Prieto & Fausto Miguélez (Eds.), *Las relaciones de empleo en España* (pp. 151-166). Madrid: Siglo XXI de España Ed.
- Touraine, Alain. (1981). *The voice and the eye: An analysis of social movements*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vacca, Raffaele. (2013). *Bridging across nations. The social capital of diversity, brokerage and closure in transnational migrant networks: a study on assimilation patterns in Milan and Barcelona*. PhD, Università degli Studi di Milano-Bicocca, Milano.
- Van Duijn, Marijtje AJ, Van Busschbach, Joeske T, & Snijders, Tom AB. (1999). Multilevel analysis of personal networks as dependent variables. *Social Networks*, 21 (2), 187-210.
- Varela Huerta, Janik Amarela. (2009). *Porqué la ciudadanía se consigue ejerciéndola. Una aproximación sociológica al proceso instituyente del movimiento de migrantes en Barcelona*. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- Verba, Sidney, & Nie, Norman H. (1987 [1972]). *Participation in America: Political democracy and social equality*. Chicaco: University of Chicago Press.
- Verba, Sidney, Schlozman, Kay Lehman, & Brady, Henry. (1995). *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Cambridge: Harvard University Press.
- Verd, Joan Miquel, & López-Roldán, Pedro. (2008). La eficiencia teórica y metodológica de los diseños mulimétodo. *Empiria: Revista de metodología de ciencias sociales* (16), 13-42.
- Veredas, Sonia. (2003). Las asociaciones de inmigrantes en España. Práctica clientelar y cooptación política. *Revista Internacional de Sociología*, 61 (36), 207-225.
- Veredas, Sonia. (2004). Factores condicionantes de la movilización étnica entre la

- población inmigrante extracomunitaria. *Papers, Revista de sociología*, 72, 87-111.
- Vertovec, Steven. (1999). Minority Associations, Networks and Public Policies: Re-assessing relationships. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 25 (1), 21-42.
- Vertovec, Steven. (2003). Migration and other modes of transnationalism: towards conceptual cross-fertilization. *International migration review*, 37 (3), 641-665.
- Vertovec, Steven. (2004). Migrant Transnationalism and Modes of Transformation¹. *International Migration Review*, 38 (3), 970-1001.
- Vertovec, Steven. (2009). *Transnationalism*. London: Routledge.
- Villasante, Tomás, & Gutiérrez, Pedro Martín. (2006). Redes y conjuntos de acción: para aplicaciones estratégicas en los tiempos de la complejidad social. *Redes, Revista Hispana para el Análisis de Redes Sociales*, 11 (2).
- Viry, Gil. (2012). Residential mobility and the spatial dispersion of personal networks: Effects on social support. *Social Networks*, 34 (1), 59-72.
- Vogel, Dita, & Leiprecht, Rudolf. (2008). Building Europe with New Citizens? An Inquiry into the Civic Participation of Naturalised Citizens and Foreign Residents in 25 Countries. Final activity report.
- Vogel, Dita, & Triandafyllidou, Anna. (2005). Civic activation of immigrants. An introduction to conceptual and theoretical issues. *POLITIS-Working papers*, 1, 25. <http://www.uni-oldenburg.de/politis-europe/16084.html> (data de consulta: 1/3/2014).
- Warren, Mark E. (2001). *Democracy and association*. Princeton: Princeton University Press.
- Wasserman, Stanley, & Faust, Katherine. (1994). *Social network analysis: Methods and applications*. New York: Cambridge University Press.
- Wasserman, Stanley, & Galaskiewicz, Joseph. (1994). *Advances in social network analysis: Research in the social and behavioral sciences*: Sage Publications, Inc.
- Waters, Johanna L. (2011). Time and Transnationalism: A Longitudinal Study of Immigration, Endurance and Settlement in Canada. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37 (7), 1119-1135.
- Wellman, Barry. (1979). The community question. *American Journal of Sociology*, 84, 1201-1231.
- Wellman, Barry. (1988). Structural analysis: From method and metaphor to theory and substance. A B. Wellman & S.D. Berkowitz (Eds.), *Social structures: A network approach*. Cambridge: Cambridge Univ Press.
- Wellman, Barry. (2007). Challenges in Collecting Personal Network Data: The Nature of Personal Network Analysis. *Field Methods*, 19 (2), 111-115.
- White, Harrison C. (1992). *Identity and control: A structural theory of social action*.

Princeton: Princeton University Press.

White, Harrison C. (2008). Notes on the Constituents of Social Structure. *Sociologica*, 1/2008, 1-15.

Wimmer, Andreas, & Gick-Schiller, Nina. (2003). Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology. *International migration review*, 37 (3), 576-610.

Wollebaek, Dag, & Selle, Per. (2004). Passive Membership in Voluntary Organizations: Implications for Civil Society, Integration and Democracy. A Sanjeev Prakash & Per Selle (Eds.), *Comparative perspectives on Civil Society, Participation and Governance* (pp. 235-256). New Delhi: Sage Publications.

Woolcock, Michael, & Narayan, Deepa. (2000). Social capital: Implications for development theory, research and policy. *World Bank research observer*, 15 (2).

Wu, Yan, & Wang, Xinyue. (2007). Gendered Active Civic Participation: The experience of Chinese immigrants in Europe. *POLITIS-Working papers*, 8, 26. http://www.politis-europe.uni-oldenburg.de/download/WP8_POLITIS_WuWang_2007_Fin.pdf (data de consulta: 1/3/2014).

Yaojun Li, Mike Savage and Andrew Pickles. (2003). Social capital and social exclusion in England and Wales (1972-1999). *British Journal of Sociology*, 54 (4), 497-526.

Yin, Robert K. (1994). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks: SAGE Publications.

Zald, Mayer N. , & McCarthy, John David. (1987). *Social Movements in an Organizational Society*. New Brunswick: Transaction Books.

Zapata-Barrero, Ricard. (2004). *Inmigración, innovación política y cultura de acomodación en España*. Barcelona: CIDOB.

Zhou, Min. (1997). Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation. *International Migration Review*, 31 (4), 975-1008.

ANNEX

ANNEX

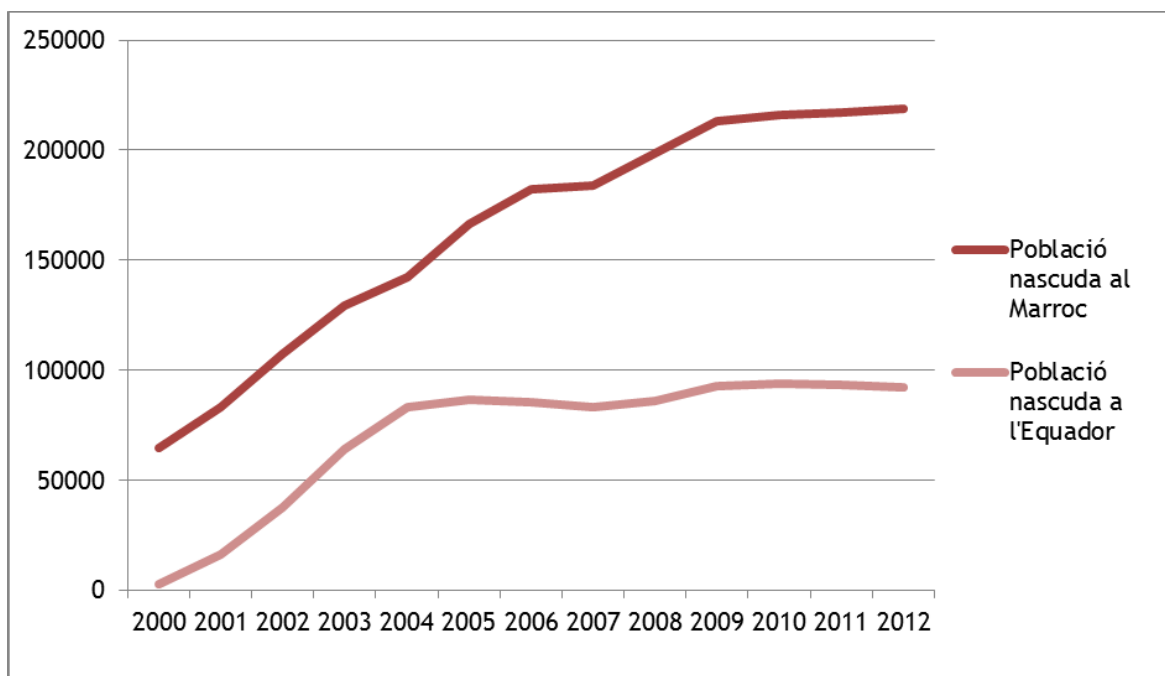
ANNEX 1: CONTEXT	II
A1.1. Apunt contextual	II
Sobre l'evolució de la població nascuda al Marroc i a l'Equador a Catalunya	II
Sobre el projecte migratori	III
Sobre la segregació residencial	III
Sobre la participació associativa	IV
A1.2. Comparació de la mostra amb l'univers poblacional	VI
A1.2.1. Comparació de les dades relatives als egos i el conjunt poblacional	VI
A1.2.2. Comparació de les dades relatives als alteri i el conjunt poblacional	VIII
 ANNEX 2: MÈTODE.....	X
A2.1. Sobre el mètode: implicacions de la naturalesa jeràrquica de les xarxes personals	X
A2.2. El qüestionari de l'enquesta de xarxes personals	XIII
A2.3. El guió de l'entrevista	XXVI
 ANNEX 3: RESULTATS.....	XXXV
A3.1. Resultats qualitius: fitxes-resum de les entrevistes.....	XXXV
A3.2. Resultats quantitius: ampliació de taules i gràfics	LIV
A3.2.1. Resultats del capítol 7.....	LIV
A3.2. Resultats del capítol 8	LVIII
A3.3. Resultats del capítol 9	LXIX

ANNEX 1: CONTEXT

A1.1. APUNT CONTEXTUAL

Sobre l'evolució de la població nascuda al Marroc i a l'Equador a Catalunya

Gràfic A1.1. Evolució de la població nascuda al Marroc i a l'Equador resident a Catalunya. 2000-2012.

Font: Idescat. Padró municipal d'habitants. 2012

Sobre el projecte migratori

Taula A1.1. Immigrants per edat i sexe, segons els motius de trasllat a Espanya. Espanya 2007.

	Home	Dona	Marroc	Equador
Per Jubilació	6,54%	8,34%	0,39%	0,00%
Per canvi de destí laboral	12,00%	11,63%	3,89%	4,50%
Per falta d'ocupació	45,50%	47,86%	31,98%	35,96%
En busca d'una ocupació millor	79,42%	75,40%	42,88%	55,56%
Per raons polítiques	5,74%	6,51%	3,77%	1,88%
Per raons religioses	0,80%	0,75%	0,57%	0,04%
Per raons formatives o educatives	14,03%	20,62%	8,21%	7,63%
Per la qualitat de vida	72,44%	90,53%	35,56%	47,79%
Per raons familiars (reagrupació)	44,96%	91,70%	39,48%	27,57%
Pel cost de vida	25,59%	33,03%	7,87%	21,94%
Pel clima	19,87%	26,83%	2,95%	1,62%
Estada temporal en el país de destí	1,77%	3,00%	0,58%	1,36%
Per altres raons	19,24%	31,20%	7,16%	6,35%

Font: Encuesta Nacional a Inmigrantes, 2007

Sobre la segregació residencial

Taula A1.2. Indicadors de segregació i concentració residencial de la població llatinoamericana i africana a Barcelona, Sant Feliu de Llobregat i Balguer. 2010.

Dissimilitud*	Barcelona	Sant Feliu de Llobregat	Balguer
Població nascuda a Llatinoamèrica	19.81	26.72	9.30
Població nascuda a l'Àfrica	39.58	31.94	23.54
Exposició (aïllament)**			
Població nascuda a Llatinoamèrica	12.25	8.72	2.74
Població nascuda a l'Àfrica	3.43	3.01	11.08

Font: Grup d'Estudis Demogràfics i de les Migracions.
<http://gedemced.uab.cat/Gedem/es/>

*L'índex de dissimilitud és una mesura d'igualtat de la distribució d'un grup en l'espai urbà (Martori i Hoberg, 2004). Expressa el percentatge de població (del tipus per al qual

s'està calculant) que hauria de canviar de lloc de residència en el municipi de residència per tal de replicar la distribució de la població nascuda a Espanya (Gedem 2013).

**L'índex d'aïllament mostra la probabilitat de que si s'agafessin dues persones a l'atzar en el municipi per al qual es calcula, aquestes fossin del mateix grup –en aquest cas, calculat en termes de persones nascudes en el mateix continent (Gedem 2013). Es tracta d'un índex que calcula el grau de contacte potencial, o la possibilitat d'interacció entre els membres d'un mateix grup (Martori i Hoberg, 2004).

Sobre la participació associativa

Com relata Ariño (2004) a Espanya en les últimes dècades del segle XX s'ha produït un gir històric en les tendències associatives. Recollim les característiques d'aquest canvi de forma sintètica en els següents aspectes:

- L'increment en el nombre d'associacions i el nombre de persones que hi participen (un increment especialment rellevant entre la població femenina).
- La creixent especialització funcional de les associacions, que ha derivat en contrapartida en un increment de la multifiliació o de la pertinença múltiple (Ariño posa l'exemple de la transformació de les associacions de veïns, que anteriorment s'estructuraven en vocalies que atenien a aspectes molt diversos, com ara joventut, dones o gent gran, que després s'han especialitzat com a associacions autònomes).
- El debilitament de la militància, adhesió i pertinença a les organitzacions tradicionals d'acció col·lectiva com ara partits i sindicats, en pro del desenvolupament d'un sector prosocial o solidari i els nous moviments socials (ecologisme, pacifisme, etc.).

Amb tot, tot i que segueix existint una tendència cap a l'increment progressiu, en comparació amb la resta del context europeu el cas espanyol és vist com un bon representant de la "síndrome meridional" (comú també a altres països del sud i est d'Europa) caracteritzat per una baixos nivells de participació en associacions, és a dir, una moderada implicació individual en associacions i un baix nombre d'associacions que es creen. Tot i que Catalunya té unes pautes d'associacionisme tradicionalment majors²³⁷ –té una major densitat d'associacions, per exemple, tampoc no s'escapa d'aquesta tendència (San Martín, 2010).

La participació associativa de la població immigrada a Catalunya, segons les dades de la Encuesta Nacional de Inmigrantes de 2007 és del 21,1%. Aquest percentatge, si es

²³⁷ Tot i que com assenyala l'estudi de San Martín (2010), s'ha produït un procés de convergència (a l'alça) en la densitat associativa catalana i de la resta d'Espanya que afebleix la concepció generalitzada sobre la fortalesa de la societat civil catalana.

desglossa segons la orientació de l'associació, resulta ser del 16,5% de la població la que participa en associacions no orientades a estrangers, i del 9,3% per a la participació en associacions orientades a estrangers.

També s'observa una pauta diferent en funció del sexe i de l'origen: mentre que un 9,8 i 18,1% dels homes participen en associacions orientades a estrangers i no orientades a estrangers, respectivament, el percentatge varia per a les dones, essent del 8,8% i el 14,5%, respectivament. I pel que fa a l'origen, els col·lectius d'equatorians i marroquins són els que presenten unes taxes de participació associativa més baixes, del 17,8% entre els equatorians i del 12,6% entre els marroquins.

Finalment, a partir de les dades de l'Enquesta de Condicions de Vida i Hàbits de la població (no disponible desagregada segons el grup d'origen), podem afirmar que la participació de la població immigrada a Catalunya en general és força inferior a la de la població autòctona, nascuda a Catalunya o a la resta d'Espanya, i per a pràcticament tots els tipus de formes de participació que l'enquesta recull, amb l'excepció de la categoria "altres tipus d'associacions" (que possiblement reculli la participació en "associacions d'immigrants").

Taula A1.3. Pertinença a diferents entitats o associacions per origen geogràfic. Població de 16 anys i més. Catalunya. Any 2011

	Catalunya	Resta d'Espanya	Resta del món	Total
Sindicat o partit polític	8,0%	5,9%	2,8%	6,5%
Club esportiu	17,9%	10,3%	7,5%	14,2%
Associació professional	5,3%	2,8%	2,6%	4,2%
Associació de veïns	4,8%	7,3%	1,3%	4,6%
Associació ecologista, comitès de solidaritat, ONG	7,3%	4,0%	3,7%	5,9%
Associació cultural (corals, cercles d'art, etc.)	7,3%	3,7%	2,4%	5,6%
Altres tipus d'associacions	7,6%	7,2%	7,9%	7,6%
Casal d'avis	3,9%	9,4%	(ns)	4,5%
Centre excursionista, casal de joves, esplais	4,4%	1,0%	(ns)	3,0%
Total (pertany a alguna associació)	46,3%	41,6%	25,0%	41,10%

Font: Idescat i IERMB. Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població.

A1.2. COMPARACIÓ DE LA MOSTRA AMB L'UNIVERS POBLACIONAL

A1.2.1. Comparació de les dades relatives als egos i el conjunt poblacional

Taula a1.4. Comparació de la mostra amb el conjunt poblacional (sexe i edat)

Sexe i edat	DADES IDESCAT		MOSTRA		
	Marroquins	Equatorians	Marroquins	Equatorians (sense altres)	Equatorians (amb llatinoamericans complementaris)
Home	59.4%	47.0%	55.8%	54.7%	50.0%
Dona	40.6%	53.0%	44.2%	45.3%	50.0%
TOTAL	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
18-24 anys	15.34%	14.45%	14.3%	14.29%	13.3%
25-34 anys	35.00%	34.22%	37.7%	36.51%	37.3%
35-44 anys	27.30%	30.50%	36.4%	31.75%	29.3%
45-54 anys	13.69%	15.47%	9.1%	11.11%	13.3%
55-64 anys	5.21%	4.25%	2.6%	6.35%	5.3%
65 anys o +	3.46%	1.11%	0.0%	0.00%	1.3%
TOTAL	100.00%	100.00%	100.0%	100.00%	100.0%

Font: Idescat, padró municipal d'habitants, 2010. CASREDIN, 2010.

Taula A1.5. Comparació de la mostra amb el conjunt poblacional (nivell d'instrucció)

DADES ENI			MOSTRA		
Nivell d'instrucció ²³⁸	Marroquins	Equatorians	Marroquins	Equatorians (sense altres)	Equatorians (amb llatinoamericans complementaris)
Sense estudis	41,5%	7,2%	10,4%	1,6%	1,3%
EGB/ESO	32,9%	33,3%	40,3%	29,7%	35,5%
2n cicle secundària	19,3%	47,7%	24,7%	54,7%	50,0%
Estudis Universitaris	6,3%	11,8%	24,7%	14,1%	13,2%
TOTAL	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Font: Encuesta Nacional de Inmigrantes, 2007. CASREDIN, 2010.

²³⁸ Equivalència de categories: 1) Sense estudis: en el cas de la ENI 2007, inclou les categories "No tiene o no sabe que tiene estudios", Sin estudios formales o sin haber cursado estudios de educación primaria" i "Educación primaria incompleta". En el cas de l'EXP, inclou la categories "Sense estudis (finalitzats)". 2) EGB/ESO: en el cas de la ENI 2007, inclou les categories "Educación primaria"; "Primer ciclo de educación secundaria" i "Tiene estudios pero no sabe cuales". En el cas de l'EXP, inclou "Estudis obligatoris: EGB, ESO". 3) Segon cicle estudis secundaris: en el cas de la ENI 2007, inclou la categoria "segundo ciclo educación secundaria", mentre que en el cas de l'EXP inclou "Formació professional" i "Batxillerat o equivalent". 4) Estudis universitaris: en el cas de la ENI 2007 inclou "Primer ciclo de educación terciaria" i "Segundo ciclo de educación terciaria", mentre que en el cas de l'EXP recull "Estudis universitaris".

Taula A1.6. Comparació de la mostra amb el conjunt poblacional (distribució territorial: corones i mida municipi)

Distribució territorial	DADES IDESCAT		MOSTRA		
	Marroquins	Equatorians	Marroquins	Equatorians (sense altres)	Equatorians (amb llatinoamericans complementaris)
Barcelonès	14,5	50,3	35,1%	39,1%	34,2%
Regió Metropolitana de Barcelona	36,5	34,5	32,5%	39,1%	32,9%
Resta de Catalunya	49,1	15,2	32,5%	21,9%	32,9%
Total	100,0	100,0	100,0%	100,0%	100,0%
Municipi major de 100000 habitants	32,86%	59,80%	35,1%	39,1%	34,2%
Municipi de 20000 a 100000 habitants	38,51%	28,60%	32,5%	39,1%	32,9%
Municipi menor de 20000 habitants	28,62%	11,60%	32,5%	21,9%	32,9%
Total	100,00%	100,00%	32,5%	100,0%	32,9%

Font: Idescat, padró municipal d'habitants, 2010. CASREDIN, 2010.

A1.2.2. Comparació de les dades relatives als alteri i el conjunt poblacional

Si comparem les dades del conjunt poblacional amb la sub-mostra d'alteri d'origen equatorià i marroquí residents a Catalunya (1574 individus, 857 marroquins –el 50,4% dels alteri marroquins i el 18,7% del conjunt d'alteri– i 717 equatorians –el 50,1% dels alteri equatorians, i el 15,6% del total d'alteri–), constatem que efectivament alguns dels biaixos observats es corregeixen. Concretament, com es pot observar en la taula A1.7, pel que fa a la distribució de la mostra entre sexes, veiem com es mencionen lleugerament més alteri homes del que succeiria si els alteri fossin anomenats aleatòriament. Així, mentre es manté una paritat no ben bé real entre homes i dones equatorians, en el cas dels marroquins s'incrementa el desequilibri en la proporció d'homes i de dones mencionats, fins i tot per sobre del que succeeix en la població de referència²³⁹. Pel que fa a la distribució per grups d'edat, s'observa un bon ajust entre

²³⁹ Aquest desequilibri no seria tant exagerat si tinguéssim en compte tots els alteri marroquins, independentment d'on resideixen. Així, aquest percentatge probablement reflecteix una menor presència de les dones en les xarxes de sociabilitat (i per tant, un menor tamany de les xarxes personals

les dades per al conjunt poblacional i les dades de la mostra d'alteri, ajust fins i tot millor que amb les dades de la mostra d'egos. Així mateix, també pel que fa al nivell d'estudis podem constatar com en la mostra d'alteris es corregeixen part dels problemes de sobre-educació que té la mostra d'egos (es corregeix sobretot entre la població marroquina, on el biaix és més acusat), tot i que es manté la infra-representació de la població sense estudis (especialment entre la població marroquina).

Taula A1.7. Comparació de la mostra d'alteri amb el conjunt poblacional (sexe, edat i nivell d'instrucció)

Sexe, edat i nivell d'instrucció	DADES IDESCAT / ENI		MOSTRA (ALTERI)	
	Marroquins	Equatorians	Marroquins	Equatorians
Home	59.4%	47.0%	63,4%	50,9%
Dona	40.6%	53.0%	36,6%	49,1%
TOTAL	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
18-24 anys	15.34%	14.45%	19,2%	17,9%
25-34 anys	35.00%	34.22%	38,1%	34,9%
35-44 anys	27.30%	30.50%	30,0%	30,3%
45-54 anys	13.69%	15.47%	10,1%	13,1%
55-64 anys	5.21%	4.25%	2,1%	3,1%
65 anys o més	3.46%	1.11%	0,4%	0,8%
TOTAL	100.00%	100.00%	100,0%	100,0%
Sense estudis	41,5%	7,2%	14,7%	1,8%
EGB/ESO	32,9%	33,3%	53,6%	49,1%
2n cicle secundària	19,3%	47,7%	18,0%	38,9%
Estudis Universitaris	6,3%	11,8%	13,8%	10,2%
TOTAL	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Font: Idescat, padró municipal d'habitants, 2010. CASREDIN, 2010.

de les dones, com documenta Molina, 2005), però també una desigual distribució geogràfica dels alteri segons el sexe. En aquest sentit, constatem que, entre la població marroquina, existeix una relació estadísticament significativa en la distribució per sexe dels alteri en funció del lloc on resideixen, havent-hi una major proporció d'alteri homes residents a Catalunya i una major proporció de dones residents a l'estranger.

ANNEX 2: MÈTODE

A2.1. IMPLICACIONS DE LA NATURALESA JERÀRQUICA DE LES XARXES PERSONALS

Els potencials problemes que Snijders i Bosker (1999) i Van Dujin, Van Busschbach i Snijders (1999) identifiquen en dades com les xarxes personals amb una estructura de dependència, els resoltem de la següent manera:

- Problemes de l'agregació: agregació de les dades en el nivell inferior (els alteri, *micronivell*) com a característiques del nivell superior (els egos o *macronivell*) —com ara la mitjana o percentatge de les característiques dels alteri per a cada ego
 - Problemes de *fiabilitat* (la fiabilitat de la mesura agregada depèn, entre altres, del nombre d'unitats que acumula la unitat *macronivell*): en el cas d'aquesta tesi, no existeix variabilitat en el nombre d'alteri que es recullen per cada ego.
 - Error del *canvi de significat* (*shift of meaning*) (Huttner, 1981, a Snijders i Bosker, 1999) —una variable agregada al macronivell es refereix a les macrounitats, no directament a les microunitats— i *Fal·làcia ecològica* (Robinson, 1950; Alker, 1969, a Snijders i Bosker, 1999) —Les correlacions entre macrounitats no es poden emprar per fer asseveracions sobre les relacions en el micronivell—: tenim sempre clar quin és l'objectiu que guia cada anàlisi, fem explícit i vigilem la pertinència de la unitat de referència de cada anàlisi, per tal de no inferir els resultats d'un nivell a un altre nivell.
 - Pèrdua d'informació pel fet de descuidar, desatendre o obviar l'estructura original de les dades —especialment en anàlisis de covariància, en les quals les dades agregades poden amagar la forma en què s'estructuren les dades desagregades: respecte aquest problema val la pena fer tres consideracions, (i) la majoria de les variables que informen sobre el micronivell (els alteri o la relació ego-alter) són qualitatives, i la diferent naturalesa del seu tractament evita en certa mesura aquest problema; (ii) tot i així, realitzem una anàlisi de clúster per fer una tipologia de xarxes sobre la qual basem bona part de l'anàlisi consegüent, la qual suposa una agregació al macronivell però que precisament recull i fa explícita les diferents formes d'estructuració de les dades en el micronivell; i (iii), en aquells casos en què treballem amb l'agregació de variables quantitatives, de vegades es transformen en intervals

i es tracten de forma qualitativa per poder observar millor la variació interna de les dades, i en la resta de vegades, quan es calculen mitjanes o altres tipus d'anàlisis de variància, procurem presentar els resultats acompanyats de les mesures de dispersió corresponents per poder ser conscients en certa mesura de l'estructura de les dades que es sintetitzen²⁴⁰.

- Problemes de la desagregació: atribució de les característiques del nivell superior al nivell inferior, per tant, prendre com a unitat de mesura els alteri i atribuir-hi les característiques dels egos als quals pertanyen
 - El problema de la “miraculosa multiplicació del nombre d'unitats”. El tractament de la informació dels egos en el nivell dels alteri suposa una exageració de la mida de la mostra que incrementa el risc de cometre errors tipus I (especialment en l'estudi de les diferències entre grups): es tracta d'un risc compartit amb qualsevol anàlisi, doncs la mida de la mostra sempre afecta la significació de les anàlisis que es realitzin, independentment de si són fruit d'una estructura niuada pròpia del mostreig bietàpic o no. No obstant, procurem tractar amb pertinència l'ús de dades agregades o desagregades, i evitem així dur a terme anàlisis sobre els egos emprant les dades a nivell dels alteri.
 - Les variacions entre els alteri poden ser produïdes per les variacions entre els egos: l'atribució de la causalitat a un o altre nivell és pertinent en funció dels pressupòsits teòrics que guïïn la interpretació dels resultats, però tot i així, en les regressions multivariables quan la variable dependent que s'analitza fa referència al micronivell, procurem introduir variables control a nivell dels egos.

Tot i la vigilància que ens permet esquivar alguns dels problemes anteriors, ens trobem amb les següents limitacions, que és necessari que fem explícites:

- Incapacitat d'avaluar la interacció entre efectes en els dos nivells. Malgrat puguem avaluar l'efecte conjunt de variables de dos nivells diferents, tenim un dèbil control de la distinció dels efectes de les variables a nivell dels egos i dels alteri, i no podem observar les interaccions entre efectes (*cross-level interactions*) amb la precisió que permet l'anàlisi multinivell.
- Els egos es repeteixen 30 vegades en el micronivell, la qual cosa té efectes estadístics sobre els resultats difícils d'avaluar (així, si bé la mostra a nivell agregat és de 153 casos, en el nivell dels alteri és de 4590 casos).
- Tot i les premisses teòriques ja explicitades, en el micronivell ens veiem obligats a tractar els alteri formalment com a unitats independents entre elles, amb

²⁴⁰ A més a més, tota pèrdua d'informació inherent al procés d'agregació de les dades del micronivell al macronivell suposa, a la vegada que una pèrdua d'informació, un guany en síntesi i brevetat.

limitacions per controlar (en el sentit tant d'evitar com de conèixer) les correlacions degudes al fet de “compartir un ego”²⁴¹.

En conclusió, amb models multinivell podríem fer asseveracions amb una major precisió i profunditat, i garantir una major validesa externa i capacitat d'inferència dels resultats; però com ja hem comentat anteriorment, aquesta no és la prioritat de la present recerca. En tot cas, donada la lògica d'extrapolació dels resultats que ens plantejem, no emprar-los no invalida els resultats que presentem.

²⁴¹ No obstant, aquesta limitació pròpia de la no aplicació dels models multinivell en l'anàlisi de xarxes en general i en el disseny de la nostra recerca en particular no és tan preocupant com podria ser-ho en altres tipus d'explotacions estadístiques, doncs la violació d'aquesta condició de l'estadística inferencial no afecta la capacitat d'inferència de les dades de l'enquesta, ja de per sí explícitament alterada. A més, tal com relata Bellotti (2010), en la tradició de l'anàlisi de xarxes, dades les premisses teòriques sobre la interdependència entre els actors i la focalització en casos d'estudi, no s'acostuma a fer èmfasi sobre les condicions per a la inferència i la generalització dels resultats. Amb tot, seguint a Bellotti (2010), ni tan sols aquests tractaments aplicats a l'anàlisi de xarxes persones permeten inferir resultats sota les premisses d'independència de les unitats quan es volen estudiar les díades o els vincles de relació ego-alter.

A2.2. EL QÜESTIONARI DE L'ENQUESTA DE XARXES PERSONALS

Questions of type: Ego

Title: 1. Lugar de residencia. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Dónde reside Ud.?

- Barcelona (index=0,value=1)
- Sant Feliu de Llobregat (index=1,value=2)
- Balaguer (index=2,value=3)

Title: 2. Edad. (Response type: NUMERICAL)

Text: ¿Qué edad tiene Ud.?

Answer Value: _____

Title: 3.1. Nacionalidad (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Tiene la nacionalidad española?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 3.2. Origen. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Dónde ha nacido Ud. (y sus padres para los de nacionalidad española)?

- En Catalunya (con más de 55 años) de padres nacidos en Catalunya (index=0,value=1)
- En Catalunya (entre 25 y 55 años) de padres nacidos en Catalunya (index=1,value=2)
- En Catalunya (entre 25 y 55 años) de padres nacidos en el resto de España (index=2,value=3)
- En el resto de España (con más de 50 años) (index=3,value=4)
- En Ecuador (index=4,value=5)
- En Marruecos (index=5,value=6)

Title: 4. Género. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Es hombre o mujer?

- Hombre (index=0,value=1)
- Mujer (index=1,value=2)

Title: 5. Años de residencia en Catalunya. (Response type: NUMERICAL)

Answered: false

Text: ¿Cuántos años lleva residiendo en Catalunya? (-99 para las personas nacidas aquí)

Answer Value: _____

Title: 6. Situación familiar. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Es Ud. ...?

Soltero/a, divorciado/a, separado/a (index=0,value=1)

- Casado/Pareja de hecho (index=1,value=2)
- Viudo/a (index=2,value=3)

Title: 7. Número de hijos. (Response type: NUMERICAL)

Text: ¿Cuántos hijos/as tiene Ud.?

Answer Value: _____

Title: 8. Número de personas que viven en su casa. (Response type: NUMERICAL)

Text: ¿Cuántas personas viven con Ud. en su casa?

Answer Value: _____

Title: 9. Características de las personas con las que conviven con Ego. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Convive Ud. con... ?

- Vivo solo/a (index=0,value=1)
- Exclusivamente con mi familia reducida (pareja y/o con hijos) (index=1,value=2)
- Con miembros de mi familia extensa: padres, hermanos, cuñados... (index=2,value=3)
- Con personas que no son de la familia (index=3,value=4)

Title: 10. Lengua de origen. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Cual es su lengua de origen familiar o materna?

- Catalán (index=0,value=1)
- Castellano (index=1,value=2)
- Ambas por igual (index=2,value=3)
- Otras (index=3,value=4)

Title: 11. Lengua actual de uso habitual. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Qué lengua usa habitualmente en familia?

- Catalán (index=0,value=1)
- Castellano (index=1,value=2)
- Ambas por igual (index=2,value=3)
- Otra (index=3,value=4)

Title: 12. Lengua actual de uso habitual. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Qué lengua usa habitualmente en el trabajo?

- Catalán (index=0,value=1)
- Castellano (index=1,value=2)
- Ambas por igual (index=2,value=3)
- Otra (index=3,value=4)

Title: 13. Lengua actual de uso habitual. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Qué lengua usa habitualmente en la vida social, ocio, amigos?

- Catalán (index=0,value=1)

- Castellano (index=1,value=2)
- Ambas por igual (index=2,value=3)
- Otra (index=3,value=4)

Title: 14. Nivel de estudios acabados. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Qué nivel de estudios ha terminado?

- Sin estudios (index=0,value=1)
- Estudios obligatorios: EGB, ESO (index=1,value=2)
- Formación profesional (index=2,value=3)
- Bachillerato o equivalente (index=3,value=4)
- Estudios universitarios (medios, licenciatura postgrado, master, doctorado) (index=4,value=5)

Title: 15. Situación laboral actual. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Cuál de estas situaciones laborales es prioritaria o describe mejor la suya actualmente?

- Estudiante que no trabaja (index=0,value=1)
- Estudiante que trabaja (index=1,value=2)
- Jubilado, pensionista, incapacitado/a... (index=2,value=3)
- Labores de la casa, cuidado de hijos (index=3,value=4)
- En paro (index=4,value=5)
- Trabajo a tiempo completo y contrato indefinido (index=5,value=6)
- Trabajo tiempo parcial y/o contrato no indefinido (index=6,value=7)
- Otras situaciones (index=7,value=8)

Title: 16. Situación laboral hace dos años. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Cuál de estas situaciones laborales describía mejor la suya hace dos años?

- Estudiante que no trabaja (index=0,value=1)
- Estudiante que trabaja (index=1,value=2)
- Jubilado, pensionista, incapacitado/a... (index=2,value=3)
- Labores de la casa, cuidado de hijos (index=3,value=4)
- En paro (index=4,value=5)
- Trabajo a tiempo completo y contrato indefinido (index=5,value=6)
- Trabajo tiempo parcial y/o contrato no indefinido (index=6,value=7)
- Otras situaciones (index=7,value=8)

Title: 17. Profesión u ocupación actual o última. (Response type: TEXT)

Text: Describa con dos o tres palabras su profesión principal actual (o última, en caso de paro, jubilación... actual por ejemplo: peón de la construcción, auxiliar administrativo/a, profesor/a de universidad, informático/a de nivel superior, etc.

Answer Value: _____

Title: 18. Categoría socio-profesional actual (o tenía en caso de ya no sea activo/a). (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿En que categoría se sitúa o se situaba Ud?

Empresario con asalariados (agrario, industria, comercio, servicios) (index=0,value=1)

- Directores de establecimientos, jefes de explotaciones (agrario, industria, comercio, servicios, altos funcionarios de la administración pública) (index=1,value=2)
- Empresarios sin asalariados (agrario, industria, comercio, servicios) (index=2,value=3)
- Miembros de cooperativas (agrario, industria, comercio, servicios) (index=3,value=4)
- Profesionales, técnicos y asimilados no asalariados, con o sin asalariados (index=4,value=5)
- Profesionales, técnicos y asimilados asalariados (agrario, industria, comercio, administración) (index=5,value=6)
- Contra maestros y capataces (agrarios, industria, comercio, servicios, administración) (index=6,value=7)
- Trabajadores cualificados y especializados (agrarios industria, comercio, servicios, administración) (index=7,value=8)
- Trabajadores sin especialización (agrarios, industria, comercio, servicios, administración) (index=8,value=9)
- Profesionales de las fuerzas armadas (index=9,value=10)
- No clasificables por las condiciones socio económicas (index=10,value=11)

Title: 19. Religión (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Cuál es su religión de origen?

- Musulmana (index=0,value=1)
- Católica (index=1,value=2)
- Protestante (index=2,value=3)
- Otras (index=3,value=4)
- Sin religión (index=4,value=5)

Title: 19.1. Confesión protestante (Response type: TEXT)

Text: Escriba el nombre de su confesión protestante

Answer Value: _____

Title: 19.2. Otra religión (Response type: TEXT)

Text: Escriba el nombre de su religión

Answer Value: _____

Title: 20. Pertenencia asociaciones, grupos religiosos. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Pertenece a una asociación de tipo religioso?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 21. Grado de participación asociaciones, grupos religiosos. (Response type: CATEGORICAL)

Text: Si la respuesta es Si, es Ud. socio o miembro ...

- Dirigente (index=0,value=1)
- Socio/a activo/a (index=1,value=2)

- Socio/a no activo/a (index=2,value=3)

Title: 22. Pertenencia asociaciones de ocio, deportivas (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Pertenece a una asociación de ocio o deportiva?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 23. Grado de participación asociaciones de ocio, deportivas. (Response type: CATEGORICAL)

Text: Si la respuesta es Si, es Ud. socio o miembro ...

- Dirigente (index=0,value=1)
- Socio/a activo/a (index=1,value=2)
- Socio/a no activo/a (index=2,value=3)

Title: 24. Pertenencia asociaciones culturales. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Pertenece a una asociación cultural?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 25. Grado de participación asociaciones culturales (Response type: CATEGORICAL)

Text: Si la respuesta es Si, es Ud. socio o miembro ...

- Dirigente (index=0,value=1)
- Socio/a activo/a (index=1,value=2)
- Socio/a no activo/a (index=2,value=3)

Title: 26. Pertenencia asociaciones u organizaciones políticas (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Pertenece a una asociación u organización política?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 27. Grado de participación asociaciones u organizaciones políticas (Response type: CATEGORICAL)

Text: Si la respuesta es Si, es Ud. socio o miembro ...

- Dirigente (index=0,value=1)
- Socio/a activo/a (index=1,value=2)
- Socio/a no activo/a (index=2,value=3)

Title: 28. Pertenencia asociaciones u organizaciones sociales o sindicales. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Pertenece a una asociación u organización social o sindical?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 29. Grado de participación asociaciones sociales o sindicales (Response type: CATEGORICAL)

Text: Si la respuesta es Si, es Ud. socio o miembro ...

- Dirigente (index=0,value=1)
- Socio/a activo/a (index=1,value=2)
- Socio/a no activo/a (index=2,value=3)

Title: 30. Pertenencia asociaciones u organizaciones profesionales. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Pertenece a una asociación u organización profesional?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 31. Grado de participación asociaciones u organizaciones profesionales. (Response type: CATEGORICAL)

Text: Si la respuesta es Si, es Ud. socio o miembro ...

- Dirigente (index=0,value=1)
- Socio/a activo/a (index=1,value=2)
- Socio/a no activo/a (index=2,value=3)

Title: 32. Pertenencia asociaciones u organizaciones educativas, de padres y madres. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Pertenece a una asociación u organización educativa o de padres y madres?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 33. Grado de participación asociaciones u organizaciones educativas o de padres y madres. (Response type: CATEGORICAL)

Text: Si la respuesta es Si, es Ud. socio o miembro ...

- Dirigente (index=0,value=1)
- Socio/a activo/a (index=1,value=2)
- Socio/a no activo/a (index=2,value=3)

Title: 34. Pertenencia asociaciones u organizaciones relacionadas con la inmigración. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Pertenece a una asociación u organización relacionada con la inmigración?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 35. Grado de participación asociaciones u organizaciones relacionadas con la inmigración (Response type: CATEGORICAL)

Text: Si la respuesta es Si, es Ud. socio o miembro ...

- Dirigente (index=0,value=1)
- Socio/a activo/a (index=1,value=2)
- Socio/a no activo/a (index=2,value=3)

Title: 36. Pertenencia a otras asociaciones u organizaciones. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Pertenece a otro tipo de asociación y/o organización?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 37. Otras organizaciones. (Response type: TEXT)

Text: ¿Cuál o cuáles?

Answer Value: _____

Title: 38. Grado de participación en otras asociaciones u organizaciones (Response type: CATEGORICAL)

Text: Si la respuesta es Si, es Ud. socio o miembro ...

- Dirigente (index=0,value=1)
- Socio/a activo/a (index=1,value=2)
- Socio/a no activo/a (index=2,value=3)

Title: 39. Relaciones con instituciones - cursos de idiomas. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Ha realizado alguna vez en los últimos 5 años cursos de idiomas?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 40. Relaciones con instituciones - cursos de formación para el empleo. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Ha realizado alguna vez en los últimos 5 años cursos de formación para el trabajo?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 41. Relaciones con instituciones - oficinas de empleo. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Ha acudido alguna vez en los últimos 5 años a las oficinas de empleo?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 42. Relaciones con instituciones - centros asistenciales. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Ha acudido alguna vez en los últimos 5 años a centros asistenciales?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 43. Relaciones con profesorado (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Ha hablado regularmente con profesores de su hijo en su etapa educativa?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)
- No aplicable a mi caso (index=2,value=3)

Title: 44. Permiso de residencia (personas de Ecuador y Marruecos ...) (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Tiene Ud. permiso de residencia?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)
- Prefiero no contestar (index=2,value=3)

Questions of type: Alter Prompt

Por favor, escriba una lista de 30 personas que Usted conozca por su nombre y viceversa con las que ha tenido contacto al menos en los dos últimos años por cualquier medio de comunicación y que además pueda volver a contactarla si fuese necesario. No incluya personas menores de 18 años.

Puede ser cualquier persona. Intente incluir gente que sea próxima e importante para Usted. Luego puede incluir personas que no siendo tan cercanas acostumbra a ver mucho. Puede extender su memoria a otras personas. Puede ayudarle pensar en diferentes grupos de personas en diferentes lugares, familia, amigos, compañeros, vecinos,.. Ponga el nombre y el apellido de forma abreviada para que solamente Usted pueda reconocer a las personas. Es importante que no abrevie demasiado para poder reconocerlas más tarde. Por ejemplo: Mig Cervan por "Miguel de Cervantes".

Questions of type: Alter

Title: 46. Ciudad y país de residencia actual del Alter (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Reside actualmente en la ciudad de ...?

- Barcelona (index=0,value=1)
- Sant Feliu de Llobregat (index=1,value=2)
- Balaguer (index=2,value=3)
- Otra ciudad (index=3,value=4)

Title: 46.1. Otra ciudad y país de residencia del Alter (Response type: TEXT)

Text: Díganos la ciudad y el país separados por una coma.

Answer Value: _____

Title: 47. Años de residencia del alter. (Response type: NUMERICAL)

Title: 48. Origen del Alter. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Dónde ha nacido esta persona (y sus padres para los de nacionalidad española)?

- En Catalunya de padres nacidos en Catalunya, al menos uno (index=0,value=1)
- En Catalunya de padres nacidos en el resto de España (index=1,value=2)

- En el resto de España (index=2,value=3)
- En Ecuador (index=3,value=6)
- En Marruecos (index=4,value=4)
- En otro país (index=5,value=5)

Title: 48.1. Nacimiento en otros países. (Response type: TEXT)

Text: Díganos el país en el que ha nacido esta persona.

Answer Value: _____

Title: 49. Permiso de residencia del Alter. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Tiene permiso de residencia esta persona?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)
- No lo sé - prefiero no contestar (index=2,value=3)
- Nacionalidad española o de otro Estado de la UE (index=3,value=4)

Title: 50. Edad Alter (Response type: NUMERICAL)

Text: Aproximadamente ¿cuántos años tiene esta persona?

Answer Value: _____

Title: 51. Género (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Es un hombre o una mujer?

- Hombre (index=0,value=0)
- Mujer (index=1,value=1)

Title: 52. Tiempo de conocimiento o relación. (Response type: NUMERICAL)

Text: ¿Hace cuantos años que se conocen, aproximadamente?

Answer Value: _____

Title: 53. Lugar del Ego en el que se inició la relación. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Donde estaba Ud. cuando se conocieron por primera vez?

- En Cataluña (index=0,value=1)
- En España (index=1,value=2)
- En otro país (index=2,value=3)

Title: 53.1. Otro país en el que se inició la relación. (Response type: TEXT)

Text: Escriba por favor el nombre el país en el que conoció a esta persona.

Answer Value: _____

Title: 54. Lugar del Alter en el que se inició la relación (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Donde estaba residiendo esta persona cuando se conocieron por primera vez?

- En Cataluña (index=0,value=1)
- En España (index=1,value=2)
- En otro país (index=2,value=3)

Title: 54.1. Otro país en el que se inició la relación. (Response type: TEXT)

Text: Escriba por favor el nombre el país en el vivía esta persona.

Answer Value: _____

Title: 55. Nivel de estudios acabados del Alter. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Qué nivel de estudios ha terminado esta persona?

- Sin estudios (index=0,value=1)
- Estudios obligatorios: EGB, ESO (index=1,value=2)
- Formación profesional (index=2,value=3)
- Bachillerato o equivalente (index=3,value=4)
- Estudios universitarios (medios, licenciatura postgrado, master, doctorado) (index=4,value=5)

Title: 56. Situación laboral actual del Alter (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Cuál de estas situaciones laborales es prioritaria o describe mejor la de esta persona actualmente?

- Estudiante que no trabaja (index=0,value=1)
- Estudiante que trabaja (index=1,value=2)
- Jubilado, pensionista, incapacitado/a... (index=2,value=3)
- Labores de la casa, cuidado de hijos (index=3,value=4)
- En paro (index=4,value=5)
- Trabajo a tiempo completo y contrato indefinido (index=5,value=6)
- Trabajo tiempo parcial y/o contrato no indefinido (index=6,value=7)
- Otras situaciones (index=7,value=8)

Title: 57. Categoría socio-profesional actual (o tenía en caso de ya no sea activo/a). (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿En que categoría sitúa Ud. (o le situaba en el caso de jubilación) a esta persona?

- Empresario con asalariados (agrario, industria, comercio, servicios) (index=0,value=1)
- Directores de establecimientos, jefes de explotaciones (agrario, industria, comercio, servicios, altos funcionarios de la administración pública) (index=1,value=2)
- Empresarios sin asalariados (agrario, industria, comercio, servicios) (index=2,value=3)
- Miembros de cooperativas (agrario, industria, comercio, servicios) (index=3,value=4)
- Profesionales, técnicos y asimilados no asalariados, con o sin asalariados (index=4,value=5)
- Profesionales, técnicos y asimilados asalariados (agrario, industria, comercio, administración) (index=5,value=6)
- Contra maestros y capataces (agrarios, industria, comercio, servicios, administración) (index=6,value=7)
- Trabajadores cualificados y especializados (agrarios industria, comercio, servicios, administración) (index=7,value=8)
- Trabajadores sin especialización (agrarios, industria, comercio, servicios, administración) (index=8,value=9)

- Profesionales de las fuerzas armadas (index=9,value=10)
- No clasificables por las condiciones socio económicas (index=10,value=11)

Title: 58. Núcleo familiar. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Esta persona es o pertenece actualmente a su mismo núcleo familia?

- Padres (index=0,value=1)
- Hijo/a (index=1,value=2)
- Hermano/a (index=2,value=3)
- Pareja (index=3,value=4)
- Familia extensa (index=4,value=5)
- No pertenece a mi familia (index=5,value=6)

Title: 59. Círculo de amistades. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Cómo de próximo/a se siente a esta persona?

- Nada próximo/a (index=0,value=1)
- Bastante próximo/a (index=1,value=2)
- Próximo/a (index=2,value=3)
- Muy próximo/a (index=3,value=4)
- Somos íntimos/as (index=4,value=5)

Title: 60. Profesión. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Esta persona pertenece a su misma profesión?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 61. Empresa-organización. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Esta persona pertenece a su misma empresa u organización?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 62. Asociación. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Esta persona pertenece a su misma asociación?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 63. Vecindario, barrio ... (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Esta persona pertenece a su mismo vecindario o barrio?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 64. Colegio de hijos/as (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Esta persona lleva los hijos/as al mismo Colegio?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)
- No es el caso (index=2,value=3)

Title: 65. Confesión religiosa. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Esta persona es de su misma confesión religiosa?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)
- No es el caso (index=2,value=3)

Title: 66. Acceso a instituciones. Trabajo. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Le ha proporcionado esta persona (o Ud. a ella), sea en la actualidad o en el pasado, informaciones útiles u otros medios o ayudas para encontrar o solucionar problemas de trabajo?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)
- No es el caso (index=2,value=3)

Title: 67. Acceso a instituciones. Vivienda . (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Le ha proporcionado esta persona (o Ud. a ella), sea en la actualidad o en el pasado, informaciones útiles u otros medios o ayudas para encontrar o solucionar problemas de vivienda?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)
- No es el caso (index=2,value=3)

Title: 68. Acceso a instituciones. Médicos, hospital, servicios de salud. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Le ha proporcionado esta persona (o Ud. a ella), sea en la actualidad o en el pasado, informaciones útiles u otros medios o ayudas para encontrar o solucionar problemas de salud?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)
- No es el caso (index=2,value=3)

Title: 69. Acceso a instituciones educativas (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Le ha proporcionado esta persona (o Ud. a ella), sea en la actualidad o en el pasado, informaciones útiles u otros medios o ayudas para encontrar o solucionar escuela para los hijos u otros familiares?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)
- No es el caso (index=2,value=3)

Title: 70. Acceso a servicios sociales y administrativos. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Le ha proporcionado esta persona (o Ud. a ella), sea en la actualidad o en el pasado, informaciones útiles u otros medios o ayudas para acceder a servicios sociales y/o administrativos?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)
- No es el caso (index=2,value=3)

Title: 71. Problemas personales (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Le ha proporcionado esta persona (o Ud. a ella), sea en la actualidad o en el pasado ayuda para superar problemas personales?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)
- No es el caso (index=2,value=3)

Title: 72. Otras situaciones. (Response type: CATEGORICAL)

Text: ¿Le ha proporcionado esta persona (o Ud. a ella), sea en la actualidad o en el pasado ayuda para superar otras situaciones no mencionadas anteriormente?

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)

Title: 73. Alter- alter relación (Response type: CATEGORICAL)

Text: Por último le vamos a pedir que nos diga si cada una de las personas que ha nombrado si tiene o no relación con el resto y con quienes. El contenido de dicha relación ha de ser de la misma naturaleza que la que ha empleado Ud para nombrarlo, es decir si se conocen entre ellos por su nombre, han tenido contacto en los dos últimos años por cualquier medio de comunicación y pueden volver a contactarse por cualquier razón).

- Sí (index=0,value=1)
- No (index=1,value=2)
- No lo sé (index=2,value=3)

A2.3. EL GUIÓ DE L'ENTREVISTA

PREÀMBUL:

- Presentació personal.
- Presentació del projecte CASREDIN, (i la tesi) i les seves finalitats de recerca.
- Explicació de la dinàmica de l'entrevista semi-estructurada (diferències respecte la primera enquesta), duració aproximada.
- Pacte d'anonimat i confidencialitat.
- Forma d'enregistrament de l'entrevista (gravadora).
- Rebut i documentació.

DADES SOBRE LES QUALS DISPOSAR:

- Dades bàsiques entrevistat/da (edat, nivell estudis, professió, etc.)
- Xarxa: visualitzacions seleccionades
- Informació sobre lloc de coneixença alteri, nivell de proximitat, anys de coneixença, suport.
- Pertinença associativa: tipus, nivell implicació.
- Proximitat membres mateixa associació, lloc i anys de coneixença, suport.

COMPTE! Anar enllaçant les diferents qüestions, però VIGILAR NO OBLIDAR temàtiques ni repetir massa les mateixes idees i preguntes.

I. TRAJECTÒRIA VITAL

Objectius: entrar dins els 'esquemes' de l'entrevistat/da, tenir una base socio-espacio-temporal sobre la qual contextualitzar la resta de qüestions

Breve relato de la 'trayectoria de vida' del entrevistado en la que pueda expresar las fases o momentos o situaciones importantes, las situaciones y/o personas claves en fases de tránsito y cambio en su vida, los porqué, factores y el cómo de dichos pasajes, las localizaciones socio-espacio-temporales. Interesa también saber, sin preguntarle directamente, claro, si la focalización, centralidad, motivos o causas de dichos cambios son sobre todo de tipo económico, profesional, personal o relacional de tipo instrumental o afectivo, educativo, político, experimentar otros mundos o situaciones, etc.

Podrías explicarme tu vida en 10 minutos?

¿Puede Vd. hacer, o contarnos, a grandes rasgos un recorrido sobre su vida describiendo como ha pasado o transcurrido hasta ahora?

A partir de la primera narració seva, anar explorant canvis en la trajectòria pel que fa al lloc de residència, canvis familiars, educació, treball, aficions, amistats, etc. Descobrir les experiències vitals més importants (en diferents moments: infantesa, (adolescència), joventut, adulta, etc.):

Cómo era tu día a día cuando eras pequeño? Ibas a la escuela? Ayudabas en casa? Qué hacías en tu tiempo libre? Te veías con tus amigos? Dónde? Qué hacías en tus días de fiesta?

Cambiaste alguna vez de escuela? Porqué?

Cuándo dejaste de estudiar? Porqué?

*En la adolescencia/juventud, cómo era tu día a día?
 Quienes eran tus amigos o compañeros? Cuándo y dónde les veías? Qué haciais?
 Cómo ocupabas tu tiempo libre?
 Cuándo dejaste de vivir en casa de tus padres? Porqué?
 Cómo era tu día a día al empezar a vivir en pareja? Qué hacías en tu tiempo libre? Con
 quién?
 (si es el caso) y al tener hijos? Ha cambiado mucho tu día a día? Cómo?*

Valoració general o panoràmica:
 ¿Cuáles han sido sus fases, partes o momentos?
 Viendo cómo ha transcurrido tu vida hasta ahora (a partir del repaso que has hecho):
 ¿Tienes la sensación de que se ha desarrollado de una manera continua sin que se pueda
 diferenciar en ella cambios importantes, momentos de ruptura, fases diferenciadas en
 ella?
 ¿Qué acontecimientos han marcado estas etapas distintas?
 ¿A qué atribuye Vd. o por qué su vida ha transcurrido así, con tales cambios (o con tal
 continuidad, si es el caso)?
 Estos "factores", ¿han dependido de Vd. o tenía Vd. algo que ver con ellos o más bien son
 exteriores o ajenos y sobre los cuales no tenía Vd. influencia para que no se dieran o
 produjeran?

II. CONTEXTUALITZACIÓ RELACIONAL DE LA TRAJEKTÒRIA VITAL

Objectius:

- 1) Obtener una narració sobre el canvi en els contextos relacionals (canvis en les relacions en els diferents espais i moments vitals).
 Descubrir quines institucions i aconteixements han marcat els diferents canvis en l'entorn relacional: Importància de l'escola, el treball (empresa / professió), el veïnatge, la família, l'empresa, l'associacionisme, etc.
- 2) Conèixer les persones (i circumstàncies) que han pogut jugar un rol important en aquests passatges de vida i transicions.

NOTA: Anar barrejant I) i II) de manera que, un cop descoberta la trajectòria general, es vagi explorant en cada fase o moment quin ha estat el seu context relacional.

Podrías explicarme como ha ido cambiando tu red y tus conocidos a lo largo de tu vida, con estos cambios y etapas que me has ido contando?

Sería interesante que habláramos de un aspecto más concreto referido a las diferentes etapas o momentos, y sus cambios de unas fases o momentos a otros. Se trata de la importancia, rol, función,... que determinadas personas han jugado en tu vida y más en especial en dichas fases y sobre todo en los cambios.

Por ejemplo en lo que podríamos llamar primera fase, esto es, ...

Quienes eran las personas con quienes más te veías (Quienes eran tus amigos/compañeros/conocidos)? Con quién contabas en caso de ayuda? Diferentes personas en caso de diferente tipo de problemas (personales, laborales, familiares, etc.)?

Recuerdas alguna(s) persona(s) que jugó una función, peso, importancia, en aquel momento o fase,.. ¿Por qué fue importante para Ud., qué hizo,...?

¿De quién se trata.. familiar, amigo,... género, edad,... del trabajo,.. un conocido circunstancial y puntual,... del mundo asociativo, religioso político, educativo,..?

¿Ha mantenido contactos con dicha persona?.. ¿Sigue siendo importante?

(Ídem para los cambios y las otras fases importantes, operados en su vida y que la persona ha descrito precedentemente)

En los **cambios** en la trayectoria de vida que se narran:

Cómo hizo cambiar la gente con la que tenías contacto (familia, amigos, compañeros, etc).?

(Al final): En general, ¿cómo crees que ha ido cambiando la gente que conoces? Conoces más o menos gente? Cómo has ido conociendo a la gente nueva? En qué circunstancias?

Cuáles de estos ámbitos ha sido más importante para ti para conocer gente: la escuela (tuya, de los hijos), el trabajo (la empresa, la profesión), el barrio y vecindario, la familia, el mundo asociativo, otros. Porque?

III) APROFUNDIMENT EN L'EVOLUCIÓ I CARACTERÍSTIQUES DE L'ÀMBIT FAMILIAR, EDUCATIU I PROFESSIONAL

III.1) Familiar:

Importancia de sus padres, hijos o familiares en el desarrollo o fases de su vida y en los cambios de la misma. Trayectoria familiar.

III.2) Educatiu:

Trayectoria educativa o formativa del ego y/o hijos, Peso de los estudios/formación en las faes o cambios en su vida.

Momentos y personas importantes en ellos: familia / escuela / amistades?

Identificación en la red de alteris que han tenido un peso educativo importante.

III.3) Professional

- *Trayectoria laboral, momentos importantes de dichas trayectoria. Épocas más claramente diferenciadas de otras? Identificar cambios (paro...). Valoración de su trayectoria laboral: estable, inestable, ascendente, descendente, etc.*
- *Movilidad geográfica en la trayectoria laboral: Razones del cambio. Función en ellos de la empresa, mercado laboral, conocidos, familiares. El proyecto de movilidad fue familiar, con amigos, personal...?*
- *Primeros años de contacto con el mercado de trabajo: cuáles fueron sus primeros empleos, a qué edad, contrato de trabajo (estable...?), medios de conseguir el empleo.*
- *Influencia de los familiares/amigos/conocidos en la trayectoria – no seguir estudios, dejar una profesión...- (consejos, información útil, ejemplo, etc.)*
- *Estrategias para buscar trabajo (búsqueda y acceso al empleo) que han resultado mejor.*

IV) APROFUNDIMENT EN EL PROCÉS MIGRATORI

Objectius:

- 1) *Conèixer I i II específics pel que fa al procés migratori (gestació del projecte, arribada, adaptació, etc.). Explorar els canvis en la xarxa a partir de la ruptura migratòria: distanciament (de la gent del país d'origen), aïllament, reconstrucció, etc.?*
- 2) *Reconstruir els imaginaris i representacions al voltant de la societat d'acollida.*

Cómo ha ido cambiando tu vida al venir aquí? Y la gente que conoces y te rodea (de tu red)?

Cuando empezaste a pensar en irte de tu país y venir aquí? Con quién hablabas de ello? Quién te aconsejaba? Qué expectativas tenías antes de venir aquí (cómo pensabas que te irían las cosas)? Conocías alguien que estuviera aquí? Qué te explicaba?

En concreto, los primeros días, al llegar a Catalunya / España, dónde vivías? con quién? ¿Cómo empezaste a saber cómo funcionaban las cosas aquí? ¿En general, quién te ha ayudado más, al principio? En qué cosas? Seguías manteniendo contacto con la gente de tu país? Con quienes? Ahora el contacto es el mismo? Si ha cambiado, en qué cosas? Porqué? Pensabas que sería así? Cómo te has sentido con esto (cómo lo has vivido)? Porqué?

Cómo has ido conociendo gente aquí? En qué lugares, de qué forma? (intentar distinguir segons l'origen dels alteri): La gente que también es de tu país, cómo/dónde la has conocido? Y la gente de otros países? Y la gente catalana? (Lligar amb visualització i comentari xarxa): con qué catalanes te relacionas tú? Crees que es mucha o poca? Porqué? Crees que es difícil conocer a gente catalana? Porqué? En qué contextos es más fácil? Pensabas que sería más fácil conocer gente aquí? La otra gente ecuatoriana/marroquí se encuentran con una situación similar o diferente (conoce a más o menos catalanes)? Porqué? de qué depende? Conoces a alguien que se relacione únicamente con catalanes? Y sólo con gente de su país? Qué opinas de ellos? Porqué?

Te gustaría que tu entorno de gente fuese diferente? En qué? Porqué?

Qué es lo que te vincula con el “tu” anterior? En general, ahora qué crees que hay en ti de allá (ecuatoriano/marroquí) y qué hay de aquí (catalán/español)?

Cómo se han cumplido tus expectativas (Qué cosas son como esperabas, qué cosas son diferentes)? Porqué?

Cómo te gustaría estar dentro de 5/10 años? Cómo crees que estarás? Y el resto de ecuatorianos/marroquíes (y el colectivo de inmigrantes en general)? Porqué? Si tu fueras quien pudieras decidir cómo deben ser las cosas, qué cambiarías? (de la gente, de las instituciones...). Qué mantendrías? (Si pregunta no funciona: qué te gusta de aquí, qué no?)

Por tu experiencia, mirando la gente de tu entorno (tus amigos, familiares, conocidos), cuales crees que son los principales problemas de los ecuatorianos/marroquíes en Barcelona / Sant Feliu / Balaguer? Y en Cataluña? Porqué? Son diferentes de los otros inmigrantes? Y diferente de los españoles o catalanes? En qué sentido?

V) VISUALITZACIÓ I COMENTARI DE LA XARXA

Objectius: Conèixer el procés que ha generat l'estructura concreta de la xarxa. Identificar la posició en la xarxa de persones claus en la biografia de l'entrevistat/da. Identificar la identitat de persones o grups de persones significatives en l'estructura de la xarxa (intermediaris, sub-grups diferenciats, cor central de la xarxa, grups o persones perifèriques, etc.). Identificar els contextos que vinculen els alteri dels subgrups.

Cómo es que la red tiene esta forma? Cómo lo vinculas a lo que me has contado hasta ahora?

Observando esta red... la reconoces como tuya? Te parece extraña o rara? Porqué?

Por qué crees que tiene esa forma (densidad, fragmentación, etc.)? Entre estas 30 personas están las que me has ido explicando antes (mantienes el contacto con estas ellas)? Por qué?

Dónde están las personas más significativas para ti? Te sorprende que estén en este sitio de tu red? Por qué?

Quiénes són _____ (persones singificatives en la xarxa). Por qué están aquí?

Qué grupos identificas? Qué te vincula con ellos? Con qué etiqueta lo definirías? Por qué?

La gente que se conoce entre ella, De qué se conocen? , ya se conocía, o tú has hecho que se conociera?

Los diferentes grupos de la red (si es el caso) reflejan diferentes ámbitos en los que te mueves, diferentes momentos de tu vida, diferentes lugares en los que viven...? Por qué crees que la red tiene esta forma en este aspecto?

En general, crees que ha ido cambiando la forma de tu red a lo largo de la vida? En qué momentos más?.

VI) APROFUNDIMENT CAMP ASSOCIATIU

[En el cas dels no associats, no fer preguntes VI.1 i VI.2. Afegir les següents preguntes i anar directament a VI.3.]

Has oído hablar de las asociaciones? De alguna en concreto? Cómo las has conocido? (Oíste hablar de ellas?...)

Conoces gente que participe en asociaciones, grupos, organizaciones...? En cuáles? Qué es lo que hacen?

VI.1) CARACTERITZACIÓ ASSOCIACIÓ/NS D'EGO

Objectius: Conèixer les pràctiques associatives de l'entrevistat/da i el significat que li otorga.

Activitats, objectius, grau d'implicació, formes de funcionament o organització interna, història...)

Me podrías hablar un poco sobre tu 'vida participativa' o tu actividad en asociaciones / grupos / organizaciones?

Participas en alguna asociación, grupo u organización? En la encuesta comentaste que... Exactamente qué asociación es? Dónde está? Cómo se llama?

Tu concretamente cómo participas en la asociación? Qué es lo que haces? Tienes algún papel especial o cargo? Cuánto tiempo dedicas a la semana/mes en cosas de la asociación? Siempre ha ido así? Cómo ha ido cambiando? Por qué?

Qué es lo que hacéis en este grupo/ass.? (Aprofundir en les respostes sobre activitats)

Cómo os organizáis para tomar decisiones? (Només per dirigents: Cómo lo hacéis para intentar captar gente, y movilizarla? Qué estrategias os son más útiles?

Cómo nació la asociación? Siempre ha sido así, o ha ido cambiando? De qué forma ha ido cambiando? Porqué?

Qué es lo que queréis conseguir con la asociación? Cuáles son sus objetivos, finalidades...? Porqué estas y no otras? (si visió més tipus serveis): Qué recibes de la asociación?

Qué es lo que te llamó la atención o te impulsó a empezar a participar ahí (Cuales eran tus motivaciones)? Es porque tenías ganas de conocer alguna cosa nueva / te vincula con algo antiguo / ...?

Y ahora, qué es lo que más valoras de participar en esta asociación o grupo? Qué es lo que más te gusta? Porqué?

VI.2) RELACIÓ XARXA PERSONAL – ACTIVITAT ASSOCIATIVA

Objectius:

1. Vincular la xarxa personal (detecció de persones clau en diferents moments o cicles de l'activitat associativa: captació, desenvolupament de tasques, adquisició de responsabilitats, etc.) amb la trajectòria associativa (perspect. longitudinal).
2. Conèixer la influència de l'entorn relacional sobre la participació (present), i de la participació sobre l'entorn relacional.

VI.2.1. Vinculació biografia – Participació

En qué asociaciones/grupos/organizaciones has estado a lo largo de la vida? (Aprofundir en la trajectòria associativa)

En qué momentos o fases de tu trayectoria vital? Qué tenían que ver con este momento de la vida? Los cambios en” otras cosas” se reflejaron en cambios en tu participación (tipo, intensidad...)? De qué modo? Coinciden las fases i cambios de estas “otras cosas” con los momentos y cambios en esta participación?

En el momento en que empezaste a participar, qué es lo que hacías (ubicar en la trayectoria vital)?

(Y al revés...) Los cambios en los espacios, lugares o formas en que has participado en asociaciones ha hecho cambiar algo de “las otras cosas”? Influyó en alguna decisión importante de tu vida?

VI.2.2. Vinculació xarxa – Participació

Cómo conociste esta asociación? (o de las asociaciones en general)? Oíste hablar de ellas? Alguien tuvo algo que ver con el hecho de que empezaras a participar (aquí)? Te explicaron lo que hacían, te convencieron...? Cómo?

Qué personas han sido claves para que tu participes ahora como lo haces (tipo, intensidad...)? Porqué? Quienes son (familiares, amigos, vecinos, compañeros trabajo...)?

A partir de participar en la asociación crees que ha cambiado la gente que conoces? De qué manera?

Vincular-ho a l'estructura de la xarxa: *el hecho de que la gente se conozca tanto en tu red (ressaltar elements més destacats de l'estructura de la xarxa) es porque os encontráis allá?*

Con la gente de la asociación o grupo os veis en otros lugares/momentos fuera o aparte de la asociación? Donde/cuando?

De qué tipo de cosas habláis con la gente de la asociación? Crees que tenéis mucha confianza o más bien una relación distante? Porqué? En qué tipo de cosas os ayudáis entre la gente de la asociación? Con qué (problemas) cuentas con la gente de la asociación? Porqué?

VI.2.3 La participación en l'entorn

La gente de tu entorno (que aparece en la red) participa también en asociaciones (en general, no sólo la tuya?) en qué asociaciones?

(Després Xarxa associativa): Alguno de las 30 personas que nombraste en la red participa en alguna de las asociaciones que has nombrado (en la red asociativa)?

O bé (en cas que no faci l'enquesta): las asociaciones con las que tienes una relación o contacto a través de la asociación (por motivo de la actividad asociativa)... Crees que te vincula con ellas también algún tipo de relación personal? Cuál?

Cómo ha ido cambiando? A través de este vínculo personal habéis colaborado con las asociaciones, o partir de las asociaciones se ha creado el vínculo personal?

VI.3) CARACTERITZACIÓ XARXA ASSOCIATIVA I CONTACTE INSTITUCIONS

Objectiu: Conèixer les representacions i imaginaris sobre el teixit associatiu del poble o ciutat, i de la dinàmica comunitària que aquest genera i la relació amb l'activitat política (especialment municipal, però també altres).

VI.3.1. Representacions, coneixença i imaginaris al voltant associacionisme

Sabes qué asociaciones de ecuatorianos/marroquíes hay? Y de otros grupos de inmigrantes? Y de gente de aquí? Qué es lo que te parece más interesante de ellas? Porqué? Qué te parece lo que hacen? De cuáles te sientes más próximo? Porqué?

Cuáles crees que son las mayores dificultades de las asociaciones para alcanzar sus objetivos?

Crees que el tu pueblo/ciudad/barrio hay suficientes o demasiadas asociaciones? Crees que sería muy diferente si no existieran? Qué cambiaría? Porqué? Te parecen útiles para alguna cosa?

En funció de la construcció de discurs de l'entrevistat/da: Qué es lo que te parece más interesante de la dinámica que crean entre la gente? Qué le aporta al pueblo/barrio/ciudad? Porqué?

[En cas dels no associats: Te atrae la idea de participar en el futuro? Porqué?]

VI.3.2. Representacions, coneixença i imaginaris al voltant de les institucions

Conoces lo que hace el ayuntamiento? Sabes alguna cosa concreta de lo que hace para los inmigrantes? Qué te parece? Y de lo que hacen desde el ayuntamiento / Generalitat/ gobierno para la integración? Qué te parece? Porqué?

Sabes alguna cosa de las elecciones del 22 de mayo? Conoces los partidos que se presentaban, los políticos, las propuestas? Votaste? Porqué? Seguiste alguna cosa de la campaña electoral? Sabes si se ha hablado de lo que harán con/para los inmigrantes? Qué te parece? Porqué?

En la asociación ,tenéis contacto con el ayuntamiento? Para qué? Qué te parece?

Y de los movimientos estos de las acampadas, sabes alguna cosa?

Y para acabar.... Los cambios que has comentado que harías (en la gente, las instituciones...) como crees que se pueden llevar a cabo? (si no emergeix el discurs: a través de l'acció individual, de persones associades informalment, d'organitzacions, institucions...?)

EN FINALITZAR L'ENTREVISTA:

- Agraïr el temps dedicat, etc. Omplir rebut i donar gratificació.
- Assegurar-me de mantenir el contacte. Demanar telèfon, sondejar possible 3r contacte.
- **(Al marxar)** Omplir la FITXA DE L'ENTREVISTA per comprovar els elements d'adequació/inadequació del perfil de la persona entrevistada, registrar dinàmica de l'entrevista i elements no verbals.

Esquema-resum del guió de l'entrevista, emprat com a suport en el moment de l'entrevista:

<p>1 TRAJECTÒRIA VITAL</p> <p>Vida en 10': Etapes/fases + canvis (residència, família/educ/treball, aficions, <u>amistats</u>)</p> <p>¿?: Temps lliure, dia a dia, amics → qui, quan, pq Canvis moments vital clau</p> <p>@ @ Panoràmica: - Continuitat vs canvis (xq) - Factors (externs/interns?)</p>	<p>2 CONTEXT RELACIONAL</p> <p>Context + canvis en l'entorn relacional [xq? → <u>institucions.</u>] (escola, treball, veïnatge, família, empresa, associacionisme...)</p> <p>¿?: Amb qui et veies més? Ajuda? =/ tipus Persones importants (qui, xq) Manteniment/pèrdua contactes ↳ Canvis vida → canvis gent entorn [nous contactes]</p> <p>@ @ Panoràmica: - Cómo ha cambiado la red (+/-...) - Cómo gente nueva - Ámbitos (instit.) más importantes</p>	
<p>VISUALITZACIÓ XARXA</p> <p>- Estructura gral (pq? Canvis) - Sub-grups: context? - Indiv: • Claus biografia • Interessants xarxa: qui? Pq posició?</p>	<p>ÀMBIT FAMILIAR Trajectòria familiar Importància fam. En traject.</p> <p>ÀMBIT EDUCATIU Trajectòria educativa/form. Pes estudis en fases i canvis Influència persones: Família/escola/amics? </p>	<p>ÀMBIT LABORAL</p> <p>Trajectòria laboral (èpoques =/, canvis) + Valoració Infl. persones (info, consells...): qui? (fam/am...) Mobilitat geogràfica: A) Influen.: fam, amics, empr, MT B) projecte (motius, etc.) 1rs contactes MT Estratègies per buscar feina</p>
<p>PROCÉS MIGRATORI</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Gestació projecte: Expectatives; Paper xarxa (conèixer gent aquí, parlar-ne, consells...) ➤ Arribada: Paper xarxa (ajuda) ➤ Manteniment contacte origen. Descripció: amb qui, com, canvis. Expectatives: pensaves així?, com vivència. ➤ Nous contactes: com coneixença gent nova (mateix país / altres països / autòctons). Lugares, actividades. <p>Valoració autòctons: Qui coneixes? Són molt o pocs? Pq? Dificultats catalans; Contextos facilitadors } Voldria entorn =/? Expectatives de les relacions, eren =/?</p> <p>Valoració immigrants: Altres grup = o =/? Pq? De què depèn? Sit. Ideal/coneix.: algú no+ català, no+ eqat/mar → què n'opines? Pq?</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Expectatives futur: - Compliment expectatives - Què vincula amb "tu" anterior? Què equat/mar, què cat/esp. - Ideal futur 5/10 anys (personal, col·lectiu) - Prpals problemes imm local/altres → Quins canvis stat? (què agrada/no). COM? 		
<p>XARXA ASSOCIATIVA</p> <p>Coneixença altres ass. (eq/imm/cat) + Valoració: interessants? Proximitat? Dificultats ass. Massa/poques? Canvis si no exist.? Què =/? Utilitat? Què aporten barri/? Què interes. dinàmica gent?</p>	<p>XARXA ASSOCIATIVA I CONTACTE INSTITUCIONS</p> <p>Contacte pròpia ass – ajuntament</p> <p>Coneixement, comentari (sabes algo...) { - Política municipal/altres: { Assoc, Immigr (InS) - Eleccions (campanya...). Mov. soc.</p>	

ANNEX 3: RESULTATS

A3.1. RESULTATS QUALITATIUS: FITXES-RESUM DE LES ENTREVISTES

Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Sofia
Data realització	31/05/2011	Enquestador/a:	Mireia Sala
Duració	1h i 21'	Entrevistador/a:	Mireia Bolívar
Lloc	Casa Seva	Transcripció:	Mercè Tafalla
Dades personals			
Ciutat	Sant Feliu	Cat.Prof	No Qualificada
Origen	Equador	Estudis	Secundària (Batxillerat)
Sexe	Dona	Professió	Treballadora familiar
Edat	50	Situació familiar	Casada amb 2 fills
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
Integració de la immigració		Activa	No Activa
<p>Impressions a destacar: La funció de l'associació és bàsicament la sociabilitat i la coneixença de gent (totes equatorianes), però només va a algun acte puntual, i té una relació molt superficial amb la gent que hi coneix.</p>			
Dades Xarxa			
% Autòctons	3,3	% Mateixa Assoc.	0
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	13,3	% Família	68
% Altres Origen al País de Destí	0	% Suport personal	77
% Altres Països	0	Densitat Global	92
% Mateix Origen al País de Destí Nous	0	Proximitat Global	15
% País d'Origen	83,3	Tipus Xarxa	D
Trajectòria Vital			
Motiu migració	Pionera (buscar feina)	Anys residència a Catalunya	11
<p>Impressions a destacar: Emigra seguint l'exemple de la seva germana. Deixa un fill a càrrec dels seus pares, que més endavant reagrupa. Es casa amb un senyor asturià amb el qual té un altre fill. És molt familiar (sovint parla de les nebodes, etc.). Li dona una gran importància del facebook per la comunicació amb la gent del país d'origen. Malgrat està casada amb un asturià i té un discurs sobre la 'limitació' que suposa no conèixer gent diversa, el seu cercle es limita bàsicament a equatorianes. Tot i que han passat més de 10 anys des que va arribar, té una xarxa molt a l'origen, està pendent del què passa allà en el dia a dia.</p>			

Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Felipe
Data realització	10/07/2011	Enquestador/a:	Jazmín
Duració	1h	Entrevistador/a:	Mireia Bolívar
Lloc	Bar al barri Canyelles	Transcripció:	Mercè Tafalla
Dades personals			
Ciutat	Barcelona	Cat.Prof	no qualificat
Origen	Equador	Estudis	fp (+ diplomatura)
Sexe	Home	Professió	construcció i muntatge logístic
Edat	39	Situació fam.	Casat i amb dues filles (18 i 5 anys)
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
AMPA		Actiu	No participa
<p>Impressions a destacar: Allà l'equador ell participa molt activament en moltes mogudes 'de barri', relacionades amb la música, la festa i la sociabilització. En canvi aquí, tot i que coneix gent que l'anima a participar, ell no fa res. Cal destacar que quan portava aquí 5 anys, va anar de visita un mes i mig allà i "va organitzar el que no havia fet en 5 anys". La seva dona participa en l'AMPA de l'escola, "ella es quien se encarga de estos temas", i la seva filla gran en un grup de danses llatines ("Me gusta que haga esto para que no pierda las raíces").</p>			
Dades Xarxa			
% Autòctons	0	% Mateixa Assoc.	0
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	6,7	% Família	13
% Altres Origen al País de Destí	0	% Suport personal	70
% Altres Països	0	Densitat Global	25
% Mateix Origen al País de Destí Nous	16,7	Proximitat Global	-1
% País d'Origen	76,7	Tipus Xarxa	D
Trajectòria Vital			
Motiu migració	Econòmica i familiar (la seva dona és pionera)	Anys residència a Catalunya	7
<p>Impressions a destacar: Emigra d'Equador per tal que el seu matrimoni no es "trenqui", doncs la seva dona i la seva filla vivien aquí. A l'Equador tenia una feina qualificada (relacionada amb l'arquitectura), mentre que aquí treballa de "qualsevol cosa". Té la intenció de tornar al seu país, i manté un gran contacte amb tota la gent d'allà. Considera que els catalans són molt hermètics. L'entrevistat és "muy amigüero", però la majoria de "la seva gent" viu a l'equador (tot i que ja porta 7 anys visquent aquí). Les persones que coneix aquí són bàsicament de la feina, del parc, de los bares, etc. L'empresa on treballa l'envia molt sovint a treballar fora, en diverses comunitats autònomes d'Espanya, la qual cosa no ajuda a què es faci un espai propi a Barcelona.</p>			

Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Malik
Data realització	11/04/2011	Enquestador/a:	Ares Dalmau
Duració	1h i 17'	Entrevistador/a:	Mireia Bolíbar
Lloc	Casa Seva	Transcripció:	Mercè Tafalla
Dades personals			
Ciutat	Balaguer	Cat.Prof	Qualificat
Origen	Marroc	Estudis	Universitaris
Sexe	Home	Professió	Construcció
Edat	29	Situació fam.	Solter, sense fills
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
No participa en cap		No activa	No participa
<p>Impressions a destacar: Tot i que alguna vegada ha anat a la mesquita, no l'ha acabat de convèncer el que hi fan. Considera que, a diferència del que passava al seu barri a Rabat, a Balaguer "tot està fet".</p>			
Dades Xarxa			
% Autòctons	6,67	% Mateixa Assoc.	10
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	3,33	% Família	13
% Altres Orígens al País de Destí	0	% Suport personal	97
% Altres Països	13,33	Densitat Global	62
% Mateix Origen al País de Destí Nous	30	Proximitat Global	73
% País d'Origen	46,67	Tipus Xarxa	D
Trajectòria Vital			
Motiu migració	Econòmic	Anys residència a Catalunya	3
<p>Impressions a destacar: Emigra a Balaguer perquè és on hi viu la seva germana. Comença treballant a la construcció i en altres "feinetes", però té llargs períodes d'atur a la seva trajectòria, i es veu molt estancat (considera que és el seu moment de fer una família pròpia, però a causa de la seva situació econòmica no es pot plantejar marxar de casa la seva germana). Busca noves oportunitats laborals que inclouen tant la possibilitat de col·laborar o tornar al marroc, com de marxar a França o el Canadà.</p>			

Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Mariam
Data realització	13/06/2011	Enquestador/a:	Adaya Bermúdez
Duració	1h i 20'	Entrevistador/a:	Mireia Bolíbar
Lloc	Casa seva	Transcripció:	Mercè Tafalla
Dades personals			
Ciutat	Sant Feliu	Cat.Prof	Professional, tècnica
Origen	Marroc	Estudis	Batxillerat
Sexe	Dona	Professió	Mestra de primària (actualment mestressa casa)
Edat	28	Situació fam.	Casada amb un fill (bebé)
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
Cooperació internacional		Activa	No activa
<p>Impressions a destacar: Participa de forma subsidiària al marit. L'acompanya a algunes reunions (tot i que la majoria de coses no les entén), fa pastes per a alguna festa que s'organitza, etc. No té iniciatives pròpies pel que fa a la participació. També va a l'escola d'adults, però en qualitat de beneficiària.</p>			
Dades Xarxa			
% Autòctons	13,3	% Mateixa Assoc.	0,03
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	6,7	% Família	50
% Altres Origen al País de Destí	10	% Suport personal	50
% Altres Països	0	Densitat Global	37
% Mateix Origen al País de Destí Nous	16,7	Proximitat Global	-1
% País d'Origen	53,3	Tipus Xarxa	D
Trajectòria Vital			
Motiu migració:	familiar	Anys residència a Catalunya:	1
<p>Impressions a destacar: La seva família al marroc és molt tancada (no la deixen estudiar a la universitat), i per ella casar-se amb un noi que viu a Catalunya és un gran canvi. Malgrat se li fa difícil està aquí, també li agrada la seva nova vida d'esposa, mare, etc. Té formació com a perruquera, i va obrir un negoci, però el va tancar per casar-se.</p>			

Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Luis Alberto
Data realització	11/04/2011	Enquestador/a:	Marc González
Duració	37'	Entrevistador/a:	Mireia Bolívar
Lloc	Casa Seva	Transcripció:	Mercè Tafalla
Dades personals			
Ciutat	Balaguer	Cat.Prof	Qualificat
Origen	Equador	Estudis	Batxillerat
Sexe	Home	Professió	Sub-oficial construcció
Edat	32	Situació familiar	Casat amb 2 fills
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
Participa en una associació esportiva		Actiu	Actiu
<p>Impressions a destacar: Amb els pocs equatorians que hi ha a Balaguer han muntat un equip de futbol. A més de fer esport i competir, però, també són un grup de suport que s'ajuden mútuament en cas de necessitat. Fan "pinya".</p>			
Dades Xarxa			
% Autòctons	16,67	% Mateixa Assoc.	0
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	30	% Família	47
% Altres Origen al País de Destí	16,67	% Suport personal	87
% Altres Països	0	Densitat Global	69
% Mateix Origen al País de Destí Nous	20	Proximitat Global	78
% País d'Origen	16,67	Tipus Xarxa	M
Trajectòria Vital			
Motiu migració	familiar	Anys residència a Catalunya	9
<p>Impressions a destacar: Quan emigra deixa al país d'origen a la seva ex-dona i una filla, però un cop arriba a Balaguer es torna a ajuntar i té una altra filla amb una dona autòctona.</p>			

Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Eduardo
Data realització	24/07/2011	Enquestador/a:	Marc
Duració	1h 33 min	Entrevistador/a:	Mireia Bolívar
Lloc	Casa seva	Transcripció:	Mercè Tafalla
Dades personals			
Ciutat	Balaguer	Cat.Prof	Professional, tècnic
Origen	Ecuador	Estudis	Obligatoris
Sexe	Home	Professió	Maquinista
Edat	57	Situació fam.	Casat amb 6 fills
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
Associació social o sindical		Actiu	No Actiu (sindical)
Grup religions (església evangèlica)			Actiu
<p>Impressions a destacar: Ha participat anteriorment a l'equador en sindicats, i aquí quan va començar a tenir problemes amb l'empresa es va sindicalar. Tot i així, desencantat amb l'advocat que va tenir, s'ha desafiliat. Pel que fa a l'església evangèlica, també va començar-hi a entrar a l'equador (a partir d'una dona equatoriana), i en arribar a Balaguer va buscar el temple. Ara està més a la comunitat evangèlica de Lleida, li sembla més oberta, que fan més coses, i més seriosa (la de Balaguer fan pagar un delme, ho veu una mica "xiringuito").</p>			
Dades Xarxa			
% Autòctons	40	% Mateixa Assoc.	7
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	6,67	% Família	47
% Altres Origen al País de Destí	3,33	% Suport personal	87
% Altres Països	3,33	Densitat Global	-1
% Mateix Origen al País de Destí Nous	6,67	Proximitat Global	34
% País d'Origen	40	Tipus de Xarxa	M
Trajectòria Vital			
Motiu migració	Familiar	Anys residència a Catalunya	5
<p>Impressions a destacar: Ve reagrupat per la seva dona però va a Balaguer amb les seves filles i no a Madrid amb ella. Té 60 anys i s'ha quedat sense feina, però tot i així no té massa intenció de tornar. Ha hagut de mudar-se a casa d'una de les filles. Tot i que també està en el 'mundillo' de la cancha de latinos de lleida, L'anterior feina va ser on va conèixer molta gent catalana (amb qui té vincle fora de la feina).</p>			

Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Ana Maria
Data realització	13/07/2011	Enquestador/a:	Mireia Sala
Duració	1h 21'	Entrevistador/a:	Mireia Bolívar
Lloc	Bar	Transcripció:	Mercè Tafalla
Dades personals			
Ciutat	Sant Feliu	Cat.Prof	Professional/tècnica
Origen	Ecuador	Estudis	FP
Sexe	Dona	Professió	auxiliar clínic (a l'atur)
Edat	29	Situació fam.	Separada amb 1 fill
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
Religiosa (testimoni jehovà)		No activa	Activa
AMPA		Activa	No participa
Castellers			No activa
<p>Impressions a destacar: Participa en els castellers; més com a acompanyant del seu fill que no com a participant, però és un ambient que li agrada per practicar el català, etc. El grup de testimonis de Jehovà (o els grups) és a partir dels quals ha conegut la gent catalana de la seva xarxa. Són un grup que l'ajuden molt, fan sortides i activitats, etc. a més de la seva activitat religiosa.</p>			
Dades Xarxa			
% Autòctons	33,33	% Mateixa Assoc.	0
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	23,33	% Família	20
% Altres Origen al País de Destí	6,67	% Suport personal	80
% Altres Països	0	Densitat Global	75
% Mateix Origen al País de Destí Nous	16,67	Proximitat Global	42
% País d'Origen	20	Tipus de Xarxa	M
Trajectòria Vital			
Motiu migració	Laboral i estudis	Anys residència a Catalunya	10
<p>Impressions a destacar: Prové d'una família i un entorn relativament benestant a l'Equador. Anava a una escola catòlica, feia viatges amb les amigues, el seu pare és veterinari, etc., i fins i tot es va matricular a la universitat per fer medicina. Aquí, però, ha estat treballant de cambrera i auxiliar geriàtrica. Es mou bastant en l'ambient de les discoteques llatines, i les amigues de la feina són bàsicament equatorianes. Tot i així, a través del grup de testimonis de jehovà, i a través de l'escola del seu fill, coneix molta gent catalana i té molt naturalitzada la diversitat, valorant l'entorn com a gens discriminatori.</p>			

Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Said
Data realització	08/06/2011	Enquestador/a:	Adaya Bermúdez
Duració	1 hora, aprox	Entrevistador/a:	Mireia Bolívar
Lloc	Terrassa bar, Rambla Raval	Transcripció:	NO ES DEIXA ENREGISTRAR. Reproducció entrevista "de memòria" (Mireia Bolívar)
Dades personals			
Ciutat	Barcelona	Cat.Prof	Tècnic assalariat
Origen	Marroc	Estudis	Batxillerat. Cursos de mediador
Sexe	Home	Professió	Mediador intercultural
Edat	38	Situació fam.	Casat amb un fill
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
Amnistia Internacional		No Actiu	Moment entrevista no particip.
Sindicat (membre comitè d'empresa)		Actiu	No en moment enquesta, sí entrevista.
<p>Impressions a destacar: Soci d'Amnistia Internacional, però en el moment de l'entrevista ja no. En canvi, recentment s'ha incorporat al comitè d'empresa del seu lloc de treball, doncs "fa temps" que això li interessa i preocupa. En general, té un discurs molt crític envers la política migratòria, la societat catalana i el sistema econòmic. Pobablement pel seu nivell d'estudis i la classe social d'origen, elabora un discurs coherent i complex. El discurs que emet és una abstracció sovint llunyana a la seva pràctica i experiència personal. Sobre la seva participació en associacions, després d'una mala experiència amb ATIME manté una actitud bel·ligerant, un discurs crític 'des de fora'.</p>			
Dades Xarxa			
% Autòctons	33,3	% Mateixa Assoc.	0
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	6,7	% Família	20
% Altres Origen al País de Destí	23,3	% Suport personal	83
% Altres Països	6,7	Densitat Global	26
% Mateix Origen al País de Destí Nous	16,7	Proximitat Global	-1
% País d'Origen	13,3	Tipus Xarxa	M
Trajectòria Vital			
Motiu migració	Parella catalana	Anys residència a Catalunya	15
<p>Resum o Impressions a destacar: La família del Mohamed té un bon nivell econòmic i social (tenen una empresa, ell pot marxar a estudiar fora, etc.). Entaula amistat amb un noi català que viu a Marràqueix i a partir d'aquí coneix la seva companya catalana, que l'acaba portant a Barcelona. Després de treballar en sectors poc qualificats (hosteleria, agricultura, construcció), es forma per treballar de mediador intercultural. En la seva xarxa no és molt rellevant (si més no, numèricament; sí en l'estructura de la xarxa) l'àmbit familiar, i ho és bastant el professional.</p>			

Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Kella
Data realització	06/06/2011	Enquestador/a:	Mireia Bolívar
Duració	1h 26'	Entrevistador/a:	Adaya Bermúdez
Lloc	Casa seva	Transcripció:	Mercè Tafalla
Dades personals			
Ciutat	Sant Feliu de Llobregat	Cat.Prof	no qualificada
Origen	Marroc	Estudis	sense estudis
Sexe	Dona	Professió	neteja
Edat	45	Situació fam.	Casada amb 3 fills
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
Associació d'oci/esportiva		Activa	Està a Caritas (no activa); Mesquita (no activa); Esplai (ja no hi està); Escola Adults (activa)
Educativa (esplai diversitat lúdica)		Activa	
Relacionada amb la immigració		No Activa	
<p>Impressions a destacar: Bàsicament el contacte que té amb associacions (l'esplai, la mesquita) és pels seus fills. I en segon lloc, per l'escola d'adults. En cap cas coneix res més enllà de la seva experiència (els serveis que ella rep), no sap ni es perquè de les activitats d'aquestes entitats, ni la història ni la xarxa associativa, etc.</p>			
Dades Xarxa			
% Autòctons	50	% Mateixa Assoc.	17
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	13,3	% Família	43
% Altres Origen al País de Destí	0	% Suport personal	90
% Altres Països	26,7	Densitat Global	65
% Mateix Origen al País de Destí Nous	10	Proximitat Global	53
% País d'Origen	0	Tipus Xarxa	M
Trajectòria Vital			
Motiu migració		Anys residència a Catalunya	8
<p>Impressions a destacar: Trajectòria bastant típica de 'dona reagrupada', que bàsicament cuida dels fills i fa unes "horettes" treballant en la neteja.</p>			

Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Alejandra
Data realització	06/09/2011	Enquestador/a:	Mireia Sala
Duració	2h26'+1,5'	Entrevistador/a:	Mireia Bolívar
Lloc	Casa seva	Transcripció:	
Dades personals			
Ciutat	Barcelona	Cat.Prof	No qualificada
Origen	Equador	Estudis	Superiors
Sexe	Dona	Professió	Mestra (no té el títol convalidat, fa neteja)
Edat	42	Situació familiar	Separada, 3 fills (viu amb 2 d'ells)
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
Relacionada amb la immigració (Llactakaru)		dirigent	sí
AMPA		activa	sí
cultural		no activa	?
		activa	Altres: cooperativa de consum
		activa	Nou barris Acull
		no activa	AAVV Roquetes
		no activa	Taller autogestionat de bicicletes
<p>Impressions a destacar: És una persona molt activa i vital, que des de petita ha estat en entorns associatius i moviments socials (en la línia del moviment de la teologia de l'alliberament), igual que la seva família. De seguida que arriba, "es fa seu" un espai en l'àmbit associatiu, en una associació d'equatorians bastant peculiar per la seva crítica a quedar-se amb el folklore i les 'festes comercials', i que s'uneix a la plataforma papers i drets per tothom, té una presència en els tancaments, etc. En definitiva, és una associació molt crítica i reivindicativa de drets. Aquesta associació baixa d'intensitat en la seva activitat, però ella a través del barri i la gent que coneix a partir del seu moviment a Quito es va ficant en varies associacions (de gent catalana), totes amb un rerefons d'autogestió, de crítica, etc. És una persona implicada i crítica amb la política, amb el sistema, amb el masclisme, el racisme, etc.</p>			
Dades Xarxa			
% Autòctons	72%	% Mateixa Assoc.	40
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	3%	% Família	17
% Altres Origen al País de Destí	6%	% Suport personal	63
% Altres Països		Densitat Global	49
% Mateix Origen al País de Destí Nous		Proximitat Global	-1
% País d'Origen	16'6%	Tipus Xarxa	M
Trajectòria Vital			
Motiu migració	Econòmic (pionera)	Anys residència a Catalunya	9

Impressions a destacar: En una situació econòmica pèssima (separada i amb 3 fills, es queda arruinada per culpa del 'corralito') decideix venir a Espanya. No té coneguts que visquin aquí, però a través d'una xarxa de 'turisme solidari' que sovint visita el projecte de l'escola on ella treballa, coneix gent catalana que en un primer moment l'acull i li busca una casa on estar d'interna. Ja des del primer moment es va construint un cercle de gent catalana en un entorn bastant acollidor (gent del barri de la prosperitat). A partir dels contactes que va establint aconsegueix algunes feines més qualificades i relacionades amb l'educació (monitora de ludoteca, tallerista, educadora social...) però en general molt inestables i precàries. No s'aconsegueix homologar el títol, i ara mateix treballa un altre cop netejant cases. Manté un contacte bastant intens amb la família, que viu a l'Equador (i que li ha cuidat els fills durant 6 anys fins que ella els ha pogut reagrupar), però no té gaires amics equatorians, es considera una persona una mica 'rara' o especial per això, i ho objectivitza dient que la seva actitud com a dona sovint és criminalitzada en els entorns d'equatorians, més conservadors i masculistes.

Dades de l'entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Hanan
Data realització	14/09/2011	Enquestador/a:	Mireia Sala
Duració	1h 58'	Entrevistador/a:	Mireia Bolívar
Lloc	Seu de l'associació	Transcripció:	Mercè Tafalla
Dades personals			
Ciutat	Barcelona	Cat.Prof	Professional
Origen	Marroc	Estudis	Universitat
Sexe	Dona	Professió	Relacions públiques entitat
Edat	44	Situació familiar	Separada amb una filla
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:	Intensitat:	Verificació Dades	
Associació cultural	No activa	No activa	
Política	Activa	Activa	
Professional	Activa	Activa	
AMPA	Activa	Activa	
Relacionada Immigració	Dirigent	Dirigent	
<p>Impressions a destacar: Té una intensa activitat en varies organitzacions, a les quals aporta el seu bagatge, i que a la vegada li donen l'estatus especial que té. Les associacions li recorden el sentiment comunitari de la seva ciutat d'origen.</p>			
Dades Xarxa			
% Autòctons	43,33	% Mateixa Assoc.	37
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	3,33	% Família	17
% Altres Origen al País de Destí	13,3	% Suport personal	43
% Altres Països	0	Densitat Global	43
% Mateix Origen al País de Destí Nous	26,67	Proximitat Global	44
% País d'Origen	13,33	Tipus Xarxa	M
Trajectòria Vital			
Motiu migració	Familiar	Anys residència a Catalunya	16
<p>Impressions a destacar: Emigra seguint la seva parella, però se'n separa i es crea un espai propi, molt lligat al seu entorn professional i participatiu.</p>			

Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom	Omar
Data realització	23/06/2011	Enquestador/a	Adaya Bermúdez
Duració	1h 40'	Entrevistador/a	Mireia Bolívar
Lloc	Casa seva	Transcripció	Mercè Tafalla
Dades personals			
Ciutat	Sant Feliu	Cat.Prof	Directores y jefes
Origen	Marroc	Estudis	FP
Sexe	Home	Professió	Assessor comercial
Edat	30	Situació fam.	Casat amb un fill
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
Relacionada amb la immigració		DIRIGENT	Si, però no ass. Prpal
Cooperació internacional		DIRIGENT	sí! 2 ASS
Política		Actiu	no actiu
Cultural		No actiu	no actiu (3 tombs)
Social o sindical		No actiu	no participa
AMPA		No actiu	no actiu (ampa nebot)
<p>Impressions a destacar: És una persona per a qui la participació en associacions ha estat molt important, doncs li ha donat una identitat i un reconeixement important en la ciutat, a més que li ha obert les portes a la coneixença de persones (la qual és una cosa que valora molt). Ha participat i encara participa en moltes "mogudes" de diferent caire, des de cooperació, que és el que fa més, fins a organitzar esdeveniments esportius, anar a l'ampa de l'escola del seu nebot, cabalgar en la festa dels tres tombs, etc. Té força coneixements de la vida política del municipi i del país. Té la sensació de conèixer-ho tot i tothom.</p>			
Dades Xarxa			
% Autòctons	76,7	% Mateixa Assoc.	43
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	6,7	% Família	10
% Altres Origen al País de Destí	3,3	% Suport personal	63
% Altres Països	0	Densitat Global	28
% Mateix Origen al País de Destí Nous	10	Proximitat Global	54
% País d'Origen	3,3	Tipus Xarxa	M
Trajectòria Vital			
Motiu migració	Reagrupat pel pare als 15 anys	Anys residència a Catalunya	19
<p>Impressions a destacar: És el primer noi marroquí que arriba a Sant Feliu, la qual cosa fa que no tingui amb qui relacionar-se igual que ell (i per tant, es vegi forçat a parlar el català), i que, per la novetat del cas, tots els professors i mares de l'escola es bolquin en ajudar-lo. De bon principi l'associació on participa l'acull, li ensenya l'idioma, fa amics, etc. Tot i arribar als 15 anys d'una zona rural i pobre sense saber ni llegir àrab, aprèn a llegir i escriure en castellà i català, es treu la ESO i fa una FP. Ha treballat de moltes coses (entre les quals, mediador intercultural per l'entitat), i fa de comercial, un treball ben qualificat. Ara, malgrat que la gran majoria de gent que coneix és catalana, es casa al marroc amb una noia marroquina amiga de la família. Té una filla.</p>			

Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Justina
Data realització	02/06/2011	Enquestador/a:	Mireia Sala
Duració	1h 6'	Entrevistador/a:	Mireia Bolívar
Lloc	El lloc de la Dona	Transcripció:	Mercè Tafalla
Dades personals			
Ciutat	Barcelona	Cat.Prof	No Qualificada
Origen	Equador	Estudis	Primaris
Sexe	Dona	Professió	"Limpiadora"
Edat	30	Situació fam.	Separada, 4 fills
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
Xat de Ràdio Bomba (radio llatina)		Activa	No en el moment enquesta
Associació de dones		Activa	si (ass. tipus serveis)
Inserció laboral		Activa	si (ass. tipus serveis)
<p>Impressions a destacar: Les dones de l'associació que ella incorpora a la xarxa no són iguals, sinó assistents socials que ella considera com la seva família. Ha anat passant per diferents associacions, l'han anat derivant segons la seva situació (en un primer moment Lloc de la Dona i Àmbit Dona, i quan ja no es trobava en una situació de carrer i tenia papers, ha anat a Surt i sobretot Abitx, on li fan un acompanyament psico-social.</p>			
Dades Xarxa			
% Autòctons	26,7	% Mateixa Assoc.	37
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	16,7	% Família	23
% Altres Origen al País de Destí	16,7	% Suport personal	60
% Altres Països	0	Densitat Global	20
% Mateix Origen al País de Destí Nous	33,3	Proximitat Global	-1
% País d'Origen	6,7	Tipus Xarxa	E
Trajectòria Vital			
Motiu migració	Econòmic + Fugir violència (marit maltractador). Pionera	Anys residència a Catalunya	9
<p>Impressions a destacar: Ha tingut una vida molt dura (maltractaments del pare i del marit). En venir aquí la família i la gent que l'acull s'aprofita d'ella. S'insereix al mercat de treball amb molts problemes d'explotació, i acaba en el món de la prostitució. Des de les associacions on participa l'ajuden a sortir d'aquesta situació de carrer. En el moment de l'entrevista, però, segueix en una situació molt dura. Treballa en dues feines amb llargues jornades, té 4 fills dels quals se n'encarrega sola, 1 petit 3 en edat adolescent bastant problemàtics, una de les quals està en un centre fora de la seva custòdia. Metges i psicòlegs li han recomanat que surti més de casa i faci amistats. Està contenta en veure la xarxa del moment de l'enquesta (un any abans de l'entrevista) i adonar-se que ha canviat bastant; a través del xat d'una ràdio llatina –Radio Bomba– parla i coneix gent amb qui de vegades es troba (en discoteques, etc.). Tot i així, és destacable que segueix mantenint el contacte tant amb el seu marit com amb la seva tia (persones que no l'han ajudat gens en la seva trajectòria vital). Se sent sola i no confia en ningú de la seva xarxa.</p>			

Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Amina
Data realització	11/04/2011	Enquestador/a:	Ares Dalmau
Duració	49'	Entrevistador/a:	Mireia Bolívar
Lloc	Casa seva	Transcripció:	Mercè Tafalla
Dades personals			
Ciutat	Balaguer	Cat.Prof	No qualificada
Origen	Marroc	Estudis	Batxillerat
Sexe	Dona	Professió	Feines llar
Edat	28	Situació fam.	Casada amb 2 fills
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
Creu Roja		No activa	No participa
Impressions personals: Tot i que ha fet algun curs a la creu roja, ni tan sols sap què és una associació.			
Dades Xarxa			
% Autòctons	6,67	% Mateixa Assoc.	0
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	50	% Família	70
% Altres Origen al País de Destí	0	% Suport personal	30
% Altres Països	3,33	Densitat Global	66
% Mateix Origen al País de Destí Nous	20	Proximitat Global	77
% País d'Origen	20	Tipus Xarxa	E
Trajectòria Vital			
Motiu migració	Familiar	Anys residència a Catalunya	9
Impressions personals: Es casa amb un home que feia anys que havia emigrat a Catalunya. Un cop reagrupada, la família del marit (especialment les dones de la família) l'acullen i l'acompanyen, però no va més enllà. Els cercles en què es mou es limiten molt a l'àmbit familiar i algunes veïnes properes.			

Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Nadia
Data realització	08/04/2011	Enquestador/a:	Adaya Bermúdez
Duració	1h i 07'	Entrevistador/a:	Mireia Bolívar
Lloc	Casa Seva	Transcripció:	Mercè Tafalla
Dades personals			
Ciutat	Barcelona	Cat.Prof	No qualificada
Origen	Marroc	Estudis	Primaris no finalitzats
Sexe	Dona	Professió	Auxiliar de geriatría
Edat	36	Situació fam.	Divorciada amb 3 fills
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
Associacions culturals		Activa	No participa
Associacions sindicals		No activa	No activa
Associacions relacionades amb immigració		No activa	No activa
<p>Impressions a destacar: En un principi quan va arribar, l'associació d'Amics del Marroc la va ajudar a tramitar-li papers i objectes de necessitat, però un cop obtinguda la residència no hi ha anat més. Assisteix puntualment a actes o cursos que organitzen entitats del seu barri i a manifestacions sindicals.</p>			
Dades Xarxa			
% Autòctons	30	% Mateixa Assoc.	30
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	0	% Família	3%
% Altres Origen al País de Destí	23,33	% Suport personal	27
% Altres Països	0	Densitat Global	33
% Mateix Origen al País de Destí Nous	46,67	Proximitat Global	55
% País d'Origen	0	Tipus Xarxa	E
Trajectòria Vital			
Motiu migració	econòmica	Anys residència a Catalunya	9
<p>Impressions a destacar: Emigra per poder treballar. Divorciada i amb fills, quan es separa del marit els pares l'acullen a casa però no la deixen treballar i tenir ingressos propis. Degut a les dificultats laborals i econòmiques no pot reagrupar els seus fills (en el moment de l'entrevista està a l'atur i comparteix el seu pis amb tres persones més).</p>			

Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Carlos
Data realització	14/09/2011	Enquestador/a:	Mireia Bolíbar
Duració	1h i 35'	Entrevistador/a:	Mireia Bolíbar
Lloc	Casa Seva	Transcripció:	Mercè Tafalla
Dades personals			
Ciutat	Barcelona	Cat.Prof	Qualificat
Origen	Equador	Estudis	Batxillerat
Sexe	Home	Professió	Comercial
Edat	39	Situació fam.	Divorciat amb 5 fills
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
Grups religiosos		No actiu	No actiu
Organitzacions polítiques		Dirigent	Dirigent
Associacions relacionades amb la immigració		No actiu	Dirigent
<p>Impressions a destacar: En un inici l'associació religiosa el va acollir i el va ajudar a situar-se i sobretot a tenir un espai de referència i de companyia. A partir de la seva activitat professional entra en contacte amb el món associatiu, on assumeix més responsabilitats motivat sobretot pels interessos de fer carrera en el món polític.</p>			
Dades Xarxa			
% Autòctons	43,33	% Mateixa Assoc.	40
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	13,33	% Família	13
% Altres Origen al País de Destí	0	% Suport personal	30
% Altres Països	0	Densitat Global	51
% Mateix Origen al País de Destí Nous	43,33	Proximitat Global	67
% País d'Origen	0	Tipus de xarxa	E
Trajectòria Vital			
Motiu migració	Fugir situació violència	Anys residència a Catalunya	10
<p>Impressions a destacar: Emigra primer ell i reagrupa la dona i els fills, però més endavant es separen i ell té poca dedicació a la família, que contrasta amb la passió amb la què parla dels seus projectes professionals.</p>			

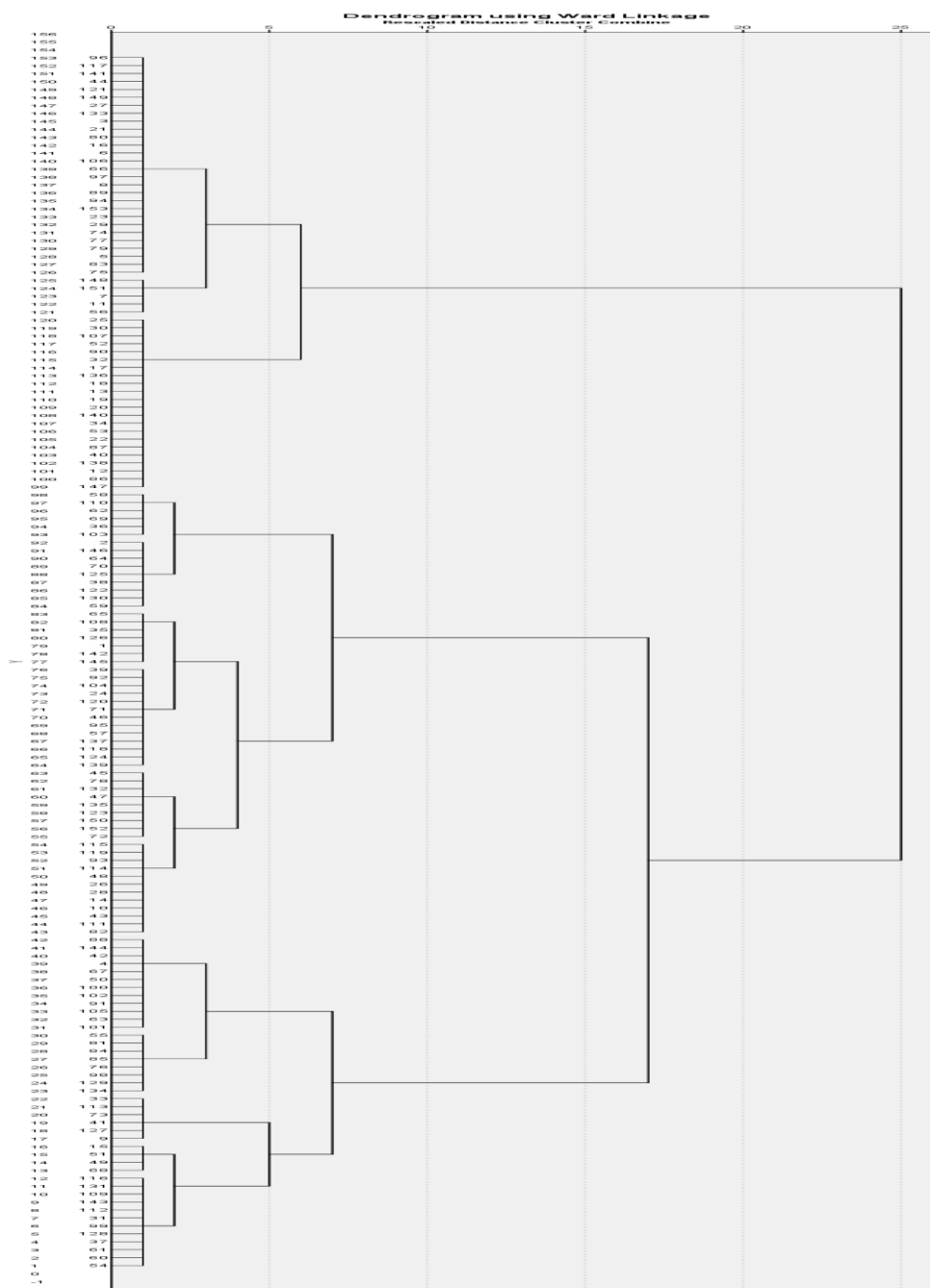
Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Abdellah
Data realització	10/09/2011	Enquestador/a:	Mireia Bolívar
Duració	1h 42'	Entrevistador/a:	Mireia Bolívar
Lloc	Seu de l'associació (mesquita balaguer)	Transcripció:	Mercè Tafalla
Dades personals			
Ciutat	Balaguer	Cat.Prof	Encarregat, capatàs
Origen	Marroc	Estudis	Batxillerat
Sexe	Home	Professió	Encarregat d'una planta d'adobs (fàbrica)
Edat	44	Situació fam.	Casat amb 3 fills
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
Associació religiosa i cultural		Dirigent	Sí
Impressions a destacar: Té una figura molt marcada de "líder de la comunitat".			
Dades Xarxa			
% Autòctons	13,3	% Mateixa Assoc.	23
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	36,6	% Família	53
% Altres Origen al País de Destí	0	% Suport personal	77
% Altres Països	6,67	Densitat Global	
% Mateix Origen al País de Destí Nous	33,3	Proximitat Global	40
% País d'Origen	10	Tipus Xarxa	E
Trajectòria Vital			
Motiu migració	Econòmica	Anys residència a Catalunya	18
Impressions a destacar: Emigra sol quan és molt jove, i sense contactes a Catalunya. Quan està més assentat, va al Marroc per casar-se; reagrupa la seva dona i tenen fills a Catalunya. Amb el temps ajuda a venir a molts altres familiars i parents. És un punt de referència entre la comunitat musulmana del poble.			

Dades entrevista			
Nom Entrevistat/da	Anonimitzat	Sobrenom:	Massinissa
Data realització	21/07/2011	Enquestador/a:	Mireia Sala i Mireia Bolívar
Duració	1h 31 min	Entrevistador/a:	Mireia Bolívar
Lloc	Terrassa d'un bar	Transcripció:	Mercè Tafalla
Dades personals			
Ciutat	Sant Feliu	Cat.Prof	Cualificat
Origen	Marroc	Estudis	Batillerat (+2 anys universitat)
Sexe	Home	Professió	Electricista (a l'atur)
Edat	44	Situació familiar	Casat amb un fill
Participació en associacions			
Tipus d'associacions en què participa:		Intensitat:	Verificació Dades
Associació Cultural		Dirigent	Dirigent
Associació religiosa		Actiu	No actu
<p>Impressions a destacar: Participa en una entitat de defensa de la cultura Amazigh. Forma part d'un moviment pro-amazigh estès arreu del Marroc, d'Holanda, França, Espanya, etc. La participació i militància en aquest tipus d'associacions ha estat present sempre en la vida de l'entrevistat, allà on anava buscava aquesta associació. En arribar a Sant Feliu va crear-ne una. Ha estat de dirigent tant al Marroc com aquí. L'entitat forma part d'una tupida xarxa d'entitats locals i internacionals que treballen aquest tema, amb una voluntat de canvi al Marroc. És una persona bastant crítica, tant amb els polítics (es declara comunista) com amb el moviment islamista (que considera que és l'eina amb la qual des d'Aràbia Saudí es transmet l'arabisme per l'Àfrica del nord). Té un discurs sobre la immigració bastant pro-drets, per l'abolició de les fronteres i de la llei d'estrangeria, etc.</p>			
Dades Xarxa			
% Autòctons	0	% Mateixa Assoc.	63
% Mateix Origen al País de Destí Mantinguts	36,6	% Família	13
% Altres Orígens al País de Destí		% Suport personal	7
% Altres Països		Densitat Global	23
% Mateix Origen al País de Destí Nous	63,4	Proximitat Global	-1
% País d'Origen		Tipus Xarxa	E
Trajectòria Vital			
Motiu migració	Laboral	Anys residència a Catalunya	11
<p>Impressions a destacar: Nascut en un poblet proper a Nador, tot i haver tingut prosperitat econòmica (té una empresa de 15 treballadors) emigra a Holanda, on té família. Des d'allà ve a Barcelona, que l'atrau tant per la seva oferta de mà d'obra, com per un sentiment d'agermanament català-amazigh. Fa poc s'ha casat amb una noia marroquina i acaba de tenir una filla. Es planteja marxar cap a França.</p>			

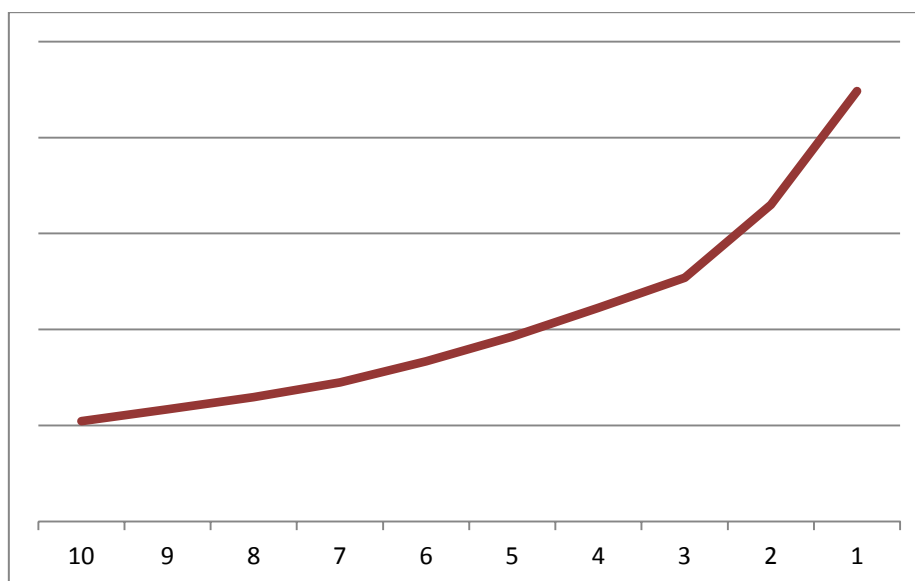
A3.2. RESULTATS QUANTITATIUS: AMPLIACIÓ DE TAULES I GRÀFICS (FONT: DADES CASREDIN)

A3.2.1. Resultats del capítol 7

Gràfic A7.1. Dendograma de l'anàlisi de clúster per a la construcció de la tipologies de xarxes

Gràfic A7.2. Gràfic de sedimentació de l'anàlisi de clúster per a la construcció de la tipologies de xarxes

Taula A7.1. Caracterització sociodemogràfica dels tipus identificats, segons el sexe i l'origen. Percentatges i residus tipificats corregits (N=153)

		Sexe i origen d'ego				Total
		Home Equatorià	Dona equatoriana	Home marroquí	Dona marroquina	
Tipus dual	Recompte	9	16	14	16	55
	% columna	23,7%	42,1%	32,6%	47,1%	35,9%
	Residus corregits	-1,8	,9	-,5	1,5	
Tipus mixt	Recompte	17	13	19	7	56
	% columna	44,7%	34,2%	44,2%	20,6%	36,6%
	Residus corregits	1,2	-,4	1,2	-2,2	
Tipus enclavament	Recompte	12	9	10	11	42
	% columna	31,6%	23,7%	23,3%	32,4%	27,5%
	Residus corregits	,7	-,6	-,7	,7	
Total	Recompte	38	38	43	34	153
	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

V Cramer = 0.163; p=230

Taula A7.2. Caracterització sociodemogràfica dels tipus identificats, segons l'origen i el lloc de residència. Percentatges i residus tipificats corregits. (N=153)

		Origen i lloc de residència				Total
		Equador Urbà	Marroquí Urbà	Equador Rural	Marroquí Rural	
Tipus dual	Recompte	17	17	8	13	55
	% columna	33,3%	32,7%	32,0%	52,0%	35,9%
	Residuos corregits	-,5	-,6	-,4	1,8	
Tipus mixt	Recompte	16	22	14	4	56
	% columna	31,4%	42,3%	56,0%	16,0%	36,6%
	Residuos corregits	-,9	1,1	2,2	-2,3	
Tipus enclavament	Recompte	18	13	3	8	42
	% columna	35,3%	25,0%	12,0%	32,0%	27,5%
	Residuos corregits	1,5	-,5	-1,9	,6	
Total	Recompte	51	52	25	25	153
	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

V de Cramer = 0,199; p<0.1

Taula A7.3. Mesures estructurals de les xarxes segons el tipus de xarxa. Comparació de mitjanes (N= 153).

	Tipus dual			Tipus mixt			Tipus enclavament			Total			
	Mitjana	N	Desv. típ.	Mitjana	N	Desv. típ.	Mitjana	N	Desv. típ.	Mitjana	N	Desv. típ.	Sig.
Valor màxim grau	22,95	55	5,26	22,09	56	6,22	22,21	42	4,96	22,43	153	5,54	,689
Valor màxim proximitat	66,56	55	33,86	60,84	56	36,36	63,51	42	31,82	63,63	153	34,13	,679
Valor màxim intermediació	83,64	55	64,24	98,04	56	72,69	90,40	42	55,87	90,77	153	65,26	,511
Nombre de cliques	22,18	55	28,63	18,80	56	12,66	31,71	42	38,93	23,56	153	28,03	,070
Nombre de components	1,13	55	0,34	1,21	56	0,49	1,14	42	0,35	1,16	153	0,40	,492
Grau mitjà	13,48	55	6,40	11,29	56	4,68	11,90	42	5,07	12,24	153	5,51	,099
Proximitat mitjana	51,10	55	27,27	44,01	56	25,49	48,40	42	24,33	47,76	153	25,85	,348
Intermediació mitjana	8,62	55	5,13	8,92	56	4,63	9,53	42	4,93	8,98	153	4,88	,660
Grau centralitzat	34,98	55	15,61	39,91	56	16,70	38,10	42	12,87	37,64	153	15,39	,236
Proximitat centralitzada	29,89	55	27,96	31,65	56	31,05	28,26	42	25,13	30,09	153	28,26	,841
Intermediació centralitzada	19,12	55	15,35	22,71	56	17,68	20,61	42	13,27	20,84	153	15,71	,484
Nombre d'alteri aïllats	0,51	55	1,33	0,68	56	1,36	0,64	42	1,25	0,61	153	1,31	,780
Nombre de díades aïllades	0,09	55	0,29	0,16	56	0,37	0,07	42	0,26	0,11	153	0,32	,322
Densitat xarxa	46,47	55	22,08	38,92	56	16,15	41,04	42	17,48	42,22	153	19,00	,099

A3.2.2. Resultats del capítol 8

		Connectivitat entre parelles d'alteri agrupats														
Tipus de xarxa		A1-A2	A1-CD1	A1-CD2	A1-O1*	A1-O2	A2-CD1**	A2-CD2*	A2-O1	A2-O2	CD1-CD2**	CD1-O1*	CD1-O2*	CD2-O1	CD2-O2	O1-O2**
Dual	Mitjana	0,011	0,039	0,000	0,072	0,000	0,587	0,640	0,284	0,059	1,615	3,919	0,611	1,309	0,464	1,251
	N	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44
	DT	0,075	0,261	0,000	0,430	0,000	1,014	0,949	0,824	0,201	1,612	2,908	1,128	2,073	0,954	2,138
Mixt	Mitjana	0,124	0,302	0,124	0,305	0,000	1,698	1,513	0,429	0,048	2,004	3,533	0,279	0,861	0,224	0,262
	N	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54
	DT	0,373	0,711	0,342	0,749	0,000	2,033	1,643	0,763	0,260	1,659	2,952	0,878	1,060	0,713	0,930
Enclava- ment ètnic	Mitjana	0,054	0,149	0,134	0,044	0,026	0,908	1,522	0,125	0,064	3,652	1,876	0,077	0,642	0,132	0,044
	N	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39
	DT	0,282	0,652	0,589	0,277	0,160	1,159	1,697	0,500	0,300	2,650	2,357	0,480	1,256	0,583	0,277
Total	Mitjana	0,068	0,174	0,087	0,156	0,007	1,116	1,235	0,296	0,056	2,348	3,185	0,328	0,943	0,275	0,518
	N	137	137	137	137	137	137	137	137	137	137	137	137	137	137	137
	DT	0,284	0,591	0,383	0,560	0,085	1,597	1,520	0,726	0,253	2,137	2,887	0,901	1,520	0,774	1,438

Taula A8.0 Connectivitat mitjana entre les parelles de grups d'alteri, agrupant els alteri segons el tipus i el moment de coneixença. Comparació de mitjanes en funció del tipus de xarxa.

Nota: * = $p < 0.1$; ** = $p < 0.05$

TAULA A8.1. Tipus d'alteri segons el moment de coneixença (N= 4110 alteri de 137 egos)

		Moment de coneixença dels alteri		
		Etapa pre-migratòria	Etapa post-migratòria	Total
Alteri autòctons en destí	Recompte	39	816	855
	% columna	2,0%	37,6%	20,8%
	Residus corregits	-28,1	28,1	
Alteri en origen	Recompte	1088	79	1167
	% columna	56,1%	3,6%	28,4%
	Residus corregits	37,2	-37,2	
Coètnics en destí	Recompte	666	934	1600
	% columna	34,3%	43,0%	38,9%
	Residus corregits	-5,7	5,7	
Alteri d'altres orígens en destí	Recompte	13	299	312
	% columna	,7%	13,8%	7,6%
	Residus corregits	-15,8	15,8	
Alteri en altres països	Recompte	133	42	175
	% columna	6,9%	1,9%	4,3%
	Residus corregits	7,8	-7,8	
Total	Recompte	1939	2170	4109
	% columna	100,0%	100,0%	100,0%

V de Cramer = 0,586; p<0.001

TAULA A8.2: Moment del procés migratori en què ego coneix als alteri, segons el tipus de xarxa (N=4110 alteri de 137 egos)

		Tipus de xarxa			Total	
		Dual	Mixt	Enclavament ètnic		
Moment inici relació amb alter	Coneixença origen	Recompte	844	691	390	1925
		% columna	63,9%	43,5%	33,3%	47,2%
		Residus corregits	14,8	-3,8	-11,2	
	Coneixença arribada	Recompte	252	364	343	959
		% columna	19,1%	22,9%	29,3%	23,5%
		Residus corregits	-4,6	-,7	5,6	
	Coneixença assentament	Recompte	224	535	437	1196
		% columna	17,0%	33,6%	37,4%	29,3%
		Residus corregits	-12,0	4,9	7,2	
Total	Recompte	1320	1590	1170	4080	
	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

V de Cramer = 0,180; p<0,001

Taula A8.3. Mitjana d'anys de durada de la relació entre ego i alter, segons el tipus de xarxa (N= 4110 alteri de 137 egos)

Tipus de xarxa	Mitjana	N	Std. Deviation
Dual	20,02	1320	17,023
Mixt	16,31	1590	19,249
Enclavament Ètnic	14,08	1170	20,057
Total	16,87	4080	18,944

Taula A8.4. Pertinença dels alteri als àmbits de sociabilitat, segons el tipus de xarxa (N= 4110 alteri de 137 egos)

		Tipus de xarxa			Total	
		Dual	Mixt	Enclavament ètnic		
Àmbit laboral	SI	Recompte	107	265	200	572
		% columna	18,7%	46,3%	35,0%	100,0%
		Residus corregits	-7,5	3,9	3,6	
	NO	Recompte	1213	1325	970	3508
		% columna	34,6%	37,8%	27,7%	100,0%
		Residus corregits	7,5	-3,9	-3,6	
Àmbit comunitari	SI	Recompte	255	281	384	920
		% columna	27,7%	30,5%	41,7%	100,0%
		Residus corregits	-3,4	-6,0	10,0	
	NO	Recompte	1065	1309	786	3160
		% columna	33,7%	41,4%	24,9%	100,0%
		Residus corregits	3,4	6,0	-10,0	
Àmbit familiar	SI	Recompte	674	653	356	1683
		% columna	40,0%	38,8%	21,2%	100,0%
		Residus corregits	8,8	-,2	-8,9	
	NO	Recompte	646	937	814	2397
		% columna	27,0%	39,1%	34,0%	100,0%
		Residus corregits	-8,8	,2	8,9	
Altres àmbits	SI	Recompte	406	551	425	1382
		% columna	29,4%	39,9%	30,8%	100,0%
		Residus corregits	-2,9	,8	2,1	
	NO	Recompte	914	1039	745	2698
		% columna	33,9%	38,5%	27,6%	100,0%
		Residus corregits	2,9	-,8	-2,1	
Total	Recompte	Recompte	1590	1170	4080	
	% columna	% columna	39,0%	28,7%	100,0%	

V de Cramer àmbit laboral = 0,118; $p < 0,001$
V de Cramer àmbit comunitari = 0,157; $p < 0,001$
V de Cramer àmbit familiar = 0,163; $p < 0,001$
V de Cramer altres àmbits = 0,048; $p < 0,05$

A8.5. Tipus d'alteri segons l'àmbit de sociabilitat al qual pertanyen (N= 4110 alteri de 137 egos)

		Tipus d'alteri					Total	Estadístics
		Autòctons	Alteri en origen	Coètnics en destí	Alteri d'altres orígens en destí	Alteri en altres països		
Alteri l'àmbit laboral	de Sí	Recompte	225	46	208	84	10	V = 0,252 (p<0,001)
		% columna	39,3%	8,0%	36,3%	14,7%	1,7%	
	Residus corregits	11,7	-11,7	-1,4	6,9	-3,2		
	de No	Recompte	630	1121	1392	228	165	
% columna		17,8%	31,7%	39,4%	6,4%	4,7%		
		Residus corregits	-11,7	11,7	1,4	-6,9	3,2	
Alteri l'àmbit comunitari	de Sí	Recompte	220	7	609	83	1	V = 0,383 (p<0,001)
		% columna	23,9%	,8%	66,2%	9,0%	,1%	
	Residus corregits	2,6	-21,1	19,2	1,9	-7,1		
	de No	Recompte	635	1160	991	229	174	
% columna		19,9%	36,4%	31,1%	7,2%	5,5%		
		Residus corregits	-2,6	21,1	-19,2	-1,9	7,1	
Alteri l'àmbit familiar	de Sí	Recompte	47	899	615	16	120	V=0,561 (p<0,001)
		% columna	2,8%	53,0%	36,2%	,9%	7,1%	
	Residus corregits	-23,9	29,3	-3,0	-13,5	7,5		
	de No	Recompte	808	268	985	296	55	
% columna		33,5%	11,1%	40,8%	12,3%	2,3%		
		Residus corregits	23,9	-29,3	3,0	13,5	-7,5	
Alteri d'altres àmbits	de Sí	Recompte	411	246	533	159	47	V= 0,224 (p<0,001)
		% columna	29,4%	17,6%	38,2%	11,4%	3,4%	
	Residus corregits	9,8	-11,0	-,7	6,6	-2,0		
	de No	Recompte	444	921	1067	153	128	
% columna		16,4%	33,9%	39,3%	5,6%	4,7%		
		Residus corregits	-9,8	11,0	,7	-6,6	2,0	
Total		Recompte	855	1167	1600	312	175	4109
		% columna	20,8%	28,4%	38,9%	7,6%	4,3%	

A8.6. Tipus d'alteri i moment de coneixença segons l'àmbit de sociabilitat al qual pertànyen

		Mateixa família	Mateixa empresa o professió (però no família)	Mateixa comunitat (barri, associació) però no vincle familiar ni laboral	Altres situa- cions	Total
Alteri premigratori autòcton	Recompte	9	6	1	23	39
	% columna	,6%	1,6%	,2%	1,9%	1,1%
	Residus corregits	-2,5	1,0	-2,0	3,5	
Alteri premigratori en origen	Recompte	851	19	2	216	1088
	% columna	54,5%	5,0%	,4%	18,2%	30,0%
	Residus corregits	28,0	-11,3	-15,4	-10,9	
Alteri premigratori coètnic en destí	Recompte	508	16	39	103	666
	% columna	32,5%	4,2%	8,0%	8,7%	18,4%
	Residus corregits	19,1	-7,6	-6,4	-10,6	
Alteri postmigrator i autòcton	Recompte	38	218	172	388	816
	% columna	2,4%	57,1%	35,2%	32,6%	22,5%
	Residus corregits	-25,2	17,1	7,2	10,2	
Alteri postmigrator i en origen	Recompte	48	1	0	30	79
	% columna	3,1%	,3%	,0%	2,5%	2,2%
	Residus corregits	3,2	-2,7	-3,6	1,0	
Alteri postmigrator i coètnic en destí	Recompte	107	122	275	430	934
	% columna	6,9%	31,9%	56,2%	36,1%	25,8%
	Residus corregits	-22,7	2,9	16,6	10,0	
Total	Recompte	1561	382	489	1190	3622
	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

V Cramer = 0,427 ($p < 0,001$)

Taula A8.7. Tipus d'alteri postmigratoris segons l'àmbit de sociabilitat al qual pertanyen, i tipus de xarxa (N=2171 alteri postmigratoris de 137 egos).

		AMBIT				Total	
		Àmbit familiar	Àmbit laboral	Àmbit comunitari	Altres		
Tipus dual	Autòctons	Recompte	3	8	29	33	73
		% columna	5,3%	12,5%	20,1%	15,6%	15,3%
		Residus corregits	-2,2	-,7	1,9	,2	
	Alteri origen en	Recompte	26	1	0	22	49
		% columna	45,6%	1,6%	,0%	10,4%	10,3%
		Residus corregits	9,4	-2,5	-4,9	,1	
	Coètnics en destí	Recompte	20	47	103	130	300
		% columna	35,1%	73,4%	71,5%	61,6%	63,0%
		Residus corregits	-4,7	1,9	2,5	-,6	
	Alteri d'altres orígens en el país de destí	Recompte	2	6	12	18	38
		% columna	3,5%	9,4%	8,3%	8,5%	8,0%
		Residus corregits	-1,3	,4	,2	,4	
	Alteri en altres països	Recompte	6	2	0	8	16
		% columna	10,5%	3,1%	,0%	3,8%	3,4%
		Residus corregits	3,2	-,1	-2,7	,5	
Total	Recompte	57	64	144	211	476	
	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
Tipus mixt	Autòctons	Recompte	31	162	96	283	572
		% columna	32,6%	76,4%	65,8%	63,5%	63,6%
		Residus corregits	-6,6	4,4	,6	-,1	
	Alteri origen en	Recompte	21	0	0	7	28
		% columna	22,1%	,0%	,0%	1,6%	3,1%
		Residus corregits	11,3	-3,0	-2,4	-2,6	
	Coètnics en destí	Recompte	32	25	36	85	178
		% columna	33,7%	11,8%	24,7%	19,1%	19,8%
		Residus corregits	3,6	-3,3	1,6	-,6	
	Alteri d'altres orígens en el país de destí	Recompte	1	24	14	65	104
		% columna	1,1%	11,3%	9,6%	14,6%	11,6%
		Residus corregits	-3,4	-,1	-,8	2,8	
	Alteri en altres països	Recompte	10	1	0	6	17
		% columna	10,5%	,5%	,0%	1,3%	1,9%
		Residus corregits	6,5	-1,7	-1,8	-1,2	
Total	Recompte	95	212	146	446	899	
	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

...

Continuació taula A8.7. Tipus d'alteri postmigratoris segons l'àmbit de sociabilitat al qual pertanyen, i tipus de xarxa (N=2171 alteri postmigratoris de 137 egos).

Tipus enclava -ment ètnic	Autòctons	Recompte	4	48	47	67	166	
		% columna	6,1%	33,1%	22,2%	18,8%	21,3%	
		Residus corregits	-3,2	3,8	,4	-1,6		
	Alteri origen	en	Recompte	1	0	0	1	2
		% columna	1,5%	,0%	,0%	,3%	,3%	
		Residus corregits	2,1	-,7	-,9	,1		
	Coètnics destí	en	Recompte	55	50	136	209	450
		% columna	83,3%	34,5%	64,2%	58,7%	57,8%	
		Residus corregits	4,4	-6,3	2,2	,5		
	Alteri d'altres orígens destí	en	Recompte	5	46	29	72	152
		% columna	7,6%	31,7%	13,7%	20,2%	19,5%	
		Residus corregits	-2,6	4,1	-2,5	,5		
	Alteri altres països	en	Recompte	1	1	0	7	9
		% columna	1,5%	,7%	,0%	2,0%	1,2%	
		Residus corregits	,3	-,6	-1,8	1,9		
	Total	Recompte	66	145	212	356	779	
		% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	Total	Autòctons	Recompte	38	218	172	383	811
% columna			17,4%	51,8%	34,3%	37,8%	37,7%	
Residus corregits			-6,5	6,7	-1,8	,1		
Alteri origen		en	Recompte	48	1	0	30	79
		% columna	22,0%	,2%	,0%	3,0%	3,7%	
		Residus corregits	15,2	-4,2	-5,0	-1,6		
Coètnics destí		en	Recompte	107	122	275	424	928
		% columna	49,1%	29,0%	54,8%	41,9%	43,1%	
		Residus corregits	1,9	-6,5	6,0	-1,1		
Alteri d'altres orígens en el país de destí		en	Recompte	8	76	55	155	294
		% columna	3,7%	18,1%	11,0%	15,3%	13,6%	
		Residus corregits	-4,5	2,9	-2,0	2,1		
Alteri altres països		en	Recompte	17	4	0	21	42
		% columna	7,8%	1,0%	,0%	2,1%	1,9%	
		Residus corregits	6,6	-1,7	-3,6	,4		
Total		Recompte	218	421	502	1013	2154	
		% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

V de Cramer tipus dual = 0,290; $p < 0,001$

V de Cramer tipus mixt = 0,285; $p < 0,001$

V de Cramer tipus enclavament ètnic = 0,173; $p < 0,001$

V de Cramer total egos = 0,247; $p < 0,001$

Taula A8.8. Àmbit de sociabilitat al qual pertanyen els alteri segons el tipus de xarxa de l'ego corresponent (N=2171 alteri postmigratoris de 137 egos)

		Tipus de xarxa			Total
		Tipus dual	Tipus mixt	Tipus enclavament ètnic	
Àmbit familiar	Recompte	57	95	66	218
	% columna	12,0%	10,6%	8,5%	10,1%
	Residus corregits	1,5	,6	-1,9	
Àmbit laboral	Recompte	64	212	146	422
	% columna	13,4%	23,6%	18,7%	19,6%
	Residus corregits	-3,8	4,0	-,8	
Àmbit comunitari	Recompte	144	146	212	502
	% columna	30,3%	16,2%	27,2%	23,3%
	Residus corregits	4,1	-6,6	3,2	
Altres	Recompte	211	446	356	1013
	% columna	44,3%	49,6%	45,6%	47,0%
	Residus corregits	-1,3	2,0	-1,0	
Total	Recompte	476	899	780	2155
	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

V de Cramer = 0,115; p<0001

Taula A8.9. Grau de proximitat afectiva amb els alteri segons el tipus d'alteri (origen, lloc de residència i moment de coneixença) (N=4590 alteri)

		Alteri autòctons	Alteri en origen	Coètnics en destí pre-migratoris	Alteri d'altres orígens	Alteri en altres països	Coètnics en destí post-migratoris	Total
Gens o bastant pròxim/a	Recompte	132	109	57	74	28	203	603
	% columna	14,6%	8,2%	7,6%	21,7%	13,3%	19,3%	13,1%
	Residus corregits	1,4	-6,4	-4,9	4,9	,1	6,7	
Pròxim/a	Recompte	478	484	255	177	86	579	2059
	% columna	52,8%	36,3%	34,2%	51,9%	40,8%	55,0%	44,9%
	Residus corregits	5,3	-7,4	-6,4	2,7	-1,2	7,5	
Molt pròxim/a	Recompte	221	427	230	63	60	202	1203
	% columna	24,4%	32,1%	30,8%	18,5%	28,4%	19,2%	26,2%
	Residus corregits	-1,4	5,8	3,1	-3,4	,8	-5,9	
Íntims	Recompte	75	312	204	27	37	69	724
	% columna	8,3%	23,4%	27,3%	7,9%	17,5%	6,6%	15,8%
	Residus corregits	-6,9	9,1	9,5	-4,1	,7	-9,4	
Total	Recompte	906	1332	746	341	211	1053	4589
	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100%

V cramer = 0,175 (p<0,001)

Taula A8.10. Connectivitat mitjana entre diferents parelles d'alteri segons el sexe d'ego (N= 137)

		CD1-A2 **	CD1-01 *	O1-CD2 *
Home	Mitjana	0,77	2,72	0,73
	N	70,00	70,00	70,00
	Desv.Típ.	1,13	2,91	1,02
Dona	Mitjana	1,48	3,67	1,17
	N	67,00	67,00	67,00
	Desv.Típ.	1,91	2,81	1,89
Total	Mitjana	1,12	3,19	0,94
	N	137,00	137,00	137,00
	Desv.Típ.	1,60	2,89	1,52

** p<0,05; * p<0,1

Taula A8.11. Coeficients beta de regressions logístiques amb la variable “tipus de xarxa” com a variable dependent (categoria de referència: tipus dual). i les variables temporals i les característiques individuals com a variables independents. Variables resultants del mètode de passos enrere (“stepwise method, backward elimination”) (N=4110 alteri de 137 egos)

		B
Tipus mixt	AT0_MODT0	1,151*
	POT0_POT1T2	-,412*
	MODT0_POT0	-,022
	AT1T2_MODT0	,804**
	Dona (vs.home)	-1,656**
	AT1T2_MODT1T2	,424*
	MODT0_MODT1T2	-,138
	AT0_MODT0	,657
Tipus enclavament ètnic	POT0_POT1T2	-1,604*
	MODT0_POT0	-,472**
	AT1T2_MODT0	-,133
	Dona (vs. home)	-1,119*
	AT1T2_MODT1T2	,562**
	MODT0_MODT1T2	,805***
	R2 Nagelkerke	0,625***

***p<0,001 ** p<0,05; * p<0,1

Removed: Nivell d'estudis, origen, anys de residència a Catalunya, situació alboral, lloc de residència (urbà/rural), edat.

Removed: AC_CD2-O1, AC_A2-O1

Taula A8.12. Interacció entre les variables sexe, origen i àmbit en el seu efecte sobre el tipus d'alteri que es coneix en el país de destí

		ÀMBIT				Total	
		Àmbit familiar	Àmbit laboral	Àmbit comunitari	Altres àmbits		
Home Equatorià	Autòctons	% columna	43,2%	71,9%	26,7%	38,4%	42,9%
		Residus corregits	,0	7,0	-4,3	-2,1	
	Alteri en origen	% columna	,0%	,9%	,0%	1,1%	,7%
		Residus corregits	-5	,2	-1,1	1,1	
	Coètnics en destí	% columna	45,9%	14,0%	60,3%	38,1%	38,9%
		Residus corregits	,9	-6,1	5,8	-,4	
	Alteri d'altres origens en destí	% columna	10,8%	13,2%	13,0%	22,4%	17,5%
		Residus corregits	-1,1	-1,4	-1,5	3,0	
	Total	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Dona equatoriana	Autòctons	% columna	38,5%	44,4%	39,0%	31,8%
Residus corregits			,3	1,8	,7	-2,1	
Alteri en origen		% columna	7,7%	,0%	,0%	2,7%	1,9%
		Residus corregits	2,7	-1,5	-1,9	1,3	
Coètnics en destí		% columna	48,7%	34,4%	43,4%	42,2%	41,7%
		Residus corregits	,9	-1,5	,5	,3	
Alteri d'altres origens en destí		% columna	5,1%	21,1%	17,6%	23,3%	20,1%
		Residus corregits	-2,4	,3	-,8	1,8	
Total		% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Home marroquí		Autòctons	% columna	7,7%	61,9%	33,6%	44,2%
	Residus corregits		-5,3	4,8	-2,3	1,0	
	Alteri en origen	% columna	34,6%	,0%	,0%	4,1%	5,0%
		Residus corregits	10,2	-2,8	-3,0	-1,1	
	Coètnics en destí	% columna	55,8%	26,3%	61,8%	43,6%	45,2%
		Residus corregits	1,6	-4,6	4,3	-,8	
	Alteri d'altres origens en destí	% columna	1,9%	11,9%	4,6%	8,2%	7,6%
		Residus corregits	-1,6	2,0	-1,5	,6	
	Total	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Dona marroquina	Autòctons	% columna	4,1%	23,7%	38,5%	38,5%
Residus corregits			-5,2	-1,4	2,3	3,2	
Alteri en origen		% columna	37,0%	,0%	,0%	4,3%	7,8%
		Residus corregits	10,2	-3,3	-3,4	-2,1	
Coètnics en destí		% columna	57,5%	45,4%	53,8%	49,7%	51,0%
		Residus corregits	1,2	-1,3	,7	-,4	
Alteri d'altres origens en destí		% columna	1,4%	30,9%	7,7%	7,5%	11,7%
		Residus corregits	-3,0	6,7	-1,5	-2,1	
Total		% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Total		Autòctons	% columna	18,9%	52,0%	34,3%	38,6%
	Residus corregits		-6,0	6,4	-2,2	,2	
	Alteri en origen	% columna	23,9%	,2%	,0%	3,0%	3,7%
		Residus corregits	15,9	-4,2	-5,0	-1,7	
	Coètnics en destí	% columna	53,2%	29,1%	54,8%	42,7%	43,9%
		Residus corregits	2,8	-6,8	5,6	-1,0	
	Alteri d'altres origens en destí	% columna	4,0%	18,6%	11,0%	15,7%	14,1%
		Residus corregits	-4,3	3,0	-2,3	2,1	
	Total	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

*A8.13. Composició de la xarxa segons l'origen i tipus de municipi de residència d'ego.
Percentatges i residus corregits (N=2363 alteri).*

		Origen i Lloc de Residència				Total
		Equador Urbà	Marroquí Urbà	Equador Rural	Marroquí Rural	
Autòctons	Recompte	263	328	172	91	854
	Percentatge	34,0%	36,4%	48,6%	27,2%	36,1%
	Residus corregits	-1,5	,2	5,3	-3,7	
Alteri en origen	Recompte	11	58	3	10	82
	Percentatge	1,4%	6,4%	,8%	3,0%	3,5%
	Residus corregits	-3,8	6,2	-2,9	-,5	
Coètnics en destí	Recompte	352	378	103	220	1053
	Percentatge	45,5%	42,0%	29,1%	65,9%	44,6%
	Residus corregits	,6	-2,0	-6,3	8,5	
Alteri d'altres orígens en el país de destí	Recompte	136	105	75	10	326
	Percentatge	17,6%	11,7%	21,2%	3,0%	13,8%
	Residus corregits	3,7	-2,4	4,4	-6,2	
Alteri en altres països	Recompte	12	32	1	3	48
	Percentatge	1,6%	3,6%	,3%	,9%	2,0%
	Residus corregits	-1,2	4,1	-2,5	-1,6	
Total	Recompte	774	901	354	334	2363
	Percentatge	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

A3.2.3. Resultats del capítol 9

Taula A9.0. Tipus d'associació (desagregada) en la qual es participa segons el tipus de xarxa (N=137 egos). Percentatges i residus corregits.

		Tipus de xarxa			Total
		Dual	Mixt	Enclavament	
Grups religiosos	Recompte	7	6	6	19
	% columna	15,90%	11,80%	15,40%	
	Residus corregits	0,4	-0,6	0,3	
Associacions d'oci-esportives	Recompte	4	7	9	20
	% columna	9,10%	13,70%	23,10%	
	Residus corregits	-1,3	-0,3	1,7	
Associacions culturals	Recompte	2	7	9	18
	% columna	4,50%	13,70%	23,10%	
	Residus corregits	-2,1	0,1	2,1	
Organitzacions polítiques	Recompte	2	2	2	6
	% columna	4,50%	3,90%	5,10%	
	Residus corregits	0,0	-0,2	0,2	
Organitzacions sindicals	Recompte	1	4	1	6
	% columna	2,30%	7,80%	2,60%	
	Residus corregits	-0,9	1,5	-0,7	
Organitzacions professionals	Recompte	1	2	1	4
	% columna	2,30%	3,90%	2,60%	
	Residus corregits	-0,3	0,5	-0,2	
AMPAs	Recompte	1	8	4	13
	% columna	2,30%	15,70%	10,30%	
	Residus corregits	-2,0	1,8	0,1	
Associacions relacionades amb la immigració	Recompte	9	13	9	31
	% columna	20,50%	25,50%	23,10%	
	Residus corregits	-0,5	0,5	0,0	
Altres associacions	Recompte	10	10	4	24
	% columna	22,70%	19,60%	10,30%	
	Residus corregits	1,0	0,4	-1,5	
Escola d'adults	Recompte	3	3	0	6
	% columna	6,80%	5,90%	0,00%	
	Residus corregits	0,9	0,6	-1,6	
Entitats per a la inserció laboral	Recompte	7	1	1	9
	% columna	15,90%	2,00%	2,60%	
	Residus corregits	3,0	-1,7	-1,2	
ONG	Recompte	0	4	0	4
	% columna	0,00%	7,80%	0,00%	
	Residus corregits	-1,4	2,6	-1,3	
Entitats d'assistència social	Recompte	0	0	3	3
	% columna	0,00%	0,00%	7,70%	
	Residus corregits	-1,2	-1,4	2,7	
No participa en associacions	Recompte	22	22	14	58
	% columna	50,00%	43,10%	35,90%	
	Residus corregits	1,1	0,0	-1,1	
Total	Recompte	44	51	39	134

DESCRIPTIUS DADES SOBRE PARTICIPACIÓ

Taula A9.1. Freqüències participació segons tipus d'associació en la què es participa (N=86 egos)

Tipus d'associació	Recòmpte	Percentatge
Grups religiosos	20	23,3%
Oci-esportives	20	23,3%
Associacions culturals	18	20,9%
Associacions o organitzacions polítiques	7	8,1%
Associacions o organitzacions sindicals	6	7,0%
Associacions o organitzacions professionals	4	4,7%
AMPAs	13	15,1%
Associacions relacionades amb la immigració	36	41,9%
Escola d'adults	9	10,5%
Inserció laboral	11	12,8%
ONG	5	5,8%
Entitats d'assistència social	3	3,5%
Total	86	100,0%

Taula A9.2. Freqüències participació en associacions segons el tipus d'associació en la què es participa (agrupada a partir de les categories d'anàlisi establertes en el capítol metodològic)

Tipus d'associació	Recòmpte	Percentatge
Associació de tipus polític	29	19,3%
Associació de tipus comunitari	42	28,0%
Associació de tipus serveis	22	14,7%
Associació relacionada amb la immigració	36	24,0%
No participa en associacions	64	42,7%
Total	150	100,0%

Taula A9.3. Detall de la forma en què es superposa la participació en diferents tipus d'associació, en aquells casos en què es participa en alguna associació (N=86).

	Freqüència	Percentatge	Percentatge vàlid	Percentatge acumulat
Només associació política	9	10,5	10,5	10,5
Només associació comunitària	21	24,4	24,4	34,9
Només associació de serveis	13	15,1	15,1	50,0
Només associació relacionada amb la immigració	12	14,0	14,0	64,0
2 associacions (política i comunitària)	5	5,8	5,8	69,8
2 associacions (política i de serveis)	1	1,2	1,2	70,9
2 associacions (política i d'immigració)	2	2,3	2,3	73,3
2 associacions (comunitària i serveis)	1	1,2	1,2	74,4
2 associacions (comunitària i immigració)	3	3,5	3,5	77,9
2 associacions (serveis i immigració)	7	8,1	8,1	86,0
3 associacions (política, comunitària i immigració)	12	14,0	14,0	100,0
Total	86	100,0	100,0	

Taula A9.4. Proporció d'individus dins de cada tipus d'associació que hi participen de forma exclusiva

	Total de casos que participen de forma exclusiva	Total casos que participen en cada tipus d'associació	Proporció de casos que participen de forma exclusiva sobre el total
Associació de tipus polític	9	29	31,03%
Associació de tipus comunitari	21	42	50,00%
Associació de tipus serveis	13	22	59,09%
Associació relacionada amb la immigració	12	26	46,15%

Taula A9.6. Intensitat de la participació i tipus de xarxa. Recomptes, percentatge de columna, percentatge de fila i residus corregits (N= 153 ego)

		Tipus de xarxa			Total
		Dual	Mixt	Enclavament ètnic	
Participació activa / dirigents	Recompte	9	18	20	47
	% columna	19,1%	38,3%	42,6%	100,0%
	% fila	16,4%	34,0%	47,6%	31,3%
	Residus corregits	-3,0	,5	2,7	
Participació no activa	Recompte	19	12	8	39
	% columna	48,7%	30,8%	20,5%	100,0%
	% fila	34,5%	22,6%	19,0%	26,0%
	Residus corregits	1,8	-,7	-1,2	
No participa	Recompte	27	23	14	64
	% columna	42,2%	35,9%	21,9%	100,0%
	% fila	49,1%	43,4%	33,3%	42,7%
	Residus corregits	1,2	,1	-1,4	
Total	Recompte	55	53	42	150
	% columna	36,7%	35,3%	28,0%	100,0%
	% fila	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

V Cramer = 0,196 (p<0,05)

Taula A9.7.A. Intensitat de la participació segons el tipus d'associació en la qual es participa (distingint entre actius i dirigents)²⁴²:

Intensitat de la participació	Tipologia tipus d'associació				
	Associació política	Associació comunitària	Associació de serveis	Associació immigració	No participa en associacions
	% del N de la columna	% del N de la columna	% del N de la columna	% del N de la columna	% del N de la columna
Dirigent	14,3%	13,5%	,0%	17,6%	,0%
Participació activa	42,9%	78,4%	13,6%	29,4%	,0%
Participació no activa	42,9%	8,1%	86,4%	52,9%	,0%

$p < 0,001$

Taula A9.7.B Grau de participació segons el tipus d'associació en la qual es participa (sense distingir actius/dirigents)²⁴³

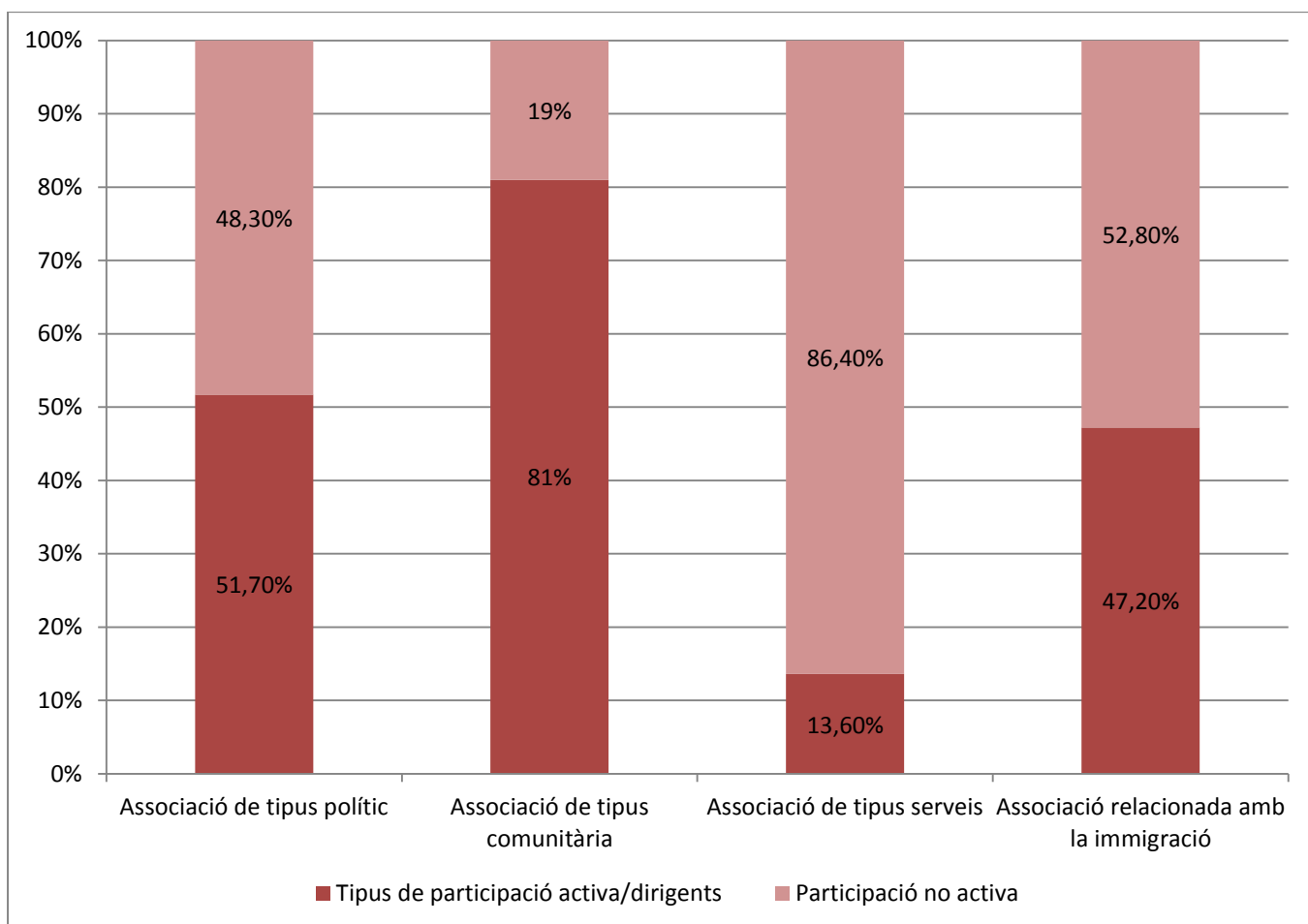
Intensitat de la participació	Tipologia tipus d'associació				
	Associació política	Associació comunitària	Associació de serveis	Associació immigració	No participa en associacions
	% del N de la columna	% del N de la columna	% del N de la columna	% del N de la columna	% del N de la columna
Participació activa/dirigent	57,1%	91,9%	13,6%	47,1%	,0%
Participació no activa	42,9%	8,1%	86,4%	52,9%	,0%

$P < 0,001$

²⁴² La variable "tipus de participació" en aquest creuament s'ha modificat per tal d'incloure únicament aquella associació en la qual es participa de forma més activa.

²⁴³ La variable "tipus de participació" en aquest creuament s'ha modificat per tal d'incloure únicament aquella associació en la qual es participa de forma més activa.

Gràfic A9.1. Intensitat de la participació en associacions segons el tipus d'associació a la qual es participa:

TAULA A9.8. Percentatge mitjà d'alteri de l'àmbit associatiu en les xarxes, segons la intensitat de la participació, entre aquells egos que participen (N=79)

Grau de participació general major (en cas de pertànyer a diverses associacions, en la que es participi més)	Mitjana	N	Desv. típ.
Dirigent	,3067	9	,19462
Participació activa	,1054	39	,16176
Participació no activa	,1068	31	,10830
Total	,1289	79	,15894

P<0.05

Taula A9.9. Àmbits als quals pertanyen els alteri de l'àmbit associatiu (N=306)

	Freqüència	Percentatge	Percentatge vàlid	Percentatge acumulat
Només àmbit associatiu	149	48,7	48,7	48,7
Àmbit associatiu i familiar	49	16,0	16,0	64,7
Àmbit associatiu i laboral	56	18,3	18,3	83,0
Àmbit associatiu i veïnal	52	17,0	17,0	100,0
Total	306	100,0	100,0	

Taula A9.10. Alteri que pertanyen només a un àmbit o bé a més d'un àmbit de sociabilitat, segons si pertanyen a l'àmbit associatiu o no (N=4110)

		Alteri pertany a l'àmbit associatiu			Total
		Si	No		
Multiplexitat	Sí	Recompte	146	3297	3443
		Percentatge de columna	47,7%	86,7%	83,8%
		Residus corregits	-17,8	17,8	
	No	Recompte	160	507	667
		Percentatge de columna	52,3%	13,3%	16,2%
		Residus corregits	17,8	-17,8	
Total		Recompte	306	3804	4110
		Percentatge de columna	100,0%	100,0%	100,0%

V Cramer = 0,277 ($p < 0,001$)

Taula A9.11. Tipus d'alteri en les xarxes segons si ego participa o no, i, en cas que sí, si l'alteri és de l'àmbit associatiu, segons el tipus de xarxa. Percentatges i residus corregits (N=4110 alteri)

		Ego participa en associacions			Ego no participa	Total	
		Alteri de l'àmbit associatiu	Alteri d'altres àmbits	Total (alteri dels egos que participen)			
Xarxa dual	Alteri autòctons	Recompte	9	38	47	29	76
		% columna	11,8%	6,5%	7,1%	4,4%	5,8%
		Residus corregits	1,7	-1,7	2,1	-2,1	
	Alteri en origen	Recompte	0	333	333	362	695
		% columna	0,0%	57,0%	50,5%	54,8%	52,7%
		Residus corregits	-9,4	9,4	-1,6	1,6	
	Coètnics en destí	Recompte	64	167	231	208	439
		% columna	84,2%	28,6%	35,0%	31,5%	33,3%
		Residus corregits	9,6	-9,6	1,3	-1,3	
	Alteri d'altres orígens	Recompte	3	21	24	17	41
		% columna	3,9%	3,6%	3,6%	2,6%	3,1%
		Residus corregits	,2	-,2	1,1	-1,1	
	Alteri en altres països	Recompte	0	25	25	44	69
		% columna	0,0%	4,3%	3,8%	6,7%	5,2%
		Residus corregits	-1,8	1,8	-2,3	2,3	
	Total	Recompte	76	584	660	660	1320
		% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Xarxa mixta	Alteri autòctons	Recompte	51	265	316	295
% columna			51,5%	34,4%	36,3%	39,3%	37,7%
Residus corregits			3,3	-3,3	-1,2	1,2	
Alteri en origen		Recompte	1	208	209	159	368
		% columna	1,0%	27,0%	24,0%	21,2%	22,7%
		Residus corregits	-5,7	5,7	1,4	-1,4	
Coètnics en destí		Recompte	39	199	238	215	453
		% columna	39,4%	25,8%	27,4%	28,7%	28,0%
		Residus corregits	2,9	-2,9	-,6	,6	
Alteri d'altres orígens		Recompte	8	58	66	51	117
		% columna	8,1%	7,5%	7,6%	6,8%	7,2%
		Residus corregits	,2	-,2	,6	-,6	
Alteri en altres països		Recompte	0	41	41	30	71
		% columna	0,0%	5,3%	4,7%	4,0%	4,4%
		Residus corregits	-2,4	2,4	,7	-,7	
Total		Recompte	99	771	870	750	1620
		% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Taula A9.11. (continuació)

		Recompte	13	93	106	62	168
	Alteri autòctons	% columna	9,9%	15,0%	14,1%	14,8%	14,4%
		Residus corregits	-1,5	1,5	-,3	,3	
		Recompte	2	77	79	25	104
	Alteri en origen	% columna	1,5%	12,4%	10,5%	6,0%	8,9%
		Residus corregits	-3,7	3,7	2,6	-2,6	
		Recompte	105	328	433	275	708
	Coètnics en destí	% columna	80,2%	53,0%	57,7%	65,6%	60,6%
		Residus corregits	5,7	-5,7	-2,7	2,7	
Xarxa enclavament	Alteri d'altres orígens	Recompte	11	99	110	44	154
		% columna	8,4%	16,0%	14,7%	10,5%	13,2%
		Residus corregits	-2,2	2,2	2,0	-2,0	
	Alteri en altres països	Recompte	0	22	22	13	35
		% columna	0,0%	3,6%	2,9%	3,1%	3,0%
		Residus corregits	-2,2	2,2	-,2	,2	
		Recompte	131	619	750	419	1169
	Total	% columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Llegenda taula A9.12: caselles de color gris: comparació de mitjanes $p < 0,05$ (gris pàl·lid, $p < 0,1$); Caselles de color granat: anàlisi de variància univariant (anova de dos factors) $p < 0,05$ (veure detall a les taules A9.12).

Taula A9.12. Percentatge mitjà d'alteri segons l'origen i si pertanyen a l'àmbit associatiu, i el tipus d'associació a la qual ego participa (N=137)

Tipus de xarxa	Associació de tipus política		Associació de tipus comunitària		Associació de tipus serveis		Associació relacionada amb la immigració			
	Alter autòcton de l'àmbit associatiu	Alter coètnic en destí de l'àmbit associatiu	Alter autòcton de l'àmbit associatiu	Alter coètnic en destí de l'àmbit associatiu	Alter autòcton de l'àmbit associatiu	Alter coètnic en destí de l'àmbit associatiu	Alter autòcton de l'àmbit associatiu	Alter coètnic en destí de l'àmbit associatiu		
Xarxa dual	Participa	Mitjana	,667	14,667	,000	7,037	2,667	14,333	1,111	17,778
		N	5	5	9	9	10	10	9	9
		Desv. típ.	1,4907	17,7326	,0000	14,2833	4,6614	10,5468	2,3570	15,2753
	No participa	Mitjana	,684	3,846	,857	4,571	,098	2,353	,571	1,810
		N	39	39	35	35	34	34	35	35
		Desv. típ.	2,5569	8,1125	2,7228	8,7479	,5717	8,1041	2,4899	4,1494
Total	Mitjana	,682	5,076	,682	5,076	,682	5,076	,682	5,076	
	N	44	44	44	44	44	44	44	44	
	Desv. típ.	2,4463	9,9738	2,4463	9,9738	2,4463	9,9738	2,4463	9,9738	
Xarxa mixta	Participa	Mitjana	6,667	6,190	7,292	5,208	5,833	8,333	7,436	8,718
		N	14	14	16	16	4	4	13	13
		Desv. típ.	11,7670	9,2318	13,1779	8,9417	4,1944	6,9389	12,5576	10,6752
	No participa	Mitjana	1,917	1,833	1,404	2,018	2,933	2,533	1,789	1,138
		N	40	40	38	38	50	50	41	41
		Desv. típ.	6,0805	5,3349	3,6044	5,4547	8,3201	6,6175	5,6321	3,4649
	Total	Mitjana	3,148	2,963	3,148	2,963	3,148	2,963	3,148	2,963
		N	54	54	54	54	54	54	54	54
		Desv. típ.	8,0984	6,7500	8,0984	6,7500	8,0984	6,7500	8,0984	6,7500
Xarxa enclavament	Participa	Mitjana	1,250	14,167	,833	18,750	5,556	13,333	2,963	25,926
		N	8	8	16	16	3	3	9	9
		Desv. típ.	2,4801	13,7725	1,9245	20,0693	9,6225	11,5470	5,3863	22,4089
	No participa	Mitjana	1,075	9,032	1,304	4,058	,741	9,815	,556	5,333
		N	31	31	23	23	36	36	30	30
		Desv. típ.	3,2645	17,8511	3,7253	11,6323	1,8014	17,5290	1,7689	11,8935
	Total	Mitjana	1,111	10,085	1,111	10,085	1,111	10,085	1,111	10,085
		N	39	39	39	39	39	39	39	39
		Desv. típ.	3,0906	17,0566	3,0906	17,0566	3,0906	17,0566	3,0906	17,0566

Taula A9.13.1. Anàlisi de variància univariant (anova de dos factors). Variable dependent: percentatge mitjà d'alteri immigrants de l'àmbit associatiu, segons tipus de xarxa i tipus d'associació (càlcul per separat per a cada tipus d'associació):

Origen	Suma de quadrats tipus III	gl	Mitjana quadràtica	F	Sig.
Model corregit	1967,344 ^a	5	393,469	2,988	,014
Intersecció	5169,647	1	5169,647	39,263	,000
Tipus de xarxa	955,490	2	477,745	3,628	,029
Participació en associacions polítiques	844,623	1	844,623	6,415	,013
Tipus de xarxa * Participació en associacions de tipus polític ²⁴⁴	140,086	2	70,043	,532	,589
Error	16853,302	128	131,666		
Total	23322,222	134			
Total corregida	18820,647	133			
Model corregit	3281,240 ^a	5	656,248	5,406	,000
Intersecció	5192,597	1	5192,597	42,772	,000
Tipus de xarxa	1249,935	2	624,968	5,148	,007
Participació en associacions de tipus comunitari	1208,826	1	1208,826	9,957	,002
Tipus de xarxa * Participació en associacions de tipus comunitari ²⁴⁵	879,142	2	439,571	3,621	,030
Error	15539,406	128	121,402		
Total	23322,222	134			
Total corregida	18820,647	133			
Model corregit	2361,488 ^a	5	472,298	3,673	,004
Intersecció	3395,938	1	3395,938	26,410	,000
Tipus de xarxa	233,017	2	116,509	,906	,407
Participació en associacions de tipus serveis	586,482	1	586,482	4,561	,035
Tipus de xarxa * Participació en associacions de tipus serveis ²⁴⁶	192,050	2	96,025	,747	,476
Error	16459,159	128	128,587		
Total	23322,222	134			
Total corregida	18820,647	133			
Model corregit	6405,532 ^a	5	1281,106	13,208	,000
Intersecció	9540,691	1	9540,691	98,365	,000
Tipus de xarxa	1836,883	2	918,442	9,469	,000
Participació en associacions de tipus immigració	5009,389	1	5009,389	51,647	,000
Tipus de xarxa * Participació en associacions de tipus immigració ²⁴⁷	738,682	2	369,341	3,808	,025
Error	12415,114	128	96,993		
Total	23322,222	134			
Total corregida	18820,647	133			

²⁴⁴ a. R quadrat = ,105 (R cuadrado corregida = ,070)

²⁴⁵ a. R quadrat = ,174 (R cuadrado corregida = ,142)

²⁴⁶ a. R quadrat = ,125 (R cuadrado corregida = ,091)

²⁴⁷ a. R quadrat = ,340 (R cuadrado corregida = ,315)

Taula A9.13.2. Anàlisi de variància univariant (anova de dos factors). Variable dependent: percentatge mitjà d'alteri autòctons de l'àmbit associatiu, segons tipus de xarxa i tipus d'associació (càlcul per separat per a cada tipus d'associació):

Origen	Suma de quadrats tipus III	gl	Mitjana quadràtica	F	Sig.
Model corregit	408,005 ^a	5	81,601	2,713	,023
Intersecció	320,176	1	320,176	10,644	,001
Tipus de xarxa	245,401	2	122,700	4,079	,019
Participació en associacions polítiques	46,917	1	46,917	1,560	,214
Tipus de xarxa * Participació en associacions de tipus polític²⁴⁸	105,983	2	52,991	1,762	,176
Error	3850,121	128	30,079		
Total	4700,000	134			
Total corregida	4258,126	133			
Model corregit	566,046 ^a	5	113,209	3,925	,002
Intersecció	414,226	1	414,226	14,361	,000
Tipus de xarxa	352,118	2	176,059	6,104	,003
Participació en associacions de tipus comunitari	58,536	1	58,536	2,029	,157
Tipus de xarxa * Participació en associacions de tipus comunitari²⁴⁹	271,734	2	135,867	4,710	,011
Error	3692,080	128	28,844		
Total	4700,000	134			
Total corregida	4258,126	133			
Model corregit	335,704 ^a	5	67,141	2,191	,059
Intersecció	426,013	1	426,013	13,902	,000
Tipus de xarxa	100,836	2	50,418	1,645	,197
Participació en associacions de tipus serveis	133,806	1	133,806	4,366	,039
Tipus de xarxa * Participació en associacions de tipus serveis²⁵⁰	10,834	2	5,417	,177	,838
Error	3922,422	128	30,644		
Total	4700,000	134			
Total corregida	4258,126	133			
Model corregit	529,261 ^a	5	105,852	3,634	,004
Intersecció	547,780	1	547,780	18,804	,000
Tipus de xarxa	275,715	2	137,857	4,732	,010
Participació en associacions de tipus immigració	184,466	1	184,466	6,332	,013
Tipus de xarxa * Participació en associacions de tipus immigració²⁵¹	106,325	2	53,162	1,825	,165
Error	3728,865	128	29,132		
Total	4700,000	134			
Total corregida	4258,126	133			

²⁴⁸ a. R quadrat = ,105 (R cuadrado corregida = ,070)

²⁴⁹ a. R quadrat = ,174 (R cuadrado corregida = ,142)

²⁵⁰ a. R quadrat = ,125 (R cuadrado corregida = ,091)

²⁵¹ a. R quadrat = ,340 (R cuadrado corregida = ,315)

Taula A9.14. Intercanvi de suport amb els alteri de l'àmbit associatiu segons el tipus de xarxa d'ego i el tipus de suport (variable de resposta múltiple). Individus que participen en associacions. Recomptes i percentatges de columna.

		Tipus de xarxa			Total
		Dual	Mixta	Enclavament ètnic	
Suport laboral	Recompte	53	59	71	183
	Percentatge columna	80,3%	64,1%	67,0%	69,3%
Suport habitatge	Recompte	36	34	46	116
	Percentatge columna	54,5%	37,0%	43,4%	43,9%
Suport salut	Recompte	45	42	45	132
	Percentatge columna	68,2%	45,7%	42,5%	50,0%
Suport escola fills o altres familiars	Recompte	20	26	21	67
	Percentatge columna	30,3%	28,3%	19,8%	25,4%
Suport problemes administratius	Recompte	39	47	45	131
	Percentatge columna	59,1%	51,1%	42,5%	49,6%
Suport problemes personals	Recompte	41	68	64	173
	Percentatge columna	62,1%	73,9%	60,4%	65,5%
Suport altres situacions	Recompte	32	74	48	154
	Percentatge columna	48,5%	80,4%	45,3%	58,3%
Total	Recompte	66	92	106	264
	Percentatge columna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

p < 0,001

Taula A9.15. Nombre mitjà d'alteri de l'àmbit associatiu segons el tipus d'alteri (distingits en base al moment de coneixença, a si pertanyen a altres àmbits, i a l'origen), en funció del tipus de xarxa, entre aquells individus que participen en associacions (N=76 egos)

		Coètnics en destí postmigratoris no-multiplexes (nous) CD*	Autòctons postmigratoris no-multiplexes (nous) A	Coètnics en destí postmigratoris multiplexes (potencials reclutadors)	Autòctons postmigratoris multiplexes (potencials reclutadors) A**	Coètnics en destí premigratoris	Altres alteri
Xarxa dual	Mitjana	4,39	0,91	4,55	0,46	1,21	88,49
	N	22	22	22	22	22	22
	Desv. típ.	8,44	2,94	5,50	1,17	1,64	12,84
Xarxa mixta	Mitjana	1,49	3,22	2,18	2,64	1,84	88,62
	N	29	29	29	29	29	29
	Desv. típ.	3,03	7,69	5,72	5,15	4,14	14,04
Xarxa enclava-ment	Mitjana	6,27	1,47	5,60	0,27	3,87	82,53
	N	25	25	25	25	25	25
	Desv. típ.	10,11	3,74	9,80	0,92	9,36	20,08
Total	Mitjana	3,90	1,97	3,99	1,23	2,33	86,58
	N	76	76	76	76	76	76
	Desv. típ.	7,76	5,48	7,32	3,44	6,04	16,03

